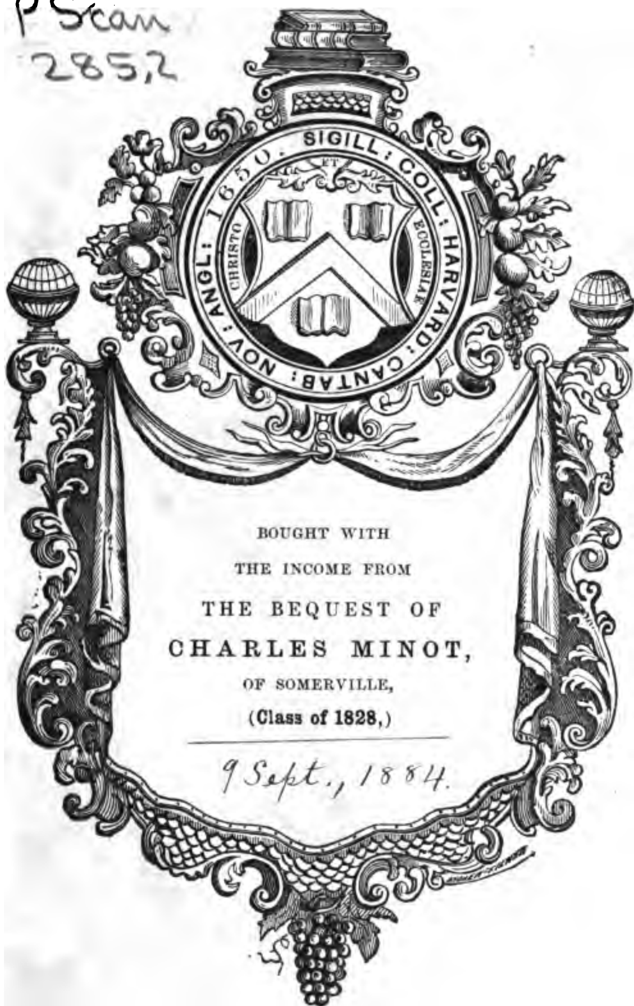
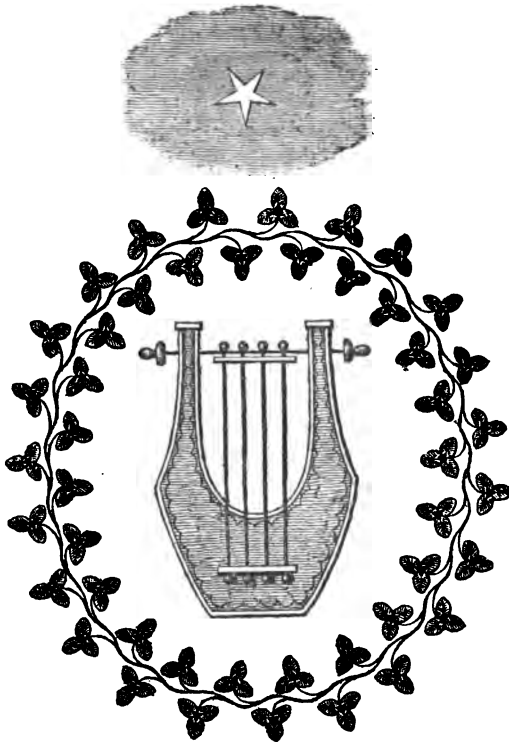

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE

NORDISK

UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

FEMTE ÅRGÅNGEN.

KJÖBENHAVN. LUND. CHRISTIANIA. UPSALA.

1859.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

FEMTE AARGANGS FÖRSTE HEFTE,

UDGIVET AF A. INGERSLEV.

1859.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS S. TRIER.

Om Selvmord i Danmark i den nyere Tid.

(Ved Prof. C. Kayser.)

Da Selvmord i en dobbelt Henseende frembyder Interesse, baade som en vigtig Dödsaarsag og som Udtryk for en lidende Sjælstilstand, vil en kort Oversigt over den Maade, paa hvilken dette Phænomen i den nyere Tid er traadt frem i vort Fædreland, maaskee ikke være uden Interesse. Herom indeholdes der i det nyligt udkomne 15de Bind af det statistiske Tabelværks nye Række omfattende Oplysninger for Aarrækken 1845—56, hvilke ere bearbeidede i det statistiske Bureau. Conferentsraad David har i en Indledning meddeelt Resultaterne af disse Undersögelser, og sammenstillet dem med de Resultater, som en lignende Undersögelse for Decenniet 1835—44, der i sin Tid blev foretaget af mig, og som er meddeelt i 11te Hefte af det statistiske Tabelværks ældre Række, har afgivet. Da der i dette Tidsrum af 22 Aar er forekommet 7239 Tilfælde af Selvmord, hvile saaledes Undersögelserne paa et omfattende Materiale, der desuden i de fleste væsentlige Henseender frembyder en stor Paalidelighed og Fuldstændighed; man kan derfor i det Hele taget tillægge de ved disse Undersögelser vundne Resultater en stor Vægt.

Det, der först tiltrækker sig Opmærksomheden, er den betydelige Tilvæxt af Antallet af Selvmord, som har fundet Sted fra Begyndelsen til Slutningen af denne Aarrække. Det aarlige Gjennemsnitsantal var

1835—39	261,6
1840—44	300,2
1845—49	330,6
1850—54	389,8
1855—56	414.

I de sidste to Aar forekom der saaledes i Gjennemsnit hvert Aar 152,4 flere Tilfælde end i det förste Qvinqvennium, hvilket udgjör en Tilvæxt af omtrent 58 Prct. Dette Tal giver imidlertid ikke noget nöiagtigt Udtryk for hvormeget Hyppigheden af Selvmord er tiltaget; thi Hyppigheden bestemmes ikke ved Antallet alene men ved det Forhold, hvori Antallet staaer til Folkemængden, og denne er selv voxet betydeligt i denne Aarrække. Man vil derimod finde den bedste Maalestok for dette Forhold ved at beregne hvormange Selvmord, der i hver Aarrække er kommet paa et bestemt Antal Mennesker, f. Ex. paa 1 Million. Resultatet bliver da, at der i Gjennemsnit hvert Aar paa en Million Mennesker kom:

1835—39	209	Selvmord.
1840—44	228	—
1845—49	240	—
1850—54	268	—
1855—56	273	—

I 1855—56 kom der saaledes aarligt 30,6 pCt. flere Selvmord paa det samme Antal Mennesker end i 1835—39. Denne betydelige Tilvæxt maa saameget mere vække Opmærksomhed, som den nyere Tid har frembudt en Række af lykkelige Aar, som i höi Grad have fremmet Folkets Velstand og Udvikling. Krigsaarene bragte vel i flere Henseender en Forstyrrelse ind i vore Forhold; men de have dog ikke udövet nogen Indflydelse i denne Henseende, hvilket man kan see deraf, at det aarlige

Antal af Selvmord har været mindre i de tre Krigsaar end i den nærmest foregaaende og nærmest efterfölgende Aarrække. Gjennemsnitstallet var nemlig:

1845—47	. .	337
1848—50	. .	327
1851—53	. .	415

Et andet Forhold, som ogsaa tiltrækker sig Opmærksomhed, er den store Hyppighed, som dette Phænomen synes at frembyde her i Landet i Sammenligning med andre Lande, hvilket nedenstaaende Fremstilling udviser:

I Danmark	kom der	1845—56	paa	1 Mill.	Mskr.	256 Selvm.
Norge	—	1846—55	-	—	—	108 —
Preussen	—	1849—52	-	—	—	108 —
Frankrig	—	1849—54	-	—	—	100 —
Sverrig	—	1840—50	-	—	—	67 —
Belgien	—	1841—50	-	—	—	56 —

Det er iöinefaldende, hvilken Overvægt Danmark frembyder i denne Henseende. Naar der i Danmark kommer 100 Selvmord paa et vist Antal Mennesker, kommer der i Norge 42, i Sverrig 26 og i Belgien endogsaa kun 22 paa det samme Antal. — Om det nu end er muligt, at særegne administrative Forhold have bevirket, at Oplysningerne om Antallet af Selvmord i disse Lande have været mindre fuldstændige end i Danmark, hvilket synes höist rimeligt idetmindste for nogle af dem, er Forskjellen paa den anden Side saa stor, at man dog ikke ganske tör skrive den paa denne Omstændigheds Regning, og det er derfor sandsynligt, at vore Forhold frembyde særegne Betingelser, som bidrage til at gjöre Selvmord mere almindelige. Iövrigt maa det bemærkes, at enkelte mindre betydelige Lande, som Sachsen og Genf, staae Danmark nær i denne Henseende.

Disse Undersögelser udbrede ogsaa et interessant Lys over den Indflydelse, som forskjellige Betingelser, der deels staae udenfor Mennesket, deels ere knyttede til hans Personlighed, udöve paa Tilböieligheden til at

begaae Selvmord, og de paavise derved, hvorledes vi endogsaa med Hensyn til de af vore Handlinger, som meest af alle synes at være et Resultat af vor fri Selvbestemmelse, ere underkastede ydre Paavirkninger, hvis Indflydelse vi ikke ane, uagtet den gjör sig gjældende med en stor Regelmæssighed.

Vi skulle först betragte den Indflydelse, som de enkelte Landsdeles Forskjelligheder udöve. Disse ere vistnok ikke betydelige i Danmark; hele det danske Folk lever omtrent under de samme geographiske Forhold og frembyder i det Hele taget et eensartet nationalt Præg. Dog lader Landet sig dele i to Hoveddele, Nörrejylland og Öerne, som baade med Hensyn til Jordbundens Beskaffenhed, de climatiske Forhold og Folkets Charakteer, frembyde flere ikke uvæsentlige Forskjelligheder, og det kunde derfor være muligt, at disse ogsaa kunne gjöre sig gjældende med Hensyn til Hyppigheden af Selvmord. Naar man for at oplyse dette foretager en Sammenligning imellem dem, er det imidlertid nödvendigt at udelukke Kjöbenhavn, da denne By vel ligger paa Öerne, men dog maa betragtes som et Territorium, der er fælleds for hele Landet. Resultatet af en saadan Sammenligning bliver, at der for hver Million Mennesker kom:

i 1835—44 paa Öerne 203 Selvmord og i Jylland 184.
i 1845—56 - — 260 — - i — 221.

Da Selvmord saaledes i begge Tidsrum have været mere hyppige paa Öerne end i Jylland, tör man ogsaa antage, at hine frembyde særegne Betingelser, som fremme Udviklingen af dette Phænomen. Iövrigt maa dette ikke lades ubemærket, at disse Betingelser ikke ere jevnt udbredte over alle Öerne, da de enkelte Östifter frembyde temmelig store Forskjelligheder i denne Henseende, som nedenstaaende Fremstilling udviser.

	Paa en Million Mennesker kom der	
	1845—56	1835—44
I Sjællands Stift	293 Selvmord	235

	1845—56	1835—44
I Lollands og Falsters Stift .	241 Selvmord	199
I Fyens Stift	197 —	138

Da saaledes begge Aarrækker frembyde lignende Forhold, tör man antage, at de ere et sandt Udtryk for den virkelige Tilstand, og det maa altsaa ansees for en godtgjort Kjendsgjerning, at Sjælland med tilliggende mindre Öer er den Landsdeel, som frembyder de fleste, Fyen derimod den som frembyder de færreste Selvmord. Forskjellen er saa stor, at der paa det samme Antal Mennesker, som i Sjælland (i Aarrækken 1845—56) har begaaet 100 Selvmord, i Fyen kun kommer 67. De ydre Betingelser synes at være meget eensartede i begge disse Dele af Landet, og man er derfor henvist til at söge Aarsagen i et forskjelligt Præg af Folkecharakteren, som det maaskee heller ikke vil være vanskeligt at paavise i andre Henseender.

Der er en anden Beskaffenhed ved Opholdsstedet, som udöver en langt mere fremtrædende Indflydelse end den geographiske Beliggenhed, nemlig om det er i Byerne eller paa Landet. Bylivet frembyder et heelt Indbegreb af Betingelser, som paa mange Maader give Menneskenes Virksomhed og Handlemaade et særegent Præg, hvilket ogsaa tydeligt træder frem med Hensyn til Selvmord. Disse ere langt hyppigere i Byerne end paa Landet, og naar man særskilt betragter Kjöbenhavn, den eneste store By i Danmark, og de mindre Kjöbstæder, danne disse Overgangen imellem hiin By og Landdistrikterne.

Paa en Million Mennesker kom der:

	1835—44	1845—56
Kjöbenhavn	457 Selvmord	391
Kjöbstæderne	301 —	303
Landdistricterne	178 —	232

I een Henseende frembyde disse Aarrækker aldeles overeensstemmende Resultater, idet nemlig det samme Forhold, at et ligestort Antal Mennesker begaaer flere

Selvmord i Kjöbstæderne end i Landdistrikterne, og igjen flere i Kjöbenhavn end i Kjöbstæderne, gjentager sig i dem begge. Da Undersögelser fra andre Lande afgive lignende Resultater, kan det ansees for en godtgjort Kjendsgjerning, at Bylivet og navnlig Livet i store Byer i höi Grad bidrager til at gjöre Selvmord mere hyppige.

I en anden Henseende afvige imidlertid Resultaterne for disse to Aarrækker paa en mærkelig Maade fra hinanden, idet nemlig Forskjellen imellem Selvmordenes Hyppighed i Kjöbenhavn og paa Landet ikke har været den samme i dem begge. I den förste Aarrække var denne Forskjel langt större end i den sidste. I hiin begik et vist Antal Mennesker i Kjöbenhavn 157 pCt. flere Selvmord end et ligesaa stort Antal i Landdistricterne, i denne derimod kun 69 Pct. flere. Dette er begrundet deri, at Hyppigheden ikke er undergaaet de samme Forandringer i disse Dele af Landet. Den er aftaget i Kjöbenhavn, men den er tiltaget i Landdistricterne, medens den er blevet staaende paa samme Punct i Kjöbstæderne. — Hyppigheden er ikke aftaget i nogen særdeles höi Grad i Kjöbenhavn, da det samme Antal Mennesker kun har begaaet omtrent 14 Pct. færre Selvmord i den sidste Aarrække end i den förste; derimod har den Tilvæxt, som har fundet Sted paa Landet, været temmelig betydelig, da nemlig det samme Antal Mennesker har begaaet 30 Pct. flere Selvmord i 1845—56 end i 1835—44. — Det fremgaaer heraf, at de Aarsager, som have bevirket den ovenfor fremhævede betydelige Tilvæxt af Selvmord i den nyere Tid, udelukkende have indskrænket deres Indflydelse til Landdistricterne, hvilket er saameget mere mærkeligt, som disse umiddelbart have höstet Nytte af den nyere Tids gunstige Forhold.

Af andre ydre Betingelser udöve Aarstiderne en betydelig Indflydelse. Selvmord forekomme ikke lige hyppigt til alle Aarets Tider, men Aaret frembyder med Hensyn til dette Phænomen et mærkeligt Kredslöb af Forandringer,

hvilket vil træde tydeligt frem ved en Sammenligning af Antallet af Selvmord i de enkelte Maaneder. Nedenstaaende Fremstilling meddeler en Oversigt over dette Forhold for den hele Aarrække 1835—56. (Det bemærkes, at alle Maaneder ere beregnede til 31 Dage).

Paa Januar	kommer	6,0	pCt. af alle	Aarets	Selvmord.
Februar	—	5,9	— - -	—	—
Marts	—	6,9	— - -	—	—
April	—	9,7	— - -	—	—
Mai	—	11,7	— - -	—	—
Juni	—	12,5	— - -	—	—
Juli	—	11,0	— - -	—	—
August	—	9,4	— - -	—	—
Septbr.	—	7,3	— - -	—	—
October	—	7,7	— - -	—	—
Novbr.	—	6,7	— - -	—	—
Decbr.	—	5,2	— - -	—	—
		100			

Vi see hvorledes Tallene frembyde en temmelig regelmæssig Række af Forandringer fra den ene Maaned til den anden. Antallet af Selvmord er paa sit Laveste i December og stiger nu temmelig stadigt, indtil det naaer sit Höieste i Juni, hvorpaa det igjen synker med den samme Stadighed, indtil det igjen naaer sit Laveste i December. Dog maa det bemærkes, at ingen af disse Bevægelser ere aldeles regelmæssig, da paa den ene Side Stigningen undergaaer en Standsning i Februar Maaned, som frembyder et noget mindre Antal Tilfælde end Januar, og paa den anden Side Synkningen frembyder en lignende Standsning, idet October Maaned tæller nogle flere Tilfælde end September. Det er for Tiden umuligt at afgjöre, om disse smaa Afvigelser kun ere et Resultat af tilfældige Forstyrrelser, eller om de ere Udtrykket for en constant Indflydelse. Naar man seer bort fra dem, frembyde de Forandringer, som finde Sted fra den ene

Maaned til den anden, en overordentlig stor Regelmæssighed, og da den gjentager sig i de mindre Tidsafsnit, i hvilke man kan dele det hele Tidsrum, og da Undersögelserne fra andre Lande afgive overeensstemmende Resultater, maa det ansees som en beviist Kjendsgjerning, at Menneskets Tilböielighed til at aflive sig selv i höi Grad staaer under Indflydelse af Aarstiderne, og det fortjener navnlig at fremhæves, at Selvmord netop er hyppigst i den skjönneste Aarstid, som paa saa mange Maader gjör Livet lettere og behageligere, og at det i Modsætning hertil bliver sjeldnere ligesom Aarstiden bliver mere mörk og trist.

Antallet af Selvmord frembyder lignende Forandringer fra den ene Maaned til den anden saavel i Byerne som paa Landet, men dog ikke i samme Grad, da Bylivet tydeligt formindsker denne Indflydelse, og bevirker, at Forskjellen imellem de enkelte Maaneder er mindre stor end paa Landet. For Aarrækken 1845—56 stiger maximum paa Landet til 13,8 og minimum synker ned til 4,9, mellem hvilke to Yderpunkter de övrige Forandringer bevæge sig; i Byerne derimod naaer maximum kun til 12,4, og minimum synker ned til 6,3. Da det samme Forhold ogsaa finder Sted i Aarrækken 1835—44, maa man antage det for afgjort, at Bylivet i denne ligesom i andre Henseender beskytter Mennesket imod Aarstidernes Indflydelse.

Ligesom forskjellige ydre Forhold indvirke paa Hyppigheden af Selvmord, er dette ogsaa Tilfældet med Betingelser, der ere knyttede til Menneskets Personlighed. Vi skulle först betragte Kjönnets Indflydelse i denne Henseende. Den vil blive tydelig ved en Fremstilling af hvormange Selvmord, der kom paa 1 Million Mandfolk og paa 1 Million Fruentimmer i hver af de mindre Aarrækker, i hvilke man kan dele det hele Tidsrum. Dette Antal var:

1835—39	for Mandfolk	316,	for Fruentimmer		104.
1840—44	-	—	342,	-	— 117.
1845—49	-	—	368,	-	— 115.
1850—54	-	—	409,	-	— 131.
1855—56	-	—	403,	-	— 145.

Hyppigheden har saaledes gjennemgaaende været betydelig större for Mandfolk end for Fruentimmer. Forholdet har ikke nöiagtigt været det samme i alle disse Aarrækker, men Afvigelserne have været mindre betydelige, og man kan ialmindelighed sige, at et vist Antal Mandfolk begaaer 3 Gange saamange Selvmord som et ligesaa stort Antal Fruentimmer, naar iövrigt begge Kjön befinde sig under lignende Forhold. Denne mærkelige Forskjel er vistnok dybt begrundet i begge Kjöns Eiendommeligheder og særegne Stilling i Livet.

En anden personlig Betingelse, som ogsaa udöver stor Indflydelse, er Alderen. Da Menneskets Forhold til Livet forandrer sig saameget i de forskjellige Aldersklasser, er Intet mere sandsynligt, end at Fristelserne til at söge en frivillig Död ikke ere de samme igjennem hele Livet, og at Hyppigheden af Selvmord derfor ogsaa maa forandre sig med Alderen. For at lære denne Indflydelse nöiere at kjende, er det imidlertid nödvendigt at tye til Erfaringen og see, hvad den lærer. Forinden maa det dog bemærkes, at det Materiale, der ligger til Grund for disse Undersögelser, frembyder en ikke ringe Ufuldstændighed med Hensyn til Aldersangivelserne, da disse have manglet i en stor Mængde Tilfælde, især i Aarrækken 1835—44. Da man imidlertid kan antage, at de Selvmordere, hvis Alder ikke har været angivet, have været fordeelte paa de forskjellige Altersklasser paa samme Maade, som de, hvis Alder har været angivet, har man ved en forholdsmæssig Fordeling af de Tilfælde, hvor der manglede Oplysninger om Alderen, sögt at raade Bod paa denne Ufuldstændighed.

Fölgende Fremstilling meddeler en Oversigt over Hyppigheden af Selvmord i de forskjellige Aldersklasser i de to Aarrækker 1835—44 og 1845—56.

Antallet af Selvmord paa 1 Mill. Mennesker.

	1835—44.	1845—56.
Imellem 11—20 Aar . .	129.	113.
— 21—30 „ . .	253.	272.
— 31—40 „ . .	237.	307.
— 41—50 „ . .	336.	436.
— 51—60 „ . .	503.	572.
— 61—70 „ . .	538.	704.
— 71—80 „ . .	484.	785.
Over 80 „ . .	656.	648.

Naar man först betragter hver af disse Rækker for sig, finder man i dem begge en temmelig jevn Tilvæxt af Selvmordenes Hyppighed fra den tidlige Ungdom til den höie Alderdom; navnlig er denne Stigning regelmæssig og stadig i den sidste Aarrække, hvor den först ophörer efter det 80de Aar. I den förste Aarrække frembyder den vel en Afbrydelse i Aldersklassen fra 31—40 Aar, som har en mindre Hyppighed end den foregaaende, og den ophörer her efter det 70de Aar; men da Angivelse af Alderen har manglet i en stor Mængde Tilfælde, og det Antal, som har ligget til Grund for disse Undersögelser, saaledes har været mindre, have tilfældige Forstyrrelser derved faaet et stort Spillerum, og man tör derfor ikke lægge nogen videre Vægt paa disse smaa Afvigelser. Da desuden Undersögelser, fra andre Lande afgive Resultater, der stemme overeens med dem, som Aarrækken 1845—56 frembyder for Danmark, tör man ansee det for en godtgjort Kjendsgjerning, at Selvmord stiger i Hyppighed fra den tidlige Ungdom til den höie Alderdom. Denne Alderens Indflydelse vil blive mere fremtrædende, naar man samler de mindre Aldersklasser i enkelte större og betragter Forholdene i disse, saaledes som det er gjort i fölgende Fremstilling.

Antallet af Selvmord paa 1 Million Mennesker.

	1835—44.	1845—56.
I Alderen imellem 11—20 Aar	129.	113.
— — 21—60 „	305.	366.
Over 60 „	531.	724.

Begge Aarrækker afgive tydeligt det samme Resultat, at Selvmord ikke, som man ofte har paastaaet, aftager med Alderen, men endogsaa tiltager i en betydelig Grad, saa at ingen anden Aldersklasse tilnærmelsesviis frembyder en saa stor Hyppighed af Selvmord som den efter det 60de Aar.

Ved Siden af denne Lighed frembyde disse to Aarrækker ogsaa en mærkelig Ulighed, idet nemlig det indbyrdes Forhold imellem de enkelte Aldersklasser ikke er det samme i dem begge. Forskjellen imellem den tidlige Ungdom og Alderdommen er langt mere betydelig i Aarene 1845—56 end i det foregaaende Decennium. Denne Ulighed er begrundet deri, at Hyppigheden af Selvmord har forandret sig paa forskjellig Maade i de enkelte Aldersklasser; medens den er aftaget i den yngste, er den voxet i de ældre, og mere og mere ligesom Alderen er blevet höiere. Denne Forskjel er allerede tydelig, naar man betragter de 10-aarige Aldersklasser, men den bliver mere fremtrædende, naar man samler disse i större Klasser. For mere bestemt at angive Omfanget af denne Forskjel skal jeg meddele hvor mange Procent flere eller færre Selvmord det samme Antal Mennesker i hver af de store Aldersklasser har begaaet i Aarrækken 1845—56 end i 1835—44.

Tilvæxten eller Formindskelsen var i 1845—56 i Aldersklassen

imellem 11—20 Aar	÷ 12,4	Procent.
— 21—60 „	+ 20,0	—
Over 60 „	+ 36,3	—

Det vil være vanskeligt at forklare den mærkelige Kjendsgjerning, at den tidlige Ungdom aldelés ikke er blevet paavirket af de Aarsager, som i den nyere Tid i saa

höi Grad have forøget Hyppigheden af Selvmord, men at disse Aarsager udelukkende have udövet deres Indflydelse paa de höiere Aldersklasser.

Undertiden, skjöndt meget sjeldent, aflive Börn under 15 Aar sig selv; Antallet af saadanne Selvmord er saa ubetydeligt, at Tilfældet her har et stort Spillerum, og man kan derfor ikke uddrage paalidelige Resultater af dem; dog bör det ikke lades ubemærket, at de ere forekomne hyppigere i den sidste end i den förste Aarrække, thi medens der i denne kun forekom 24 Tilfælde i denne Alder, er der derimod i den sidste Aarrække forekommet 50. Det aarlige Gjennemsnitsantal er saaledes voxet fra 2,4 til 4,2.

Opholdsstedet synes at bevirke en tydelig Modification af Alderens Indflydelse, idetmindste er Fordelingen af Selvmord paa Aldersklasserne langtfra den samme i Kjöbenhavn, Kjöbstæder og Landdistricter, hvilket tydeligt træder frem i fölgende Fremstilling af Forholdene i de store Aldersklasser i 1845—56.

Antallet af Selvmord paa 1 Mill. Mennesker.

	Kjöbenhavn.	Kjöbstæder.	Landdistricter.
Imellem 11—20 Aar	116.	209.	99.
— 21—60 „	614.	450.	318.
Over 50 „	565.	693.	742.

Paa Grund af det ringe Antal Tilfælde kan man ikke lægge nogen Vægt paa de Forskjelligheder, som den yngste Aldersklasse frembyder i disse forskjellige Dele af Landet. Dette gjælder derimod ikke om de andre, og de anförte Tal synes umiskjendeligt at vise, at Bylivet især bidrager til at gjöre Selvmord hyppigere i en yngre Alder, Landlivet derimod til at gjöre det hyppigere i en ældre Alder. Kjöbstæderne danne i denne Henseende en Overgang imellem Kjöbenhavn og Landdistricterne, da de i Aldersklassen imellem 21—60 Aar frembyde en större Hyppighed end Landdistricterne, men en mindre end Kjöbenhavn, og paa den anden

Side i Aldersklassen over 60 Aar en större end Kjöbenhavn men en mindre end Landdistricterne.

Om Kjönnet bevirker en lignende Forandring af Alderens Indflydelse som Opholdsstedet, lader sig ikke tydeligt paavise af de foreliggende Oplysninger.

Endelig har man ogsaa undersögt, om Forskjellighed i Livsstilling og Næringsvei er af nogen Betydning med Hensyn til Hyppigheden af Selvmord, men Opgaven har i denne Henseende frembudt saa store Vanskeligheder, at Resultaterne ikke kunne gjöre Fordring paa nogen stor Nöiagtighed eller Fuldstændighed. Det er ikke muligt at give en almindelig Fremstilling af den Indflydelse, denne Betingelse udöver, og der meddeles derfor ligesom exempelviis kun nogle enkelte Momenter.

Det er saaledes mærkeligt, at Tyendeklassen frembyder et meget stort Antal af Selvmord. I den hele Aarrække 1835—56 kom 1713 Selvmord paa denne Klasse; altsaa omtrent 23,7 pCt. af alle, medens den udgjör en langt mindre Andeel af den hele Befolkning. Det er især qvindelige Tjenestetyende, der have en stor Tilböielighed til at aflive sig selv. Ligeledes synes de militaire Underklasser at frembyde en stor Hyppighed af Selvmord, men da det aarlige Gjennemsnitsantal i den hele Aarrække ikke engang har været 6, kan man kun med stor Varsomhed uddrage Resultater heraf. Endelig synes Tilböieligheden til at aflive sig i den nyere Tid at være tiltaget betydeligt hos Landalmuen, navnlig i Gaardmandsklassen og Huusmandsklassen. Det aarlige Gjennemsnitsantal af Selvmord i disse Klasser var:

1835—39	62,2.
1841—44	66,0.
1845—50	80,5.
1851—56	106,2.

Antallet var saaledes fra den förste til den sidste Aarrække voxet med næsten 71 pCt.; Befolkningen er vel ogsaa voxet i dette Tidsrum, men langtfra i samme

Grad, og man maa forbauses over denne betydelige Tilvæxt, som staaer i nöie Forbindelse med den tidligere fremhævede Kjendsgjerning, at den forögede Hyppighed af Selvmord i den nyere Tid udelukkende har været indskrænket til Landet. Der frembyder sig her igjen det Spörgsmaal, hvilke ere de Betingelser, som have udövet en saa fordærvelig Indflydelse paa denne Klasse af Befolkningen, hvis Tilstand netop i denne Aarrække i mange Henseender er undergaaet væsentlige Forbedringer?

Vi have hidindtil kun omtalt Hyppigheden af Selvmord, men der er en anden interessant Side, som ogsaa fortjener at undersöges, nemlig de Aflivelsesmaader, af hvilke Selvmorderne gjöre Brug. Betydningen og Vigtigheden af ethvert Selvmord er det samme, paa hvilken Maade det ogsaa bliver fuldbyrdet, og Undersögelserne herom frembyde væsentlig kun Interesse, fordi de godtgjöre, at endogsaa saadanne Handlinger, som meest af alle synes at være et Resultat af en vilkaarlig Selvbestemmelse, frembyde en Regelmæssighed, der uimodsigeligt vidner om, at Mennesket ogsaa med Hensyn til dem staaer under Indvirkning af Aarsager, som virke med en Stadighed og Uforanderlighed, der minder om Naturkræfter og Naturlove.

Da de forskjellige Aflivelsesmaader ikke blive benyttede lige hyppigt, vil det være rigtigst först at give en Oversigt over det Forhold, der finder Sted imellem dem. Nedenstaaende Fremstilling udviser hvormange Procent af alle de Selvmord, der ere forekomne i hele Aarrækken 1835—56, der ere blevne fuldbyrdede ved de forskjellige Aflivelsesmaader.

Ved Hængning	67,9.
— Drukning	21,8.
— Skydning	4,5.
— Skarpe Redskaber og Nedstyrtning	4,3.
— Gift	1,5.
	100.

Hængning og Drukning have saaledes uden Sammenligning været de Aflivelsesmaader, af hvilke der hyppigst har været gjort Brug, omtrent 90 pCt. af alle Selvmord ere blevne fuldbyrdede ved dem, og kun 10 pCt. ved alle de andre Aflivelsesmaader tilsammen. Er dette Forhold nu kun tilfældigt, eller frembyder det en saadan Uforanderlighed, at man med nogen Sikkerhed kan antage, at det ogsaa vil gjentage sig i en fölgende Tid? Dette Spörgsmaal vil bedst finde sin Besvarelse ved en Undersögelse om, hvorvidt det har frembudt nogen Stadighed og Regelmæssighed i Fortiden, hvorvidt de mindre Aarrækker, i hvilke man kan dele det hele Tidsrum, frembyde nogen stor Overeensstemmelse i denne Henseende. Nedenstaaende Fremstilling giver en Oversigt over hvormange Procent af alle Selvmord, der i begge Aarrækker ere blevne fuldbyrdede ved de forskjellige Aflivelsesmaader.

	1835—44.	1845—56.
Ved Hængning . . .	66,3.	68,9.
— Drukning . . .	23,3.	20,8.
— Skydning . . .	4,1.	4,9.
— Skarpe Redskaber og Nedstyrtning .	4,8.	3,9.
— Gift	1,5.	1,5.
	100.	100.

Overeensstemmelsen mellem begge Aarrækker er meget stor, og man kan derfor ikke værge sig imod den Slutning, at der i Danmark maa være Betingelser, som med en stor Stadighed og Regelmæssighed udöve Indflydelse paa Valget af de Aflivelsesmaader, Selvmorderne foretrække. Den eneste Forskjel af nogen Betydning er den, at Hængning er blevet noget mere hyppig, Drukning noget mere sjelden i den sidste Aarrække. Begge disse Aflivelsesmaader tilsammen have i begge Tidsrum paa det Nærmeste været lige hyppige, nemlig 89,6 og 89,7 Procent.

Denne Forandring af deres relative Hyppighed synes ikke at være bevirket ved tilfældige Indflydelser, thi den har været i en regelmæssig Fremadskriden fra Begyndelsen til Slutningen af dette Tidsrum, som efterfölgende Fremstilling udviser.

Af 100 Selvmord aflivede sig

	1835—39.	1840—44.	1845—50.	1851—56.
Ved Hængning	66,0.	66,6.	67,5.	70,0.
— Drukning	24,0.	22,7.	21,3.	20,4.

Jeg skal senere henlede Opmærksomheden paa nogle enkelte Forhold, som for en Deel forklare Aarsagerne til denne Forandring, der saaledes i Aarenes Löb har udviklet sig med Hensyn til Brugen af disse to Aflivelsesmaader.

Det er langtfra, at det samme Forhold imellem de forskjellige Aflivelsesmaader gjentager sig i andre Lande. Disse frembyde i denne Henseende store Forskjelligheder, og det synes, at Nationernes eiendommelige Præg ogsaa udtaler sig i de Aflivelsesmaader, som Selvmorderne gjöre Brug af.

Det omtalte Hefte af det statistiske Tabelværk indeholder en interessant Fremstilling af dette Forhold fra forskjellige Lande, til hvilken der henvises. Her meddeles kun en Oversigt over disse Forhold i de skandinaviske Lande.

Af 100 Selvmord aflivede sig i

	Danmark. 1845—56.	Norge. 1851—55.	Sverrig. 1843—55.
Ved Hængning	68,9.	66,1.	39,3.
— Drukning	20,8.	20,7.	23,5.
— Skydning	4,9.	4,3.	6,9.
— Gift	1,5.	8,9. (Gift og Paa andre Maader)	21,7.
Paa andre Maader	3,9.		8,6.

Danmark og Norge frembyde saaledes meget overeensstemmende Resultater; Hængning og Drukning ere i dem begge afgjort de meest anvendte Aflivelsesmaader,

og de udgjöre i dem begge omtrent lige mange Procent af alle Tilfælde. Sverrig afviger væsentligt herfra; den eneste tydelige Overeensstemmelse er den, at Drukning omtrent indtager samme Plads der som i de andre Lande, men Hængning er langt sjeldnere og Brugen af Gift i en endnu höiere Grad hyppigere, og saavidt vides hyppigere end i noget andet Land.

Ligesom de forskjellige Lande frembyde afvigende Forhold i denne Henseende, er det Samme ogsaa Tilfældet med de enkelte Dele af samme Land. I Danmark frembyde Kjöbenhavn, Kjöbstæderne og Landdistricterne store Forskjelligheder med Hensyn til Valget af Aflivelsesmaaden, som den fölgende Fremstilling af disse Forhold for den hele Aarrække nærmere vil paavise.

Af 100 Selvmordere aflivede sig i

	Kjöbenhavn.	Kjöbstæderne.	Landdistricterne.
Ved Hængning . .	46,8.	62,0.	74,3.
— Drukning . .	32,9.	25,8.	18,3.
— Skydning . .	7,7.	5,4.	3,6.
— Skarpe Redskaber og Nedstyrtning	7,5.	4,7.	3,4.
— Gift	5,1.	2,1.	0,4.
	100.	100.	100.

I alle disse Dele af Landet fölge de forskjellige Aflivelsesmaader efter hinanden i samme Orden, men iövrigt er Forskjelligheden meget stor, navnlig imellem Kjöbenhavn og Landdistricterne. I disse fuldbyrdes 74,3 pCt. ved Hængning, og de andre Aflivelsesmaader benyttes kun i 25,7 pCt. af alle Tilfælde; i Kjöbenhavn derimod fuldbyrdes 53,2 pCt. af alle Selvmord ved Drukning, Skydning, skarpe Redskaber, Nedstyrtning og Gift, og kun 46,8 ved Hængning. Kjöbstæderne danne en mærkelig Overgang imellem Kjöbenhavn og Landet, da 62 pCt. af alle Selvmord i dem fuldbyrdes ved Hængning, og 38 pCt. ved de andre Aflivelsesmaader. Man

gjenfinder denne Regelmæssighed, naar man deler hele Aarrækken i to mindre, og det tör altsaa ansees for afgjort, at Landlivet i en paafaldende Grad frembyder Betingelser, der tilskynde Selvmorderne til at aflive sig ved Hængning, medens Bylivet derimod langt mere tilskynder dem til at benytte andre Aflivelsesmaader, og at denne Bylivets Indflydelse er langt mere fremtrædende i de store Byer end i de smaa.

Om Aarstiderne udöve nogen Indflydelse paa Valget af Aflivelsesmaaden, kan ikke tilstrækkeligt oplyses ved de foreliggende Iagttagelser. De enkelte Maaneder frembyde vel Forskjelligheder; men da disse ere ubetydelige og uregelmæssige, og da Antallet af Selvmord i de enkelte Maaneder ikke er meget stort, kan man ikke være vis paa, at de ikke ere en Fölge af tilfældige Forstyrrelser. Der er imidlertid en Forskjel i denne Henseende, som synes mere stadig, og som derfor ikke bör lades ubemærket, nemlig den, at Drukning synes at være sjeldnere om Vinteren end i de andre Aarstider.

Kjönnet udöver derimod en tydelig Indflydelse paa Valget af Aflivelsesmaaden, som efterfölgende Fremstilling af disse Forhold for den hele Aarrække 1835—56 vil vise.

Af 100 Selvmordere aflivede sig af

	Mandfolk.	Fruentimmer.
Ved Hængning	74,0.	50,0.
— Drukning	15,3.	40,8.
— Skydevaaben . . .	6,0.	0,2.
— Skarpe Redskaber og Nedstyrtning . . .	3,8.	5,6.
— Gift	0,9.	3,4.

Man finder paafaldende Forskjelligheder imellem begge Kjön. Hængning og Drukning ere vel hos dem begge de hyppigste Aflivelsesmaader og omtrent i samme Grad, da 89,3 af Mandfolk og 90,8 af Fruentimmer aflive sig ved en af disse Dödsmaader; men det indbyrdes

Forhold imellem dem er meget forskjelligt, da Hængning er langt mere almindelig hos Mandfolk end Drukning, og denne sidste Aflivelsesmaade omvendt forekommer hyppigere hos Fruentimmer end den förste. Med Hensyn til de Aflivelsesmaader, som sjeldnere anvendes, fortjener det at fremhæves, at det er en stor Sjeldenhed, at Mandfolk gjöre Brug af Gift, og en endnu större Sjeldenhed, at Fruentimmer gjöre Brug af Skydevaaben. Disse Forskjelligheder kunne ikke antages at være en Fölge af tilfældige Omstændigheder; thi de gjenfindes med en paafaldende Overeensstemmelse, naar man gjör Aarrækkerne 1835—44 og 1845—56 til Gjenstand for en særlig Undersögelse.

Alderen udöver ligeledes en tydelig Indflydelse paa Valget af Aflivelsesmaaderne. Da denne bliver mere fremtrædende, naar man samler de 10-aarige Altersklasser i enkelte större, meddeles her en Fremstilling af disse Forhold i den hele Aarrække for 3 saadanne större Aldersklasser.

Af 100 Selvmordere i hver Aldersklasse aflivede sig

	Imellem 11—40 Aar.	Imell. 41—60 Aar.	Over 60 Aar.
Ved Hængning . .	60,0.	70,0.	74,6.
— Drukning . .	25,6.	21,5.	19,0.
— Skydevaaben .	7,6.	2,9.	1,3.
— Skarpe Redskaber og Nedstyrtning . .	3,9.	4,6.	4,8.
— Gift	2,9.	1,0.	0,3.

Hængning frembyder her en paafaldende Afvigelse fra de andre Aflivelsesmaader; den bliver nemlig hyppigere med den fremadskridende Alder, medens de andre blive sjeldnere, dog med Undtagelse af Selvmord ved skarpe Redskaber og Nedstyrtning, som omtrent bliver staaende paa det samme Punct igjennem hele Livet. Selvmord ved Drukning aftager kun langsomt, ved Skydvaaben og Gift derimod langt mere hurtigt. Da de to

Aarrækker 1835—44 og 1845—56 afgive temmelig overeensstemmende Resultater, tör man vistnok ansee det for en Kjendsgjerning, at Tilböieligheden til at aflive sig ved Hængning tiltager med Alderen, medens derimod Brugen af de andre Aflivelsesmaader bliver sjeldnere.

Efterat vi saaledes have seet, hvorledes Alderen og Opholdsstedet udöve Indflydelse paa Valget af Aflivelsesmaaderne, kunne vi til en vis Grad forklare Aarsagen til den Forandring, som i Aarenes Löb har udviklet sig med Hensyn til Hyppigheden af Selvmord ved Hængning og Drukning. Da nemlig den höiere Alder og Ophold paa Landet gjör Valget af Hængning mere almindeligt og Valget af Drukning mere sjeldent, og da Tilvæxten af Selvmord netop har fundet Sted i de höiere Aldersklasser og paa Landet, er det ganske naturligt, at det tidligere Forhold imellem disse Aflivelsesmaader er blevet forandret, og at nu et forholdsviis större Antal Selvmord bliver fuldbyrdet ved den förste, og et mindre ved den sidste.

Man har endnu i det omtalte Hefte af det statistiske Tabelværk foretaget en Undersögelse om den Indflydelse, som Livsstilling og Næringsvei udöve paa Valget af Aflivelsesmaaden. Da imidlertid de fleste af de Klasser, i hvilke man i denne Henseende har inddeelt Befolkningen, tælle for faa Tilfælde til at Resultaterne kunne ansees for paalidelige, skulle vi her indskrænke os til fölgende Bemærkninger. Hængning er den almindeligste Dödsmaade hos Gaardmænd, Huusmænd og Aftægtsfolk, af hvilke sidste endogsaa 80,4 pCt. vælge den. Af Fanger og Arrestanter aflive 95 pCt. sig paa denne Maade, hvilket finder sin naturlige Forklaring deri, at de meget ofte ikke have noget andet Middel til deres Raadighed. Drukning vælges især af qvindelige Tjenestetyende, af hvilke over 53 pCt. aflive sig paa denne Maade, Skydning vælges især af de militaire Under-

klasser, da 48,8 pCt. af de Selvmord, som ere forekomne i denne Klasse, ere fuldbyrdede paa denne Maade.

De Beretninger, paa hvilke disse Undersögelser have stöttet sig, ere saa ufuldstændige med Hensyn til de Angivelser om Bevæggrundene til Selvmord, som de indeholde, at en omhyggelig Bearbeidelse i denne Henseende vilde være spildt Umage. Dog fortjener det at fremhæves, at Drikfældighed i en höi Grad synes at udvikle Tilböieligheden til at aflive sig selv. I en stor Mængde Beretninger er det fremhævet, at de paagjældende Individer havde været forfaldne til Drik. I de 10 Aar 1835—44 var det Tilfældet med 433 Individer eller 15,4 pCt. af alle Selvmordere; i de 12 Aar 1845—56 var det Tilfældet med 774 Selvmord eller med 17,4 pCt. Disse Tal maae imidlertid antages at være under Virkeligheden; thi da Beretningerne iövrigt ofte ere ufuldstændige, er der ingen Grund til at antage, at netop denne Omstændighed altid skulde være blevet anfört, medens man derimod med Vished kan forudsætte, at Ingen er blevet anfört som drikfældig uden i Virkeligheden at have været det.

Det er kun Selvmordets ydre Sider, som have været Gjenstand for de Undersögelser, hvis Resultater ere meddeelte i den foregaaende Fremstilling; medens derimod Selvmordets indre Væsen, om jeg saa maa sige, Beskaffenheden af den sygelige Sjælstilstand, der omsider overvinder den af Menneskets Drifter, som man ialmindelighed anseer for den stærkeste, Selvopholdelsesdriften, aldeles ikke har været Gjenstand for Betragtning. Det er dog igrunden denne Side, der vilde frembyde den störste Interesse, forsaavidt Kundskab om den

kunde give et dybere Indblik i det sjælelige Livs Udvikling. Men en Undersögelse herom ligger udenfor Statistikens Omraade. Paa den ene Side forudsætter nemlig den statistiske Undersögelse ifölge sin Natur store Tal, og den maa derfor indskrænke sig til saadanne Phænomener, som forekomme nogenlunde hyppigt, og til saadanne Sider ved dem, som ere fælleds for dem alle eller dog for mange af dem; paa den anden Side maa den ifölge den Maade, paa hvilken den indsamler sine Iagttagelser, indskrænke sig til saadanne Forhold, som træde frem under en Form, der med Lethed kan gribes og fastholdes; med Hensyn til Selvmord f. Ex. Opholdssted, Kjön, Alder o. s. v.; medens derimod de særegne Forhold, der ere eiendommelige for hvert enkelt Tilfælde, som f. Ex. Individets særegne sjælelige Konstitution, de forskjellige ydre Forhold, der have givet Udviklingen en vis Retning, de Omstændigheder, der mere eller mindre hurtigt have kaldt en maaskee længe forberedt Tilstand tillive, den Stemning, i hvilken Selvmorderen tager Afsked med Livet, o.s.v. alle ere af en altfor flygtig eller ubestemt Natur, til at man kan udfinde og fastholde dem ved en Undersögelse, som netop har til Hensigt at indhente Oplysninger om alle Tilfælde eller dog om saa mange som muligt. Det er umuligt, paa samme Tid, man fra en stor Omkreds indsamler Iagttagelser om mange enkelte Tilfælde, tillige at gjöre hver enkelt Iagttagelse meget dybtgaaende.

Ethvert Tilfælde af Selvmord har sin særegne Historie, men Statistiken kan ikke gjöre det til sin Opgave at skrive den uden at ophöre at være Statistik. Oplysninger herom maae indsamles af Mænd, hvis Livsstilling sætter dem istand til at foretage dybtgaaende Undersögelser af enkelte Tilfælde, og först naar der ad denne Vei var tilveiebragt en vis Mængde paalidelige Iagttagelser, kunde Statistiken ogsaa her træde til og ved at samle og sammenstille de adspredte Kjendsgjer-

ninger, udfinde hvad der var meer eller mindre almindeligt for dem alle. — Saalænge saadanne Undersögelser ikke ere foretagne, kan den kun give en Fremstilling af de ydre Sider ved dette Phænomen, om hvilke den kan forskaffe sig Oplysning ved de Midler, der staae til dens Raadighed. Det er vistnok langtfra at være Alt, hvad man kunde önske; men det vilde dog være urigtigt, om man vilde kaste Vrag paa hvad den kan yde, fordi den ikke kan yde Alt.

Om Ewalds Syngespil „Fiskerne“,

med Tidsbestemmelser angaaende dets Udarbeidelse.

Af Prof. M. Hammerich.

I det Capitel af Ewalds Levnet, der har til Overskrift „Viinflasken“, angiver han Stadierne for den förste Halvdeel af sit Liv: „Student, Landstryger, Krigsmand, Theolog og, med Tugt at melde, Autor“. Kjærlighed drev ham ud paa Krigseventyr, den drog ham igjen tilbage til Studeringerne; det var hans lykkelige Aar. Da han fik Hjertesorg, bröd han med Livets Lykke og blev Digter, daarlig lönnet, men „meget omtalt for sine Skrifter som for sine gale Streger“. Ungdomsarbeider, saa forskjellige som Cantaten over Frederik den 5te, det bibelske Drama „Adam og Eva“, Sörgespillet „Rolf Krage“, Lystspillet „de brutale Klappere“, lovede en rig Fremtid. Men hans Helbred var nedbrudt; han led af de voldsomste Gigtsmerter, og mangehaande Uordener gave baade hans Sygdom og Tungsindighed Næring. For at styrkes og samle sig kom han fra Byen, til Rungsted, et Fiskerleie ved Öresund. Her ude, i sit 30te Aar (1773), skrev han det heroiske Syngespil „Balders Död“ og siden af prosaiske Arbeider: „Joh. Ewalds Levnet og Meninger“, ved Oprigtighed i Skriftemaalet, Fiinhed i Iagttagelserne, Aand og Lune i Fremstillingen et af de

I Hovedudgaven af Ewalds Skrifter, ved Liebenberg, Kbh. 1850

rigeste biographiske Skrifter, vi eie i vor Litteratur, skjöndt det kun er et Brudstykke. Det næste Par Aar henlevede Ewald i Söbækshuus i Nordsjælland, kuet af Nöd og Sygdom, i glædelös Eensomhed. Vi have fra denne Tid kun nogle Smaaarbeider, mest Bryllups- og Begravelsesvers, naar han maatte sende sin Muse „til Bageren efter Bröd", men lige digterisk udförte; hans Forhold og vexlende Stemninger under Opholdet i Rungsted og Söbækshuus kjende vi især af Breve til og fra ham, som Ingen kan læse uden Bevægelse. Det kom saa vidt, at en af hans oprigtige Venner, maaskee efter Moderens Indskydelse, forhörte, om han kunde önske en Plads som Hospitalslem! Men pludselig klarede det atter op for ham. Han blev hentet tilbage til Hovedstaden og modtaget med aabne Arme. Nu kappedes man om at vise sin Glæde over at have faaet ham igjen; et Selskab af yngre Skuespillere, Rosing's, Schwartz, Jfr. Astrup, indstuderede „Balders Död" og opförte det (uden Musik) i Februar 1778 ved en privat Forestilling, som Kongehuset uventet hædrede med sin Nærværelse; Forestillingen blev med stort Bifald gjentaget paa det Kongelige Theater, til Indtægt for Digteren. Det var den förste offentlige Hylding, der blev ham til Deel.

—55: 8, S. 23—134.

F.C.Olsen: Ewald i Aarene 1774—77, Kbh. 1835.

Rahbek: Erindr. I, S. 252—53.

Uagtet Gigt og Tungsind snart vendte tilbage, havde dog Ewald samlet friske Kræfter, og i Sommeren 1778 see vi ham i Virksomhed med en ny dramatisk Digtning: Fiskerne.

Til Grund for denne laae en Begivenhed af det virkelige Liv, fra den Kreds, der var bleven hjemlig for ham: en Stranding forgangen Aar (Novbr. 1774) ved Hornbæk, hvor nogle fattige Fiskere satte deres Liv i Vove for at bjerge den fremmede Skibbrudne, afsloge at tage Penge af ham og siden bleve höimodig belönnede af en dansk Rigmand. Disse Grundtræk har Ewald fastholdt; han har deri indflettet en Tvist mellem et Par af

Fiskerne og deres Kjærester, der skal stille Menneskekjærligheden i det reneste Lys ved at lade den seire over Elskovs og karrig Klogskabs Frygtagtighed, men som vistnok staaer noget ubetydelig ved Siden af den gribende Hovedhandling (en Ændring i Planen, der vilde böde herpaa, foreslaaer Oehlenschläger i sine Forelæsninger over Ewald). „Den idylliske Huskreds i Hytten, Stormens Hviin paa Havet, det modige Forsæt, som Tvivl og Frygt for et Öieblik rokker, og endelig den lyriske Udflugt paa Bölgen, som bliver belönnet med en lykkelig Tilbagekomst: dette er digtet og alt dette har Ewald udtrykt saa mesterligt som muligt. Den store poetiske Spænding i Stykket bestaaer i de Skibbrudnes öiensynlige Undergang, dersom de ikke strax reddes, og i Fiskernes öiensynlige Undergang, hvis de vove at redde. Her skal voves Liv for Liv: dette er stort og griber den menneskelige Fölelse i sin dybeste Grund“. En religiös Betragtning af Livet, varm Fædrelandskjærlighed, Begeistring for det frie Hav og det kjække Sömandsliv, disse Fölelser, der hörte til Digterens Væsen, have sat ham istand til at opfatte Emnet ret i dets Eiendommelighed. Og hvorledes smelte de ikke sammen ved Handlingens Vendepunkt, hvor Fiskere og Fiskerinder paa Strandbredden see ud efter den skröbelige Baad:

Jfr. Oehlenschlägers Forelæsn. I, S. 115 f. (S. 116 L. 2 „den Skiæbnens“ maa være en Udgiverfeil for „de Skibbrudnes“).

Fiskerne.

Havets mægtige Betvinger,
Tael til Bölgen i din Harm!
Almagt, grib Orcanens Vinger
Med en vældig udstrakt Arm!

Folkene i Baaden.

Lige Slag!
Dvæl ei længe!
Seie Tag,
Danske Drenge!

Stykkets almindelige Grundtone er stemt efter hiin Forening af det Hjemlige og det heroisk Oplöftende, som var givet i Stoffet: heelt igjennem Træk og Udtryk, hentede fra Livet ved Sjællands Kyst, og dog en gjennemgaaende höiere Stiil. Til denne Grundtone svarer ogsaa Formen af Syngespil, med Dialog i femföddede Iamber (alle med qvindelig eller Tostavelses Udgang). Stykket falder i tre „Handlinger“. Da vi have Ewalds forelöbige Plan, udförlig optegnet til Under- 5, S. 289—305. retning for Theaterdirecteur og Componist, kunne vi see den Omhu, han har anvendt paa Characteertegningen med dens finere Forskjelligheder, paa Ordningen i Acter og Scener, paa den rette Fordeling mellem Samtale og större eller mindre Sangstykker, og den Bevidsthed, hvormed han har anbragt enkelte dramatiske Træk, som strax i Begyndelsen (I, 1), hvor de „Skrig som af skibbrudne Folk“, der ere hörte om Natten, antages for Varsler om de ængstlig ventede Fiskeres Undergang. At Stykkets samlede Virkning bliver svækket saavel ved Episoden med de tvende Elskerpars Tvist og Forsoning som ogsaa ved den noget fattige Slutning, hvor Dyden belönnes, föle vi allerede ved at læse Planen og endnu mere ved at læse det færdige Syngespil. Men det er Digteren selv, der lader os föle det ved den ikke blot lyriske, men dramatiske Kunst, hvormed Hovedemnet er behandlet. Selv Sangene, med deres vidunderlig malende Rhythmer, gjöre nærmest en dramatisk Virkning, nogle vel kun som livagtigt Udtryk for Personen og Situationen — som Knud Fiskers Orlogsvise „Kong Christian stod ved höien Mast“, der er bleven vor Nationalsang, eller den elegiske Romance om „Liden Gunver“, den förste Efterklang af de længe forglemte Folkeviser, eller den friske Sömandssang, hvor Digteren ret har taget Veir i Lungerne, „En Sömand med et modigt Bryst“, eller den gamle Fiskerqvindes Fabel om „Edderfuglen“ —; andre af Sangene fremstille i sig

selv de dramatiske Bevægelser i Handlingen eller i Personernes Mellemværende. Saaledes, foruden hiin Vexelsang under Redningen, især de friere flettede Sange som „Sextetten“, der slutter förste Handling („Endnu kan jeg höre, Hvor ængstlig de raabe“ o.s.v.), „Duetten“, der aabner anden Handling, „Qvartetten“ midt i tredie Handling. Her som i de lignende i „Balders Död“ (f. Ex. Duetten II, 4), viser Ewald et ganske eiendommeligt Mesterskab i at oplöse og samle et fleerstemmigt Chor: Tankerne bryde frem, fortsættes, vende tilbage i en ny Forbindelse; snart gaae de imod hverandre, krydse, afbryde hverandre, snart forbinde de sig i enig Samklang; vi kjende heelt igjennem Personernes forskjellige Röster, og uformærket er Samtalen rykket sine Skridt fremad. Det gjör et Indtryk som Stemmernes Gang i et fugeret Musikstykke. Hvad vi have Lignende i Syngespil af andre Digtere, er som Dilettantarbeide imod et Kunstværk; den Fiinhed og Skarphed i Tænkningen, der ofte skader Ewalds Digterstiil, er her hans Fuldkommenhed.

Ewalds udvalgte Skr., ved Liebenberg, S. 445—51.

Den 31te Januar 1780, i Anledning af Kongens Födselsdag, blev „Fiskerne“ förste Gang opfört, med Musik af J. Hartmann. Det var tillige en Hædersfest for Stykkets virkelige Helte, som vare hentede fra Hornbæk og, efter en kongelig Beværtning, sad i en Loge som Tilskuere; paa Spörgsmaal til en af dem, hvorledes det lignede, var Svaret: „jo! saadan omtrent gik det til, undtagen at vi ikke sang“. I en anden Loge sad den syge Digter selv; der fortælles, at da en Dame her halv höit bemærkede, at „han var ret en Lazarus“, lagde han til: „derfor slikke Hundene mig“. En af de fölgende Forestillinger blev givet til Indtægt for Digteren; den næste, 1781 den 23de Marts, paa hans Begravelsesdag. Efter nogen Hvile blev Stykket et Par Gange optaget paany, og, efter Rahbeks Sigende, altid for fuldt Huus; det vilde sikkert, ved en god Opförelse,

Molbech: Ewalds Levnet S. 204 f.

T. Baden: Pröve-stenen Nr. 1.

Molb. Ew. L. S. 206.

endnu gjöre sin Virkning. Som Ewalds andre större Digtninger blev ogsaa denne oversat paa Tydsk, to Gange, men middelmaadigt: dens lyriske Skjönheder og ægte danske Sprogtone gjöre den saagodt som uoversættelig.

Da det ved Digterværker som „Fiskerne" altid er af Interesse at erfare, hvorledes og hvorlænge de have været under Arbeide, og vi af ligefremme Efterretninger herom kun have Münters, at Stykket er skrevet „i Aarene 1778 og 79", kan der være Anledning til at sammenstille de tilfældig forekommende Vink. Saadanne træffe vi deels i Breve til og fra Ewald, da han nemlig for sin Gigtsygdom ikke kunde gaae ud, deels i de egenhændige Udkast og Reenskrifter til Stykket, som hændelsesviis findes blandt hans efterladte Papirer*). Hvad der kan vides eller med Rimelighed gjættes angaaende Udarbeidelsen, er, saavidt jeg skjönner, Fölgende.

F. Münter: Efterr. om Ewalds Levnet, i Dansk Museum for Juni 1782 S. 697.

Efterat Kammerherre Warnstedt, i Marts 1778, var bleven administrerende Directeur for den kgl. Skueplads,

---

*) Paa det Kgl. Bibliothek findes Kladden til Begyndelsen og Slutningen af förste Handling (1 Folioark; desuden paa Universitetsbibl. et Octavblad med ny, renere Kladde til nogle Vers af Indgangs-Tercetten I, 1) og Kladden til hele anden og tredie Handling (et Foliohefte paa 5 Ark samt en Side skreven bag paa Titelbladet til förste Reenskrift); fremdeles den förste Reenskrift til næsten hele förste Handling (et Foliohefte paa 3 Ark og 2 löse Ark) og Brudstykker af den endelige Reenskrift til Stykket, efter hvilken der er trykt — med Smaarettelser af Carstens —, indeholdende Slutningen af förste og meer end Halvdelen af anden samt Noget af Slutningen af tredie Handling (et Foliohefte — det kaldes i et Brev fra Carstens: „andet Hefte" — paa 4 Ark, pagineret af Ewald selv som S. 15—30, og et löst Ark, S. 45—48, hvilket Ark i Hovedudgaven, 5, S. 287, urigtig er henfört til förste Reenskrift).

Olsen i Maanedsskr. f. Litt. 15, S. 32.

synes Ewald strax at være kommen i Underhandling
Brev af 12te Juli til Warnstedt: 8 S. 187—9. med ham; efter „Uvirksomhed i Foraaret", paa Grund af Sygdom, har han i Forsommeren givet sig ivrig ifærd med sit Syngespil og forelæst Stykker af 1ste Handling for sin nye Velynder. Hvad der er os levnet af Kladden hertil er ogsaa nedskrevet med synligt Hastværk, paa Kryds og Tvers, uden Angivelse af Scene, dog Sangene paa deres Sted i Dialogen. D. 12te Juli blev han færdig med Reenskriften af denne 1ste Handling.
Samme Brev. Men „förend han begyndte paa at udarbeide de to sidste", maatte han tale med Naumann — den paatænkte Componist — og med Warnstedt: han havde i de sidste „14 Dage" seet ud efter dem med Utaalmodighed. Förste Handling, sigtet, rettet og reenskreven inden d. 12te Juli, er vel altsaa bleven færdig i Kladde mod Slutningen af Juni, og efter Kladdens Udseende og Ewalds sædvanlige Digtemaade, naar han satte sig i Fart, kan dens Udarbeidelse ikke have taget lang Tid.

Forinden han digtede videre, nedskrev han den fuld-
Aftrykt 5, S. 289—305. stændige Plan til Stykket; denne er da ogsaa for förste Handling tydeligt nok Udtog af noget Forfattet, hvorimod den for anden og tredie Handling kun er Udkast til hvad han havde i Tankerne*). D. 16de Juli fik han sin Plan færdig og melder det samme Dag til

*) I förste Handling tales der f. Ex. om at „cassere" Gunilds Arie og om „det maaskee for vidtlöftige Sextet", netop Actens sidste Sang; i anden Handling derimod, og strax i dens 2det Optrin, staaer det hen, om der skal være en Arie eller ikke; 2det til 4de Optrin „maae være saa korte som muligt"; i tredie Handling „en Arie enten af Svend eller af Birthe eller" osv. — Sextetten i 1ste Handling blev afkortet allerede i förste Reenskrift og siden endnu to Gange; som Pröve paa, hvad Ewald har havt Raad til at forkaste, hidsættes her, efter förste Reenskrift, Versene imellem de unge Fiskere Svend og Jens (Knud), der ville afsted for at redde, og Fiskerpigerne, der

Theaterdirecteuren Warnstedt, med Bön om en Samtale: „jeg er varm, jeg er hidsig paa mine Fiskere, og jeg kan hverken med Tryghed eller med Held begynde paa at udarbeide de to sidste Handlinger, förend jeg faaer Deres Tanker at vide om det Heele; saa at jo för, desto kjærere, og da Tiden er kostbar og min Heede kan uddunste, desto fordeelagtigere for mig! Tör jeg bede Brev: 8, S. 169.

---

holde dem tilbage: — — — — —

Svend. Hjelplöse Sukke!
Jens. Kraftlöse Taarer!
Svend. Ha jeg kan föle
Brand i mit Hjerte!
Birthe. Den vil vi kjöle,
Ved vore Sukke!
Jens. Ha i hver Aare
Brænder en Smerte!
Lise. Den skal vor Taare
Stræbe at slukke!
Svend. Hjelplöse Sukke!
Jens. Kraftlöse Taarer!
Svend. Stormen allene,
Stormen kan kjöle
Flammende Hjerter!
Anders, *Sv.* og *J.* } Stormen kan kjöle
Flammende Hjerter!
Jens. Havet allene,
Havet kan slukke
Brændende Smerter!
Anders, *Sv.* og *J.* } Havet kan slukke
Brændende Smerter!
Svend. Ha jeg maae iile!
Land-Luften tænder
Ild i mit Blod!
Jens. Jeg kan ey hviile!
Jord-Bunden brænder
Under min Fod! —
Lise. Grumme, Du vil dog ey
Flye fra mit Bryst, og döe?
o. s. v.

Dem tage Hr. Schwartz (Instructeuren) med til vor Conference, da jeg er overbeviist, at Stykket vil vinde ved hans Indsigter?" Det har været med Hensyn til slige Forhandlinger med Venner og Sagkyndige, at han strax havde reenskrevet 1ste Act (hvor derfor ogsaa et Par Steder en tidligere Læsemaade, med Grunde for og imod*), henstilles til Overveielse af „Componist" og „Kjendere") og tillige havde udförlig optegnet Stykkets Plan.

Jfr. næste Brev: 8, S. 190.

Derefter gav han sig nu ifærd med de to sidste Handlinger, men — sandsynligviis for at tage det Vanskeligste först og forat Componisten ikke skulde komme til at vente — först med Sangene: disse ere i Kladden, tildeels sögende og prövende og med ikke faa Rettelser, skrevne den ene efter den anden, uden Mellemrum: „No. 1" er Indgangsduetten i 2den Handling, „No. 12" er Stykkets Slutningschor. Ved denne sidste, „No. 12", har Ewald i Margen skrevet „d. 28de Aug.", og det mens Sangen var under Udarbeidelse eller Gjennemsyn, da nemlig en Rettelse, som tilmed er ældre end den endelig valgte, har, fordi Datum stod iveien, maattet anbringes et Stykke nedenfor den Linie, til hvilken den hörer. Yderst, ved Siden af Datum, har han blandt flere curiöse Regnestykker udfört fölgende:

365	Som det synes har Ewald her villet udregne
34	sine Levedage. Han er födt d. 18de Novbr.
1460	1743, blev altsaa sidste Födselsdag 34 Aar
1095	gammel: derfor multiplicerer han Aarets Dage
12510	med 34; hertil lægger han 212, som er Dage-
212	tallet for de syv næste Maaneder fra 18de
9	Novbr. til 18de Juni; dertil endnu lagt 9
12731	Dage giver d. 27de Juni, en Datum, som

*) Blandt Andet beder han for de bekjendte Linier i Gunilds „Arie" om Bonden:

træffer mærkeligt sammen med den nys omtalte rundere Tidsbestemmelse: „14 Dage" för d. 12te Juli. Saaledes have vi maaskee i d. 27de Juni den Dag, da 1ste Act blev færdig til Reenskrivning, og i d. 28de August den Dag, da Sangene til 2den og 3die Act bleve færdige*); efter hvad vi kunne skjönne om Udarbeidelsens Vilkaar, vil det slaae til.

Vistnok er der et Par Yttringer i Brevene, der tale for, at ikke blot disse Sange, men hele Stykket var færdigt sidst i August 1778. Saaledes Svaret af 1ste September til en Ven og Velynder, Kammerjunker F. Moltke i Fredensborg, der midt i August havde skrevet: „jeg önskede meget at see noget af deres Syngestykke, men jeg begriber let, at *profane* udelukkes"; naar imidlertid Ewald i sit Svar — at, dersom Moltke var her i Byen, skulde han vist være den förste, der fik „Fiskerne" at see, men nu tilforladelig en af de förste — endvidere som Gigtpatient udbryder: „komme de kun ikke til at smage af *Essentia Stibii* og *Gummi Guajac!*", saa tyder denne Vending snarest paa, at endnu havde han Stykket under Arbeide. Mere Tvivl vækker Brevet til Warnstedt af 15de August, idet han allerede dengang skriver, at han er „i Færd med at lægge den sidste Haand paa

Olsen i Maan. f. Litt. 15, S. 28.

Brev af 1steSept., 8, S. 192—3.

8, S. 190.

Han æder, mens han aarker —
Saa faaer han sig en Ruus —
Og strækker sig, og snaarker,
Ved Siden af sit Kruus! —

I „Planen" taler dog Ewald om helst at udelade den hele Arie, for Kortheds Skyld.

*) Et andet Tal 12683 giver Levedagene indtil d. 18de August; men at gaae videre ind paa disse Regnestykker kan saameget mindre lönne sig, som Ewald synes at have været ligesaa svag i Regning, som han var i Oekonomi: i det oven anförte Stykke har han saaledes lagt galt sammen under Multiplicationen og derved faaet 12781, syv istedenfor sex, medens atter Beregninger med 12600 og med 81 tyde paa det Rigtige.

sit Arbeide"; men knyttet til Anmodningen om en Samtale for at „træffe endelig Aftale" angaaende Sceneindretningen, forinden Warnstedt „paa en temmelig lang Tid" reiste fra Byen, kan hiint Udtryk neppe forstaaes om Arbeidets Afglatning, men om dets forventede Afslutning, efterat det Vanskeligste var overstaaet. — Afseet fra disse i alt Fald tvetydige Yttringer, er det lidet sandsynligt, at Ewald har havt sit Stykke færdigt ved Udgangen af August, endsige et Par Uger tidligere. D. 16de Juli havde han, som vi saae, endnu ikke begyndt paa Udarbeidelsen af 2den og 3die Handling. Midt i August, senest d. 20de, blev han mindet om en Ode til Enkedronningens Födselsdag (d. 4de Septbr.), et Arbeide, som gav ham nok at bestille, först med at finde paa „noget Nyt om vor Juliane" og faae det „sammenskrevet", saa med at vente Dag efter Dag paa nærmere Ordre. Og nu den smertefulde Gigt, der hele Sommeren holdt ham i Sygestuen! Han klager gjentagende derover, men især i Brevet af 1ste September: „Sygdom, en stræng *Diet*, *Medicamenter*, Sommerens Heede, og en overhaandtagende *Melancholie*, som jeg ey kan angive nogen Anledning til, gjöre mig det de fleeste Timer om Dagen vanskeligt nok at overlade mig til min Indbildnings-Kraft, om de ikke virkelig svække denne." At han her ikke har et Ord om Træthet efter et saa anstrængende Arbeide, som det vilde have været, dersom „Fiskerne" allerede var digtet færdigt, dengang han skulde til Oden, er ogsaa værdt at bemærke. Naar vi nemlig om et Par mindre Digtninger, som enten Öieblikkets Hede eller en paatrængende Bestilling drev frem — som Forspillet „de brutale Klappere" (Novbr. 1771, udkom trykt 14de Dagen efter Bataillen) og Bryllupsdigtet til Brünnich (Febr. 1776, færdigt paa 4 Dage) —, naar vi om disse vide, at de ere digtede i en forholdsviis endnu kortere Tid, saa vide vi paa den anden Side af hans egne Forsikkringer, at i Almindelighed „Riim og anden Velklang har kostet

Brev af 23de August og 1ste September: 8, S. 191—8.

Jfr. Overskou: Den d. Skuepl., 2, S. 477.

Ew. 2, S. 130—4, jfr. Brev: 8. S. 177.

Fortalen: 8, S. 140.

ham meget Hovedbrud, mange sönderbidte Penne", og at han, hvergang Udtrykket ikke ret vilde föie sig, holdt ved, indtil han fik Bugt med det, da det „var ham en Lidelse, om ikke en Umuelighed, at slippe endog den Linie af Hænderne, som han forudsaae at være bestemt til Forglemmelse, förend han selv var fuldkommen fornöiet dermed": hvad der er det Letteste at læse, har ofte været det Vanskeligste at skrive. Endelig synes der ikke at have været nogensomhelst paatrængende Grund til at haste med 2den og 3die Handling — ikke engang, som han först havde troet, med Sangene — og, skjöndt paa sin Viis udholdende som Faa, var Ewald ved större Arbeider udsat for at löie af, naar den förste Hede var „uddunstet". Derfor har han forladt adskillige som Brudstykker; derfor, siger han selv, „har jeg og altid kun skrevet smaa Böger, og naar jeg for Alvor engang har begyndt paa et noget vidtlöftigere Arbeide, har jeg altid maattet bruge to Forsigtigheder, om jeg ellers vilde have det udfört: den ene, med en blind, halsstarrig og uafladelig Iver at haste dermed, indtil jeg var kommet over Halvveien; den anden, at prale deraf til alle dem, jeg kunde faae fat paa. Jeg kunde da haabe, at i den ene Hensigt Rimeligheden selv, og en naturlig Modbydelighed for at spilde saa meget af mit Arbeide, og i den anden Undseelse eller Stolthed vilde hindre mig i at lade det ufuldfört. Uden disse Præcautioner kunde jeg nogenledes være vis paa, at det blev liggende."

Fortalen: 8, S. 157—8.

Brev af 12te Juli: 8, S. 188.

Levnet: 8, S. 47.

Umiddelbart efter Stykkets Slutningschor fölger i Kladden den iambiske Dialog, fra anden Handlings förste Replik lige til Enden — uden Bemærkninger om Sceneforandringer o. d. og uden Sangene, men som oftest med en Henviisning til dem efter deres Nummer. Een af dem, Qvartetten midt i 3die Act (Nr. 10), er fuldstændig udskreven, da den nemlig paa sit Sted foran i Kladden var ændret og omsat, næsten ikke til at finde Rede i: altsaa have vist Sangene endnu ikke været af-

skrevne til Componisten, dengang Ewald allerede var saa nær Enden; at Dialogen er digtet senere end Sangene, bekræftes ved, at i de Linier, der indlede Romancen om „liden Gunver", træffe vi uden videre dette Navn, uagtet det i selve Sangen (Nr. 9) var „liden Guldborg". Paa Smaating nær, som hist og her et stærkere Udtryk eller en bredere Udmaling, have vi selvsamme Text i Kladden, som vi faae i Reenskriften; dens Rettelser ere alle optagne i denne. Et Par enkelte Steder er den temmelig indfiltret, men i det Hele skreven saa sikkert, som om den selv kunde være en Afskrift.

Hvorlænge det har trukket ud med Fuldendelsen, vide vi ikke. Da Ewald havde sin udförlige „Plan" at holde sig til, var der ingen Fare selv ved længere Afbrydelser, og for Theatrets Skyld har han neppe behövet at haste. En Tidlang ventede man at faae Stykket sat i Musik af Kirke- og Operacomponisten J. G. Naumann, Capelmester i Dresden, dengang kaldet til Stokholm, ligesom nogle Aar senere til Kjöbenhavn; i Sommeren 1778 var han her paa en Gjennemreise, og det er ham, Ewald længes efter i Brevet af 12te Juli (s. o.). Da Naumann sagde sig fra, gik Bestillingen over paa Concertmester J. Hartmann; men naar, har jeg ikke fundet oplyst. Kun vil man erindre, at Hartmann det Aar satte Musik til „Balders Död" (heroisk Syngespil, ligeledes i tre Handlinger), som to andre Componister tidligere havde forsögt sig paa, og som nu han overtog, „dog uden at ville lade sig foreskrive nogen vis Tid": endnu i April 1778 var det uafgjort, om han overhoved turde paatage sig dette Arbeide; efter i Foraaret at være opfört uden Musik, blev „Balders Död" först næste Vinter, den 30te Januar 1779, fuldstændig bragt paa Scenen, med oldtidsvarende Dragter og med Hartmanns Musik: der er altsaa Rimelighed for, at „Fiskerne" har maattet vente. Ewalds Kladde er, efterat Folioheftet var ude, fortsat paa Bagsiden af Titelbladet til förste

Overskou: Söndagen, 1841 Nr. 34; jfr. Meissner: Naumanns Biogr. 2, S. 99 ff.

5, S. 235; Molb. Ew., S. 166.

Reenskrift og ender her midt paa Siden; umiddelbart under Slutningslinien har han, som det synes, med samme Blæk og Pen, skrevet sin sidste Villie, hvori han, for det Tilfælde, at han skulde döe eller ved Helsot miste sin Samling, förend „Fiskerne" kunde „enten blive bekjendtgjort eller opfört", beder sine Venner Conferentsraad Carstens, Kammerjunker Moltke og Pastor Dr. Schönheyder drage Omsorg for, at samtlige Indkomster deraf maae komme hans Værtinde Mad. Schow tilgode, som Pant paa hans sande Taknemlighed for öm og kjærlig Pleie. Denne Begjæring er undertegnet den 21de Januar 1779; at „Fiskerne" den Dag har været færdig fra Digterens Haand, er indtil videre det Eneste, vi med Sikkerhed vide om Afslutningstiden. I en Ode af Rahbek, den 29de Februar, hörtes den förste, forventningsfulde Hentydning til den nye Sang „om Danskes ædle Dyder", som „Dans Barde stræber at lokke frem af Harpen". „Til Hortulan", Alm. Dansk Bibl. 1779, S. 260; jfr. 1780, S. 158.

Ligesom „Balders Död" og flere tidligere Arbeider af Ewald blev ogsaa „Fiskerne" indsendt til „Selskabet til de skjönne Videnskabers Forfremmelse"; det gjorde Lykke hos Smagsdommerne i dette Selskab, selv hos den gamle Lüxdorph, der ellers ikke yndede vor Digter. I April blev det hædret med en Priisbelönning, og en af de virksomme Medlemmer, Ewalds Ven og Velynder Conferentsraad Carstens, stod ham som sædvanlig bi med at lægge sidste Haand paa Arbeidet, forinden det udkom som „Priisdigt" mellem Selskabets Skrifter*). Der var denne Gang ikke Meget at ændre. I Brud- Moltkes Brev hos Olsen i M. f. Litt. 15, S. 38; Suhms Skrifter: 6, S. 71.

---

*) I Selskabets Protokol (hos Conferentsr. Sibbern) er der, maaskee paa Grund af Secretairens Bortreise, Intet optegnet om Indsendelsen m. m. Men af Regnskaberne sees, at der for „Fiskerne" blev udbetalt til Ewald d. 17de April 1779 som „overordentlig tilkjendt Priis" 50 Rd. og d. 10de September 1780 som „Honorarium" (9 Ark Original-Poesie à 10 Rd.) 90 Rd.

stykkerne af den endelige Reenskrift, der for de to sidste Acter muligviis var den eneste, men, efter Pagineringen at skjönne, maa have omfattet hele Stykket (det betvivles i Lieb. Udg. 5, S. 312), finde vi Rettelser ogsaa med Carstens's Haand; de angaae deels Skilletegn, hvor navnlig Ewalds mangfoldige Tankestreger ere under Forfölgelse, deels de sceniske Forskrifter, deels et og andet Udtryk i Texten: en af de betydeligste gaaer ud paa den oven berörte Forkortelse af Slutningssextetten — et Vink om, at denne endnu ikke var sat i Musik. Medens det er ligesaa gjennemgaaende, som det i sig selv er betegnende for Ewald, at hans egne Rettelser, saavel i Kladderne, hvor det paa sine Steder vrimler af dem, som i senere Afskrifter, ere virkelige Forbedringer, gjælder dette ikke altid om de Rettelser, Carstens har bragt i Forslag: mange ere heldige, andre temmelig ferske. Selv disse kunde gjöre Stykket læseligere for Samtiden; men vi maae dog skjönne paa de „Platheder", der have faaet Lov til at blive staaende, uagtet de, uvist af hvem, ere mærkede med en truende Rödkridtstreg, f. Ex. II, 1: „De kunde være bagte I halv den Tid, de törre sig", II, 4: „Utrættet duver hun mig an" o. fl. At Carstens ikke har rettet paa egen Haand — ogsaa i „Balders Död" har han kun foreslaaet og siden indfört Rettelser, som „hidröre fra Forfatteren selv" —, see vi af en Billet fra ham, med en motiveret Bön om Forlov til i I, 5 efter Ordene „Anders gaaer ud" at tilföie „og Claus med ham"; Billetten er dateret 2den Mai (1779), og vi erfare af den, at Carstens læste Correcturen, og at der dengang skulde trykkes paa tredie Ark. I et Brev af 10de Juli 1779, da Ewald laae i Gjentofte, takker Schönheyder for det tilsendte Exemplar af „Fiskerne", med Roes over Charactererne's Behandling: „endeel Steder have rört mig indtil Taarer, især den Scene, hvor de brave Mænd gaae i Baaden og velsignes af Qvinderne; den Sang i Schluppen er ganske

Olsen i M. f. Litt. 15, S. 32—33.

Ikke udgivet (Ew. Haandskr. paa Kongens Bibl.).

N. 4) Ditto —

Speil da saae de
Speil beskuet
Mast

Naar
hinter af Vaffel brod
mørke Skjø
Gjennem til dit
Skjød —
hun lynter Skval

ld,

mesterlig". I Juli 1779 var altsaa Syngespillet færdigt fra Trykken; men det Bind af Selskabets Skrifter, hvori det blev optaget, og som derefter skulde indeholde en Lovtale af Kampman og en Ode, udkom ikke för næste April; der var kun taget nogle særskilte Aftryk af „Fiskerne", trykte som Manuscript. Derimod udkom en Boghandlerudgave samtidig med Opförelsen paa det Kgl. Theater i Januar 1780.

Forsög i de skjönne og nytt. Vidensk., XIIIde Stykke.

S. Regnskaberne.

5, S. 286.

Da vi i Kladden til „Fiskerne" have förste Udkast til den navnkundigste af alle danske Sange, „Kong Christian stod ved höien Mast", og deri tillige en Hjemmel for hvad der ovenfor er sagt om Ewalds Rettelser, meddeles dette Udkast her i Facsimile. Man seer, ligesom i den löse Haandtegning til et Billede, Tankerne snart lettere, snart vanskeligere arbeide sig frem; især det 3die Vers har krævet gjentagne Ændringer, men var og blev noget skruet. Paa Grund af en Urigtighed i den ellers fortrinlige Hovedudgaves Angivelse (5, S. 323) bemærkes, at ved V. 1, L. 5—6 „Da lynte Död fra höyen Mast Af Rög og Damp" har Ewald prövet, istedenfor disse Linier at sætte: „Da saaes der [ɔ: deres] Speyl, da sank der . . ." eller „Da sank der seylbehængte Mast I Rög og Damp" — forskjellige Tillöb til den endelige Læsemaade: „Da sank hvert fiendtligt Speyl og Mast" o.s.v. Hvad mærkeligt der er foregaaet paa den ved 4de Vers angivne Dag, „den 29de Decbr. Kl. 8" (en Aftale med Componisten eller Sligt?), er ubekjendt; men Regnestykket gaaer ud paa at optælle Ewalds Levetimer indtil denne Datum. D. 18de November 1778 blev han 35 Aar gammel; 8760, som er Timerne i et Aar (365 × 24), bliver derfor multipliceret med 35. Fra 18de Novbr. til 29de Decbr. er 41 Dage; altsaa bliver endnu 41 multipliceret med 24 eller Timerne i et Dögn, og dertil lægges 8 Timer, fordi det skulde

være Kl. 8. Desuden har Ewald moret sig med at tage en Minut af hver Time og atter beregne det Udkommende i Dage, har siden sammentalt nogle Maaneders Dage (som dragne fra d. 29de Decbr. give d. 27de Mai, kanskee den Dag, da han begyndte paa „Fiskerne"?) o.s.v. Disse Regnekunster bedes undskyldte.

I Ewalds Kladde er 4de Vers indstreget med Blyant, og saavel i Hartmanns Partitur som i den samtidig med förste Opförelse (Januar 1780) udkomne Boghandlerudgave ere netop de 3 andre Vers af Sangen udeladte. Partiturens Melodi er derhos aldeles forskjellig fra den bekjendte, der efter Sigende heller ikke skal være af Hartmann, men af Ewalds Ven, Landsdommer D. Rogert. I den Ewaldske Reenskrift saavelsom i den ved Carstens besörgede Udgave lyder Sangen saaledes:

Olsen i M. f. Litt. 15, S. 13.

Kong Christjan stoed ved höyen Mast,
I Rög og Damp.
Hans Værge hamrede saa fast,
At Gothens Hjelm og Hjerne brast.
Da sank hvert fiendtligt Speyl og Mast
I Rög og Damp.
Flye, skreg de, flye, hvad flygte kan!
Hvo staaer for Danmarks Christian
I Kamp?

Niels Juel gav Agt paa Stormens Brag.
Nu er det Tid.
Han heysede det röde Flag,
Og sloeg paa Fienden Slag i Slag.
Da skreg de höyt blant Stormens Brag:
Nu er det Tid!
Flye, skreg de, hver, som veed et Skjul!
Hvo kan bestaae for Danmarks Juel
I Strid?

O Nord-Hav, Glimt af Vessel bröd
Din mörke Skye.
Da tyede Kjæmper til Dit Skjöd;
Thi med ham lynte Skræk og Död.

Fra Vallen hörtes Vraal, som bröd
Den tykke Skye.
Fra Danmark lyner Torden-Skjold;
Hver give sig i Himlens Vold,
Og flye!

Du Danskes Vey til Roes og Magt,
Sortladne Hav!
Modtag din Ven, som uforsagt
Tör möde Faren med Foragt,
Saa stolt, som du, mod Stormens Magt,
Sortladne Hav!
Og rask igjennem Larm og Spil,
Og Kamp og Seyer föer mig til
Min Grav!

Den kongelige Veterinær og Landbohöiskole ved Kjöbenhavn.

Af Dr. E. Fenger, Höiskolens Direkteur.

I Löbet af Aaret 1858 er et nyt Led indtraadt i Rækken af Nordens Höiskoler. Det er den kgl. Veterinær- og Landbohöiskole ved Kjöbenhavn, som grundlagdes ifölge en af den danske Rigsdag vedtaget Lov (8de Marts 1856), og som den 24de August 1858 blev aabnet for Underviisningen paa en festlig Maade.

Efterretningen om at denne Höiskole har begyndt sin Virksomhed vil blive modtaget med Tilfredshed ikke alene af alle dem, som önske at Landbruget her i Norden maa udvikle sig til en större Fuldkommenhed, og at de for Landbruget vigtige og til dette knyttede Kunster, som Dyrlægekunsten og Landmaalingen, ret maae voxe og trives imellem os, men ogsaa af alle dem, som glæde sig ved Naturvidenskabernes Fremvæxt, og som i Studiet af disse i stedse videre Kredse see et vigtigt Hjælpemiddel til Udbredelse af sand Oplysning og til en virkelig Udvikling af den menneskelige Cultur. Det vil derfor være paa rette Sted, naar jeg i dette Universitets-Tidsskrift, som mere end noget andet Skrift kan antages at blive læst af Videnskabens Venner

i hele Norden, meddeler Efterretning om denne Höiskole, og det saa meget mere som jeg med Vished veed, at Tanken ved Höiskolens Oprettelse ikke har været henvendt paa Danmark alene, men ogsaa paa de andre nordiske Riger. Höiskolen er nemlig bygget paa en allerede tidligere her bestaaende Skole, den kgl. Veterinærskole i Kjöbenhavn, og denne Skole har mere end nogen anden Underviisningsanstalt i Norden havt en skandinavisk Charakteer, idet et ikke ubetydeligt Antal af dens Elever ere komne til den fra Broderrigerne, især fra Norge. Det Smukke og Gavnlige heri har stedse været indlysende for Veterinærskolens Lærere og Bestyrelse, som derfor ogsaa ifölge den væsentlige Andeel, som de have havt i Udarbeidelsen af Planerne for den nye Höiskole, stadigt have havt Opmærksomheden henvendt paa, at denne ikke alene burde stræbe at vedligeholde dette Forhold med Hensyn til Dyrlæge-Eleverne, men ogsaa söge at udvide det til Bedste for de andre Elevclasser, som kunne nyde Godt af Höiskolens Underviisning.

De Efterretninger, som jeg kunde önske at meddele om Höiskolen, falde hen i to Afdelinger, af hvilke den förste angaaer Höiskolens Oprindelse, de Forhandlinger, som ere gaaede forud for dens Stiftelse, og Alt hvad der ved denne i Almindelighed blev fastsat om Hensigten med dens Underviisning og hele videnskabelige Virksomhed, den anden angaaer Maaden, paa hvilken man har stræbt at udföre denne Hensigt, og de Midler, hvorved Höiskolens Formaal söges opnaaet. Med Hensyn til den förste Afdeling veed jeg intet Andet eller Bedre at sige end hvad jeg allerede har sagt i den Tale, jeg ved Höiskolens Aabning holdt til Hs. Majestæt Kongen og en stor Forsamling af agtede og ansete Mænd, som ved denne Leilighed var tilstede. Denne Tale, hvoraf der tidligere igjennem Pressen ikkun har været meddelt Uddrag, skal jeg her meddele fuldstændigt, for at En-

hver, som interesserer sig for Sagen, kan komme til nöiagtig Kundskab om, hvad der har været Anledning til Oprettelsen af denne Höiskole, og hvad der fra Begyndelsen med den har været tilsigtet.

„Den Höiskole, som her er grundlagt, er opvoxet paa dansk Grund og skylder vore egne Ideer sin Tilværelse. Dog kommer den ikke frem som noget hos os aldeles nyt; den har havt sine Forgjængere imellem os, og vilde ikke have kunnet grundlægges dersom ikke disse var gaaede iforveien, og havde banet Veien for den. Dette Held har den fremfor den af Forgjængerne, til hvilken den i hele sin Historie nærmest er knyttet; thi da den danske Veterinærskole stiftedes, var den den förste af sin Art her i Landet, ja den var en af de förste Veterinærskoler, som stiftedes udenfor disse Skolers Fædreland Frankrig. Saalænge der her i Landet bestaaer og blomstrer en Veterinærskole, skulle vi mindes den danske Læge Peter Christian Abildgaard. I hans Ungdomstid fandtes der ingen Veterinærskole, ja der fandtes ingen Dyrlægekunst her i Landet. Men man fölte haardt Savnet af denne Kunst; thi Landet var hjemsögt af svære, pestagtige Sygdomme, som rasede imellem Qvæget og forarmede Landeiendomsbesidderne. Da besluttede Regjeringen at udsende nogle unge Læger for at studere ved den i Lyon nys oprettede Veterinærskole, og imellem disse var Abildgaard. Han vendte hjem fuldt udrustet med de Kundskaber og den Dygtighed, hvortil man her saa höilig trængte, men fandt Iveren derfor kjölnet. Dog — hans Iver kjölnedes ikke; under fortsatte Studier og fortsatte Bestræbelser for at udbrede Sandsen for sin Kunst afventede han den gunstige Tid. Denne oprandt for denne som for flere andre Ideer, der ere blevne agtede höiere af Eftertiden end af Samtiden, under Struensees Ministerium, men faldt ikke ligesom disse til Jorden med Ministeriet; ved den paafölgende Regjerings Understöttelse blev det Abild-

gaard muligt at opföre en Veterinærskole og ganske hellige sig til dens Bestyrelse; og faa Aar efter blev Skolen, som var hans Eiendom, afkjöbt ham af Regjeringen, og har siden virket som en offentlig Indretning til Held for Landet.

Flere Aar virkede Abildgaard alene som Lærer ved Skolen. Derefter fandt han en trofast og dygtig Medhjælper i Erik Viborg, som efter hans Död blev Skolens Forstander. Disse to Mænd have i Forening givet den danske Veterinærskole sin Retning; de have grundlagt den som en Læreanstalt af væsentlig praktisk Betydning, som har forsynet Landet med mange dygtige, kundskaberige og flittige Dyrlæger, men de have tillige grundlagt den som en Institution af stor videnskabelig Betydning, og mange af de Undersögelser, som ere foretagne paa Veterinærskolen i de förste Decennier af dens Tilværelse, hævde endnu deres Rang som fortrinlige i deres Art, ja, et ikke ringe Antal af disse Undersögelsers Resultater staae endnu som vigtige Sætninger i Videnskaben.. Denne dobbelte Retning og det derved grundfæstede Navn har Skolen indtil denne Dag stræbt at vedligeholde og befæste; den har udvidet og forbedret Underviisningen og bevirket, at Eleverne baade kom med bedre Forkundskaber til Skolen og anvendte deres Studietid ved Skolen paa en nyttigere Maade; den har tillige været Centrum for en kraftig videnskabelig Stræben, og fra dens Lærere ere udgaaede mange herlige Skrifter, som vidne om, at de förste Læreres Aand endnu er levende ved den.

Det var altsaa ikke paa Grund af nogen Mangel ved Underviisningen eller ved Studiet, at man for nogle Aar siden dröftede Planen til en Reorganisation af Veterinærskolen. Men Skolens Indretninger var i Tidernes Löb bleven forældede, dens Bygninger forfaldne, Hjælpemidlerne for Underviisningen utilstrækkelige. Et Forslag til Forbedring heraf blev udarbeidet, men inden

det var vedtaget, opstod den Tanke hos flere af de Mænd, som fölte Interesse for Sagen, at man gjorde bedre i at udvide den Grundvold, paa hvilken Skolen hvilede, og ved at forbinde dens Underviisning med Underviisningen i nogle andre beslægtede Fag, udvikle den til en Höiskole for Naturvidenskaberne og disses Anvendelse i Landets vigtigste Industri. Det er en af den nyere Videnskabs Fortjenester, at den har inddraget under sit Omraade vigtige Dele af den menneskelige Cultur, som tidligere kun stillede sig frem i Form af Haandværk eller Kunst. Herpaa kan ikke anföres noget mærkeligere Exempel end Agerdyrkningen, som jo fra Arilds Tid har været det danske Folks Syssel fremfor nogen anden, og som i Aarhundreder ved Overlevering fra Fader til Sön har holdt sig i de samme Former, kun med de langsomme Fremskridt til det Bedre, som en rent haandværksmæssig Drift er istand til lidt efter lidt at före med sig. Over denne har Videnskaben kastet sit Lys, og derved fremkaldt et Liv og en Bevægelse, som ogsaa har naaet ind over vore Grændser, som allerede har bevirket umaadelige Fremskridt i vort Agerbrug, og som efter al Sandsynlighed vil före os endnu meget videre. Men hvor Videnskaben trænger ind, der medförer den nödvendigvis Skolen; det er for den en Nödvendighed at meddele sig, og det er tillige et af dens Fortrin, at den kan meddele sig, at den, naar den er vel udviklet, altid fremtræder i en Form, som gjör den særdeles skikket til at opfattes og opbevares af Mange. Saaledes har ogsaa Agerdyrkningsvidenskaben hos os, efterat den först havde gjort sig gjældende ved sine praktiske Resultater (og hvad der i denne Henseende er udrettet ved det kgl. Landhusholdningsselskabs Bestræbelser, skal aldrig glemmes), fremkaldt en uimodstaaelig Trang til Underviisning, som har yttret sig paa flere Maader, saavel ved at fædrelandssindede Mænd paa flere Steder i Landet have oprettet Skoler for den voxne Bondeungdom,

som ogsaa ved at flere af vore Höiskoler, Universitetet, Veterinærskolen, den polytechniske Læreanstalt have optaget den eller Dele af den i Rækken af de Videnskaber, hvori de meddele Underviisning. Men dette var hidtil kun Brudstykker; Videnskaben fordrede en fuldkomnere, en mere omfattende, en med Hjælpemidler bedre udrustet Underviisning, og en saadan kunde den kun finde paa en Höiskole, hvor Agerdyrkningsvidenskaben optraadte som et Hovedfag.

Som en særegen Green af Agerdyrkningsvidenskaben fremtræder Læren om Landmaaling. Denne havde hos os ved Bugges Arbeider opnaaet en for hans Tid betydelig Udvikling; men var derefter standset, og Underviisningen i den var overladt private Bestræbelser. Ogsaa her gjorde en stærk Trang til Skolen sig gjældende, som Regjeringen i de senere Aar havde stræbt at imödekomme saa vidt som Forholdene tillod det, men som kun ved mere omfattende Foranstaltninger kunde tilfredsstilles paa en til Gjenstandens Vigtighed svarende Maade.

Den Tanke at forbinde Underviisningen i Veterinærskolen med Underviisningen i Agerdyrkningsvidenskaben og i Landmaalingen var det, som i Aaret 1854 fra flere Sider trængte frem, og som i det kgl. Indenrigsministerium blev underkastet en moden og alvorlig Overveielse. Sagen vandt Ministeriets Bifald, og er af dette Ministerium senere bleven fremmet med en Indsigt, Dygtighed og Kraft, som sikkert allerede har vakt Deres Majestæts Opmærksomhed og Bifald, ligesom det længe med Taknemlighed vil erindres af alle dem, der have havt Leilighed til at erkjende det. En fuldstændig Plan for den nye Höiskoles Indretning og for den Underviisning, som i denne vilde blive at meddele, blev i Vinteren 1854—55 udarbeidet af nogle dertil beskikkede Mænd, og snart efter ved Trykken bekjendtgjort. Paa Grundlag af dette Arbeide udarbeidedes et Lovforslag

til Forelæggelse for den i Efteraaret 1855 sammentrædende Rigsdag. Dette Lovforslag vandt Deres Majestæts fulde Bifald og Understöttelse. Deres Majestæt har allerede ved mange tidligere Regjeringshandlinger havt Leilighed til at vise, hvor meget Folkets Oplysning ligger Dem paa Hjerte, og hvor gjerne De vil bidrage til at Folket ogsaa i aandelig Henseende gaaer frem i alt Godt. Men Deres Majestæt har ikke tidligere udfört nogen Handling, som har tilsigtet en saa umiddelbar og betydelig Indflydelse paa Folkeoplysningen som Grundlæggelsen af denne Höiskole. Vi vide Alle, med hvilken Glæde og hvilken Redebonhed Deres Majestæt har givet Deres Samtykke til dette Foretagende; vi takke Dem derfor med det tillidsfulde Haab, at Historien vil betegne denne Handling som en af de ypperste blandt dem, der vise, at Deres Majestæt har fört en oplyst og faderlig Regjering.

Da Sagen kom for Rigsdagen, vakte den ikke ringe Betænkelighed og Modstand. Dette maatte selv Sagens varmeste Venner erkjende for at være i sin Orden. Ideen var ny og dens Gjennemförelse kostbar; om Principerne for Underviisningen af Landmænd havde der alt tidligere viist sig forskjellige Anskuelser imellem de Mænd, som nöiest havde overveiet Spörgsmaalet, og Hensigtsmæssigheden af den foreslaaede Tilknytning til Veterinærskolen blev af Adskillige draget i Tvivl. Det maatte da være os af Vigtighed, at disse Spörgsmaal af Folkerepræsentationen blev saa grundigt undersögte som muligt, og at den erkjendte at vi havde truffet det Rette, inden den gav sit Samtykke til det hele Foretagende. Endnu i en anden Henseende har den Modstand, Sagen fandt, været til Nytte for os; den har oplyst os om, hvad de ledende Mænd i Folkerepræsentationen især önskede at Höiskolen skulde udrette, og paa hvilke Afveie de frygtede at den skulde komme. Mangt et Vink blev herved givet, som vi have lagt os alvorligt paa-

sinde, og jeg nærer det Haab at man, naar Höiskolen er traadt i Virksomhed, vil finde, at vi have gjort os vor bedste Flid for at lede den nöiagtigt efter de opstillede Grundsætninger og for at udvikle den til en virkelig Höiskole, ikke for nogle faa Individer eller nogle faa Classer, men for alle dem af hele Folkets Masse, som have Evner og föle Lyst til at skaffe sig en mere omfattende Kundskab og en höiere Dannelse i den Retning, hvori Höiskolen virker.

Rigsdagen har ikke alene vedtaget Höiskolens Grundlæggelse; den har ogsaa bevilget de dertil fornödne Midler. Efterat det var afgjort, at Höiskolen skulde træde i Virksomhed, har den fundet, at dette burde skee paa en værdig Maade, og at Höiskolen burde saaledes indrettes og udrustes, at den blev istand til at udfolde sin Virksomhed i enhver Retning med Frihed og uden at lide under noget materielt Tryk. De hertil nödvendige Midler har Rigsdagen bevilget vel med klog Forsynlighed; men tillige med en gavmild Haand og med en rigtig Erkjendelse af, hvor meget Sagen fremmedes ved at Anlægget gjennemförtes med Hurtighed og Kraft. Saaledes ere vi blevne satte istand til, paa denne Plads, hvor der for 2 Aar siden var Mark, at opföre den store Samling af rummelige, smukke og hensigtsmæssige Bygninger, og fuldende deres hele Indretning og Udstyring saavidt, at Underviisningen kan begynde imorgen, til et udmærket Vidnesbyrd om, at Videnskaben og den höiere Underviisning ogsaa befinde sig vel under en fri Statsforfatning, ja at de under denne ofte kunne finde en virksommere Understöttelse og vinde en större Anerkjendelse baade hos Regjeringen og hos Folket end under andre Statsformer.

Vor Opgave vil nu være at vise, at den Tanke, som vi have raadet til at udföre, fortjener den Anerkjendelse og Understöttelse, som er bleven den tildeel, og vise det ikke alene ved Slutninger og Grunde, men ved at

udföre den. Leiligheden dertil, som vi have paakaldt, er os nu givet; vi önske os tillykke hermed, vi ville paa det Alvorligste stræbe for, at Ingen skal fortryde at have vist os denne Tillid. Vor Höiskole er en Skole for Naturvidenskaberne i deres særlige Anvendelse paa Agerdyrkningen og hele det Dyre- og Planteliv, som knytter sig til den. Vort Studium maa altsaa grundes paa Naturvidenskaberne i deres Renhed, paa den ene Side paa de Videnskaber, som omhandle de i Naturen virkende Kræfter, som Physik, Chemi og Physiologi; paa den anden Side paa de beskrivende Naturvidenskaber som Anatomi, Zoologi, Botanik. Disse Videnskaber ville saaledes danne Grundlaget for Underviisningen ved denne Höiskole; ved at gjöre deres vigtigste Sandheder tilgjængelige for Eleverne og saavidt muligt meddele dem en grundig Indsigt i deres Hovedsætninger, ville vi ikke alene gjöre det muligt for dem at fatte den anvendte Videnskab, som senere skal foredrages for dem, men vi ville tillige skaffe dem den særegne Udvikling og almindelige Aandsdannelse, som erhverves ved Studiet af disse Videnskaber. Det har været en Hovedtanke ved Grundlæggelsen af denne Höiskole at gjöre dette almindelige naturvidenskabelige Studium saa omfattende og saa frugtbart som muligt; endog igjennem vor Bygning er det tydeligt udtalt, at Anatomien paa den ene Side og Chemien paa den anden ere de vigtigste Stene i Grundlaget for vor Underviisning; men endnu mere vil det igjennem vor Studieplan vise sig, hvilken Vægt vi have lagt paa, at disse Videnskaber blive tilbörligt dyrkede hos os. — Herved have vi dog ikke glemt, at vi igjennem disse Grundvidenskaber, skulle naae til Fagvidenskaberne, og at vort Formaal er at vise, hvorledes Naturlovene gjöre sig gjældende i de levende Organismer deels af Dyreriget deels af Planteriget under visse Betingelser, som især have Vigtighed for Agerdyrkeren. I de Videnskaber, som undersöge

dette, i de forskjellige hygieiniske og pathologiske Discipliner, i den egentlige Agerdyrkningsvidenskab, i de forskjellige Discipliner, som især have Vigtighed for Landmaaleren, ville vi stræbe at indvie vore Elever, saaledes at enhver Elev heraf kan udvælge sig den Kundskabskreds, som passer sig for ham, hvad enten han önsker at uddanne sig til Dyrlæge, til Landmand eller til Landmaaler.

Allerede ved at meddele vore Elever denne Fylde af Dannelse og Kundskab ville vi have givet dem det væsentligste Hjælpemiddel til at blive i Sandhed dygtige praktiske Mænd. Vore Forpligtelser imod dem i denne Henseende ville imidlertid ikke herved være fuldstændigt opfyldte; men de stille sig noget forskjelligt for de forskjellige Elevclasser, som have betroet sig til vor Veiledning. For Dyrlægernes praktiske Dannelse ville vi fremdeles ligesom hidtil sörge fuldstændigt; vi ere forsynede med alle nödvendige Hjælpemidler til at oplære Dyrlæger saaledes, at vi, naar de forlade os, kunne give dem Vidnesbyrd for at være fuldkomment paalidelige praktiske Dyrlæger. For Landmaalernes Vedkommende stræbe vi imod det samme Maal; Sagen er endnu noget ny, og kan ikke staae saa klart for os som med Hensyn til Dyrlægerne, hvor vi have 80 Aars Erfaring at stötte os til; men vi troe, at det vil blive os muligt, her fra Höiskolen at udsende dygtige, hos os fuldstændigt oplærte Landmaalere, og vore Bestræbelser ere rettede imod at naae dette Maal. For Landmændenes Vedkommende er Forholdet forskjelligt; det ligger ikke i Höiskolens Plan at meddele en fuldstændig praktisk Underviisning for Landmænd. Efter moden Overveielse og flersidig Dröftelse har man erkjendt, at en saadan ikke kunde meddeles saaledes paa en Höiskole, at den kom til at svare til sit Formaal, og vi ere derfor heller ikke forsynede med de fornödne Hjælpemidler til at meddele en saadan Underviisning. Hvad vi kunne meddele Land-

mændene er Indsigt og Dannelse; vi ville lære dem at forstaae de Naturlove, som ere virksomme i de Phænomener, der daglig vise sig for deres Öine; vi ville meddele dem Kundskab om de Erfaringer, der lidt efter lidt have dannet Agerdyrkningsvidenskaben; vi ville forberede dem til selv at kunne indhöste Erfaring paa en grundig og forstandig Maade, og vi ville stræbe at gjöre alt dette saaledes, at det saa meget som muligt oplives ved praktiske Fremstillinger; men vi forlange af dem, at de, baade för de komme til Höiskolen og efterat de have fuldendt deres Studier ved den, selv skulle skaffe sig den Deel af den praktiske Uddannelse, som de ikke kunne erhverve hos os, og ligesom vi tillidsfuldt haabe, at den Landmand, som har studeret hos os, vil kunne erhverve sig en langt grundigere og mere omfattende Dannelse ogsaa i praktisk Henseende, saaledes fordre vi, at ingen af vore Elever skal betragte sig som praktisk Landmand efter kun at have sögt Udvikling hos os.

Saaledes opfatte vi de Forpligtelser, som paahvile os imod de Unge, der hos os söge Oplærelse; men endnu en anden Forpligtelse have vi imod Deres Majestæt og imod alle vore Medborgere, og denne Forpligtelse er allerede betegnet i Loven, som kalder denne Skole for en Höiskole, det er: en Skole, hvor Videnskaben ikke alene læres, men ogsaa udvikles. Enhver af os, som af Deres Majestæt eller af Kongens Regjering er kaldet til at være Lærer ved denne Skole, har derved tillige modtaget det Hverv at udrette hvad han formaaer til den Videnskabs Fremme, hvori det er overdraget ham at meddele Underviisning. Denne Forpligtelse har han saavel med Hensyn til Videnskaben i Almindelighed som især med Hensyn til de Dele af den, som have en særlig Betydning under danske Forhold, og det saa meget mere, som det netop ved de anvendte Naturvidenskaber er et Hovedmoment, under hvilke Forhold Naturlovenes Virksomhed studeres. Det skal derfor

være en af denne Höiskoles Hovedformaal at bidrage til Lösningen af de videnskabelige Problemer, som ere af Vigtighed for vort Land, det skal være derved, at vi ville krone den Virksomhed, som helt skal være helliget Fædrelandet og Videnskaben.

Dette er vort Maal; maatte det kun lykkes os at naae det! maatte vi ved den Bistand fra oven, uden hvilken al vor Stræben er frugteslös, finde Kraft og Lykke til at udföre, hvad der er os paalagt! Maatte dette lille Land, vort Fædreland, som igjennem saa mange Omskiftelser og Farer ved den almægtige Guds Naade har vedligeholdt sin Frihed og sin Selvstændighed, i os finde trofaste Sönner, som redeligt have arbeidet til at fremme dets Held og formere dets Hæder! Da skal den Dag, paa hvilken denne Höiskole grundlagdes, i Aarhundreder mindes som en lykkelig Dag i den danske Historie, da skal Deres Majestæt kunne tælle denne Gave med mellem de store Velgjerninger, som De har bevist Deres trofaste Folk.

Gud velsigne Deres Majestæt og hele det danske Folk!"

Det er ikke min Hensigt ved denne Leilighed at give nogen udförlig Meddelelse om, hvorledes Planen er lagt for Studiet af Veterinærvidenskaben ved Höiskolen. Thi denne er i det Væsentlige den samme, som i en Række af Aar har været fulgt ved den nu nedlagte kgl. Veterinærskole i Kjöbenhavn*), kun at denne har modtaget saadanne Forbedringer i det Enkelte, som en opmærksom Betragtning af Studiet viste at være önskelige, og at Planen nu kan udföres paa en fuldkomnere Maade, eftersom det hele Apparat af Hjælpemidler for Underviisningen i höi Grad er blevet for-

*) Underretning og Veiledning for Veterinæreleverne ved den kongelige danske Veterinærskole; udgiven af Veterinærskolens Overbestyrelse. Kbhvn. 1844.

bedret; denne Plan er saa almindeligt bekjendt, at videre Underretning om den for Öieblikket synes ufornöden.

Underviisningen for Landmænd er nærmest beregnet for unge Mennesker, som kunne tilbringe omtrent 1½ Aar ved Höiskolen. Det vil være nödvendigt for disse, at de have saa megen Aandsudvikling, at de kunne opfatte og fölge et Foredrag, og Höiskolen sætter derfor megen Priis paa, at de enten i det Mindste have gjennemgaaet en god Borgerskole eller have underkastet sig den almindelige Forberedelsesexamen ved Universitetet eller have besögt en god Bondehöiskole eller et af de kgl. Skolelærer-Seminarier eller en Forvalterskole. Den stiller dog ikke dette som nogen Betingelse for at meddele sin Underviisning, men overlader til enhver Elev selv at afgjöre, om han har den nödvendige Modenhed til at fölge Underviisningen, og det er, i det Mindste indtil Elevernes Tilströmning bliver saa stor, at der opstaaer Spörgsmaal om at nægte Nogen Adgang, kun ved Bortgivelsen af Stipendier, at den lægger afgjörende Vægt paa dette Hensyn. Höiskolen önsker fremdeles, at de unge Mennesker, som ville studere Agerdyrkningsvidenskaben, iforveien have erhvervet sig praktisk Kjendskab til Landbruget; det vilde være aldeles utilraadeligt, om de fra Drengeskolen gik umiddelbart over til Höiskolen, derimod vil et Par Aars praktiske Beskjæftigelse med Landbruget være en særdeles gavnlig Forberedelse til Studiet ved Höiskolen. Denne stiller vel heller ikke i denne Henseende nogen absolut Fordring, idet den overlader til Enhver selv at bedömme, hvorvidt han kan nyde Godt af dens Underviisning; men den benytter enhver gunstig Leilighed til at opmuntre Eleverne til at skaffe sig den Fordannelse, som den anseer for hensigtsmæssigst og meest passende. For de Elever, som önske at gjennemgaae et fuldstændigt Cursus paa Höiskolen, er det kun een Gang om Aaret fordelagtigt at begynde deres Studium, nemlig den 23de

August. Thi paa denne Dag begynder aarlig et nyt efter deres Tarv afpasset Cursus. Dette Cursus er inddeelt i 3 Semestre. I det förste Semester, som naaer til Slutningen af Januar næste Aar, undervises de især i de saakaldte Grundvidenskaber ɔ: de Videnskaber, som danne Grundlaget for den egentlige Agerdyrkningsvidenskab. Der bliver dem saaledes meddelt en Udsigt over Physiken, baade dens mechaniske og dens chemiske Deel, og over Veirlæren; den almindelige Chemi bliver foredraget for dem; de erholde en almindelig Udsigt over Zoologien og en særlig Fremstilling af de vigtigste Dele af Læren om Huspattedyrenes Bygning og Liv. Disse Foredrag understöttes ved hyppige Foreviisninger af Forsög, Tegninger og Præparater, og hvad der er meddelt gjennemgaaes atter ved Examinatorier. Paa Höiskolens Tegnesal erholde de en Veiledning i Tegning, hvoraf de senere ville kunne höste megen Nytte, og i det chemiske Laboratorium öves de i Tilberedningen af chemiske Præparater. Naar de nödvendigste Sætninger i den mechaniske Physik ere foredragne, begyndes allerede i dette Semester paa en Deel af Agerdyrkningsvidenskaben, nemlig Læren om Agerdyrkningsredskaberne. Men i det Væsentlige vil man see, at Underviisningen i dette Semester gaaer ud paa at give Eleverne et Grundlag af Indsigt i de rene Naturvidenskaber, som ikke kan undværes ved det paafölgende Studium af de anvendte Naturvidenskaber, og hvorved de her fra forskjellige Forskoler samlede Elever sammenknyttes i en fælleds Viden og Indsigt, som letter og frugtbargjör det senere Samarbeide.

Den Underviisning, som saaledes er begyndt i det förste Semester, fortsættes og udvides i det næste; navnlig bliver af de i det förste Semester foredragne Videnskaber Chemien gjenoptaget i dette. Der vil da blive holdt Foredrag over Agerdyrkningschemien (Anvendelsen af Chemiens Læresætninger paa de Livsyttringer, der

især iagttages af Agerdyrkeren), og den analytiske Chemi bliver nu Gjenstand baade for theoretisk Underviisning og for praktiske Övelser i Laboratoriet. Ligeledes fortsættes Underviisningen og Övelserne paa Tegnesalen, og, forsaavidt det ansees nödvendigt, fuldendes og repeteres de övrige i forrige Semester foredragne Discipliner. Som ny Disciplin optræder i 2det Semester Botaniken; Underviisningen i denne Videnskab vil ikke alene gaae ud paa at gjöre Eleverne bekjendte med de Planter, som det er af största Vigtighed for Landmændene at kjende, men ogsaa paa at skaffe dem en dybere Indsigt i Lovene for Planternes Udvikling og Liv og for den Indflydelse, som de almindelige Naturkræfter udöve herpaa, saaledes at denne Videnskab ikke alene bliver foredraget i sin Almindelighed, men ogsaa med særligt Hensyn til sin Anvendelse for Landmænd. Denne Underviisning vil blive understöttet af en for dette Formaal særligt beregnet Have, hvori vil findes samlet Alt, som kan være af Vigtighed for Underviisningen, ordnet paa hensigtsmæssigste Maade, og i hvilken der tillige, saavidt Kræfterne tillade det, vil blive fremstillet et Mönster-Gartneri til Fordeel for de Landmænd, som kunde önske at gjöre sig bekjendte med et saadant. Underviisningen vil ogsaa omfatte praktiske Övelser i at bestemme Planter og et ikke ringe Antal botaniske Excursioner baade til nærmere og fjernere Steder af Kjöbenhavns Omegn.

Fremdeles vil i 2det Semester blive meddelt en Underviisning i Jordbundslære, som vil give en Oversigt over den almindelige Geognosi og Danmarks specielle Geognosi, vil meddele Kundskab til de Mineralier, som spille en Rolle i vor Jordbund, og til den Indflydelse, som denne udöver paa Planternes Ernæring.

Der vil ogsaa i 2det Semester blive givet Eleverne en kortfattet Underviisning i Landmaaling, som skal gaae ud paa at sætte dem istand til at opmaale og ind-

dele en Gaards Jorder og at gjengive dem paa et Kort, at indrette en Engvanding og forberede Anlægget af en Afsiving.

Endelig vil i 2det Semester Underviisning blive meddelt i Huusdyrenes Hygieine, som dels omfatter Læren om Huusdyrenes hensigtsmæssige Rögt og Pleie med stadigt Hensyn til deres oekonomiske Anvendelse, deels Læren om Huusdyrenes Kjönsliv med Lovene for Nedarvingen og disse Loves Benyttelse i oekonomiske Öiemed. I Forbindelse hermed afhandles tillige Huusdyrenes Yderlære, som viser Sammenhænget imellem Dyrenes Legemsformer og deres Benyttelse.

2det Semester sluttes ved Sommerferiens Begyndelse; men da det især af Hensyn til Underviisningen i Botanik og de praktiske Övelser i Landmaaling maa erkjendes for nödvendigt at give det et Tillæg af den förste Tid efter Sommerferien, vil det 3die Semester först begynde den 1ste October.

I 3die Semester ville Övelserne blive fortsatte baade i Tegnesalen og i Laboratoriet; nogle af de i det 2det Semester foredragne Discipliner ville blive repeterede og indövede, og der vil blive holdt et Foredrag over de Afsnit af den techniske Chemi, som faae særlig Betydning for Landoekonomerne, saasom Læren om Bagning, Ölbrygning, Brændeviinsbrænding, Teglsteensfabrikation o. s. v.

Men den störste Deel af Tiden i 3die Semester vil blive anvendt til Underviisning i den egentlige Agerdyrkningsvidenskab. Af denne er Læren om Agerdyrkningsredskaberne allerede foredraget i 1ste Semester. I dette vil da dels blive foredraget den egentlige Agerdyrkningslære, som efter en almindelig Udsigt over Planteculturen og Betingelserne for Plantevæxten, vil afhandle Midlerne til Planteculturens Fremme, Reglerne for Sædskiftet, specielt de vigtigste oekonomiske Planters Dyrkning, Saaning og Höstning, Engcultur, raae

Jorders Opdyrkning o. s. v., dels Dyreproduktionslære (Meieri, o. s. v.), dels endelig almindelig Landbrugslære, som omfatter Agerdyrkningens Udviklingshistorie, Beskrivelse af forskjellige Landes Agerdyrkningsforhold, Sammenligning mellem de forskjellige Systemer og Anvendelsen deraf paa vore Forhold, Udsigt over Regnskabsvæsenet ved en större Landeiendom.

Underviisningen i Agerdyrkningsvidenskaben vil blive stöttet dels ved Höiskolens Agerdyrkningsmuseum, som allerede indeholder en ikke ganske ubetydelig Samling baade af Redskaber og Produkter, dels af en landoekonomisk Have, hvori de i oekonomisk Henseende vigtige Planter ville blive fremstillede i et stort Udvalg af Afarter, dels endelig af en Experimentmark, hvor adskillige landoeconomiske Forsög ville blive foretagne.

Ligeledes vil der til Oplysning saavel af denne Videnskab som af Hygieinen undertiden blive foretaget Udflugter til större Landeiendomme og til Dyrskuer, hvorved Eleverne ville faae Leilighed til under Lærernes Veiledning at overbevise sig om Rigtigheden af de dem meddelte Regler.

Det 3die Semester antages at kunne tilendebringes i Marts Maaned, og der vil derefter i April blive afholdt en Pröve for dem, som kunne önske at erholde Höiskolens Vidnesbyrd for, hvorledes de have benyttet Underviisningen.

Dette er den for unge Landmænds Underviisning lagte Plan, som antages at ville stemme med de Flestes Trang og bedst befordre en ligelig Udvikling. Men forsaavidt Nogen maatte önske i en eller anden Videnskab at gaae videre, eller at erhverve sig Indsigt i en Videnskab, som ikke er indbefattet i det reglementerede Cursus, da vil der ifölge den Combination, som finder Sted paa Höiskolen med Underviisningen af Dyrlæger og Landmaalere, gives ham rig Leilighed hertil. Han vil saaledes kunne benytte den videre gaaende Underviis-

ning af Dyrlæger i Huusdyrenes Anatomi og Physiologi, i Yderlære og Beslaglære, han vil kunne lære anatomisk Dissektion, praktisk Hestebeslag, ja han vil endog, om han har Tid dertil, kunne lære den egentlige Veterinærvidenskab baade theoretisk og praktisk; med Landmaalerne vil han kunne lære Mathematik, Korttegning, Landbolovgivning, og han vil, dersom det skulde tiltale ham, kunne lære den egentlige Landmaaling i samme Udstrækning som disse.

Underviisningen af Landmaalere er beregnet paa et Cursus af 1½ til 2 Aar. Af disse fordres en betydeligere Fordannelse, og navnlig en saadan, som erhverves ved at have gjennemgaaet en af vore större Realskoler eller Realklasserne i en Latinskole, eller hvorpaa der aflægges Pröve ved at underkaste sig den almindelige Forberedelsesexamen ved Universitetet i dennes strengere Form. Underviisningen af Landmaalere er iövrigt for en Deel forenet med Underviisningen af Landmænd; i Physik, Jordbundslære, Botanik og Chemi er saaledes Underviisningen i det Væsentlige den samme; de deeltage ikke i Underviisningen i Zoologi og Hygieine; Underviisningen i Agerdyrkningsvidenskaben finder for dem Sted i mindre Omfang; derimod undervises de i Mathematik og i Landbolovgivningen, og den egentlige Landmaaling med de dertil hörende Discipliner og Övelser meddeles naturligviis dem i en langt större Udstrækning, baade theoretisk og praktisk. Muligvis vil der ogsaa blive givet Landinspekteur-Eleverne Leilighed til paa Höiskolen at gjöre sig bekjendte med de Dele af Civilingenieurvidenskaben, som især ere af Vigtighed for praktiske Mænd paa Landet, navnlig med hvad der angaaer Anlæg i det Större til Vands Afledning og Benyttelse; men herom er endnu ingen endelig Beslutning fattet. Vi betvivle ikke, at vi med de Midler, som nu staae til vor Raadighed, ville kunne uddanne de Elever,

som komme behörigt forberedte til os, til dygtige, baade theoretisk og praktisk dannede Landmaalere.

Ved Underviisningen paa Höiskolen er vistnok Forelæsningen, behörigt understöttet ved Fremviisning af Tegninger, Præparater og oplysende Gjenstande saavelsom ved Forsög, udförte i Elevernes Overværelse, Hovedmidlet. Men for at gjöre Forelæsningen saa frugtbringende som muligt, vil den saavidt det kan lade sig gjöre blive knyttet til trykte Læreböger eller Erindringsord, og til enhver Forelæsning vil der höre Timer til Gjentagelse af det Foredragne og Indövelse deri ved Overhöring af Eleverne og Samtale imellem Elever og Lærer. Desuden vil en væsentlig Deel af Underviisningen paa Höiskolen bestaae i Övelse. Daglig ville Eleverne flere Timer af Underviisningstiden være beskjæftigede i det chemiske Laboratorium, Tegnesalen, Anatomisalen, Beslagsmedien, Staldene, ved botaniske Excursioner, Övelser i at bestemme Planter, Landmaalingsövelser i Marken o. s. v., og der vil blive lagt megen Vægt paa, at denne Deel af Underviisningen erholder al den Udvikling og Fasthed, som vi kunne forskaffe den.

Underviisningen paa Höiskolen er hver Dag forbi Kl. 3. Eftermiddagstimerne ere altsaa overladte Eleverne selv til Afbenyttelse efter bedste Skjön. Der haves ingen Elever i Logis paa Höiskolen. Men da denne ligger ganske nær ved Kjöbenhavn og i et tæt bebygget Distrikt, er det meget let for Eleverne at skaffe sig baade Logis og Livets övrige Fornödenheder i Höiskolens Nærhed. Desuden er der for trængende og flittige indfödte Elever et ret anseeligt Antal Stipendier udsatte, som ere store nok til at skaffe dem en betydelig Lettelse i Udgiften ved deres Ophold.

Alle de Elever, som nyde Stipendier, ere fritagne for Betaling af Forelæsninger og Övelser; men ogsaa

andre Elever kunne fritages herfor, naar de ere trængende og flittige. Iövrigt er Betalingen for Underviisningen ansat saa lavt, at den uden Vanskelighed kan udredes af de Fleste. En Elev kan nemlig overvære alle de Forelæsninger, som höre til hans Classe for 6 Rdlr. halvaarlig; for en enkelt Forelæsning betaler han 2 eller 3 Rdlr. efter det Timetal, som den omfatter; for de Övelser, som medföre særegne Omkostninger eller Forbrug af Materiale, betaler han et herefter afpasset Vederlag. I Regelen vil saaledes en Elev mod en Udgift af omtrent 15 Rdlr. kunne bestride Betalingen for alle de Forelæsninger og Övelser, som höre til hans Classe, i et Halvaar.

Underviisningen ved Höiskolen meddeles af 15 Lærere, 7 Lektorer og 8 Docenter, som i Forening med Höiskolens Direkteur danne Underviisningsraadet. Dette har at gjöre Forslag til og afgive Betænkning i alle Sager vedrörende Studieplanen og Examina, at udarbeide Forelæsningsfortegnelsen og vælge Censorer ved Examina, at uddele Stipendier, at fritage for Betaling af Forelæsninger og Indskrivningsafgift, og at afgive sin Betænkning, naar denne forlanges af Ministeriet.

Lektorerne ere: Professor Dr. med. H. C. B. Bendz, Lærer i Anatomi, Physiologi og Zoologi; Professor S. H. O. Bagge, Lærer i Veterinærpathologi og Clinik; Professor C. T. Barfoed, Lærer i Chemi og Pharmaci; Professor B. S. Jörgensen, Lærer i Agerdyrkningsvidenskaben; Professor F. V. A. Prosch, Lærer i de hygieiniske Videnskaber; Lektor H. V. Stockfleth, Lærer i Veterinærpathologi og Clinik; Lektor P. P. Freuchen, Lærer i Landmaaling.

Docenterne ere: Professor H. C. Tscherning, Lærer i Statsveterinærvidenskaben; Regimentsdyrlæge M. Jensen, Lærer i Beslagkunsten; Docent J. Lange, Lærer i Botanik; Docent N. J. Fjord, Lærer i Physik; Architekt F. Meldahl, Lærer i Tegning; Docent C. J.

Fogh, Lærer i Jordbundslære; Docent C. P. M. Bache, Lærer i Landbolovgivning; Docent R. Eilertsen, Lærer i Mathematik.

Adskillige af disse Mænd ere allerede vel bekjendte i hele Norden paa Grund af deres videnskabelige Fortjenester og udmærkede Dygtighed som Lærere. De Övrige ere yngre og talentfulde Mænd, hver især sin Opgave voxen, af hvis Arbeider i Videnskabens og Höiskolens Tjeneste vi have al Grund til at vente udmærkede Resultater.

Höiskolen er beliggende omtrent ¼ Mil fra Kjöbenbenhavns Vesterport i Frederiksberg Commune paa et höit og frit Sted. Dens Bygninger bestaae af en Hovedbygning og et större Antal Sidebygninger. I Hovedbygningen findes foruden en stor og smuk Vestibule

en stor Læsesal, der rummer 2 à 300 Elever, og kan benyttes til Festsal;

2 mindre Læsesale, hvoraf hver rummer omtrent 100 Elever;

1 Læsesal, som rummer omtrent 50 Elever;

det chemiske Laboratorium, bestaaende af 2 store Sale, en til Præparationer og en til Analyser, og 5 à 6 mindre Værelser;

Dissektionsstuen, en stor Sal med et tilhörende mindre Arbeidsværelse for Prosektoren;

det anatomiske og zoologiske Museum i 4 Sale; dette er Veterinærskolens Samling, som er gaaet over til Höiskolen;

en Bibliothekssal, hvori den forrige Veterinærskoles Bibliothek er opstillet. En fuldstændig Fortegnelse over Höiskolens Bogsamling er nylig udgivet;

adskillige mindre Værelser til Höiskolens physiske Samling, mineralogiske og geognostiske Samling, Produktsamling, Modelsamling, Uldsamling, Beslagsamling

og Samling af Landmaalingsinstrumenter, saavelsom Arbeidsværelser for Lærerne, findes desuden i Hovedbygningen.

Den vestre Sidebygning indeholder et lille Ridehus, en Operations- og Obduktionsstue og 4 Sygestalde for Heste; desuden Apothek, Comptoir og Stald for Höiskolens egne Heste.

Den nordre Sidebygning indeholder en stor Sal til Museum for Agerdyrkningsredskaber, af hvilke der haves en smuk lille Samling, en Sal til Underviisningsraadets Forsamlinger, og flere mindre Værelser til Aftrædelse for Direkteuren, til Archiv, til den chirurgiske Instrumetsamling og til Boliger for 2 Assistenter.

I den söndre Sidebygning er Bolig for 2 af Höiskolens Lærere, desuden et Aftrædelsesværelse og en Vagtstue.

De 3 nævnte Sidebygninger i Forbindelse med Hovedbygningen indeslutte en stor firkantet Gaard, hvis Midte er indrettet til Ridebane.

Udenfor denne Firkant ligge endvidere følgende Bygninger:

En stor og smuk Beslagsmedie;

en Bygning, som er indrettet til Hundelazareth med tilhörende Gaard;

en Ladebygning, som ogsaa indeholder Boliger for 2 Assistenter og nogle mindre Rum;

et Væxthus, delt i et Koldthus og et Drivhus, til Hjælp for den botaniske Underviisning;

en fra de övrige Bygninger langt bortfjernet Stald for snivede Heste og andre med særdeles smitsomme Sygdomme behæftede Dyr;

et Portnerhus.

Bag den vestre Sidebygning er indrettet Kobler for syge Heste med tilhörende Paddocks, og i Nærheden af Staldene murede Gjödningegruber.

Omkring Bygningerne ligge Havens forskjellige Afdelinger.

Tegningerne til Bygningerne ere det sidste Arbeide af vor uforglemmelige Bygmester G. Bindesböll, og Arbeidet er meget nöiagtigt udfört efter disse. Der har været yttret forskjellige Meninger om, hvorvidt Bindesböll ved denne Leilighed har havt en heldig Idee, og jeg er ikke kaldet til at give noget Indlæg i denne Strid, uden i alt Fald ved at meddele den personlige Erfaring, at det er et Kunstværk, i hvilket man opdager större og större Skjönhed, jo længere man lever med det og jo oftere man betragter det; for mig, som i flere Aar daglig har færdedes i det og syslet med det, staaer det nu som noget af det meest Tiltalende, vor Tids Architektur har frembragt her i Landet, og mit Blik fængsles stadigt af dets Skjönheder. Ogsaa paa Udsmykningen af Bygningernes Indre har der været anvendt megen Omhu, og disse Bestræbelser erkjendes almindeligt at være særdeles vel lykkede; det er især Maleren Hilker, som har Fortjenesten af Vestibulens og den store Læsesals Dekoration, hvortil han har udkastet Ideen, som han selv har udfört med Understöttelse af Landskabsmaleren Aagaard og Dyrmaleren Lieutenant Madsen; her er i meget smukke Loft- og Vægmalerier givet en Fremstilling af danske Husdyr, Skovtræer, Markblomster og Havefrembringelser, ordnede paa den sindrigste og skjönneste Maade; ogsaa Underviisningsraadets Forsamlingsværelse er af Hr. Hilker blevet smykket med et herligt Loftmaleri. Det er dog ikke alene i disse enkelte större Sale, at Bestræbelsen for at tilveiebringe et smukt og tiltalende Indre giver sig tilkjende; overalt finder man de tydeligste Beviser paa, hvor megen Omhu der har været anvendt paa at gjöre Underviisningssalene til et behageligt, oplivende og tiltalende Opholdssted, idet ikke alene Vægge, Lofte og Gulve ere behandlede paa det zirligste, men ogsaa det temmelig betydelige Inventarium

er forfærdiget med stadigt Hensyn til, at det foruden Hensigtsmæssighedens ogsaa kunde fyldestgjöre Skjönhedens Fordringer og passe til Stedet. Saavel i denne Henseende som med Hensyn til Ledningen af det hele Byggeforetagende tilkommer der Architekten Ludvig Fenger stor Berömmelse.

Vanskeligt vil man dog kunne danne sig en rigtig Forestilling om Effekten af det hele Kunstværk för Træerne i den Bygningerne omgivende store Have ere voxede til. Thi Bindesböll tilsigtede, at det Hele skulde have et landligt Præg, og det var et væsentligt Element af hans Plan, at Sidemasserne af Hovedbygningen skulde dækkes af Træer. Dertil kommer, at der ved Havens Anlæg, hvortil Planen i det Væsentlige skyldes Hr. Gartner Bentzien, er taget stadigt Hensyn til, at Træerne kunne komme til at danne smukke Grupper saaledes som de ere plantede. Dette kan nu kun sees af dem, som kunne forestille sig alle de forskjellige Træers Udseende i deres fulde Udvikling; men for de Fleste af os vil i en Række af Aar denne Side af Anlæggets Skjönhed ikke blive tydelig; Nydelsen af den med Aarene stigende Skjönhed i det hele Anlæg, vil være en anden Slægt forbeholdt.

Om Studiet af Kirkehistorien.

(Indlednings-Forelæsninger.)

(Af Dr. **Fr. Hammerich.**)

Mine Herrer! De vil vist finde det naturligt, at jeg, inden jeg begynder paa den egenlige Forelæsning, i en Indledning udtaler mig om Studiet af Kirkehistorien. Det er ingen kristelig Religionshistorie jeg skal have den Ære at fortælle Dem, heller ingen Kristenhedens Historie, men en Kirkens Historie, hverken Mere eller Mindre. Hvad vil det da sige: en Kirkehistorie? Ja, hvad betyder Ordet: Kirke? Da jeg gik paa Forelæsninger, brugte vi Münschers Lærebog, hvor der læres som fölger: en blandt Mennesker stiftet Forening til deres religiöse og moralske Sindelags Dannelse hedder en Kirke; bliver den kristelige Lære lagt til Grund ved en saadan Forening, saa opstaaer en kristelig Kirke. Det var en fattig Begrebsbestemmelse og dertil vildledende fra först til sidst. For Tiden bestemmer Kurtz Begrebet Kirke som: den af Jesus Kristus stiftede guddommelige Frelsensanstalt paa Jorden. Det er unægtelig en fyldigere Bestemmelse, skjöndt langtfra fyldig nok, og hvor det bröster paa Liv i den! En Anstalt — vi pleie at tale om Bröndanstalt, Vandkuuranstalt, Idiotanstalt, tidt med Prædikatet kongelig; her stiftes Bekjendtskab med en

splinterny Art af disse „Anstalter“, en „Frelsensanstalt“ med Prædikat „guddommelig“; jeg tvivler paa, at Nogen, som vil gjennemtænke dette Begreb til Ende, i kristelig Henseende kan komme af Stedet med det, det er og bliver steendödt. Jeg skal ikke omtale flere uheldige Forsög paa at sige, hvad Kirke er. Men hvad kan vel være Grunden til, at mange Theologer ere saa yderlig ilde stedte, naar de bestemme Begrebet af en Kirke?

Skulde selve Ordet Kirke ikke have noget Uklart, Forvirrende ved sig? Det kommer som bekjendt af Roden *κύριος, κυριακή* underforstaaet *'οικία, κυριακόν*, paa Latin dominicum betyder, hvad der hörer Herren til; för Konstantin træffe vi det af og til brugt baade om Kirkefester, om Kirkebygninger og om Menigheder. Ordet selv er ifölge sin Oprindelse dunkelt og mangtydigt. Nei, da er der en ganske anden Tydelighed i *ἐκκλησία*, Sammenkaldelse, Forsamling, Menighed: det ligesom lever og aander. Dog er det kun hos det Folk, i hvis Tungemaal det har sin Rod, hos Grækerne nemlig, vi kan sige, at Betydningen strax falder i Öinene, hos Latinerne og de romanske Folk, som optoge det efter Græsken, er dette ikke i den Grad Tilfældet. Alle de kristne Menigheder, med Undtagelse af den græske, maae derfor finde sig i den Mislighed, at deres Benævnelse for Kirke ikke har nogen levende Rod i det Sprog, de tale. Men hvorledes kom Ordet Kirke til os? Ikke gjennem Gotherne, thi Ulfilas's Bibeloversættelse bruger Benævnelserne „Aikklesio“ og „Gamains“; det förste Folk af vor Folkekreds, hos hvilket vi træffe det, er derimod Angelsakserne. Leo i sine Ferienschriften 1ste Hefte mener, de fik det fra Kelterne, der atter muligviis turde have faaet det fra Grækerne; jeg har efterseet keltiske Ordböger, udenat kunne finde Grund for denne Paastand, og maa derfor lade den staae ved sit Værd. Forvist veed jeg kun, at Ordet haves hos Angelsakserne og derfra ved deres Mission er forplantet til Tydskere

og Nordboer, kort den hele gothiske Folkekreds. Paa den anden Side er det ved den græske Mission gaaet over til den slaviske Folkekreds, Russer, Polakker, Czecher. Hos Angelsakser, saavelsom hos os, betegnes ved Kirke först og fremmest Kirkebygningen, det er uheldigt, vi skal gaae ud fra en saa död Forestilling, og vi mærke det vist Alle endnu den Dag idag; vi maae kæmpe med os selv, for fra Steenkirken at svinge os op til Aandskirken. Intet Under derfor, at Luther med sit vidunderlige Falkesyn for det Rette bliver heelt utaalmodig og udbryder: nei, giv mig et helligt, kristeligt Folk! Og han har truffet Hovedet paa Sömmet; det Rodbegreb, hvorfra der maa gaaes ud i Ordet Kirke, ligesaafuldt som i ἐκκλησία og de Helliges Samfund, er Begrebet om et Folk.

Kirken, den stridende Kirke bestemme vi derfor som Kristi troende Folk paa Jorden, skabt og opholdet af ham selv gjennem hans Indstiftelser. I det gamle Testamente er Herrens Folk et udvalgt Folk, i det nye Testamente et Folkeudvalg, at vi skulle betjene os af Aabenbaringens Udtryk, „af alle Folk, Stammer og Tungemaal“; det er et Folk i denne Verden, skjöndt ikke af denne Verden, et Folk ikke som Verdensfolkene, men et aandeligt Folk af Troende. Nogle have villet skjelne mellem Kirke, hvori det Objektive, Indstiftelserne skulde betones, og Menighed, hvori det Subjektive betones, jeg antager imidlertid ikke, at vor Sprogbrug hjemler en saadan Adskillelse og tör fölgelig heller ikke gjöre den gjældende: Kirke og Menighed ere Eet for mig. En anden Adskillelse er derimod bleven Sprogbrug og bruges almindelig, den mellem synlig og usynlig Kirke. Den er ikke gammel og hörer fortrinsviis hjemme hos Protestanterne, den kan let misforstaaes og give Anledning til at forflygtige Kirkebegrebet, endelig ere Benævnelserne ikke heldig valgte. Kirken er, strengt taget, aldrig synlig, den er et aande-

ligt Huus (1. Pet. 2, 5.), og Luther maa beholde Ret: den gale Kirke siger, jeg seer Kirken, den rette siger, jeg troer Kirken! Vi troe paa, vi see ikke den hellige almindelige Kirke. Men, skjöndt ikke egenlig synlig, er den dog kjendelig, den kjendes, ligesom Herren nu, paa Rösten: „mine Faar kjende min Röst“. Paulus veed, efter Thiersch's træffende Bemærkning, kun af een Kirke at sige, den kjendelige, og dens Dör er Daaben (1. Kor. 12, 13). Melanchthon i sine Loci erklærer sig ganske imod at antage en usynlig Kirke: *nec alibi electos esse somniemus, nisi in hoc coetu visibili; nec unquam fingamus ecclesiam invisibilem et mutam.* Alligevel maa det indrömmes, at Sprogbrugen nu engang taler om en synlig og usynlig Kirke, og at der er skjellig Grund til den Bemærkning, at Kirken, som den fremtræder i Historien, ingensinde fuldstændig svarer til Begrebet af den sande Kristuskirke. Vi faae da finde os tilrette med Sagen, beholde Benævnelserne og fremhæve Sandheden, der ligger i dem. Först maae vi sige: der gives ikke to Kirker, den ene synlig og den anden usynlig, men de to Udtryk gjælde to Sider, hvorfra den samme, den ene Kirke kan betragtes. Holde vi alene paa Kirkens Synlighed, da forfalde vi til den papistiske Eensidighed. Kirkebegrebet faaer noget Haandgribeligt, noget Forstenet, tillige noget Magisk, der paa udvortes Viis forvandler Verden til Hellighed; det indre Aandsindhold er fuldstændig yderliggjort i den saakaldte katholske Kirke med sit inspirerede Pavedömme, en Vildfarelse, som viser tilbage til Montanismens „Tröstermand“. Holde vi alene paa Kirkens Usynlighed, da forfalde vi til stokprotestantisk Eensidighed. Vort Kirkebegreb bliver et aldeles ubestemmeligt, svævende, luftigt, hvori der altid, bevidst eller ubevidst, skjuler sig Noget af den doketiske Foragt for Legemligheden, af Drömmen om at Kristi Legeme — og hans Legeme er hans Kirke — at Kristi Legeme kun er et Skinlegeme. Man veed aldrig ret, hvor Kristi sande

Kirke da er at finde, om hist eller her, muligviis endog hos fromme Hedninger eller Jöder. Vi maae derfor holde fast ved begge Sider af Kirkebegrebet. Vi maae sige: den sande Kirke, den man kalder den usynlige, de Helliges Samfund findes intetsteds uden i den kjendelige, synlige Kirke og findes altid der, den synlige Kirke er aldrig uden, altid i Forbindelse med den usynlige; ellers vilde Herrens Ord ei staae ved Magt om Helvedes Porte, som Intet formaae imod hans Menighed. Det er denne Begrebets Bestemmelse, der viser sig i den augsborgske Troesbekjendelse, naar Kirken omtales som et Samfund af Hellige, men det dog tillige hedder, at Onde ere at at træffe i den.

Kirken, hvori Kristus aabenbarer sig i sit Ord, staaer kjendelig for Troens Øie gjennem 18 Aarhundreder, den straaler som „Staden paa Bjerget, der ikke lader sig dölge“. Og dens Kjendetegn ere fremforalt: Troen og Daaben. Gjörer alle Folk til mine Discipler, idet I döbe dem til Navnet Faderens og Sönnens og den Helligaands og lære dem at holde alle mine Befalinger til Eder: det er Ord af Kirkens Stifter og Konge. Endvidere har han sagt: hvo som troer og bliver döbt, skal blive salig, uden Nogen bliver födt paany af Vand og Aand, kan han ikke komme ind, end ikke see ind i Guds Rige. Men Troen forudsætter og indeholder nödvendigviis et Troens Ord, som maa troes og bekjendes, Tro paa noget vist Unævneligt, er en Uting. Til disse to Kjendetegn maa i den fuldstændige, normale Udvikling Nadveren föies, som det hedder i den augsborgske Bekjendelses 7de Artikel: *ecclesia est congregatio sanctorum, in qua evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta.* Her findes Hovedkjendetegnene sammenfattede, de ydre som de indre, Kjendetegnene paa den synlige som den usynlige Kirke og de Helliges Samfund. Vi maae imidlertid indrömme, at Nadveren ikke kan faae en Stilling, som ganske svarer til Troens og Daabens, den

er vel egenlig Kjendetegnet paa den engeste Kreds inde i Kirken, de Helliges Samfund. Hverken Herren selv nævner den udtrykkelig i de nysanförte Skriftsteder, heller ikke Paulus tager den med i sin Tale om Kirkens Eenhed Ef. 4, 4—5, men fordrer kun for det ene Legeme een Aand, eet Haab, een Herre, een Tro, een Daab, een Gud. Tage vi dernæst Hensyn til den kirkehistoriske Brug, vi skal gjöre af Kjendetegnene, saa vilde vi, hvis vi toge Nadveren med, ikke faae Plads i Kirken til Börnene, heller ikke til Papisterne, de Reformeerte eller Sekterne. Jeg troer derfor vi bör sige: hvo der har Daaben og ei fornægter men bekjender Troen med Troens Ord, han er Medlem af Kirken. Paa den Maade tage vi ikke blot de 4 store, udprægede Kirkepartier med, det romersk- og græsk-katholske, det lutherske og reformeerte, men tillige alle de Sekter, som, skjöndt de forkaste de store Kirkers ökumeniske Grundvold og i mange Maader overskjære den historiske Traad, dog ikke kan siges at fornægte Troen og Daaben. Vi kan da være fælleds med dem om Kirken, skjöndt ikke om de Helliges Samfund. Grændsen mellem Kirken og Verden bliver noget flydende, det er sandt, det har den tilfælleds med saamangen Grændse, men vi opnaae alligevel med Bestemthed at turde sige: Partier som Gnostikere, Manikæer, Kvækere, Mormoner höre ikke med til Kirken: at enkelte Kirkehistorikere regne Jöderne med, kan kun have sin Grund i den forunderligste Begrebsforvirring. Hvad iövrigt forefindes overalt i Kirken, Herrens Bön og Fredshilsen, Skriften, Embedet, Söndagen har ikke den centrale Betydning, at det kan henföres til de egenlige Kjendetegn.

Kristi Kirke er en hellig Kirke, fordi den gjemmer i sig Hellighedens uforvisnelige Spire. Vistnok gives der ikke nogen fuldkomment reen Kirke, den er en Umulighed i denne Verden, og Luther har Ret i endelig at bede sig forskaanet for Kirker af lutter Hellige og

derimod bede om en af Synderne, der er sig sin Synd og Skyld bevidst. Men trods al Ureenhed, troer den Kristne alligevel paa en hellig Kirke, de Helliges Samfund, og Paulus kalder dens Medlemmer: de Hellige. Kristi Kirke er endvidere en almindelig Kirke, alle Folk har han befalet os at gjöre til hans Discipler, og han varsler, at der skal blive een Hjord og een Hyrde.

I vor Beskrivelse af Kirken have vi hidtil dvælet ved den, som findes her paa Jorden, den stridende, vort Blik maa dog udvides, Kirken er ogsaa allerede nu den seirende. Vore gamle Kirkebygninger have ikke blot sit Skib, men ogsaa sit Kor, sin Krypte, en betydningsfuld Symbolik: den peger hen til Pauli Ord om Alles Knæ, der skal böie sig i Jesu Navn, Englenes i Himlen, Menneskenes paa Jorden og de Saligfuldendtes under Jorden. Jeg gjentager med dette for Öie hvad der för saa betydningsfuldt er sagt fra denne Lærestol: de hiinsidige Aander maae i indre Selvbestemmelse forholde sig til de Momenter i vor Udvikling, hvortil de efter deres Villiesretning have sluttet sig, og Historiens Aandekamp maa speile sig i deres Villiesdyb.

Men Kirkehistorien har kun med den stridende Kirke at gjöre. Vi vil nöiere udvikle, hvad der er sagt om Kirkebegrebet. Rodbegrebet er Kristusfolket, Kristusriget, han selv den ophöiede Frelser er Kirkens Konge, og han styrer den i Forening med den Helligaand. Ligesom ethvert Folk har sine faste Indstiftelser, Institutioner kaldes de gjerne, saasom Kongedömme, Embedsstand, Grundlov, saaledes har det kristne Folk sine Indstiftelser: Sakramenterne, Ordet med Præsteembedet, Bönnen i Jesu Navn, Fredshilsenen. Sakramenterne ere Tegn paa Kongens personlige Nærværelse og tillige det hemmelighedsfulde Blodsbaand mellem ham og Folket, der meddeler det hans guddommelige Liv, „I i mig og jeg i Eder“, siger Kristus. Folkets Navn er de Hellige, de Kongelige (Kristne); dets Indfödsret er skjenket det

i Daaben, dets Folkeaand er den Helligaand; dets Nationalitet er Troen, dets Modersmaal er „Ordet“, uforstaaet og uforstaaeligt for Verden, „men mine Faar kjende min Röst“; dets hellige Bog er Skriften, dets Grundlov er Daabsvilkaaret, dets Embedsmænd Præsterne. Dets Fædreneland er den evige Sandheds Rige med Fred, Retfærdighed og Glæde i den Helligaand, det Rige, Kongen har kjöbt med sit Blod. I et saadant Kirkebegreb er der, mener jeg, Liv, Bevægelse fremad og organisk Væxt.

Kirken udvikler sig i Tiden, den er i en stadig Vorden, i en stadig Kamp paa Liv og Död med Verden og Mörkets aandelige Hær, Fyrstendömmer og Magter. Som den stridende Kirke har den sin Historie gjennem 18 Aarhundreder. Hele Kristendommen er jo grundhistorisk, den kristne Kirke ikke mindre. Vi hente Billedet fra en Kirkefader, „hvad Sjælen er i Legemet“, det er den sande Kirkes Historie i Verdenshistorien; den er Historien om Kristoforus, hiin Sagnets vældige Kæmpe, som bærer Kristusbarnet, om det Folkeudvalg, som bærer Kristuslivet gjennem Tiderne. De Begivenheder, der ligesom vise os Hjertet banke og Aanden aabenbare sig i Kristi mystiske Legeme, ere Verdenshistoriens eget dybeste Indhold, uden dem vilde den være en evig Gaade. Unter dem heiligen, siger Schelling, ist nichts heiliger als die Geschichte, dieser ewige Spiegel des Weltgeistes, og hans Ord vil fortrinsviis gjælde Kirkens Historie, det nye Livs, det Helliges Historie. Maa den end tillige skildre uendelig megen Skröbelighed, uendelig megen Synd, selv indtil den meest dæmoniske, Aabenbarelsen af „Satans Dybheder“, staaer Bibelen da ikke under samme Vilkaar, og tör derfor Nogen nægte den Navn af hellig Historie?

Vor Frelser har mindet os om at agte paa Tidernes Tegn. „Kom ihu de gamle Dage, siger Moses (5 Mosebog 32, 7), betragt Aarene fra Slægt til Slægt“! Hos Hjob 8, 8—9 hedder det: „adspörg dog den forrige Slægt,

udforsk Fædrene med Flid, thi vi ere fra igaar og vide Intet, en Skygge ere vore Dage paa Jorden.“ שְׁאַל־נָא לְדוֹר רִישׁוֹן, dette har Skriften i fuld Maade gjort, dens væsenlige Indhold er hellig Historie; שְׁאַל־נָא לְדוֹר רִישׁוֹן, det Ord lyder ogsaa til os gjennem de skiftende Tider. Först ved Historien vaagne vi til Bevidsthed om det Liv, der leves i os og om os. Men spörge vi da de forrige Slægter om det Helliges Historie, da give de os Fortællingen om en organisk Livsudvikling med alle dens Udviklingstrin, Hæmmelser og Modstandere. Var nu denne normal, svarede den synlige Side af Kirken til den usynlige, da vilde vi see det Nye mödes med det Gamle fredelig og kjærlig, som Kristus med Johannes Döberen ved Jordans Flod, forat fuldkomme al Retfærdighed, som Kristusbarnet og Simeon, der gynger det paa sine Arme. Nu er det, desværre, ikke saa. Kirkehistorien er ikke jævnt fremadskridende, den gaaer ud og ind, frem og tilbage, der findes store Spring i Udviklingen, store Söndersplittelser, det Nye og Gamle kan törne sammen i de voldsomste Kampe, der gives döde, onde Tider, hele Slægter kan slumre som i en Hexesövn. Trods alt dette er dog i det Hele en Fremgang umiskjendelig fra Klarhed til Klarhed, fra Barndom til Manddom, i det aandelige Folks Historie ligesaafuldt som i Verdensfolkenes; og denne Fremgang skal efter Forjættelsen eengang naae op til Kristi Manddoms Fylde.

* * *

Det bliver nu min Opgave, at udtale mig nærmere om Studiet af Kirkehistorien, jeg vil först betragte det i sin Almindelighed. Kirkehistorien er til alle Tider bleven studeret. Det förste kirkehistoriske Arbeide har sin Plads i selve den hellige Bog, det er som bekjendt Apostelsagaen, hvor den södeste Eenfold og den rigeste Fylde i Skildringen mödes og danne en lille af-

sluttet Heelhed, et typisk Speil for den store Heelhed. Ja, mine Herrer, Evangelisten Lukas er Kirkehistorikernes Patriark. Jeg vil her blot nævne de Hovedforfattere, som betegne Stadierne i Videnskabens Udvikling. Eusebius er den förste kritiske Historiker med grundige Studier, men en yderst svag Kritik og en uendelig Snaksomhed. Derefter komme Middelalderens kun altfor troskyldige Krönikeskrivere. Ved Reformationen bryder Kritiken frem med Magt, baade i Protestanternes magdeborgske Centurier og Baronius's Annaler. Sidste Stadium betegnes af den fromme, lærde, men taagede Neander. I vore Dage er der vaagnet nyt Liv paa Kirkehistoriens som paa hele Historiens Omraade; vi have begyndt paa den Kunst at gjöre Historie, og dette er altid den bedste Læremester i at skrive den. Men Kirkehistorien, det skal udtales her, staaer alligevel langtfra ikke paa Videnskabens Höider.

Fordringerne, der gjöres til dette Studium, ere store. Först og fremmest maa det drives i kristelig, i kirkelig Aand. Theologien begynder ikke med absolut Forudsætningslöshed, ikke med et: *de omnibus dubitandum*, nei tværtimod. Dens Valgsprog er: *credo ut intelligam*, er Augustins: *fides præcedit intellectum*, dens Forudsætninger ere Troens umaadelig store: en Hengivelse, ubetinget, uden Forbehold, et Mod til, paa Herrens Ord „at kaste sig ud i Havet paa en Dybde af 50,000 Favne, udenat kunne svömme“. Jeg vil bede Dem, mine Herrer, at lægge Dem dette ret alvorlig paa Hjerte. Kirken har ingen Plads for den, som ikke deler dens Tro, og i vore Dage træffe vi Mange, selv af dem vi, menneskelig talt, kunne kalde de Ædle, som ikke dele Troen. Vil man nægte Theologien Navn af Videnskab fordi den har saa store Forudsætninger, nuvel, den har fundet sig deri og vil, med Guds Hjælp, vedblive at gjöre det. Kirkehistorien er en Deel af Theologien, dens Forudsætninger ere Troen paa Herren og hans

Kirke, den staaer paa Troens Grund og udvikler sin Videnskab i Troens Kraft. Ligesaalidt som vi i Danmarkshistorie kunne bruge en Dahlmanns Fremstilling, fordi han ingen Tro har til det danske Folk, ligesaalidt, ja endnu meget mindre kan Kirkehistorien bruge en Dyrker uden kristen Tro. Kristeligt, sagde jeg, skulde Kirkehistoriens Studium drives, vor Herre Kristus har selv nedladt sig og givet os Anviisningen hvorledes. Mangen vil maaskee studse. Vi ere vante til at höre hans Ord brugte som Norm i Kirken, ikke i historisk Videnskab, vi ere vante til at de faae Anvendelse mere paa den Enkelte end paa det Hele. Og dog, ere ikke alle Viisdoms og Kundskabs Skatte gjemte i ham, og forringer det hans Herlighed, at vi paa eengang ære ham som Frelser og som den störste, den guddommelige Genius? Det er paa et vidunderligt Parabelkapitel, Matthæus 13de, jeg tænker, denne Perlerad spillende med Diamantens Glands. Herren ender det med Formaning til hver Skriftklog, oplært til Himmerig, altsaa til Enhver her, der vil troe ham, om som en god Huusbond at frembære af Skattene nye og gamle Ting.

Det er især 4 Lignelser, hvis Betydning for Kirkehistoriens Studium jeg skal fremhæve, thi vistnok gjælde de tillige baade den enkelte Kristen og den gamle Pagts Folk, men sandelig derfor ikke mindre den nye Pagts Folk, Kirken i sin Heelhed. Den ene er Lignelsen om Klint og Hvede, hvor Herren udtrykkelig i Forklaringen siger, at Klinten „alle Forargelser“ findes i hans Rige. Den anden er Lignelsen mellem Kirken og Fiskeren, der drager sin Vod tillands og træffer i den baade gode og raadne Fisk. Begge udtrykke Herrens Forudviden om at Onde ogsaa maatte blande sig mellem de Hellige. For mig har dette nu havt noget forunderlig, ja guddommelig Slaaende. Vi Mennesker fordre gjerne Kirker af lutter Udvalgte, Sekterne raabe idelig og idelig derom og gjöre ligesaa idelig nye mis-

lykkede Forsög derpaa; men Kirkens Stifter lagde fra Begyndelsen af en anden Plan for sit Værk, der er selv en Judas ei udelukt, saa det bliver hans egen Bröde, naar han forskyder Naaden. Jeg nævner dernæst Lignelsen om Sennopskornet, et Menneske saaede i sin Ager, det mindste af alle Sorter Frö, der dog voxer op og bliver större end Madurterne, ja bliver et Træ, hvori Himlens Fugle boe og bygge. Saaledes, siger Herren, gaaer det med Guds Rige. Jeg vil gjöre opmærksom paa det lille, for Verden höist uanseelige Frö, der voxer op til et Træ med Ly og Læ for Alt, som har Vinger til at svinge sig over Jorden; endvidere paa den organiske Udvikling af det Nye, Herren saaer i Verdens-Ageren: Rodspire, Stamme, Kviste, Blade, Blomst, Frugt. Her er intet udenfra Tilkommende, intet Tilfældigt, „Jorden bærer Frugt, Sæden groer af sig selv medens Mennesket sover" (Markus 3, 27—28); her er Intet i Frugten, som ikke spirede i den förste Kiim, her er Alt runden af Rod eller som det hedder paa Tydsk „naturwüchsig". Saaledes bliver Kirkens ligesom Verdens Historie en organisk Væxt, hvad ogsaa ligger i Billedet om Viinstok og Grene, Legeme og Lemmer.

Tilsidst nævner jeg Lignelsen mellem Kirken og den Suurdeig, Kvinden nedlagde i de 3 Maader Meel. Den Smule Suurdeig er Intet at regne mod Massen, som skal syres, og det stadfæstes altid i Historien, at Kraft ingenlunde ubetinget staaer i Forhold til Masse: det lille, energiske Parti gaaer af med Seiren. Suurdeigen angives at være en Art Organisme paa laveste Trin, der indleder den kemiske Proces, altsaa en anden Form af organisk Proces, hvorved Massen forvandles til Suurdeig. Historikeren maa da kjende Kirkens Beskaffenhed, Massens, Verdensfölkenes Beskaffenhed, de Omstændigheder, der hindre eller fremme Gjæringen; han maa nöie studere Processens Fremgang. Vi kan sige, at i Sennopskornet skildres Kirkens synlige Side, dens Fremkomst i Histo-

rien, dens ydre Magt over Aanderne; i Suurdeigen derimod dens usynlige Side, den indre, skjulte, verdensovervindende, verdensomskabende Virksomhed. Begge Lignelser ere Udtryk for en historisk Pragmatik i stor Stiil, i begge maa Tonen lægges paa det Nye, begge afbilde Kirkens Udvikling gjennem Tiderne til et himmelsk Maal: de vise os den som en aandelig Naturproces med Begyndelse, Fremgang, Ende, og lære, at give Gud Æren for Alt. Og var det saa ikke ret sagt: Herren har selv givet Kirkehistorikeren Anviisning?

Jeg fordrede, at Kirkehistorien studeres kristelig og kirkelig. Kirkelig! Vi staae i den almindelige Kirke og maae see Sagen fra dennes Standpunkt, men over vort Stolestade i den, at jeg skal bruge dette Udtryk, staaer der skrevet: den dansk-lutherske Menighed. Fordringen bestemmer sig da nærmere til et Studium i kirkelig luthersk Aand. Gud skee Lov, jeg tör udtale det, jeg veed mig ikke i Noget uenig med vor Kirkes Bekjendelse, Sandheden, den objektive og den subjektive, min Sandhed, finder jeg klarest og fyldigst udtalt hos Luther. Men idet jeg lægger stærk Vægt herpaa, maa jeg dog dertil endnu föie et Andet. Luthers Aand var vidunderlig fri, thi Herren havde frigjort ham, men hvor mange af hans Efterfölgere bleve ikke strax Bogstavtrælle? I den brunsvigske Kirke har indtil for ikke længe siden Præsterne været bundne ikke blot, hvad billigt var, til vore symbolske Böger, men desuden til den augsborgske Bekjendelses Apologi, til de schmalkaldiske Artikler, ja til Alt i alle Luthers, alle Melanchthons og alle Chemnitz's Skrifter. Det kalder jeg Trældom: hvor er det muligt under et saadant Aag at istemme med Fædrene: Eenhed i det Væsenlige, Frihed i det Tvivlsomme?

Min anden Fordring til Kirkehistoriens Studium er sand Videnskabelighed. Den ligger i den foregaaende og udfolder sig af den som Lyset af Livet; thi, jeg

gjentager det, for mig findes alle Kundskabs Skatte i Kristus og i ham alene. Videnskaben er streng og kydsk, den skjenker sine Herligheder kun til den, der er det værd, den kræver möiefuldt Arbeide, mange vaagne Nattetimer, Selvstudium. Först maa der forskes efter Stoffet i Kilderne, forskes grundig, upartisk og kritisk prövende. Grundig! Historiske Aktstykker og Beretninger, Legender, Sagnet, Oldsager, Billeder, Portræter, Alt maa gjennemforskes og tages med paa Raad. Hvad der synes ubetydeligt for enhver Anden, de törreste Tal og Navne, kan, naar det endelig efter megen Möie er fundet, være Forskeren til en uberegnelig Nytte. Det er en streng Tjeneste, men den har sin Lön. De oprindelige Kilder, ofte saa ringe at see til og dog i Ringheden saa tiltrækkende, have Noget ved sig, der gjör det interessant at komme til dem, ihvor tidt de end kan være undersögte. Og naar vi saa endelig efter lang Leden finde det, der er værd at tale om, vi blive tilmode som naar paa en hed Dag Duften slaaer os imöde fra det skjult rindende, friske Kildevæld. Upartisk sagde jeg dernæst. Vistnok tör, ja bör Historikeren have baade Tro og Fædreneland, og de Indsigelser, man gjorde herimod, have kun avlet den koldeste og meest döde Videnskabelighed. Hvad mig angaaer, skal jeg aldrig, haaber jeg, dölge min Anskuelse, jeg kan det ikke engang. Men Historikeren tör under ingen Betingelse, for sine Anskuelsers Skyld, forat tjene den Side, han hörer til, fornægte eller skjule end kun det Ringeste af hvad der er historisk Sandhed, han skal tragte efter at gaae til sin Gjerning, uforstyrret af Tidens Aander, hvor vildt de end maatte bevæge sig omkring ham. Han skal see enhver Tid i dens eget Lys og aldrig tillade sig Domme som hiin bekjendte om Gregor den 7de: „den Kjæltring vilde ogsaa spille Mirakeldoktor!“ Kritisk prövende, sagde jeg endelig, jo skarpere, des bedre. Vi maae desværre altfor ofte beklage, „at kun Mennesket har skrevet Lö-

vens Historie.“ Har vi Beretninger fra to Sider, da lad os endelig ikke glemme Fleurys træffende Raad: „tro Alt, hvad Hedningen Zosimus siger til Konstantins Priis og Biskoppen Eusebius til hans Skam!“ Holberg glemte det ikke: „ved den ene Side af sit Skriverbord lagde han en roman-katholsk Skribent, ved den anden Gotfred Arnold.“

Naar Forskningen saaledes har bragt Stoffet frem, skal dette forme sig i Sjælen til et historisk Billede. De svundne Tider skal staae for os som nærværende, vi skal gjöre os samtidige med dem, vi skal saa at sige mödes med Mændene fra hine Dage i Kirken, i Huset, paa Gaden, tale med dem, trykke deres Haand eller vende os bort fra dem med Afsky. Det er ingen ganske let Sag, og skal det blot nogenledes lykkes, maae vi være i Besiddelse af en levende Anskuelsesevne, pragmatisk Sands, vi maae lade Ideens Lys falde over Billedet og ogsaa være hjemme i de praktiske Hensyn.

Den Evne til at danne Billedet med historisk Plastik hörer for mig til det Allervigtigste. Jeg er aldrig tilfreds i Fortællingen med Abstraktioner, taagede Almindeligheder, nei, jeg forlanger konkrete, faste, fyldige Skikkelser; det er mig ikke nok at faae en Spiseseddel lagt frem, jeg fordrer at sidde med ved Bordet og smage paa Retterne. Og her vilde jeg gjerne tillade mig en Yttring om en Bog, som let falder den Studerende i Haanden og kan faae Indflydelse paa hans Betragtning af Studiet: jeg mener Neanders navnkundige Kirkehistorie. Værket gjör Epoke, thi det er förstegang Nogen paa den Viis har öst af de oprindelige Kilder; det rækker os en Blomstersamling fra Fædrenes og fra Fjendernes Skrift, som vistnok kunde være samlet med större Smag, men alligevel er ubetalelig. Neander er en Mand med ligesaa megen ærlig Fromhed som grundig Lærdom, og vi kan ikke Andet, end nære den dybeste Agtelse for ham. Alligevel kalder jeg hans Værk

for mislykket, det har en höist forvirrende Forestilling om Kirken og hörer mig til de kjedsommelige Böger. Hvor ærgrer han En ikke hvert Öieblik, ved at holde Moralprædikener for længst Afdöde og gjöre dem til Gjenstand for sin udtværede Fölelseskritik! Med Fingeren paa Næsen og gnaven Skolemestermine siger han til Augustin: Du burde dog billig betænkt, kjære Ven, hvilken uhyre Forvirring Du afstedkommer ved at forvexle den synlige og usynlige Kirke! Origenes, hvem han iövrigt har en Deel tilovers for, advarer han idelig om ikke at gaae forvidt; ligeoverfor Konstantin slaaer han Hænderne sammen og lader ham staae aabenbare Skrifte for sit forargelige Liv. I det Hele lærer han os kun, hvad Folk har tænkt og skrevet, men deres Gjerninger, deres hele Personlighed svömmer bort i Taager. Jeg maa ganske slutte mig til Englænderen Stanleys Udbrud: „hans Figurer ere blodlöse, ossianske Skygger, Himlens Stjerner skinne igjennem dem, men vi see ikke de menneskelige Træk, som de skride os forbi.“

Forat anskueliggjöre Dem, hvad jeg kræver af et historisk Billede, vil jeg, ligesom den nævnte Englænder, bede Dr. Neander selv at sidde for mig. Det er mig da ikke nok at kjende Manden in abstracto, som den, der har havt dybe Tanker, fromme Fölelser, gjort lærde Studier; det er kun Skyggen paa Væggen. Nei, lad den ærværdige Theolog blive afmalet i hele sin Personlighed, med de jödiske Ansigtstræk, de mörke, nedhængende Öienbryn! Lad os see ham i sin Studerestue arbeide utrættelig Dag og Nat, see ham paa Kathedret med Pennen foran sig, som han dreier paa, mellem en lyttende Kreds, Sindet fordybet i Betragtninger, bortvendt fra Verden og Alt, der hörer Verden til. Selv den bekjendte Anekdote om Huusholderskens Forskrækkelse, da hun fandt hans eneste Par Beenklæder hjemme og vidste, at Professoren paa samme Tid stod paa Kathedret, men ikke anede, at han, hende uafvidende, havde skaf-

fet sig et Par nye, selv den maa tages med til et fuldstændigt Billede af Manden. De historiske Skikkelser og Begivenheder fordrer jeg skal staae for os med deres Lys og Skygge, som Bibelen saa uovertræffelig skjönt maler os en David, en Abraham, en Jomfru Maria og ikke fortier det Ringeste af deres Skröbeligheder. De skal staae for os i deres store verdenshistoriske Forhold, ligesaa fuldt som med de mange, muligviis ganske bitte smaa Træk, der levendegjöre et Billede; i sidste Henseende er Evangelisten Markus en mærkværdig heldig Forfatter. Vi maae föres ned i Katakomberne, ud i Kolyssæum, see de förste Kristne bede, kæmpe, lide; vi maae reise til Örkenen med Eneboeren og see ham hudflette sig, træde ind i Laterankirken med Innocents den tredie; vi maae fölge Luther til Vartborg og see ham i Cellen paa den eensomme Klippeborg, Blikket tankefuldt, svævende ud over en romantisk Egn, et Hav af Skovtoppe, som ligger lige under Vinduet, Aanden fordybet i Skriftens Ord, grundende over, hvorledes den bedst skal tale til tydske Folk i den tydske Tunge; vi maae stille os ved Hans Tausens Side paa Kirkegaarden i Viborg. Selv et Portræt, et lille malet Billede kan mangen Gang lære os mere, end en Bog af Augustin eller Bernhard. Feiler jeg ikke, er der det i vor Tids Udvikling, som just opfordrer til at tragte ogsaa efter den Art Anskuelighed, de navnkundigste historiske Forfattere, de dygtigste Kunstnere forsöge derpaa; for de sidste er rafaelsk Idealitet ikke længer nok, ved at tage Genresiden med op i det hellige Maleri, som navnlig de la Roche saa mesterlig har gjort det, have de brudt en ny Bane. I Almindelighed maa jeg udtale som min fulde Overbeviisning: hvo der fattes den historiske Fantasi, ja han kan blive en ypperlig Samler, men ind i Historiens Helligdom hverken kommer han selv eller mægter at lede nogen Anden.

Til i vor Sjæl at danne et historisk Billede hörer

endvidere pragmatisk Sands og Evne til at lade Ideen skinne ind i og gjennemskinne den udvortes Virkelighed. „Historien maa hænge sammen i Kjede“, siger Holberg, den ene Begivenhed maa udfolde sig af den anden med Aandens indre Nödvendighed. Med Beskuelsens Ro maae vi see Ideen speile sig i Kjendsgjerningen i bevægede, saavelsom rolige Tider, ligesom Himlen speiler sig i Havet baade naar det stormer og er blikstille. Endelig fordres, at vi have Forstand paa det praktiske Liv. Gamle Anders Vedel har allerede sagt Historikeren det, „at han af Forfaring maa kjende Noget til denne Verdens Löb“: hvo der ikke idetmindste har nogen praktisk Erfaring, hvo der kun kjender sine Boghylder inden fire Vægge, han bilde sig aldrig ind, han forstaaer de svundne Tider. Hvo har vel skrevet bedre om Krige end Cæsar, om Statsbegivenheder end Thiers, Guizot, om Folkehistorie end Snorre, om Kirkehistorie end Lukas? Og den i Sandhed erfarne Mand vil derhos altid vide at beregne sin Fremstilling paa Tidens eiendommelige Liv og Tarv. Just derfor maa i vore Dage, hvor Sektvæsenet bliver saa höiröstet, den oprindelige Kirke, Apostelkirken, indtage en forholdsviis betydelig Plads, selv i en kort Udsigt over den almindelige Kirkehistorie. Deslige Hensyn kaste nye Streifelys over Tiderne og frugtbargjöre Stoffet, men naturligviis maae de ikke, som jeg tidligere advarede imod, drives saavidt, at Tidens Tummel forstyrrer den videnskabelige Betragtnings Ro.

Min sidste Hovedfordring til Kirkehistoriens Studium er, at det drives nationalt, hos os altsaa dansk, nordisk. Mangen vil maaskee studse og udbryde: ja, har vi ikke her igjen den uforbederlige Nationalitetskræmmer med hans Nordiskhed, hvad har dog Kristendom og Nationalitet at skaffe med hinanden? Jeg beder om Undskyldning og om Tilladelse at forklare mig, Jeg har lært af Paulus 2 Thess. 3, 2, at Troen ikke er Hver-

mands Sag, og jeg har Erfaring nok derfor. Ikke saaledes at forstaae, at der skulde höre et eget Talent til Troen, nei tværtimod, den er Menneskets centrale Bestemmelse; men saaledes at forstaae, at der gives Mangen, som, bevidst eller ubevidst, ikke vil lade dette Centrale komme til Gyldighed. Men har jeg nu lært det, saa fölger af sig selv, jeg ikke kan ansee det danske Folk som Folk for noget aandeligt Israel. Og jeg vil endnu gaae langt videre. Jeg troer ikke, at vort Folk i religiös Modtagelighed staaer udmærket höit blandt Folkene, vore Brödre i Norge og Sverige staae ubetinget höiere. Nei, vil man have et Folk med stærk naturlig Ærbödighed for det Hellige, da peger jeg paa England, især paa Skotland; den skotske Historie er nærved at gaae op i Kirkehistorien, skjöndt rigtignok Evangeliet her har faaet en egen Bismag af Loven. De vil, mine Herrer, af det Anförte vel indsee, at jeg er temmelig langtfra at overvurdere Religiösiteten hos mit Folk.

Jeg er heller ikke ganske ubekjendt med den Sandhed, at i Kristus Jesus gjælder hverken Jöde eller Græker, men den nye Skabning alene. Hvorfor jeg da desuagtet fremhæver det Nationale, er, fordi der er noget Evigt allerede i hvert Folks som i hvert Menneskes Naturretning. Jeg finder dette udtrykt i hvad Skriften 5 Mosebog 32, 8—9 (efter de Halvfjerdsindstyves Oversættelse) og hos Profeten Daniel taler om Folkeengle. Denne Naturgave er det Kristendommen luttrer og forklarer til Naadegave, men som medfödt Eiendommelighed bestemmer den i mange Henseender den Maade, hvorpaa Guds Aand virker paa Folket. Anderledes virker jo Herren i en Paulusnatur, end i en Johannesnatur, anderledes i en Englænder end i en Tydsker. Den Ene er allerede paa Grund af sin Eiendommelighed bestemt til Öre, den Anden til Öie, men Alle blive de ved Troen og Daaben Lemmer paa Kristi Legeme og i Fylden Speil,

hvorfra hans Herlighed tilbagestraales. Hver Folkekirke har sin af Kristus luttrede nationale Særegenhed. Hvo der taler imod dette, han forstaaer enten ikke hvad han siger, eller han staaer, ubevidst, halvbevidst, bevidst, under en fremmed Folkeligheds Indflydelse. Men jo klarere vi i Kirken blive os vor Folkeeiendommelighed bevidst, dens Berettigelse forholdsviis og Grændserne for denne, desto lettere kan vi beherske den, at den ikke skal forgribe sig paa det Hellige.

Nordboen, den danske Mand ogsaa som Kristen hörer til et Folk med dyb Sands for Historien og har nu sin Maade at tage en Ting fat paa. Hvo der kommer til ham med tydsk skolastisk Spidsfindighed, Opstyltning, Rörsomhed, luftig Betragtning, han enten bliver ikke forstaaet, eller han gjör sig latterlig — som bekjendt er vort Talent til at finde det Latterlige temmelig udviklet — eller han forskruer den danske Natur og gjör den til et Vrængebilled. Nei, til Danske skal man komme paa Dansk ogsaa med det Hellige, vore Reformatorer gjöre vel i at hævde, „at Apostlerne hertillands vilde have talt ret Danske.“ Til os Danske skal man komme med en livlig, jævn og ligefrem Fremstilling af Tingen og maa ikke glemme at tage det praktiske Hensyn. I saa Henseende er der Meget at oprette og Meget at skabe Nyt, thi vi har længe været slemt forfuskede. Det er jo först i vore Dage, Spirerne ret blive synlige til Eiendommeligheden i den danske Theologi, jeg nævner de to store, saa vidt forskjellige Aander, Grundtvig og Sören Kierkegaard.

Jeg taler nödig Tydskland for nær, jeg glemmer ikke, vi derfra fik Reformationen, en Mængde Kundskaber og Stödet fremad i mange Retninger. Det er det lærde Folk, det er det Folk, der efter Grækernes Blomstringstid har grundet dybest over Livets Gaader. Vil man sée, hvad Filosofien har at byde, hvor der ikke er Kjendskab til tydsk Litteratur, saa læse man Lord Broug-

hams filosofiske Arbeider, de er til at faae Ondt af; Bevidstheden herom gjör sig nu ogsaa gjældende i Frankrig og England, og det i den Grad, at den er nærved at overvælde Forfatterne. Tydskland har store Navne i Videnskaben, i Kirkehistorien for Tiden Neander, Hagenbach, Haase, Gieseler, Böhringer, Thiersch, der efter sin Stiil og Færd næsten hörer hjemme i England, foruden mange Flere. Men hvilket löst og luftigt Spil med Ideerne derude, hvor tærskes ikke bestandig Langhalm i Hegels Lade; hvilken „Kulsvierfilosofi“, som Holberg kalder det, hvilken mærkværdig Mangel paa Sands for Livets Fordringer, hvilken Ubehjælpsomhed! Den nyere tydske Litteratur er næsten sunken ned til en alexandrinsk Materialsamling, til uhyre Masser af Forarbeider, man föler sig heelt benauet om Hjertet i den, ligesom i et Pulterkammer, hvor Alt er smidt mellem hinanden. Det er ikke Noget, jeg alene siger, det er sagt höit nok paa Tydsk af en ægte tydsk Mand, Bunsen i hans Hippolyt. Og bilder man sig ind, at Tydskerne i deres lærde Theologi ere frie for national Eensidighed, saa bedrager man sig storlig, Mange af dem, der raabe höiest imod den, stikke alligevel dybest midt i den til op over Örene. Betragt blot dette Apparat af lærde Noter, som altid pryder deres Værker! Det maadeligste tydske Skrift bliver ikke glemt, men man skulde troe, at Tydsk og Theologi vare Eet, saa sjælden seer man en fremmed Forfatter nævnet. Det er, som om Franskmændene ikke havde en Fleury, Basnage, Villemain, Englænderne ikke en Milner, Neanders Forgænger, en Blunt og Milman. Jeg anseer det derfor som en særegen Forpligtelse for mig ved given Leilighed at henlede Opmærksomheden paa kirkehistoriske Skrifter i disse 2 Litteraturer, ligesom fremforalt i vor egen, den nordiske. I det Hele vil jeg sige: lad os af Tydskerne lære alvorlig Forskning, af Franskmænd og Englændere historisk Kunst, af de förste at bære Steen til Bygningen, af de

sidste at opföre den i aandrig Stiil! Jeg troer for fuldt Alvor vi af Naturen have större Anlæg hertil end Tydskerne, hvem det Formlöse synes at være saa mærkdig kjært, ligesom i Kjödet baaret. Og jeg veed, at et sundt nordisk Blik i egenligst Forstand er historisk, nær beslægtet med det engelske Syn for en virkelig Kirke, medens tydsk Sværmeri for den usynlige falder os unaturlig. Jeg for min Part tilstaaer, at jeg, til at klare mine Tanker om det kirkehistoriske Studium, har havt mere Gavn af Stanleys introductory lectures, af mangt et Vink hos Grundtvig, ja næsten af vor Holberg, end af de lærde Afhandlinger af Ulmann, Tittmann, Kosegarten, Möhler, Daub; Haase maa jeg undtage, han har paa sin Viis et aandrigt Blik paa Tingen.

Og hvor vigtigt at være os vor Folkeligheds Berettigelse og Grændser bevidst, at vide, vi staae her som danske Lutheraner, naar der skal udkastes en Plan for Studeremaaden. Anderledes seer jo dog Kirkehistorikeren sin Videnskab i Berlin med den tydske Kirke i Forgrunden, i Athen med den græske, end i Kjöbenhavn, Kristiania, Upsala med den nordiske i Forgrunden. Det er jo dog altid den Udviklingsvei, vi ere gaaede ad, som skal særlig belyses, hvis vi vil virke i vor Tid og paa vor Kreds, og efter det forskjellige Standpunkt maae samme Begivenheder faae höist forskjellig Betydning. Uvilkaarlig greben heraf har ogsaa mangen Oversætter af en tydsk Lærebog, udförligere end Originalen behandlet vore hjemlige Forhold. Men det er og bliver alligevel kun en ussel Nödhjælp, Tydskerens nationale Aand gjennemtrænger hele hans Værk, gjör det mindre brugbart for os, og det bliver ikke stort bedre, fordi det af en dansk Lappeskrædder ved en Klud hist og her omsyes til Kjole for Fattigmand.

* * *

Jeg har stillet mine Fordringer til Kirkehistoriens Studium ganske betragtet i Almindelighed. Hvorledes skal dette Almindelige nu finde Anvendelse paa vore særegne Forhold, hvorledes skal Kirkehistorien studeres her ved Höiskolen? Det bliver den anden Side af Betragtningen. Forelöbig ville De tillade mig en kort, almindelig Bemærkning. Jeg kan ikke erkjende nogen uoverstigelig Skillemuur mellem lærd og hvad vi kalde folkelig Historie, Muren hörer hjemme i Latinens, Bogormenes, de store Folianters Dage. Siden Modersmaalet er kommet til sin Ret, er det egenlige lærde Laug oplöst, og vi nærme os de mindre indviklede, mere naturlige Forhold i den klassiske Verden, hvor Herodot læste sin lærde Historie op for hele Folket. Men det forstaaer sig, der gives uendelig mange Trin fra Ridset til en Kirkehistorie i Balslevs bekjendte Bibelhistorie og til det grundlærde Studie deraf hos Neander. Hvilket Trin skal da Underviisningen paa Höiskolen indtage?

Mine Herrer, De leve i Ungdommens Dage! Jeg kjender ogsaa et Ungdomsliv med dets Længsler og Rörelser, det er et Liv som i Vaaren, naar Alting staaer i Gröde; jeg har gjennemlevet det, det er mig som var det igaar, og Gud give, jeg aldrig bliver gammel nok til at glemme det, thi da var en Livskilde udtörret i min Sjæl. I Ungdomslivet ligge tallöse Spirer, en uendelig Modtagelighed, men Alt i sin förste Vorden. Deres Universitetstid er kun kort, en 3, 4, 5 Aar, De leve under gjærende Tidsforhold, omkredsede af tidt vilde Bevægelser i det aandelige Liv. Det Maal, hvortil De her skal bringes, er videnskabelig Indsigt i Theologien i Almindelighed, skjöndt derhos den, som föler særligt Kald til Kirkehistorien, ikke bör slippes afsyne. Alt dette maa tages i Betragtning. Nu har en gammel Universitetslærer, Joh. Aug. Ernesti, sagt Fölgende: „af Forelæsningerne bör 3 Ting læres: 1) Videnskabens Væsen

og Omfang, 2) Kilderne, hvoraf den öses, 3) den rette Methode". Jeg troer, han hermed har truffet Sandheden, og hvad jeg har talt i Almindelighed om Studiet, maa gjennem disse Bestemmelser finde sin Anvendelse paa Deres akademiske Studium. Videnskabens Væsen, Kilder og Methode! Ja, maatte det kun lykkes mig at indprænte Dem disse tre Ting, at vække Sands for Videnskaben, ströe dens Frökorn ud i Deres Aand! Da skulde den, som vil videre, ikke faae for Lidet, thi han fik Stödet fremad, og den, som vil nöies med det Givne, ikke faae for Meget. Iövrigt lader Regelen sig forene med den, rigtignok noget löse Forskrift i Universitetets Fundats 1788. Hvor Studiet kun havde været befalet i 50 Aar, kunde man indskrænke sig til at kræve: „fornöden Kundskab om den kristelige Tros Oprindelse og förste Udbredelse; om Hovedforandringerne og de vigtigste Tildragelser i den kristelige Kirke; om Reformationen samt den evangeliske Kirkes symbolske Böger og dens Indretning her i Rigerne."

Og nu være det mig tilladt, at tale nöiere om det akademiske Studium af Kirkehistorien. Der kræves först en Oversigt over den almindelige Kirkehistorie, den skal gives med Examen for Öiet, en vis Sum af Kundskaber skal læres og indpræntes, men fremforalt skal Aanden befrugtes. Jeg har tilbudt Dem, mine Herrer, at give en saadan Oversigt, saagodt jeg formaaer, men for Ingen kan Vanskelighederne ved dette mit Tilbud staae klarere, end de for Öieblikket staae for mig selv. Tusinde Problemer have viist sig for mig, tusinde Spörgsmaal fordre en Lösning, og jeg kan först komme til Afslutning ved et Studium i det Enkelte. Jeg besidder ikke den fornödne Lærdom, allerede min Stilling i Kirken var til Hinder for det strenge Studium, og det er kun kort Tid siden jeg kom til at staae friere. Mine Herrer, jeg gjör derfor store Krav paa Deres velvillige Overbærenhed.

Oversigt over den almindelige Kirkehistorie! Hvilke uhyre Masser at tumle med, ligesaa forskjelligartede som de, der udgjöre Stoffet for Verdenshistorien! Stumme Personer i Tusindviis, hvis Död man kun kjender, Rækker af Paver, som ei have regjeret, af Konger, som Intet have gjort, af Skribenter, som Intet have skrevet. En Labyrinth af de meest forskjellige Ting, af Aarstal, Trosbekjendelser, Ceremonier, Kirkemöder, skimlede, længst glemte Tvistigheder; af lærde Værker, Indfald, Hjernespind, Kjætterier; af Kirker, som kneise i Sky og ligge i Ruiner, af Brænde til Kjætterbaal, Marterredskaber, sönderbrudte Altare, Döbefonter, Ligkister; af udbrændte Vulkaner, som eengang fyldte en Verden med Bulder. Mangen Kirkehistoriker har tænkt: jo mere vi kan faae med i Ramsen, desto kjærere. Men jeg maa udbryde med Haase: hvilket caput mortuum! Ja i Sandhed det döde Hav, hvis Vand forstener alt Levende, som dyppes i det! Jeg maa udbryde med Stanley: Beenrade og Knokler, men ingen Livsföde! Det er som Ezekiels Syn i Dödningedalen, Been ved Been, og de vare „saare mange og saare törre". Hvor er den levende Aand, der skal aande over de törre Been, at de staae op, leve og overklæde sig med Kjöd? Nei, de blive liggende, dösig belyste af Studerelampen, og udaande Död og Forraadnelse. Holberg har Ret endnu den Dag idag: „törre, ubehagelige Annales, eller rettere vidtlöftige Ruller og Fortegnelser paa Kirkelærere og Kjættere, hvorved Kirkehistorien bliver anseet for et ubehageligt og nedrigt Studium, som gemeenligen relegeres alene til dem, der ligesom ved aarlige Gager ere dömte at studere. Det er ikke at kjende Historien, men alene Barken deraf. Den, der kan en Glosebog, er ei Filolog; Dygtigheden bestaaer ei i at have en beget og fugtig Hjerne, hvori Alt bliver hængende."

Og dog, har den Art Studium ikke endnu Velyndere, behandles Lære- og Haandböger i Kirkehistorien

ikke ofte i störste Detail som lærd Materialsamling — betragt blot Guerickes! Kan man ikke höre Spörgsmaal til Studenterne, en Professor skal have ondt ved at besvare? Kaldes ikke dette den rette videnskabelige Methode, regnes det næsten ikke for Kjætteri at angribe den? Verdenshistorien drives ofte forfærdelig vidt i sit Perlestikkeri, men den bliver altid en reen Sinke imod Kirkehistorien. Videnskabelig! Mine Herrer, der er ikke Spor af Videnskab deri.

Ingen kan lægge mere Vægt paa alvorligt Kildestudium, end jeg, jeg kjender det af Erfaring, ja, jeg har beruset mig deri. Men just derved har jeg lært dets overordenlig store Vanskeligheder at kjende. Det Förste man her maa fordre er et Aktstykke, findes intet Aktstykke, da en samtidig Beretning; denne har dog egenlig kun Gyldighed, naar den stammer fra et Öienvidne, og Öienvidnet kjendes kun fuldgyldigt, naar dets Vidnesbyrd er optegnet i et beleiligt Öieblik. Jeg har temmelig Erfaring i det Stykke, jeg har ret egenlig gjennemlevet det unge Danmarks Historie, været med i Krigen og altid stræbt at gjöre historiske Iagttagelser. Jeg veed, at vi i förste Öieblik efter at have oplevet noget Stort ere fuldkomment overvældede, det Hele har frembragt en mægtig Stemning, intet Enkelt staaer klart for os. Derefter kommer en Tid, da det ene Træk dukker frem efter det andet, vi maae da formelig, tidt med Anstrengelse, pumpe dem op i Bevidstheden, indtil Begivenheden faaer sine skarpe Omrids og sin Fylde. Dette Tidspunkt er det eneste rette til at afhöre Öienvidnet, gaaer det derimod forbi, da forvidskes Tingen af nye Indtryk, forflygtiges og bliver snart ligesom til en Mythe. Jeg har havt de forunderligste Exempler derpaa, ligesom ogsaa paa at Öienvidner, skjöndt afhörte i rette Öieblik, alligevel om samme Sag kan give Beretninger, der staae i skrigende Modsigelse til hverandre.

Hvad der er sagt om Kildestudiets Vanskelig-

heder, anvende man nu paa Studiet af Kirkehistoriens umaadelig tunge Stof. Umuligheden i at magte det, vil være indlysende selv for den, der kun seer med et halvt Öie. Hvorledes hjælpe Lærebogs- og Haandbogsforfatterne sig saa? De skrive paa tredie, fjerde, tiende, tyvende Haand. Förste Hjemmelsmand har seet en Smule skjævt, hans Beretning, betragtet i Hastværk og under en ny Synsvinkel, bliver lidt skjævere hos næste, endnu mere hos tredie Mand og saa fremdeles. Saa komme Masser af Enkeltheder frem, vrimlende af Feil, der gaae fra Bog til Bog i Arv til hele den skrivende Verden, ligesom i visse Familier en Pukkel paa Ryggen. Og det kalder man i sin Troskyldighed et videnskabeligt Værk. Lad os til Exempel anstille en lille Undersögelse, som er snart færdig; lad os i et Par af de bedste, grundigste, berömteste tydske Læreböger ganske löselig see paa, hvad der fortælles om den danske Kirke! Af Haase læres fölgende: at Bugenhagen indförte Titularbiskopper, at Grundtvig er Hoved for Oppositionen paa Rigsdagen; af Kurtz at 46 Sogne i Slesvig have mistet tydsk Gudstjeneste, at Rudelbach er Provst i Kjöbenhavn. Hvilken Lid tör man vel med dette for Öie sætte til Vedkommendes saakaldte troværdige Beretninger om andre Ting?

Og i sligt Kaos af Enkeltkeder, hvor er Plads for en levende Anskuelse? Ex omnibus aliquid, in toto nihil, man har smagt paa Alt og fordærvet sin Mave; Hukommelsesværk, ligesaa hastig glemt som lært, og Intet uden Hukommelsesværk! Derfor gyser ogsaa Mangen tilbage, naar der blot bliver Tale om en Kirkehistorie. Nei, Haase maa beholde Ret: „vi slæbe paa Masser dödfödte Enkeltheder; Historien er ikke de Dödes, men de Levendes"; han har med fuld Föie begyndt at kaste megen Ballast overbord, han kunde uden Skade gjerne skilt sig af med endnu Mere. Med en saadan dödfödt Videnskabelighed maae vi for bestandig bryde overtvært; vi maae lære at begrændse os og lægge en fuld-

komment ny Plan for Studiet af den almindelige Kirkehistorie. Först vil jeg her tillade mig den Bemærkning, at en heel Klasse Stof kan underkastes en stor Sigtelse, jeg mener de sædvanlige Fortællinger om Gnostikere, Manikæer og Kjættere i det Hele, saavelsom om de Stridigheder, der kun havde hjemme i Studerekamrene. Vi fortælle jo dog ikke, som G. Arnold, en Kirchen- und Ketzergeschichte, hvad der standser Livsudviklingen, skal angives og faae sit Skudsmaal, det er nödvendigt, men man bör ikke med sær Forkjærlighed fordybe sig i det. Det er Livets organiske Udvikling, Livets Væxt det först og sidst gjælder om. Og i en Skildring af denne Livsudvikling bör vi atter fortrinsviis dvæle ved Hovedpartierne, de bör staae nöiagtig for os, anskuelige i deres Enkeltheder, medens det mindre Væsenlige behandles let som Traaden, der forbinder dem. Fremstillingen vil herved blive noget ujævn, dog en vis Ujævnhed finder altid Sted, meer eller mindre, selv i de sædvanlige Oversigter.

Og Hovedpartierne bör for det tredie, hvor det er muligt, gruppere sig om Personligheder, som i Apostelsagaen, dette Mesterværk af historisk Kunst. De ere ikke altid nemme at finde, vi maae gaae mangen möisom Gang gjennem Heder og Urskove, stige ned i de dybe Schakter, gjöre mangt mislykket Forsög. Men ere de endelig fundne, hvor blive Tidens ledende Tanker ikke anskuelige i dem? Lad Martyrtiden da vise sig for os i Ignats, Polykarp, Perpetua, Blandina, og vi vil see den Tro, som har overvundet Verden! Lad Munkene gruppere sig omkring Antonius, Franz af Assissi, Ignatius Loyola! Lad os anskue Dogmeudviklingen gjennem Origenes's, Athanasius's, Augustins, Melanchthons Liv, Reformationen i Luther og Kalvin, Pietismen i Spener og Zinzendorf! Da bliver Fremstillingen ikke længer taaget, svævende, en abstrakt Almindelighed, den har klædt sig i Kjöd og Blod; vi kan mödes med

de Mænd, der repræsentere Tiden, og skifte Ord med dem som Venner eller som Fjender.

Jo mere saadanne Hovedpartier kan skildres efter Kilderne, desto bedre, den akademiske Lærer maa veilede Studenterne til disse, meddele sin Kritik over de vigtigste af dem og derved forberede Selvstudiet. Men han maa tillige forstaae at begrændse sig, at overvinde Fristelsen til at omgive sig med det Lærdomsskin, som er tilfals næsten for ingen Penge. Faae Noterne med det hele lærde Apparat Lov til at svulme op, som i mange tydske Læreböger, da hedder det hos de Studerende: græca sunt, non leguntur. Jeg agter derfor kun at vise hen til den oprindelige Hovedkilde for et Tidsrum eller en vigtig Begivenhed, samt til en enkelt god Bearbeidelse. At jeg vil have særlig Opmærksomhed henvendt paa engelsk, fransk og nordisk Litteratur, er allerede bemærket, vore hjemlige Arbeider have Alt i Alt endda ikke saa lidet bidraget til at oplyse Kirkehistorien.

Een Ting endnu tillade De mig at fremhæve, for ikke at blive misforstaaet under min Polemik mod aandsfortærende Lærdom. Den menneskelige Skabnings Skjönhed, Livet i de talende Træk, de spillende Öine, de smidige Lemmer, kort dette Ydre, hvorigjennem Aanden aabenbarer sig, vilde være et ganske andet, hvis det ikke holdtes sammen af en fast sluttet Knokkelbygning. Saaledes ogsaa den historiske Skildring. Har vi ikke den behörige Underbygning i strengeste Stiil af Aarstal og Navne, jeg siger udtrykkelig i strengeste Stiil, hverken mere men sandelig heller ikke mindre, end Skildringen kræver, da falder Alt fra hinanden. Det er det, jeg vil bede Dem ikke at slippe af Öine og ikke glemme det Nödvendige over det Aandrige, ellers faaer det Hele en sjattet Löshed som hos Blöddyrene og virker frastödende paa Videnskabsmanden. Hvorvidt denne indre Bygning har behörig Fasthed, vil der iövrigt blive

Leilighed til at undersöge paa Examinatorierne, hvorom siden Mere.

Verdenshistorien staaer i Forhold til Kirkehistorien omtrent som Geografi til Historie, der finder en bestandig Vexelvirkning Sted mellem det Verdslige, Staten, det Nationale, og det Kirkelige. Verdenshistorien maa derfor altid forudsættes, skizzeres, ligesom danne Baggrunden i Billedet, men man vogte sig for at tage formeget af den med, endsige den hele. Stanley forlanger det Sidste, Holberg ligesaa, „at det kan blive en behagelig Læsning, lige fornöden for en politico som en theologo“, og vor politiske Biskop Svane har för Holberg men ganske efter holbergsk Tankegang skrevet sin Kommentar til Daniel i tykke Foliobind. Jeg skal imidlertid ikke videre imödegaae en saa iöinefaldende Skjævhed og kun sige et Par Ord om Vexelforholdet. Det Verdslige farver ofte Kirken temmelig stærkt, Meget i dens Skikke og Indretninger lader sig kun forstaae, ved at see hen til det. Den hedenske Pontifex maximus gaaer igjen i den kristnede Keiser saavelsom i Paven, det romerske Hedenskab i Pavedömmets Mythologi og Festoptog, saaledes kan man paa Væggemalerier fra Pompei see Helgenprocessionernes fuldstændige Forbillede; ogsaa vor nordiske Sogninddeling er af hedensk Herkomst. Det kan endog paa Overfladen stundum see ud som om Alt var blevet hedensk. Men der gaaer altid i Dybet, ligesom i Verdenshavet, en salt Underström; mellem Verdensrösternes Forvirring lyder altid den hellige Röst, om end lavmælt, halvt brusten; der findes altid de 7000, som ei have böiet Knæ for Baal. Og Kirken i sin Form af Statskirke er til Gjengjæld bleven Principet for en ny Kultur, uafladelig virker den tilbage paa Verdsligheden, Verden kan nu stive sig af derimod, saameget den vil. Napoleon i Palæstina kan nægte de hellige Steder sit Besög og erklære: „Jerusalem ligger ikke indenfor min Operationslinie!“ Men det laa der

alligevel; udenat tage Kristendommen med i Betragtning, forstaaes nemlig ikke det tydske Folks Reisning i 1813 og 1814. Kirken er Fostermoder til de nyere Folks Bogsprog, alle vore Tiders Fremskridt, Humanitetens Seir, Slaveriets Afskaffelse, Frihedsbevægelserne ere en Eftervirkning af det, ofte saa foragtede Evangelium; man læse blot Guizots europæiske Civilisationshistorie, og man vil nödes til at erkjende det! Ja, „de Kristne ere endnu i Verden, hvad Sjælen er i Legemet.“

De enkelte væsenligste Bestanddele af Kirkehistorien ere: Missionshistorien, Dogmehistorien, Historien om Forfatning, Gudstjeneste, kristeligt Liv, Kunst, Theologi. Der findes den Bestræbelse hos Nogle at give det dogmehistoriske Element et afgjort Fortrin, saaledes skriver Guericke sin Kirkehistorie „mit steter Rücksicht auf die dogmengeschichtliche Bewegung“: Mig forekommer dette, kun at lede til Sammenjadskning af to Videnskabsgrene, der hver for sig bör behandles fra sit ciendommelige Standpunkt. Mere siden derom! Her vil jeg blot spörge, hvad man vel vilde sige til en Verdenshistorie med stadigt Hensyn til Videnskabernes Historie? Ikke sandt, ubetinget vilde man kalde den et Misfoster? Desuden er mangt et Dogma aldrig kommet udenfor Studerekamret, og hvor betydningsfuld end de Skriftlærdes Stilling kan være, de udgjöre dog kun en Deel, en liden Deel af det kristne Folk: man vil have bemærket, jeg altid betoner först og sidst, at Kirkehistorien er det kristne Folks Historie. Gudstjenesten og Kunsten kan i vore Dage ikke beklage sig over den Plads, der endelig er bleven dem indrömmet; snarere er den somme Steder forholdsviis for stor end for ringe. Det kristelige Liv staaer derimod stærkt i Skygge, fordi Forestillingen om hvad der kræves af sand Historie hos Mange paafaldende just mangler Livselementet. Jeg maa nödvendig fordre et ganske særligt Hensyn taget til Livet. Vi maae grandske efter i Prædikener, Psal-

mer, Katekismusser, forat see, hvad der lever i Folket: og ikke blot der, men selv i Tungemaal, Ordsprog, Love, Folkesange og Folkesagn. Som Exempel paa, hvad ad den Vei lader sig opdage, vil jeg nævne Dem det didhörende Kapitel i Dr. Helvegs danske Middelalders Kirkehistorie. Theologiens Historie, ja den bör have sin Plads, hvor den er vigtig for Udviklingen af det Hele, men den skal ikke, som saa ofte, faae Lov at brede sig efter Lyst; derved kunde det let gaae med den som med Peberroden i visse Haver, der næsten ikke er til at udrydde og kvæler alle de andre Haveurter. I saa Henseende maae vi ogsaa tage behörigt Forbehold mod Neanders Værk, der saa noget nær er Samlinger til en kirkelig Litteraturhistorie.

De saaledes omtalte Bestanddele, den hele Bygning maa ordnes efter en forstandig Plan, og herved ere flere Bemærkninger at gjöre. Vel begyndt er halv fuldendt, men hvad skal der da siges om Neander, som begynder uden endog blot særlig at nævne Kirkens Herre og Hoved og hans Apostler? Hvad skulde der siges om en Muhamedanismens Historie, som begyndte uden Muhamed? Neander har ogsaa endelig selv erkjendt det, skjöndt for sildig for hans Værk. De tydske Historikere helde, skjöndt mere eller mindre, over til at opstille et Skema med visse Fagværk, som skal udfyldes, og vist er, vi bör have vort Skema in mente. Men skal vi altid stille det op og fordre det fyldt, kunde det let gaae os som hiin berömte Lærde hos Poul Möller, der skriver sin Statistik over Leensmandsgaarden i Ölsemagle. Og hvorofte slaae de forskjellige Partier ikke af sig selv over i hinanden? Grupperingen i det Hele er af höieste Betydning, ligesom Malerens förste Udkast med Kul til hans Billede, men den har eiendommelige Vanskeligheder og beroer tilsidst ofte paa en umiddelbar Fölelse. Hvad der er vigtigst i et Tidsrum, mener jeg, bör altid behandles först og behandles saaledes, at hele

Tidens Karakteer, dens ledende Ideer speile sig i det. Hvo kan, hvis han iövrigt veed, hvad han gjör, begynde Reformationstiden med en Missionshistorie og ikke med de kirkelige Kampe? Hvo kan begynde det 4de Aarhundrede andetsteds, end i Nicæa?

I Lærebögerne træffes gjerne Noget, der hedder prolegomena, Efterretning om Kilder, om Hjælpevidenskaber, om Kirkehistoriens Historie o. s. v. Altsammen Ting af umiskjendelig Interesse, men for hvem? For den, der allerede kjender til Historien og derfor gjerne vil vide Besked ogsaa om dem. For Begynderen derimod er det lutter tomme Ord, idel Hukommelsesværk. Det bör altsaa, paa en kort Udsigt nær over Tidsrummene, faae sin Plads bagefter Stoffets Meddelelse, prolegomena vil selv være bedst tjente med at blive postlegomena, Hale istedetfor Hoved. Jeg maa ved samme Leilighed kortelig omtale Examinatorierne. I Forelæsningen er det Hovedopgaven, at meddele Stoffet, vække Liv og Interesse for Videnskabens Væsen, i Examinatoriet, at indprænte det Meddeelte; hist skal Docenten tale til hele Mennesket, Fornuft, Hjerte, Villie, Fantasi, her indtager han en beskednere Plads; at virke paa Forstand, Hukommelse, at gjöre de Studerende ret hjemme i en vis Sum af Kundskaber, maa blive ham af Vigtighed. Paa dette Sted faaer da det skolastiske Tilsnit, som altid skjæmmer en Fremstilling, sin rette, underordnede Betydning: hvad der er sagt forat vække levende Anskuelse af de svundne Dage, maa her ofte sönderlemmes, man maa tumle med det, gjöre Tværsnit og Længdesnit, analysere hele Knokkelsystemet. Examinatoriet er saaledes i visse Maader et Anatomikammer. Men Lærerens Virksomked bliver alligevel en indflydelsesrig, og har han det rette Greb paa Tingen, turde han muligviis bedst her kunne bidrage til, at Manuduktörvæsenet ikke lever altfor flot paa Höiskolens Bekostning.

Til Slutning i denne Deel af Indledningsforedragene udbeder jeg mig Opmærksomhed for en kort Udsigt over de kirkehistoriske Tidsrum. De Gamle brugte Aarhundrederne til Inddeelningsgrund, gav dem stundum endog særegne Benævnelser. Aarhundredet omfatter 3 Menneskealdere, og Menneskealderens historiske Betydning staaer klart for mig; det vil derfor ogsaa sees, at jeg i mine Tidsrum tager Hensyn til Aarhundrederne, dog ikke noget slavisk Hensyn, jeg slaaer flere sammen. Der er fra een Side gjort gjældende, at de forskjellige Folkekirker passelig kunde danne Grundlag for Inddelingen, jeg skal ikke lade dem ude af Betragtning, men tör ikke foretage Ordningen efter dem. Angaaende de Navne, jeg har givet Tidsrummene, henviser jeg til Regelen: a potiori fit denominatio.

Förste Tidsrum indtil 313, Kirken som Frikirke; Ebræerkirken, Grækerkirken træder frem med Bestemthed, den latinske Kirke i Afrika begynder at udvikle sig ligesom af det Svöb, hvori den har ligget i den græskes Moderskjöd. Kristendommen baner sig Vei fremad, at jeg skal bruge Stanleys Udtryk, ligesom under Jorden, under Slottene, under Forum, under Senatet, under Arenaen, „som ukjendt og dog vel kjendt, som döende, og see den lever.“ Det er Verdenserobringens Dage, det er Heroernes Dage, som troe, elske, lide, döe. Aldrig har den synlige Kirke været mere idealsk, nærmere ved ligesom at dække den usynlige, alle Livsspörgsmaal ere i frisk Bevægelse. Derfor blive ogsaa de förste tre Aarhundreder os de vigtigste i Forening med de tre sidste; Middelalderen er kun ligesom Traaden, der tjener til at forbinde dem. Men i dette Tidsrum fordrer förste Aarhundrede at danne et særeget Afsnit, den apostolske Kirke, „den Förstefödte blandt mange Söstre“, med Petrus, Paulus, Johannes i Spidsen. Andet Tidsrum, de tre fölgende Aarhundreder, gaaer til 590, Kirken viser sig som keiserlig Statskirke;

Ebræerkirken taber sin Betydning, Grækerkirken derimod beholder sin, og den latinske begynder at kappes med den. Kirken vil gjennemtrænge Verden, men smittes af den og blandes med den, idet den dog i det Samme bliver Principet for den nye Kultur. Den förste Kjærligheds Dage ere forbi, i Östen udvikler Skriftklogskab og Filosofi sig, i Vester Præstevælde og Sands for praktisk Kristendom, den klassiske Litteratur er Underlag for Dannelsen; under stærke Spændinger fastsættes det kirkelige Lærebegreb, Religionsfriheden forsvinder efterhaanden, Geistlighed og Munke danne en ecclesiola in ecclesia, Troen overskygges af mythiske Legender, og den gothiske Folkekreds begynder at vise sig ligesom i Horizonten. Tredie Tidsrum, 7de og 8de Aarhundrede, gaaer til Karl den stores Död, Kirken befinder sig i en Overgangstilstand. Forfatningsforholdene ere vaklende, Pavens Magt stiger kjendelig, Rom arbeider paa at blive Midtpunktet. En Deel af den gamle Kristenhed i Asien og Afrika opsluges af Mahumedanismen, men en ny Kristenhed dannes til Erstatning, ikke ved udvortes Tvang, men meest ved Ordets stille Magt. Den fremtræder först hos Angelsakserne, og ved deres Missionsvirksomhed lægges Grundvolden til den gothiske Folkekirke hos Germaner og Nordboer, som dog i lange Tider ganske er indordnet under den romerske. Spaltningen mellem Östen og Vesten er begyndt og fuldbyrdes i de fölgende Tidsrum.

Den næste Skikkelse, hvorunder Kirken viser sig, er som pavelig Kirkestat, saaledes bliver den staaende indtil Reformationen. Den græske Kirke er fra dette Öieblik sunken ned til et ubetydeligt Annex. Hele Europa er indlemmet i Kirken, Slaverne i den græske, Gotherne i den romerske; fuldstændig Religionstvang med Inkvisition, Kjætterbaal, Daab under Sværdet; den vidunderlige Dröm om et verdsligt Kristusrige skal antage Kjöd og Blod, ligesom med Trolddom skal Verdens Liv ved

den indviede Geistligheds Magt forvandles til et kristeligt, skal det Indvortes yderliggjöres, hvorved en ny Lov paa mange Maader indtager Evangeliets Plads. Saaledes gaaer det gjennem hele fjerde, femte og sjette Tidsrum. Fjerde Tidsrum indtil Midten af det ellevte Aarhundrede, da Hildebrand bliver Lederen, viser os Pavemagtens Grundlæggelse. Femte Tidsrum indtil 1294 viser os Pavemagten i sin Glands. Gregor den 7de, Innocents den 3die, Korstógene, Domkirkerne og Skolastiken, det er Tidens æventyrlig stolte Livsbilleder; som Maanen henter sit Skjær fra Solen, saaledes skal Keiserdömmet hente sit fra Pavedömmet, al Modstand skal knuses i Stövet. Kun hist og her hos Erigena, Abælard, Albigenserne vover den frie Tanke sig frem, meest i Kjætteriets Klædebon. Sjette Tidsrum indtil Reformationen viser os den dalende Pavemagt, der forgjæves omgiver sig med de konstitutionelle Former paa Kirkemöderne; stigende Forfald, Vantro og Oplösning. Men det Nye arbeider i det Skjulte, ligesom under Jorden. Den gothiske, en Deel af den slaviske og romanske Folkekreds befinder sig i stadig, stille Opposition mod alle Unaturligheder, mod Latinen, mod Præsternes Kydskhedslöfte, mod Pavedömmet. Der forefalde store Opvækkelser, profetiske Röster lade sig höre og spaae det romerske Babylons Fald.

Reformationen kommer med sit Jordskjælv, Kirken bliver vel staaende men söndersplittet under de forskjelligste Former, Statskirkens eller Frikirkens. Vi befinde os i de tre sidste Aarhundreder, den nye Tid, friskere, friere og sandere end hele Middelalderen. Det er England, Nordtydskland og Norden, den gothiske Folkekirke, omvendt af Angelsakserne, som reiser sig, hvorimod de romanske Folk mindre slutte sig til det Nye; Hovedinteressen flytter sig fra Rom til nordfor Alperne. I Luther er Augustin ligesom födt

paany, og Gud, som Jesuitterne sagde, er bleven luthersk. Reformationens Folkekirke fremtræder i to Hovedformer, som luthersk og reformeert. I syvende Tidsrum indtil den vestfalske Fred 1648 törner det Nye og det Gamle vældigt sammen paa Valpladsen som i Trosstriden, medens det Nyes Tilhængere atter splitte sig ad i mange Leire. Baade et romersk-katholsk og et protestantisk Lærebegreb danner sig, kirkelig Rettroenhed har endnu stor Magt over nye og gamle Statskirker, den rene Lære er Stikordet. Ottende Tidsrum gaaer til omtrent Aar 1800. Subjektiviteten faaer ganske Magt over det Objektive, de gudelige og verdslige Forsamlinger over Kirken, Pietismen, dette protestantiske Forsög paa en ecclesiola, slaaer næsten umærkelig over i Rationalismen, Sekternes Tal tager til, det Hele ender med det forfærdeligste Oprör under Revolutionen. Men Religionsfriheden begynder at vaagne op efter en tusindaarig forhexet Sövn. Det niende Tidsrum er det, vi leve i. Troen er staaet op som af Döde og vinder sin gamle Magt over Mange, protestantiske Missioner og Bibelselskaber stilles paa Dagsordenen, der begynder at komme Liv i Kirkebegrebet, Religionsfriheden proklameres med höi Röst og vil trænge igjennem allevegne. Der fölge stærke, tidt vilde Bevægelser, som altid hvor de gamle Statskirkebaand blive löste og Sekterne kan faae Raaderum; Verdenslivet bliver sig mere bevidst og mere frit, dets Maal er et nyt Hedenskab med Anströg af det Humane.

Saavidt ere vi komne i Kirkens organiske Udvikling, vi staae midt i en forvirret, fortvivlet Kamp. Men Kirkehistorikeren kan ikke ende her, han maa pege fremad med Profetierne. Guds Riges Evangelium skal prædikes overalt til et Vidnesbyrd, der skal komme forfærdelige Tider, den store Trængsel, det store Frafald, Antikristen skal aabenbares. Dog ogsaa han skal aabenbares, skal komme igjen, Kirkens himmelske Konge, og i hans Riges

Fylde skal alle Menneskehjertets Længsler opfyldes, Idealerne paa alle Punkter beherske det virkelige Liv. Som Kirkens Historie begyndte med et Underværk, saaledes ender den ogsaa. Den sidste Skikkelse af Kirken, der varsles os, er den, Johannes saae i Synet, det himmelske Jerusalem, mere straalende end Solen. Sandelig, har noget Folk glimrende Udsigter i Fremtiden, saa har det kristne det; ikke med elegiske Fölelser, nei med Seirens sikkre Haab skal dets Historie derfor fortælles.

Ved Siden af den almindelige Kirkehistorie bör Dogmehistorien have sin selvstændige Plads. I Kirkehistorien maa, som jeg har udtalt, Dogmehistorien underordnes, kun saameget eller saalidet hörer med, som skaffer sig Indflydelse paa Begivenhedernes Gang i det Hele. I Dogmatikken maa Dogmehistorien ligeledes underordnes, idet kun det kommer i Betragtning, som belyser Dogmets Begrebsudvikling. I den selvstændige Dogmehistorie derimod have vi at gjöre med Dogmets Genesis, dets Fremkomst og Væxt i Historien. Som dogmedannende optræde de 6 til 7 förste, de ökumeniske Aarhundreder, der have endt sin Gjerning paa 6te ökumeniske Synode, den saakaldte 1ste trullanske i Konstantinopel 680. Middelalderen fremsætter Anskuelser om Dogmet, ofte særdeles aandrige, det tager ligesom Tillöb til en Dogmedannelse, dog udenat bringe det dertil. Men umiddelbart efter Reformationen bliver det Alvor, saavel i Pavekirken som i de protestantiske Kirker fastsættes Dogmerne med en væsenlig polemisk Retning. Her gaaer Dogmehistorien sammen med Symbolikken eller Videnskaben om det i Symboler fastsatte, forholdsviis afsluttede Lærebegreb i de forskjellige Kirker. Denne Videnskab viser sig da som Slutsteen for Dogmehistorien.

Efterat der saaledes er talt om Studiet af de almindelige kirkehistoriske Discipliner her ved Höiskolen, vilde det være paa sit Sted at omtale Studiet af enkelte Partier. Der gives Höiskoler, som i England

og Sverige, hvor Forelæsningerne saa at sige kun have disse enkelte Partier til Gjenstand; thi naar i Sverige et Kursus over den almindelige Kirkehistorie kræver 8 Aar, bliver det ikke væsenlig forskjelligt fra en Række Forelæsninger over enkelte Partier. Hos os er det anderledes. Jeg troer imidlertid, vi bör anlægge det kirkehistoriske Studium i en vis Henseende i samme Stiil som det Gl. Testamentes og forene den almindelige Oversigt med Studiet af enkelte Partier. Noget lignende er önsket af yngre Theologer i Nordisk Universitetstidsskrift og andensteds. Jeg haaber, det vil kunne opnaaes, udenat lægge nye Byrder paa den noksom bebyrdede Studerende, thi saadanne kan og bör ikke taales. Men den almindelige Kirkehistories Stof lader sig ikke lidet begrændse, navnlig hvad Middelalderen angaaer, hvorved Tid kan indvindes for Enkeltstudiet. Muligviis lod Examen sig saaledes ordne, at der fordredes færre Kundskaber i hiin Disciplin, hvorimod Examinanden skulde være særlig hjemme i et mindre Parti, hvis Valg maatte henstilles til ham selv: Universitetsfundatsen af 1788 omtaler en saadan Ordning. Jeg anseer Enkeltstudiet at være af höieste Vigtighed for den Studerende, selv ved den nye Indretning af Skoleunderviisningen stiles der jo herpaa, forsaavidt det paa dette Stade er muligt. Det er Studenten nödvendigt, partiviis at lære Stoffet at kjende i dets Enkeltheder, at gjöres opmærksom paa et Kildestudiums overordenlige Betydning: först ad den Vei kan han faae det dybere Indblik i Videnskabens Væsen og Methode, den sande Interesse for den og Forestilling om, hvilken Forskjel der er mellem at studere og læse til Examen. Ikke mindre nödvendigt forekommer det mig at være, naar Sagen sees fra den akademiske Lærers Standpunkt. Ved idelig Aar ud og Aar ind at docere de samme almindelige Discipliner, kan han let tabe i Aandsfriskhed, Forelæsningen maa efterhaanden blive som en godt lært Lektie, man önsker

snarest muligt at blive kvit, den kan let blive som Bönnerne, Munken staaer og ramser op. Först ved at vælge nu eet, nu et andet Parti og læse over det, kan han hos sig selv vedligeholde Interessen for og Dybden i sin Videnskab.

Spörges om, hvilke Partier bör vælges, saa har vi en rig, en overvættes rig Mark for os. Antydningsviis skal jeg nævne adskillige Ting. Nordens Kirkehistorie bör behandles selvstændig, ligesom Fædrenelandets Historie allerede bliver det i vore Skoler; men i den Form, hvori den kan meddeles her, tör den dog næppe henregnes til det, der i egenligst Forstand studeres efter Kilderne. Som Exempler paa dette vil jeg derimod nævne: Reformationens Frembrud, et Parti af Treenighedsstridighederne, Augustin og Donatismen, Gregor den 7de, et eller andet Værk af en Kirkefader,. der kunde oversættes og fortolkes; ogsaa Liturgiens Historie, Mystikkens, Pietismens Historie, kirkelig Oldtidsvidenskab eller Statistik, i Korthed næsten hvert mindre Parti kan tages ud af det Hele og behandles nöiagtigere, tildeels efter Kilderne. Fremforalt maa jeg fremhæve Biografien, hvis Betydning De strax vil föle, ved at gjöre Dem bekjendte med Dr. Rudelbachs grundige Værk: kristelig Biografi. Disse Fromme, som vi tidt maae lede op i Krogene, disse kirkelige Mænd ere Kirkens Salt og Kirkens Lys, ja Verdens Lys, efter Guizots træffende Bemærkning, at acta sanctorum .er det eneste Lys i en mörk Tid. Lad os fölge dem fra Vuggen til Dödsleiet, see dem i deres Omgivelser, blive Vidner til deres Bönner, deres lönlige Tanker; da vil Kirkehistorien blive en Historie om de Helliges Samfund, vi vil see de gode Gjerninger, der, efter Herrens Ord, skal skinne for Menneskene. Det er et Studium, som altid har været yndet baade af Lærde og Læge, og det har sin frugtbare Anvendelse i Livet. Naturligviis skulde Forelæsninger over enkelte Partier ikke binde den Studerende til at vælge

sig just et af disse til Enkeltstudie, tværtimod, de skulde opmuntre ham til at studere selv: det höieste Maal for al akademisk Underviisning. I saa Henseende tillade man mig endnu til Slutning et Raad! Det er Senekas: multum non multa, den bedste Ökonomi med Tiden, er at læse store Værker og oprindelige Værker.

*
* *

Mine Herrer! Jeg har forklaret Dem mine Tanker om hvorledes Studiet bör gribes an ved Höiskolen. Saaledes drevet troer jeg, det vil give Indblik i Videnskabens Væsen, Kilder og rette Methode og vil vække Liv og Interesse for den. De tillade mig herefter nogle Bemærkninger om Frugterne af Kirkehistoriens Studium, Bemærkninger, som dog ingenlunde gjöre Fordring paa at udtömme sin Gjenstand. Videnskaben har sin egen Lön i sig, det er en tydsk Grundsætning: og den maa vel gjælde en Videnskab som vor, hvis Indhold er Kirkens Selvbevidsthed med Hensyn til hele sin Udvikling. Jeg kjender, jeg skatter denne Lön, den troe Forsknings uendelige Tilfredsstillelse, selv i det Smaa, ja det Allerringeste. Vilde jeg imidlertid ikke sige Andet om min Videnskabs Frugter, end at den har sin Lön i sig, da vilde det maaskee klinge prægtig nok, men, frygter jeg, ikke slaae igjennem, det vilde være sagt tilsyneladende idealsk, men i Grunden noget luftig: det er just al tydsk Videnskabeligheds svage Side. Jeg er fölgelig gaaet i Lære hos Englænderne og vil hos dem hente et nödvendigt Supplement til denne Betragtningsmaade. Saadanne engelske Hensyn til praktisk Nytte, saa pleie vore Naboer i Syd at sige, svække kun Videnskabens Værd som reen Videnskab. Jeg tillader mig nu at nære en forskjellig Mening, begge, det tydske og det engelske Synspunkt, vil jeg derfor benytte i de fölgende Bemærkninger, jeg skal have den Ære at fremsætte. Deres Sandhed

haaber jeg, vil fattes af den, der alt kjender Videnskaben, og fattes af Dem, mine Herrer, jo bedre De lære den at kjende.

Jeg fordrede Kirkehistorien studeret i kristelig, kirkelig, videnskabelig, national Aand, sidste Udtryk kristelig begrændset: Studiets Frugter maae blive den Aands Frugter, som har ledet det: Fremvæxt i Tro og Erkjendelse. Hvor styrker, ja vækker det ikke Troen paa Herren og Kirken, at see de velsignede Virkninger i Liv og Död, som udgaae fra dens evige, væsenlige Indhold, dette *quod semper, ubique, ab omnibus creditum est!* Vi lære at holde paa, ja at klamre os fast til det Gode, der er os skjenket i den, Kirkehistorien gjör i Ordets sandeste Forstand konservativ. Hvor oplöftende fra det höie Standpunkt, den hæver os til, at see ud over Verden, see Kirken grundet mellem Nordpolens Iis som hvor Alt forbrændes af Solen, at vide, at allevegne har Kristus dem, der böie Knæ i hans Navn! Hvor styrkende, at kaste Blikket hen over det brusende Folkehav, over Tidernes Ström, og see det lille Kirkeskib trodse alle Storme, fordi det har sin Konge med ombord! Denne uendelige Mangfoldighed af Vildfarelser, Söndersplittelser, Borgerkrige, Trolösheder hos de Kristne, Farer fra alle Kanter, er just det bedste Beviis paa Kirkens Evighed; thi ethvert jordisk Rige vilde forlængst gaaet tilgrunde, hvis det havde havt blot Tusindedelen at gjennemgaae, som Kirken har gjennemgaaet og overstridt. Trods alle uværdige Mellemled, hvorigjennem Herrens Daab og de övrige Herrens Indstiftelser ere gaaede, have de dog naaet til os med usvækkede Evighedskræfter. Hvor oplöftende, at see Kirkens Magt over Verden, de store men stille Omvæltninger i Samfundslivet, de umaadelige menneskelige Fremskridt, den er bleven en Kilde til! Hvis der ikke ved den var kommet Nyt paa Jorden, maatte den Verden, som nu ringeagter

den, forlængst have hört op at være til: Ordet er sandt, de Helliges Bönner opholde Verden.

At betragte Kirkens Underværker gjennem 18 Aarhundreder maa for os være det, hvad det var for Herrens Samtid at see ham helbrede Syge, opvække Döde. Hiin Tid og vor Tid har den samme Opfordring til at troe. Hvilken stille, beskeden Ven er ikke Historien! Den disputerer ikke, vækker Ingens Forbittrelse, den peger paa de svundne Tiders Bedrift, gjör os samtidige med deres Fromme og hvidsker saa knap hörlig: maa det ikke gjöre Dig Troen kjær? Mangen kan have tvivlet, dog han mödes med de gamle Hellige, deres Smiil, deres Bönner, deres Haandtryk kan han ikke staae imod, han mödes med de vidunderlige historiske Kjendsgjerninger: han er vunden for Kristus. Men ligesom Herrens Samtid og vor Tid have den samme Opfordring til Troen, kan de ogsaa tage samme Anledning til Forargelse. Hvis Kristus gik synlig omkring mellem os, kunde vi, efter S. Kierkegaard, komme til at möde ham paa Östergade, lurvet klædt med en Börstenbinder under den ene og en Muursvend under den anden Arm: Herrens Samtid havde nok til at forarges over. Men give de 18 Aarhundreder, saa uendelig rige paa verdsligt Sind, paa Splidagtigheder selv mellem dem, der dog elske Herren, de 18 Aarhundreder, hvor Mængden af troende Kristne ikke er de Mægtige, de Vise, de Oplyste, men de Daarlige, give de ikke ligesaameget Stof til Forargelse? Mine Herrer, hvo der har bestemt sig for Theologien, har handlet höist letsindig, naar han ikke först har spurgt sig selv, om han deler Kirkens Tro. Have De da gjort det, tör jeg tale til Dem som de Troende — jeg kan ikke afgjöre det, det maa De selv — men tör jeg tale til Dem som til Troende, saa spörger jeg: kjender De nogen bedre Apologi for Kirkens eenfoldige Tro, end dens Historie gjennem de 18 Aarhundreder?

Og hvilke prægtige Illustrationer til Bibelen

ere ikke disse friske Livsbilleder! Bibelsprogene faae ligesom nyt Liv for os. Paa Jerusalems, paa Ninives Gruus, med den hellige Bog i Haanden kan vi studere den bogstavelige Opfyldelse af Profetierne. Hör Herrens Varsel om det Sværd han er kommen at bringe, om den Ild han vil kaste paa Jorden, men ogsaa om den Fred kan vil skjenke i Hjertet, og see saa Stadfæstelsen deraf paa hvert Blad i Historien! Betragt Herrens Lignelser, belyser ikke Virkeligheden, hvor vidunderlig fiint, hvor træffende paa Punkt og Prikke han har formet dem? Et lille Bibelord fra Evangelierne om den rige Yngling, levende forkyndt, bringer Antonius til at sælge Alt og vandre ud i Örkenen; et andet fra Epistlerne smelter Augustins haarde Hjerte under Figentræet i Mailand; et tredie om Retfærdiggjörelsen af Troen har grebet Broder Martin og bliver Kildespringet til nyt Liv i Kirken. Psalmernes Bog, som Stanley bemærker, er en stor Palimpsest, illustreret, overskrevet og atter overskrevet med Tusinder af Tildragelser, Kampe, Anfegtelser hos Folkefærd som Enkeltmand. Paa Matth. 16, 18 kaster Pavehistorien et blændende Lys; enten har Kristus löiet eller med Petersklippen ikke meent Paven. Vor lutherske Anskuelse hævder sig derimod herlig i Historiens Ildpröve. Men saaledes oplyser Kirkehistorien Bibelen og gjör os dens Sandheder dobbelt dyrebare.

Hvor kommer der ikke ved den Lys i vor kristelige Erkjendelse! Vi blive os bevidst, at det Förste og Sidste, hvorom det gjælder, er Samfundet med Herren i Sakrament og Ord og Udviklingen af det nye Liv, som udgaaer fra ham. Det er de mörke Tider, naar det kristne Folk griber efter Skyggen i Böger eller udvortes Former, være den end saa glimrende som i Middelalderens stærke Drömme, naar Folket griber efter Tanken, være den end saa dyb som hos mangen Theosof. Velsandt, ogsaa der haves en Kristus, men kun et malet Billede, ikke den levende Konge selv. Det er derimod

de lyse Tider, naar Folket har fundet ham i hans Indstiftelser, naar det gjennemtrænges af Fölelsen, at det lever og röres i ham og han i det. Men kun naar Troen er en fri Sag, naar der hverken lokkes eller trues til den, bliver dette en Mulighed, og Inderligheden i en Tidsalder lader sig da tildeels maale efter dens Stilling til Religionsfrihedsspörgsmaalet. Endvidere, Kjendsgjerninger ere Kampesteen. Disse mægtige Kjendsgjerninger om Troens Kraft ere den bedste Modvægt mod al flad Rationalisme, al örkeslös Spekulation, hvis Tanken vil vandre vide paa de vilde Veie, de advare mod Vildfarelser, de række os Vaaben mod Modstandere, de dygtiggjöre os til vor Gjerning som Lærere. Det er ikke længe siden jeg i Rom traf sammen med en af de lærdeste katholske Theologer, den pavelige Arkivar Theiner. „Vore Kirkers Mellemværende“, sagde han, „bringes ikke videre ad dogmatisk Vei, Historien maa skifte os imellem“; jeg kunde fra min Side stemme i med ham. Ja, Kirkehistorien er det bedste Vaaben mod Pavemagt, mod Vranglærdom, mod alle de Sekter, der anfalde os fra Höire og Venstre, og ved hvis Anfald vi dog maae være glade, thi det hindrer os fra at sove for haardt. Det er en af Religionsfrihedens Velsignelser. De vil træde ud, sige de, forat danne noget Nyt og Bedre; Kirkehistorien kjender i det Hele ikke til heldbringende Udtrædelser, men kun til heldbringende Udkastelser. De ældste Kristne bleve i Synagogen indtil de kastedes ud, Luther blev i Pavekirken indtil han blev kastet ud. Sekterne raabe paa en reen Kirke, Kirkehistorien viser, den er en Umulighed; og sæt det Umulige, at de havde dannet sig en, de vilde dog vedblive at være besmittede, saalænge de erklære sig i Aandens Samfund med os, der blive tilbage, med de Troende rundt i alle den almindelige Kirkes Afdelinger. Men fornægte de dette Samfund, sige de: Kristendommen er död allevegne, kun vi have hentet den paany ned fra Himlen,

da lærer Kirkehistorien, at dette altid har været Sværmeriets sikkre Mærke.

En Kirkehistorie: hvad ligger dog ikke i dette Begreb, naar vi gjennemtænke det til Enden! Der ligger deri, at den ene, hellige, almindelige Kirke er til, dannet af Troende rundt i alle de hundrede indbyrdes stridende Afdelinger af den: alle ere de Lemmer paa Herrens Legeme, vi kjende dem i Aanden, vi forstaae deres Röst, ja, de ere vore Brödre. Hvilket Svælg mellem Konfessionerne bliver ikke fyldt derved; skiftende Former, men Aanden, Troen, Daaben, Herren den samme. Ved at see udover den Uendelighed af Forskjelligheder, dukker vel nu og da en Anelse op om, at ikke Alt hos os er ufeilbarligt, at ikke Alt i andre Samfund er falskt. Saaledes udvikler kristelig Fordragelighed sig, og ligesom Historien gjör os konservative, gjör den os tillige i sandeste Forstand liberale. Imod hvad vi kalde Vildfarelser, ja hvad der er Vildfarelse, blive vi mildere stemte, naar vi træffe dem som Prædestinationen hos en Augustin, Munkedommen hos den hellige Bernhard. Trods al deres Skröbelighed var Gud dog mægtig i disse, ligeoverfor hvilke vi kun blive os den umaadelige Afstand bevidst, som adskiller dem og os.

Vor Aand udvikler, udvider sig under Studiet. Vi föle Videnskabens kydske Glæde, naar, sammensat af Kildernes spredte Træk, et Billede dæmrer frem, tilsidst vinder fast Skikkelse, lever og aander, eller naar vi ligesom gjöre en Opdagelse eller beriges ved at komme i Besiddelse af en frisk, ny Anskuelse. Vi forstaae vor Kirkes Tilblivelse, dens Væsen, vi vinde Klarhed over os selv og vor Tid, vi föle os hjemlige der, hvor vi ere stillede, i den danske Menighed. Hvorledes dette Samfund, disse Bygninger, hvori vi skal forkynde Herrens Ord, ere blevne til, hvorledes Dogmerne, Kirkeskikkene have udviklet sig, er os ikke længer noget Fremmed. Vort, ja hele Kirkens Grund-

symbol var alt Apostlernes Tro, Nicæa og Konstantinopel gav os et andet, dogmatisk udviklet Symbol, Athanasius's Skole et tredie, Reformationen de sidste Symboler, men alle ere de Grene paa eet og samme Træ. Vor Altarbog kommer til at staae for os som et Arvegods fra Fædrene med kostelige Relikvier. Sakramenterne, Fadervor, Fredshilsenen ere Overleveringer fra Kirkens Konge selv; Vexelsangen for Altaret mellem Præsten og Menigheden, Doxologien i Kollekterne række maaskee op til Apostlernes Dage, Doxologien efter Prædiken til Athanasius; Hieronymus og Fædrene i det 4de Aarhundrede udvalgte os vore Evangelie- og Epistel-Texter, Litaniet viser gjennem Luther og Gregor den store tilbage til den græske Kirkes Kyrie eleison; Reformatorerne tydske og danske, og Biskop Brochmand skrev vore Bönner og Kollekter. Ogsaa Psalmebögerne, de nyeste og de ældste, blive levende for os: i Credo höre vi Luthers Röst, i Tedeum maaskee Ambrosius's, i Gloria Hilarius's, Rækker af fromme Mænd og Kvinder fra alle Tider, Biskopper og Præster, Konger, Statsmænd, Helte have digtet vore Psalmer.

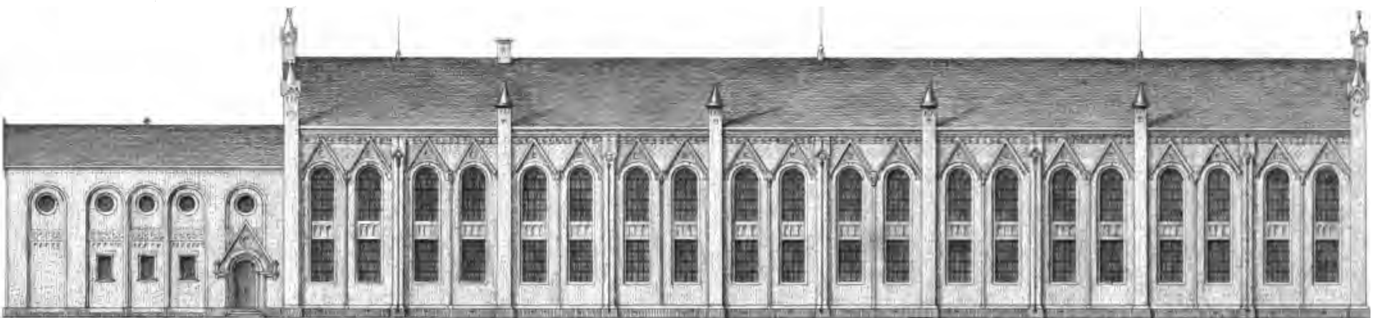
Vi föle os hjemme i den danske Kirke og paa den danske Höiskole, vi kjende dens store Mænd. Histude paa gammel Torv stod Hans Tausen, rakte Biskop Rönnov Haanden og förte ham gjennem den truende Folkestimmel hjem til hans Bispegaard, nu Konsistorium. Her havde Niels Hemmingsen sin Lærestol, og Landets Blomst, Riddersmænd som Herluf Trolle, Niels Kaas, Jörgen Rosenkrands, Præster som Anders Vedel, sad ved Födderne af denne „Danmarks Lærefader.“ Histovre gjorde Biskop Brochmand Bispegaarden til en sand Fromhedsskole; der boede Biskop Balle, han, som stod fast i onde Tider, holdt ud med sine Bibellæsninger, da Alle kastede Smuds paa ham, gik under Bombardementet Volden rundt og opmuntrede Forsvarerne og til det Sidste trodsede Kuglerne i sin Bopæl. Saadanne

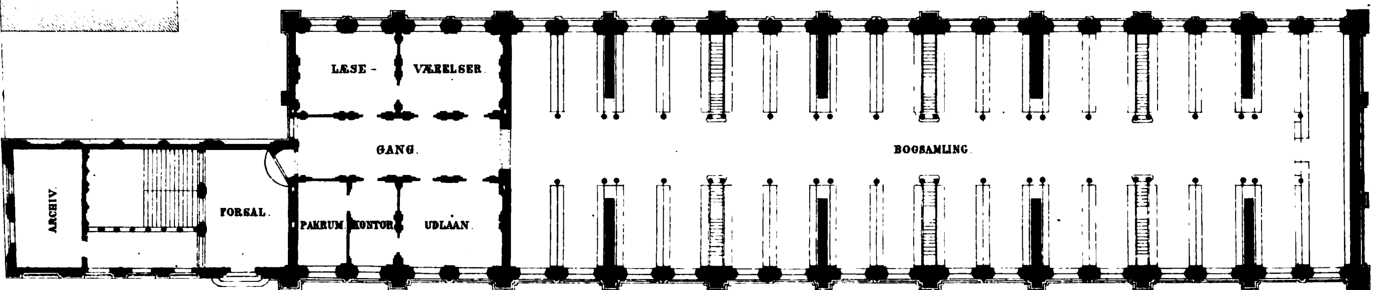
Læreres, alle Kirkens berömte Læreres Exempel vækker til Efterfölgelse, det ligesom raaber: fölg efter os, hold fast paa Troen, grandsk i Skrifterne, i Videnskaben tjene Kirken som vi!

Mine Herrer! Jeg veed, at hvad der tales i denne Höresal er bestemt til at komme vide omkring til Heder, Skove, Strande, til de stille Landsbyer, de travle Stæder og der bære sin Frugt. I Deres Studerekammer i Præstegaarden vil den vakte Interesse ogsaa bringe Videnskaben Gaver. De maae ikke glemme at fortsætte det kirkehistoriske Studium, der er nok i Folkeliv, Kirkebygninger, gamle Sagn og Minder, gamle Kirkeböger, som fortjener at drages frem. Det er nu Deres Deel af Arbeidet. Og fremforalt Deres tilkommende Menigheder! Der skal det vakte Liv, den vakte Kjærlighed til Kirken, den vakte Indsigt, hvis De ellers har grebet Troen og holdt fast ved den, ret komme Mange til Velsignelse. Det er en alvorlig Tid, vi leve i, og den stiller store Fordringer til Præsten. Af og til er det, som fornam vi, aandelig talt, Jordstöd lig hiint, der pludselig i Sommer fik Flodbölgen til at reise sig i Vesterhavet. Der er noget Hysteisk ved Tiden ligesom imellem at lee og græde; den ligner en Kvinde i Barnsnöd, der ikke har Kraft til at föde. Overalt lyder Raabene: riv det Gamle ned, kun Faa arbeide for Alvor paa at bygge op. I en saadan Tid skal, saa haaber jeg til Gud, hvad her er lært, hjælpe til at forbinde de Saarede, helbrede de Syge, styrke de Vaklende, opreise de Faldne, oplede de Fortabte, overbevise dem, som staae imod. De vil gaae ud som Skriftlærde, oplærte til Guds Rige, med det gamle Ord: De har skabt os til Dig, o Herre, og vort Hjerte, som er uroligt, hviler ikke, för det hviler i Dig! De vil gaae ud med det Ord, som har opbygget Kirken og skal opbygge den indtil Enden, det Ord, hvori Herren selv vandrer gjennem Tiderne.

Mine Herrer, jeg stoler paa Deres Overbærelse og

velvillige Opmærksomhed! Det er Menighedens Bönner, siger Ordet, som bærer Præsten, det er Studenternes Interesse, som bærer Læreren, ja Studenterne ere, forat bruge Niebuhrs Udtryk, ligesom den akademiske Lærers Vinger. Jeg stoler paa Dem! Men for Alt stoler jeg paa den Herre, i hvis Tjeneste jeg her staaer, Kirkens Herre og Konge skjenke sin Velsignelse til vor Gjerning!

Andr. Hansen's lith. Inst.

Kort Udsigt over Universitetsbibliothekets og den nye Bibliotheksbygnings Historie*).

(Af Joh. Forchhammer.)

Vore Efterretninger om en Bogsamling, hörende til Kjöbenhavns Universitet, gaa næsten tilbage til selve Universitetets Stiftelse under Christian den Förste, da i Aaret 1482 Universitetets Vicekantsler og egentlige Grundlægger, Peder Albertsen, gjorde det en paa de Tider betydelig Gave af 24 Böger. Hertil synes Universitetets Bibliothek, om man tör kalde det saa, at have været indskrænket i mere end et halvt Aarhundrede, indtil, efter Borgerkrigenes og Religionsforstyrrelsernes Tid, Christian den Tredie bragte Universitetet paa Fode igjen og tillige henvendte sin Opmærksomhed paa en Forögelse af Bogsamlingen, som da stod opstillet i Helliggeistkirkes Klosterbygning. Ved den nye Fundats for Kjöbenhavns Universitet af 10de Juni 1539 bestemtes en fast aarlig Sum, 50 rhinske Gylden, til Bögers Anskaffelse, og 10 Gylden til Lönning af en Famulus ved Bibliotheket. Fra nu af tör vi altsaa forudsætte en stadig, om ikke betydelig aarlig Tilvæxt, og ved Siden heraf höre vi allerede i det 16de Aarhundrede om enkelte extraordinære Gaver; men det er dog först fra det 17de Aarhundrede, at Bibliothekets Blomstringstid begynder. I Aaret 1604, da et Catalog forfattedes, talte Samlingen over 300 Haandskrifter, og Aaret efter skjænkede Christian den Fjerde Universitetet sit Bibliothek til Nytaarsgave. Det er ikke ganske klart, hvor disse

*) Den förste Deel er kun udarbeidet efter trykte og almeentilgængelige Skrifter, den sidste væsentlig efter Aktstykker, beroende i Consistoriums Archiv.

Bogsamlinger opbevaredes; fra Helliggeistkirke synes de at være flyttede over til Studiegaarden, hvor der omtales et överste og et nederste Bibliothek; men Lokalet tilfredsstillede i ethvert Fald ikke Christian den Fjerde, og han vidste Raad for at skaffe et bedre. Ligeoverfor den nyanlagte Regents, hvis Kirke blev indviet 1635, men snart befundet at være for lille, vilde Kongen opföre en ny Studenterkirke, Trinitatiskirke, og besluttede nu ovenpaa Kirkens Hvælvinger at indrette en Sal til Universitetets Bogsamling og tillige paa Kirkens Taarn ud imod Kjöbmagergade — det saakaldte runde Taarn — at bygge et astronomisk Observatorium. I Aaret 1637 lagdes Grunden til den nye Kirke; men först den 7de Juli 1657, længe efter Christian den Fjerdes Död, blev den nye Bibliotheksal indviet. Her bleve nu de fleste af de Bogsamlinger opstillede, som ved private Gaver vare tilfaldne eller senere tilfaldt Universitetet, og som vedbleve at danne hver et lille Hele for sig; kun et Par af de ældste Samlinger og en af de senere tilkomne stode, uvist hvorfor, i en Bygning, der stödte tæt op til Vor Frue Kirke.

Saaledes havde da Universitetet faaet et Locale, som strakte til langt ud over Öieblikkets Fordringer, og man skulde næsten tro, at Kongens Iver for at skaffe et værdigt Rum havde vakt en almindelig Iver hos Landets Lærde efter at skaffe et værdigt Indhold. Til ingen Tid i hele Bibliothekets Historie er der strömmet saa rige Gaver ind, som netop i de nærmeste Aar för og efter Indvielsen af den nye Sal, ikke blot store Bogsamlinger men ogsaa betydelige Pengebidrag, som gjorde det muligt ogsaa i Fremtiden at virke med större Kraft. Begyndelsen gjorde Biskop Jesper Brochmann, som skjænkede sit hele, mest theologiske Bibliothek; kort efter tilfaldt Professor Gjelstrups Bogsamling, der især indeholdt philosophiske Skrifter, Universitetet. Rigt paa lægevidenskabelige og mathematiske Bøger vare de Fuirenske Samlinger, skjænkede i forskjellige Aar af to Brödre Henrik og Thomas og en tredie Broders Sön Theodor. Mere blandet var Assessor Hans Mules Bibliothek, der næsten talte 7000 Bind og Licentiatus Juris Hoepners Bogsamling. Saaledes var Bibliotheket i kort Tid blevet meget betydeligt beriget i forskjellige Fag. Men det laa i Sagens Natur, at, da hver af Giverne væsentlig havde samlet til eget Brug, hele Sider af Litteraturen maatte være slet repræsenterede, enkelte endogsaa fuldkomment kunde mangle. Denne Ujevnhed, som saaledes maatte opstaa i det hele store Bogforraad, kunde det være vanskeligt nok at glatte ud med Bibliothekets egne sparsomme Midler, og derfor paatog sig en Privatmand, Peter Resen, Professor Juris og Præ-

sident i Kjöbenhavn, efter bedste Evne at raade Bod herpaa. Han samlede i 26 Aar netop i de Retninger, hvori han saa, at Universitetets Bibliothek var fattigt, i den Hensigt senere at skjænke det sine Samlinger. Ikke nok, at han selv kjöbte, hvad han kunde komme over, men han fik ogsaa sine Venner rundt omkring „i adskillige Stæder i Danmark, Norge, Island og deslige Orter“ til at samle til sig, ja han lod endog Skaane, som da allerede var skilt fra Danmark, bereise, for saaledes at skaffe sig Sager, som han ikke havde kunnet opdrive andetsteds. Hans egne Ord i et Anhang til den trykte Fortegnelse over hans Bibliothek giver os et Indblik i, hvad Universitetsbibliotheket dengang eiede, og hvilket Savn han havde havt for Öie at afhjælpe. Der var paakommet ham en Begjærlighed til at foröge Bibliotheket, helst efterat han havde mærket „at der feilede saare mange Böger, som hörte til Lov og Ret, desligeste ogsaa mange, som disse nordiske Rigers og Landes Historie, Love og andre deslige Stykker vedkom. Thi omendskjöndt det rigeligt var forsynet med theologiske, medicinske, politiske, mathematiske, philosophiske og philologiske Böger, saavelsom og med dem, der höre til andre Landes og Rigers Beskaffenhed, saa var det dog mangelhaftig i de juridiske og nordiske Slags Materier. Hvorfore jeg har paataget mig samme Mangel og Feil, saavidt muligt var, at erstatte, og har derfor sammensanket dette Forraad af Böger.“ — Den hele Samling, som Resen i Aaret 1685 skjænkede Universitetet, gik op til 4500 Bind, hvoriblandt mange Sjældenheder; Manuskriptsamlingen alene var paa 500 Bind.

Saaledes var da Universitetsbibliotheket voxet op til en betydelig Samling paa over 30,000 Bind, nogenlunde lige fordeelt paa de forskjellige Hovedfag, om man end ogsaa kunde spore, at det for en ikke ringe Del mere skyldte Tilfældet end en bestemt Plan sin Sammensætning. Men saa frugtbart for de Studerende, som man kunde have önsket det, synes det langtfra at have været. Allerede Sondringen i flere mindre Bibliotheker, hvert opstillet i sine Skabe og hvert med sin egen Catalog, gjorde Benyttelsen vanskelig, men ogsaa i andre Retninger höre vi fra denne Tid alvorlige Klager. Vi ville derfor kortelig undersöge, hvorledes det i denne Henseende stod til med Bibliotheket.

De ældste Love, vi have tilbage, bære ikke noget Aarstal, men synes at være de samme, der omtales som givne i Aaret 1655, altsaa umiddelbart för Indvielsen af Christian den Fjerdes nye Bibliotheksal. I disse Love bestemtes, at Bibliotheket skulde staa aabent Onsdag og Löverdag, en 3 Timers Tid; kun i Augustferierne skulde det staa dag-

ligt aabent, naar der ikke holdtes Gudstjeneste i en af Universitetskirkerne. Adgang dertil havde kun cives Academici; om Udlaan fra Bibliotheket er der aldeles ikke Tale; men Borde og Bænke vare indrettede for dem, der vilde benytte selve Salen. Et Manuskript fik Ingen Lov at læse i, medmindre det var i Overværelse af en af Bibliotheksofficianterne. Dog synes enkelte Begunstigede at have faaet Böger hjem, og da af og til ved Revisionerne Böger savnedes, blev det endnu i 1695 indskjærpet, at „Ingen, hvo det være kunde, maatte bekomme Böger ned fra Bibliotheket, undtagen de mathematiske Böger, som efter Theodor Fuirens Fundats maa bruges paa det runde Taarn til mathematiske Observationer." Hvad Bibliothekets Bestyrelse angik, var det en öiensynlig Vinding, at der i Aaret 1647 vedtoges at ansætte en Professor som bibliothecarius perpetuus med en Lön af 120 Rdl.; medens indtil den Tid Bibliothekarembedet som et lidet Annex tilfaldt den yngste Consistorialis, for at forögé hans smaa Indtægter, indtil han kunde rykke op paa en höiere Plads. Tidligere havde selv den, der havde havt Interesse for Bibliotheket, ikke havt Tid til at sætte sig ind i Sagerne, förend han blev aflöst; nu kunde man dog vælge en Mand, der havde sand Interesse for denne Virksomhed, og haabe at beholde ham i længere Tid. I denne Periode falder Thomas Bartholins Virksomhed. Denne store Lærde havde frivilligt trukket sig tilbage fra Universitetet og levede paa sin Gaard Hagested ved Holbek. Da denne tilligemed Bartholins rige Bibliothek fortæredes ved en Ildebrand i Aaret 1670, vendte han tilbage til Kjöbenhavn og blev Aaret efter ansat som Bibliothekar. Skjöndt han ved sin Tiltrædelse var 60 Aar gammel, udfoldede han en stor Virksomhed. I de 9 Aar, han ledede Bibliotheket, bragte han Orden tilveie i Sagerne, arbeidede paa et almindeligt Catalog og holdt Forelæsninger, for deri at give Anvisninger til Bögers Brug. Men ikke mange Aar efter hans Död indförtes den Skik, at Bibliothekarpladsen gaves bort efter Senium. Galt havde det været, da de tiltrædende Consistoriales et Par Aar havde havt Posten, indtil en Eftermand aflöste dem; men det havde dog været yngre Mænd; nu blev det de ældste Professorer, der i deres sidste Leveaar fik Bibliotheksgagen som en kjær, lille Biindtægt. Det er netop fra denne Tid (som det synes fra Aaret 1707), at vi have et anonymt Skrift tilbage, som fremkommer med bittre, maaskee lidt overdrevne, men i det Hele vist ikke ubegrundede Klager over Universitetsforholdene, navnlig Bibliothekernes Bestyrelse og Stipendiernes Uddelelse. Forsaavidt Sagen her interesserer os, gik Ankerne ud paa, at de fleste af de Universitetet legerede Bibliotheker vare „ved Bibliothe-

corum Forsömmelse enten ubrugelige eller, det som værre er, aldeles ubekjendte". Af de 12 enkelte Bibliotheker, der dels stode i Salen over Trinitatis Kirke, dels ved Vor Frue Kirke, vare kun fire eller strængt taget kun to tilgængelige, „thi til Bibliothecam Regiam (Christian den Fjerdes Gave) et Brochmannianam gives der vel Adgang, men det er höilig at beklage, at ingen er capabel at finde en Bog derudi, med mindre han skulde anvende en heel Dag paa at gjennemlæse alle Catalogos, som paa hvert Skab især ere opslagne." Han gjennemgaar nu de enkelte Bibliotheker og de dertil legerede Penge og ledsager Alt med sin Commentar. Om det Fuirenske Bibliothek hedder det: „Det veed man, at den Capital, som til Laasenes Vedligeholdelse for dette Bibliotheks Skabe, nemlig 500 Rdl., er legeret, maa nödvendigvis, med sin udi 80 Aar oppebaarne Rente, endnu være heel og holden, saasom Skabene i al den Tid neppe 30 Gange ere oplukkede." — „Jeg vil Intet tale om det kostelige og næsten uskateerlige Bibliotheca Reseniana, hvis trykte og heelt vel indrettede Catalogus overalt findes; men naar man begjærer en Bog derudaf, maa man lade sig nöie med, udenfor at see, hvorledes herlige Böger ligge kastede iblandt hverandre, aldeles uden Orden." Forfatteren af Skriftet anfører selv det bedste Middel til at raade Bod paa denne Uorden: „Der kunde ei skee Academiet större Tjeneste ihenseende til Bibliothekerne, end at alle disse Bibliotheker bleve til eet Sted forsamlede*), der satte udi god Orden, og indrettet en Universal-Catalogus ordine Alphabetico over dem alle." Denne Uorden synes ikke blot at have indskrænket sig til Bögerne og Catalogerne, men ogsaa til Pengevæsenet, der naturligt ved saa mange Smaabibliotheker, hvert med sine Smaalegater, maatte være lidt indviklet. Det er vel ikke urimeligt at antage lidt Overdrivelse i disse Klager, men selv om de i alle Punkter vare fuldkommen berettigede, var Uordenen, hvor hemmende den ogsaa kunde indvirke paa den studerende Samtid, dog ikke större, end at den kunde rettes ved en energisk Indgriben af Overbestyrelsen og Flid og Orden fra Bibliothekarernes Side. I ethvert Fald var der lagt en forsvarlig Grundvold for et Universitetsbibliothek, til at bygge videre paa i Fremtiden; men — vi staae ved et Vendepunkt i Bibliothekets og Universitetets Historie. Den 20de October 1728 udbröd en Ildebrand i Nærheden

---

*) Et Par stode endnu dengang ved Frue Kirke og havde deres egen Bibliothekar.

af Vesterport, som snart greb frygteligt om sig; Universitetet med næsten alle dets Bygninger, Frue Kirke med de der opbevarede Bibliotheker, de fleste Professorgaarde med mange værdifulde Bogsamlinger fortæredes af Luerne; den 21de om Eftermiddagen Kl. 4 fængede Ildregnen i Træværket paa Trinitatis Kirketag og i faa Timer var det hele Bibliothek fortæret. Da Intet turde laanes ud, kunde man ikke engang senere samle nogle sörgelige Levninger; kun eet Haandskrift og Gavebogen, som befandt sig i Bibliothekarens Huus, bleve reddede. „Der bleve saa at sige alle de Böger opbrændte, som vare i Staden", siger den lærde Arne Magnussen, „saa jeg troer, at det Tab vil ikke i nogle Aarhundreder tilfulde erstattes, ligesom det ogsaa er vist, at Noget deraf aldrig staaer til at oprette. I Bibliotheket ovenpaa Trinitatiskirke vare mange Ting, som Verden nu ikke mere eier; hvilken Skade ikke kan afhjælpes."

Da man begyndte at komme sig efter den Bedövelse, en saa stor og almindelig Ulykke havde maattet volde i alle Forhold, tog man ogsaa alvorligt fat paa Gjenopbyggelsen af Universitetet og de Bygninger, som hörte ind derunder. I Aaret 1731 var Trinitatis Kirke gjenopfört, og den store Sal over Hvælvingerne indrettedes paany til at modtage en tilkommende Bogsamling. En kongelig Gave, for en stor Deel bestaaende af Doubletter fra det Kongelige Bibliothek, dannede Begyndelsen og private Gaver baade af Böger og Penge udebleve heller ikke nu, men traadte dog noget mere tilbage, sammenlignet med den forrige Periode. Hovedsagelig er Universitetsbibliotheket naturligvis dannet og forögetn gjennem Kjöb for de Bibliotheket aarligt anviste Pengemidler. Dertil kommer endnu en meget betydelig aarlig Forögelse, idet et Friexemplar af Alt, som trykkes i Kongeriget Danmark, skal afgives til Bibliotheket; denne Bestemmelse er i sin fulde Udstrækning rigtignok först fra Aar 1821 eller strængt taget fra 1832, men allerede för Branden 1728 paalaa det de to Universitetsbogtrykkere at afgive et Exemplar af Alt, hvad der hos dem blev trykt eller oplagt; og ved Reskript af 14de Dec. 1753 udvidedes dette Paalæg til Alt, hvad der tryktes i Kjöbenhavn. Det er forbausende at se, hvor hurtigt Bibliotheket voxede. Allerede för det 18de Aarhundredes Slutning ansloges Samlingen til 60,000 Bind (Disputatserne fraregnede) og 3088 Haandskrifter; i Aaret 1842 antoges den at være steget til over 100,000 Bind; siden den Tid er Antallet steget meget betydeligt, dels ved den jevne, aarlige Tilvæxt, dels derved at fire Bibliotheker ere optagne i Universitetsbibliotheket, to större, det chirurgiske Academies og Communitetets, og to mindre, der knyttede sig til Pastoralseminariet og Walkendorphs Collegium,

saa at det hele Bindtal, naar Samlingen ved den forestaaende Flytning bliver eftertalt, vist vil gaa op til 150,000.

Der kan i dette korte Omrids af Universitetsbibliothekets Historie ikke være Tale om at gaa nærmere ind paa alle de Gaver, hvorved Universitetsbibliotheket i dette og forrige Aarhundrede er bleven beriget; kun et Par skulle særligt blive omtalte, og vi komme da först til den Arnamagnaeanske Haandskriftsamling.

Arne Magnussen (Arnas Magnaeus), en Islænder af Födsel, var Professor ved Kjöbenhavns Universitet i Historie og Fædrelandets Antikviteter mellem Aarene 1694 (1701) og 1730. Med magelös Iver havde han i 40 Aar samlet eller afskrevet Alt, hvad han kunde finde af Aktstykker og haandskrevne Beretninger, Nordens og især Islands ældste Historie vedkommende. De störste Skatte havde han fundet paa sin Födeö, hvor han ogsaa som Ældre tilbragte flere Aar i en kongelig Sendelse. Disse sine righoldige og i deres Art enestaaende Samlinger vilde han skjænke Universitetet ved sin Död: men forinden indtraf den frygtelige Ildebrand og fortærede en stor Deel deraf. Vi have et Brev fra Arne Magnussen til Provst Haldorsson i Hitardal af 18de Juni 1729, hvori han omstændelig fortæller, hvad han havde reddet og hvormeget han havde mistet: „Vel fik jeg reddet alle mine historiske Haandskrifter (Sager); men et heelt Læs af gamle, for en stor Deel Danske, Svenske og mange Islandske Documenter har Ilden fortæret. Der brændte de bedste Copieböger, jeg troer kan haves af gamle Islandske Breve og Transactioner, hvis Mængde og Godhed var lige stor.“ Af Afskrifterne af gamle Breve var det brændt, som var ældre end Aar 1550 *). De rige Collectanea til Litteratur- og Personal-Historie vare alle tilsammen brændte, og det Tab ansaa han for uerstatteligt, da Meget deraf var bygget paa gamle Folks Fortælling samt excerperet af Documenter, som ikke længere havdes. — Knapt i halvandet Aar overlevede Arne Magnussen Tabet af sine Samlinger; i den korte Tid gjorde han, hvad han kunde for at erstatte dem og sögte navnlig at faae nye Afskrifter i de gamles Sted; men den störste Deel af det Brændte blev uerstattet, var jo tildels uerstatteligt, og dog belöber den Rest af Arne Magnussens Samling, som nu er paa Universitetsbibliotheket, sig til henved 2200 Hefter. Tillige legerede han en meget betydelig Capital, til Udgivelsen af disse Samlinger og andre nordiske Værker.

---

*) Der findes dog mange Breve ældre end 1550 i den arnamagnaeanske Samling.

Ogsaa i vort Aarhundrede har Universitetsbibliotheket modtaget værdifulde Gaver. I Aaret 1818 skjænkede Geheimestatsminister Grev Joachim Godske Moltke Universitetet sit zoologiske og mineralogiske Museum og i Forbindelse dermed dannede han et særligt Bibliothek. Han afkjöbte nemlig Universitetsbibliotheket dets Samling af mineralogiske og zoologiske Böger, som for en stor Deel var en ældre Gave af Naturforskeren O. F. Müller, forenede det med sin egen Bogsamling og gav det samlede Bibliotheca Moltkiana tilbage til Universitetsbibliotheket, som en særegen — naturhistorisk — Afdeling, til hvis stadige Forögelse han bestemte en aarlig Rente af 400 Rdl. Ogsaa for andre Fag sörgede Moltke; han bestemte aarligt 200 Rdl. til philologiske og 100 Rdl. til historiske Bögers Anskaffelse. Paa en lignende Maade knyttede faa Aar efter Etatsraad Schou sit Navn til den dansk-juridiske Deel af Bibliotheket ved at afkjöbe det den ældre Samling, dermed forbinde sit Bibliothek og legere en Capital til Complettering og Fortsættelse. Af de övrige Gaver kunde maaske særlig udhæves den Forögelse, den orientalske Samling har faaet igjennem de höist interessante Zend- og Pehlvi-Haandskrifter, som vor berömte Landsmand Rask paa sin Reise i Orienten erhvervede, og de værdifulde Sendinger af indiske Værker, Botaniker Dr. Wallich, i sin Tid Directeur for den botaniske Have i Calcutta, tilstillede Bibliotheket. Endnu maa bemærkes, at det kongelige Videnskabernes Selskab, som ikke selv eier noget Bibliothek, afgiver alle de tildels meget kostbare Værker, som tilstilles det, til Universitetsbibliotheket. I de senere Aar have de udgjort mellem 250 og 300 Nummere aarlig.

Efterat vi saaledes have seet Bibliothekets Tilvæxt i det 18de og 19de Aarhundrede, skulle vi nu kaste et Blik paa de indre Forandringer, det har undergaaet i dette Tidsrum. Den „nye, forbedrede Fundats og Stiftelse for Universitetet i Kjöbenhavn“ af 31te Marts 1732 indeholdt ogsaa en Deel nye og forbedrede Bestemmelser, Bibliotheket vedkommende. Bibliothekaren skulde ikke længer nödvendigvis som tidligere være en Professor, men var det en Professor, skulde han ikke tages efter noget Slags Senium; ja i Kong Christian den Syvendes „Nye Fundation og Anordning for Kjöbenhavns Universitet“ af 7de Mai 1788 siges endogsaa, at til Bibliothekarius skal beskikkes „en kyndig og lærd Mand, som ikke maa være en af Professoribus Consistorialibus.“ En ny Bestemmelse, hvortil vel Thomas Bartholins Exempel havde givet Anledningen, optoges i Fundatsen af 1732, at Bibliothekaren skulde to Gange om Ugen holde lectiones publicas de notitia, delectu et vero librorum

usu; en Bestemmelse, som kun i den förste Tid synes regelmæssigt at være blevet overholdt. Den blev vel optaget i Fundatsen af 1788, „Bibliothecarius skal i visse Timer om Ugen give Studiosis Anviisning til at kjende og rigtig at kunne bedömme Böger og Haandskrifter“, men er nu ganske bortfaldet som overflödig. Under Bibliothekaren stod en Famulus Bibliothecae, som skulde give Enhver de Böger, han begjærede til Afbenyttelse paa Stedet; thi endnu ved Fundatsen af 1732 blev Udlaan strængt forbudt, „med mindre det maatte være til Professores“; derimod var Læsetiden betydelig forlænget, thi Bibliotheket skulde staa aabent 5 Gange om Ugen i to Formiddags- og to Eftermiddagstimer; men endnu var der ikke Tale om noget opvarmet Locale om Vinteren. Först i Abraham Kall's Embedstid (Aar 1778) indrettedes et lille Værelse med Ovn; da senere ved Forordningen af 7de Mai 1788 ogsaa Udlaan til Studerende tillodes, naar de havde Attest fra deres Privat-praeceptores, eller andre paalidelige Mænd, som indestod for dem, blev det samme lille Værelse baade Læseværelse og Udlaansværelse, indtil Aar 1837, da et særegent Læseværelse indrettedes paa den anden Side af Forværelset. Saaledes som Localet nu er indrettet, har man, naar man fra Sneglegangen i runde Taarn kommer ind i det lille mörke Forværelse, tilhöire Udlaansværelset, hvor förste Underbibliothekar hver Dag mellem 12 og 2 udleverer de begjærede Böger og modtager de afleverede; dette Værelse er tillige Bibliothekarens Arbeidsværelse; til Venstre for Forværelset har man Læseværelset, hvor anden Underbibliothekar hver Dag mellem 12 og 3 udleverer de Böger, der önskes til Afbenyttelse paa Stedet selv. Disse to Værelser ere begge temmelig smaa og Læseværelset er i den ene Ende mörkt og i Kakkelovnens Nærhed tillige hedt, i den anden Ende desto koldere, og for den, der önsker et lidt större Apparat til at arbeide med, er der slet ingen Plads. Ligefor Indgangsdören til Forstuen har man den store Sal, der indtager hele Kirkens Bredde (30 Alen) og dens Længde, paa nær de smalle Stykker, som paa begge Sider ere tagne til de smaa Værelser (70 Alen). Den inderste Del over Choret benyttes til Manuskriptsamling; den övrige Deel af Salen gjemmer de trykte Sager. Allerede Aar 1770 ansaa man Localet for fuldt, da traf Abraham Kall den Foranstaltning at aflöse de gamle Skabe med nye Reoler, og man vandt Plads endnu til mange Aar; men nu maa Salen antages at have været overfyldt i over 20 Aar. Der staa ikke blot Reoler lodret ud fra Ydervæggene, men ogsaa parallelt med disse, saa at der dannes ligesom en hel Suite af indre Værelser; Salen, der ved sin store Bredde i Forhold til Höiden (kun 6 Alen)

i og for sig er mörk, bliver derved endnu langt mörkere, og den Byrde, der kommer til at hvile paa Kirkens Hvælvinger, er betænkelig stor. Endda strækker Pladsen ikke længer til; mange Steder maa Bögerne staa i dobbelte Rækker paa Hylderne, og mangen ny Bog har ondt ved at finde Plads der, hvor den hörer hjemme. En Udvidelse af Localet er rent umulig; der har længe kun været Et at gjöre for Universitetet, at bygge en ny Bibliotheksbygning. For 40 Aar siden kunde de store Udgifter gjöre et saadant Byggeforetagende umuligt, for 20 Aar siden maaske vanskeligt nok; men de sidste Aars höie Kornpriser have gjort det muligt for Universitetet at samle et Byggefond, hvorved det, understöttet af Communitetet, har kunnet opföre foruden denne Bibliotheksbygning et chemisk Laboratorium og forberede et astronomisk Observatoriums Opförelse, uden at Tanken om Opförelsen af en ny Museumsbygning og en passende Udsmykning af Universitetets Festsal trænges for langt tilbage. En Grund har allerede længe været bestemt til Bibliotheket i den Firkant, som indesluttes af Nörregade, Frue Plads, lille Fiolstræde og Krystalgade. Af dette Areal, som allerede fra Christian den Tredies Tid har tilhört Universitetet, indtages Grunden imod Nörregade af den gamle Communitetsbygning, opfört efter Branden 1728, men rigtignok betydelig forandret i senere Tider, og nu benyttet dels til Contoirer, dels til Museumslocaler med tilhörende Professorboliger; Grunden ud imod Frue Plads indtages af den egentlige Universitetsbygning, som först i Aaret 1836 blev indviet, efterat den ældre Bygning var afbrændt ved Bombardementet 1807. I det Indre, stödende op til Universitetets Solennitetssal, ligger den gamle Consistoriumsbygning, som ene har overlevet de store Ildebrande. Grundene ud imod Fiolstræde og Krystalgade og en stor Deel af det indre Areal har indtil den sidste Tid ligget hen til Haver og Gaardsrum, eller ogsaa var der opfört mindre Huse eller Skuur derpaa.

Allerede i Aaret 1819, da man, efter at Krigens Ulykke og den værste Pengenöd syntes endt, haabede at kunne tage fat paa Gjenopförelsen af den afbrændte Universitetsbygning, udkastede Stadsbygmesteren, Prof. Malling, en Plan til Bebyggelse af hele den omtalte Fiirkant; Planen, som desværre synes forsvunden, blev ikke udfört. Kun Universitetsbygningen blev virkelig opfört og det simplere end Bygmesteren fra först af havde tænkt sig det; de andre Bygningers, navnlig vel allerede dengang en Bibliotheks- og en Museums-Bygnings Opförelse, blev udsat til senere Tider. Men Trangen voxede med Aarene, og i Aaret 1848 blev der af Consi-

storium nedsat en Comité, hvori Architekten, Inspekteur Bindesböll havde Sæde som bygningskyndigt Medlem. Denne Comité skulde gjöre Forslag til en almindelig Plan for Universitetets tilbagestaaende Bygningsarbeider eller til Bebyggelsen af den Universitetet tilhörende Fiirkant. Comitéen afgav sin Betænkning den 26de April 1844. Först antog man at en Museumsbygning vilde komme til Opförelse, deri foreslog man tillige anbragt endeel Localer, man savnede i Universitetsbygningen, navnlig Examinationslocaler og en större Sal, der kunde rumme 500 Personer, til Brug ved Forelæsninger, der vare talrigere besögte, og til de academiske Disputationer. Senere skulde der saa tænkes paa Opförelsen af en ny Bibliotheksbygning paa den ubebyggede Grund ud til Krystalgade; men herved blev det ogsaa; hverken en Museumsbygning ellev en Bibliotheksbygning blev dengang opfört.

Endelig i Februar 1852 nedsattes en ny Comité, som skulde meddele Consistorium Betænkning og Forslag angaaende Tilveiebringelsen af et nyt Locale for Universitetsbibliotheket. Som bygningskyndigt Medlem tilkaldte Comitéen Inspecteur Bindesböll. I et forelöbigt Möde samme Foraar udvexlede Comitéens Medlemmer deres Anskuelser og Önsker med Hensyn til Bibliotheksbygningens Indretning, men saa langt var man fra at opstille et bestemt Program, at selv det Spörgsmaal, hvilken af de to Grunde, ud til Fiolstræde eller ud til Krystalgade, man skulde vælge, blev staaende uafgjort. Först et Aar efter holdt Comitéen sit næste Möde; da fremlagde Architekten en fuldkommen færdig Plan til en ny Bibliotheksbygning. Denne, som for större Sikkerheds Skyld, ene skulde udföres af Steen og Jern, skulde efter Planen have en Længde af 124 Alen, en Dybde af 30 og en Höide indtil Overkanten af Gesimsen af 23 Alen. Bygningen skulde indeholde tvende omtrent 7 Alen höie, hvælvede Hovedetager (foruden Kjælder- og Loftetage). I hver af Hovedetagerne skulde der löbe en 5 Alen bred Gang midt igjennem efter Bygningens Længde. Fra hver af de to lange Ydervægge skulde der gaae 14 grundmurede Tværvægge hen til den lange Gang, som, idet de bar Hvælvingerne, tillige paa hver Side af Gangen dannede 15 særskilte Celler, hver omtrent 12 Alen lang og (paa nær de lidt smallere Ydercelier) 7 Alen bred, oplyst af et 5 Alen höit og 3½ Alen bredt Vindue. I nederste Etage skulde en Midter-Celle danne Vestibulen, de to nærmeste Celler paa den ene Side to Læseværelser, paa den anden Side Udlaansværelse og Arbeidsværelse; to Hovedtrapper i Midten og Bitrapper ved Endemurene

skulde danne Forbindelsen mellem Etagerne. De 55 egentlige Bibliotheksceller afgav Rum til henimod 12,700 Alen Hylder.

Under 9de Septbr. 1853 afgav Comitéen sin trykte Betænkning. Majoriteten meente, at man burde gaae ind paa den forelagte Plan; naar alle Tvermurene bleve dækkede af Reoler, vilde nok den store Midtergang for Öiet forene alle Cellerne til een stor Sal. To Læseværelser, der hver for sig vare lidt större end det ene i det nuværende Locale, havde sine Fordele fremfor eet större, men medförte rigtignok ogsaa sine Ulemper. Hvad det Ydre angik, burde man give Konstneren saa frie Hænder som muligt, naar blot det Indre paa den bedste og meest passende Maade opfyldte sin Bestemmelse; hvilket i höi Grad var Tilfældet med Bindesbölls Plan. Kun eet Spörgsmaal deelte Majoriteten: om det var rettest at lægge Indgangen, og, hvad der efter Planen var uadskilleligt derfra, Læseværelserne mod Gaarden, hvorved man fik mere Ro og bedre Lys, men som voldte endeel Vanskeligheder med Hensyn til Adgangen, eller mod den temmelig snevre og mörke Gade. Majoriteten henstillede derfor, at en Bibliotheksbygning (som efter Overslaget vilde koste lidt over 130,000 Rdl.) saa snart som muligt maatte blive opfört efter Bygningsinspekteur Bindesbölls Tegning.

Minoriteten bestod alene af dav. Etatsraad, Professor J.E. Larsen; han rettede först sine Angreb paa Celleindretningen, og meente dels, at man ved at antage den, maatte opgive al Tanke om architechtonisk Skjönhed og Anseelse ved Localet, dels at Bygmesteren, ved af practiske Hensyn at gjöre alle Celler ligestore, havde gjort Bogcellerne for store og Arbeidscellerne for smaa. Den anden Anke gik ud paa, at det efter Planen var umuligt, at lægge Indgangen fra Gaden og Læseværelserne til Gaarden; den tredie var rettet imod Bygningens Ydre, der allerede i og for sig forekom ham afstikkende (navnlig syntes Bindesbölls Plan at dække Bygningen med et aldeles fladt Tag af 3 murede Lag af forskjelligartede Sten, der skulde hvile paa Jernbjelker, ham ikke blot styg, men i praktisk Henseende betænkelig) og dobbelt smaglös, da det egentlig kun skulde være en Sideflöi til den allerede givne Universitetsbygning. Minoritetens Forslag gik derfor ud paa, at man skulde forsöge enten ved samme Architekt eller ved Concurrence at erholde en anden Plan, hvorved de omhandlede Ulemper kunde undgaaes.

Sagen gik nu til Doms for den academiske Lærerforsamling, hvor Architekten strax erklærede sig villig til Modificationer i det Ydre. Ikke desmindre seirede Minoriteten fuldkomment; med 23 Stemmer mod 7 blev det antaget, at der burde söges en anden Plan for en

Bibliotheksbygning tilveiebragt, og med 25 Stemmer mod 5, at Consistorium skulde opfordres til ved Concurrence at söge en saadan Plan bragt tilveie. Men Concurrence-Præmierne kunde ikke udloves, förend man havde indhentet Rigsdagens Samtykke til denne extraordinære Udgift; derfor henvendte Consistorium sig til Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet — Geheimeraad Örsted havde dengang denne Portefeuille — om at et Ændringsforslag maatte blive stillet til det Finantslovforslag, som allerede var forelagt Folkethinget. Consistorium antog, at et Belöb af 1000 Rdl., 600 til förste Præmie, 400 til anden, vilde være nödvendigt. Ministeriet havde endel Betænkeligheder; det mente, at enten samme Bygmester, efter at være underrettet om de Udsættelser, som bleve gjorte paa hans Bygningsplan, vilde kunne fremlægge en ny, tilfredsstillende Plan, eller at man kunde henvende sig til en anden dygtig og smagfuld Architekt uden saa store Bekostninger og Vidtlöftigheder, som den paatænkte Præmieudsættelse vilde medföre. Desuden fandt Ministeriet det ikke sandsynligt, at Rigsdagen vilde bifalde den omhandlede Udgift, men frygtede endogsaa for, at der kunde foranlediges Udtalelser, som kunde skade, naar i sin Tid Spörgsmaalet om det hele Byggeforetagende kom for Rigsdagen. Consistorium fastholdt imidlertid sit Önske og udtalte som sit Haab, at Ministeriet vilde sætte denne for Universitetet vigtige Sag igjennem endnu paa den just da forsamlede Rigsdag — og Ministeriet gav efter. Inden Finantsloven for 18⁵³/₅₄ kom til tredie Behandling, var det fornödne Ændringsforslag stillet; men Ministeriet havde ikke havt saa aldeles Uret i sine Betænkeligheder. I Finantsudvalget, som skulde dröfte Sagen, för det gik til Thinget, havde man vel været temmelig enig om, at der maatte opföres en ny Bygning til Universitetets Bibliothek, og at en Indbydelse til Concurrence var hensigtmæssig; men da det var oplyst for Udvalget, at ogsaa det kongelige Bibliothek var overfyldt, saa at det i en meget nær Fremtid vilde være nödvendigt ogsaa for det at opföre en ny Bygning, var Udvalget kommet paa den Tanke, om det ikke var det hensigtsmæssigste og billigste at forene begge Bibliotheker til eet. Saalænge dette Spörgsmaal ikke var afgjort, kunde Udvalget ikke tilraade at bevilge et Belöb, der kun skulde anvendes til at forberede en Bygning, hvis Hensigtsmæssighed og Opförelse var tvivlsom. Da Finantsloven allerede var til 3die Behandling, tillod Tiden ikke at indhente de fornödne Oplysninger, Ministeren kunde ikke være inde i et Spörgsmaal, der saa pludselig var kommet frem, Thinget fulgte Udvalgets Indstilling, og i Mödet

den 12te Decbr. 1853 forkastedes Ministeriets Ændringsforslag med 53 Stemmer mod 25.

Saaledes maatte Byggeplanen udsættes mindst eet Aar, indtil Rigsdagen atter kom sammen. For i Mellemtiden at faa klaret Spörgsmaalet om Sammensmeltningen af de to store offentlige Bibliotheker, nedsatte Ministeriet en Comité, bestaaende af de to Overbibliothekarer, Conferentsraad Werlauff ved det kongelige Bibliothek og Professor Thorsen ved Universitetsbiblioth eket, og som tredie af Consistorium valgt Medlem, dav. Etatsraad Madvig, der tidligere havde været Bibliothekar ved Universitetsbiblioth eket. Denne Comité afgav den 22de Mai 1854 en interessant Betænkning, hvori de bestemt fraraadede en Sammensmeltning og omstændtligt gik ind paa de ydre og indre Grunde, som talte derimod. Hvad de ydre Forhold angik, gjorde de opmærksom paa, at en Udvidelse af det kongelige Bibliothek dels var langt mindre paatrængende, dels kunde tilveiebringes, uden at man opgav det gamle, om ikke i alle, saa dog i flere Henseender gode Locale. Men dette lod sig paa den anden Side vanskeligt udvide saa vidt, at det kunde optage begge de forenede Bibliotheker, og i hvert Fald vilde det da, naar det blev Enebibliothek, vise sig saa uhensigtsmæssigt i den hele indre Anordning, at man snart alvorligt vilde föle Trangen til en ny og da aabenbart meget kostbarere Bygning til de to samlede Bibliotheker. I indre Henseende udhævede Comitéen den forskjellige Plan, der var fulgt og fulgtes for de to Bibliotheker. Dette Sted, der saa klart fremstiller Universitetsbibliothekets Betydning i og for sig og ved Siden af det kongelige, maa det være tilladt her at aftrykke. „Det kongelige (Bibliothek) har været det store Gjemmested for den videnskabelige Litteratur, hvor ogsaa det Sjeldne, det Specielle, det Kostbare og Pragtfulde har fundet sin Plads, men hvor der mindre har været taget Hensyn til hele den Litteratur, der nærmest gaar ud paa Meddelelse og Forplantelse af Videnskaben i dens nu gjældende Skikkelse og i systematisk Form, hele Systems-, Haandbogs- og Lærebogs-Litteraturen med hvad dertil slutter sig af videnskabelig Discussions-Litteratur, medens derimod Universitets-Bibliotheket har havt det Formaal at tjene Universitetsstudierne baade for Lærernes og de Studerendes Vedkommende, og derfor, med Udelukkelse af meget Kostbart og Pragtfuldt, af meget Specielt (saasom archæologiske Pragtværker, originale Reisebeskrivelser, de enkelte Landes Historie og Statistik i stor Specialitet o. s. v.) fornemmelig har stræbt i de ved Universitetet og beslægtede Instituter (f. Ex. den polytechniske Læreanstalt) foredragne Fag og med Hensyn til disse

Fags Stilling hos os (f. Ex. vor Kirkes og Theologies Forbindelse med den tydsk-protestantiske o. s. v.) at have saavel Forraad af Kildesamlinger, Repertoirer, Systemer og Specialafhandlinger til Brug for Lærerne, som af Haandböger og Læreböger (Commentarer o. s. v.) til Brug for de Studerende. Medens saaledes Bibliothekerne vistnok for en Del nödvendigvis have anskaffet de samme Hovedværker og classiske Skrifter og saaledes have ydet Videnskabsmænd den store Fordel, at der af mange vigtige og tildels kostbare Værker, for hvilke Flere ved deres Studier havde Brug, uden at kunne anskaffe dem, gaves to Exemplarer at tye til i Bibliothekerne, har der dog været en saa stor Forskjel i begges Retning, at Universitetsbibliotheket ingenlunde har været blot en formindsket Gjentagelse af det store kongelige. Medens i visse Fag (f. Ex. protestantisk Theologi og Medicin) Forholdene og Sagens Natur have medfört, at det i det Hele saa meget mindre Universitetsbibliothek er rigere end det kongelige, eier det ogsaa i andre Fag, hvori det er meget mere indskrænket end det kongelige, og navnlig savner mange Sjeldenheder og Kostbarheder, dog mange Værker, som det kongelige Bibliothek ikke har, og disse have tildels hört til de allermest brugte Böger i Bibliotheket. Medens det kongelige Bibliothek for Litteraturens Fuldstændigheds Skyld anskaffer endel Böger, der yderst sjelden bruges, anskaffer derimod Universitetsbibliotheket i Forfölgelsen af sit beskedne Formaal ikke faa Böger, der efter en kort Tids stærke Brug pludselig forældes og næsten tabe enhver Betydning.“ Comitébetænkningen gjör endvidere opmærksom paa, hvorledes denne Universitetsbibliothekets særegne Opgave ogsaa viser sig i den Maade, hvorpaa Bibliothekets Personale ligefrem veileder de Studerende til Brugen af dets Skatte og understötter Videnskabsmænd i deres Detailstudier paa en Maade, som ikke kunde tænkes gjennemfört, hvis de to Bibliotheker bleve sammensmeltede. Idet nu Comitéen bestemt fraraader en Sammensmeltning af de to Bibliotheker, udhæver den Betydningen af en saa nöie Samvirken mellem dem som muligt og mener, at der kunde være stærk Opfordring til, naar den nye Bibliotheksbygning var fuldendt, at underkaste Planen for Bibliothekets fremtidige Boganskaffelse og Indretning i Forhold til det kongelige Bibliothek (og det tredie, især naturvidenskabelige, det Classenske) en Reform. Navnlig henledes Tanken paa en Indskrænkning i den Opsamling af Alt, baade godt og slet, som trykkes i Danmark, hvis Indbinding sluger uforholdsmæssige Penge, ligesom Opstillingen tager en uforholdsmæssig Plads.

Denne Comitéens Betænkning blev af Ministeriet tilsendt Consi-

storium og ganske tiltraadt af samme. I Efteraaret 1854 samledes Rigsdagen paany; men inden Finantsloven kom for, opløstes Folkethinget ved det aabne Brev af 20de October. Det samledes igjen efter nye Valg den 18de December, efter at Ministeriet Örsted var gaaet af og et nyt Ministerium, hvor Geheimeraad Hall blev Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, var traadt i Stedet. Finantsudvalget gik ind paa de Anskuelser, der vare udviklede i den ovenfor nævnte Comitébetænkning, og efter en seig Modstand af et Par enkelte Medlemmer, der mente, at der ikke var taget Hensyn nok til det Öconomiske, faldt det af Dr. philos. G. Winther ved anden Behandling stillede Forslag, at de omtalte 1000 Rdl. ikke skulde bevilges, med 60 Stemmer mod 8. Den 28de Marts 1855 fik Finantsloven Kongelig Underskrift, og Sagen var endelig saa vidt fremmet, at der kunde udstedes en „Indbydelse til Concurrence ved Affattelse af Plan og Overslag til en ny Bibliotheksbygning for Universitetet“ og „et Program for Opförelsen af en saadan Bygning.“

Bygningen, hvortil Grunden langs med lille Fiolstræde anvistes, skulde i det Væsentlige kun bestaae af Steen og Jern; det egentlige Bibliothekslocale skulde saavidt muligt bestaae af sammenhængende Rum. Der fordredes Plads til i det mindste 12—18000 löbende Alen Hylder og Reolernes Höide maatte intetsteds overstige 6 Alen. Foruden det egentlige Bibliothekslocale forlangtes: et Udlaansværelse af passende Störrelse, et rummeligt Læseværelse eller tvende Læseværelser af noget forskjellig Störrelse, et Arbeidsværelse for Bibliothekspersonalet, et Pakkammer, og et Værelse til Manuskripters Opbevaring. (Hertil knyttedes særlige Bestemmelser om disse Værelsers Beliggenhed og Opvarmning.) Endvidere forlangtes to Archivlocaler, hver paa omtrent 80 Kvadratalen og saavidt muligt et större Rum, der kunde rumme en 500 Personer og i sin Tid tjene til Bibliothekslocalets Udvidelse. Som Hovedhensyn opstilledes Bygningens Soliditet og bekvemme Indretning; i Henseende til det Ydre foreskreves Intet; men der forventedes fornödent Hensyn taget til Omgivelsernes Beskaffenhed. Som förste Præmie udsattes 600 Rdl., som anden betingelsesvis 400 Rdl. Særligt forbeholdt Universitetet sig at lade Bygningen opföre med de Modificationer i den vindende Plan, som maatte findes hensigtsmæssige, uden at det paatog sig nogen Forpligtelse til at overdrage Nogen af de Vindende Ledningen af Bygningens Opförelse.

Da den bestemte Frist var udlöbet, den 1ste Februar 1856, var der indkommet 6 Planer, som en af Consistorium nedsat Comité, der som technisk Consulent tilkaldte Professor Hummel, dernæst under-

kastede en omhyggelig Prövelse. Ved denne samlede Comitéens overveiende Majoritet sig om Planen mærket D. x 88., der efter Alles Mening havde löst sin Opgave, forsaavidt den gik ud paa at give en i det Hele taget godt indrettet og brugbar Bibliotheksbygning, og kunde antages at have fyldestgjort de Fordringer, man i denne Henseende med Billighed kunde stille der, hvor der var arbeidet under en Concurrences Vilkaar; i saa Henseende var væsentlig kun at bemærke, at Architekten ved at sætte Hyldernes Höide for ringe, i Virkeligheden var kommet betydeligt under det befalede Hylderum. Hvad Bygningens Soliditet angik, mente derimod den techniske Consulent, at Jernconstructionen var for svag og Sikkerhedsgraderne betydeligt burde forøges, uagtet han indrömmede, at Architekten i sine Beregninger havde havt Autoritet for sig. Dette Hensyn til Soliditeten gjorde at et Medlem af Comitéen, trods den techniske Consulents undskyldende Bemærkninger, ikke vilde tilkjende denne Plan förste men kun anden Priis; men Comitéens övrige Medlemmer indstillede Planen D. x 88. til förste Priis, og den 9de Juni 1856 tilkjendte et almindeligt Lærermöde eenstemmigt denne Plan, der befandtes at være udarbeidet af Architekt J. D. Herholdt, den förste Priis paa 600 Rdl.; den anden paa 400 tilkjendtes en Plan af Professor Bindesböll.

Saaledes vare da endeligt de forelöbige Spörgsmaal klarede og Universitetet havde faaet en Byggeplan at lægge til Grund for Opförelsen. Der stod imidlertid efter det tagne Forbehold tilbage at antage en Bygmester — skjöndt det jo maatte antages for en Selvfölge, hvis ikke ganske mærkelige Omstændigheder traadte iveien, at Architekten selv kom til at udföre sin Plan. Endelig var Rigsdagens Samtykke nödvendigt til Benyttelsen af det Pengebelöb, som Bygningen antoges at ville koste. Indtil Rigsdagen kom sammen havde Architekten god Tid til at modificere sin Plan og udarbeide den i Detaillerne.

Det endelige Overslag gav en Sum af 175,000 Rdl., som Bygningen antoges at ville koste, hvoraf i Finantsloven 1 April 1857—1 April 1858 Halvdelen indstilledes til Rigsdagens Bevilling. I Folkethinget gav Sagen Anledning til en Fornyelse af den gamle Tale om Sammensmeltning og Forslag om Udsættelse af Sagen, men Ministeriets Indstilling gik dog igjennem med 59 Stemmer mod 14; den 9de Februar 1857 kunde det tilmelde Consistorium, at Summen var bevilget, og den endelige Opfordring udgik nu til Architekt Herholdt om at lede Bygningens Opförelse mod et Vederlag af 3 pCt. af Overslagssummen. Först efter Flyttedag kunde Nedbrydelsen af de Huse, der stode paa Grunden, begynde; derpaa skulde Grunden

udgraves. Den 1ste August lagdes den förste Grundsten og ved Aarets Slutning stod Bygningen over Jorden. De törre Somre og de milde, snefrie Vintre have gjort, at Arbeidet har kunnet skride let og hurtigt frem; der er arbeidet saagodtsom hele denne Vinter; Murarbeidet er omtrent endt, Taget er reist og dækket med Skifer; men hele den indre Udbygning og Udsmykning staar endnu tilbage, og först i Aaret 1860 vil Bibliotheket kunne blive opstillet paa sin nye Plads.

Den egentlige Bibliotheksbygning strækker sig fra Krystalgade i en Længde af 113 Alen, med en Dybde af 26½ Alen og en Höide af 18 Alen fra Sokkelen til Gesimsen; dermed er forbundet en lavere Bygning (30 Alen lang, 15 Alen bred og 12½ Alen höi), der indtager det Övrige af Grunden ligetil Frueplads. Fra Indgangen i den lavere Bygning tæt ved Hovedbygningen, træder man ind i en Forsal (se den vedföiede Plan). Fra denne förer en Gang til venstre til Archivlocalet, og en Trappe dels til et tilsvarende Locale paa förste Sal, dels til den store Höresal, som indtager hele Rummet over Læse- og Udlaans-Værelserne. Igjennem Dören tilhöire træder man fra Forsalen ind i en 6½ Alen bred Gang, der giver Adgang til Arbeidsværelserne. Ud til Universitetsgaarden ligge de to, hver ca. 100 □ Alen store Læseværelser, og ud til Fiolstræde Udlaansværelset, Arbeidsværelset for Personalet med tilhörende Pakkammer. Det egentlige Bibliothekslocale bestaar af en stor Sal, som löber igjennem begge Etager, med et omlöbende bredt Galleri, der bæres af Jernstöiler, som igjen i deres Fortsættelse bære de brandfri Hvælvinger. Reoler af 6 Alens Höide skulle opstilles lodret ud fra Ydermurene baade paa Gulvet og Galleriet, hvorved der dannes 32 Celler i hver Etage, hver oplyst af sit Vindue. De to inderste Celler nærmest Krystalgaden ere afsondrede til Locale for Manuskriptsamlingen. Reolernes Længde er paa Gulvet 9 Alen, paa Galleriet 7¾ Alen. 6 Trapper danne Forbindelsen mellem Gulvet og Galleriet. Hvad det Ydre angaar, minder Stilen om de norditalienske Bygninger fra det 14de eller 15de Aarhundrede. Paa en Sokkel af Granit reiser Hovedbygningen sig, opfört af röde Muursten med enkelte Skifter af gule. Sex fremspringende Pilastre, der hæve sig op over Taget og ende i Kegler, dele Længdesiden i 5 mindre Dele, hver omfattende 4 Vinduer med deres Piller. Hvert Vinduespar adskilles igjen ved bredere, Parrets enkelte Vinduer ved smallere forsirede Pilastre. Det nedre og det övre Vindue er omfattet af en fælleds omlöbende Ramme og adskilles ved en forsiret muret Bröstning, i Höide med det indre Galleri. Det övre Vindue sluttes med en Rundbue, der overdækkes af en med rigt Murværk udsmykket Spids. Det

Hele krones af et rundbuet, muret Gesims. De rige og mangfoldige Forsiringer ere væsentlig kun tilveiebragte ved röde, gule eller glaserede Mursten, brændte i forskjellige Former; det er det Materiale, vort Land hovedsagelig er henvist til.

Den nye Bibliotheksbygning vil upaatvivleligt staa som en af Kjöbenhavns skjönneste Bygninger; i sin Helhed gjör den et rent og smukt Indtryk og kan i Detaillerne staa sin Pröve for en omhyggelig Betragtning. Kun Skade, at den ikke ligger paa en aaben Plads, men indeklemt i en temmelig snever Gade.

Betænkning af Consistorium over Andragende*) til Cultusministeriet af 16de Januar 1858.

I det hermed tilbagefölgende Andragende fra Formanden for den danske Bestyrelse af Nordisk Universitets-Tidsskrift, Professor Hammerich, har denne fremsat adskillige Forslag, der gaae ud paa at fremme et livligere aandeligt Samqvem mellem de 3 nordiske Nationer, og iblandt disse tvende, der have Tilveiebringelsen af en nærmere Forbindelse mellem Kjöbenhavns og de 3 andre nordiske Universiteter til Formaal. Med Hensyn til disse Forslag — at enhver, som ved det norske eller et svensk Universitet har erhvervet Ret til at optræde som Docent, skal have samme Ret ved vort Universitet, og at der gives de Studerende fra det norske og de svenske Universiteter Adgang til at deeltage i den aarlige Priisæskning ved vort Universitet — har Ministeriet ved Skrivelse af 2den Februar d. A. begjært Consistoriums Betænkning om det ommeldte Andragende.

Det maa i denne Anledning være Consistorium tilladt först i Almindelighed at yttre sig om det i Andragendet betegnede Formaal for de omhandlede Forslag: Tilveiebringelsen af en nærmere Forbindelse mellem de nordiske Universiteter, og derved at begrunde det Hovedsynspunct, fra hvilket Consistorium troer, at de af Professor Hammerich fremsatte Forslag bör bedömmes.

Vi maae da bemærke, at vi med Professor Hammerich ere aldeles enige om Önskeligheden af en nærmere Forbindelse mellem de nordiske Universiteter. Idet vi ansee det selskabelige Samqvem mellem

---

*) Andragendet er aftrykt i Tidsskriftets Kjöbenhavnske Hefte 1858.

de Studerende ved disse Universiteter som et höist glædeligt Vidnesbyrd om Stemningen mellem de nordiske Nationer, og idet vi erkjende, at der ved Nordisk Universitets-Tidsskrift er tilveiebragt et til at fremme en fælleds academisk og litterær Udvikling sigtende Forbindelsesled mellem de nordiske Universiteter, ere vi dog langt fra at antage, at Alt hvad der i denne Henseende kan opnaaes og maa önskes opnaaet, allerede skulde være tilstede. Det forekommer os umiskjendeligt, at det selskabelige Samqvem mellem de 4 Universiteters Ungdom endnu ikke har havt nogen mærkelig Betydning for det egentlige Universitetsliv. Nu som för er det saagodt som uden Exempel, at nogen Studerende i de nordiske Riger söger sin academiske Uddannelse til Statsprövene ved mere end eet Universitet. Det er nu vistnok forklarligt — skjöndt ikke i sig selv nödvendigt — at de Studerende, der have bestemt sig for en Videnskab, som i ethvert Land har et eiendommeligt Indhold og en særegen national Character, f. Ex. Juristerne, udelukkende holde sig til det eller de Universiteter, hvor denne Videnskabs Hovedfag for störste Delen alene doceres; men det kan neppe siges at være noget ganske naturligt, at de der t. Ex. ville være Præster eller Læger i Danmark, Norge eller Sverrig, kun studere Theologi og Medicin i Danmark, Norge eller Sverrig, uagtet Theologi og Medicin i alle 3 Riger ganske er den samme Videnskab, og uagtet Afstanden mellem det danske, det norske og det ene af de svenske Universiteter er saa ubetydelig, at et afvexlende Ophold ved flere af disse ikke synes at kunne være forbundet med store Vanskeligheder. Der kan imidlertid neppe være nogen Tvivl om, at et saadant academisk Vandreliv vilde være særdeles gavnligt for de Studerendes Uddannelse ikke blot for Videnskaben men ogsaa for Livet, og for Professorerne vilde den raskere Fornyelse af Tilhörerkredsen og den i et saadant Forhold liggende Opfordring til at gjöre sig bekjendt med Videnskabens og den academiske Underviisnings Standpunkt i andre Lande og ved andre Universiteter, være oplivende og vækkende. — I Tydskland, hvor et saadant Samqvemsforhold allerede i Aarhundreder har bestaaet mellem de protestantiske Universiteter, betragtes det som et uvurderligt Gode. Det har ogsaa der ikke blot övet den omhandlede velgjörende Indflydelse paa Studenter og Professorer, men det har vakt en gavnlig Kappelyst mellem de enkelte Universiteter, der ikke i Længden kunne blive tilbage for de övrige uden föleligt at erindres derom ved formindsket Freqvents; det har fremdeles givet Anledning til, at Regjeringerne gjerne drage udmærkede Videnskabsmænd fra andre tydske Lande til deres egne Universiteter,

og at Modtagelsen af slige Vocationer ikke hindres ved Frygten for at forlægge en heldig begyndt Lærervirksomhed til et Sted, hvis Tilstande og Forhold ere den Kaldede aldeles ubekjendte, og maaskee ikke saadanne, at han der kan finde en tilfredsstillende Virkekreds; det indeholder overhoved den förste og væsentligste Grund til, at der mellem de tydske protestantiske Universiteter, uagtet de ikke have nogen fælleds Overbestyrelse forsaavidt de ikke ligge i den samme Stat, bestaaer et omfattende academisk Fælledsskab, og at deres Virksomhed med Föie kan betragtes som en Fælledsvirksomhed.

Consistorium maa nu ansee det for særdeles önskeligt, om det mellem de 4 nordiske Universiteter kunde komme til et lignende academisk Fælledsskab, for hvilket vigtige naturlige Betingelser, f. Ex. nationalt og sprogligt Slægtskab, eensartet Aandsretning og Cultur, forekomme os at være tilstede. Til dette Formaals Opnaaelse maatte man först og fornemmelig söge at virke hen til, at det ogsaa i det skandinaviske Norden bliver almindeligt, at de Studerende ikke blot söge deres Uddannelse alene ved det Universitet, der nærmest kan siges at være deres eget. Vi troe nu ogsaa at dette kan skee, men vi troe ikke, at det kan eller bör skee ved offentlige Foranstaltninger, der eensidigt træffes fra Danmarks Side. For det Förste vil Formaalet ikke kunne opnaaes, naar det ikke tillades de Studerende i hvert af de 3 nordiske Riger i en vis Tid at söge den academiske Fordannelse, der betinger Adgangen til Embedsexamen, ved et eller flere Universiteter i Naborigerne. En saadan Tilladelse vil imidlertid ingen Regjering give sine Studerende uden Vished om Reciprocitet. Det kan altsaa ikke komme hertil uden Forhandlinger mellem Regjeringerne. Dernæst forudsætter et saadant Fælledsskab mellem flere Universiteter, for at det skal blive til gjensidig Nytte og Tilfredsstillelse, at der ikke er en altfor stor Uovereensstemmelse i den Maade, hvorpaa de opfatte og löse den dem som videnskabelige Læreanstalter stillede Opgave, og uden Tvivl ogsaa, at der ikke er altfor stor Forskjel i det Mindste i visse Hovedinstitutioners Organisation. Vi kjende ikke de norske og svenske Universitetsforhold tilstrækkeligt til at kunne have nogen bestemt Mening om, hvorvidt en saadan Tilladelse for de Studerende i det nærværende Öieblik vilde blive til virkeligt Gavn for samtlige eller noget af de interesserede Universiteter, eller om ikke visse forberedende Skridt, visse Reformer eller Modificationer af bestaaende Institutioner maatte være nödvendige eller önskelige, inden man skred til en saa indgribende Regjeringsforanstaltning; og vi troe heller ikke, at man i Norge og Sverrig nöie kjender vore Universitetsfor-

hold. Under alle Omstændigheder forekommer det os indlysende, at en saadan Tilladelse for de Studerende ved de nordiske Universiteter kun bör söges udvirket, naar alle de deri interesserede Universiteter ere enige om dens Önskelighed.

Consistorium skjönner derfor ikke rettere, end at det förste Skridt, som der fra dansk Side kunde være at gjöre for at virke til Fremkaldelsen af det omhandlede academiske Samqvemsforhold mellem de nordiske Universiteter, maatte gaae ud paa at foranledige, at disse, naturligviis med deres Regjeringers Autorisation, traadte i Forhandling med hverandre om denne Sag; — men hvorvidt det for Öieblikket kan være tilraadeligt hos den Svensk-Norske Regjering at gjöre noget Skridt til at foranledige saadanne Forhandlinger, er Consistorium ikke i Stand til at bedömme, og maa derfor indskrænke sig til at henstille dette Spörgsmaal til det höie Ministeriums Afgjörelse.

Hvad angaaer de af Professor Hammerich fremsatte Forslag, da forekommer det os for det Förste, at de, navnlig forsaavidt de maatte antages skikkede til eller beregnede paa at fremme Tilveiebringelsen af et Fælledsskab mellem de nordiske Universiteter, först burde iværksættes efter at de ovenfor omtalte Forhandlinger mellem Universiteterne havde fundet Sted. Dernæst give de os Anledning til fölgende Bemærkninger. Det förste Forslag vilde neppe, endog naar man fra alle Sider var enig om at fremme det omhandlede Fælledsskab, eller dette endog allerede var tilveiebragt, blive tilraadet af noget Universitet. Intet Universitet kan give Afkald paa sin Ret til ved egen Undersögelse at forvisse sig om, at de, der ville optræde som Docenter, nogenlunde ere i Besiddelse af de dertil fornödne Qvalificationer. I Tydskland er ikke engang den, som har erhvervet *jus docendi* ved et Universitet, berettiget til at optræde som Docent ved et andet Universitet i samme Stat. En anden Sag er det, at der, for et saadant Fælledsskabs Skyld eller af andre særlige Grunde kan være Anledning til at lette dem, som ved visse andre Universiteter have erhvervet *jus docendi*, Adgangen til at erhverve den hos os. Men hertil behöves ingen Forandring i Universitetslovgivningen. Det er ikke længe siden, at man af en Videnskabsmand, der havde erhvervet Doctorgraden i Kiel og önskede her at optræde som Privatdocent, kun har fordret, at han ved et videnskabeligt Colloqvium skulde godtgjöre sin Adkomst; og dersom nogen norsk eller svensk Videnskabsmand, der i sit Hjem havde erhvervet *jus docendi*, önskede at docere her, vilde man ganske sikkert heller ikke henvise ham til den, fremmede Lærde ved Uni-

versitets-Fundatsen 7 Mai 1788 Cap. V. § 6 og Forordn. 9 Januar 1824 § 6, givne Adgang til her at erholde academiske Grader, men ogsaa af ham kun fordre, at han skulde underkaste sig et videnskabeligt Colloqvium.

Professor Hammerichs andet Forslag giver for det Förste Anledning til det Spörgsmaal, om det tör forudsættes, at alle Professorer ere det svenske Sprog tilstrækkelig mægtige, til at kunne bedömme videnskabelige Arbeider, der ere affattede i dette Sprog. Vi skulle imidlertid ikke nærmere gaae ind herpaa, da allerede Forslagets Hovedindhold, at norske og svenske Studerende stedes til at deeltage i Concurrencen for de af vort Universitet udsatte Priisbelönninger, naar dertil ikke föies en Betingelse, som nedenfor skal blive omhandlet, forekommer os aldeles utilraadeligt. Priserne udsættes for de unge Studerende ved vort Universitet, unge Candidater eller videre komne Studiosi (cfr. Kgl. Resol. 17 Mai 1791 og 15 Febr. 1798. Badens Universitets-Journal 1 p. 9 og 14). Denne Forudsætning bestemmer Valget af Opgaverne og Grundsætningerne, Maalestokken for Bedömmelsen. Betydningen af at have vundet Præmien ved vort Universitet beroer aldeles væsentligt paa de 2 Forudsætninger, at den Vindende har modtaget sin Uddannelse ved vort Universitet, og at han ikke er en gammel, moden Videnskabsmand. Bortfalder een af disse Forudsætninger — og dette vil skee, hvad enten Adgangen aabnes for enhver, som een Gang, om end for nok saa lang Tid siden har studeret ved vort Universitet, eller for enhver, som studerer eller nylig har studeret ved et norsk eller et svensk Universitet — saa vil Concurrencen enten blive uden sand Betydning for de nytilkomne eller for de oprindelige Concurrenter. Det Förste, dersom man vedbliver at fastholde de traditionelle Grundsætninger for Valget af Opgaverne og Bedömmelsen, det Andet, dersom man söger et nyt Grundlag, og i dette Tilfælde er det endog at befrygte, at man ikke vil være i Stand til at drive det til faste Grundsætninger, og at Concurrencen saaledes vil tabe al Betydning. Vi kunne derfor ikke tilraade Antagelsen af Professor Hammerichs Forslag i dets nærværende Skikkelse, og det saa meget mindre, som vi ikke kunne skjönne, at der begrundes eller virkes til at begrunde et academisk Samqvemsforhold mellem de nordiske Universiteter derved, at Studerende, som ere aldeles fremmede for vort Universitet, fra deres Hjemstavn kunne tilstille vort Universitet der udarbeidede Afhandlinger til en Bedömmelse, der endog mangler alle de fornödne Forudsætninger. — Derimod vilde vi i og for sig Intet have at indvende imod, at Adgangen til at deeltage i Concurrencen udvidedes til

norske og svenske Studerende, som, efter at være immatriculerede, opholdt sig her for at studere, ja endog maaskee til saadanne, som efter i længere Tid t. Ex. 1 Aar at have studeret her, atter vare dragne bort.

Men det forekommer os, at en Bestemmelse herom egentlig först tilfulde vilde være motiveret, naar det allerede havde viist sig, at norske og svenske Studerende begyndte at söge vort Universitet; og saa vidt det maatte antages, at den ogsaa med Nytte kunde træffes tidligere, nemlig for at opmuntre til slige Besög, er det klart at den hörer med til de Foranstaltninger til at fremme et academisk Fælledsskab mellem de nordiske Universiteter, som efter vor ovenfor udviklede Overbeviisning kun bör træffes efter foregaaende Forhandlinger og Overeenskomst mellem alle Interesserede om at fremme et saadant Fælledsskab.

Consistorium den 6te December 1858.

G. Forchhammer.

J. Gram.

F. C. Bornemann,
pro Secretario.

Den hygieiniske Congres i Kjöbenhavn.

(5—9 Juli 1858.)

(Af Dr. E. Hornemann.)

Videnskaben kjæmper ikke blot for hvad der er sandt og i höiere Forstand gavnligt, men ogsaa for hvad der er godt og nyttigt her i Livet; og dens Bestræbelser i denne Retning træde især i vor Tid stærkt frem. De mange populære Forelæsninger og Skrifter, de populær-videnskabelige Breve, ja selv de lærde Selskabers nyere udadgaaende Virksomhed, er beregnet herpaa.

Herhen höre ogsaa de store Möder mellem de forskjellige Landes Videnskabsmænd; thi skjöndt disse Möder, i Begyndelsen især, kun satte de strængere videnskabelige Öiemed og Spörgsmaal paa Dagsordenen, sögte de dog tillige at vække Almeenhedens Opmærksomhed for de vundne Resultater, baade derved at de optoge mange Ikke-Videnskabsmænd som Deeltagere, og derved at de til de saakaldte almindelige Möder gave frie Adgang for Enhver.

Disse videnskabelige Möder ledede derfor snart til andre, hvis Formaal fornemmelig var praktisk, hvor man fortrinsviis afhandlede den praktiske Lösning af de Spörgsmaal, som Videnskaben alt heelt eller i Hovedsagen var paa det Rene med. Saaledes ere de saakaldte Congresser opstaaede, baade de philantropiske, statistiske, commercielle, agricole, industrielle, hygieiniske, ophthalmologiske, pædagogiske, religiöse, og vistnok flere andre endnu; og det viste sig snart, at der ved mange af disse Möder blev udrettet nok saa meget som ved de mere videnskabelige Sammenkomster. Det kan heller ikke nægtes, at man paa et större kortvarigt Möde langt lettere maa kunne blive enig om Udförelsen og Gjennemförelsen af en eller anden

Idee, end om selve Ideerne, hvis Sandhed eller Usandhed en Afstemning i hvert Fald ikke kan afgjöre. Men derfor bör Congresserne eller de praktiske Möder ogsaa vel vide at afgrændse og fastsætte deres Virksomhed.

Det lille Land Belgien, hvis Dygtighed og Driftighed man ogsaa i denne Henseende maa beundre, har som bekjendt været „Congressernes Land“; men de skandinaviske Riger staae dog ikke tilbage. De have tidlig fulgt med; og medens i andre Lande, i Belgien f. Ex., det förste Stöd og den bevægende Kraft især er udgaaet fra og ledet af Regjeringen, saa maa det siges til Roes for Norden, at her har Regjeringen ikke behövet at gaae i Spidsen, her have de private Bestræbelser gjort Begyndelsen, ledet og udfört Bevægelsen, men ogsaa været kraftig understöttet af en redebon Regjering. Det vil tillige vise sig, at denne Bevægelse for en Deel skyldes de nordiske Universiteter; ikke blot derved, at de skandinaviske Naturforskermöder, der i sig bare Spiren og Exemplet til alle senere Möder, i Hovedsagen udgik fra Universiteterne, men ogsaa derved, at Universiteterne og Videnskabsmændene paa enhver Maade have understöttet, fremmet og taget Deel i de fleste af disse Möder. Dette gjælder navnlig om det i Sommeren 1858 i Kjöbenhavn afholdte almindelige Möde paa en hygieinisk Congres for de tre skandinaviske Riger, og en kort Omtale af dette Möde synes derfor vel at turde fortjene en Plads i et nordisk Universitetstidsskrift.

Kan der om de andre större Möder mellem Svenske, Norske og Danske med nogen Grund anföres, at de mere eller mindre ere Affödninger af Naturforskermöderne, da kan det ligefrem paavises for den hygieiniske Congres; thi det var paa Naturforskermödet i Christiania i Aaret 1856, at Beslutning om dette Möde blev fattet i Lægernes Section, efter Forslag af Dr. A. G. Carlson fra Stockholm.

Beslutningen blev fattet med Eenstemmighed; thi hos Alle var der upaatvivlelig en Fölelse af at man saaledes vilde kunne stifte nok saa megen Nytte som ved de bare videnskabelige Discussioner og casuistiske Meddelelser, og Alle vare overbeviste om, at den saakaldte hygieiniske Reform, der gaaer ud paa at gjennemföre Sundhedspleiens Fordringer, til Gavn for Samfundet, som for den Enkelte, og fremfor Alt for den Fattige, derved kraftig vilde fremmes; Alle erkjendte endelig Trangen til denne Reform her i Norden og Nödvendigheden af at vække Sandsen derfor hos Alle. Derfor vedtoges det ogsaa at Indbydelsen skulde udgaae til Alle. Thi det er ikke blot for Alle, men ogsaa ved Alle og gjennem Alle at Reformen skal iværksættes.

Beslutningens Udförelse overlodes til et Udvalg fra de 3 Lande. Ved Forhandlinger mellem Medlemmerne af dette Udvalg blev det vedtaget: at Mödet skulde afholdes i Kjöbenhavn i Juli 1858, hvorledes det skulde afholdes, og hvilke Spörgsmaal der paa dette Möde skulde afhandles og besvares.

Det er her ikke Stedet at give en omstændelig Meddelelse om Planen for Congressen eller om de forelagte Spörgsmaal og deres Behandling og Besvarelse i de forskjellige Afdelinger og i de almindelige Möder; saa meget mindre som en fuldstændig Beretning om Congressen og dens Forhandlinger alt for længere Tid siden er blevet offentliggjort og omdeelt i en videre Kreds. Der er derimod enkelte Punkter, som ikke ere udhævede i Beretningen, og hvis Omtale mulig kan have Interesse for dette Tidsskrifts Læsere; og denne Omtale vil maaskee rettest kunne gives Form ved en kort Besvarelse af fölgende tre Spörgsmaal:

Hvorledes optoges og modtoges Indbydelsen til Congressen?

Hvilke Forventninger turde man nære om Congressen?

Bleve disse Forventninger fyldestgjorte?

Det förste Spörgsmaal er let at besvare. Ved at eftersee den trykte Beretning vil man nemlig finde, at allerede Tallet paa de foreløbig anmeldte Medlemmer (406, hvoraf 61 Svenske, 50 Norske og 295 Danske) var stort og betegnende, men at dette Antal endog blev betydelig oversteget af Tallet paa dem, der personlig mödte og deeltoge i Congressen. Det er muligt at det i Beretningen anförte Tal paa Deeltagerne ikke er fuldkommen nöiagtigt. Det ikke ringe Antal Medlemmer, som meldte sig lige ved Congressens Begyndelse, nogle endog efterat Mödet var aabnet, gjorde en nöiagtig Control og Protokollering umulig. Der er saaledes indlöbet enkelte Feil i Listen, idet Nogle ere udeladte; men da der tillige er anfört adskillige Synomonymer, som ikke vare Deeltagere, udjevnes atter Feilene, saa at der er al Grund til at antage at det opförte Tal, 534, er rigtigt. Men allerede i dette store Tal ligger en tilfredsstillende Besvarelse af Spörgsmaalet; endnu mere naar man nærmere undersöger Indholdet af den meddeelte Medlemsliste. Thi en Forsamling, som talte saa mange gode Navne, saa mange hæderlige og dygtige Mænd i sin Midte, og blandt hvis Medlemmer der fandtes 37 Universitetslærere og Videnskabsmænd, 105 administrative Embedsmænd (deriblandt flere Ministre og höiere Embedsmænd, samt 28 Politiembedsmænd), 20 Repræsentanter for Industrien, 30 for Handelen, 18 for Landbruget, 5 Geistlige og 17 Militære, foruden en stor Deel Ingenieurer, Pharmaceuter og Læger, er upaa-

tvivlelig et talende Beviis for at Indbydelsen har været velkommen, tidssvarende og vel beregnet, idet den byggede paa alle gode Kræfters villige Möde til et godt Öiemed, paa Videnskabens Forbund med den praktiske Dygtighed og Erfaring.

Ogsaa vare de tre Riger vel repræsenterede ved 74 svenske, 45 norske og 415 danske Deeltagere, blandt hvilke sidste de fleste, som man kunde vente, vare fra Kjöbenhavn; og det bör udtrykkelig udhæves, at det tilstedeværende, forholdsviis ringere, Antal svenske og norske Medlemmer, næsten udelukkende bestod af særlig sagkyndige og oplyste Mænd, nemlig Læger, Videnskabsmænd, höiere Embedsmænd, Ingenieurer, Landmænd og Technikere.

Indbydelsen blev altsaa forstaaet og vel modtaget; og dog kunde man maaskee have önsket en endnu talrigere og mere betegnende Forsamling. Thi naar det i ældre Dage mere var de Enkeltes Sag at gavne Födelandet og yde ridderlig Hjælp til alle Svage og Undertrykte, saa er dette nu, i vore Dage, blevet en Opgave, der stilles til og som kan löses af Alle; og naar vi i Fortidens Kröniker læse om Kjæmper og Riddere, som gik i Kamp mod Drager, Lindorme og andre Uhyrer, der lagde Landene öde og dræbte Mennesker og Dyr, saa see vi i vor Tid ogsaa Drager og Uhyrer, som opsluge Mennesker og plage Landene; og disse Uhyrer — maaskee i mange Tilfælde de samme som hine — ere Sygdom og Nöd, Epidemier, Armod, Uvidenhed og Forbrydelse, Onder, som indeholde Opfordring og Leilighed nok för Alle til at kjæmpe, til at hjælpe og til at gavne. Men dette synes endnu ikke at være forstaaet af Alle, navnlig ikke af alle Rige og formaaende Folk; og i saa Henseende kunde man vel have önsket at Indbydelsen til vort Möde havde havt en endnu större Fremgang end den havde. Desto större bliver da Æren for dem, som ikke svigtede. Foran disse staaer Hs. Majestæt Kong Fredrik d. 7de, der viste Congressen den Naade at deeltage i et af Möderne.

Congressen kom altsaa istand med gode Udsigter. I alle 3 Riger havde baade Regjering, Autoriteter og Private med Varme taget sig af Sagen. Universitetet i Kjöbenhavn aabnede sine Sale og Museer, og den daværende Rector magnificus, Cfr. Forchhammer bidrog væsentlig — og ikke mindst ved en virksom personlig Deeltagelse i Möderne — til Congressens Fremme. Heller ikke havde de andre nordiske Universiteter undladt at sende Repræsentanter til Congressen.

Man turde altsaa haabe, at der vilde blive udrettet meget, og at enhver berettiget Fordring vilde blive opfyldt, om end de Spörgsmaal, som forud vare opstillede til at forelægges Congressen, syntes

at kræve baade dyb Indsigt og moden Overveielse naar de rettelig skulde besvares.

Disse Spörgsmaal faldt ifölge deres eget Indhold i 3 Afdelinger; den ene mere administrativ, nemlig Spörgsmaalet om Organisationen af Sundhedspolitiet, om Byggelove og om Ordningen af de sanitære Forhold i Skibe; den anden mere technisk, nemlig Spörgsmaalet om Vandledninger til större Byer, om Latrinvæsenet og Aflöbssystemer, og om offentlige Lokalers Opvarmning; den tredie endelig mere philanthropisk, nemlig Spörgsmaalet om Boliger for den arbeidende Klasse, om at forebygge den store Dödelighed blandt spæde Pleiebörn, om de ubemidlede Klassers Næringsmidler, og om Indskrænkning af Brændeviinsbrugen. Ingen vil kunne nægte, at man, ved at forlange disse Spörgsmaal besvarede, stillede store Fordringer til Congressen, tilmed da Svarene maatte bevare en vis Almindelighed og Korthed ved Siden af Hensynet til, saavel hele Nordens som hvert enkelt Lands særegne Forhold og Omstændigheder. Mange troede derfor ogsaa, at disse Fordringer ikke lode sig opfylde, og de nöiedes med det Haab, at en saa stor og anseelig Forsamling ialfald skulde kunne vække Opmærksomhed for Sagen, og vise baade Regjering og Publicum, at Sundhedspleien dog var Noget, det nok var værd at röre sig for.

Udfaldet overtraf imidlerlid i det mindste denne sidste beskednere Forventning; og om det end maa indrömmes, at adskillige af Svarene baade bleve noget svævende, omgaaende og mindre udtömmende affattede, maa det dog i det Hele erkjendes, at der, saavel i Forhandlingen om Besvarelsen, som i selve Svarene, er leveret Meget, som maa paaagtes, Meget, som har blivende Værd og Betydning. Hvad der i Sandhed var glædeligt, det var den Iver og Interesse, den varme Deeltagelse, hvormed selv de ældre og höitstaaende Mænd, fra de forskjelligste Livsstillinger, optoge Spörgsmaalene, blandede sig i Discussionen, og ved deres modnere Dom, större Erfaring og velvillige Optræden ikke lidet bidroge til at Congressen lykkedes saa vel. Sprogene lagde ingen Hindring iveien for en let Opfattelse og en livlig Tankeudvexling; men iövrigt var det ikke til at miskjende, at Svenskerne oplæste og udtalte Dansk langt lettere og bedre end de Danske Svensk. Den Opposition, som man havde ventet og önsket at höre fra deres Side, som ellers ved enhver Leilighed sætte sig imod Udförelsen og Gjennemförelsen af Sundhedsforanstaltninger, den udeblev; og dette mener jeg var Skade. Thi Kampen opklarer ofte meget, og den baade styrker og luttrer,

til Gavn for selve Sagen. Af Forsvaret seer man bedst om Sagen er god og Grunden sikker; og Forsvaret var her blevet godt.

I förste Afdeling dreiede Hovedinteressen sig om Sundhedspolitiets Organisation, i tredie Afdeling var det især Spörgsmaalet om de spæde Pleiebörn, og i 2den Afdeling Vand- og Kloakspörgsmaalet, som satte Kræfterne i Bevægelse. Alle maae være enige om at disse Spörgsmaal bleve behandlede baade saa udtömmende, som Tiden vilde tillade det, og med saa megen Indsigt, Grundighed og Kjendskab til Forholdene, som Spörgsmaalenes Vigtighed syntes at kræve. Ogsaa hvad Behandlingen af de övrige Spörgsmaal angaaer maa det indrömmes, at enhver berettiget Anskuelse baade blev udtalt og taget i Betragtning, og der er ingen Tvivl om at der i de trykte Forhandlinger om disse Gjenstande er opbevaret et Materiale, som baade Folk og Regjering, som baade Fagmænd og Lægmænd vil kunne bruge med Nytte. Selv Videnskaben vil her finde Adskilligt at bygge paa.

Fremfor Alt tör man nære det Haab, at det fuldbragte Arbeide vil bidrage til at der skaffes Hjælp der hvor Nöden og Trangen til Hjælpen er störst, og til kraftig at fremme den sanitære Reform her i Norden. Kun een Mangel led man under ved Congressen, og det var Mangel paa Tid. Den korte Tid hindrede navnlig eet, meget vigtigt, Spörgsmaals Fremme, nemlig Spörgsmaalet om Brændeviinsbrugen. Det var saa meget mere at beklage, som der fra norsk Side var indsendt meget værdifulde skriftlige Bidrag til at oplyse Sagen. Disse og andre lignende Meddelelser og Bidrag have imidlertid ikke været forgjæves; de ere bevarede i den trykte Beretning og ville saaledes kunne benyttes og stifte Gavn.

Jeg har saaledes viist, hvor godt Indbydelsen til Congressen blev optaget, hvilke gode Forventninger man med Rette turde nære om dens Virksomhed, og hvorledes disse Forventninger ingenlunde bleve gjorte til Skamme. Jeg vilde nu önske at jeg hertil kunde föie en gunstig Besvarelse af et sidste, meget vigtigt, Spörgsmaal, nemlig det: om der allerede nu er Tegn til at det höiere Maal, man sigtede til, virkelig vil blive naaet, og om man allerede nu kan paavise nogen moden Frugt og praktisk Virkning af Congressen. Svaret herpaa kan dog neppe forlanges endnu, da kun et halvt Aar er forlöbet siden Congressen sluttedes; men enkelte Varsler og gode Tegn kan jeg dog anföre.

Det er saaledes vist nok, at Congressens Arbeider allerede nu benyttes her i Danmark og anföres som Hjemmel i hygieiniske Sager og Skrifter; det er fremdeles mere end rimeligt at antage, at

Congressens Afholdelse og Virksomhed har bidraget til at den svenske Regjering i Slutningen af forrige Aar har nedsat en Commission til at udarbeide Forslag til Love angaaende Ordningen af Rigets Sundhedsforhold; og endelig giver det godt Haab for Sundhedspleien i Norge, at just et af Congressens dygtigste Medlemmer, en af dens Förere og Ledere, nemlig F. Kierulf, kort efter Congressens Afholdelse, har, som Medicinaldepartementets Expeditionschef, bereist en stor Deel af Landet.

Paa disse Tegn ville vi bygge!

Kjöbenhavn, Januar 1859.

Anmeldelser af nye Skrifter.

Reverdil, Struensée et la Cour de Copenhague 1760—1772. Paris 1858.

Ved Læsningen af Frankrigs Historie under Ludvig den XIV og Ludvig den XV, navnlig af de talrige Memoirer fra det 17de og 18de Aarhundrede, der oplyse de nævnte Kongers Privatliv og Hofhistorie, maa enhver tænkende Læser komme til Erkjendelse af, at Revolutionen af 1789 var en naturlig Begivenhed. Foreliggende Bog, forudsat at den stemmer med Sandheden, ville de Fleste vistnok lægge fra sig med det Udraab: „og dog er vort lille Land ikke blevet Skuepladsen for voldsomme indre Rystelser, og dog er Magten saa at sige umærkelig gleden ud af uværdige i værdigere Hænder.“ Naar man, som i Reverdils Memoirer, nærved seer, hvorledes i Frederik V^s og Christian VII^s Tid den tydsk-danske Adel tumlede Stat og Hof, hvorledes Reventlowerne, Moltkerne, Holckerne, Schackerne, Rantzauerne, Danneskjolderne o. s. v. letfærdig spillede med Kongehusets Værdighed og Statens Kraft, hvorledes Hofintriguer udgjorde Magthavernes Hovedbeskjæftigelse, Statssager derimod vare en Biting for dem, og ofte kun tjente til Paaskud for Forgemaksvirksomheden, hvorledes Frydenlunds Meloner og Ferskener udelukkende prydede Finantsministeren Reventlows Middagsbord, uagtet Frydenlund var Kronprindsens, og ikke Finantsministerens Landsted,

hvorledes Frederik V^tes Yndling, Grev Moltke, klyngede sig til Magten for at skaffe sine to yngste Börn i Vei (de övrige 9 vare vel forsörgede), hvorledes Grev Danneskjold-Samsöe paa Marinen anvendte den samme Slags Oeconomi, som var Særkjendet for hans private Liv, — naar Man i Korthed sammenfatter det Indbegreb af Selviskhed, Rænker og Corruption, der var Aanden og Principet i Danmarks Styrelse i den sidste Halvdeel af Frederik V^s og den förste Halvdeel af Christian VII^s Regeringstid, saa finder man det mindre underligt, at det danske Folk i en halv Snees Aar fandt sig i en i mange Henseender cynisk Favoritregering, end at det afholdt sig fra al Selvtægt imod det tydske Hof- og Adelsparti, hvis Indflydelse siden Struensees Fald uden Voldsomhed, men efterhaanden og fredelig er vegen for Folkets forögede Indflydelse paa Statsstyrelsen. Uagtet det ikke vilde være rigtigt, ubetinget at fæste Lid til Reverdils Opfattelse af den Tids Begivenheder, idet den Fremmede navnlig röber sig ved Ligegyldigheden for det Nationale, og Tydskeren Joachim Bernstorff saaledes passende er hans Helt, saa bærer hans Referat af Facta dog Præget af at være sandfærdigt, thi dels stemmer det i alt Væsentligt med andre Skildringer af det beskrevne Tidsrum, t. Ex. Keiths og Wraxalls, dels belægger Forfatteren sine Paastande med uigjendrivelige Beviser, samtidig Correspondance o. s. v. — Fölgen heraf er, at Man, med Hensyn til Kjendsgjerningerne, ikke finder meget Nyt i hans Bog, hvorimod enkelte af de handlende Personer vise sig i et forskjelligt Lys fra det, hvori man för har været vant til at sée dem. Medens Christian VII, Caroline Mathilde, Struensee og enkelte Andre i Hovedsagen stemme med det Billede, som den almindelige Mening tidligere har dannet sig af dem, undtagen forsaavidt et vist malicieust Træk i Kongens Charakter og det Formlöse i Struensees Færd træder skarpere frem, giver Forfatteren nye Portraiter af de övrige Hovedpersoner. Navnlig gjælder dette om Brandt og Rantzau-Ascheberg. Den Förste er ikke mere den blot fremfusende, men paa samme Tid aabne Mand, som vi ere blevne vante til at see i ham; han er nu tillige en Ærgjærrig af det lavere Slags, uden höjere Formaal, samt en indiscret og lidet kræsen Beiler til enhver Art af verdslig Nydelse, fra Titler og Ordener til hin Tids fordærvede Kvinders kortvarige og prisbillige Gunst. Rantzau er ikke mere den danske Richelieu eller Lauzun, den slebne, snedige, paa Kanterne fordærvede, men paa Bunden ridderlige Aristokrat og Statsmand, som man tidligere har forestillet sig, og som Scribe har skildret i „Statsmand og Borger"; nei han synker ned til en vanartet Adels-

mand, en ryggeslös Hofmand, en lav Intriguant og en ondskabsfuld Verdensmand, der end ikke undseer sig for i selve Oplösningen af Struensees Drama at spille et falsk og dobbelt Spil, idet han paa samme Tid, som han overtager Hovedrollen deri, ved at lede Forberedelserne til sin Velgjörers Fald, forraader sine Medforbundne i Sammensværgelsen, feigt röber det Hele i et senere fremkommet Brev til Struensee, der til sin Ulykke intetsteds var at træffe, samt endelig sætter Kronen paa sin Nederdrægtighed ved at insultere en falden Kvinde og — Dronning. Eftermælet vil aldrig kunne tilgive ham den i Reverdils Memoirer, S. 337, beskrevne Scene. Det samme odieuse Skin er i mindre Maalestok udbredt over Bipersonerne Eichstædt, Koller-Banner, Behringschjöld og von Osten. Lidet Bedre gik det de literaire Notabiliteter. Suhm, Langebek og Tyge Rothe satte ved den samme Leilighed en uudslettelig Plet paa deres Minde, ved den feige Smiger, hvormed de lovpriste den samme Struensees Fald, hvem de tidligere havde brændt deres bedste Rögelse. Navnlig nedværdigede Rothe sig ved sin Hymne til Behringschjöld, der kort iforveien havde truet med at lade Poeten kaste ud af Vinduet (S. 151).

Den hele Skildring viser, at Absolutismen her i Landet var sjunken ned i en saadan Pöl af Raaddenhed, at dens Rolle snart maatte være udspilt, og man bestyrkes derved, om det behövedes, yderligere i den Forvisning, at den forandrede Regeringsform, som den nyere Tid har bragt Danmark, ikke var en ved ydre Begivenheder fremkaldt Tilfældighed, men en i de forlöbne Aarhundreders Historie dybt begrundet Nödvendighed.

G. T.

Niels Winther, Færöernes Historie, udgiven ved Undervisningsministeriets Understöttelse. Kjöbenhavn 1858 og 1859. Schönbergs Forlag.

Uagtet foreliggende Skrift endnu er ufuldendt, saa fortjener det dog at omtales i et Nordisk Tidsskrift, som et af Forarbeiderne til Nordens Historie. Det er en god Anvendelse af de til Undervisningsministeriets Raadighed staaende, til Understöttelsen af videnskabelige Formaal bestemte Pengemidler, at fremme Samlingen og Ordningen af det nye og endnu spredte Materiale til Fædrelandets Historie, som, naar man gaaer nogle Aarhundreder tilbage i Tiden, falder sammen med Nordens Historie. Færöerne og Island (til Ud-

arbeidelsen af hvis Diplomatarium det nævnte Ministerium ogsaa bidrager) have, deres nærværende ringe politiske Betydning uanseet, en uafviselig historisk Interesse, dels formedelst den Maade, hvorpaa de oprindelig bleve coloniserede, dels ved de der i störst Renhed opbevarede sproglige, folkelige og Sagnelementer af ublandet nordisk Herkomst. Der findes endnu Levningerne af den gamle hedenske Civilisation; og den Aand, som i det övrige Norden hovedsagelig lever i Fortidens Erindring, lever her i Nutidens Skikke, Vedtægter og Tale. Nordenvinden og Atlanterhavet have fredet om dette en svunden Tids Culturphænomen, medens det blev ringeagtet af den sydlige Civilisation; fremtidig vil dets bedste Værn være dets Frænders Anerkjendelse. Men denne bestaaer ikke i Agtelsen for det Gamle, ene fordi det er Gammelt, men fordi det besidder gode Kræfter, som, i en anden Skikkelse, og blandede med det Nye, kunne fremtræde gjenfödte i en höiere Form. Den forudsætter derfor saavel et nöie Kjendskab dertil, for at Hveden kan blive skilt fra Klinten, som den gode Urtegaardsmands kjærlige Haand i Behandlingen af de gamle Planter.

Herr Winthers Arbeide fremtræder ikke med Fordring om at være en pragmatisk Behandling af det givne Stof. Det er en Samling af Materiale, og bör derfor bedömmes fra dette Synspunkt. Som saadant er det et værdifuldt Bidrag, thi Samlingen indeholder snarere formeget end forlidt; det er den fremtidige kritiske Historieskrivning forbeholdt at adskille det Overflödige, det Mythiske. Hovedsagen er, at man her paa eet Sted har de spredte Momenter af Færöernes Historie samlet, og at neppe nogen Notits derom er udeladt. Man maa derfor ikke vente, her at finde en stræng videnskabelig Ordning og Sondring af Kjendsgjerningerne; men gaaer man til Bogen med Önsket om at finde et eller andet Datum, som man ellers forgjæves opstöver hist og her, saa vil man ikke blive skuffet. Dernæst er Bogen skreven med en varm Kjærlighed til den fjerne Ögruppe, hvis Indbyggere, endskjöndt deres Land aldrig, som Island, har haft nogen Periode af Selvregering, men fra Hakon Jarls Tid af har staaet under norske og danske Konger, dog endnu bestandig udmærke sig ved deres Dygtighed, Tarvelighed og Trofasthed mod deres ensomme og golde Klipper. Det gjör godt, her at gjenfinde de Træk af den gamle Charakter, som gjorde Nordboen til hvad han var i den gode Tid, en stridig og karrig Naturs uovervundne Herre, og en Mand, som i Forhold til sine Medmennesker satte en fattig Selvstændighed over en rig Afhængighed. Det var önskeligt, om Localbehandlinger af de forskjellige nordiske Egne og Landsdele maatte blive almindeligere,

ikke blot som nödvendige Forarbeider til hele Nordens Historie, men ved Siden deraf ogsaa for ret at tydeliggjöre Samtiden, hvilke de blivende og gjennemgaaende Egenskaber vare, som grundlagde vore Forfædres Hæder blandt deres Samtid, og gjorde deres Venskab saa efterönsket, deres Fjendskab saa besværligt. Man vil udentvivl komme til samme Resultat, som ved Læsningen af foreliggende Bog, at det var Nordboens fribaarne Selvstændighedsfölelse, hans stærke Drift til at holde sig paa sit Eget, der i Oldtiden skabte den nordiske Viking og den nordiske Bonde, og som i Middelalderen længe var en Dæmning imod Lehnsvæsen og Vornedskab, indtil det endelig lykkedes den sydfra med tydske Fyrster og tydsk Adel indströmmende Flod at oversvömme Nordens lave Land med sine ufrie Principer. Hvis det er Historieskrivningens praktiske Formaal at vække Folkene til Selvbevidsthed, at lære dem at kjende sig selv, saa kan det ikke feile, at lignende locale og Detailbearbeidelser af enkelte nordiske Landskabers Historie vilde bidrage Deres til Folkeerkjendelsen og Folkeopdragelsen i Norden, og det tör nok antages, at de talrige Skrifter i denne Retning, som vore norske Brödre eje, ikke have været uden Indflydelse paa Uddannelsen af den freidige Nationalfölelse og Selvtillid, som, selv om den kan overdrives, dog gjör Normændene til den driftige, dygtige og frisindede Nation, der kun vil være det den er og ikke Andet, og tiltrods for alle Fristelser, afviser Tanken om en Helstat med Sverrig.

G. T.

Folke-Sange og Melodier, udsatte for Pianoforte af A. P. Berggreen. Ny Udgave. Kjöbenhavn. Den Gyldendalske Boghandling og Th. Lind. 1859.

I Aaret 1842 begyndte Professor, Organist Berggreen en Samling udvalgte Folke-Sange og Melodier, hentede fra næsten alle Europas Nationer. I den harmoniske Behandling er der, ved Siden af stor Simpelhed, bevaret den for hvert Folks Musik eiendommelige Tone; Texten meddeles i Reglen fuldstændigt, ledsaget af en Oversættelse, hvor Sproget maatte antages at være mindre almindeligt forstaaeligt; i Anmærkninger gives værdifulde orienterende, litterær- eller musik-historiske Oplysninger, Henvisninger o. s. v. Denne Samling, der er afsluttet i 4 Bind, hvert for sig indeholdende Udvalg af de forskjelligste Nationers Sange og Melodier (Dandse), har alle-

rede i længere Tid ikke fuldstændigt været at erholde i Boghandlen. Professor Berggreen har derfor paabegyndt nærværende nye Udgave, som vi önske i hele det skandinaviske Norden maa faa den Udbredelse, den i saa höi Grad fortjener, saameget mere som Samlingen, i hvert Fald for de danske Folkesanges Vedkommende, indeholder ikke saa Lidt, som man forgjæves vil söge andetsteds. Den nye Samling, der i flere Retninger vil blive betydelig foröget, er i sit Anlæg forsaavidt forskjellig fra den tidligere, som hver Afdeling skal indeholde een Nations eller faa Nabonationers Melodier. Ordenen for Udgivelsen bliver denne: Danske (færöiske og islandske.) — Norske. — Svenske. — Tydske. — Hollandske, flanderske, franske. — Engelske, skotske, irske. — Spanske, portugisiske, italienske. — Slaviske. — Ungerske, nygræske, tyrkiske. — Udeneuropæiske.

Subskriptionen er kun bindende for förste Afdeling: danske Folke-Sange og Melodier. De ville udgjöre 20—24 Ark, og udkomme med omtrent 14 Dages Mellemrum, i Hefter paa 2 Ark (16 Sider), til en Priis af 24 Sk. (dansk) for hvert Hefte; tilsammen altsaa omtrent 2 Rdl. 48 Sk. à 3 Rdl.

De to förste Hefter, som ere udkomne, indeholde: Sangen om Ungen Svennendal i to gamle Melodier; Svend Vonved i 4 gamle Melodier; Sivard Snarensvend; det færöiske Kvad: Brynhild og Sjurður, 50 Vers med Oversættelse af Svend Grundtvig; Vidrik Verlandssöns Kamp med Langbeen Risker; Turneringen; Kong Dideriks Kæmpers Færd i Birtings Land; Vidrik Verlandssön og Ulf van Jern; Berner Rise og Orm Ungersvend; Henrik og Fru Gunder (Slesvigsk Vise); Grev Guncelin; Hagbard og Signe; Liden Grimmer og storen Kamper; Olger Danske og Burmand (Færöisk Melodie).

Udstyrelsen er smuk, baade hvad Noder og Text angaar.

F. R.

Akademiske Meddelelser.

1. Antallet af de Studerende, som efter bestaaet Afgangsprøve ved Skolerne (de slesvigske indbefattede) eller Adgangsprøve ved Universitetet have ladet sig indskrive som akademiske Borgere i Aaret 1858, er 173. Af disse have 6 erholdt „første Karakter med Udmærkelse", 97 første, 66 anden og 4 tredie Karakter.

Den theologiske Embedsexamen er i Aarets Løb absolveret af 39 (11 laud.; 17 h. ill. Imi gr.; 9 h. ill. IIdi gr.; 2 non cont.); den fuldstændig juridiske af 30 (15 laud.; 14 h. ill.; 1 non cont.); den statsvidenskabelige af 2 (1 laud.; 1 h. ill.); den lægevidenskabelige af 13 (11 laud.; 2 h. ill. IIdi gr.); den philologisk-historiske af 4 (1 laud. egregie; 2 laud.; 1 h. ill.); 2 underkastede sig Magisterconferents, af hvilke den ene tilkjendtes admissus cum laude, den anden admissus; 6 polytechnisk Embedsexamen (3 laud.; 3 h. ill.); Een Landbrugs-Examen erholdt „Meget godt."

2. I Aarets Løb have følgende Candidater disputeret for Doctorgraden i Medicinen: Den 23de Marts Cand. med. & chir. C. E. With: Et Bidrag til den differentielle Diagnose af Klappesygdommen i Hjertet; paa Embedsvegne opponerede Etatsraad, Professor Eschricht og Professor Sommer. Den 23de Juni Reservemedicus ved det Kgl. Frederiks Hospital T. S. Warncke: Om Benzoesyrens Indvirkning paa enkelte Sider af det dyriske Stofskifte og om Allantoinets og Oxalsyrens Forekomst i Urinen; paa Embedsvegne opponerede Professor Dr. med. Fenger og Dr. med. Sommer, af Tilhørerne Cand. med. & chir. P. Plum. Den 29de Juni Cand. med. & chir. P. Knudsen: Bidrag til at belyse Begravelsespladses Indflydelse i sanitær Henseende; paa Embedsvegne opponerede Professorerne Dr. med. Otto og Dr. med. Buntzen, af Tilhørerne Professor,

Dr. med. Hornemann og Dr. med. Howitz. Den 12te October Cand. med. & chir. C. Reisz: Om Bronchotomiens Indikationer; paa Embedsvegne opponerede Professor, Dr. med. Stein og Lector Saxtorph. Den 18de October Cand. med. & chir. D. H. O. Cold: Lægevæsenet og Lægerne under Christian IV's Regjering; paa Embedsvegne opponerede Professorerne Etatsraad Eschricht og Buntzen; af Tilhörerne Cand. theol. H. F. Rördam.

3. Til Besvarelse af de i 1857 udsatte Priisopgaver er ikkun een Afhandling indkommen, over den theologiske Opgave. Forfatteren, Cand. theol. Christian Emil Brunnemann tilkjendtes Priismedaillen.

For Aaret 1858—59 udsattes fölgende Priisspörgsmaal: 1) I Theologien. Hvilke Oplysninger kunne hentes fra de i Cyprians og Hieronymus's Værker opbevarede Breve til Anskueliggjörelse af de Christnes og den christelige Kirkes Tilstand i det tredie og fjerde Aarhundrede. 2) I Retsvidenskaben. Om Ægtefællernes Stilling i formueretlig Henseende efter vore ældre og nugjeldende Love. 3) I Statsvidenskaberne. Hvilken Indflydelse udöve Kornpriserne paa Arbeidslönnens Höide? 4) I Medicinen. Der önskes en Fremstilling af Indicationerne for Electricitetens Brug som Helbredelsesmiddel samt Angivelsen af dens vigtigste Anvendelsesmaade. 5) I Philosophien. At oplyse Aristoteles's Begreb Entelechien, og vise, hvorledes den aristoteliske Philosophie med Hensyn paa dette Grundbegreb er at characterisere i Forhold til den platoniske. 6) I classisk Philologi. Der önskes en Fremstilling af den italienske Stad Cumæs Historie og Forfatning. 7) I orientalsk Philologi. En sammenlignende Fremstilling af den arabiske og hebraiske Orddannelse i Navne- og Gjerningsord. 8) I Historie. At undersöge ved Hjælp af Kilderne, hvilke det af Longobarderne i Italien oprettede Riges Bestanddele og Grændser vare ved den förste Konge Alboins Död, og hvorledes disse Grændser deels udvidedes, deels indskrænkedes under hans Efterfölgere, indtil Riget omstyrtedes af Carl den Store. 9) I Naturhistorie. Der önskes en paa selvstændige Undersögelser grundet Fremstilling af Rodstokkens *(rhizoma)* morphologiske og biologiske Forhold hos en Art af i det mindste ti *dicotyledone* Familier. Afhandlingen maa være ledsaget af Afbildninger og Præparater. 10) I Æsthetik. At undersöge det Forhold, hvori det Ethiske bör staae til Poesien; at paavise Digterens Forpligtelser saavelsom hans Rettigheder i denne Henseende; tillige at fremstille de betydeligere Æsthetikeres Meninger i denne Sag. 11) I Mathematik. Der önskes en saavidt muligt udförlig og elegant

Undersögelse af de Forandringer, som den Chorde undergaaer i Retning og Længde, der under en Solformörkelse tænkes at forbinde Hornspidserne. Under de ved almindelig Beregning af Formörkelserne gjeldende Forudsætninger beröre nemlig Chorderne, under det omtalte Phænomens Forlöb en fast beliggende Parabol. Idet Man gaaer ud fra dette Theoriens Beviis maa Besvarelsen söge at udfinde andre herhen hörende mærkelige Relationer, og i Særdeleshed de geometriske Egenskaber ved den krumme Linie, som Chordens Midtpunkt tilbagelægger, medens Maanen bedækker Solen. Solen tænke Man sig ubevægelig; iövrigt antages Maanens relative Bane som en ret Linie og dens Bevægelse som jevn. 12) I Physik og Chemi. Ved Hjelp af de bekjendtgjorte meteorologiske Iagttagelser undersöges det, om Maanen hos os har nogen Indflydelse paa Veiret.

Besvarelserne af Opgaven i den classiske Philologi skulle affattes paa Latin og Besvarelserne af den æsthetiske Opgave paa Dansk; til alle de övrige benyttes enten det danske eller det latinske Sprog, efter Forfatterens frie Valg. Afhandlingerne maae indsendes til Universitetets Rector inden den 1ste Juli 1859, med Undtagelse af Besvarelserne af den naturhistoriske Opgave, til hvis Indlevering Tiden staaer aaben indtil 1ste Juli 1860.

4. Ved Kjöbenhavns Universitet og den Polytechniske Læreanstalt var der i 1858 anmeldt fölgende Forelæsninger og Övelser (Timetallet er beregnet ugeviis):

Det theologiske Facultet.

Dr. H. N. Clausen: Indledning til Dogmatiken, 3 T.; Dogmatikens anden Deel, 3 T. i 1ste Halvaar; Fortolkning af Brevet til Galatherne, 2 T.; Gjennemgaaelse af *Apologia confessionis augustanæ*, 4 T. i 2det Halvaar. Dr. C. E. Scharling: Fortolkning af Hebræerbrevet, 3 T., Fortolkning af Apokalypsen, 3 T., Foredrag over det Nye Testamentes Fortolkning, Indledningsvidenskab, bibelsk Theologi o. s. v. i 1ste Halvaar; Veiledning til Studium af Apostlenes Gjerninger, 3 T., Indledning til det Nye Testamente, 3 T., theologiske Skriveövelser, 1 T., i 2det Halvaar. Christen Hermansen: Det gamle Testamentes Theologi, 4 T., Fortolkning af Propheterne Obadias, Zephanias, Haggai og Malachias, 2 T., i 1ste Halvaar; Indledningen til det Gamle Testament, 3 T., Fortolkning af förste Deel af Genesis, 3 T., i andet Halvaar. Lic. Joh. Fred. Hagen: De tre nordiske Rigers Kirkehistorie indtil Reformationen, 2 T., Kirkens Historie fra 1517 til Midten af det 18de Aarhundrede, 4 T., theologiske Skriveövelser, 2 T., i 1ste Halvaar; Kirkens Reformationsperiode, 3. T., den ældste Kirkes Historie, 3 T., Examinatorium over Kirkehistorien, 2 T., i 2det Halvaar. Lic. Joh. A. Bornemann: Den kristelige Ethiks anden Halvdeel, 4 T., Religionsphilosophi, 2 T., i 1ste Halvaar; Indledning til Dogmatiken, 3 T., Dogmatikens förste Deel, 3 T., Repetitorium over Ethiken, 1 T., i 2det Halvaar.

Pastoralseminariet.

Dr. B. Münter: Veiledning i at catechisere, 2 T. i 1ste og 2det Halvaar. Dr. J. H. Paulli: Forelæsninger over Præstens Embedsgjerning i den danske Folkekirke, i 1ste Halvaar; Forelæsninger over den evangeliske Homiletik, i 2det Halvaar. Dr. juris A. L. Casse: Foredrag over Kirkeretten, 2 T., i 2det Halvaar.

Det rets- og statsvidenskabelige Facultet.

Lic. F. C. Bornemann: Den danske Criminalrets specielle Deel, 4 T., den danske Criminalrets almindelige Deel, daglig, Examinatorium over Retsphilosophien, 4 T., i 1ste Halvaar; practiske Övelser, 2 T., den danske Criminalrets almindelige Deel, 5 T., den almindelige Retslære, 5 T., i 2det Halvaar. F. T. J. Gram: Den danske Familieret, 4 T., den danske Privatrets almindelige Deel, 2 T., Examinatorium over den danske obligatoriske Ret, 3—4 T., i 1ste Halvaar; Examinatorium over den danske Privatrets almindelige Deel, 3 T., Forelæsning over den danske obligatoriske Rets almindelige Deel, 5 T., i 2det Halvaar. Dr. med. C. J. Kayser: Forelæsninger over Danmarks Statistik, 3 T., sammenlignende Statistik, 2 T., i 1ste Halvaar; efter en Indledning om Statistikens Theori og Methode Forelæsning over Danmarks Statistik, 3 T., den politiske Statsoeconomies Theori, 2 T., Skriveövelser, 2 T., i 2det Halvaar. P. A. Vedel: Forelæsning over den danske Kirkeret, 4 T., Indledning til den civile Proces, 4 T., i 2det Halvaar. Julius Benzon-Buchwald: Statsvidenskabelig Encyclopædi, 2 T., Finantssystemerne, 4 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over Finantssystemerne, 4 T., Examinatorier over statsvidenskabelig Encyclopædi, 1—6 T., den politiske Oeconomies Theori, 4 T., i 2det Halvaar. A. Aagesen: Den romerske Obligationsret, 5 T., dansk Retsencyclopædi, 5 T., praktiske Övelser, 2 T., i 1ste Halvaar; Forelæsning over den juridiske Encyclopædi, 4 T., Examinatorium over den romerske Privatret, 5 T., i 2det Halvaar. Dr. phil. H. M. Velschow: Foredrag over det europæiske Statssystems Historie fra 1815 til vor Tid, 3 T., i förste Halvaar. Dr. phil. C. N. David: Forelæsning over Nationaloeconomiens Grundsætninger, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. T. R. Schütze: Forelæsninger over den slesvigske Criminalret, 4 T., Forelæsning over den slesvigske Civilproces, 5 T., practiske Övelser i denne, 1 T., Foredrag over et Æmne af Romerretten, 5 T., i 1ste Halvaar; Romerrettens almindelige Deel, 5 T., den slesvigske Kirkeret, 3 T., Examinatorium over den romerske Thingsret, 2 T., i andet Halvaar. Doc. F. J. Larsen: Den slesvigske Privatrets almindelige Deel, 3 T., i 1ste Halvaar; den slesvigske Criminalproces, 3 T., i 2det Halvaar.

Det lægevidenskabelige Facultet.

Dr. O. L. Bang: Den specielle Therapi, 4 T., i 1ste og 2det Halvaar. Dr. D. F. Eschricht: gjennemgaaer Secretionerne, Forplantelsen og Udviklingshistorien, 4 T., Veiledning ved de Studerendes Besög i det zootomisk-physiologiske Museum, Repetitioner, 4 T., i 1ste Halvaar; den almindelige Physiologi, 4 T., Afsnit af Physiologiens Historie, 1 T., i 2det Halvaar. Dr. C. Otto: Forelæsninger over Pharmacodynamik, 3 T., Examinatorier i Pharmacognosi, 2 T., medico-legale Övelser, 1 T., i 1ste Halvaar; Examinatorier i Pharmacognosi, 4 T., medico-legale Övelser, 1 T., i 2det Halvaar. Dr. S. A. W. Stein: De chirurgiske Operationer, 3 T., samt Övelser, 2 T., i 1ste og 2det Halvaar; den chirurgiske Anatomi, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. C. E. Levy: De uregelmæssige Födsler, 3 T., i 1ste Halvaar; Explorationsövelser paa Svangre, 2 T., Övelser i den stationære og ambulatoriske Clinik, dagligen, i 1ste og 2det Halvaar; den obstetriciske Operationslære, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. A. G. Sommer: Forelæsninger over Pathogenien, 3 T., Underlivsorganernes og Nervesystemets pathologiske Anatomi, 2 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over den pathologiske Anatomi, 4 T., Examinatorier over Pathogenien, 1 T., i 2det Halvaar. Dr. C. E. Fenger: Leder den medicinske Clinik paa Frederiks Hospital, 2 T., casuistiske Forelæsninger over den pathologiske Anatomi, leilighedsviis, i begge Halvaar. Dr. A. Buntzen: Leder daglig den chirurgiske Clinik paa Frederiks Hospital; Foredrag, Examinatorier samt Operationer, dagligen i begge Halvaar. I. Ibsen: Læren om Aandedræts- og Fordöielsesorganerne samt Forelæsninger over Nervesystemet, 3 T., Læren om Ledföiningerne, 2 T., i 1ste Halvaar; Læren om Aarerne og Forplantelsesorganerne, 3 T., Muskellæren, 2 T.; Underviisning i Bruget af Mikroskopet, 2 T., Dissectionsövelser daglig i de tre sidste Maaneder, i 2det Halvaar. M. Saxtorph: Underlivets chirurgiske Sygdomme, 2 T., Articulationssygdomme, 2 T., i 1ste Halvaar; Luxationer, 2 T., Urin- og Genitalsystemets Sygdomme, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. S. M. Trier: Veiledning i at kjende og helbrede indvortes Sygdomme, daglig i begge Halvaar. S. E. Larsen:

Cliniske Forelæsninger samt Övelser, 2 T., i begge Halvaar. Dr. M. Christensen fremhæver under Stuebesögene det Vigtigste i diagnostisk og therapeutisk Henseende. Dr. M. Hassing: Cliniske Foredrag over de veneriske Sygdomme samt casuistiske Meddelelser herom, 2 T., i 1ste Halvaar; cliniske Examinatorier over Hudsygdomme, 2 T., i 2det Halvaar.

Privatdocent.

Dr. A. S. P. Brünniche: Afsnit af Symptomatologien, 2 T., i 1ste Halvaar.

Det philosophiske Facultet.

Dr. Fred. Chr. Sibbern: Logik 2 T., Psychologi, 3 T., Examinatorier, 1 T., i begge Halvaar. Dr. F. C. Petersen: Athenernes Retsvæsen, 1 T., Veiledning i Fortolkning af Aristophanes' Comoedie „Hvepserne", 3 T., i 1ste Halvaar; Foredrag af den græske Poesies Historie, 4 T., i 2det Halvaar. Dr. J. N. Madvig: förste Bog af de verrinske Taler, 3 T., sluttet Forelæsning over de romerske Antiqviteter, 3 T., samt Övelser i Fortolkningen af Polyps 3die Bog, i 1ste Halvaar; encyclopædiske Forelæsninger over Philologi, 3 T., Aristophanes' Acharner, 3 T., Övelser i Fortolkningen af et Par af Plutarchs Biographier, 2 T., i andet Halvaar. Dr. H. M. Velschov: Udsigt over det danske Folks Cultur fra 1660 til vor Tid, 3 T., i begge Halvaar; det europæiske Statssystems Historie fra 1815 til vor Tid, 3 T., i 1ste Halvaar. Lic. R. Nielsen: Examinatorier over den philosophiske Propædeutik, 2 T., den philosophiske Propædeutiks sidste Afdeling, 3 T., i 1ste Halvaar; den philosophiske Propædeutiks förste Afdeling, 4 T., Examinatorier over det Foredragne, 2 T., i 2det Halvaar. N. L. Westergaard: Fortolkningen af Rigveda, 1 Time, og af Hitopadeça, 1 Time, Sanskrit-Cursus, 2 T., i begge Halvaar; Begyndelsesgrundene af Sanskrit-Sproget, 2 T., i 2det Halvaar. N. M. Petersen: Forelæsning over Digtene i Sæmunds Edda, 3 T., i 1ste Halvaar; Foredrag over den ældste nordiske Poesi, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. J. L. Ussing: Fremstilling af Rom og Romerfolkets borgerlige og sociale Forhold paa Augusts Tid, 3 T., Övelser over et Afsnit af Ciceros Breve, 4 T., i 2det Halvaar. Dr. J. C. Hauch: Den lyriske og dramatiske Poesi, 2 T., i 1ste Halvaar; Forholdet mellem den egentlige Pathos og det Characteristiske, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. F. E. Schiern: De europæiske Folkeslags, navnlig Englændernes Herredömme i Indien, i 1ste Halvaar; det tyrkiske Riges Dalen, de nyeste Emancipationsbestræbelser hos de af Osmannerne i Europa beherskede Folk, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. A. F. Mehren: Den arabiske Syntax, 1 T., Begyndelsesgrundene i det arabiske Sprog, 1 T., Fortolkning af et Stykke i Propheterne tilbydes de Studerende, i begge Halvaar; Stykker af 1001 Nat, 2 T., i 1ste Halvaar; Fortolkning af nogle Maqamer af Nasif el-Jazigis Værk „magmá-ul-bahrein", 2 T., i 2det Halvaar. Dr. C. F. Allen: Europas Samfundsforhold i Middelalderen, 2 T., de nordiske Rigers Historie i Unionstiden, 2 T., i 2det Halvaar. Konrad Gislason: Forklaring af Skáldskaparmál, 2 T., det oldnordiske Sprogs Begyndelsesgrunde, 2 T., i 1ste Halvaar; Veiledning for Begyndere i Studiet af det oldnordiske Sprog, 4 T., i 2det Halvaar. Ludv. Oppermann: Den tydske Litteraturs Historie til Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, 2 T., mundtlige Sprogövelser, 2 T., Veiledning i de oldtydske Sprogarter, i 1ste Halvaar; Slutning af den tydske Litteraturs Historie, 2 T., Fortolkning af Stykker af „Reineke Vos", 2 T., i 2det Halvaar. Vilh. Bjerring: det franske Theaters Historie fra Ludvig den 14de til vor Tid, 1 T., Skriveövelser, 2 T., i 1ste Halvaar; de franske Satiredigtere, 1 T., Skriveövelser, 2 T., i 2det Halvaar. George Stephens: Forelæsninger over Old-Engelsk, 2 T., den amerikanske Digter Longfellows Værker, 2 T., engelsk Samtale, 3 T., i begge Halvaar. J. J. A. Worsaae: Normandiets Erobring af de Danske og Englands Erobring af Normannerne, 2 T., i 1ste Halvaar; Christendommens Indförelse i Norden, 2 T., i 2det Halvaar. N. Höyen: Den antike Kunst, i 1ste Halvaar; Middelalderens Kunst, i 2det Halvaar. Dr. H. Bröchner: Den nyere Philosophies Historie fra Kant til vor Tid, 3 T., i 1ste Halvaar; den nyere Philosophies Forhold til Christendommen, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. Fr. Lange: Oversigt over de ethiske, psychologiske, sociale Betragtninger, der danne Grundlaget for en bevidst pædagogisk Kunst, 2 T., i 1ste Halvaar; den pædagogiske Methodiks og Didaktiks Hovedlærdomme, 2 T., i 2det Halvaar.

Privatdocenter.

Dr. Fr. Hammerich: Den christelige Udödelighedstro, i 1ste Halvaar. Dr. Joh. Forchhammer: Övelser over et Udvalg af Demosthenes' Statstaler, Övelser over 3die Bog af Socrates „de rerum natura", i 1ste Halvaar.

Det mathematisk-naturvidenskabelige Facultet.

Dr. G. Forchhammer: Krystallographi, 2 T., Jordbundslære, 3 T., de geognostiske Dannelser, 2 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over Oryktognosien, 1 T., den almindelige Geognosi, 2 T., Jordbundslæren, 3 T., mineralogiske Övelser, i 2det Halvaar. Dr. E. A. Scharling: Veiledning i Affattelsen af skriftlige Beretninger over de i Laboratoriet udförte Arbeider, de vigtigste Methoder til at foretage uorganiske Analyser, Forelæsning over Zoochemi og organisk Chemi, 3 T., i 1ste Halvaar; Ledelse af de chemiske Övelser, 4 T., Tilberedningen af Reagentier, 2 T., Forelæsninger over Stoffernes Chemi, 3 T., i 2det Halvaar. J. Japetus S. Steenstrup: Forklaring af enkelte Afsnit af Zoologien, 2 T., Repetitorier og Samtaler over disse, 2 T., Foredrag over enkelte Afsnit af Universitetets zoologiske Museum, i begge Halvaar. C. V. Holten: Lyslæren, 2 T., den chemiske Physik, 3 T., i 1ste Halvaar; enkelte Capitler af Physiken, 2 T., den mechaniske Physik, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. C. Jürgensen: De almindelige Sætninger, som ligge til Grund for Læren om Integralerne af algebraiske Differentialer, 2 T., flere Afsnit af den elementære Mathematik, 3 T., i 1ste Halvaar; Elementerne af Differential- og Integralregningen, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. H. d'Arrest: Solsystemets Indretning, 2 T., Beregningen af de specielle Perturbationer, 2 T., Veiledning i Brugen af astronomiske Instrumenter, i 1ste Halvaar; den sphæriske og theoriske Astronomi, 4 T., i 2det Halvaar. Dr. C. F. Lütken: De hvirvellöse Dyrs Naturhistorie, 4 T., i 1ste Halvaar; Veiledning for de Studerende i at bestemme og beskrive zoologiske Gjenstande, 2 T., i begge Halvaar; Hvirveldyrenes Naturhistorie samt Repetitorier, 4 T., i 2det Halvaar. Dr. J. S. Örsted: Den almindelige Botanik, 4 T., Övelser i at undersøge og beskrive Planter, 2 T., i 2det Halvaar. F. Didrichsen: De officinélle Planter og deres Systematik, 2 T., Plante-Anatomi og Physiologi, 2 T., practiske Övelser, 2 T., i 2det Halvaar. J. O. Schiödte: Arthropodernes Naturhistorie, 4 T., i begge Halvaar; Veiledning i anatomisk Tegning, i 1ste Halvaar.

Privatdocenter.

Dr. Adolph Steen: Sphærisk Trigonometri, 2 T., i 1ste Halvaar, Determinanternes Theori, 2 T., i 2det Halvaar. H. A. Pedersen: Foredrag over Theorien af nogle bestemte Integraler, 3 T., i 1ste Halvaar.

Den polytechniske Læreanstalt.

Dr. G. Forchhammer: De uorganiske Stoffers chemiske Analyse, 4 T., Jordbundslære, 3 T., Udsigt over Oryktognosien, 2 T., Ledelse af de chemiske Övelser, 2 T., i 1ste Halvaar; uorganisk technisk Chemi, 4 T., Jordbundslære, 3 T., Udsigt over Geognosien, 2 T., Mineralogi, 1 T., chemiske Övelser, 4 T., i 2det Halvaar. L. S. Kellner: Den descriptive Geometri, 4 T., i 1ste Halvaar, 6 T., i 2det Halvaar. C. G. Hummel: Mathematisk Physik samt Forberedelse for Foredraget over technisk Mechanik, 3 T., i 1ste Halvaar; Tegneövelser, daglig, i begge Halvaar. Dr. E. A. Scharling: De organiske Stoffers analytiske og almindelige Chemi, 4 T., i 1ste Halvaar; chemiske Övelser, 18 T., i 1ste, 12 T. i 2det Halvaar. C. V. Holten: Den chemiske Physik, 4 T., i 1ste, 5 T., i 2det Halvaar. Dr. A. Steen: Algebra og Functionslære, 4 T., samt analytisk Stereometri og analytisk Mechanik, i 1ste Halvaar; analytisk Mechanik, 6 T., Ligningernes Theori, Differential- og Integral-Regningen, 4 T., i 2det Halvaar. Doc. H. A. Pedersen: Differential- og Integral-Regningen tilligemed dens Anvendelse, 6 T., Examinatorier, 2 T., i 1ste Halvaar. J. Thomsen: Agerdyrknings Chemi, 3 T., i 1ste Halvaar. L. F. Holmberg: Jordarbeide, 1 T., Fundering, 3 T., Vei- og Jernbanebygning, 2 T., i 1ste Halvaar; Brobygning, 2 T., Vandlöb og Canaler, 3 T., i 2det Halvaar. H. Paulsen: Övelser i Værkstederne i 1ste og 2det Halvaar. B. S. Jörgensen: Agerdyrkningslæren 6 T., i 2det Halvaar. J. Th. Reinhardt: Oversigt over den almindelige Zoologi, 4 T., i 2det Halvaar. J. Lange: Botanik, 2 T., i 2det Halvaar.

5. Universitetsfesten i Anledning af Hans Majestæt Kongens Födselsdag fandt Sted Fredagen den 22de October Kl. 12. Talen holdtes af Universitetets Rector, Conferentsraad J. G. Forchhammer; Indbydelsesskriftet indeholdt en Afhandling af J. G. Forchhammer: „Bidrag til Skildringen af Danmarks geographiske Forhold i deres Afhængighed af Landets indre geognostiske Bygning.“ — Til Mindefesten om Reformationens Indförelse (d. 18de Novbr. Kl. 12) blev indbudt ved et Skrift af Professor A. G. Sommer om „Thomas Bartholin.“ Talen holdtes af Professor R. Nielsen. Rectoratet er ved Gjenvalg atter overdraget til Conferentsraad J. G. Forchhammer; Decanatet gik ifölge de stedfundne Valg for næste Aar, i det theologiske Fakultet over til Professor J. A. Bornemann, i det rets- og statsvidenskabelige til Etatsraad F. C. Bornemann, i det lægevidenskabelige til Professor A. G. Sommer, i det philosophiske til Professor N. L. Westergaard, i det mathematisk-naturvidenskabelige til Professor J. S. Steenstrup.

6. **Det philologisk-historiske Samfund** (cfr. Nord. Univ.-Tidsskrift IV. Aarg. 1 H. p. 144.) har ogsaa for Aaret $18^{57}/_{58}$ udgivet en Udsigt over sin Virksomhed.

I 23 Möder er der holdt 24 Foredrag, hovedsagelig hörende til den latinske og græske Philologi med dens Hjælpevidenskaber; et Par Foredrag vedkom den nordiske Philologi, et Par pædagogiske Discussioner indlededes. Samfundet holder 6 tydske, philologiske eller pædagogiske Tidsskrifter, anskaffer af og til Smaapiecer, modtager ved Cultusministeriets Velvillie de danske Skoleprogrammer, og vilde være taknemmeligt, om det fra Broderrigerne kunde erholde saadanne Smaasager, som enten aldeles ikke eller dog kun vanskeligt kunne erholdes igjennem Boghandlen. Et Par Möder have været besögte af norske Philologer. Ifölge Lovene kunne udenbys Philologer, hvis Foredrageren tillader det, indföres af et Medlem.

7. **Studenterforeningen.** (Meddelt först i October 1858 af Senioratet). — Studenterforeningens Physiognomi er i det forlöbne Aar ikke undergaaet store Forandringer. Den nye Foreningsbygning er desværre endnu kun et Phantasibillede, da de höie Priser paa Eiendomme hidtil have gjort Bygningscommitteens Bestræbelser frugteslöse, skjöndt den opsamlede Sum den 1ste Octbr. 1858 dog belöb sig til omtrent 30,000 Rdl. Man befinder sig derfor endnu i den gamle Gaard i Boldhusgade og har trods det mindre hyggelige Locale befundet sig ganske vel der, da de daglige Sammenkomster og de större Gilder i Almindelighed ikke have manglet Liv og Munterhed.

Den förste större Festlighed efter Sommerferien er Rusgildet,

hvor de nye Kræfter, der aarlig tilströmmer Foreningen, præsentere og producere sig. Det afholdtes i 1857 den 3die Octbr. og i 1858 den 25de Septbr. — Löverdagen den 28de Octbr. havde vi et lystigt Pölsegilde, og den 30te Decbr. holdt vi Juul paa sædvanlig Maade. — Den nordiske Höitid feiredes den 13de Jan. 1858 af et stort Antal Studenter i Foreningens Sal. To Gjæster fra Helsingfors vare tilstede.

Den 10de Febr. toge vi ved en Fest Afsked med P. Heise, der var bleven Organist og Adjunkt i Sorö. Salen var decoreret med morsomme Illustrationer til Heises Compositioner, og med en Mængde livlige Sange og Taler sagde Foreningen Farvel til sin Componist, hvem den skylder saa mange ypperlige Sange og muntre Aftener.

Fastelavns Mandag den 15de Febr. indböde Major Brask og Frue (bekjendte fra V. Rodes Skizze „Paa Ballet") Foreningens Medlemmer til en Soirée musicale-dramatique-pittoresque & dansante. Kl. 8½ samledes den brogede Skare af Herrer og Damer og modtoges af Majoren og hans elskværdige Familie. Man indtog Theen i de nedre Gemakker, hvorefter Ballet aabnedes i Salen af Hr. Brask med en höitidelig Polonaise og fortsattes med stort Liv, indtil Tæppet rullede op for Theatret, og et romantisk-tragisk Drama: „Hans Bagdeel blev ikke til hans Fordeel", opförtes. Det dybe Indtryk, som dette efterlod paa de letbevægelige Kvindehjerter, maatte imidlertid snart vige for en almindelig Jubel, da Majoren declarerede sin Datters Forlovelse med Student Frederiksen, og Natten gik nu lifligt hen med alskens Kaadhed og blide Sværmerier.

Til Fordeel for Byggefondet blev der den 6te Marts i Foreningen holdt et Marked, arrangeret af C. Höegh-Guldberg og M. Wengel. Allerede længere Tid iforveien havde en Comitee, der bestod af de fra Foreningens Comedier og Carnevaler berömteste Damer, opfordret til at indsende alleslags nyttige og curieuse Gjenstande til Bodernes Forsyning, og lovet en rig Afvexling af Forlystelser. Hverken Gjenstande eller Forlystelser udebleve. Salen var omdannet til en Markedsplads; paa begge Sider var der opslaaet Telte, hvor Damerne udfoldede forbausende Gaver til at aflokke Herrerne deres Penge, deels ved Udsalg af Varerne, deels ved Tombolaer og Lykkespil. En Mængde fra Tivoli og Dyrehaven bekjendte Notabiliteter havde paa Comiteens Opfordring indfundet sig for ved deres Talenter at forherlige Aftenen. Saaledes havde Admiral Piccolomini velvillig stillet sig til Disposition og blev forevist med stort Bifald, Athleter og Beduiner aflagde glimrende Pröver paa deres Styrke og Behændighed, Hr. Jean d'Abis gav Möde med de vilde Zulu-Caffere og

de danske Bravo-Tyrolersangere opvartede Publicum med „nye og gamle, lystige og drövelige Viser.“ Var man træt af de mere larmende Adspredelser, fandt man i Hr. og Mad. Lundagers Telt et hyggeligt Fristed og gemytligt Selskab. Lystigheden varede til langt ud paa Natten og Resultatet for Kassen var höist tilfredsstillende. — Hermed endte Vinterens Forlystelser. I Löbet af Sommeren er kun holdt een större Fest, da et stort Antal Studenter den 5te Juni feirede Grundlovens Aarsdag ved en Skovtour, der endte med et Gilde i Klampenborgs Concertsal.

Af Foredrag ere adskillige blevne holdte i Vinterens Löb. Saaledes har Prof. Höyen givet en Fremstilling af den danske Kunsts Historie fra den ældste Tid indtil Kunstacademiets Stiftelse i to Foredrag d. 17de og 28de Novbr. Den 21de Novbr. meddeelte Stud. theol. L. Schröder „Nogle Bidrag til den danske Studenterstands Historie för Studenterforeningens Stiftelse.“ Dr. Fr. Hammerich holdt d. 20de Febr. et Foredrag om „Forberedelserne og Forvarslerne for Enevældens Indförelse“, og den 20de Marts meddeelte Conferentsraad Forchhammer „Nogle Bemærkninger om Tunnelen mellem Kjöbenhavn og Christianshavn.

Flere fornöielige Aftener skylde vi Hr. Skuespiller Mantzius, som har oplæst forskjellige dramatiske Arbeider, ligesom ogsaa Hr. Professor H. C. Andersen iaar to Gange har gjort os den Glæde at forelæse nogle nye Eventyr og Fortællinger.

Den 23de April holdt Sangforeningen en Concert for Foreningens Medlemmer; musikalske Aftenunderholdninger ere adskillige Gange arrangerede paa Salen af Musikinspecteuren. Ligesom tidligere ere Prisopgaver blevne udsatte og Besvarelserne oplæste.

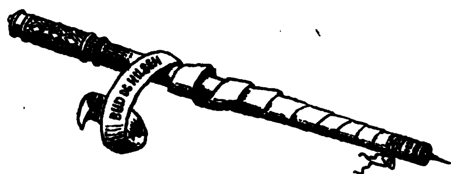
Da Conferentsraad Forchhammer d. 19de Decbr. 1857 feirede sit Sölvbryllup, benyttede Studenterne i Forbindelse med de polytechniske Studerende sig af denne Leilighed til at hilse ham med en Sang udenfor hans Bolig og ved en Deputation at bringe ham deres Tak for hans betydningsfulde Virksomhed som Lærer ved Universitetet og for den varme Interesse, han stedse har vist for Studenternes Anliggender.

Nogen nærmere Forbindelse med Södteruniversiteterne har i det forlöbne Aar ikke fundet Sted; kun af og til have vi seet enkelte svenske og norske Gjæster ved vore Gilder. Forövrigt have vi maattet indskrænke os til at mindes dem i Skaalerne ved vore Lag og vexle Skrivelser og Böger med dem.

INDHOLD AF FEMTE AARGANGS FÖRSTE HEFTE.

Then pelægrim, som sæg skil fra sith sælskab, han plæyær gærne ath fallæ i røffuæres hænder.

Bonaventura: Raad til Klosterfolk.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

FEMTE ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE,

UTGIFVET AF G. LJUNGGREN.

1859.

LUND.

TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET.

Korta Anteckningar

på en genomresa af Blekinge till Kalmar 1854

af C. G. Brunius.

En sandig och usel väg framgår genom en skoglös trakt från Christianstad till gränsen af Blekinge, och sedan vidtager en bättre, som lifvas af en vacker bokskog nära Sölvesborg. På andra sidan derom ses till venster Ryssberget, hvilket med ansenlig höjd har 2 mils sträckning norrut och prunkar med en herrlig bokskog. Från Norjes gästgifvaregård genomfares en längre sträcka utmed Östersjön. Vägen är derjemte slät och ganska fast, men trakten stenbunden och ödslig. Innan man framkommer till Hästaryds gästgifvaregård öfverfares Mörrums å på en ny stenbro, hvarnedanför ett vackert vattenfall kastar sig öfver bergshällar. Vid Hästaryd börja bergklintar att höja sig, å hvilka längre fram en täck löfskog utbreder sin tjusande fägring. Sölvesborgs ansenliga kyrka och dervarande slottsruin samt flere märkliga föremål jemte vägen derifrån till Asarum ha redan blifvit beskrifna, hvadan de med tystnad nu förbigås *).

Från Asarum till Carlshamn genomfares en ganska bördig dalsträckning, som å båda sidor förskönas af vacker löfskog. Denna stad, hvilken anlades kort efter Roskildska freden, har regelbundna temligen breda men ganska branta

*) C. G. Brunius, Konstanteckningar under en resa år 1849 sid. 665—673.

gator och ett stort fyrkantigt torg. Hamnen är god, men ej synnerligen stor. Stadskyrkan är korsformig utan all arkitektonisk förtjenst, och den omgifves af en kyrkogård med en hög ringmur. Å en klipphöjd ett godt stycke derifrån står klocktornet, som ingalunda bidrager till helgedomens försköning. Husen bestå af trä och röja intet slags konstnärskap, och gatorna äro mycket illa stenlagda.

Från Carlshamn till Trensums gästgifvaregård börja svåra backar, och sådana äro ganska vanliga i Blekinge. Vägen leder öfver höga fjällryggar och djupa dalar, men den vackra löfskog, som lifvar nejden, kommer en ofta att glömma den ögonskenliga fara, hvari man sväfvar under den häftiga körningen. Jemte vägen ligger en ofantlig mängd lösa rullstenar eller klippstycken, af hvilka ganska många äro lika stora som Trollesten å Ljungby herregård i Skåne och några ännu större.

Hoby gästgifvaregård liknar en liten köping och har en ganska täck belägenhet i en bördig dalsträcka. Hoby kyrka, hvilken tillkommit i rundbågsåldern, är ursprungligen uppförd i Grekisk korsform, nemligen så att vestra och östra samt södra och norra qvadraterne äro lika stora som den mellersta. Murarne bestå af tuktad, men sockel- och hörnstycken samt dörromfattningar af huggen gråsten. Vid eller kort efter byggnadens uppförande har å vestra sidan af södra korsarmen ett vapenhus och å östra sidan af norra korsarmen en sakristia tillkommit. Hufvud- och tillbyggnaderne äro lika höga och betäckas med vanliga korshvalf. Vid skeppets vestra ända har en qvadrat, som är något bredare än detsamma, blifvit 1702 uppförd, och vid korets östra ända har en sådan 1708 uppstått, af hvilka hvardera äfven betäckes med ett korshvalf. Alla dessa partier ha lika höga kroppåstak. Härvid bör dock märkas, att södra korsarmen och vapenhuset liksom norra korsarmen och sakristian ha tvillingtak eller förenade kroppåstak. Hela byggnaden är ansenlig både till vidd och höjd och betäckes med vanliga tegelpannor. Klockorna hänga i en trästapel, som består af

resverk med fyra rösten och korsformig betäckning samt små spiror.

Runamo, hvilket ligger nära ½ mil sydost från Hoby, har genom Saxos berättelse och flere fornforskares undersökningar blifvit så namnkunnigt, att svårligen någon, som befattat sig med fornsaker, kan, om tillfälle gifves att besöka detta ställe, underlåta ett sådant företag *). Man kan åka något mer än halfva vägen, hvilken till sista delen är mycket smal och stenig. Derpå vidtaga ganska ansenliga uppåtgående men föga branta bergshällar, som bestå af grofkornig gneis eller granit. Slutligen utbreder sig en nästan platt bergsrygg, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt isynnerhet åt söder, hvaråt på flere mils afstånd Ryssbergets hela längd öfverskådas. Man framgår från denna ansenliga bergshöjd, och uppkommer efter en kort vandring till Runamohäll, hvilken har en betydlig sträckning i vester och öster. Denna häll sänker sig med en lindrig sluttning från söder till norr, men utgör åt söder en fortsättning af en ansenlig bergås och slutar åt norr med en brant afsats. I närheten af södra sidan ses en frodig temligen utbredd bokskog och deromkring björk- och tallskog. Åt norr vidtager en djup dalgång med en liten insjö, och på andra sidan derom höjer sig tät barrskog. Åt öster framskymtar en strimma af Östersjön.

Den ormlika slingra, hvarå man trott sig finna en märkvärdig runskrift, är en trappgång, som i söder och norr sträcker sig genom bergshällen och har nära 100 fots längd, och den börjar med en smal spets i söder och är mot midten 1 fot bred samt i norr 2⅔. Trappgången har ormlika krökningar och enligt vanligheten flere sprickor kors och tvärs, så att stycken kunna utan svårighet utbrytas. Det visar sig på det tydligaste för den, der har närmare undersökt, huru hällristningar blifvit tilldanade och runstenar huggna, att dessa runlika streck aldrig blifvit af menniskohand utarbetade, utan äro naturliga sprickor, hvilka af vittring

*) Se härom Finn Magnusen, Runamo og Runerne.

blifvit något utvidgade. Det är lätt begripligt, att dessa sprickor, då vatten och nederbörd stadnat deri, småningom blifvit genom frost utsprängda. Man finner, att Runamohällen liksom de omgifvande har, emedan den består af lösare gråberg, i betydlig mån lidit af vittring. En ansenlig del af trappgången är till flere tums djup bortvittrad.

Vid pass ½ mil norr ifrån Hoby till höger om och nära vägen ligger ett fyrkantigt stenblock, som är både å sidor och ofvanpå slätt. Detta klippstycke, hvilket kallas Hoby altare, håller ungefär 12 fot i längd 6 i bredd och 3 i höjd. Å framsidan har i en sednare tid följande inskrift blifvit med Latinska bokstäfver inhuggen: *Hoby altare.* Omkring ¼ mil derifrån står å högra sidan om och alldeles jemte vägen en ek, hvilken håller 25 fot i omkrets och således är ungefär fem hundra år gammal. Denna ek har ännu många friska grenar.

Nära Runneby genomfares en temligen lång och ganska bördig dalsträcka, som tillhör Djupadals egendom. En smal och svår väg uppleder åt venster till Djupafors, hvarest en väldig vattenmassa framtränger mellan långa och höga klippväggar och under ett klippstycke nedbrusar utför en ansenlig bergsbrant. Samma å bildar vid Runneby ett högt fall, hvilket ger vid infarten i köpingen en herrlig anblick. Runneby, som ligger på en bergsluttning vid en bördig dal, har flere ehuru smala och krokiga gator samt många temligen stora trähus.

Denna plats, hvilken i en aflägsen forntid varit en betydande stad, har en märkvärdig kyrka, som är korsformig med fyrkantigt torn i vester och rak altarvägg i öster. Ett vapenhus ligger å skeppets södra och en sakristia å korets norra sida. Hela byggnaden har ansenlig vidd och passande höjd. Midtqvadraten betäckes med ett åttadeladt stjernhvalf, hvilket har fasade kant- och karnisade kors- och skiljobågar. Skeppet, som likaledes betäckes med ett korshvalf, har en ingång å södra och en å norra sidan, och utanför den förra ligger berörda vapenhus, men utanför den sednare finnes

intet sådant. Båda dessa ingångar prydas i midten af muren med tunna poster, hvilka uppbära dörrfält. De yttre omfattningarne äro rätvinkliga och de inre skråsmygiga samt bådadera rundbetäckta. Härvid bör likväl anmärkas, att södra ingången blifvit i en sednare tid till inre omfattningen något vanställd. Den södra och norra korsarmen ha samma storlek som midtqvadraten. Den södra betäckes med ett fyrdeladt korshvalf utan kantbågar, men dithörande korsbågar, hvilka äro karnisade, hvila på två mennisko- och två djurhufvuden. Den norra har ett stjernhvalf med rätvinkliga kant- men karnisade stjernbågar, hvilka uppbäras af sexsprångiga pilastrar. Koret, som är något smalare än skeppet, består af två qvadrater och betäckes med två fyrdelade korshvalf, hvilka ha karnisade skiljo- och korsbågar, men sakna kragstenar och kantbågar. I norra sidan af korets vestra qvadrat finnes en sittnich, som har ansenlig bredd och stickbågig betäckning. Å norra sidan af korets östra qvadrat är en rundbågig ingång till sakristian, hvilken betäckes af ett fyrdeladt korshvalf med karnisade korsbågar utan pilastrar. Tornets nedersta afdelning har ett åttadeladt korshvalf med rätvinkliga kant- och korsbågar, hvilka uppbäras af stora kragstenar. Tornet förstärkes å södra, vestra och norra sidorna med sträfpelare, som intaga dess halfva höjd. Den norra sidan är alldeles slät, men hvarje af de öfriga prydes med fyra stora tvådelade nichfördjupningar parvis ställda öfver hvarandra. I vester och öster höja sig rösten, hvartill ett kroppåstak sluter sig. Kyrkan, hvars socklar äro skråkantiga, har ursprungligen haft mycket små rundbågiga fönsteröppningar, af hvilka en märkes å hvarje korsarms östra sida. Hela korsbyggnaden röjer ren rundbågsstil, men tornet visar en sednare spetsbågsstil, och vapenhuset och sakristian tillhöra äfven den sednare medeltiden. Korsbyggnadens socklar, hörnstycken och dörromfattningar bestå af välhuggen och murarne af tuktad gråsten. I korsbyggnadens omgifningsmurar märkes blott tegelsten uti den nyssberörda sittnichen och ingången

till sakristian, hvadan det visar sig, att dessa partier i en sednare tid tillkommit. Alla takhvalfven och pilastrarne äro af tegelsten och vida yngre än omgifningsmurarne. Å södra korsarmens gafvelmur äro tvenne sträfpelare med spännbågar uppförda, hvilka påtagligen härröra från den sista medeltiden. Sakristian, som består af tuktad gråsten, har ett nichprydt och tinnadt gafvelröste af fogstruken tegelsten. Tornet är uppfördt af tegelsten med vanlig mellanfyllning. I en sednare tid ha tvenne mycket breda men temligen låga fönsteröppningar blifvit upptagna å korsarmarnas gafvelmurar, hvaremot inga dylika finnas å dithörande sidomurar. Tornets bågöppning åt kyrkan har för få år sedan blifvit mycket utvidgad, och tvenne stora rundbågiga fönsteröppningar åt vester och tvenne sådana åt norr ha jemväl blifvit å dess nedra afdelning uppbrutna, och samma afdelnings takhvalf har blifvit bortbrutet och ett vida högre inslaget. Till följe 'af detta lika oförsigtiga som vårdslösa arbete har tornets vestra sida fått två vådliga sprickor och flere sådana förmärkas å dess östra. Om dessa bristfälligheter ej afhjelpas med ankarskrufvar, torde en instörtning deraf snart bli en bedröflig följd. Det är beklagligt, att fåkunnigheten får i våra dagar anordna och oskickligheten verkställa så stilvidriga och vådliga förändringar å gamla välbyggda helgedomar.

Man anländer från Skillinge gästgifvaregård till Carlskrona, som anlades 1680 och intager några klippöar. Staden, hvartill man inkommer på två långa broar, omgifves å landsidan af ödsliga bergkullar, hvilka sköljas af Östersjön. Carlskrona har breda, raka, men flerestädes branta gator. Svenska kyrkan intager en ansenlig höjd och omgifves af en vidsträckt torgplats. Denna helgedom, som tillkommit kort efter stadens anläggning, är uppförd i dåtidens manér, hvilket ingalunda lockar till närmare granskning. Tyska kyrkan, som härrör från samma tid som den förstnämnda, är en rundbyggnad, hvilken ej saknar konstvärde. Från torgplatsen, som är ganska brant åt öster, inkommer man öfver en lång träbro till flottans skeppsvarf, hvilket intager

en ansenlig ö och omgifves af höga ringmurar. Gamla dockan, som anlades under Carl XII, är utsprängd i gråberg och inrymmer ett stort örlogsfartyg. Fem andra dockor ha sedermera med mycken skicklighet blifvit i marken inbyggda af gråstensqvader, och hvardera kan intaga ett örlogsfartyg. I hvarje af dessa dockor, hvilka äro öfvertäckta, låg ett örlogsfartyg under nybyggnad eller förbättring, med undantag af en, hvari ett sådant slopades. Enhvar, som har något begrepp om byggnadsarbeten, kan med mycket skäl förvånas öfver denna storartade anläggning, hvartill en mängd åbyggnader för flottans behof hörer. Till Carlskrona, hvilket har en ganska stor och säker hamn, leda mellan kala klippöar tre inlopp. Det mellersta, som ensamt har tillräckligt djup för örlogsfartyg, försvaras å den ena sidan af Drottningskär och å den andra af Kongsholmen, hvilka äro ansenliga fästningsverk af fasta gråstensmurar. Staden saknar från landsidan försvarsverk, men kan i anseende till dess svåråtkomliga belägenhet icke derifrån utan en ganska öfverlägsen styrka oroas. Efter få timmars vistande i Carlskrona fortsattes resan till Lyckeby gästgifvaregård, hvarest fordom varit en stad. Efter ett dithörande slott, hvilket nedbröts 1600, förmärkas ringa lemningar.

Vid Jemjö gästgifvaregård ligger på en ansenlig höjd en kyrka, hvilken är annex till Ramdala. Denna helgedom utgöres af en aflång fyrkant, som med gafvelrösten i vester och öster har ett fyrkantigt torn, hvilket uppgår på och inom vestra gafvelmuren. Sju rundbågiga fönsteröppningar finnas å hvarje sida, af hvilka hvardera har en lång- och två tvärposter samt fyra rutor i hvarje fack. Fönsterkarmar och bågar samt sprötar bestå af trä. Å vestra gafvelmuren finnas två mindre dörröppningar, som inleda jemte tornets södra och norra sidor. Samma gafvelmur har deremellan trenne små rakbetäckta fönsteröppningar öfver hvarandra samt i spetsen ett litet rundfönster. Å tornets hvarje sida finnes en rundbågig ljudöppning. På midten af östra gafvelmuren märkes en stor rundbetäckt ingång och vid

hvarje sida derom en mindre rundbågig fönsteröppning. Östra gafvelröstet har i midten en liten rundbågig fönsteröppning och i spetsen ett litet rundfönster. Tornets betäckning består af en låg inutåtsvängd kupa med spån. Kyrkan har kroppåstak med tegelpannor.. Byggnaden utgöres af tuktad gråsten, som är afrappad, men dess gesimser och gafvelrösten af tegelsten, hvilken är finputsad. Öfver östra ingången läses å en aflångfyrkantig slipad porfyrhäll: *I Carl XIV Johans VI regeringsår byggdes Oscars kyrka af Jemjö församling.*

En allé framleder från gästgifvaregården till kyrkan, som omgifves med en hög ringmur. Man inkommer på kyrkogården genom en stor port och man inträder midtderemot genom en nära lika stor ingång å östra gafvelmuren i kyrkan och häpnar vid anblicken af denna breda och långa byggnad, hvilken betäckes med lågkupigt brädhvalf och hvilken vida mer liknar en brunns- eller danssal än en helgedom. Tvärsöfver den östra gafveländan sträcker sig en bred läktare och vid den vestra ses i stället för en stor tornbåge en bred och hög altarnich, hvari på ett underligt sätt ett litet Grekiskt tempel, som hvilar på pilastrar och kolonner och har ett lågt gafvelröste, utgör predikstol, och derunder står ett högst simpelt träbord, hvilket begagnas till altare. Den, som har något begrepp om kyrklig byggnadskonst, kan säkerligen icke vid ingående i en dylik kyrka annat än i högsta grad beklaga, det någon får framkomma med en så idévidrig plan till ett Herrans hus. Det var en söndag, då vi inträdde i denna kyrka, och vi kunna icke beskrifva, med hvilken förvåning vi sågo denna andefattiga salong, hvarest presten i vester med ett enkelt bord under sig tycktes stå i ett sockerstånd.

Från Jemjö togs vägen till Christianopel, som af allmogen vanligen kallas Nobeln. Denna plats, hvilken ligger vid kusten ungefär $^1/_2$ mil från stora vägen, är för dess historiska minne värd att beses, ehuru vägen dit och derifrån är ganska smal och besvärlig. Samma plats hette

fordom Avaskär och var ett fiskläge. Christian IV anlade der 1603 en stad, hvilken omgafs med ringmurar och till en början kallades Styrkalmar, men sedan Christianopel. Detta företag utfördes af Hans Stenvinkel, som sedan befäste Halmstad. Efter denne byggmästare, hvilken dog 1604, ligger i Halmstads kyrka en grafsten, hvarå säges, att han befäst Avaskär. Kronprinsen Gustaf Adolf öfverrumplade i Maj 1611 denna stad samt plundrade och afbrände densamma. Kort derefter återuppbyggdes Christianopel och bibehöll sig såsom stad ända till 1677, då det förvandlades till ett fiskläge. Denna plats ligger på en liten holme, som fordom varit kringfluten. Kusten är i närheten sandig stenig och till en del beväxt med småskog. Hamnen är alltför öppen för att kallas god. Den fordna staden, hvarefter ses lemningar af ringmurar, har ej varit synnerligen stor och dubbelt längre än bred. Ringmurarne, hvilka bestått af kullersten i kalkbruk, ha invändigt haft på uråldrigt sätt gångar af träverk, hvarifrån besättningen försvarat sig. Intet spår förmärkes efter kasematter eller hvalfgångar. Om denna befästning jemföres med nutidens försvarsverk, så är den både till läge och byggnadssätt i hög grad obetydlig.

Christianopels kyrka, som tillkommit med denna stads befästning, är en temligen stor korsbyggnad, hvars vestra och östra korsarm äro lika breda som men dubbelt längre än dess södra och norra. Härvid bör jemväl märkas, att vestra och östra gafvelmuren blifvit skråvinkliga, då deremot södra och norra fått rätvinkliga hörn. Denna egenhet har påtagligen tillkommit för att lämpa kyrkan, som sträcker sig i vester och öster, efter stadens hufvudgator. Vestra liksom östra korsarmen har å hvarje sida två fönsteröppningar och å gafvelmuren en sådan samt derunder en ingång. Södra och äfvenledes norra korsarmen har en fönsteröppning å hvarje sida, men blott en ingång å gafvelmuren. Af dessa fyra ingångar är den vestra södra och norra ursprungliga, men den östra har i en sednare tid blifvit uppbruten. Hela kyrkan, som har ansenlig bredd

och höjd, betäckes med platt brädtak på synliga bjelkar. Norra korsarmen uppbär ett fyrkantigt torn, hvilket har tinnade rösten i söder och norr. Å öfra afdelningen finnas å vestra liksom å östra och norra sidan två smala och höga ljudhål, som stå ganska nära hvarandra och ha spetsiga betäckningar. Tornets höjd ifrån marken till öfversta tinnen utgör 120 fot.

Altartaflan, hvilken står i öster, har en undersats, hvarpå fyra Joniska kolonner uppbära ett bjelkverk. Å en spegel i midten föreställes nattvarden, och vid hvarje sida derom finnes en snäckprydd bildnich, och deri ses Moses med sin staf åt norr, och Christus med ett lam på en bok åt söder. En uppsats, som prydes med tvenne Korinthiska kolonner och krönes med ett afbrutet röste, framter i midten uppståndelsen och en engel med ett kors. Mellersta afdelningen siras med flygelstycken, af hvilka hvarje har nederst en fågelklo och öfverst ett fågelnäbb. På mellersta afdelningen hvila snerkelformiga sidostycken, som sluta sig till uppsatsen. Å altartaflan läses: *Efter den Stormäcktigste och Högborne Förste och Herre Koning Christian den 4 med Guds naade Dannemarkes Norges Gottes och Wändes Koning etc. Hans Maj:sts befalning er denne Kirke med Thaffele och andere ornamenter bleffen bygdt gjordt och fullendt ved Hans Maj. Throe Plichtige Thiener Erlig och Velb. Mand Falche Loech til Bolderup, Höffwitzmand paa Christianopel 1624.*

Predikstolen, som intager korsbyggnadens nordöstra hörn, hvilar på en pelare. Bröstningen indelas med kolonner i fem snäckprydda fält, i hvilka Evangelisterne med sina attributer föreställas, och en femte figur, som är stympad, förmodligen S. Paulus med svärd; allt i snidverk. På uppgången till predikstolen ses Justitia och Caritas i oljemålning. Baldakinen är åttkantig och prydes nedomkring med rundbågsgesimser. Deröfver höja sig låga snerkelrösten. Öfverst märkes en vanlig krona i barockstil. På denna krona står en pelikan, hvilken öppnar sitt bröst för trenne

ungar. Å predikstolen ses *1621*. Således har en symbolisk föreställning från den djupa medeltiden blifvit så sent använd. Både altartaflan och predikstolen röja såväl till snidverk som målning ett ganska simpelt arbete i idel barockstil.

Ungefär ³/₄ mil från Christianopel ligger Bröms gästgifvaregård på gränsen mellan Blekinge och Småland, der Kalmarlän vidtager. Från Jemjö gästgifvaregård börjar vägen bli alldeles slät. Det är ganska märkligt, att i den mest bergiga och backiga delen af Blekinge, hvarest man ser de bördigaste dalar och den friskaste löfskog, har befolkningen i allmänhet en öfverraskande skönhet både till växt och anletsdrag samt tillika utmärkande lifighet. Helt andra förhållanden visa sig, då man inkommer på slättbygden, hvilken sträcker sig ända till Kalmar. Der finnes sällan någon, som utmärker sig med en finare formbildning, och lika sällan träffas någon såkallad storåkare.

Vid Bröms bildar en liten bäck den ryktbara Brömse holme, hvilken är 50 fot bred och öfverfares på tvenne träbroar. På norra ändan af holmen ligga två ohuggna sandstenar, som ha passande höjd såsom sittplatser. Dessa sandstenar, hvilka äro nära fyrkantiga samt inunder och ofvanpå släta, omgifvas med en liten ring af mindre gråstenar. En äldre och en yngre al växa å holmen, och vid dess södra ända ligger en liten qvarn. Detta är det märkvärdiga ställe, hvarest fred 1645 slutades mellan Sverige och Danmark. Förmodligen har denna inskränkta och numera högst skräpiga plats blifvit vald för en så vigtig förrättning derföre, att densamma låg midti gränsskillnaden och ej ansågs tillhöra någondera af de krigförande konungarne.

Ifrån Bröms till Påboda gästgifvaregård genomfares en stenig och ofruktbar trakt, hvilken dock lifvas af någon barr- och löfskog. I denna trakt finnes en mängd lös sandsten. Här märkes jemväl ett ställe der större block af sandsten uppgräfvas och qvarnstenar tillhuggas. Från sist-

nämnda ställe passeras en grof tall- och granskog, hvarefter en bördig landsträcka med omgifvande löfskog utbreder sig. Här ligger till höger om vägen Värnanäs, en stor egendom, som fordom tillhört Gustaf I och sedan Axel Oxenstierna. Åbyggnaderne, hvilka till största delen bestå af trä, förtjena föga uppmärksamhet, men deremot finnes der en herrlig park, som genomskäres af en å. Ifrån detta ställe njutes en hänförande utsigt åt Östersjön, hvari man ser flere skogbeväxta holmar och södra sträckningen af Öland.

Nära denna egendom ligger Värnaby gästgifvaregård. På vägen derifrån till Vassmolösa gästgifvaregård besågs Hageby kyrka, hvilken utgöres af ett stort rundhus med halfrundt utsprång åt öster. Å rundhusets södra sida finnes ett vapenhus och å utsprångets norra en sakristia. Rundhuset, som med 8 fot tjocka murar håller 50 fot i inre tvärmått och 40 i höjd, har ursprungligen bestått af trenne afdelningar öfver hvarandra, af hvilka den första och den andra förmodligen haft takhvalf och den tredje bjelklag. Utsprånget, som är temligen stort och har hjelmhvalf, öppnar sig med en triumfbåge åt vester. Å rundhusets inre murar finnes en grof fyrkantig sträfpelare åt söder liksom en sådan åt vester och en åt norr och triumfbågen har motsvarat en dylik åt öster. Troligtvis ha dessa murstöd och en midtpelare uppburit grofva skiljobågar, hvaremellan fyra fält utgjort ett kretsformigt tunnhvalf. Nu betäckes denna afdelning med en usel brädkupa och har en dörr- och fem fönsteröppningar. Man uppgår inifrån genom en liten dörr i norra sidomuren på en smal trappa ända till öfra murkanten. Denna trappa, som utåt har små ljusöppningar, inleder till en öfre afdelning, hvilken till nedra hälften har spår efter fyra gluggar till den öfra visar tjugo skotthål. Rundhusets norra sidomur, som blifvit försvagad af trappan, har till följe af en utåtlutning fått fyra yttre sträfpelare. Å utsprångets södra sida märkes en ingång, hvilken i en sednare tid tillkommit. Triumfbågen, som blifvit

på ett vårdslöst sätt utvidgad, vanställes med en förtryckt betäckning. Rundhuset har ett hel- och utspränget ett halfkoniskt vattentak. Denna rundbyggnad, hvilken intager en mindre landthöjd helt nära vägen, är påtagligen uppförd för att begagnas ej allenast såsom ett Herrans hus utan äfven såsom ett försvarsverk. Ehuru kyrkan beklagligtvis röjer den nya tidens vandalisering, är det likväl en stor fägnad att finna en så herrlig lemning af forntida byggnadskonst.

Voxtorps kyrka, som ligger söderut ett litet stycke från vägen, har en liknande anordning, men ett fyrkantigt utsprång. Tiden medgaf icke att äfven granska denna helgedom. I Sverige finnas ganska få dylika kyrkor, nemligen Solna och Bromma nära Stockholm samt Vårdsbergs nära Linköping och Skörstorps i Vestergötland. Å Bornholm märkas fyra sådana nemligen Nylarsker, Nyker, Olsker och Österlarsker.

Ungefär ¼ mil ifrån Vassmolösa gästgifvaregård ligger på en bördig och vidsträckt slätt Ljungby prestgård, som har ett ganska beqvämt och temligen stort boningshus af trä. Å södra sidan utbreder sig en vacker trädgård, hvarjemte en å framflyter, hvilken beskuggas af åldriga löfträd. Å norra sidan höjer sig en gammal kyrka, som ökar ställets högtidlighet. På anmodan af Ljungby församling infann sig författaren för att meddela yttrande, huruvida denna kyrka borde iståndsättas eller ombyggas. I prestgården hade han den synnerliga fägnaden att träffa biskopen i Kalmar stift P. Genberg, som innehar Ljungby pastorat såsom prebende.

Ljungby kyrka, hvilken med noggrannhet undersöktes afteeknades och uppmättes, bestod af ett aflångfyrkantigt skepp med stickbågigt trähvalf och ett aflångfyrkantigt kor med rak altarvägg och två korshvalf. Vid skeppets vestra ända fanns en utbyggnad, hvars norra del var en lemning efter ett torn och hvars södra var ett skröpligt vapenhus. Jemte skeppets norra sida låg en sakristia, hvilken betäck-

tes med ett tunnhvalf. Skeppet, hållande i vestra ändan 46⅝ fot i bredd och i östra 50 7/12 samt 98 i längd och från marken till takfoten 26⅔ i höjd, hade mot midten af södra långmuren en spetsbågig ingång och å vestra sidan derom en och å östra två fönsteröppningar, å norra långmuren en ingång till sakristian nära östra ändan och i vester derom två fönsteröppningar samt å vestra gafvelmuren två dörröppningar och å östra en spetsig triumfbåge. Koret, hållande 31 fot i bredd och 37 i längd samt ifrån marken till takfoten 19⅓ i höjd, hade å södra sidan en ingång, hvilken inledde till vestra qvadraten och å södra liksom å norra en fönsteröppning, som motsvarade östra qvadraten. På midten af altarväggen märktes spår efter en igenmurad fönsteröppning. Tornet, hvars norra sida höjt sig i rak sträckning med skeppets norra långmur, har intagit något mer än hälften af detsammas vestra gafvelmur. Till tornets nedersta afdelning, som invändigt höll 25 fot i vester och öster och 15 i motsatt riktning och varit betäckt med ett korshvalf, har ursprungligen en spetsbågig öppning inledt från skeppet. Sedan tornet för en längre tid tillbaka mycket lidit af en häftig eld, har dess öfra afdelning ej allenast nedstörtat utan jemväl nyssberörda takhvalf, och de qvarstående murarne visade sig mycket sönderbrända och sönderremnade. Vapenhuset, hvilket med tornets bredd intog södra delen af skeppets vestra gafvelmur och ursprungligen varit lika högt som detsammas långmur, hade å södra sidan en ingång. Från vapenhuset inledde en dörröppning å skeppets vestra gafvelmur, och derifrån har troligtvis en trappa uppgått till tornets öfra afdelning. Sakristian, som höll i hvarje sida 19 fot, upplystes från norr genom en liten fönsteröppning och hade i sydvestra hörnet en låg och besvärlig trappgång till predikstolen. Hela byggnadens omgifningsmurar, hvilka äro 5 fot tjocka, utgöras af tuktad gråsten. Skeppets södra dörromfattning består af välarbetad kalksten, men dess fönsteröppningar äro i sednare tider utvidgade. Korsbågarne å korets takhvalf sakna pi-

lastrar och kragstenar och hvalffälten äro ganska högkupiga. Endast åt vester märkes en kantbåge och dithörande skiljobåge utspringer ur sidoväggarna. Korets ingång är nära rundbågig utan någon spets, och dess fönsteröppningar ha till det yttre varit fyrsprångiga. Triumfbågen, som blifvit vid korets byggnad uppbruten, är ganska spetsig. Korets dörr- och fönsteromfattningar samt takhvalf bestå af tegelsten. Skeppet betäcktes med ett kroppåstak, hvars spets hade 45 fots lodrät höjd öfver gesimserna. Korets betäckning var likartad.

Vid första anblicken märkes, att skeppet, tornet och vapenhuset blifvit samtidigt uppförda samt att de tillkommit vid pass år 1400. Koret och sakristian visa sig vara ungefär ett sekel yngre. Denna i hög grad enkla kyrka företer flere förhållanden, hvilka ej sakna konsthistoriskt intresse. Att en så ansenlig helgedom som denna långt före reformationen tillkommit å landsbygden, väcker förvåning; enär gudstjensten då hufvudsakligen utgjordes af messeläsning, och inga sittplatser erfordrades. Att den ursprungliga byggnaden blott bestått af ett långhus med ett torn och ett vapenhus i vester och med en rak gafvelmur i öster, är en föga vanlig anordning. En gammal kyrka, som saknar kor, har vanligtvis en tresidig gafvelmur i öster, hvarigenom mera utrymme och mera belysning vinnas och en passande altarplats beredes. Det vill synas, som första meningen varit att i detta långhus uppdraga tvenne pelarrader, men att man fruktat, ehuru murarne äro ovanligt tjocka, derå inslå takhvalf. Det tyckes fasthellre, som detta långhus ursprungligen haft ett platt trätak, hvilket hvilat på en midtrad träkolonner. En sådan betäckning var i en stor kyrka under medeltiden ganska vanlig, och mången sådan helgedom har en midtrad pelare, som uppbär takhvalf. Enär en kyrka, hvilken tillkommit under medeltiden, högst sällan utgöres af ett enda långhus med torn i vester, vilja vi härpå anföra några få exempel. En stor stadskyrka, som 1464 byggdes i Vadstena, bestod af ett enda långhus med fyrkantigt torn i

vester och rak gafvelmur i öster. Denna helgedom, hvilken var invigd till S. Petrus, blef för trenne årtionden sedan nedbruten, dock så att dithörande torn bibehölls. Stadskyrkan i Skenninge utgöres af ett enda långhus med torn i vester och rak gafvelmur i öster. Helgatrefaldighets- eller Bondekyrkan i Upsala har en likadan anordning. Liksom den förstberörda af dessa helgedomar haft tvenne pelarrader, som uppburit takhvalf, så ha äfven de två sednare sådana. Hvarken stadskyrkan i Skenninge eller Helgatrefaldighetskyrkan i Upsala, hvilka man ansett vara ganska gamla, äro mycket äldre än den nedbrutna kyrkan i Vadstena *).

Då kyrkan hade fasta murar och lemnade tillräckligt utrymme, ansåg författaren, att hon borde försättas i ett värdigt skick. Till vinnande af detta ändamål borde skeppet och koret få passande dörr- och fönsteröppningar samt förhöjas med prydliga gesimser. De spetsiga röstena borde något sänkas och förses med tinnar, hvarigenom nya vattentak blefvo prydligare och skyddades mot storm och nederbörd. Efter bortbrytande af den lika osunda som vanprydliga sakristian kunde å skeppets norra sida anbringas lika många fönsteröppningar som å dess södra. Genom en afskrankning framför altarväggen skulle en beqväm sakristia erhållas, om en passande ingång dertill öppnades åt öster. Triumfbågen, hvilken var alltför trång och låg, borde så utvidgas, att skeppet och koret kommo i nära förening med hvarandra, hvarigenom behöfligt utrymme bereddes vid nattvardsgångar och kyrkans inre vann i prydlighet. Ehuru ett så ansenligt skepp borde enligt urgammal anordning förses med platt trätak; så enär den nuvarande orgeln blefve under ett sådant något för hög, föreslogs en hvalfkupa, isynnerhet som församlingen önskade en dylik.

Kyrkans tre ringklockor hängde i en stapel, som bestående af resverk betäcktes med en åttkantig midtspira och kroppåstak mellan fyra spetsiga rösten. Då denne stapel

*) Jemför Konstanteckningar under en resa år 1849 s. 113, 114. 136—143. 461—467).

var mycket förfallen, så ansågs ett torn böra i dess ställe uppföras. Efter undanrödjande af det gamla tornets qvarstående afdelning och vapenhuset derjemte skulle ett ansenligt torn å midten af skeppets vestra gafvelmur uppdragas. Sedan denna byggnadsfråga, som flere gånger förevarit och åstadkommit mycken meningsstrid, nu blifvit af biskopen Genberg föredragen med dess lyckliga framställningssätt, hade vi den hugnaden att finna, det alla förenade sig om nyssberörda byggnadsplan. Till följe häraf uppgjorde författaren kort derefter ritningar och kostnadsförslag till förändring och iståndsättning af kyrkan och uppförande af ett passande torn. Hela detta arbete har redan hunnit sin fullbordan. Skeppet och koret ha genom sina regelbundna rosiga fönsteröppningar samt rundbågiga gesimser och tinnade rösten blifvit försatta i en värdig, men enkel rundbågsstil. Det nya tornet, som är fyrkantigt med ingång från vester och två ljudöppningar å hvarje sida, har deröfver rundbågsgesimser samt fyra nichprydda och tinnade rösten med kroppåstak samt en åttkantig midtspira och en hög korsblomma derpå.

Ett litet stycke från korets gafvelmur står en minnesvård, hvilken ådrog sig vår uppmärksamhet. Denna minnesvård har Latinsk korsform och är både till stammen och armarna lika tjock och alldeles rund. Foten utgöres af en Attisk bas med åttkantig plint på en fyrkantig grundsten. Hvarje arm prydes å ändan med en upphöjd mångbladig ros. Samma minnesvård, som består af slipad Kolmårdsmarmor, är något öfver 6 fot hög. Å den ena sidan af armarna läses: *A. C. af Kullberg, Biskop öfver Kalmar Stift född d. 3 Aug. 1771 död d. 6 Maj 1851*; å den andra: *Den sig betror uti Guds hand Han bygger ej på lösan sand. Sv. ps. b. n:o 239 v. 1.* Af de grafvårdar, hvilka äfven med betydlig kostnad tillkommit i våra dagar, har högst sällan någon på oss gjort ett så djupt intryck som denna. Orsaken härtill låter lätt förklara sig. Ehuru den mindre vanliga formen röjer en harmonisk hållning och ett vackert

arbete; så skulle, i händelse vi icke känt och värderat den man, som hvilade derunder, detta intryck blifvit föga varaktigt. Redan såsom yngling har författaren beundrat af Kullbergs skaldestycke *Ålderdomen*, och nära ett halft århundrade känt och vördat denne fräjdade man, och han hyser ännu en liflig erkänsla för den vänskap, hvarmed samme man omfattat honom. Hvad af Kullberg yttrat i nämnda skaldestycke, fick han sjelf genom sin långa och exemplariska lefnad röna. Om författaren varit förtjusad af detta lilla arbete i sina unga dagar, så är han det icke mindre vid sin framskridna ålder.

Sedan vi tillika med några församlingsboar intagit hos biskopen Genberg en middagsmåltid och fägnat oss öfver den behagliga utgången af förrättningen, begåfvo vi oss till Kalmar för att bese denna märkvärdiga stad, isynnerhet som vi icke förr dertill haft tillfälle.

Hosmo kyrka, annex till Ljungby, ligger helt nära till höger om vägen. Denna kyrka utgöres af treqvadratiskt skepp och enqvadratiskt kor med halfrundt utsprång i öster. Man inkommer genom ett vapenhus på södra sidan af skeppets vestra qvadrat. På korets norra sida ligger en sakristia. Ur skeppets sidomurar framskjuta 3 fot breda skiljobågar. På dessa hvila 4 fot breda kantbågar, hvilka bilda vederlag för höga tunnhvalf. Triumfbågen har halfrund betäckning med skråkantiga vederlagslister. Koret är till det yttre lika bredt som men invändigt till följe af större murtjocklek något smalare än skeppet, och det betäckes med ett enkelt korshvalf, som uppbäras af 5 fot breda kantbågar. Öfver koret finnes ett fyrkantigt rum, hvarpå en ansenlig spira höjer sig. Till detta rum uppleder en smal stentrappa i korets norra sidomur. En bred temligen beqväm stentrappa, hvilken hvilar på pelare jemte skeppets norra sido- och vestra gafvelmur, uppför till dess takhvalf, som äro ofvanpå afjemnade. Utsprånget har ett halft kupolhvalf, hvarå några upphöjda glorior förmärkas. Der finnas tvifvelsutan ganska märkvärdiga målningar, hvilka nu äro öf-

verkalkade. Dessa glorior röja en hög ålder. Sakristian betäckes med ett vanligt tunnhvalf. Kyrkan, som har en ganska ovanlig höjd i jemförelse med dess bredd och längd, består af tuktad grå- samt huggen sand- och kalksten, men deribland förmärkes ingen tegelsten. Hela byggnaden framter den renaste rundbågsstil, dock ha fönsteröppningarne i en sednare tid blifvit på ett föga passande sätt utvidgade. Å kyrkan, som är väl uppförd, förmärkes ingen sättning eller spricka, så att hon kan med ringa bekostnad qvarstå ännu flere århundraden. Skeppets takhvalf äro i högsta grad ovanliga och röja hvalfkonstens barndom i Norden. Att denna helgedom varit beräknad på försvar emot fiendtligt anfall, är ganska lätt att inse. Det fasta rum, hvilket ligger öfver koret, har ingalunda tillkommit för inrymmande af ringklockor, som vid christendomens införande ej här begagnades. Enligt sägen skall upprorsstiftaren Nils Dacke, som 1543 slagit läger vid Hosmo, bebott samma rum, förmodligen för att vara mera trygg emot en öfverrumpling. Skeppets ovanliga höjd och väl afjemnade takhvalf visa, att man kunnat derifrån försvara sig, isynnerhet som murarne passat till bröstvärn, och skotthål troligtvis funnits vid den höga betäckningens takfot.

I vapenhuset står en rund dopfunt, hvars fot prydes med fyra helgonbilder och hvars skål är till den nedra delen inåtsvängd till den öfra lodrät. Ringklockorna hänga i en stapel af resverk med fyra spetsiga rösten korsformigt kroppåstak och midtspira. Samma stapel liknar den, som finnes vid Ljungby kyrka.

Från Hosmo till Kalmar sträcker sig vägen 1 mil öfver en bördig slätt. Staden erbjuder med sitt urgamla slott och sin ansenliga domkyrka en öfverraskande anblick, isynnerhet som en betydlig sträcka af Öland och Östersjön utgöra bakgrunden af detta herrliga landskapsstycke. Sagan vet icke att omtala, när Kalmar först tillkommit. Deremot är denna stad i hög grad ryktbar af de många och vigtiga händelser, hvilka der tilldragit sig.

Gamla staden låg på en liten holme helt nära slottet och var i Johan III:s tid omgifven med höga murar. Under Gustaf II Adolfs tid ombyggdes staden, då torget blef en alldeles rund plats i midten, och gatorna så sträcktes, att de kunde från medelpunkten af detsamma genomskådas. En gammal treskeppig kyrka af tegelsten låg nära torget. Hela staden omgafs af vallar med bastioner. Kalmar afbrann 1647 och uppbyggdes kort derefter å en holme, som låg ett litet stycke derifrån. Den nya staden befästes med höga vallar samt större och mindre bastioner, hvilka till det yttre bekläddes med grofva gråstensmurar i kalkbruk. Denna befästning, som på sin tid var ganska fast, är nu till stor del raserad. Kalmar har temligen reguliera gator och ett ansenligt torg.

Domkyrkan, hvilken 1653 anlades af Carl X Gustaf och 1677 öppnades till gudstjenst, är ett konststycke af Nikodemus Tessin den äldre. Byggnaden, som är hållen i renaissansstil, har korsform. Vestra och östra korsarmen äro lika breda men något längre än södra och norra. De förre ha gafvelmurar med halfrunda utsprång, men de sednare äro rakslutna. Öfver utsprången i vester och öster liksom öfver gafvelmurarna i söder och norr höja sig ansenliga frontoner med låga rösten. Hvarje korsvinkel upptages af ett fyrkantigt temligen högt torn. Vestra liksom östra korsarmen har å hvarje sida en aflångfyrkantig och deröfver en fyrkantig fönsteröppning. Vestra utsprånget har en ingång å midten och en större och en mindre fönsteröppning öfver hvarandra å hvarje sida derom. Östra utsprånget, hvars midt intages af en ansenlig altarprydnad, upplyses af likadana fönsteröppningar. På södra liksom på norra gafvelmuren finnes en rundbågig ingång och deröfver ett rundfönster samt på hvarje sida derom en aflångfyrkantig och derpå en fyrkantig fönsteröppning. Å hvarje fronton ses i midten en stor stickbågig fönsteröppning och vid hvarje sida derom ett rundbågigt blindfönster. Hvarje af tornens nedra afdelningar har jemväl å hvarje fri sida

likadana fönsteröppningar, men hvarje af tornens öfra afdelningar har å hvarje fri sida en aflångfyrkantig och deröfver en rund fönsteröppning. Kyrkan betäckes med tunnhvalf, hvilka i midtqvadraten skära hvarandra. Utsprången ha halfva kupolhvalf, som sluta sig till de förra. Nordöstra tornets nedersta afdelning begagnas till sakristia, hvarifrån man tvärsigenom murens hörn uppkommer på en rak trappa till predikstolen. Sydvestra tornets nedra afdelning upptages af en beqväm trappa med hviloplatser och uti dess öfra hänga ringklockorna. De tvenne öfriga tornen tjena mera till styrka och prydnad än något gagn. I den södra korsarmens östra och den norra korsarmens vestra sidomur uppför en spiraltrappa till takhvalfven. Korsbyggnaden betäckes med brutet kroppåstak, utsprången med inutåtsvängda kupor, tornen ha åttkantiga uppsatser med en rund ljusöppning å hvarje sida och derpå inutåtsvängda åttkantiga kupor. Den vestra liksom den södra dörröppningen prydes å hvarje sida med en marmorkolonn, hvarpå ett bjelkverk med röste hvilar. Den norra ingången är vida enklare. Alla hörn och fönsterpelare siras med breda men tunna pilastrar, som uppgå från släta och höga socklar och uppbära ett högt listverk. Derpå följer en indragning eller Attika med fördjupningar, hvilken utgör takfot. På denna Attika stå frontonernas och tornens pilastrar, hvilka äfven uppbära prydliga ehuru mindre listverk, som utgöra deras gesimser. Pilastrarne, af hvilka de nedra äro Doriska de öfra Joniska, bilda å hörnen förkroppningar. Frontonerne ha å hvarje sida en stor snerkel och derpå en oval kruka och å hvarje röste tre smala krukor. Attikan har framsprång och derpå runda knoppar, som motsvara de nedra pilastrarna. Hvarje torn krönes med en äggformig kruka. Byggnaden är uppförd af tuktad kalksten, men alla pilastrarne, listverken och omfattningarne af finhuggen sådan. Vestra och södra ingångarnas kolonner bestå af slipad marmor. Det vill synas, som yttre murlifven ursprungligen varit afputsade, deremot ha yttre pilastrarne, omfattningarne,

listverken och gesimserne förblifvit oanstrukna. Kyrkan är till det inre helt och hållet hvitlimmad, hvarigenom hon ingalunda vunnit i anseende.

Man har i sednare tid utbrutit fönsteröppningarnas ursprungliga omfattningar och jernstänger samt insatt träkarmar och träbågar med sprötar. Man har äfven putsat hvita ränder kring dessa karmar. Man har slutligen med oljefärg strukit ingångarnes välarbetade omfattningar och slipade kolonner samt deras ornamentsrika listverk och rösten. Efter vår tanka måste ett sådant beteende kallas vandalisering. En mindre byggnadsvan, som inträder i denna helgedom, förvånas, då han ser dess ofantliga vidd och höjd samt takhvalf utan pelare. Hufvudqvadraten håller i vester och öster 46 $^{1}/_{6}$ och i söder och norr 45 $^{2}/_{3}$ fot. Om man likväl efterser murarnas ganska ansenliga tjocklek i alla vinklar och hörn och påtänker de fasta tornen samt de täta inre och yttre pilastrarna, så väcka dessa stora takhvalf ingen förundran, tvärtom skulle sättningar och remnor å en dylik byggnad röja stor vårdslöshet vid dess utförande. Antingen man ifrån land- eller sjösidan nalkas Kalmar, kan man ingalunda se, att denna byggnad är en helgedom. Man tycker sig snarare skåda ett palats med hufvud- och halfvåning samt vindsrum. Vi vilja derföre icke neka, att byggnaden har efter dåtidens manér en ren hållning. Vi gifva dock ett bestämdt företräde åt den lika stora kyrka, som efter ritning af Nikodemus Tessin den äldre blifvit nära samtidigt uppförd i Fahlun. Denna sednare helgedom, hvilken har ett treskeppigt långhus och ett treslutet kor i öster samt ett fyrkantigt och ganska högt torn i vester, är med sina höga pelarrader, lätta korshvalf och spetsiga fönsteröppningar, ehuru den består af fogstrukken tegelsten, vida högtidligare *).

Förstaden består af många byggnader och flere trädgårdar och intager den plats, hvarest gamla staden legat.

---

*) Konstanteckningar under en resa år 1849. s. 381—394.

Nära derutanför vid hafsstranden ligger Kalmarslott, som ostridigt är ett af de äldsta och märkvärdigaste fästen i Norden. Då Skåne Halland och Blekinge tillhörde Danmark, betraktades detta slott såsom en vigtig gränsfästning, å hvars förbättring mycket arbete 1335 nedlades. Erik XIV fick såsom kronprins Kalmar- och Kronobergslän såsom hertigdöme. Om honom säger J. Tegel i sin historia om Gustaf I: "Hertigen men sedan K. Erich XIV var mächta konstrijk på kopparstickning och inlagdt arbete, såsom the kopparstycken han sjelf utstuckit och paneel och dörrar på Calmar Slott af honom inlagde med hans vapen utvisa." Kalmarslott lär hufvudsakligen under Johan III fått sin nuvarande anordning. Denne konung lät 1574 afgå till ståthållaren Arvid Svan en skrifvelse af följande innehåll. 1) At när alla våningar efter Hans Kongl. Maj:ts utgifne befalning woro förhögde och eljest med bygningen förändrade, då skulle Slottet blifwa täckt med tegel. 2) Alle tornen undantagandes det höga Kruttornet, och de andre tu tornen, som wetta öster ut åt Calmar sund, skulle täckas med bly på ett sätt, och så at de blefwo lika höge, men Kruttornet skulle täckas med koppar, när thet blifwer 7 eller 8 alnar högre murat. 3) Alle rummen öfver hela Slottet skulle blifwa lika jemne. 4) Fönstern skulle blifwa fyrehörnige, så at the hafwa ett synligit skick efter Architectischts maner. 5) Thet torn, som man kallar Söderport, skall och förfärdigas och komma under tak, theslikes och thet torn, man kallar Westerport, skulle och förhöijas och komma under tak på stadsens omkostnad, och skulle ther jemwel giöres en Fällport före. 6) Skulle utan för söder port emellan muren och stadswallen en örtegård uprättas och deruti planteras icke allenast en hoop bärande träd, utan och eljest allahanda slags örter, som i Kongl. Maj:ts kiök tiänlige wara kunde *).

På slottets förbättring arbetades 1582 och de två följande åren. Byggmästaren Dominicus Faer prydde och in-

*) Kongl. bref den 24 Febr. 1574.

redde slottets kapell 1586. Hertig Carl intog 1599 staden, och några veckor derefter nödgades slottets besättning att gifva sig. Carl anställde efter sin vana ett blodbad å borggården. Under det krig, hvilket 1611 upplågade emellan Sverige och Danmark, intog Christian IV Kalmar stad, och fick sedan dervarande slott genom dagtingan eller förräderi. Förgäfves sökte Carl IX att återtaga staden och slottet. Efter ingången fred måste Sverige för stadens och slottets utrymmande erlägga den såkallade Kalmarlösen. Kort derpå blef staden och slottet mycket förbättrade. Grimskär derutanför befästes 1623.

Kalmarunionen blef 1397 stiftad af drottning Margaretha å Kalmarslott, och flere vigtiga riksmöten ha blifvit der hållna, och många konungar ha kortare och längre tid vistats derstädes. Ännu 1735 hade slottet kommendant, garnison och bestyckning. I borgen räknades 109 rum. Slottet inrymde 200 kanoner och fordrade en besättning af 3000 man *). Slottet fick 1733 en betydlig reparation; men sedan det ej kunde i anseende till en mera utbildad belägringskonst vidare betraktas såsom ett pålitligt försvarsverk, fick det småningom förfalla, isynnerhet som den gamla herrligheten helt och hållet missaktades af den nya förfiningen. Det är ganska märkvärdigt, att den snillrike Gustaf III, som onekligen var i hög grad Svenskt sinnad, ej allenast använde ansenliga och väl bibehållna klosterhus såsom i Ystad utan likaledes Kalmarslott, ett af Nordens äldsta och ryktbaraste kongshus, till kronobränneri. För detta ändamål blefvo de konstrika rummen skoningslöst beröfvade sina forntida prydnader och nya eldstäder och skorstenar uppdragna och brännvinspannor inmurade. Vestra sidobyggnadens stora torn förlorade sin höga spira med en förgylld kula, och det afbröts till murarnas öfra del, hvarpå en väderqvarn der upptimrades. Efter upphörande af denna

*) Specimen Academicum de Arce Calmariensi, Præs. A. Grönwall, Resp. E. Catonius, Upsal. 1735 p. 32.

lika förderfliga som nesliga handtering ha de kongliga rummen blifvit begagnade till kronomagasin, hvadan vattentaken lyckligtvis blifvit underhållna. Man har i sednare åren något allvarligare påtänkt hufvudbyggnadens underhåll.

Kalmarslott utgöres af höga sidobyggnader, hvilka bilda en oregelbunden fyrkant, som har tre runda och ett mångkantigt hörntorn samt på midten åt landsidan ett fyrkantigt hufvudtorn. Detta slott, hvilket till största delen består af tuktad och huggen kalksten samt för öfrigt af tegel- och gråsten, har en ansenlig inre borggård och omgifves med höga vallar med fyra runda hörntorn. Vallarne, som äro uppförda af tuktad kalksten, innehålla kasematter med jordfyllning derpå, och de skyddas å de trenne sidorna af hafvet och å den fjerde af en bred vattengraf. Rundtomkring slottet och inom vallarna sträcker sig en yttre borggård, hvilken är temligen rymlig, men har olika bredd. Utanför nordvestra sidan ligga två raveliner, som utgöras af murbeklädda jordvallar och omgifvas med vattengrafvar. På den ena af dessa raveliner ligger en lång och krokig port, hvilken har spetsbågig betäckning. Från gamla staden inleder en yttre bro till och en inre från samma port till vallsidan, hvarå en likadan port inför på yttre borggården. Vid ändan af yttre bron ha fordom två lejon stått, af hvilka hvardera hållit en krönt sköld med ett dubbelt C. Dessa figurer, som fordom varit gjutna af metall, blefvo sedan uppsatta af trä *). Öfver inre portens yttre omfattning finnes en stor stentafla, hvarå ses ett vapen, hvilket har i midten ett kors med en vase och i två motsatta hörn två lejon samt i de öfriga tre kronor. Detta vapen, som uppbär en konglig krona, hålles af två krönta lejon. Innanför porten till höger låg högvakten till venster två fängelser samt ett stycke derifrån några verkstäder. En rak port, hvilken betäckes med tunnhvalf, leder midtigenom sydöstra vallsidan till en hamnbrygga, som är uppförd emellan de två närmaste hörn-

*) Specimen Acad. de Arce Calm. p. 25.

tornen. Här kunna numera blott ganska små farkoster anlöpa. Vallarne, hvilka ha till det inre 36 fot höga men till det yttre vida lägre murar med skrå jordfyllning, äro tvärsigenom ansenligen breda. Kasematterne utgöras af ganska tjocka sidomurar och betäckas med tunnhvalf. Vallarnas hörntorn ha fordom haft tre afdelningar öfver hvarandra för kanoner samt kupiga betäckningar i tvenne afsatser.

Midtemot den port, hvilken inleder till den yttre borggården, vidtager en lång och rak port, hvarigenom man inkommer till den inre. Sistberörda port, som äfven betäckes med tunnhvalf, har å inre sidan en portal, hvaröfver Sveriges vapen och *J R* märkes. Slottets sidobyggnader, hvilka äro fyra våningar höga, ha kroppåstak med vanliga tegelpannor. Hörntornen äro en våning, men hufvudtornet, ehuru 6 fot lägre än fordom, är nära dubbelt högre än sidobyggnaderna. Både hörn- och hufvudtornet voro ursprungligen betäckta med kupor i tvenne afsatser, de förra ha nu lågspetsiga tak med ekspån, det sednare ett sådant af bräder. Å hufvudtornet fanns en förgylld kula, som enligt sägen inrymde tre tunnor spannmål. Kring denna kula kunde några personer beqvämt sitta. Denna ofantligt höga plats har förmodligen tjenat till utkik. Vindarne ha mycket grofva bjelklag för uppbärande af kanoner, och å murarna räknades 47 skottgluggar. Hufvudtornet har tvenne bjelklag för samma ändamål. Skada, att till följe af bristande sinne för historiska minnen och forntida konst ingen enda af slottets många kanoner fått qvarbli. Å några sådana skola skäggiga män varit afbildade, hvarjemte följande verser stått:

När stora Skägga begynna gnägga,
Så remna båd' mura och vägga *).

En rund mycket stor brunn, hvilken intager midten af inre borggården, lemnar, ehuru icke synnerligen djup, ymnigt och välsmakande vatten. Brunnens öfverbyggnad var

*) Specimen Acad. de Arce Calm. p. 26.

förfallen och den har derföre blifvit för få år sedan nedtagen och återuppsatt. Öfverbyggnaden, som består af huggen kalksten, har en rund bröstning, hvilken uppbär sex pilastrar och förstärkes derutanför med kolonner på framspringande fotställningar. På pilastrarna och kolonnerna, som äro kopplade, hvilar ett sexkantigt bjelkverk i Dorisk stil, och derå finnas sex låga rösten. Från pilastrarna och kolonnerna mellan röstena uppgå snerkelstycken, hvilka uppbära ett bjelkverk. På detta stå sex pilastrar med Karyatider, som sammanbindas med ett sexkantigt bjelkverk, hvilket krönes med snerkelröstcn. Öfverst märkes ett lejon med ett klot. Fotställningarne prydas med skiljaktiga hufvuden. Å hvarje fält deremellan ses ett krönt vapen, som innehåller tre kronor och omgifves med två rosor. Det vapen, hvilket vetter åt porten, har vid ombyggnaden förlorat både kronor och rosor och fått i deras ställe följande inskrift: *Uppförd ånyo under Oscar I:s VII reg:s år*; och derunder står: *T. Ankarsvärd.* Hela öfverbyggnaden, som röjer idel barockstil, är målad med hvitgrå oljefärg.

Slottets murar hålla ungefär 8 fot i tjocklek. Fyra ingångar, hvilka inleda från inre borggården, ha ansenliga portaler i barockstil. Å en sådan står: *J III D G R S 1568* med kronor deröfver. Alla fönsteröppningar äro rakslutna och föga större än i vanliga boningshus. I en trappa, som uppleder till den våning, hvilken fordom beboddes af kommendanten, märkes ett menniskohufvud af sten. Det berättas, att samma hufvud, hvilket har förvriden blick och gapande mun utan tunga, erinrar om Christofer Somme, som 1611 förrådt Kalmarslott *). Hufvudtrappan, hvilken är 9 1/6 fot bred och har höga steg, betäckes med stickbågiga tunnhvalf, men den är deremot så låg, att den icke kan med beqvämlighet beträdas. Då slottet haft ganska många rum, som vid dess inrättande till kronobränneri blifvit till största delen förändrade och vanställda; så vilja vi blott omnämna

*) Specimen Acad. de Arce Calm. p. 34.

de märkvärdigaste, hvilka fått i någon mån behålla sitt forntida skick.

Unionssalen, som är ganska stor och ungefär 30 fot hög, har å yttre långsidan haft fem å inre fyra och å gafvelmuren två fönsteröppningar. Tvenne kaminer ses i motsatta hörn. Mellan vestra ändans fönsteröppningar skall thronen stått, hvilken för mer än ett sekel tillbaka försåldes för en ringa penning. I salen förefinnes hvarken å väggar, golf eller tak något af de fordna prydnaderna. Å fönsteröppningarnas betäckningar, som bestå af ekplankor, märkas några målningar i löfverk. Alla fönsteröppningarne äro till största delen igenmurade. Man har från salen inkommit i ett tornrum, hvilket varit Margarethas sängkammare, hvartill dörren är igenmurad. Golfvet i detta rum är bortbrutet, men å taket, som är bibehållet, ses målningar i rutverk.

Man ingår från salen i kapellet, hvilket betäckes af ett vackert tunnhvalf med fyra inskärningar. Å yttre långsidan finnas fyra och å inre sex fönsteröppningar. Altarväggen, som är rak, vetter åt sydost. Till höger om altarplatsen står Gustaf Adolfs och till venster Maria Eleonoras bänk. På fyra krönta uppsatser af högra bänken ses *G A R S* och på fyra sådana af venstra *M E R S*. Vid venstra sidan om altarplatsen står predikstolen, och der märkes å en tafla med ett dubbelt timglas *1663*. Öfver predikstolen sitter en sol med en dufva i midten. Vid nordvestra gafvelväggen öfver ingången står en läktare. Å väggarna samt fönstersmygarna läsas inom gipsramar bibliska språk på Latin och Svenska. Takhvalfvet siras med rosverk i vattenmålning. Kapellet, som fordom begagnades af garnisonen, brukas nu af gamla stadens invånare.

Ehuru drabantsalen blifvit i hög grad förstörd, har den likväl fått till någon del behålla sitt prydliga tak, hvilket består af sirligt panelverk med bjerta målningar och förgyllningar. Å detta tak, hvars fyra mellersta rutor prydas med Sveriges vapen, står *1576*.

Från audienssalen, i hvars ena hörn finnes en kamin,

inleder en dörr till den kongliga sängkammaren. Denna dörr, hvilken liksom de öfriga är i jemförelse med rummets vidd och höjd ganska liten, har å öfra spegeln Sveriges vapen och deröfver *E R* krönta och derunder *ERICUS. XIIII. D. G. R. S.* och den siras å nedra spegeln med rosor. På samma dörrs inre sida sitter ett öppet konstlås, som visar sig vara dermed samtidigt. Öfra spegeln af denna sida har spår efter en triumfbåge med trenne genomgångar. Å nedra spegeln märkes rosverk, och genomgången har jemväl varit på samma sätt sirad. Alla dessa prydnader äro med mycken skicklighet inlagda af olika träslag. Sängkammaren, som ligger i ett hörntorn, är ett qvadratiskt rum, hvilket har å den inre sidan en kamin och å hvarje af de yttre en fönsteröppning. Väggarne äro beklädda med paneler, som, $8^2/_8$ fot höga, prydas med Korinthiska kolonner, hvilka ha höga fotställningar och uppbära ansenliga bjelkverk samt åtskiljas med smala och breda speglar. De smala siras med nicher och snäckor, de breda med inlagda löfverk af olika träslag. I fönstersmygarna finnas bänkar och stora speglar, som utan kolonner ha lika höjd med och samma bjelkverk som nyssberörda paneler. Dessa beklädnader förete likadan fanering af inhemska träslag. Å väggarna öfver panelerna ses jagter och å fönsterbetäckningarna barockfigurer i gipsarbete. Taket indelas i fyra likstora speglar och hvilar på kragstenar. Speglarne omgifvas af breda ramstycken och prydas med vapen. Ena spegeln jemte kaminen innefattar en blinddörr, hvilken inleder till en beqväm latrin. Å kaminen ses tre kronor och derunder *C G R S* samt längre ned *Anno 1651*.

I sängkammarens ena hörn står en dubbelsäng med grofva hörnstolpar. Hvarje sida har tre och fotändan två speglar, som alla siras med snerkelomfattningar och fina figurer i upphöjdt snidverk. Hufvudändan, hvilken vetter åt väggen, har tre släta speglar. Fotändan krönes med en lagerkrans, som omgifver två vapen och hålles af två englar. På hufvudändan ses en tafla, hvarå Sveriges vapen

föreställes, och deröfver står *G A R S.* Stolparne prydas med mycket utåtsvängda Karyatider, hvilka stå öfver lejonhufvuden och uppbära Joniska kapiteler. Hela denna säng är arbetad af ek i idel barockstil. Sängen omgifves på de tvenne sidorna af panelerna och på de tvenne öfriga af ett groft spjelverk, som har två gångdörrar. Detta spjelverk liknar ett groft altarskrank och siras i hörnen och vid genomgångarna med stora klot. Hela detta skrank består af furu med grå anstrykning i oljefärg.

Matsalen är ett stort fyrkantigt rum, hvilket omgifves af höga paneler, som ha nära fristående Doriska kolonner med vanligt bjelkverk. Mellan kolonnerna finnas smalare och bredare speglar, hvilka afvexla med hvarandra och prydas med inläggningar, som föreställa landskap, byggnader och rosverk af inhemska träslag. Golfvet har bestått af stora åttkantiga rutor, hvilka varit likaledes fanerade. Ofvanför panelerna märkas å väggarna grof anputs och simpel bordmålning. I ena väggen finnes en kamin.

Vid närmare undersökning visar sig slottet ha en hög ålder. Det tyckes likväl, som Margaretha eller Erik XIII här vidtagit åtskilliga förbättringar, ty stora trappan måste härröra från deras tid. Slottets portaler och fönsteröppningar samt hufvudsakliga inredning, som röja barockstil, härröra, såsom man af några inskrifter inhemtar, från Erik XIV:s och Johan III:s tid. Vallarne med deras hörntorn ha tillkommit vid eller kort efter reformationen, ehuru de sedermera fått åtskilliga förbättringar. Ravelinerne äro vida yngre, och porten å den ena af desamma har troligtvis tillkommit under Carl XI:s regering.

Detta lika storartade som minnesrika slott röjer nu mycket förfall. Många fönsteröppningar sakna rutor och bågar, och många karmar äro förmultnade. Vallarne ha till ansenliga sträckor förlorat sin murbeklädnad och vattengrafvarne äro till stor del igenvuxna. De ganska märkvärdiga inläggningar, hvilka finnas i de ofvanbeskrifna rummen, ha till betydliga ytor blifvit genom ett tanklöst okynne

bortbrutna. Om det måste högligen fägna fornforskaren, att detta kongshus ej blifvit såsom Kronobergsslott förvandladt till en ruin; så är det likväl smärtsamt, att en förstörelse, som kunde med ringa kostnad afvärjas, nu griper omkring sig, samt att okynne får af bristande tillsyn föröfvas.

I anseende till flere byggnadsangelägenheter i hemorten nödgades vi fortskynda vår resa, till följe hvaraf dessa anteckningar blifvit nog fragmentariska. Vi hoppades dock framdeles få tillfälle att förnya en sådan utfärd och derunder komplettera samma anteckningar. Vi hoppades äfven få på samma gång tillfälle att uppoffra några dagar för undersökande af Ölands byggnadsverk, bland hvilka flere urgamla landtkyrkor och Borgholms märkvärdiga slottsruin väl förtjena att omsider bli vetenskapligt beskrifna. Men enär en dylik utfärd ej hittills kunnat till följe af trägna byggnadsbestyr företagas, och det numera är för sent att vidare tänka derpå; så har författaren bekantgjort detta småstycke under förmodan, att något torde deri ha intresse för konstforskare och väcka håg för samlande af ytterligare bidrag till en Svensk konsthistoria.

Valpladserne ved Leipzig.

Ved **Adam Fabricius.**

1813.

For nogle Maaneder siden færdedes jeg paa Sletterne ved Leipzig.

Her er Europas Hjerte; her har ogsaa Europas Hjerteblod flydt. Hvem tænker ikke ved Navnet Leipzig paa de store Kampe, hvori Verdens Skæbne gjennem Aarhundreder er blefven afgjort? Hvo önsker ikke at kaste et Blik paa hine faa endnu synlige Minder, der, spredte hist og her paa Sletterne, gjenkalde i Erindringen hine Kampe og de store Formaal, hvorfor der her udöstes Strömme af Blod?

Vi staae paa Verdens förste Valplads. Denne Betydning maatte Leipzigeregnen nödvendig faae alene ved sin Beliggenhed. Naturen selv havde jo bestemt den dertil. I Krigene i Tydskland maatte de udstrakte Sletter i Landets Midte afgive en bekvem Valplads. Kampen her maatte blive afgjörende; Seirherren beherskede Tydskland, der stod ham aaben til alle Sider. Forfulgte han den slagne Fjende, kunde denne næppe mere faae Leilighed til at samle sine adsplittede Tropper for atter at gjöre Modstand.

Tydelig har man seet dette saavel i Trediveaarskrigen, som i den nyere Tid i Napoleons storartede Kampe. Seirherrerne ved Leipzig vare Seirherrer i Tydskland, ja man kan vel sige — i Europa:

Og hvilken Betydning havde ikke hine Kampe? I den förste seirede Troesfriheden, i den sidste Folkefriheden. Indeholder Livet större og vigtigere Formaal?

Derfor have ogsaa hine Valpladser altid draget Opmærksomheden saa stærkt til sig. Mangen anden, paa hvilken der kan have været holdt et betydeligt, for Krigshistorien og Krigsvidenskaben interessant Slag, gaae vi ligegyldig forbi, naar det kun er Egennytte og Erobresyge, der har været Drivefjæren dertil. En ganske anden Deltagelse have vi for Kampene for Menneskehedens dyrebareste Rettigheder. De tiltale os personlig; vi föle, at det er *vor* egen Sag, der her har funden sin Afgjörelse.

Hvilken uhyre Udstrækning har ikke denne Kampplads? Vore Forfædre talte om Vigridssletten, der strakte sig hundrede Mile til alle Sider; det var paa denne, at den store Verdenskamp skulde afgjöres, naar Gudernes Magt skulde falde. Her ved Leipzig faldt ogsaa den Mands Magt, der betragtede sig som en Gud i Verden; her var ogsaa en Slette Kamppladsen, der, om den end ikke med Oldtidens mægtige Overdrivelse udbredte sig hundrede Mile til alle Sider, dog i det mindste strakte sig milevidt omkring.

Aldrig har jeg været paa en Valplads, hvor det var vanskeligere at finde sig tilrette. Ikke alene var hele Egnen omkring Leipzig i alle Retninger Skueplads for hine blodige Kampe; men de varede ogsaa i flere Dage, og gjentoges, snart paa de samme, snart igjen paa forskjellige Steder, saa at det bliver saameget vanskeligere at fölge dem i det Enkelte.

Lader os förist kaste et Blik paa den mærkelige Egn.

Overalt möder Öiet aabne Sletter, som dog ingenlunde mangle bölgeformige Dannelse, der give Naturen Liv og Afvexling. Saaledes bliver et Landskab behageligt og tiltrækkende, uden at det egenlig kan kaldes malerisk eller storartet. Leipzigeregnen har denne Karakter. Det er et blidt, smilende Landskab, over hvilket Naturen har udbredt det milde, fredelige Præg, hvormed vi ere saa fortrolige fra vore

danske Sletter. Den synes her kun at indbyde til Fredens Sysler. Virkeligheden i Nutiden svarer ogsaa dertil; den rige Fabrikflid, den storartede Handelsvirksomhed i Leipzig og dens Forstæder afvexler med Frugtbarheden i Omegnen, med de veldyrkede, kornrige Agre og de frodige grönne Enge. Rundtom sees en Mængde venlige, velbyggede Landsbyer, opfyldte med Landsteder og Haver, og omkrandsede af skjönne Ege- og Bögeskove. Igjennem de smilende Egne stræbe fra alle Kanter Jernbanetogene hen mod det fælles Midtpunkt, Staden. Den fredelige Virksomhed, der nu hersker overalt, bringer hine blodige Minder til at blegne; den nedlægger saa at sige Protest mod dem. Saa fjern er enhver krigersk Tanke her, att man har ondt ved at gjöre sig fortrolig med den Virkelighed, at denne Egn mere end nogen anden har været hjemsögt af Krigens Ödelæggelser.

Havde jeg ikke hist og her truffet et og andet Mindesmærke, saa havde intet synligt Tegn underrettet mig om, at jeg virkelig befandt mig paa den mærkelige Skueplads for Begivenhederne i Octoberdagene 1813.

Men Krigen freder Intet. I ældre Tider valgte man gjerne Heder og andre öde Strækninger till Valpladser; nu raser Krigens Hærgen gjerne der, hvor Kulturen og Civilisationen har udfoldet sine skjönneste Frugter, og nedtramper dem i Stövet. Og dog ere de Saar, som den nu slaaer, langt lettere at læge end i hine Tider. Det er netop Kulturens og Civilisationens stolte Triumf. Snart reise sig nye og prægtige Gaarde og Byer istedetfor de nedskudte og nedbrændte; Mennesket bygger, planter og saaer, og Himlen lægger sin Velsignelse i hans Virksomhed. Efter nogle faa Aars Forlöb ere Krigens Spor saa ganske forsvundne, at man næppe mere kan troe, at det er den samme Egn.

Disse Tanker paatrængte sig mig saa naturlig, da jeg en Morgen vandrede ud paa Verdensvalpladsen fra 1813. Det var en mörk, regnfuld Dag; den svarede til de mörke Minder, som den oprullede for mig.

Gjennem Hospitalsporten gik jeg ud ad Veien til Grimma, der förer forbi den nye Kirkegaard ud paa den egenlige Hovedvalplads. Landet hæver sig strax udenfor Staden, fra Landsbyen *Thonberg* af, og frembyder navnlig fra enkelte Punkter en god Oversigt over den hele Egn. Jeg forbigik dem imidlertid paa Henveien for strax at naae Yderpunktet eller Begyndelsespunktet for Slaget, *Liebertwolkwitz*, en betydelig Landeby i 2 Miles Afstand fra Staden.

Napoleons Historie mödes flere Gange med Karl den Tolvtes og frembyder under hele Forskjellen ikke faa Sammenligningspunkter — saavel i Tydskland som i Rusland. I Liebertwolkwitz, hvor den blodige Indledning til Folkeslaget ved Leipzig fandt Sted, var det, at den nordiske Helt den 1:ste Septbr 1707 ved Trusler alene aftvang den keiserlige Minister von Wratislaw Underskriften til hin Traktat, der sikkrede de schlesiske Protestanter fri Religionsövelse. Tilvisse en herlig Anvendelse af Magten! Men da stod Karls Magt paa den höieste Spidse, Napoleons var derimod allerede begyndt at dale. For Karl var det för, for Napoleon efter det sörgelige Tog til Rusland.

Det var den 14:de October 1813, at den hidsige Rytterfægtning fandt Sted her ved denne By, der aabnede Rækken af de blodige Kampe om Leipzig. Murat selv, der som sædvanlig var i Spidsen for sine Ryttere og udmærkede sig ved sin pragtfulde, noget fantastiske Dragt, var nær bleven tagen tilfange af en preussisk Officer; da reddedes han af sin Staldmester, der ilede til og dræbte Preusseren. I denne Kamp deltoge 6 gamle övede Rytterregimenter, der kom ligefra Spanien, og til hvilke man satte stor Tillid.; men de formaaede dog ikke trods deres tappre og vedholdende Angreb at kaste Fjenden aldeles. Efter betydelige Tab paa begge Sider forblev Liebertwolkwitz i de Franskes Hænder.

Mindestenene paa Galgenberg og Kolmberg vidne om denne Kamp.

Den 15:de var Rastdag; begge Parter forberedte sig til et afgjörende Slag.

De store Sletter syd og sydost for Staden, mellem Pleisse og Liebertwolkwitz, bleve Hovedskuepladsen, især *Wachau*, Rabeners Födeby, en Landsby, der ligger en halv Mil vestenfor Liebertwolkwitz og omtrent 2 Mile sydfor Leipzig.

Man seer endnu tæt ved Herresædets Havemur i et gammelt Lindetræ det Belvedere, hvorfra de franske Anförere — Victor förte her Kommandoen — iagttoge Fjenden og ledede Slaget.

Fordelene vare i det Hele paa de Franskes Side. Alle Forsög paa at drive dem ud af Wachau mislykkedes aldeles. Fem Gange blev Byen tagen, men den blev altid tagen tilbage af de Franske. Deres 300 Ildsvælg udspyede en ödelæggende Ild, og Kanontordenen var saa frygtelig, att selv gamle Generaler erklærede, aldrig at have oplevet noget lignende. Henved Middagstid vare allerede 20,000 Mand faldne, deraf de to Trediedele paa de Forbundnes Side, uden at Noget var blevet afgjort. Da lod Napoleon foretage det store berömte Angreb af det franske Rytteri mod Gaarden *Auenhayn* for att gjennembryde Fjendens Centrum og afgjöre Seiren. Dette Angreb, der blev udfört, med "exempellös Dristighed," havde nær bragt Fordærvelse over de Forbundne. De 10,000 Ryttere nedkastede alt foran sig, toge 26 Kanoner og befandt sig tilsidst kun nogle hundrede Skridt fra Höien ved *Gossa*, hvor Keiseren af Rusland, Kongen af Preussen og Fyrst Schwarzenberg just stode i dette farlige Öieblik. Deres Centrum var gjennembrudt; Slaget syntes uundgaaelig tabt. Da lod Keiser Alexander, der saae, at de franske Ryttere vare næsten aandelöse, sine Gardekosakker kaste sig mod de udmattede Fjender, og dette Anfald standsede dem og reddede Dagen for de Forbundne.

Napoleon selv opholdt sig den största Del af Dagen ved Wachau. Da han erfarede sine Troppers Fremtrængen i alle Retninger, lod han omtrent Klokken 3 Kongen af Sachsen vide, at Slaget var vundet, og at man skulde ringe med Stadens Klokker for at gjöre det heldige Udfald bekjendt.

Alt syntes ogsaa at bekræfte dette; thi kort efter indlöb der Melding fra Pleissebredden, at Österrigerne efter mange Forsög, der bleve tilintetgjorte ved den tappre Modstand af Polakkerne under Poniatowsky, vel endelig havde tilkæmpet sig Overgangen over den sumpige Flod gjennem et Vadested ved *Dölitz*, men at de strax vare blevne kastede tilbage af en Division af den gamle Garde og havde lidt overordentlige Tab; deres General Meerfeldt havde faaet Hesten skudt under sig og var bleven tagen tilfange.

Man ser paa det gamle Slot i Dölitz, der er omslynget af en Arm af Pleisse, ændnu en Mængde Spor af Kampens Hæftighed. Rækværket ved Slotsbroen, en Bræddevæg, der stöder op dertil, Indgangen gjennem Porten og et lille Hus, der ligger ligeoverfor den, alt er saa gjennemhullet af Kugler, at man kun har ladet det neste deraf blive staaende for Erindringens Skyld. Flere af disse Spor hidröre ogsaa fra den her fornyede Kamp den 18:de October. Saaledes sees i det Indre af Porten tydelige Mærker af en Kardætschekugle, der kun kan have været affyret i en meget kort Afstand, f. Ex. af 20 til 30 Skridt. Hele Siden af Bygningen, der vender ud mod Hovedarmen af Floden, er ganske besaaet med Huller. Et Lindetræ, der staaer ved Indgangen til Broen, tjente de österrigske Jægere til Dækning; herfra sögte de at udpille de Polakker, der fyrede gjennem Vinuerne; men de bleve bestandig Offre for deres Dristighed, indil det endelig lykkedes en Tyroler Skarpskytte at sætte sig fast bag Træet og med sit aldrig feilende Skud at rydde Vinduerne.

Kampen standsede i Mörkningen omtrent Kl. 6 med Maisons heltemogige Angreb paa Gossa. Idetmindste 50,000 Mand vare offrede paa begge Sider, uden at det var kommet til nogen Afgjörelse. De Franske havde ikke alene bevaret deres Stellinger, men endog vundet et betydeligt Strög sydfor Liebertwolkwitz og Wachau. Ogsaa vestfor Leipzig ved *Lindenau* og i nordlig Retning ved *Möckern* var der blevet kæmpet med Hæftighed, men uden afgjörende Fölge;

paa det förste Sted var Fordelen afgjort paa de Franskes, paa det sidste paa de Forbundnes Side.

Napoleon lod sine Telte opslaae i en af de udtörrede Damme mellem Teglværket og Gaarden *Meusdorf*. Nattens Skygger lagde sig over den blodige Valplads, hvor begge Hærene leirede sig i bugtede Linier af en uhyre Udstrækning.

Leipzig fyldtes med Saarede. Det var umuligt at bære Omsorg for det umaadelige Antal; deres Skæbne var frygtelig, og der var kun faa af dem, der undgik Döden. Staden selv var i den sörgeligste Tilstand. Med Angst og Bæven imödesaae man den nærmeste Fremtid, thi hvad vilde den vel bringe? I Nattens dybe Stilhed, der aflöste Dagens forfærdelige Larm og gav de til Döden udmattede Krigere nogen Hvile, oplystes hele Egnen af de utallige Vagtblus, Ilden i Leirene og de brændende Landsbyer. Skulde Leipzig finde sin Undergang i den frygtelige Kamp, som Alle maatte antage, at den næste Dag vilde bringe?

Dette blev dog ikke Tilfældet; thi hele den 17:de October hengik i den störste Ro, naar der undtages en mindre betydelig Fægtning ved Bredderne af Parthe. De Forbundne ventede nemlig overordenlige Forstærkninger, der kunde regnes til mere end 100,000 Mand. Intet Under, at de ikke vilde begynde den sidste afgjörende Kamp, förend disse vare indtrufne! Destomere maa det da undre os, at Napoleon, hvem dette ingenlunde var ubekjendt, ikke trak sig tilbage, medens Veien endnu var fri, istedetfor at lade sig indesluttes af Fjendernes samlede Styrke ligesom i en Jernring, der stedse blev fastere og haardere. Han udsatte jo aabenbart sine tappre Krigere for at overvældes i en ulige Kamp af Fjendernes Masser, der vare opflammede af Begeistring og beredte til at gjöre de störste Offre for at befrie deres Fædreland. Den foregaaende Dags forbittrede Kamp havde jo tilfulde vist ham, at det var deres faste Bestemmelse at angribe ham uafladelig, indtil det kunde lykkes dem at trætte og overmande hans langt svagere Hær. Ved Rhinen kunde han jo derimod igjen danne en Armee,

i hvis Spidse han endnu altid kunde være frygtelig for sine Fjender, ja maaskee endog aftvinge dem gunstige Fredsbetingelser. I ethvert Tilfælde vilde han, med en saadan Hær, med sit eget Land i Ryggen, langt bedre kunne före Kampen mod den overlegne Fjende, end her, hvor han var saa fjernt fra sit Land og alle de Hjælpemidler og Forstærkninger, som det kunde yde ham til Krigens Förelse.

Hvilke vare vel hans Bevæggrunde til at blive? Haabede han paa Antagelsen af de Fredsforslag, som han havde overdraget General Meerfeldt at bringe de forbundne Fyrster, eller stolede han paa Lykkens Glimt i Gaardagens Kampe, saa at han tværtimod al menneskelig Beregning troede at kunne vente et heldigt Udfald af Striden mod en mindst dobbelt Overmagt?

Saameget er vist, at begge Dele glippede. Da han först sent om Aftenen den 17:de October tog den Beslutning at ville tiltræde Tilbagetoget med Glands og i fuld Orden Morgenen den 18:de, see da var det forsildigt. Med uhyre Tab maatte han tilkæmpe sig den Udgang, der hidtil havde staaet ham aaben.

Paa den anden Side var der unægtelig ikke faa og vægtige Grunde, der kunde bringe Napoleon til at vakle i sin Beslutning om at trække sig tilbage. Han maatte da opgive de talrige Besætninger i de preussiske Fæstninger og i Dresden, der jo vilde blive aldeles afskaarne fra Hovedarmeen; han maatte da svigte sin trofaste Forbundne, Kongen af Sachsen, der med sin Familie ventede i Leipzig med Ængstelse Udfaldet af Slaget; han vilde da opgive hele Leipzigeregnen, Tydsklands Midtpunkt, med al Muligheden til at kunne fortsætte Krigen i dette Land, hvilket jo havde været Planen med hele Felttoget. Det var tilvisse for store Offre at forlange af hans Stolthed, saameget mere som Tilbagetoget efter en Seir vilde lade denne blive betragtet som et Nederlag; en Tanke, der vist ikke var den mindst virksomme til at bestemme ham til at haandhævde sin Stilling!

Men han glemte, at Forholdene krævede store Offre, dersom han vilde redde, hvad der kunde reddes for ham selv og for Frankrig. Dog — Offre, det var netop hvad han mindst förstod at bringe! Hans Lykkestjerne var dalet!

Natten mellem den 17:de og 18:de October leirede sig omkring Leipzig mere end en halv Million Krigere af næsten alle Europas store Nationer, for at udhvile sig til den næste Dags Anstrængelser. Men Hvilen var ingenlunde uforstyrret, thi Regnen styrtede ned i Strömme over dem, uden dog at kunne slukke Ildblussene og de brændende Landsbyer, der oplyste det tykke Mörke.

Om Natten lod Napoleon sin Hær indtage en mere sammentrængt Stilling for lettere at kunne tiltræde Tilbagetoget om Morgenen. De Franskes Linier strakte sig da i en Halvcirkel fra Dölitz over Probstheyda og Stötteritz hen til Parthe. Men henimod Klokken 8 angrebe de Forbundne, og Slaget begyndte igjen paa alle Punkter.

Denne Dag blev den blodigste af alle. Vi kunne kun fremhæve enkelte Hovedtræk. Aldrig bör det Heltemod glemmes, hvormed Poniatowsky med sine Polakker og Augereau med de franske Gardere og Devisionen Le Fol hele Dagen igjennem ved Pleisse udholdt Kampen mod en femdobbelt Overmagt. Forgjæves vare alle Österrigernes Anstrængelser paa at trænge frem til *Connewitz*, hin smukke Landsby, der er opfyldt med Leipzigernes pragtfulde Landsteder; de maatte endog have Forstærkninger fra den russiske Garde for at kunne holde sig i deres Stillinger. Fyrst Poniatowsky, som Keiseren om Aftenen den 16:de havde udnævnt til Marschal af Frankrig, viste ved sine Underværker af Tapperhed, at han tilfulde havde fortjent denne Udmærkelse.

Vi vende tilbage til Hovedkamppladsen ovenfor Liebertwolkwitz og fölge Grimmalandeveien i Retningen tilbage mod Leipzig.

Tæt ved Meusdorf Kro see vi til höire fra Veien et Monument paa et höit Piedestal, hvorfra man har en temme-

lig vid Udsigt over Egnen. Det er opreist paa den saakaldte *Monarchenhügel*, hvor de tre forbundne Fyrster, to Keisere og en Konge, tilbragte Dagen. Ved deres Side ledede Fyrst Schwarzenberg som Overfeltherre Slaget nærmest de blodige Storme paa Probstheyda.

Probstheyda var nemlig Centrum i den franske Stilling. Den ligger paa Midten af Höidestrækningen mellem Thonberg og Meusdorf. Skjöndt Landets Hævning ingenlunde er betydelig, behersker den dog Omegnen vidt omkring. Napoleon selv betragtede den som Nöglen til sin Stilling og havde besat den med stærke Afdelinger. Her stode atter Victor og Garden med Lauriston i Reserve. Angrebet fremböd overordenlige Vanskeligheder. Saavel fra Stenhusene og Lervæggene i Byen som og fra de talrige Batterier, der vare opkjörte paa begge Sider af den, rettedes der en ödelæggende Ild mod de Stormende. Russerne og Preusserne, 60,000 Mand stærke, gjorde det ene fortvivlede Angreb efter det andet. Ofte trængte de ind i Byen, men det lykkedes dem aldrig at sætte sig fast der. Bestandig kastedes de ud igjen og bleve Offre for det franske Artilleri. Blodbadet blev tilsidst saa grueligt, at Monarkerne selv gave udtrykkelig Befaling til at före de sammensmeltede Tropper ud af Ilden.

Efter denne forfærdelige Kamp laae henimod 20,000 Döde og Saarede i og omkring Landsbyen.

Probstheyda svömmede i Blod. "Overalt laa der Dynger af Lig," sagde en gammel Bonde til mig, der stod og arbeidede i sin Have ved Siden af Veien. Hans livlige, opvakte Ansigtstræk bragte mig til at gjöre ham nogle Spörgsmaal om Slaget.

"Jeg husker det, som om det var den Dag i dag, sagde han. En saadan Dag glemmer man aldrig. Jeg var dengang en Knös paa 20 Aar. Mine Forældre og Söskende vare ligesom alle andre Beboere her for længe siden flygtede

bort; vi kunde jo paa alting nok see, at Byen maatte blive ödelagt. Sommetider, naar Kampen sagtnede noget, listede jeg mig ind mod Byen for at see, om vort og vore Naboers Huse endnu stode. Men alting var skudt ned; der var en saadan Jerusalems Forstyrrelse, at jag selv, der var barnefödt der, havde ondt ved at finde mig tilrette. Blod og Ild, det fandt man allevegne."

"Men hvorledes turde de komme ind i Landsbyen, spurgte jeg ham. Og hvorledes kunde De det?"

"Aa, svarede han, jeg var saa vant til at færdes blandt Franskmændene. Det var prægtige Folk at komme ud af det med. Hvor der var Liv i de Karle! Tidt kom de fra lange Marscher og vare fulde af Sved og Stöv; men naar de havde faaet sig börstede og vaskede en Smule og faaet en Skefuld Suppe tillivs, da var det, som det aldrig var dem, der havde löbet saamange Mile i Stöv og Smuds; de spadserede frisk væk igjen, de sang og dansede og trak alle os andre ind med i deres Lystighed. O, jeg kjendte dem saa godt, min Herre! jag havde endog engang kjört med deres Bagage i flere Uger . . . Jeg kunde endog ret godt snakke med dem . . . ."

"Men, afbröd jeg ham, man var vel ellers ret velfornöiet her i Sachsen med at de bleve drevne ud af Landet, ja helt ud af Tydskland? Den Gamle blef alvorlig. Endelig sagde han i en Tone, der viste mig, at han var mere Sachser end Tydsker: "Franskmændene vare vore Venner, de forsvarede os saalænge de kunde. De vare bestandig venlige og behandlede os godt, medens vore Landsmænd, som de kaldte sig, fordi de talte Tydsk — eller en slags Tydsk, lagde Sachseren til i stolt Bevidsthed om sit Sprogs Renhed — skjældte os ud for Kanailler og behandlede os virkelig som om vi vare det, fordi vor Konge ikke havde brudt sine Löfter. Jeg vil ikke tale om de raae Kosakker, der ofte fore frem som vilde Dyr. Franskmændene understöttede os og vor Konge til det sidste; de *Andre*, sagde han med Bitterhed, toge Kongen tilfange, talte om at afsætte

ham og endte med at lade ham beholde en Stump af hans eget Land; thi hvad er det, der nu er tilbage af det gamle Sachsen? Det meste er rövet og kommet i fremmede Örnes Klöer . . . ."

Den Gamle var bleven ivrig. Jeg forstod fuldkommen hans Harme. Sachsen, fordum en ansenlig Stat, var bleven grusomt beklippet for de tre Femtedele af sin forrige Störrelse. Sachsen, med Rette saa stolt af at være Reformationens Sæde, var endog blevet berövet den Stad, hvorfra den store Bevægelse var udgaaet. Paa Wittenbergs Volde sees ei længere sachsiske, men preussiske Uniformer.

Saaledes er det altsaa fat med den tydske Enhed. Historiske Erindringer af en bitter Natur, politiske, oekonomiske, folkelige og religiöse Modsætninger tillade aldrig de dybe Klöfter at lukke sig . . . .

Men paa den anden Side fik jeg her ogsaa et nyt Bevis paa den Velvillie, hvormed den simple Mand endnu mindes Franskmændene i de Lande, der stode under fransk Indflydelse. Herpaa har jeg hyppig truffet Exempler andensteds, saaledes i Rhinegnene. "Vi have allt fra Frankrig, intet fra Preussen," have flere Rhinlændere sagt til mig. "Da var det gode Tider, der var Liv og Virksomhed overalt. Handelen blomstrede; storartede Foretagender udförtes; vi fik vore friere Institutioner og en ypperlig Lovbog i Code Napoleon, som man ikke siden har kunnet tage fra os, om man ogsaa nok kunde have Lyst dertil . . . ."

Ikke mindre har Franskmændenes personlige Elskværdighed, deres Godmodighed, Munterhed og Livlighed efterladt et godt Indtryk, saaledes som jeg saae hos min gamle Sachser.

Man lade sig ikke blænde af enkelte Skribenter og Blades hæse patriotiske Skrig; det har jo i lang Tid været en Modesag i Tydskland at nedrive Frankrig paa alle Maader. Et saa opskruet patriotisk Udbrud som Sangen for "den *freien* deutschen Rhein," vil vel Ingen kunne betragte som et sandt Udtryk af den herskende Stemning.

Fra Probstheyda fulgte jeg fremdeles Grimmaveien tilbage til Leipzig. Efterat have tilbagelagt noget over en Fjerdingvei slog jeg ind paa en Markvei tilvenstre, der strax förte mig til det Sted, hvor Napoleon tilbragte Slagdagen den 18:de October. Her laa nemlig en Mölle, hvorpaa der blev malet Snustobak, og som kaldtes den Quandtske Tobaksmölle; den beherskede Egnen mod Nord, Vest og Syd, da den laa paa et temmelig ophöiet Punkt.

Nogle Skridt længere tilvenstre ved Markveien findes en Sundhedsbrönd, der tidligere blev meget stærkt besögt S:t Hans Morgen af Omegnens Beboere, som drak af dens helbredende Vand. Efter denne Kilde kaldes ogsaa Stedet: Gesundbrunnen.

Da Napoleon havde selv været tilstede overalt, havde efterseet Stillingerne og opmuntret Tropperne, kom han yderst udmattet tilbage til Möllen. Man forundrede sig over at see ham lægge sig ned paa den kolde, fugtige Jord, med Ansigtet opad og Hænderne under Hovedet. En af hans Pager ilede til og lagde en Læderpude under hans Hoved. Saaledes laa han en rum Tid. Var det Tankefuldhed, eller Mismod, eller legemlig og aandelig Udmattelse, der bragte ham til at söge en saa besynderlig Hvile? Flere Officerer ilede til med Meldinger, men Ingen vovede at forstyrre hans Hvile. Da kom Murat galopperende, sprang af Hesten, som han ikke gav sig Tid til at levere til Nogen, men lod löbe frit omkring, og ilede hen til Keiseren. Strax reiste denne sig op, og fjernede sig med ham under en levende Samtale.

Under Slaget kom Möllen i Brand, og blev ved Stormen den 19:de fuldkommen nedskudt. Siden er den aldrig bleven opbygget igjen, men Stedets Mærkværdighed bragte flere ansete Mænd i Leipzig i Aaret 1835 til at træde sammen for at oprette et Mindesmærke der. Man jævnede Höien, saa at det nu rigtignok er vanskeligt at begribe, hvorledes Napoleon kunde vælge dette Punkt for Udsigtens Skyld; thi nu er denne kun meget begrændset. Men dengang, da baade Höien og Möllen vare der, var Forholdet naturligvis

anderledes. Derpaa omplantede man Pladsen med Lindetræer og anbragte paa en Sokkel en yderst simpel Granittærning, der var uden nogensomhelst Indskrift. "Politiske Hensyn, siger en sachsisk Forfatter, tillode ikke Sachserne at udföre noget Större, Noget, som mere svarede til den store Verdensbegivenhed."

I 20 Aar var hin uanselige Stentærning det eneste Minde om Verdenserobrerens Nærværelse her paa den skæbnesvangre Dag. Da fandt Foreningen i Leipzig, der havde dannet sig for at opreise Mindestene paa de mærkeligste Punkter af Valpladsen, at den trængte til at aflöses af en ny og værdigere. For nogle Dage siden, den 25de Octbr. 1857, er den nye Napoleonssten bleven indviet. Hovedtærningen, der er af Granit fra Meissen, hviler paa et Grundlag med Trin af Sandsten fra Rochlitz. Ovenpaa Tærningen sees som Emblemer et Landkaart eller — om man vil — en Slagplan med et Perspectiv, hvorpaa Napoleons Hat og Kaarde hvile. Paa Östsiden læses:

Hier weilte Napoleon am 18:ten October 1813, die Kämpfe der Völkerschlacht beobachtend.

og paa Vestsiden:

Der Herr ist der rechte Kriegsmann; Herr ist sein Name (1 Mose 15, 3).

Man bemærker strax, at der i den korte Indskrift ikke er antydet nogensomhelst politisk Mening.

Kampen rasede paa 6 forskjellige Valpladser paa alle Sider af Leipzig. Ikke mindre end 1600 Kanoner udsendte deres Torden paa hin evig mindeværdige Dag. Trods Fjendens uhyre Overmagt holdt dog de Franske deres Stillinger hele Dagen igjennem. Selv den bekjendte Overgang af Würtembergerne og Sachserne ved *Paunsdorf* nærved Parthebredden, der foraarsagede store Huller i de Franskes Linier og fyldte Napoleons Sind med Mismod, kunde ikke bringe dem til at vige paa denne Side.

Atter vare et halvhundredtusinde Mennesker offrede i det forfærdelige Mandefald paa begge Sider.

Om Aftenen saae Napoleon sig endelig nödt til at opgive Haabet om Seiren.

Ud paa Natten lod han Garden, Rytteriet, meget Skyts og Tros tiltræde Tilbagetoget. Selv gik han Klokken 9 om Aftenen tilbage til Leipzig, hvor han tilbragte Natten i Hôtel de Prusse.

Om Natten forlode de Franske alle Landsbyerne og droge sig tilbage til Staden.

Da de Forbundne næste Morgen fra alle Sider rykkede frem mod denne, fandt de endnu overalt den hæftigste Modstand. Det kostede de Stormende meget Blod, för det lykkedes dem at trænge ind gjennem Forstæderne, hvor de Franske forsvarede sig haardnakket fra Hus til Hus, og naae Alleerne, der omgive den egentlige Stad.

En grændselös Forvirring opstod. Med Rette kan man bebreide Napoleon, at han ikke havde ladet flere Broer slaae over Pleisse og Elster, hvortil der havde været saa rigelig Tid. Allt maatte nu ud over *Ranstädter Broen.* Da han selv, efterat have taget Afsked fra Kongen af Sachsen, vilde ride ud gjennem Ranstädter Porten, fandt han den saa opfyldt med Vogne og Tropper, at det var umuligt at komme frem. Med Möie banede han sig en Udgang ad en anden Vei gjennem Petersporten langsmed Boulevarderne.

Da indtraf den store Ulykke, som det ikke havde været vanskeligt at forudsee, at Ranstädter Stenbroen omtrent Klokken halv tolv blev sprængt i Luften, og saaledes den eneste Vei til Redning blev afskaaren dem, der endnu vare i Staden. Ved denne fortidlige Sprængning mistede en Mængde brave Krigere Liv eller Frihed. Mange solgte deres Liv dyrt i en fortvivlet Bajonetkamp; Andre sögte at undkomme gjennem Pleissen og Elsteren, og de dertil stödende Haver og Enge; men Tusinder af de Flygtende fandt deres Död i de sumpige Floder, der nu netop vare svulmede stærkt op ved de sidste Dages voldsomme Regnskyl. Marschal Mac-

donald reddede sig gjennem dem, men Alle kjende den ædle Fyrst *Poniatowskys* sörgelige Skæbne. Haardt saaret fandtes hans Lig i Elsteren, tæt ved den smukke Have, hvor hans Monument med hans Buste og Vaaben for nogle Aar siden er bleven opreist. Saaledes endte en af Polens ædleste Sönner sit herlige, hæderfulde Liv! Faa Mennesker have nydt en saa almindelig Agtelse, som Fyrst Joseph Poniatowsky. Ingen Fremmed, mindst nogen Polak, forlader Leipzig uden at have dvælet nogle Öieblikke ved disse sörgelige Minder.

Det störste Slag, som Europa har seet i de nyere Tider, var kæmpet tilende. Mere end en halv Million Krigere havde deltaget i dette Kæmpeslag, og mere end 100,000 havde fundet Döden eller döde siden af deres Saar. Af de 176,000 Mand, hvormed Napoleon havde aabnet Slaget den 16:de, förte han næppe Halvdelen tilbage til Rhinen. De ulykkelige Syge og Saarede omkom næsten alle, da det var umuligt at skaffe dem den fornödne Pleie. Selv de, der havde undgaaet Döden i Slaget, og nu i uhörte Ilmarscher vendte tilbage til deres Fædreland, bukkede under for de overmenneskelige Anstrængelser. Uden at faae den nödvendige Hvile, dreves de bestandig fremad; udmattede til det yderste bare de Dödens Spirer i sig og udbredte pestagtige Sygdomme, hvor de kom frem.

Men under disse sörgelige Forhold bliver den franske Armee dog stedse en Gjenstand for vor Beundring. Hvilken anden Hær havde vel udholdt en saa frygtelig Skæbne, uden at være blefven aldeles opreven og oplöst? Sammensmeltet, hendöende gav den franske Hær endnu i sine sidste Öieblikke stolte Vidnesbyrd om den fortræffelige Disciplin og den Helteaand, der besjælede den.

Og dog bestod den jo for det meste af nysudskrevne unge Mænd, der vare blevne udrevne af deres Familier for at offres langtborte fra Hjemmet paa en fremmed Jordbund . . . . Men Franskmanden er födt Kriger; Æren er

ham alt. Han er Öieblikkets Barn; han beregner ikke og ændser ei Faren.

Men han, der opoffrede sine trofaste gamle Krigere, sit Lands blomstrende Ungdom i en haablös Kamp, egenlig uden anden Nödvendighed end sin egen Stolthed og Ærgjærrighed — thi han kunde jo mere end een Gang have erholdt en efter Omstændighederne ret gunstig Fred — han som ei agtede Tidens Tegn og ei indsaae, at hans hidtilværende Rolle var udspillet, men vedblev bestandig at trodse en höiere Magt; kan hans Trodsen, hvorfor han offrede Alt, retfærdiggjöres eller blot undskyldes?

De Forbundne havde dyrt kjöbt Fordelene af Slaget. Antallet af deres Döde og Saarede er naturligvis vanskeligt at bestemme med Nöiagtighed. Sandsynligvis har det oversteget 50,000 Mand, hvoraf Russerne alene havde tabt over Halvdelen, og hvoriblandt der fandtes ikke mindre end 21 Generaler og 1800 Officerer. Alene 2 Batailloner af et ungarsk Regiment, der kæmpede den 16:de ved Connewitz, havde mistet 29 Officerer og 900 Mand!

Tabet kan vel altsaa betragtes omtrent som lige paa begge Sider, og vilde ustridig have været störst paa de Forbundnes, dersom ikke hin Katastrophe med Ranstädterbroen var indtruffen. Imidlertid har man dog altid i Tydskland betragtet Slaget ved Leipzig som den herligste og mest hæderfulde Seir, de tydske Vaaben have tilkæmpet sig i de nyere Tider. Om man nu vel nok kan have Grund til at glæde sig over Tydsklands Befrielse fra fransk Herredömme, hvilket jo unægtelig var Slagets Hovedfölge, saa synes dog Forholdene i Slaget selv næppe at kunne berettige en vidtdreven folkelig Begeistring. Æren for Seiren — om man kan kalde den saa — tilkommer uden Modsigelse Russerne, der jo udholdt de haardeste Kampe og atter ophjalp Sagerne, naar Alt syntes tabt; vi behöve jo blot at nævne Gossa, Connewitz og Probstheyda. Men selv om vi kunne indrömme Tydskerne en væsenlig Andel i den Hæder, med mere end den dobbelte Overmagt efter en Række haarde

Kampe at overvælde en tapper Fjende, der holdt sine eengang indtagne Stillinger indtil det sidste, saa bliver dog Seirens moralske Værd særdeles tvivlsom. Forræderiets Vaaben maatte anvendes for at fælde den saarede Löve; thi anderledes kan det dog næppe kaldes, naar de tydske Tropper midtunder Slaget forlode deres Linier, gik over til de Forbundne og vendte deres Kanoner mod deres forrige Kamerader.

Vi ville ikke have Vanskelighed ved at finde Sidestykker hertil. Hos os Danske vækker det Mindet om lignende tydsk Trolöshed ved Bornhöved, eller — vi behöve jo ingenlunde at gaae saa langt tilbage!

Fyrst Schwarzenberg blev — som man kan tænke sig — overvældet med Æresbevisninger af Monarkerne. Da Han i Aaret 1820 var död i Leipzig, hvorhen han var kommen for sit svækkede Helbreds Skyld, tilböd Major von Winkler som Eier af Meusdorf hans Familie den Plads, hvorfra han havde ledet Slaget, til Begravelsessted, men Liget blev alligevel bragt til Österrig for der at bisættes. Den Dag, da det förtes ud af Leipzig, var netop den 19:de Octbr. 1820, altsaa Syvaarsdagen efter Slaget, ja Timen var netop den samme, i hvilken han for 7 Aar siden var dragen ind i Leipzig som Seirherre.

Först i Aaret 1838 oprettedes der et Mindesmærke paa hint Sted. Det indviedes om Morgenen den 18:de Octbr, altsaa 25 Aarsdagen efter Slaget. Paa et Sandstensunderlag, 2 Trin höit, hviler et tilhugget Granitblok, der er 4 Alen lang, 2 Alen höi og ligesaa bred; paa dens Forside mod Öst findes fölgende Indskrift:

Dem Fürsten Karl von Schwarzenberg, dem Führer der am 18 October 1813 auf den Ebenen von Leipzig für Europas Freiheit kämpfenden Schaaren, setzten diesen Denkstein seine Gemahlin Mariane und seine Söhne Friedrich, Karl, Edmund.

Og paa Bagsiden mod Vest:

Geb. d. 15. April 1771, gest. d. 15. October 1820.

Ved Foden af Höien er der paa Vestsiden en lille Grotte, der er aflukket med et Jerngitter, og hvori man seer flere Hjerneskaller og Ben, der skulle hidröre fra österrigske Krigere. Omkring Monumentet staae tre Egetræer, der i Forening med de övrige Træer og Buske danne en venlig Gruppe.

Efterhaanden reistes der rundtom paa Valpladsen Mindesmærker, navnlig for flere höiere Officerer, der her havde fundet Döden. Deres Familier have reist dem; Foreningen i Leipzig har, som vi have seet, havt Omsorg for de mest fremtrædende historiske Punkter; det Offentlige har iövrigt saagodt som Intet gjort.

Vi have ingen Vanskelighed ved at forstaae dette, naar vi betænke, at den hele udstrakte Valplads forblev sachsisk, og at den sachsiske Regering naturligvis ikke kunde have Grund til at bidrage til Forherligelsen af Slaget.

Den russiske Regering lod 1814 reise et stort Trækors i Probstheyda, men det havde kun en meget kort Tilværelse at glæde sig ved. "Det forsvandt," for at bruge en Sachsers Ord, "endnu tidligere fra sin Höide, end de fremmede Gjæster af Landet." Var Grunden til denne Meningsyttring fra sachsisk Side religiös eller politisk Modsætning, eller maaskee begge Dele i Forening?

Hele Dagen tilbragte jeg paa disse mindeværdige Steder. Jo mere jeg levede mig ind i dem, desto mere levende bleve Minderne. Idet jeg fulgte Slagets Gang saa nöie som mulig, kom jeg til at tænke mig de nu saa fredelige Sletter opfyldte med kæmpende Krigerskarer, og mangehaande Scener af det storartede Menneskeslagteri fremtraadte for mit Blik.

Det er intet Under, at Jordbunden er saa frugtbar; den er jo gjödet med Blod . . . .

Men hvorledes mon Verdensbetvingeren har været tilmode paa dette Sted, hvorfra hans skarpe Öie overskuede Slaget og saae, at alle hans Anstrængelser vare forgjæves, at al hans Krigskunst ikke længere formaaede at tvinge Sei-

ren til hans Vaaben? Mon da ikke en Fölelse af Lykkens Ustadighed, en Anelse om et Fald fra en svimlende Höide er gaaet igjennem hans Sjæl?

Hans Hjerte har forlængst ophört at slaae, hans urolige Aand har fundet Hvile. Af al hans Magt og Vælde, af alle hans Erobringer blev der ikke engang en Grav tilbage for ham i det Lands jord, som han gjorde stort og som han — maaskee vilde have gjort lykkeligt. Först Efterverdenen har skjænket den til hans Stöv!

Skyerne bleve tættere og mörkere, snart rullede Tordenen og udsendte sine Lyn over Egnen, engang Skuepladsen for Krigens Torden og Lynglimt . . . . Men Uveiret renser til Gavn og Velsignelse.

Breitenfeld.

Gaae vi ud af den fra 1813 saa sörgelig bekjendte Ranstädter-Port og fölge Veien tilhöire, komme vi i nogle Minuter til Leipzigernes mest yndede Spadseregang, Parken *Rosenthal*. Have vi valgt en Söndag, da behöve vi blot at fölge med Menneskemassen, der strömmer derud. Rosenthal er en frodig Skovstrækning med Engpartier nordvestfor Staden og danner egenlig en Ö, da Pleisse omslynger den mod Nord og Öst, og Elsteren mod Syd og Vest. Begge forene sig nemlig saavel nedenfor Parken ved Leipzig, som ovenfor henimod Möckern. Det er en anselig Ö, der saaledes fremkommer midt paa Fastlandet. Pragtfulde Forlystelsesteder med Musik, Bassiner med Svaner og Anlæg i engelsk Stil afvexle med afsides ensomme Spadseregange, især i det saakaldte vilde Rosenthal, hvor man ret kan fordybe sig i Naturen paa de næsten skjulte landlige Stier.

Det var en smuk Söndag Eftermiddag, da jeg gik fremmed om paa disse Steder. Pludselig faldt det mig ind, at jeg netop befandt mig paa den Side af Staden, der vender ud mod Breitenfeld. Der var endnu Tid til at besöge hin

mærkelige Valplads, hvor den Svenske Löve slog det afgjörende Slag, der reddede Troesfriheden i Europa.

Ikke uden Möie fandt jeg Veien ud af Labyrinten til Landsbyen Gohlis, der ligger paa Pleissebredden ved det nordostlige Hjörne af Rosenthal. Gjennem et Virvar af Haver, der vare opfyldte med Söndagsfremmede fra Leipzig, slag jeg endelig udaf Landsbyen og naaede Landeveien til Halle. Denne maatte jeg dog strax igjen forlade for at fölge Landeveien til Landsberg, der dreiede af i nordlig Retning. Ligesom de andre Landeveie i Sachsen, var den paa begge Sider omgiven med en Række Kirsebærtræer, der netop hang fulde af Frugt.

Landet hævede sig sagte, næsten umærkelig op mod Landsbyen *Lindenthal*, hvis Kirke kan sees i lang Afstand. Navnet er omtrent detsamme som Leipzig, der i det Slaviske skal betyde "Lindeby." Hele Egnen omkring Leipzig er fuld af slaviske Stedsnavne, især paa Endelsen — etz(sch), som Wiederitzsch, Göbschelwitzsch, Merkwitz, Seegeritzsch, Porlitzsch, Euteritzsch, Modelwitzsch, Miltitzsch, Plagwitzsch, Connewitzsch, Stötteritz, Dölitzsch, Liebertwolkwitz o. fl. a., der altsaa bekræfte den historiske Kjendsgjerning, at de slaviske Stammer, der i Middelalderen trængte dybt ind i Tydskland, have udbredt sig helt ned over disse Egne.

Noget foran Lindenthal dreiede jeg ind paa en Sti, der förte tværsover Marken ligeop til Breitenfeld. Man seer ingen By af dette Navn, men kun en Herregaard, der er omgiven af nogle enkelte Huse. Den er en af de betydeligste Landeiendomme i Sachsen; Bygningerne derimod ere temmelig gammeldags og uanselige. De have tidligere været omgivne med Grave, hvoraf der nu intet Spor er tilbage.

De Marker, der udbrede sig östenfor Gaarden, fortjene langt mere vor Opmærksomhed end hine ubetydelige Bygninger. Vi ile da udenom den anselige Have og befinde os paa — den egenlige Valplads.

Breitenfeld ligger paa en Höideryg, der strækker sig helt östpaa til Landsbyen Seehausen og overskæres af Lande-

veiene til Landsberg, Delitzsch og Düben. Denne Höislette, der hæver sig langsomt op fra Leipzig mod Nord, skraaner paa den anden Side sagte ned mod Landsbyerne Podelwitz og Schelkau ved den lille sumpige Loberbæk; men Hævningen er saa svag, at det höieste Punkt ikke hæver sig mere end 4 til 500 Fod over Havet, skjöndt Afstanden derfra er saa betydelig, og næppe mere end 100 Fod over Dalen, hvori Leipzig ligger. Over Kornmarkerne har man en vid Udsigt ned over Byen, Rosenthal og de nærliggende Skovstrækninger; rundtomkring sees betydelige Landsbyer spredte hist og her, dannende Klynger, og Landeveiene, der gjennemskære Egnen, ere i lang Afstand kjendelige paa de regelmæssige Rækker af frodige Træer, der strække sig langsmed dem i rette Linier og skjöndt selv ensformige, dog hjælpe til at afbryde det Ensformige i Egnens Karakter.

Det var langsmed denne Höideryg, at Tilly om Morgenen den 6:te Sept. 1631 opstillede sine seirvante Krigere. Ugjerne havde han omsider givet efter for Pappenheims hæftige Opfordringer til at levere et Slag og var brudt op fra sin forskansede Leir mellem Möckern og Euteritzch tæt nordenfor Leipzig. Hans venstre Flöi stöttede sig til *Breitenfeld*, den höire til *Seehausen*. Bagved sig paa det saakaldte Galgenberg havde han stillet det svære Skyts for at kunne bestryge Fjendens Rækker hen over sine egne; men hvor farligt dette var, viste sig senere under Slaget, da hans Tropper bleve udsatte for Ilden af deres egne Kanoner.

Længe havde ogsaa Gustav Adolf betænkt sig, inden han havde givet efter for den sachsiske Kurfyrste Johan Georgs Bönner om at indlade sig paa et Slag. Han indsaae, at det maatte blive afgjörende. "En Krone og to Kurhatte staae paa Spil," udbröd han. Men han begreb ogsaa, at et Slag var nödvendigt, dersom han vilde redde Sachsen og Kjærnen af det protestantiske Tydskland.

Skjöndt hans Hær var svagere end Tillys og Halvdelen af den dannedes af de upaalidelige Sachsere, bröd han dog

op mod Fjenden, hvis Hær bestod af gamle prövede Kjærnetropper under en Feltherre, der var bleven graa i Krigen uden at have tabt et eneste Slag. Gustav Adolf var heller aldrig bleven overvunden; den kommende Dag skulde altsaa afgjöre, hvilken af de to störste Feltherrer paa den Tid der i Virkeligheden var den störste. "En af dem maatte efterlade sin Hæder paa Valpladsen."

Afgjörelsens Dag var kommen. Det var for denne Dag, at den store Svenskerkonge havde forladt sit Fædrelands Strande og vovet sit Liv og sin Krone paa en fremmed Jord.

Da de Svenske rykkede frem paa Landeveien fra Düben og gik over Loberbækken, blegnede den gamle Tilly ved Synet af den fortræffelige Orden, hvormed de iværksatte Overgangen. Det var en mörk Anelse om den forestaaende Ulykke, der foer igjennem hans Sjæl.

De Svenske og Sachserne opstillede sig strax paa Sletten, saaledes som det i Forveien var blevet bestemt. Uagtet Kurfyrstens indstændige Opfordringer til Gustav Adolf om ikke at skaane hans Sachsere, men blande dem med Svenskerne, havde Kongen dog ikke været at bevæge dertil. Udfaldet retfærdiggjorde hans Forsigtighed.

Alle Sachserne bleve stillede paa den venstre Flöi, der stöttede sig til *Göbschelwitz*, medens Svenskerne dannede Centrum og höire Flöi, der strakte sig hen til den af de Keiserlige antændte Landsby *Podelwitsch*, hvor Kongen selv havde Befalingen.

Vi kunne ikke fölge alle Enkelthederne paa hin mindeværdige Slagdag, der har havt större Betydning i Historien end saamange Slag, hvori Hundredtusinder have kæmpet med hverandre; der gav hele Religionskrigen en afgjörende Vending og befæstede Troesfriheden just i det Öieblik, da den syntes at skulle gaae fuldstændig tabt.

Hovedtrækkene af Slaget ere desuden saare velbekjendte og fremstilles af alle Historieskrivere paa en overensstemmende Maade. Man veed, at Tilly kastede sig med saadan Voldsomhed over Sachserne, at de ikke engang udholdt det

förste Angreb, men — som han selv havde forudsagt — spredte sig som Avner for Vinden; — at han allerede sendte Ilbud til München og Wien med Efterretning om Seiren; — at Pappenheim paa samme Tid med sine uovervindelige Walloner gjorde syv Anfald mod de Svenskes höire Flöi. under Kongen selv, men alle syv Gange bleve de kastede tilbage og oplöste sig omsider i den vildeste Flugt; — at alle Tillys Angreb med overlegen Magt mislykkedes mod de Svenskes haardnakkede Modstand i Centrum, hvor Gustav Horn bedækkede sig med uvisnelig Hæder; — at Kongen snart kom ham til Hjælp i de ulige Kamp, tog Tillys Kanoner, som han vendte mod hans egne Folk, og tvang dem saaledes til at söge Frelse i Flugten.

Det var paa de lave, nu næsten ganske udjævnede Höider nordfor Landsbyen *Lille Wiederitsch*, at Tillys Skyts var opstillet og navnlig det store Batteri, hvis Erobring og Anvendelse mod de Keiserlige gav Slaget hin afgjörende Vending. Landeveien fra Delitsch gaaer tæt forbi dette Sted.

I en ringe Afstand herfra var det, at Tilly nær var bleven fangen af den Svenske Ritmester Långe Fritz, der greb fat i ham og vilde tvinge ham til at overgive sig. Men da den Gamle ikke vilde, gav han ham med Pistolkolben flere Slag over Hovedet og Skuldrene, saa at han var nær ved at tabe Besindelsen og endnu længe efter var brun og blaa. Da kom Hertug Rudolf af Lauenburg til og reddede ham ved at jage Svenskeren en Kugle gjennem Hovedet.

Længere nordfor Lille Wiederitsch og östlig for Delitscherveien stod endnu for en Snes Aar siden et Stykke af den Skov, hvori Tilly tilsidst försvarede sig med Levningerne af fire Regimenter wallonsk Fodfolk, Kjærnetropper, der endnu aldrig vare blevne overvundne i nogen Kamp. Deres Modstand var ogsaa urokkelig og varede, indtil Nattens Mörke satte en Grændse for den. Da droge de Tiloversblevne af disse Tropper, der skulle være smeltede sammen til 600 Mand, sig i god Orden tilbage til Halle.

Af Skoven er det nu intet Spor mere; den er som saa mange andre historiske Minder falden for den nyere Tids Ligegyldighed eller Vindesyge. Men paa det Sted, hvor Gustav Adolf böiede Knæ iblandt Döde og Saarede og bad en inderlig Takkebön for den herlige Seir, har Eieren af Breitenfeld, Klædehandleren Ferdinand Gruner fra Leipzig, ladet reise en Mindesten, da den tohundredaarige Erindringsfest den 7:de September 1831 vakte Opmærksomhed for Stedet. Den findes ved den Markvei, der förer fra Breitenfeld mod Ost til Landeveien fra Delitsch og paa begge Sider er besat med Rækker af Æbletræer. Stedet, hvor Monumentet staaer, falder strax i Öinene; thi det er omplantet med en Kreds af Naaletræer, til hvilke man siden har föiet endel Lövtræer, en Gruppe, der sees i temmelig lang Afstand, da den netop indtager det höieste Punkt af Höideryggen. I Midten af Kredsen findes en Tærning af hugne Mansdorfersten, der bærer paa Siderne fölgende Indskrift, forfattet af Heimbach, Magistratsmedlem i Leipzig:

Glaubensfreiheit für die Welt
Rettete bei Breitenfeld
Gustav Adolph, Christ und Held.
Am 17:ten Septbr. 1631.

Iövrigt er dette Monument kun mærkeligt ved sin yderlige Simpelhed, der gaaer saavidt, at man med Grund kan spörge, om det er Helten og Sagen værdigt.

Udfaldet af dette Slag gav Gustav Adolf ustridig Æren for at være sin Tids störste Feltherre og Svenskerne Berömmelsen for at være Datidens förste Krigere. Uagtet den Sachsiske Hærs fuldkomne Oplösning havde forstyrret hele hans Opstilling og formindsket hans Stridskræfter til næsten det Halve mod Fjendens, havde han dog ved sin Aandsnærværelse, sine snilde og hurtige Vendinger, sin ypperlige Anvendelse af Artilleriet og sine Krigeres udmærkede Tapperhed vundet en afgjörende Seir over den uhyre Overmagt af de mest ansete Tropper i Europa, hidtil uovervundne, frygtelige ved deres vilde Tapperhed og raa Grusomhed.

Tyskland var befriet for Keiserens Aag, Magdeborg hævnet, Samvittighedsfriheden hævdet og styrket! Den hundredaarige Trældoms Lænker vare brustne!

Breitenfeld skulde 11 Aar senere see en Fornyelse af hin mærkelige Dag. Det var den herlige Seir, som *Lennart Torstenson*, "den svenske Lynild," tilkæmpede sig her den förste November 1642 over Ærkehertug Leopold af Österrig. Det var, mærkelig nok, den samme Valplads som 1631; kun vare begge Hæres Stillinger lidt nærmere Leipzig, saa at Svenskerne havde Breitenfeld og Seehausen og de Keiserlige Wiederitzsch bagved deres Flöie. Markerne, der ligge nedad Skraaningen sydfor Breitenfeld og den för omtalte Markvei, der förer fra Gaarden mod Öst hen til Delitzscherveien, og hvor nu Mindesmærket for Gustav Adolf findes, bleve altsaa den egenlige Skueplads for Kampen. I dette yderst haardnakkede Slag vare Anförerne stedse i Livsfare: en Stykkugle rev Hovedet af Karl Gustavs Hest, og Torstenson selv undgik kun Döden som ved et Underværk; hans Hest blev skudt under ham, og en Stykkugle sönderrev hans Pelts, som han havde svöbt om Kroppen.

Ogsaa i dette Slag kastede endel af det keiserlige Fodfolk sig ind i en lille Skov, der skal have været den samme, der blev saa bekjendt ved Tillys Veteraners sidste Kamp; men Wrangel jog dem igjen ud paa Sletten, og næsten ikke en eneste undkom.

Slagets Gang frembyder altsaa en mærkelig Lighed med den förste Kamp ved Breitenfeld, ja kan i grunden betragtes ligefrem som en Gjentagelse af den. Alt Fjendens Artilleri, 121 Faner og hele Trosset faldt i de seirende Svenskes Hænder. Lennart Torstenson havde vist sig sin store Lærer værdig; han havde forherliget hans Navn ved at opfriske og fornye Mindet om hans glimrende Seir.

Saaledes var i en Række af Aar Seiren knyttet til de Svenskes Vaaben. Gustav Adolfs Aand levede i den næste Slægt, der var opvoxet ved hans Side og uddannet af ham saavel til Krigens som Fredens Gjerning.

"Hvad betyde alle de smaa Höie, som man seer her rundt om paa Markerne?" spurgte jeg en gammel Mand, som jeg var saa heldig at træffe paa Valpladsen.

"Jeg har hört sige, svarede han, at de skulle være fra den Tid, da Svenskerne holdt Slag her."

Paa nærmere Forespörgsel gav Manden mig endel fuldstændigere Oplysninger. Saadanne Höie findes rundtom paa Markerne omkring Breitenfeld, Podelwitz, Seehausen og Wiederitzsch. Nogle ere blevne aabnede, og man har fundet 16 til 20 Skeletter i hver. De fleste ere dog forsvundne i de senere Aar ved Anlæg af nye Veie og i det Hele taget ved Opdyrkningens Fremskridt.

Om man imidlertid tör antage, at alle disse Höie skulde hidröre fra Slagene ved Breitenfeld, er kun lidet sandsynligt. Tidligere gik Grændsen mellem Stiftet Merseburg og de sachsiske Arvelande netop over disse Marker; nogle af Forhöiningerne kunne da godt have været Grændsehöie, saameget mere som man endnu finder Stene opreiste som Mærker ovenpaa dem.

Dog feile vi næppe, naar vi i det langtoverveiende Antal af dem see Gravhöie fra Slagene. Herfor taler den Omstændighed, at de ikke fölge en vis bestemt Retning, hvilket nödvendig maatte være Tilfældet med Grændsehöie, men drage sig hen over Sletten paa alle de Strög, hvor der er blevet kæmpet; saaledes er f. Ex. det Sted, hvor den lille Skov har staaet, der er bekjendt af den sidste blodige Modstand af Tillys Veteraner, netop omgiven af et temmelig betydeligt Antal. Men hvad der især maa betragtes som et afgjörende Bevis, er de hyppige Fund af Skeletter, man har gjort ved Aabningen af dem. Saaledes fandt man endel i nogle Höie, der vare besatte med simple Stene, da man for en Snes Aar siden jævnede dem for at anlægge den nye Chaussée til Delitzsch.

At der blandt Bönderne i Egnen gik det Sagn, at Höiene hidrörte fra Svenskernes Slage, er afgjort, og derom har jeg faaet Vished af flere end min Hjemmelsmand paa Valpladsen.

Da Historien ikke kjender andre Slag, der ere blevne holdte her, er der altsaa ingen Grund til at tvivle derom.

Med Hensyn til Maaden, hvorpaa de Döde ere blevne begravede, see vi, at det ikke er sket som i vore Dage, i store Fællesgrave, men rundtomkring paa Valpladsen paa de forskjellige Steder, hvor man har fundet Ligene liggende.

Der hvor Markveien fra Breitenfeld stöder til Delitzscher Chauséen, ligger den saakaldte Breitenfelder Windmühle, hvorfra man har et godt Overblik over den hele Egn. Herfra kan man fölge Chauséen tilbage til Leipzig gjennem Wiederitzsch og Euteritzsch, af hvilke den sidste er i Begreb med at blive en Forstad til Leipzig.

Jeg fulgte denne og kom saaledes ad en anden Vei tilbage, efter at have gjort en Vandring over Valpladsen og dermed tillige gjennem alle de historiske Minder, der knytte sig til den. Snart var jeg igjen midt iblandt de glade Leipzigere, der skarevis vendte tilbage fra deres Sommerdagsforlystelser. Men deres Glæde var ei min Glæde, deres Tanker ei mine Tanker .... Thi Mængden færdes tankelös blandt de store Minder. Men for mig straalede Nordstjernen hin Aften med dobbelt Glands.

Lützen.

Af de store Erindringer, hvorpaa Leipzigs Omegn er saa rig, var endnu den störste tilbage. Jeg maatte see det Sted, hvor Gustav Adolf udaandede sin Heltesjæl for den Sag, han havde indviet sit store Liv.

Gives der noget herligere Minde i Nordens Historie? Föler ikke enhver Nordbo, at det er Nordens störste Sön, hvis Blod her er flydt?

Med Stolthed föler han tillige, at det ikke kunde rinde for en ædlere Sag end for Troesfrihedens, denne nödvendige Betingelse for al sand Frihed.

Derfor var Gustav Adolfs Sag Menneskehedens, og derfor er der vel ingen Valplads i Verden, der i höiere Grad

tildrager sig Opmærksomhed og vækker Deltagelse end den, hvor han lod sit ædle Liv.

Fölger man Jernbanen fra Leipzig til Weimar, den saakaldte thyringske Jernbane, kommer man i en god halv Time til den anselige Flække *Markranstädt.* Forlader man her Jernbanen og fölger Landeveien mod Syd en god Fjerdingvei, naaer man Landsbyen Quesitz, og efterat være kommen igennem samme, overskrider man Grændsen mellem Sachsen og Preussen i en Lavning, der gjennemskæres af Grave og sumpige Vandlöb. Her troede jeg, allerede at have fundet den fra Slaget saa bekjendte "Flossgraben," men jeg erfarede snart paa mine Forespörgsler, at den laa noget længere borte. Snart naaede jeg den og fandt, at den var et sumpigt Vandlöb, der slyngede sig sagte og langsomt om i Sletten og paa begge Sider var besat med Elletræer. En ikke uanselig Bro förte over den, og jeg befandt mig paa Valpladsen.

Her traf jeg da ganske den sædvanlige sachsiske Natur, hvormed jeg allerede var saa fortrolig: et Landskab, der kun hævede sig langsomt op fra Vandlöbene; overalt fremböd der sig for Öiet frugtbare Marker, der bugnede af en rig Höst, velbyggede Landsbyer med smukke Haver, hist og her smaa Skovstrækninger, Levninger af de fordum langt betydeligere, der efterhaanden ere forsvundne ved Agerdyrkningens Fremskridt.

Veien, der som sædvanlig dannede en Allee af Kirsebærtræer, förte mig snart til et net lille Hus, der var indhyllet i Trægrupper. Paa den venstre Side af Veien hævede et anseligt Mindesmærke sig stolt op over Træernes Kroner.

Her stod jeg altsaa paa det evig mindeværdige Sted, hvor den nordiske Helt offrede sit Liv den 6:te (efter ny Stil den 16:de) November 1632, endnu ikke 38 Aar gammel. Det var netop ved Middagstid, da Solen stod paa sit Höidepunkt, ligesom hans Lykke, hans Hæder dengang havde naaet sin Höide.

Den 5:te November var Gustav Adolf rykket frem fra Weissenfels for at benytte den gunstige Leilighed til at overrumple Wallenstein. Imidlertid blev han forsinket ved de slette Veie, det tidlig begyndende Mörke, og især ved den besværlige Overgang over Bækken Rippach med dens moradsige Bredder, som han satte over ved Landsbyen af samme Navn. Angrebet maatte opsættes til næste Dag.

I Nærheden af Lützen, der var stærkt besat af Fjenderne, forlode de Svenske Landeveien, droge tilhöire og gik over Flossgraben og Mühlgraben, et andet lignende Vandlöb, der forener sig med Flossgraben tæt sydlig for Lützen. Derpaa opstillede de sig ligeoverfor de Keiserlige, næsten ganske paa den samme Maade, som Aaret för ved Breitenfeld.

Mod Nordvest hæver Sletten sig noget, og det var paa dette höiere Strög, at Wallenstein havde taget sin Stilling. Hans höire Flöi stöttede sig til Lützen, som han havde ladet stikke i Brand, eller rettere til Veirmöllen paa denne Side af Byen. Centrum trak sig op mod det höieste Punkt af Sletten, det saakaldte *Galgenberg*, og den venstre Flöi strakte sig henimod Flossgraben. Hele hans Hær stod altsaa nordfor Landeveien fra Lützen til Leipzig, hvis Grave han om Natten lod gjöre dybere og bredere, for at de kunde tjene til Brystværn for hans Musketerere. Af deres Ild lede de fremtrængende Svenske saa betydelig i Begyndelsen af Slaget. Disse Grave bleve ogsaa en ikke ringe Aarsag til Kongens Död, da han paa sin ypperlige Hest med Lethed satte hen over dem fremfor det ham fölgende Rytteri, kom for nær til Fjenderne og blev et Offer for deres Kugler.

Dog — det er ikke vor Agt at ville gjöre et nyt Forsög paa at skildre Heltens sidste Öieblikke eller Enkelthederne i Slagets Gang. Dertil ere hine Begivenheder altfor bekjendte. Ja, vi tör vel sige, at der er ingen Gjenstand for Historien, der har fundet flere og mere begeistrede Historieskrivere. Baade svenske og tydske Forfattere have stræbt at forherlige Gustav Adolfs Minde og de Svenskes Tapperhed. Der er vistnok kun faa i Norden, der ikke

kjende Fryxells livlige Fortælling, Geijers dybsindige Tanker og Schillers maleriske Skildring, der bærer Begeistringens Præg og er forskjönnet ved Veltalenhedens Blomster og Poesiens glödende Farver.

Enhver kjender den Forbittrelse og Dödsforagt, som Kongens Död vakte hos Svenskerne; thi "Livet faldt jo i sin Pris, da det dyrebareste Liv af alle var borte." Allerede havde de seiret, da Pappenheim kom tilbage fra Halle og kastede sig med friske Kjærnetropper over dem, der vare udmattede af den lange Kamp. Men de Svenske vege ikke et Skridt tilbage; de Brigader, der vare trængte længst frem blandt Fjenderne, de blaa og gule, fulgte deres Konge trofast i Döden. De forsvarede sig til sidste Mand og bedækkede Jorden i den samme Orden, som de havde indtaget i Rækkerne.

Saaledes overlevede Livregimenterne ikke deres Konge. Tilfulde havde de holdt det Löfte, hvormed de havde taget Afsked fra deres Fædreland; det er udtalt i fölgende Ord af den gamle Krigssang for Gustav Adolfs Mænd:

Fahr väl alla städer, fahr väl alla slott,
fahr väl alla der äro ihnne,
fahr väl mitt kära fädernesland,
för dig vill mitt hjerteblod rinna.

Tilvisse var der rundet meget svensk Blod i Slaget, thi Seiren var dyrekjöbt. Sletterne vare bedækkede med Lig. Antallet af de Döde paa begge Sider anslaaes til 10,000 og er overordenlig stort, naar man lægger Mærke til, at næppe mere end det firdobbelte Antal deltoge i Kampen. Men det bliver let begribeligt, naar man betænker, med hvilken Forbittrelse der kæmpedes paa begge Sider. Hvor stort Tabet paa hver Side har været, bliver vel umuligt at afgjöre; uden Tvivl har der ikke været synderlig Forskjel.

Jeg fortsatte min Vandring ud over Valpladsen for om mulig at opdage Levninger fra hin mindeværdige Dag. Mange

kunde jeg naturligvis ikke vente at finde, fortrolig som jeg var med Skuepladserne for saadanne Begivenheder. Over disse frugtbare Sletter er der siden hin Dag henrundet to Aarhundreder og dertil endnu Fjerdedelen af et tredie; langt mindre, ja kun nogle faa Aar ere jo tilstrækkelige til at lade alle Spor forsvinde, saameget mere som her er Tale om et Jordsmon, der bestandig er underkastet Plovens udslettende Magt.

Hint Batteri tætved Veien, hvorom der kæmpedes saa haardnakket flere Gange, da det blev taget af de Svenske og atter taget tilbage af de Keiserlige, har, som man kan vente, aldeles ikke efterladt noget Spor, ligesaalidt som Batteriet ved Veirmöllerne. Möllerne selv ere forsvundne, og hvad der langt mere maa vække vor Forundring, *Galgenberg*, der dengang maa have været en temmelig betydelig Hævning, er efterhaanden, og især i den nyeste Tid, ved Agerdyrkningen blevet ganske udjævnet. Landeveien er heller ikke den samme som tidligere; den er omlagt i den nyere Tid og gaaer ligeud henimod Lützen, istedetfor at den gamle, ligesom de ældre Veie i Almindelighed, slyngede sig ind og ud med en Mængde Bugter og Dreininger. Det sidste Stykke fra Quesitz til Lützen gaaer ner i Retningen fra Nordvest til Sydvest.

Paa Valpladsen henimod Flossgraben sees en Gruppe Elletræer i kort Afstand fra Veien; det er den eneste Trægruppe paa hele dette Strög. Her skal, efter hvad Sagnet fortæller i Egnen, have ligget en Landsby ved Navn Göttern, der blev ödelagt i Slaget. Nu seer man kun endel Murbrokker, Levninger af en Brönd og Fordybninger, som ligne sammenstyrtede Kjældere.

Dette var Alt, hvad der fandtes af Erindringer fra Slaget paa Valpladsen. Men det mærkeligste Minde om Slaget var det herlige Gravmæle, der betegner Heltens Dödssted.

Paa en Grundvold af hugne Sten före tre Trappetrin op til den gamle simple "Schwedenstein" af rödlig Granit, hvori der er indhugget G A og nedenunder 1632. Ovenover den

hæve sig dristig fire slanke Söiler med Halvsöiler paa Siderne; de bære fire Rundbuer og en Hvælving, der er besat med Stjerner af gjennembrudt Arbeide, hvorigjennem Lyset falder ind. Det frembringer en malerisk Virkning, at den blaa Himmel og det klare Sollys blinke saa venlig ind gjennem de mange Aabninger i den dunkle Hvælving og sænke sig ned paa den grove, utilhugne Sten, hvorpaa Solstraalerne spille ligesom for at forherlige den med deres Lysglands.

Langsmed Ydersiderne findes i Frisen Indskrifter. Saaledes paa Forsiden, ud imod Landeveien:

Hier fiel Gustav Adolph am 6:ten Novbr. 1632.

Og paa de andre tre Sider:

Er führte des Herrn Kriege. 1 Sam. 25, v. 28. Gott hat uns nicht gegeben den Geist der Furcht sondern der Kraft und der Liebe und der Zucht. 2 Timoth. 1, v. 7.

Unser Glaube ist der Sieg, der die Welt überwunden hat. 1. Joh. 5, v. 4.

Ovenover Hvælvingen, hvis Overlag eller överste Side danner en Flade og er omslynget af et fint udarbeidet Rækværk, hæver der sig i Midten et smukt gotisk Spir. Det er omgivet af flere andre mindre Spir, og ved Stræbebuer forbundet med fire Spidser, af hvilke hver sidder i sit Hjörne ligeover en Söile, hvis Fortsættelse og Forlængelse den aabenbar er. Endelig troner Korsets Tegn ovenpaa alle större og mindre Spir eller Spidser og minder Beskueren om Monumentets religiöse Betydning.

Det Hele er af stöbt Jern og er overströget med en mörkegrön Farve for bedre at kunne modstaae Veirligets Indflydelse.

Det förste Indtryk, som man modtager af Monumentet, er, at det er slankt og smagfuldt uden paa nogen Maade at kunne kaldes pragtfuldt. Her er ingen Prunk eller Glimmer, men en ædel, ophöiet Simpelhed. Saaledes svarer det ganske til sin Idee. Ingen Overlæsselse af Forziringer bortleder Tanken fra Hovedsagen, fra Ideen. De enkelte Ud-

smykninger, der findes i Felterne omkring Buerne og paa Stræbebuerne, ere simple, men i en ren og ædel Stil. Det er iövrigt klart, at Kirkebygningen stedse har været Kunstnerens Tanke under Udförelsen. Söilerne, Buerne, Hvælvingen, .Stræbebuerne, Spirene, af hvilke det största i Midten aabenbart forestiller et Kirketaarn med store, aflange, gjennembrudte Klokkehuller, kort — Alt vidner derom. Hvor passende er ikke denne Idee, her hvor der er Tale om et Monument af en höi religiös Betydning! Kunstneren har fuldkommen forstaaet, at den religiöse Karakter burde være den fremherskende, men dog ikke herske udelukkende, da det Politiske var forbundet med det Religiöse i Gustav Adolf, og at der altsaa fandtes andre Elementer i hans Personlighed og hans Liv, der ogsaa burde udtrykkes i Mindesmærket. Derfor er der ved Siden af Troens Stræben mod det Höie, der udtrykkes som Idee for den gotiske Kirkebygning, ogsaa noget af Triumfbuen, af Erobrerens höistræbende og dristige Blik over Verden. Eller — med den höie Simpelhed i den protestantiske Kunst forener der sig Noget der minder om det Ypperste i den romerske og græske Verden, om en Cæsar, Alexander og andre store og milde Erobrere.

Men alt dette slynger sig sammen i en saa skjön, harmonisk Helhed, at det fremherskende Indtryk hos Beskueren bliver Enhed, denne förste Betingelse for et heldigt Kunstværk.

Udentvivl vilde Syden have frembragt et ganske andet Monument over en af sine störste Sönner, et Mindesmærke, straalende i al den Pragt og Glands og Ornamentrigdom, som Kunsten havde til sin Raadighed. Anderledes er det i Norden. Paa Nordboens Sind har det Glimrende ei den store Indflydelse, som paa Sydboens. Et Monument kan derfor tiltale og tilfredsstille hin, medens denne kan finde det uanseligt, ubetydeligt, maaskee endog uværdigt.

En gammel Mand nærmede sig og tiltalte mig. Det var den preussiske Invalid, der boer ved siden af Monumentet i

det nette lille Hus og freder saavel om Mindesmærket som det smukke Anlæg, der omgiver det. Den brave gamle Kriger vandt strax min Interesse ved den Iver, hvormed han haandhævede sit Monuments Ære.

"Hvad kan vel denne hersens Tingest have kostet?" sagde en Bonde til en anden, der kom til i detsamme og gloede lidt derpaa. "Jeg har hört, svarede den anden, at den skal have været gruelig dyr. Den har nok kostet en 30,000 Thaler!"

Jeg anstillede just hos mig selv en lille Betragtning over Materialismens Opfattelse af Kunstgjenstande, da den Gamle svarede noget bidende: "Tro J ikke, at han som döde her, var mere værd?"

Bönderne bleve öiensynlig ganske flaue og luskede af. "At disse simple Folk ikke have bedre Forstand paa Ting, som de saa godt som ikke kjende, sagde han til mig, kan man da endelig nok tilgive dem, thi de vide i Grunden ikke hvad de sige. Men værst har jeg det med de saakaldte Dannede, der rive ned paa ham og sige, at han kun förte Krig af Ærgjærrighed og Erobresyge. Ja der er endog dem, der paastaae, at hans Gudsfrygt kun var et Skin, der havde en fordelagtig Virkning paa hans egne Soldater og de tydske Protestanter."

"Hvor er der, svarede jeg, noget virkeligt Stort og Ædelt i Verden, der ikke er blevet miskjendt og forhaanet? Kan Forstanden ikke finde Grunde for hvad det skal være, naar Partihensyn komme med i Spillet?"

"Jeg ved vel, sagde den jævne, forstandige gamle Mand, at mange af vore Tydskere, selv af de evangeliske, ikke kunne lide ham, fordi de skamme sig over, at han maatte frelse Tydskland, da det ikke kunde hjælpe sig selv. Det saarer deres Forfængelighed; men det er dog en skammelig Utaknemlighed."

Jeg tænkte paa, hvorledes den tydske Taknemlighed havde yttret sig i at kalde Gustav Adolf "ein gemeiner Erobrer, ein selbstsüchtiger Eindringling." Netop i de samme

Dage havde jeg i et tydsk Blad i Dresden fundet en Artikel om et hemmeligt Forbund, der skulde være sluttet mellem Danmark og Sverrig i Anledning af Hertugdömmerne. Det gaaer da naturligvis ogsaa ud over Sverrig med Haan og Spot: "die Zeiten sind vorüber, da ein Handvoll Schweden ganz Deutschland in Schrecken setzte."

Min gamle Invalid fulgte mig omkring paa Valpladsen. Vi besögte alle hine Punkter, som jeg allerede kjendte fra Beretningerne om Slaget, og jeg skyldte hans mangeaarige Kjendskab til Stedet flere interessante Oplysninger.

Af de mange Landsbyer, der omgive Valpladsen, især mod Syd og Sydost, udpegede han mig Maien, Skehlen, Tronitz, Thelen og *Meuchen*. Til Kirken i den sidstnævnte Landsby var det, at man bragte Kongeliget, da det endelig var blevet fundet Aftenen efter Slaget, og her bleve Indvoldene udtagne, da det var i höi Grad mishandlet og bedækket med Saar. Derpaa bleve Indvoldene lagte under en Sten i Væggen, hvorpaa man anbragte det svenske Vaaben. Dette er senere blevet overkalket; men det var dog endnu synligt, da man i Aaret 1832 undersögte Stedet, löftede Stenen op og under den fands en næsten hensmuldret Urne af Egetræ.

Den daværende Skolemester i Byen optegnede, hvad der foregik hin mærkelige Nat, og denne Beretning bevaredes af hans Efterkommere, indtil den i Aaret 1826 gik til Grunde ved en Ildebrand. Han fortalte, at nogle Officerer, der fulgte Liget, rede ind i Kirken og rundt omkring Altret, foran hvilket Liget blev lagt. Skolemesteren forrettede en Slags Gudstjeneste derved, og en af Officererne holdt en Sörgetale. Derpaa flyttede man det over i Skolemesterens Hus, men da man fandt Pladsen for lille, förte man det ind i en af hans Naboers og lagde det der paa et Bord, som endnu forevises. Resten af Natten tilbragte Skolemesteren, der tillige var Snedker, med at forfærdige en simpel Kiste, hvori man lagde det næste Dag og förte det til Weissenfels. Herfra gik Sörgetoget til Wittenberg, hvor Liget stod en Nat over i Slotskirken — der saa ofte havde gjenlydt af

Luthers og Melanchtons Röster — og derfra atter videre til Wolgast, hvorfra det skulde overföres til Sverrig, for at bisættes i den Grav i Ridderholms-Kirken, som Kongen selv tidligere havde valgt sig.

Den svenske Regering — og fremfor alle Axel Oxenstjerna — tænkte strax paa at lade bygge ett Kapel paa Stedet, hvor Kongen havde ladet sit Liv, "til evig Amindelse", og at lade hans Billede, der ogsaa virkelig siden blev udfört af nogle nyrnbergske Kunstnere, opstille der; men denne Plan blev aldrig udfört. Det Eneste, der kom til at betegne hint mærkelige Sted, var *en simpel Kampesten.* En af Gustav Adolfs Rideknegte ved Navn *Jakob Eriksson*, der var bleven saaret i Slaget, havde ikke destomindre fulgt Liget til Meuchen og blev der, indtil han var bleven helbredet. Da fik han tretten Bönder i Byen til at fölge sig ud paa Marken, og de væltede i Forening Stenen derhen, hvor den nu ligger. Rigtignok siges der i Egnen, at de uagtet deres forenede Anstrængelser dog ikke kunde före den helt hen til det rette Sted, der skal have været omtrent 40 Skridt Længere borte i Retningen af Lützen. Da den bekjendte svenske Historiker Geijer i Aaret 1825 besögte Valpladsen, viste en Bonde ham dette Sted paa en Agerren, hvor der skal have staaet et Acacietræ, og som efter hans Sigende endnu kaldtes *der Schwedenrain.* Stenen derimod er stedse bleven kaldt og kaldes endnu den Dag idag *Schwedenstein.*

I 200 Aar var den simple, utilhugne Sten det eneste Mindesmærke om Kongens Heltedöd. En General *Helvig*, der havde været i svensk og siden kom i preussisk Tjeneste, viste nogen Omhu for den, idet han lod plante Popler og anbringe Sæder rundtomkring den, og forsynede den med et Underlag af hugne Sten; paa en af disse lod han indhugge den Indskrift: Hier blieb Gustav Adolph im Kampfe für Geistes Freyheit.

Da kom Aaret 1832, og med det vaagnede Mindet med ny Kraft. I Leipzig stiftedes *Gustav-Adolfs Foreningen*, der siden har utbredt sig over hele Tydskland, og virket med

saamegen Iver for den evangeliske Sag. Man besluttede at reise et Mindesmærke, og Kongen af Preussen understöttede Foretagendet. Indvielsen skete ved en höitidelig Fest den 6:te Novbr. 1837. En Grev *Einsiedel* lod Monumentet omgive med et smukt Jerngitter, og snart reiste sig et smagfuldt lille Anlæg langsmed Veien i engelsk Stil, der bidrager betydelig til at forskjönne Omgivelserne og gjöre Stedet hyggeligt.

Den gamle Invalid bad mig træde ind i hans Hus og dele hans tarvelige Aftensmaaltid med ham. Tiden var knap, og jeg havde en lang Vei at spadsere til Markranstädt for at naae det sidste Jernbanetog til Leipzig; men det var mig umuligt at afslaae den gamle Krigers hjertelige Indbydelse.

Det var ogsaa langtfra, at jeg kom til at fortryde det; tværtimod, jeg raader Enhver, der kommer herhen, ikke at forsömme Leiligheden til at gjöre nærmere Bekjendskab med den brave Friedrich Altenkirch. Hans Bryst var bedækket med Medailler og Hæderstegn, der her vare Tegn paa den sande Hæder.

Hans Liv havde været fuldt af Farer og Lidelser, dets Begivenheder vare værdige til Opmærksomhed og Deltagelse. "Ved Katzbach, fortalte han mig, blev jag saaret i Skulderen. Ved Leipzig fik jeg et Hug over Haanden af en fransk Kyrasser, som jeg strax efter sköd ned fra Hesten; siden fik jeg et Skud gjennem Benet, og tilsidst en Kugle gjennem Hovedet, der udrev det venstre Öie". Han strög Haaret tilbage, der bedækkede det, og viste mig et frygteligt Hul ind i Hovedet. "I to Dage laa jeg som död paa Marken og var allerede slængt hen mellem de Döde for at begraves, da man mærkede Livstegn hos mig og bragte mig i Lazarethet. Her laa jeg atter tre Maaneder mellem Liv og Död. Om Morgenen hörte jeg ofte Lægen sige: "Han der lever ikke til Aften", og dog har Gud sparet mig og siden ladet mig leve i hele 44 Aar!"

"Jeg har selv fölt, hvad han, hin store Forsvarer af vor

Tro, har lidt i sin Dödsstund, og jeg taaler ikke, at hans Minde besudles af Folk, der ikke ere værdige til at löse hans Skotvinge. Thi jeg troer, at han var et udvalgt Redskab i Herrens Haand".

Men derfor agter jeg Eder, J Folk fra Norden, at J ære hans Minde og ikke, som mange af vore Tyskere, have glemt hvad vi, ja den hele Verden, skylde ham. Mange Hundreder, ja Tusinder ere komne hid fra Norden i de mange Aar, jeg har været her, men aldrig har jeg hört andet af dem end Udtryk af Kjærlighed og Ærefrygt. For nogle Uger siden kom en ung svensk Löitnant og vækkede mig för Daggry for at see Mindesmærket; han var reist herud fra Leipzig om Natten og skulde være tilbage der om Morgenen tidlig . . . . Men hvad der især har gjort Indtryk paa mig, var et Syn, som jeg havde en tidlig Morgenstund, da jag traadte ud af mit Hus. En velklædt Mand laa paa Knæ ved Stenen og vædede den med sine Taarer. Han var saa hensunken i Andagt, at han slet ikke hörte mig, da jeg henvendte nogle Ord til ham . . . See engang i denne Bog, hvori de fremmede Besögende skrive deres Navne; De vil finde Mænd og Kvinder, Generaler og Soldater, Statsmænd og Studerende, Fyrster og Borgere, Præster og Haandværkere".

Et Par gamle Planer af Slagene ved Breitenfeld og Lützen kom ogsaa frem; de syntes at have været meget fuldstændige, men vare nu deres Oplösning nær, hvilket jeg dog fandt mindre beklageligt, da jeg opdagede, at de först vare udkastade over hundrede Aar efter Slaget. Imidlertid fortjente de dog altid at være blevne bedre opbevarede.

Det tilfredsstillede mig derimod mere at höre af ham, at en svensk Oberst i de senere Aar havde opholdt sig længe paa Stedet og anstillet nöiagtige Undersögelser og Udmaalinger paa Valpladsen. Man tör vel altsaa nære det Haab, at nye Oplysninger vilde kunne fremkomme og blive meddelte Offentligheden.

Tiden nærmede sig, da jeg maatte forlade det mindeørige Sted. Dog maatte jeg endnu dvæle nogle Öieblikke ved Mindesmærket og tage Afsked med den simple Schwedenstein. Den er rödlig, thi — siger man i Egnen — den har under Slaget staaet i Blod — i det ædleste og dyrebareste Blod, der randt i Kampen. De gamle Erindringer om hele Nordens Yndlingshelt forenede sig med de nye Indtryk af det Sted, hvor jeg befandt mig. Hvor kunde vel hine store Minder paatrænge sig med större Kraft og tale stærkere end paa det Sted, der havde seet hans bittre Lidelse og haarde Dödskamp? Den nordiske Aands dybeste Mysterium er den forunderlig klare Opfattelse af Storhedens Forgængelighed; den er allerede Grundtonen i det ældste vi besidde, i vor hedenske Gudelære. Ogsaa her parredes Kraften og Undergangen og gik Haand i Haand. Thi Nordens Aand har aldrig svigtet sig selv.

Aftensolen kastede sine sidste matte Straaler gjennem Hvælvingen og forherligede ligesom til Afsked det dyrebare Mindesmærke. Èn uforstyrret Ensomhed herskede, og Aftenens Ro lagde sig over Markerne, en gang Skuepladsen for de vilde Krigsscener. Det var over denne Slette, at hine herlige Strofer gjenlöde af Heltens egen Krigssang, hans Svanesang, som han istemmede for sidste Gang Slagmorgenen nogle Timer för sit sidste Öieblik:

Förfäras ej, du lilla hop,
Fast fiendernas larm och rop
Från alla sidor skalla.
De fröjdas åt din undergång,
Men deras fröjd ej blifver lång,
Ty låt ej modet falla.

. . . .

Till hån och spott de skola bli,
Med oss är Gud, med honom vi,
Och segern oss tillhörer.

Aftenens Skygger havde udbredt sig over Markerne. Den Dag, jeg havde oplevet, var allerede gaaet over i Fortiden;

den var saaledes traadt i nærmere Forbindelse med de store Minder, der havde fört mig hid, og som stedse levende havde sysselsat mig, fra det förste Öieblik af, da mit Sind oplodes for hvad der var stort i Norden. Det Önske var nu endelig gaaet i Opfyldelse, som jeg saalænge havde næret, at fældes paa Skuepladsen for dem, at lade Tanken blive til Virkelighed, at lade Forestillingen iföre sig Naturens friske, grönne Dragt.

Ved Flossgraben stansede jeg for at kaste det sidste Blik forbi Elletræerne tilbage over Sletten. Alt var indhyllet i de lette Taager, som Tusmörket gjerne förer med sig efter en varm Sommerdag.

Med Stolthed dvælede mine Tanker ved den Kraft, den urokkelige Tapperhed, Nordens Sönner her viste. "Aldrig er der kæmpet bedre", hedder det selv i Fjendens Beretninger. Deres store Heltekonge trofast hengivne indtil Döden, kunde de kun "seire eller falde". Om ingen Kamp ere disse Ord at tage mere bogstavelig end om Slaget ved Lützen!

Men han — den störste Sön, som Norden nogensinde har fostret, hvad enten man seer i ham Statsmanden, Lovgiveren, Feltherren, Fyrsten og Mennesket — den reneste Karakter i hin bevægede og fordærvede Tid, hvem endog hans bittreste Fjender kun nævne med Höiagtelse og Lovtaler — lod han sit Liv for en lumpen Snigmorders Haand?

Historien benægter det. Os glæder det at kunne antage, at han fandt den ærlige Krigerdöd paa Valen, som han saa ofte havde önsket, og for hvilken han saa ofte havde udsat sig. Thi vist er det: "Et gladere Heltemod er aldrig fundet paa Jorden".

Hvad der gik bort med ham, kunne vi nu næppe længere fatte. For ret at kunne skatte Betydningen af hans Fald, maatte man have levet i hin Tid, da hans Navn gik som et Frihedens Sendebud over Verden, ved hvilket "selv Grækerne drömte om Frihed fra Tyrkernes Aag, medens Patriarchen i Jerusalem opsendte Bönner for Gustav Adolfs Vaaben". Men Noget kunne vi paaskjönne: Frugterne af hans Opoffrelse. I Vemoden blander sig da den trösterige Tanke, med hvilken jeg skrev mit Navn i den gamle Invalids Fremmedbog:

"Ogsaa i sin Död har han seiret!"

Om Skogsregalet i Sverige.

Af Adjunkt G. Broomé.

Om vi egna vår uppmärksamhet åt ursprungliga förhållandet med jorden i Sverige i afseende på eganderätten, så finna vi att denna icke har öfvergått till de enskilda såsom en rätt dem af Konungen och Kronan förlänad, utan det var genom odling, genom occupation, som denna rätt förvärfvades och hvar och en var sjelfständig egare till hvad han sig sålunda förvärfvat. Sjelfva ordet *odla* innebär ett slags bevis härför, om man nemligen antager att det kommer af *odal*, då det ej kan egentligen betyda annat än att göra jorden till *odaljord*. Att äfven Konungen kunde *odla* jord, kunde inkräkta på obygderna, det säger sig sjelf; men han framstod då såsom enskild egare till den bestämda, den odlade trakten, och ingalunda i något feodalistiskt höghetsförhållande till landets öfriga jordinnehafvare. Den mark, som var belägen utom det odlade landets gränser, betraktades såsom ingens tillhörighet; och huru fri odlingsrätten ansågs, det upplyses till en ganska hög grad af det kända historiska factum, att en från tronen förjagad Konung kunde få slå sig ner att odla jord.

I afseende på den genom odlingens rätt redan förvärfvade jorden föll det icke Konungen eller Kronan in att tillvälla sig någon höghets- eller förläningsrätt; odalmannen satt fri och sjelfständig på sin jord [1]). Men med den ouppodlade

---

[1]) Den åsigt, att all jord i Sverige ursprungligen varit Kronojord,

marken blef förhållandet olika. Allt efterhand började man fästa uppmärksamheten på den och söka tillvälla sig ett slags rätt öfver densamma på annan grund, än den odlingen och occupationen medförde. Landskapet, häradet eller byn hade lättast att göra gällande anspråk på närgränsande obygder, och i öfverensstämmelse med den rätt, som i allmänhet angående sådan ouppodlad mark var gällande, hade Kronan ej synnerligen med saken att skaffa. Under tidernas lopp har dock en regalrätt uppstått och vi vilja försöka i korthet visa uppkomsten och utbildningen af denna regalrätt, så vidt den angår skogarne.

Den skog, som omtalas i våra gamla lagar, var antingen i enskild ego eller så kallad allmänning. Med allmänning förstås der antingen sådan skog, som alldeles icke tillhörde någon, såsom de stora Norra Skogarne, eller ock, såsom i det öfriga Sverige, var någon samfällighets gemensamma egendom. Sedermera blef det endast det sednare slaget, som egentligen kom att innefattas under benämningen *Allmänning* och sönderfaller i tre särskilda arter, nemligen: *Lands-*, *Härads-* och *By-*Allmänning. Uppkomsten af dessa allmänningar har man förklarat på följande sätt [2]). När under odlingens framsteg den ena Byn mötte den andra, så kan man af stadganden, som förekomma i våra Landskapslagar [3]), sluta, att hvardera Byn fick inskränka sina anspråk på den mellanliggande skogen och på sådant sätt begränsades Byallmänningen och bestämdes eganderätten till densamma, om den icke förut genom ordentligt besittningstagande varit fastställd. Hvad som låg utom Byallmänningen (den kallas i Hels.L. *Byamännens egna skog*) var egentligen en *res nullius*; men sedan Häradet hunnit bilda sig i de sö-

---

hvilken åsigt insmugit sig i de äldre Kamerala theorierna och ännu någon gång låter höra sig, är alldeles falsk.

[2]) Jfr. *J. J. Nordström. Bidrag till Sv. Samh. Ffttn:s Hist.* I. Del. s. 113.

[3]) Upl.L. W. B. 20. W.M.L. B. B. 56.

dra landskapen och samma slags beröring Härad emellan, som nyss nämndes om Byar, hade inträdt, uppstod på samma sätt Häradsallmänningen och slutligen på samma sätt Landsallmänningen [4]). Sedermera lades till dessa allmänningar äfven de *obygder*, som inom landets eller häradets gränser voro belägna och af ingen särskildt blifvit tagna i besittning. Byallmänningarne blefvo snart benämnda *Bys oskiftade Skog*, och sedan *Socknar* uppstått genom flera byars förening, omtalas de under namn af *Sockneallmänningar*.

---

[4]) Om vi vilja jemföra våra s. k. Allmänningar med motsvarande landsträckor i t. ex. Frankrike, så företer sig en högst märkbar olikhet i afseende på uppkomsten och utvecklingen af den rätt communerna till dem förvärfvat. I Sverige hafva samfälligheterna, i öfverensstämmelse med gällande rättsbegrepp, tillegnat sig dessa områden och Kronan har först efteråt och så småningom tillvällat sig makt och myndighet öfver desamma. I Frankrike, der, enligt den gamla rätten, Konungen ansågs såsom "*propriétaire de la totalité des terres du royaume*", grundar sig deremot communernas rätt på en inkräktning. Sedan Konungarne lemnat åtskilliga domäner i förläning åt Hofdignitärer och Krigshöfdingar och efter en tids förlopp förläningsinnehafvarne förbundit sig inbördes mot kronan, för att göra förläningsgodsen till ärftlig egendom, så sökte de att för sitt parti vinna landsbygdens befolkning derigenom, att de åt communernas innevånare öfverläto alla de landsträckor, från hvilka dessa brukat hemta hvarjehanda fördelar, såsom kreatursbete eller bränsle. "C'est ainsi que les habitants d'une même commune commencèrent une possession collective qui s'est toujours continuée depuis, mais qui n'a jamais pu acquerir les veritables caractères d'une propriètè. — Tout particulier peut s'etablir dans la commune ou il lui plait de faire sa résidence, et par son fait feul il devient membre de la commune, sans qu'il ait besoin du consentement ou de l'admission des autres habitants du même village, et sans que ceux-ci aient le droit de contester sa residence et sa participation aux distributions de fouage et autres jouissances communes, sorte de droit purement précaire et de tolérance, qu'il perd de même par son éloignement de la commune, sans le pouvoir céder ou transmettre à personne". (Recherches sur la nature et les causes de la Richesse des Nations p. *A. Smith;* traduction du comte *Germain Garnier*, *ed. Blanqui.* V: 2. not. 1.)

Eganderätten till dessa allmänningar tillkom hvardera af de samfälligheter, hvilkas namn allmänningarne buro, och om än man har skäl att tro, att den till en början blott yttrade sig derigenom, att endast de som hörde till samfälligheten fingo odla dessa obygder, så utsträcktes dock snart nog denna rätt så långt, att äfven samegare måste söka de öfriga delegarnes lof, om sådan odling skulle få företagas, och denna tillåtelse skulle sökas och erhållas å Ting af Land och Lagman, eller Härad och Häradshöfding, enligt Upl.L:s och båda L.Lagarnes bestämmelser, hvilka sednare lagar derjemte gifva vid handen att nyssnämnda myndigheter egde att utöfva uppsigten öfver allmänningarne [5]).

Häraf synes således, att äfven sedan skogen å allmänningarne hade upphört att vara en res nullius, så voro *Byn, Häradet* eller *Landskapet* de lagliga egarne, och att följaktligen lagen icke erbjöd något synnerligt stöd för kronans makt och myndighet att öfver dem råda. Väl finna vi i ÖGL. [6]) ett uttryck, som skulle kunna vid första påseendet berättiga till den tro, att äfven så kallad *Konungs-Allmänning* förefunnits; men (enligt hvad i glossariet till samma lags bästa upplaga anmärkes) detta uttryck synes rättast böra förstås såsom liktydigt med hvad i 1347 års LL. kallas "*Konungs Parker*", och hvarmed ej menas annat än Konungens "*enskyllogha äghor*", skog, som tillhörde någon Konungens gård eller by. Ty några skogar, som särskildt voro Kronan förbehållna, utom Upsala öd, finna vi inga bestämda spår till. Hvad värde och hvilken betydelse man i sådant afseende må anse sig befogad att tillägga föreskriften i UplL. [7]), att allmänning, som låg mellan två Härad, skulle skiftas i tre delar, af hvilka en del skulle blifva allmänning och de två andra delarne tillfalla hvardera Häradet, eller stadgandet

[5]) Jfr. *Bergfalk.* Om Svenska jordens beskattning. — I y. WGL. KK.B. 7. heter det: The sum boa a allmænnixs iorth oc taker sun æpti fathur. the heta bönder oc ey lanboa.

[6]) ES. 1: 2.

[7]) VB. 20: pr.

i LL. [8]) att Konungen skulle taga den ena tredjedelen af Häradsallmänning, det skola vi i det följande söka visa. För tillfället anmärka vi endast, att dessa omständigheter icke synas oss tillräckliga att motväga de skäl vi hafva till det påstående vi nyss förut anfört, att nemligen Byn, Häradet eller Landskapet från början voro de egentligen lagliga egarne till allmänningarne. Huru skall man då förklara att en regalrätt med afseende på skogen uppstått och bevisligen blifvit tillämpad och erkänd? Vi kunna icke gifva annat svar på denna fråga, än att det till en början varit en inkräktning, hvilken fått .ega rum eller icke kunnat förekommas under tider af mindre utveckladt rättsbegrepp och dertill när frågan gällt sådana trakter af landet, som i allmänhet ansågos vara af mindre vigt och värde. Och att således denna kronans makt uppstått bredvid och utanför lagen och allt mer och mer vunnit stadga och slutligen blifvit erkänd. Det var egentligen öfver de i Norra orterna belägna stora ödemarker, ödeskogar, de "stora skogarne" som de alltjemt ömsom benämnas till skillnad från By-, Härads- och Lands-allmänningarne i de södra orterna, det var egentligen öfver dem som kronan på en gång tog så fullständig makt, att de blefvo i likhet med de andra ansedda såsom ett slags Riksallmänningar, och de som på dem ville sig nedsätta och bygga och bo, borde till kronan erlägga viss afrad, liksom förhållandet var, när på de egentliga allmänningarne någon erhållit tillåtelse af samfälligheten att der nedsätta sig, nemligen att sådana odlare skulle erlägga afrad till samfälligheten. Af i behåll varande handlingar från början af trettonde århundradet inhemtas emedlertid, att Konungen redan då tagit såsom sin rätt en tredjedel af allmänningarnes afrad och till och med ansett sig hafva eganderätt till en tredjedel af sjelfva skogen. Det säges nemligen i Konung Erik Knutssons gifna stadfästelse på en gåfva till Nydala-munkarne, att han bekräftade hvad företrädarne Sverker I., Erik, Carl, Knut och

[8]) Thingm. IV.

Sverker II. gifvit dem, nemligen en tredjedel af skogarne *Fluta* och *Nutahult*; hvilken tredjedel i en af Konung Erik Eriksson gifven dom år 1238 säges vara den med lag och rätt Konungen tillkommande andel i bemälte allmänningsskogar [9]). Hvilken lag som bestämde Kronans rätt till ifrågavarande tredjedel, är svårt att säga; men väl kan häraf inhemtas, att kronan redan vid den tiden hade någon praxis att åberopa till stöd för maktutöfningen. Och denna praxis blef visserligen icke öfvergifven af efterföljande regenter, utan allt mera utbildad och tillfällena lemnades icke obegagnade för uttalandet af en och annan grundsats, på hvilken regalrätten sedan beqvämligare kunde hvila. Vi vilja i detta afseende anmärka ett Bref af Konung Magnus, gifvet år 1286 den 28 September. Fråga var om Allmänningsskogarne i Vestergötland och Konungen gifver Visingsös innevånare full rätt till timmer, ved m. m. på nämnda skogar, med undantag af sådana träd, som bära *ollon och nötter*. Här göres ytterligare en inskränkning, i afseende på vissa slags träd, hvilken inskränkning bevarade åtminstone ett sken af laglighet åt hela åtgärden, i thy att denna omvårdnad om så kallade *bärande* träd var i öfverensstämmelse med stadganden i VGL. (hvarom vi lite längre fram skola orda); men för öfrigt var detta förfarande, i likhet med förutgående praxis, ingenting mer eller mindre än yttring af en maktfullkomlighet, som saknade stöd af lag, och hvilken maktfullkomlighet framträder ännu starkare, då samme Konung snart derefter, år 1289 den 7 Maj bortgifver till Ärkedjeknen i Linköping en tredjedel af Allmänningarne vid Arboga; i brefvet angående denna gåfva säger Konungen om Allmänningarne, att de äro "communitates, quæ *sive cultæ, sive incultæ* nobis hactenus intuitu coronæ attinuerant". På samma sätt se vi Konung Birger år 1296 i ett bref af den 25 Augusti befalla

[9]) Till bestyrkande af såväl dessa, som en del följande uppgifter från äldre tider, hänvisas till *Svenskt Diplomatarium*, N:r 920; 994; 1175; 1318; 2106; 2551; 2606; 2676.

Ölmestads och *Skärstads* församlingar att skifta Allmänningsskogen i tre delar, af hvilka Ärkedjeknen i Linköping, som tycks hafva varit en särdeles gynnad person och som förstått att hålla sig framme, skulle få taga hvilken han ville, ty Konungen hade skänkt honom en tredjedel af allmänningen. Den af Konung Magnus, i Brefvet år 1289, uttalade åsigt om Allmänningarnes förhållande till Kronan, inskärpes ytterligare af Konung Birger, som i ett Bref år 1300 den 30 Maj skrifver till Höfvidsmannen Nils Andersson i Finland, att hemmansegarne visserligen kunde få odla på skogarne i Tavastland, men derjemte tillägger, att innevånarne hade odlat på ifrågavarande skogar "hactenus ex speciali concessione et licentia". — Om man fasthåller hvad nu blifvit anfördt såsom bevis på det sätt, hvarpå kronan gått tillväga med afseende på Allmänningarne och derjemte betänker den frånvaro af laglig rättsgrund för en sådan praxis, som våra äldre lagar i allmänhet utvisa, om man vidare betänker, att det förut anförda stadgandet i UplL., angående tredelning af Häradsallmänning, röjer tydliga spår af ett sednare ursprung än sjelfva lagen [10]), synes den slutsats ligga nära tillhands, att detta tillägg till UplL. är en följd af en redan rådande praxis, från hvilken man derjemte kan hemta anledningen till det åberopade stadgandet i Lands-Lagen, hvilket dessutom endast afser tredje delen af allmänningsafraden, efter hvad sammanhanget utvisar. Dessa lagbestämmelser synas således icke vara af någon betydenhet såsom bevis mot den på andra skäl grundade åsigt om den ursprungliga eganderätten till de egentliga allmänningarne, hvilken här förut blifvit uttalad; men deremot bevisar stadgandet i Landslagen, att vid den tiden hade kronans makt och myndighet öfver allmänningarne vunnit så stor fasthet, att åtminstone en del af Allmänningsafraden blef henne lagligen tillförsäkrad. Att denna rätt till en del af afraden ansetts tillräckligt bevisa

---

10) *Schlyter.* Anm. till UplL:s text not. 37. — *Nordström.* L. c. p. 116.

kronans eganderätt till lika stor del af sjelfva allmänningen, synes det redan anförda ådagalägga. Men man är nästan frestad att anse de anspråk ganska måttliga, hvilka låtit sig nöja med så mycket mindre än hvad de förut haft; ty det var icke nog dermed, att Kronan bortskänkt vid flera tillfällen sin *tredjedel* och dervid understundom låtit förstå att allmänningarne "*sive cultæ sive incultæ*" egentligen helt och hållet tillhörde henne, utan vi hafva äfven exempel derpå, att denna lära verkligen blifvit riktigt nog tillämpad. Så befaller Hertig Erik genom ett Bref år 1317 den 6 Maj, med afseende på vissa Allmännings-lägenheter vid Bråviken, att de frälsemän, som intagit och tillegnat sig dem, skulle ovilkorligen återställa dem till kronan, som var rätter egare, och på samma gång skulle till Kronan betalas ersättning för den tid hennes rättmätiga egendom varit henne undanhållen. — När kronan kunnat utöfva en sådan makt öfver de egentliga allmänningarne, förefaller det alldeles icke förunderligt, att de andra "obygderna", de norra skogstrakterna, hvilka ej i lika mån som By-, Härads- och Lands-Allmänningarne voro under någons eganderätt, att dessa "obygder" blefvo betraktade och behandlade så, som vi finna dem hafva blifvit. Vi kunna som exempel härpå nämna, att år 1327 delades hela landet ifrån Skellefte till Uleå elf i tre lotter, mellan Konungen, Ärkebiskopen och ett par Herrar vid namn Peter Unge och Nils Farthiegnsson. Oafsedt stadgandet i Helsingelagen [1]), som påbjöd, att den, som ville å Allmänning taga "*bya ämpni*", skulle till åker och äng rödja tre högar, bygga ett hus i fyra knutar och med två vittnen kringgå intagan, samt taga skogen lika *bred* som åkern och ängen, men så *lång* som han kunde mäta den genom en vid vintersolståndet, före solens uppgång börjad resa, hvarunder han skulle hugga ett lass stör och dermed vid middagstiden vara hemkommen, tycks nyssnämnda *stordelning*, om vi så få kalla den, vara sträckt vida utöfver de gränser, som den i allmänhet fria odlingsrätten kunnat utstaka.

[1]) Widb. 15.

Det är allom välbekant, att under en efterföljande tid en urkund blifvit i ljuset framdragen, hvilken, i afseende på hvad vi här yttrat om skogsregalets uppkomst och utbildning under denna tid, innehåller uppgifter, de der borde vara af stort värde, om man vore berättigad att sätta lit till dem. Vi mena det så kallade *Helgeandsholms Beslut*, som under Johan III:s tid kom i dagen och som föregafs vara ifrån år 1282. Men det är också bekant, att nämnda document, på öfvervägande skäl blifvit såsom understucket bedömdt, och kan endast betraktas såsom ett försök att åtminstone rädda skenet af laglighet åt en del åtgärder, hvilka i flera riktningar blifvit och blefvo vidtagna, utan att någon laglighet kunde för dem på annat sätt vindiceras [2]).

Äfven sedan kronan *de facto* och till en viss grad äfven *de jure*, enligt hvad vi visat, kommit i utöfning af så stor makt öfver ifrågavarande skogar, finner man dock, att vid ett och annat tillfälle i sjelfva de Kungliga brefven och påbuden framskymtar ett erkännande, att förhållandet åtminstone icke ursprungligen varit sådant. I ett Kongl. Bref af den 16 Januari 1411 gifves den föreskrift åt en embetsman i Finland, att *Konungens allmänningar* borde gifvas och fördelas åt sådana jordbrukare, som dem behöfde, dock så, att *dessa allmänningars fordna egare* skulle först af dem erhålla så mycket, som tolf bolfasta män ansågo tillräckligt; samt i ett annat Kongl. Bref af samma år heter det, att skogar och utmarker i Tavastland blifvit fördelade med den varsamhet, att de *gamla byar, som jorden förr tillhört*, ej skulle råka i ödesmål.

Efter sådana förberedande åtgärder och med kännedom om Konung Gustaf I. och det sätt, hvarpå han gick tillväga, när hans och rikets fördel var i fråga, förundrar man sig

---

[2]) Denna urkund finnes i Sv. Diplomatarium N:r 745 i två hvarandra olika redactioner, af hvilka den ena bär följande påskrift: "*Medh lögn och allo inlagtt af en huffvudliugare a:o 1586, benempnd Palne Erichson til Rawanääss*".

icke öfver att höra honom uttala den grundsats, som man sedermera sökte försvara med det falska Helgeandsholmsbeslutet, neml. i brefvet till inbyggarne i Gestrikland, Helsingland och Ångermanland den 20 April 1542, att "sådane ägor, som obygda ligga, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till", på samma gång han likväl tillät, att hvar och en fick på de stora skogarne upptaga hemman mot räntas utgörande till kronan. Och under denne Konungs tid finner man också ännu tydligare än förut uttaladt, att allmänningarne voro *Konungsallmänningar*. Man har t. ex. sådana uttryck som: "*Konungsallmänning, som kallas häradsjord*", "*Häradsallmänning eller Konungsallmänning*" o. s. v., hvilka benämningar förekomma i räkenskaperna för denna tid.

Vi se således, att skogsregalet redan vid denna tid icke allenast vunnit stadga och erkännande, utan ock bestod, så att säga, i den högsta rätt kronan kunde få, nemligen full eganderätt öfver alla obygder i Sverige. Men ehuru kronan bekommit så stor makt och myndighet öfver skogstrakterna i riket, så visar det sig likväl, att hon åtminstone ej gjorde så strängt bruk deraf, som hon kunnat, vare sig att detta skedde till följd deraf, att skogen för denna tid var af ringare värde, eller ock emedan kronan fann sin uträkning vid att låta det till en del fortgå på gammalt vis, eller till och med friare [3]). Att en vidsträckt frihet förefunnits och blifvit begagnad i afseende på rätten att nedsätta sig och odla på såväl de norra ödeskogarne som de egentliga allmänningarne, kan man finna deraf, att när omsider bergsnäringen började väcka större intresse och till följd deraf större uppmärksamhet äfven fästades på skogarne, så förspordes ständiga klagomål öfver det sätt, hvarpå skogarne behandlades af den stora mängd torpare och nybyggare, som å dem sig

[3]) I Placatet om Allmogens fattigdom, d. 19 April 1555, uppmanas allmogen att breda sig ut på Kronans skogar och allmänningar; och i Plac. 15 Febr. 1555 gifves hvar och en, som har lust, rätt att rödja skog och upptaga hemman, till Kronans förbättring.

nedsatt. Det klagas såväl vid 1638 års riksdag som vid riksdagen 1642 öfver "then stora skadhe, som Riiket i gemen, enkannerligen Bergslagerne och seglationen sker genom oskäligt skogs och vedhygge och svedjande, och öfver de många sågqvarnarne och torp och nybyggena å allmänningarne" och Ständerna anhålla derom, att mått och steg måtte blifva vidtagna till rättelse häri. När man besinnar, att samfälligheternas äldsta rätt till allmänningarne bestod deri, att nyttjande och odling af allmänningen tillhörde medlemmarne af samfälligheten, och om någon annan ville sig der nedsätta och odla, så skulle han först söka och erhålla rätta egarnes tillstånd, samt att denna inskränkning snart utsträcktes äfven till medlemmarne af sjelfva samfälligheten, så är 1642 års anhållan betecknande, för så vidt derigenom ådagalägges, att makten att förhindra torpares och nybyggares inkräktning på allmänningsområdena hade så fullständigt frångått communerna och öfvergått till kronan, att ständerna anhålla, det Regeringen ville vidtaga de åtgärder, som från början enligt lagarne tillkommit folket sjelf som en rätt; likasom samma års Riksdags anhållan om ett påbud, att för hvart och ett bärande träd, som "*med Konungens tillförordnade embetsmäns ja och samtycke fälldes*", skulle planteras fem i stället, är märklig nog. — När ändtligen en särskild Skogsordning skulle utfärdas, så låg det i sakens natur, att den skulle komma att hvila på regalrättens grund. Det blef också händelsen med den Skogsordning, som utkom den 22 Mars 1647. Kronans rätt till allmänningsskogarne och de norra ödeskogarne hade dessförinnan redan vunnit en sådan stadga, att det hade varit förunderligt, om Regeringen sjelf skulle satt denna rätt i fråga. Hvilken som är eller bör vara egare, derom nämner således 1647 års Skogsordning ingenting, utan utgår från kronans rätt såsom något gifvet och obestridligt, och nämnda Skogsordning behandlar de enskildas rätt endast såsom en medgifven nyttjanderätt. Hvad kronoparkerna särskildt vidkommer, så må det visserligen i allmänhet vara rätt att anse dem för Konungens enskilda sko-

gar, eller som de ock benämnas Konungens fridkallade parker, hvilka vid den tid, hvarom här är fråga, hade vunnit en ofantlig tillökning mot hvad de till en början utgjort; på hvad sätt denna tillökning försiggått, vet man ej med visshet, men har antagit såsom sannolikt, att det skett derigenom, att trakter, hvarest Konungarne oftare uppehållit sig och jagat, kommit att anses såsom dem tillhöriga. Men i 1647 års Skogsordning §. 11 förekommer ett uttryck, som tarfvar en närmare förklaring, om det skall kunna förlikas med den åsigt om kronoparkerna, som om de voro liktydiga med Konungens enskilda skogar. Der säges nemligen, att den som å dylika parker föröfvar någon åverkan skall, jemte bestämd ersättning för hvarje träd, böta tolf marker till treskiftes, mellan Konungen, *Jordeganden* och häradet. Hvem man der skall anse såsom *Jordegande*, såsom en tredje person, är icke tydligt, om man nemligen antager att parken var Konungens. Detta uttryck skulle kunna tydas så, att man deraf kunde sluta, att om ock dessa parker i likhet med Upsala öd ansågos såsom Konungens, ehuru de blifvit dertill förvandlade på andras bekostnad, så funnos likväl för de förra egarne vissa rättigheter till dem i behåll, så att de vid bötesfördelningen ansågos såsom de egentliga jordegarne. Och att något slags rätt till dessa parker ansetts ännu tillhöra de förra egarne, kan man äfven finna af Resol. på Allmogens Besvär 29 Aug. 1664, hvarigenom en bestämd rätt till skogsfång från kronoparkerna medgafs. 1664 års Skogsordning af den 29 Augusti innehåller angående ämnet i fråga alldeles detsamma som Skogsordningen år 1647, nemligen att de enskilda hade endast nyttjanderätt till allmänningarne och att kronan hade eganderätten; de enskilda hade endast rätt att nyttja dem till, som der säges, *Hustarf*, med fäbete, fiskande, timber och vedbrand. Och om Lands-, Härads- eller Sockne-inbyggarne, utan vederbörligt tillstånd togo sig för att t. ex. svedja, så hette det i begge Skogsordningarne, att det skulle straffas såsom "*åverkan å annars ägor*". "Alle andre som komma på Skogarne strykande och

uthan uthtryckeligt låf och minne anten ther swedia eller sigh ther nedersättia, them skal man fritt sökia at fånga och såsom andre Skadediur beflijta sigh om at afskaffa". Man var, som kändt är, ej synnerligen ömtålig under dessa tider, när det gällde att sätta myndigheters bud och befallningar i verkställighet eller att straffa öfverträdelser[4]). Icke ens lagligen förvärfvad eganderätt till torp eller andra lägenheter på allmänningarne respecterades, utan alla sådana som ej "gjorde skäl "*i god åker och äng*" för ett "fjärdingshemman" skulle utrifvas och läggas till allmänningen igen; det enda man medgaf, var att de, som *köpt* sina så beskaffade lägenheter, skulle få sina penningar igen. Dessa Skogsordningars stränga befallningar om undersökning och utrifning af sådana skogslägenheter inskärpas ännu ytterligare till noga efterlefnad i Stadgan för Skaraborgs Län den 3 Febr. 1691; hvilken stadga derjemte uttalar den grundsats, hvarpå de förra skogsordningarne hvila, nemligen att allmänningsskogarne "under ingens enskylte ägande rättighet, utan Wår synnerlige Kongl. Förordning och Nådiga Tillåtelse, höra eller lyda", i hvilken anda de utfärdade Skogscommissions-Instructionerna naturligtvis blefvo affattade. Likasom man, för säkerhetens skull, uttryckligen förklarade, att i sådant afseende ej gjordes någon skillnad mellan Lands- och Härads-Allmänningar.

De stora skogarne i Norra Orterna fortforo naturligtvis äfven de att anses såsom kronans, och de båda Skogsordningarne behandla dem såsom sådana, ehuru de icke utgöra föremål för någon större uppmärksamhet; der nämnes egent-

---

[4]) "Then som hafver förtalt sin Öfverhet, brännes märckie i pannan och skiäres både öronen af honom", säger Carl IX i sitt svar till Ståthållaren på Calmar d. 1 Oct. 1611. Huru egenmäktigt lagen tillämpades af enskilda, visar oss *J. De la Gardie*, då han säger sig sjelf vilja döma alla sina underlydande, och den som i sådana mål understod sig att vädja från Hans Excellens, skulle gå ifrån land och län. De la Gard. Arch. VI.

ligen om dem blott med afseende på odlings- och svedjerätten, hvilken endast af Konungen eller hans embetsman beviljades, äfvensom utrifning af torp m. m. påbjöds, men kom likväl icke till verkställighet. För dessa Norra Orter utfärdades deremot den 19 Dec. 1683 en särskild skogsordning, deri kronans eganderätt till dessa skogar uttalas under åberopande af 1542 års placat och påbud. Något som i denna skogsordning kan förtjena särskild uppmärksamhet är ett par punkter, hvilka derifrån öfvergått i sednare skogsordningar. Der medgafs nemligen, att by eller gård, som gränsade till kronoskogen och hade mindre utrymme än som behöfdes och ej var omgifven med rågång, skulle på skogen erhålla utrymme; äfvensom der medgafs att rättighet öfver den del af skogen, som kunde lagligen bevisas tillkomma socken eller härad, skulle ej vara dem betagen. (Uttrycket *Härad* kunde tydligtvis endast syfta på Vermland, såsom den enda provins der härad funnos.) Skogsregalet hade sålunda hunnit till den höjd, att med afseende på sjelfva den rätt derunder inbegreps, kunde kronan ej gerna önska mera, ehuru hon vid tillämpandet af denna rätt, af hvarjehanda skäl, ej gått så strängt till väga, som hon kunnat, utan makat åt sig för de mera enskilda intressena. Det enda, som således återstod för kronan att göra, om hon ville och ansåg sig böra gå längre på denna väg, var att strängare tillämpa den rätt, som numera verkligen och lagligen var hennes och svårligen af de enskilda kunde henne bestridas. Kronan tog också steget längre ut genom Skogsordningen den 12 Dec. 1734 och Förklaringen öfver densamma af den 6 April 1739. Ty icke nog dermed, att de förutvarande föreskrifterna angående torp och dylika anläggningar, hvilka bland dem och på hvilka villkor de kunde få ega bestånd m. m. bibehöllos [5]); utan sjelfva allmännings-intressenterna ställdes i så strängt beroende af kronan vid utöfvandet af

---

[5]) Ryttare- och Soldat-torp voro dock undantagne från de allmänna föreskrifterna.

den rätt till skogen, de hittills haft sig medgifven, att man kan nästan våga påstå, att denna rätt, såsom en på förhand gifven, blef dem frånkänd. Visserligen fingo de begagna skogen till nödtorftigt husbehof och å allmänningarne hafva kreatur "klöf om klöf"; men var det fråga om timmer, så fick sådant endast fällas efter det att den byggnad, som var ifråga, blifvit besigtigad, frågan vidare vid Häradsrätt pröfvad och Landshöfdingen gifvit sitt bifall, och några intagor fingo icke göras, vid bot som i allmänna lagen B.B. 16 Cap. var stadgad. Det enda, som intressenterna fingo fritt taga, var löf och näfver; så snart det var fråga om något mera, skulle tillstånd och utsyning ske. Till och med då det endast gällde förtorkadt vindfälle, skatar och grenar, hvilket fick tagas till gårds behof, så skulle ändå skogvaktaren derom underrättas och bortförandet af dylika skogseffecter borde ske under vederbörlig tillsyn. Den allmänningsintressenterna förut tillkommande rättighet att åtminstone varda hörde, när beslut angående allmänningarne borde fattas, fråntogs dem, och Landshöfdingen fick i allmänhet både uppsigten och beslutanderätten sig uppdragen. Och detta icke allenast med afseende på allmänningarnes användande för intressenternas räkning, utan äfven, när det var vederbörligen styrkt, att andra voro i behof af skog och något från allmänningen kunde föryttras, stod det i Landshöfdingens makt att sälja skogen, och de på så sätt inflytande penningar skulle användas till skogsplantering, så att allmänningsintressenterna erhöllo deraf ingenting. En sådan skogsplantering skulle dessutom ombesörjas af Skogs- och Jägeri-betjeningen. (Enligt de äldre Skogsordningarne (1647 och 1664) kunde jemväl t. ex. uthäradsbo tillåtas att från allmänningarne taga skogseffecter mo betalning; men denna tillföll då samfälligheten.) Ja, när tillgång till allmänning fanns och hjelp till bergverken behöfdes, kunde hela delar deraf af Bergs-Collegium till bergverkens nyttjande öfverlåtas, sedan Landshöfdingen låtit afmäta allmänningen och genom undersökning utrönt att den kunde af de förra intressenterna umbäras. Och vi sakna ej exem-

pel derpå, att allmänningar blefvo sålunda alldeles frånryckte de fordna egarne och lemnade åt dels enskilda, dels menigheter [6]). En sådan godtycklig åtgärd, eller ytterlig användning af kronans rätt öfver allmänningarne, vann dock ej sanction i de följande skogsordningarne.

Vi böra här anmärka, att om också det nu anförda, strängt taget, gällde om *alla* slags allmänningar; så synes det dock som om kronan redan från äldre tider ej satt i fråga att lika strängt tillämpa sin makt öfver Byskogarne och Sockneallmänningarne, som öfver Lands- och Häradsallmänningarne. Benämningarne: Socknarnes och Byarnes *Samskog*, deras *oskiftade skog* förekomma allt emellanåt, och redan K. F. den 30 Aug. 1731 utgår från de enskildas eganderätt [7]) till sådan skog och mark, som var gemensam för flera Byar, och hvar och en enskild åbo erhöll rätt att få sin andel i sådan mark utbruten, hvilket skulle ske på samtliga delegarnes bekostnad; äfvensom det tilläts att på "samfälte utmarker intaga tjenlige åkerlyckor, — oaktadt en dehl af Byamännen eller Grannarne antingen af lättja ey skulle förmås at biträda den sökande i sådant arbete eller ock af egensinnighet hindra ifrån den fördel, som de alla till deras gemensamma förkåfran kunde nytta". Och under åberopande af detta lagbud, utsattes [8]) till och med vite för dem, som "tredskas och icke vilja begifva sig till en sådan delning, odelte Sockne- och Bye-marker emellan", och detta på samma gång som Konungen afslår delning af Härads-allmänningarne, emedan dessa äro "Cronones tillhörigheter" [9]).

---

[6]) 1739 års Fkl. 6 §. gifver vid handen, att under den förflutna tiden hade hvarjehanda resolutioner i sådan riktning blifvit af Regeringen utfärdade.

[7]) Man kan till och med spåra den åsigten i Patentet d. 4 Aug. 1608, Om Djurs fällande, Ekhygge och Skall.

[8]) Resol. Allm:s Besvär d. 17 Dec. 1734, §§. 25 och 26. — Jfr. Resol. Adelns Besv. d. 12 Juli 1731 och 8 Jan. 1735 m. fl.

[9]) I sin ädla och rättmätiga harm öfver skogshushållningen här i landet råkar den célèbre förf. till *Statsekonomisk Statistik* (III. 1, 3),

Hvad skogarne i Norra orterna vidkommer, så hade de redan förut stått i så fullkomligt beroende af kronan, att de nya författningarne ej gerna kunde utvidga denna rätt. Men sedan Landshöfdingarne fått sig uppdragen beslutande rätten öfver dylika skogar, så uppstod härigenom för vissa delar af det landet en egen rättsfråga. Der funnos i vissa trakter så kallade *Afradsland*, ett slags allmänningar, hvilka, mot en under äldre tider bestämd afrad, innehades af vissa hemman. Mot erläggandet af den bestämda afraden ansåg sig allmogen ega dispositionsfrihet öfver skogen, med den rätt Skogsordningen bestämde. Men efter 1739 ansågo sig Landshöfdingarne ega makt att äfven på sådana skogstrakter tillåta nybygges anläggningar för andra än innehafvarne sjelfva eller deras barn. Häröfver beklagade sig Jemtlands allmoge vid 1751 års riksdag och anhöll, att så länge den riktigt erlade den fastställda afraden till kronan, skulle den få bibehållas vid dessa, särdeles för svagare hemman omistliga afradsland. I Resolutionen på dessa besvär den 29 Juni 1752 §. 36 afslogos de på följande besynnerliga skäl, neml. emedan afradslanden gåfvo "en afkomst, som vida öfversteg den ringa afrad eller afgift som deraf till kronan betaltes"; icke heller af innehafvarne kunde hinna så skötas och uppodlas, som lägenheterna och jordmånen medgåfvo: hvadan kronan skulle komma att alltförmycket lida i sin eganderätt, om allmogens begäran bifölles. I stället att vinna något genom dessa besvär, blef följden för allmogen, att vederbörande embetsmän anbefalltes, att oförtöfvadt till kronan återtaga såväl afradsland som andra allmänningar, hvilka någon by kunde innehafva utöfver hvad den var skattlagd för. Med

---

att allt för mycket upphöja förflutna tiders skogslagstiftning och hushållning, på sednare tiders bekostnad. Roten till det onda, som med skäl öfverklagas, ligger längre tillbaka i tiden än han antager; likasom man, vid närmare granskning af den äldre lagstiftningen, ej finner synnerliga skäl att tillskrifva densamma en sådan omtanka och planmässighet, med afseende på skogens bevarande vid hvarje enskildt hemman, som författaren förmenar.

afseende på dessa skogstrakter tillät sig sålunda kronan att begagna sig af sin eganderätt och sin makt ända derhän, att hon bröt contractsmässiga förbindelser, under det hon likväl å andra sidan sökte uppmuntra till dessa trakters odling genom nybyggesanläggningar på tjenliga ställen. — *Kronoparkerna* blefvo betraktade såsom Konungens egna skogar och såsom sådana tagna i synnerligt hägn, ehuru Konungen af Gunst och Nåde medgaf åt vissa närboende, jemte mulbete, rätt att från parkerna hemta ris, torra qvistar, stubbar m. m. Man skulle hafva svårt nog att nöjaktigt för sig förklara den medgörlighet kronan visade vid beviljandet af hvarjehanda servituter å dessa marker, som ju egentligen skulle hetas vara kronans uråldriga enskilda egendom, om man icke erinrade sig, hvad vi förut anfört, att största delen deraf hade kronan på utomordentligt sätt åtkommit, hvilket hade till följd, att hon ständigt måste besvara frågor och suppliker från ett håll, der det ej så lätt glömdes, att åtminstone något slags rätt till dessa kronoskogar för de enskilda en gång funnits.

Vi hafva nu följt det ifrågavarande regalets utbildning till en tidpunkt, der ett nytt stadium börjar med afseende på samma rätts vidare bestånd och tillämpning, och då andra åsigter om skogen, dess ändamålsenliga behandling ur nationalekonomisk synpunkt, börja låta sig höras, och då man, utan att sätta i fråga sjelfva regalets rättsliga giltighet, genom skäl sökte få en förändring häri genomförd. Geijer [10]) yttrar: ”Begreppet om *allmänning* — det af de enskilde oupptagna *gemensamma* af jorden, hvarunder de gamla lagarne räkna icke endast skogar, utan äfven berg och vatten, — kan gälla såsom en egen måttstock på borgerliga samhällets utveckling. Detta begrepp om samhällig egendom vidgar sig i den mån samhälligheten sjelf växer från by till härad, till landskap, till rike. Det vidsträcktare begreppet förtär merändels det inskränktare; tills kronan, såsom det allmännas representant framträder med anspråk på all allmänning”. —

[10]) Saml. Skr. Förra Afd. 6:te Bd. s. 377 följ.

"I allmänhet lossar samhällets utbildning allt mer äfven på slägtegendomens band, genom familjernas förbindelse och tillväxt; och i samma mån delas och odlas allmänningen och drager sig allt mer tillbaka till den mindre odlingsbara utmarken".

Hvad vi hittills anfört om Skogsregalets utveckling i Sverige, har fullkomligen bestyrkt det första af dessa Geijers påstående; återstår att visa huru det sednare vinner bekräftelse af våra Svenska förhållanden. Men innan vi gå öfver till denna sednare utveckling af regalrätten i allmänhet, vilja vi först för det afhandlade stadiet, i ett sammanhang, göra en kort framställning af hvad man skulle kunna kalla en särskild gren af Skogsregalet: vi mena Kronans särskilda rätt till vissa slags träd, så kallade *bärande träd och Masteträd.*

När och *huruledes* denna rätt för kronan uppstått, derom hafva vi lika litet några säkra uppgifter, som beträffande skogsregalet i allmänhet. Att uppmärksamheten tidigt varit fästad särskildt på bärande träd, finna vi deraf, att de äro i sjelfva den äldre lagstiftningen tagna under synnerligt hägn [1]). Den som fällde eller flådde bärande träd olofliga och blef gripen, skulle icke allenast böta, utan den som grep en dylik förbrytare, erhöll rätt till hans redskap, kläder och "allt det han far med", och om åverkaren blef slagen, var det saklöst; äfvensom böter för sådan åverkan voro högre än för annan skogsåverkan. Att således Kronan, på samma gång hon tillvällade sig rätt öfver obygder och allmänningar, särskildt skulle under sitt beskydd och välde taga bärande träd, låg i sakens natur. Vi se också, att då Konung Magnus, genom det förut anförda Brefvet af år 1286, gaf Visingsös inbyggare full rätt till timmer å allmänningarne i Vestergötland, så undantogos sådana träd, som bära "ollon och nötter". Som sagdt är, det låg nära till hands att Kronan skulle på sina skogar särskildt skydda detta slags träd, och genom flera utfärdade påbud, placat, mandat "om bärande träds

---

[1]) VGL. FS. 2. FB. 8. II. FB. 44. Chr. LL. BB. 18.

huggning", stadgades stränga straff för dylik åverkan; ja till och med lifvets förlust blef följden för den som tredje resan fällde ek, enl. Carl IX:s Patent den 4 Aug. 1608. Men Kronan sträckte denna omsorg äfven till dylika träd å enskildas egor. I Gustaf I:s "Mandat om Ek- och Bokhuggning" den 28 Febr. 1558, säges, att *ingen*, vid Konungens ogunst och det "straff och poen" som lag stadgar, får fälla eller barka Ek, Bok, Apel, Hassel, Oxel, Rön eller Hägg, hvilka bland andra fördelar äfven erbjuda "Swineföda och andra nödtorffter", och man skulle kunna sluta af såväl detta påbud, som af liknande i t. ex. Konung Johans Ordinantie 1577 [2]), att kronan redan vid denna tid sträckt sin makt eller omvårdnad om bärande träd till andra skogar än som benämndes *Kronans*. Detta vinner äfven ett slags bekräftelse i Adliga Privilegierna af år 1617, der Adelsman tillerkännes rätt till de bärande träd, som å hans egor finnas växande, hvarutaf nemligen synes, att andra än adelsmän ej hade en sådan rätt, och att således de för öfrigt sjelfständiga skattebönderna i detta afseende stått i ett särskildt beroende af kronan. Det af oss redan förut anförda Riksdagsbeslutet år 1642 säger uttryckligen [3]), att Konungens tillförordnade Embetsmäns ja och samtycke fordrades för bärande träds fällande å skattejord. Med afseende på dylika träd utfärdades sedan, i sammanhang med de allmänna Skogsordningarne, särskilda stadgar [4]), hvilka i så måtto skärpte den äldre lagstiftningen, att icke allenast skattebonden förbjöds att fälla bärande träd, utan hvar och en, "ehvad stånd han är af, och hvad heller han af egen rätt och *privilegio* må hugga bärande träd, eller honom sådant lagligen blifver efterlåtit", skulle då i stället för hvarje träd plantera "tu unge Trää af samme art"; äfvensom det var förbjudet att genom sved-

[2]) Then som hugger råå Eek eller annor bärande trä, böte för förbudet 40 M:r sedan för hvar eek som i mandatet förmäles".

[3]) Punkten VIII.

[4]) 1647 & 1664 §. 7.

jande olofligen skada dylika träd. Att Masteträd såväl som andra träd på *Kronans* skogar, af henne skyddades, var följdriktigt; men under denna benämning sökte kronan snart att få en del af skatteböndernas skog under sin kontroll och lyckades, om man så kan kalla det, att få åtminstone skyldigheten att till kronan hembjuda dylika träd lagd på skattejorden. Denna hembudsskyldighet, som stadgas i Biafskedet till 1668 års Riksdagsbeslut, kom dock på sitt egna sätt till stånd, ty oaktadt två stånds protest, förklarades den likväl såsom lagligen tillkommen och gällande. Och kronan skyndade sig att af den sålunda bekomna makten göra ett mycket vidsträckt bruk; hela landsträckor, omfattande många socknar, blefvo på en gång förklarade för omistligt regale och undandrogos inbyggarne. Den kronan sålunda tillerkända rätt öfver ifrågavarande trädslag särskildt och i vidsträcktare mån än det allmänna skogsregalet medförde, bibehöll och utöfvade hon allt framgent; men hon medgaf dock efterhand en och annan förmildring af förbuden mot bärande träds huggning, så att t. ex. allmogen fick tillåtelse att inom instängda åkrar och hagar, utan föregången utsyning, fälla och undanrödja risekar och torra odugliga träd [5]); äfvensom efterhand skattebönderna fingo sig tillerkända belöningar och någon ersättning för sådana träd, som kronan för sin räkning på deras egor fällde. Men sjelfva rätten till dessa trädslag bibehölls naturligtvis och erhöll på sitt sätt en utvidgning genom föreskrifterna angående *storverksträd*, som nämnas i dels Allmänna lagen, dels några författningar på 1740-talet. Dermed menades sådana träd, som "till storbyggnad vid bergverken" voro nyttiga.

När man någon gång ansett sig böra gifva några skäl för bibehållandet eller tillämpandet af den makt öfver icke allenast de skogar, hvilka vi sett snart nog erkända såsom

[5]) Res. Allm. B. 1723 & 1762.

kronans, utan äfven öfver vissa trädslag å enskildas egor, som kronan bekommit, har anförts den fördel för så väl det allmänna som för de enskilda, som skulle följa af regalrätten. Den tanke, som ligger eller åtminstone borde ligga på bottnen af detta skäl, är nog riktig och har såsom sådan af erfarenheten på sednaste tider blifvit *a contrario* bevisad, om vi så få uttrycka oss. Ty att Staten behåller under sin omedelbara vård skogar, hvarigenom icke allenast dess egna behof af skogseffecter tryggas, utan äfven de enskilda, särdeles i ett land som Sverige, kunna ega någon säkerhet, att icke i nödens stund lida brist på denna förnödenhet, det kan icke annat än vara i sin ordning; men denna hushållning bör då icke af Staten öfvertagas för att skaffa inkomster, icke heller för att gynna någon särskild näring, hvilket vi dock måste medgifva allt för mycket hafva varit fallet i Sverige [6]). I andra länder med rikare tillgång på surrogat, såsom t. ex. Tyskland och Frankrike, har man likväl icke vågat att afhända Staten skogsdomänerna. Hvad Tyskland beträffar, må detta till stor del hänga samman med dess Finanslagstiftning i allmänhet, hvilken af hvarjehanda skäl i det längsta vidhållit åsigten om Statsinkomsternas baserande på domäner [7]). I Frankrike åter, der flerfaldiga commissioner, bestående af de insigtsfullaste män, hafva haft hithörande frågor under discussion, har man kommit till den öfvertygelse, att Staten icke utan alltför stor risk för allmänna välfärden kan afstå från skogsdomänerna. Den skogsvidd, som der står under Statens uppsigt, uppgår till öfver 3,000,000

---

[6]) Att Bergsnäringen i Sverige skulle blifva synnerligen gynnad, låg i dess egen vigt och betydelse; men den förlorade i sanning ingenting derpå, att den i Gustaf I:s tid var en *Kunglig* näring. På samma gång nämnde Konung gjorde sig till landets störste jordegare, blef han ock dess förste brukspatron, i ordets egentliga bemärkelse.

[7]) "Die wichtigsten Zweige der Finansverwaltung sind die der Domänen und anderer nutzbarer Regalien", säger ännu 1853 *Warnkönig*. Jurist Encyclopädie s. 483.

Hektarer [8]), och under det constitutionella styrelsesättet fingo skogsdomänerna ej säljas utan med kamrarnes samtycke, då deremot andra domäner fingo af regeringen, utan sådant samtycke, försäljas.

Utan att fästa oss vid det sätt, hvarpå skogsregalet i Sverige uppkommit och vunnit utbildning, kunna vi således påstå, att det var eller under en ändamålsenlig tillämpning kunde blifvit ett medel för befordrandet af det allmännas såväl som de enskildas välförstådda intresse. Huru skogarne emedlertid blefvo derigenom bevarade och det föreburna ändamålet vunnet, det inhemtas af de undersökningar, hvilka man började anställa öfver skogarnes tillstånd. Under det kronan sjelf för behöfliga master och spiror måste utbetala en köpeskilling af flera hundratusen riksdaler, lågo på hennes egna skogar en mängd värdefulla och för samma behof tjenliga träd och ruttnade bort. Å andra sidan föranledde det sätt, hvarpå kronans rätt utöfvades, till en liknöjdhet å undersåtarnes sida, som lät befara skogens utödande, ja, till och med till en fiendtlighet mot de bästa trädslagen. Det blef befunnet nödigt att åt en särskild commission uppdraga att undersöka tillståndet och utarbeta förslag till en ändamålsenlig skogsreglering. Vid denna tid utgaf *A. Smith* sitt verldsbekanta arbete (*Wealth of Nations.* utk. 1776), hvari han söker bevisa, att det fördelaktigaste sätt Regeringen kunde välja för att befordra skogsskötseln, var att lemna skogarne åt de enskilda, liksom förhållandet var med andra domäner. Denna lära, hvilken var bra mycket i Engelska Aristokratiens intresse, kunde möjligtvis utan alltför stora vådor tillämpas i England, der en outtömlig tillgång på stenkol finnes [9]). Men i de flesta andra länder och särskildt i

---

[8]) *D'Audiffret.* Système Financier de la France. 2 ed. 1854, II. 97. Enligt lagen den 25 Mars 1831 blef beslutadt, att 300,000 Hektarer af statsskogarne skulle försäljas för att afhjelpa Statens tillfälliga behof af 200 mill. Fr.

[9]) Det s. k. kolfältet i Durham och Northumberland skall vara 732 eng. quadr. mil stort och innehålla 6000 millioner tunnor. I sö-

Sverige eger ett helt annat förhållande rum. Inom Skogscommissionen läto emedlertid dessa åsigter höra sig [10]) och vunno en, om också ringa, tillämpning i närmast följande lagstiftning. Icke allenast kronans hemman fingo af de enskilda lätt nog och mot en jemförelsevis ringa penning köpas till full egendom, enligt skatteköpslagarne, utan skattemannarätten kom äfven att innebära större dispositionsfrihet, särskildt med afseende på skogen, enligt K. F. 21 Febr. 1789. Endast Ek, Bok och Master, Spiror och Storverksträd undantogos från denna dispositionsfrihet. De sednare skogsordningarne af d. 10 Dec. 1793 och dess 2:dra upplaga d. 1 Aug. 1805, bibehöllo visserligen i hufvudsaken regalet på den punkt, dit vi nu följt detsamma; men några eftergifter finnas dock deri att anmärka. Sockneallmänningarne ställdes helt och hållet under intressenternas egen disposition och delegarne kunde sjelfva besluta om sådan allmännings delning på hemmanen; till och med hvarje enskild hemmansegare erhöll rätt att få sin del utbruten, om allmänningen var så stor, att 4 tunneland kom på hvarje helt mantal (enl. 1805 års Sk. O.). Och med anledning af föreskriften, att, om allmänningarne ej voro med säkerhet afskiljde från närgränsande egor, sådant skulle ske, begagnade de enskilda tillfället såsom lämpligt att från kronan återvinna stora skogssträckor, på den grund, att dessa från längre tider tillbaka varit benämnda allmänningar, och på så sätt kommo de att slutligen öfvergå till enskilda egare. Med afseende på de förmåner från Lands- och Härads-allmänningarne, som under vissa villkor stodo intressenterna till buds, så blefvo de dem uteslutande förbehållne och en viss ordning dem emellan

---

dra delen af Wales är en kolyta af circa 1200 eng. qu. mils storlek, med 32 mill. t:r p:r qu. mil, och detta lager anses ensamt kunna förse Englands behof i 2000 år. I Skottland sträcka sig kollagren 2874 eng. qu. mil, och *M'Culloch* (Statist. acc. II. 4) antager den årliga förbrukningen i Storbrittannien och Irland till 22—23,000,000 t:r.

[10]) Jfr. *Rydin*. Bidrag till Sv. Skogslagstiftn:s Hist. sid. 54.

föreskrifven när flera önskade få utdelning. Detta var så till vida en förmån, som förut, enligt hvad vi visat, denna intressenternas rätt icke alltid blifvit respecterad. Nybyggesanläggningarne på de Norra skogarne skulle visserligen enl. 1805 års Sk. O. underställas Konungen, men genom K. Br. d. 30 Nov. 1821 blef denna föreskrift upphäfd. Beträffande bärande träd, blefvo de icke allenast till slaget inskränkta, så att å Skattejord endast *ek* och å kronohemman endast *bok* och *ek* voro undantagne från hvad som gällde om annan skog; utan kronan förband sig derjemte att för de af henne i anspråk tagne ekar efter taxa lemna betalning till såväl Skatte- som Kronohemmansbonde. Master, Spiror och Storverksträd skulle hembjudas kronan af skattebonden, men om kronan ville hafva ett sådant träd, skulle det ske genom öfverenskommelse med egaren om betalning. Kronobonden fick för sådant träd dess halfva värde, om kronan tog det, men den uttryckliga reservation tillades, att detta medgafs alldeles icke såsom någon *rättighet*, utan såsom en "belöning och uppmuntran för åboens sorgfällighet att vårda sådana för riket angelägna trän" [1]). För bärande träd å Stadsjord gällde detsamma som var stadgadt om dylika träd å Skattejord.

Om ock skogsregalet genom dessa lagar icke blef i någon betydligare mån inskränkt, så har dock Regeringen obestridligen genom dem visat, att den, "långt ifrån att förringa de genom förra Författningar förundte förmoner, fast mera varit omtänkt att dem utvidga och föröka", som det heter i 1805 års Sk. O. Den lust till allmänningarne, som redan långt förut hos de enskilda försports [2]) genom hvarjehanda

---

[1]) I ett afseende innehöllo visserligen 1793 och 1805 års Sk. O. ett slags utvidgning af Landshöfdingens makt öfver allmänningarne; han kunde nemligen *i frid lysa* dem antingen helt och hållet eller till någon del, på längre eller kortare tid, då de ej fingo begagnas till annat än fäbete. Men skulle regalrätten kunna verka till någon fromma för skogsskötsel och hushållning, var detta påbud nära nog nödvändigt.

[2]) Jfr. Res. Allm. Besv. 17/12 1734, 17/8 1762.

ansökningar om deras delning, och som blifvit afspisad med dels afslag, dels uppskofssvar, vann naturligtvis ny styrka genom de åsigter, som från nationalekonomisk synpunkt framställdes och hvilka åsigter redan inom den förutnämnda Skogscommissionen låtit höra sig. Och att dessa läror icke förklingat för döfva öron, det visa, bland annat, Riksens Ständers skrifvelser vid olika Riksdagar [3]), hvilka skrifvelser gåfvo Konungen anledning att i proposition till Ständerna den 19 Febr. 1823 föreslå ungefär detsamma som dels allmogen 1734 och 1762 begärt, dels Ständerna sjelfva hemställt 1810. Frågan afhandlades med mycken ifver- och värma af kämparne för de olika åsigterna om nyttan och nödvändigheten af Kronans rätt till och tillsyn öfver skogarne. Det är märkligt nog att se, huru olika frågan härom uppfattades af dem, som betraktade henne från, så att säga, mera theoretisk synpunkt och af dem, som företrädesvis hade erfarenheten till läromästare och från den drogo sina slutsatser. Vi hafva nyss nämnt, att lusten hos de enskilda till kronans skogar var stor och ledde till hvarjehanda ansökningar rörande skogarnes delning och upplåtande åt enskild vård och omtanka; men dessa petitionärer, till hvilkas målsmän Riksens Ständer gjorde sig, voro emedlertid det ojemförligt mindre antalet af Rikets innevånare och leddes otvifvelaktigt hufvudsakligen af egennytta. Ty sedan frågan blifvit väckt och Regeringen gång efter annan varit satt i nödvändighet att deröfver yttra sig, infordrades förberedande yttranden af Collegier, Embetsverk, Landshöfdingar och innevånarne sjelfva i landet, hvilka sednare svarade genom deputerade. Med några få undantag, hvilka naturligtvis *skulle* finnas, *afstyrkte* innevånarnes deputerade enhälligt de föreslagne åtgärderna, och likaså vederbörande myndigheter [4]), förklarande att följden skulle säkerligen i framtiden blifva skogarnes förstöring.

---

[3]) Jfr. t. ex. Skr. 26/4 1840 och 13/6 1848.

[4]) Endast i *Skaraborgs*, *Linköpings*, *Elfsborgs*, *Gottlands*, *Götheborgs* och *Jemtlands* län tillstyrkte Landshöfdingarne.

Riksens Ständer gjorde emedlertid gemensam sak med petitionärerna och, som sagdt är, Konungen gick dessa önskningar till mötes genom nyssnämnda proposition, som vann Ständernas bifall [5]), efter hvarjehanda taktiska manoeuvrer inom representationen, hvilka äro intressanta nog att lägga märke till såsom bidrag till riksdagshistorien, men hvilka vi dock här förbigå. Vi endast anmärka, att den lag, som blef resultatet af denna riksdags verksamhet inom området för vårt ämne, kom att bära spår efter nyssnämnda riksdagstaktik i icke obetydlig mån, så att båda sidornas kämpar skröto öfver den Kongl. Förordningen såsom en eftergift för deras uttalade åsigter. Den 16 Mars 1824 afgaf Konungen ett Bref till Kammar-Collegium, hvars kungörelse derom utkom den 14 April samma år. Härigenom är stadgadt, att från *Kronoparker* och sådana *allmänningar*, som i afseende på Kronans dispositionsrätt äro med Kronoparkerna lika, skall först afskiljas hvad som för Kronans eget behof kan pröfvas nödigt att behålla; det öfriga skall, efter bestämda grunder, genom delning eller försäljning bringas under enskild eganderätt, såvida icke, i följd af särskilda locala förhållanden, något sådant förfogande möjligen skulle komma att tillskynda de hemman kännbart lidande, hvilka derå kunna ega rätt till bete och skogsfång; under dessa förhållanden skall det tills vidare förblifva vid det gamla. *Lands-* och *Härads*-allmänningarne, "hvaraf nyttjanderätten tillhört intressenterna deri, *böra såsom Landets och Häradets tillhörighet anses*" och såväl de, som andra kronoallmänningar, hvilka med dem ega lika egenskap, kunna komma under intressenternas gemensamma disposition eller ock blifva delade mellan socknarne eller de enskilda hemmansegarne; allt efter erhållet bifall af Kongl. Maj:t, hvilket Konungen förklarar sig vilja gifva, när

---

5) Ständerna gjorde en liten förändring; de föreslogo neml., att då Konungen beviljade Härads-allmännings delning, denna skulle ske mellan *Socknarne*. Konungen hade föreslagit att delningen skulle ske mellan de possessionerade.

det befinnes lämpligt och något laga hinder deremot icke möter. Och komma då för hvarje sådant tillfälle, efter vederbörandes afgifvande förslag och sig företeende omständigheter, de grunder att af Kongl. Maj:t bestämmas, som må finnas lämpliga. I anledning af Riksens Ständers tillägg till den Kongl. propositionen (se not. 5 sid. 99), förbehöll sig således Konungen att afgöra antingen fördelningen borde ske mellan socknarne eller de enskilda hemmansegarne. Med *de till Kronan hemfallna Bergslagsallmänningar och recognitionsskogar, äfvensom öfverloppsmarker å de sednare*, skall förfaras på enahanda sätt, som med de kronoparker, hvilka komma att delas eller försäljas. Genom denna lag eftergaf Kronan mycket af sin rätt, men huru stor del af skogen derigenom skulle komma att verkligen frångå henne, det hade hon förbehållit sig sjelf att afgöra, så att det stod i Regeringens egen makt, att, dädanefter som förr, i väsendtlig mån göra regalrätten gällande. Allt berodde på de åsigter, som med afseende på regalrättens nytta hyllades af Styrelsen. Det berodde af Styrelsen eller dess ombud, icke allenast att bestämma hvad af de mera egentligt s. k. kronoskogarne var nödigt för kronans eget behof, utan ock att afslå eller bifalla ansökningar om Lands- och Härads-allmänningarnes delning, oaktadt dessa förklaras för Landets och Häradets *tilhörighet*. Detta förklarar det jubel öfvèr författningen, hvilket från båda lägren uppstämdes. De liberalare åsigterna gjorde sig emedlertid gällande vid tillämpningen af lagen, och af Kronoparkerna, hvilka utgjorde 143—144,000 tunneland före nya regleringen, äro endast 42—43,000 tunneland bibehållna för kronans räkning [6]) och af Härads-allmänningarne äro några *fördelade*, några *ställde under intressenternas egen disposition*, och endast omkring 184,000 tunneland ställde under skogsinstitutets styrelse. Hvad Lands-Allmänningarne särskildt vidkommer, kan man rätteligen ej nu mera

---

[6]) Enl. uppgift af *Segerdal* (i Post-Tidningen 1857) t. f. Chef för Skogs-Instit.

tala om några sådana; ty i det enda län, der man sist hörde talas om att sådana funnos, neml. i Skaraborgs [7]), hafva de, som skulle kunna nämnas såsom sådana, tre till antalet, blifvit vederbörande Härad anvisade. I ett Län hafva Häradsallmänningarne till och med blifvit till hemmantal skattlagda och försålda, ehuru någon egentlig tillåtelse till en sådan skattläggning och försäljning icke finnes i Konungens Bref, icke heller finnes uttalad i Ständernas skrifvelse [8]). Särskilda omständigheter hafva förmodligen gjort denna åtgärd lämplig för detta Län.

Enligt uppgift af t. f. Chefen för Skogsinstitutet [9]) uppgår hela den areal, hvarpå växer skog som kan anses såsom Kronans (d. v. s. Kronohemman och Kronoskogar), inom landet söder om Dalarne, numera endast till något öfver 1,000,000 tunneland, d. v. s. ungefär *en Trettiondedel* af det landets hela areal.

I 1824 års lag äro de Norra länens skogar icke afsedda [10]); för dem gällde och gäller en egen lagstiftning, den s. k. *afvittrings*-lagstiftningen, hvarigenom Kronan sökt befrämja dessa läns odling och befolkning på så sätt, att marken och skogen, efter verkställdt skifte mellan Kronan och de enskilda, skulle till hemman och odlingslägenheter indelas, för att åt odlare upplåtas, då de trakter som voro mindre tjenliga för odling borde för Kronans räkning bibehållas och vårdas. Resultatet af denna reglering i Jemtland, Gefleborgs, Vester-Norrlands, Vester- och Norrbottens län, har blifvit, att under det ungefär 12,000,000 tunneland blifvit till hemman och nybyggen utdelade, har Kronan sjelf för sin del fått behålla omkring 1,000,000 t:ld, eller, om vi vilja följa samma uppställning som nyss förut, så utgöra Krono-*hemmans*-skogarne i Falu, Gefle, Hernösands, Östersunds, Umeå

---

[7]) Enligt Landshöfdingarnes femårsberättelser.

[8]) Femårsberättelse för Kronobergs Län, 1838—42.

[9]) Skogs-Com:s Betänkande 1856.

[10]) Att Sockne-allmänningarne icke heller der afses, det behöfver ej nämnas; de hade redan förut öfvergått till de enskilda.

och Piteå län omkring 400,000 t:ld och *Kronoskogarne* dersammastädes omkring 1,500,000 t:ld, d. v. s. icke fullt 2,000,000 t:ld inalles, hvilket ställer proportionen ungefär lika med hvad vi visade den vara söder om Dalarne. Kronan skulle således ännu hafva ungefär 3,000,000 t:ld skogs*marker* i behåll. (Vi säga med flit *marker*, ty vissa trakter, som naturligtvis böra räknas till skogsarealen, bära ej någon skog att tala om.) Bland Kronohemmanen kunna naturligtvis flera anses såsom säkert gående från Kronan till följd af skatteköp enligt gällande lagstiftning; men äfven om vi antaga, att Kronan får såsom slutlig behållning dessa 3,000,000 t:ld, så utgör det icke mer än hälften af hvad Kronoskogarne i Frankrike uppgå till, enligt hvad vi visat (sid. 94), och dertill kommer den olika vård och skötsel, som skogarne hos oss fått röna, såsom en vigtig omständighet vid jemförelsen. Om man således måste medgifva, att Kronan från början utanför lagen tillvällade sig makt öfver skogarne här i landet, så måste man ock medgifva, att hon mot slutet afstått från denna förvärfvade rätt mera än som synes vara förenligt med det allmänna bästa, och detta kan sägas både i *qualitativt* och *quantitativt* afseende, om vi så få uttrycka oss; ty icke blott har hon åt de enskilda öfverlåtit en stor skogsvidd, utan hon har äfven afstått från rätten att på något hufvudsakligt sätt controllera de enskildas utöfning af skogshushållningen. Äfven bärande träd, Master, Spiror och Storverksträd hafva blifvit, mot en lösen, som ej är värd att nämna, ställda under jordegarnes fria disposition genom en lag af den 28 October 1830.

Om man blott ser regalrätten från en viss synpunkt, så skulle man kunna säga, att Kronan på sednare tider endast afstått från en rätt, som hon ursprungligen sjelf tagit sig och att således denna procedur på sätt och vis varit i sin ordning. Men oafsedt det, att man ej har rätt att döma sättet för skogsregalets uppkomst efter vår tids rättsbegrepp, kan man ej annat än önska, att *sedan* Kronan en gång kommit i tillfälle att utöfva så stor makt öfver skogshushållningen

här i landet, hon gjort denna sin makt gällande på annat sätt än som skett. Ty äfven om man erkänner såsom riktig den grundsats, på hvilken sednaste tiders skogslagstiftning hvilar, att Kronan endast bör för sig och under sin närmaste tillsyn behålla de skogar hon *behöfver* och att resten bör lemnas mera åt de enskilda, så hade varit af nöden att efter välbetänkta och riktiga grunder utstaka gränsen för ett sådant Kronans behof, hvilket tycks icke hafva skett och hvilket måste medgifvas vara af särdeles ömtålig beskaffenhet att afgöra, då Kronan, såsom det allmänna bästas målsman, dervidlag nödvändigt måste taga med i beräkningen framtiden i viss mån äfven för de enskilda, när det gäller sådana producter, som omöjligen kunna af hvar generation för sig frambringas i tillräcklig mängd, i händelse de föregående generationerna hejd- och handlöst fått förstöra det redan befintliga. Och om der ligger någon sanning i påståendet "das Gesetz, nach dem ein Schaffender arbeitet, erkennt er meistens erst nach dem Geschaffenen", så tycks erfarenheten vittna högt mot den lagstiftning, enligt hvilken skogshushållningen i vårt land fortgått. Riksens Ständer hafva också sjelfva uttalat den önskan att, med afseende på skogarne, staten skulle återtaga något af den makt öfver dem, som han afstått åt de enskilda. I skrifvelse den 5 December 1854 yttras denna önskan, under förklarande, att statens befogenhet att meddela inskränkningar i den enskildes dispositionsrätt öfver skogen egde obetingadt sin grund i skogens oumbärlighet och att erfarenheten visat, huru en åt enskilda lemnad friare dispositionsrätt öfver skogen varit till sina följder förderflig. Regeringen förordnade med anledning häraf en committé för att utreda hithörande frågor och denna afgaf den 28 Juni 1856 ett förslag, öfver hvilket vi icke vilja här uttala något omdöme.

Anmälanden af nya Skrifter.

Bidrag till Skandinaviens Historia ur utländska archiver samlade och utgifna af **Carl Gustaf Styffe.** Första Delen. *Sveriges förhållande till Meklenburg intill slutet af fjortonde seklet samt dess inre tillstånd under Konung Albrekt.* Stockholm 1859. Norstedt & Söner. CIX och 220 sidd. Pris: 3 R:dr R:mt.

Genom detta arbete har den nordiska häfdeforskningen kommit i ökade förbindelser till en hand, hvilken ofta förr, stundom osedd, öppnat nya källor för densamma. Den tid af Skandinaviens historia, författaren denna gång upplyser, är måhända mera än någon annan i saknad såväl af tillfredsställande samtida anteckningar som af någorlunda fullständiga inhemska archivhandlingar. En önskan att i någon mån fylla denna brist har föranledt författarens forskningsresa till åtskilliga nordtyska archiver. I den utkomna första delen offentliggöras 86 documenter, nästan alla hemtade ur det storhertigliga archivet i Schwerin. Dem beledsagar en öfversigt af Sveriges förhållande till Meklenburg och dess inre tillstånd under K. Albrekt. Såväl den noggrannhet och erfarenhet, med hvilka urkunderna utan tvifvel blifvit utgifna, som den lärdom, skarpsinnighet och klarhet, om hvilka inledningen bär vittne, stå vida öfver vårt beröm. Vår önskan vore att i korthet kunna påpeka de vigtigaste punkter, öfver hvilka författaren fört den historiska forskningens och kritikens fackla.

Det gamla Svenska riket, genom sitt geographiska läge utestängdt från Westerhafvet, fann hos kustboarne söder och öster om Östersjön sitt enda utländska umgänge, hvilket blott bestod i ömsesidiga fiendtligheter, ända till dess de wendiska folken förlorat sitt oberoende och inom kort tysk bildning, buren af tysk handel och industri, börjat odla fordom barbariska nejder. Hvilket commercielt förtryck de efterhand allt mägtigare Wendiska Städerna utöfvat öfver Norden, är väl bekant; nordtyska furstar, till en del af wendisk börd, ha förstått att vinna ett ej mindre farligt inflytande. Sedan Birger Jarl uppgjort slägtskapsförbindelse med en gren af Niklots, den siste Obotriterfurstens ätt, se vi efter hans sonsöners tid en annan gren af samma stam vinna betydelse i Sverige; det är Henrik af Meklenburg, hvilken sedan han

uppträdt först som bundsförvandt till k. Birger mot hans bröder och sedan som medlare i samma tvist, år 1321 med k. Magnus Erikssons moder aftalar det giftermål mellan sin son Albrekt och hennes dotter Eufemia, hvilket skulle blifva så följdrikt för Norden. En härmed förknippad plan (N:is 3, 6) att eröfra Skåne blef väl utan verkställighet, såsom utgången blott från hertiginnan Ingeborg och Knut Posse, men ehuru Henrik sedermera för Rostock äfven blef danska kronans vasall, var hans son så mycket mera angelägen att blifva Magni svåger, som denne, *sedan han sjelf blifvit myndig* (pag. X), laggt väldet öfver Skåne och Bleking till sina svenska och norska konungadömen. Kunnig om denna magts inre svaghet försummar Albrekt icke att knyta förbund äfven med Waldemar, som nu började återsamla sitt fädernerike. Med täflande trolöshet och slughet förstår han att behålla Magni förtroende på samma gång, som han 1350 för sin son Henrik vinner en gemål i Waldemars dotter Ingeborg och förbinder sig att återförhjelpa Waldemar till alla de besittningar, hans företrädare innehaft. Så snart Waldemar fått Helsingborgs slott i sitt våld genom Albrekts hjelp, skulle Henrik utfå 10,000 mark lödigt silfver (N:o 12). K. Magni förtroende till sin tyske svåger tillväxte dock ännu, men culminerade 1354 i ett intimt familjfördrag. Efter denna tid började Magni magt att sjunka. Norge, hvars missnöje med unionen synes hafva varit underblåst af Hansan, fick det följande året en serskild konung i Magni yngre son Hakon. Den äldre, Erik, hvilken väl var utsedd till efterträdare i Sverige, men hvarken hade magt eller konungatitel, satte sig i spetsen för den af Magnus Eriksson consequent bekämpade aristokratiens uppror. Albrekt var Erik behjelplig och vann för sig och sina söner stora förläningar i Sverige, somliga med full konungslig rätt (N:o 18), men blef likväl af Magnus antagen till skiljedomare. — Erik dog 1359 och Magnus sluter nu med Albrekt förbund mot Waldemar (N:o 23), hvars hjelp mot det aristokratiska upproret synts honom misstänkt. Men redan 1360 var Albrekt, sedan han först uppträdt som medlare mellan de båda konungarne och Magnus derefter i hopp om en fredlig uppgörelse begifvit sig till öfra Sverige, behjelplig att beröfva honom Helsingborgs slott, hvarmed Skånes förlust var gifven. Oaktadt Magnus fick löfte om de af Wisbys plundring uppretade Hanseaternas hjelp, lyckades han icke återtaga Skåne. När hans son Hakon några år sednare fullbordade den af Magnus förut uppgjorda förbindelsen med Waldemars dotter Margaretha i stället för den af aristokratien inledda förlofningen med holsteinska grefvinnan Elisabeth och när k. Magnus ej åt stormännen ville uppoffra någon sin kronas rätt, skyllde dessa konungen för alla de olyckor, hvilka de egentligen sjelfva med sitt uppror framkallat, och erbjödo enligt det förrädiska löfte, den holsteinska förlofningens stiftare iklädt sig för det fall att den brötes, Svenska kronan till Henrik af Holstein. Då denne afslog anbudet, bestämdes Albrekts af Meklenburg yngsta son Albrekt till konung och i största hemlighet förbereddes hans upphöjelse.

Hansestäderna gynnade naturligtvis planen och Svenska Stormän sörjde för sin säkerhet (N:o 26). Hertig Albrekt kom redan i September 1363 utan krigsförklaring till Stockholm och lät sin son hyllas af dess till större delen tyska borgerskap samt några månader sedan på Mora äng. Striden mot k. Magnus och Hakon utdrogs genom flera tillstånd (N:is 28, 29, p. XXXIX). Då slutligen den förre blef fången vid Enköping var k. Albrekt ej närvarande, ty från Oktober 1364 till Juni det följande året låg han med en belägringshär utanför Åbo. Waldemar, som först visat sig fullkomligen likgiltig för sin svärsons, k. Hakons, sak och erkännt Albrekt som konung, inbröt 1366 i Sverige, hvars vestliga och sydliga trakter han eröfrade. Hertig Albrekt, fruktande sin sons fall, skyndade till Lolland och afslöt fördraget på Aaleholms slott d. 28 Juli 1366, enligt hvilket Waldemar skulle behålla, hvad han i Westergöthland och Småland eröfrat, för det att han garanterade det återstående af Sveriges rike till k. Albrekt, eller, om han doge utan bröstarfvingar, till hertig Albrekts efterkommande (N:is 31, 33). Den utfästa högtidliga bekräftelsen af detta fördrag förvägrades sedermera af k. Albrekt med fadrens eget samtycke, då Waldemars ställning hotades af Hanseaternas stora stormlöpning; under detta krig återförenades ock med Sverige, hvad som på Aleholm blifvit afträdt. Man ser, huru hertig Albrekt afgjorde vigtiga Svenska mål på egen hand; han utfärdade jemte sin son offentliga Svenska handlingar; trohetsförsäkringar gåfvos till båda gemensamt (N:o 30). Äfven då hertigen ej vistades i Sverige var hans magt derstädes stor. Han hade i pant Nyköpings län (1365—1375),' Dalarne med Bergslagen och en del af Westmanland, Norra och Södra Tjust; sjelfva Calmar var en tid i hertigens händer; der som på hans andra slott var en Meklenburgisk adelsman fogde och höll tysk besättning. Äfven konungen gaf län till tyskar och var hela sin regering af sådana omgifven. Med sina begrepp om bönders ofrihet plågade de landet grufligen. Men då nu äfven adeln led af kriget mot Hakon, förordade den en fredlig öfverenskommelse. Underhandlingarne misslyckades. Folket i öfra Sverige reste sig och hotade Stockholm, hvilket — då Albrekt farit till Tyskland att hemta hjelp — räddades från belägring endast genom ett af Bo Jonsson och andra stormän med de upproriska d. 15 April 1371 afslutadt stillestånd (N:o 44). Hakon sjelf kom i Augusti framför Stockholm. Albrekt måste uppoffra sin magt till Bo Jonsson, hvilken redan 1369 blifvit hans "väldige embetsman," och till de andra aristokraterna, som derpå bemedlade fred. Efter detta sjönk tyskarnes magt och den inhemska aristokratien stadgades; fast hertigen intill sin död 1379 behöll flera af sina pantlän, löste Bo Jonsson till sig de fleste; såväl adeln som presterna fritogos från alla utskylder. Landsfreden öfverenskoms mellan hertigen, konungen och 47 herrar, hvaribland 23 tyskar. Bo Jonsson, hvilken varit bland dem, som inkallat Albrekt då k. Magnus var aristokratien oläglig, styrde inom sina vidsträckta förläningar med konungslig magt och

äfven i det öfriga riket betydde konungen mot honom föga. Då denne 1386 dog ville Albrekt afkasta aristokraternas ok. Utan att fråga efter de underhandlingar, han först öppnat med de motsträfviga exsecutorerna, började k. Albrekt förfara som om han sjelf varit förmyndare för den aflidnes hustru och barn. Inbördes-kriget utbröt. Konungen, sades det, ämnade skänka slotten till sina tyskar. Exsecutorerna togo sin tillflykt till regentinnan öfver Danmark och Norge och uppoffrade för att få hennes hjelp större delen af de slott, Bo Jonsson anförtrott i deras vård. Fastän hjelp hemtades från Meklenburg blef Albrekt *d. 24 Februari 1389* slagen och jemte sin son Erik fången. Efter 10 år fanns efter det Meklenburgska husets välde i Sverige intet spår och att kejsar Carl IV och hans söner garanterat detta välde gagnade till lika litet, som att samma furstar tillförsäkrat hertig Albrekts sonson successionen efter k. Waldemar i Danmark (N:is 52, 53); danskarne hade nemligen redan 1376 räddat sig undan det tyska väldet genom att välja hertig Olof i Norge, Margarethas 1387 aflidne son. — På detta sätt framkallades de tre skandinaviska rikenas bekanta förening.

Af denna korta öfversigt kan väl synas att skuggor och dagrar för den behandlade tiden blifva annorlunda fördelade än förr, men hvilken vigt arbetet serdeles för Sveriges inre förhållanden eger, kan blott för den, som tager kännedom om detsamma, blifva klart. Att man på titelbladet läser Första Delen, är ej bokens minst glädjande uppgift. **N. T.**

Nya Källor till Finlands Medeltidshistoria. Samlade och utgifna af D:r **Edvard Grönblad.** Första Samlingen. Köpenhamn. Bianco Lunos Boktryckeri. F. S. Muhle. 1857. 8:o. 749 sidd. Pris: 8 R:dr 88 öre R:mt.

Denna dyrbara urkundsamling sträcker sig genom en tidsrymd af nära tvenne sekel (1335—1524), men att den har sin egentliga vigt för tvenne decennier, de första af 1500-talet, synes redan deraf, att under det endast omkring 60 bref tillhöra tiden från 1335 till 1500, förskrifva sig från de 20 följande åren icke mindre än 330. Alla dessa sistnämnda härflyta nästan uteslutande från det i Köpenhamn förvarade Sture-archivet. Måhända hade det varit rimligast att ej vid sidan af den rika skörd, som lemnats ur denna manuscriptsamling, taga upp — jemnförelsevis förstås — obetydliga och spridda korn från andra skilda håll. Så mycket färre skäl funnos dessutom, att låta Sturehandlingarne i denna samling åtföljas af de andra, som de flesta af dessa sednare redan äro offentliggjorda af Suhm, Jahn eller Arvidsson eller ännu någon annan.

Det är således egentligen för den tiden, under hvilken Sverige oafbrutet styrdes af de tre på hvarandra följande Sturarne, som utgifvaren genom dessa regenters egen brefsamling sprider ett verkligt ljus i sitt fosterlands historia. Knappt finnes någon af Finlands stormän på den

tiden, med hvilken vi icke få göra bekantskap, oftast den mest omedelbara uti deras egna bref. Erik Turesson Bielkes, Tönne Eriksson Thotts, Biskoparne Lars Suurpääs, Johannes Olai's, Arvid Kurcks m. fl:s ställning till riksföreståndarne uppklarnar lika mycket som Finlands beskattnings-, förvaltnings- och bushållnings-förhållanden. Hela Rikets gemensamma angelägenheter komma ständigt på tal och det egentliga Sveriges historia blifver visserligen icke utan vinst, heldst man från seder och bruk i Finland kan draga allmänna slutsatser angående tillståndet i moderlandet; hvarvid framträder skarpt i synnerhet det förhållandet, att Sturarne, fastän i allra bästa betydelse demagoger, likväl oupphörligt om styrelsen öfverlade med tidens förnämsta samhällsmagt, aristokratien, icke blott vid de idkeliga mötena utan ock skriftligen. Men några omedelbara upplysningar om uteslutande svenska förhållanden har utgifvaren med några få undantag lyckats undvika att lemna, då han tillochmed uteslutit det stycke af en handling, hvilket blott för det egentliga Sverige varit af interesse. Hvad deremot enligt brefvens natur måste blifva serdeles åskådligt, är det inbördes förhållandet mellan Sverige och Finland, hvilket började gestalta sig sådant, som det för en sednare, mera lagbunden tid är oss bekant. Vi se Finland principielt likberättigadt med det öfriga Sverige, men dess afskilda läge medföra den olägenheten, att Finnarnes tanke ofta ej kan inhemtas, förr än frågan af de egentligen svenska landskapens målsmän blifvit afgjord. Vi draga således af de nya källorna en slutsats, alldeles motsatt utgifvarens, som i en af sina långa noter (vid N:o 81) med nationalstolthet framför "det djerfva yttrandet," att Finland "i bredd med de andra landskapen intagit en alldeles egen, nästan prioriterad ställning," på den grund att ett svenskt regentval icke ansåges betryggadt förr, än Finlands bifall blifvit uttaladt. Man skulle på samma sätt kunna påstå, att de gamla landskapslagarne på sin tid gåfvo Uppland en underordnad betydelse i svenska statsförbundet genom att fordra de andra landskapens hyllning för den af Uppland valda konungen — ja man skulle kanske anse att det var ett företräde, som tillerkändes Östergöthland, då Dalarnes innevånare underrättade detsamma att de afsvurit konung Hans och under hotelser rådda Östgötarne att deruti innan med dem förena sig (1501, N:o 68). Då D:r Grönblad till bevis på Finlands provinciella sjelfständighet anför, att Landslagens tolfmannanämnd figurerar vid Christian I:s erkännande i Finland, så bör det erinras, att 12 bönder från hvarje landskap i Sverige framtvingade Sten Sture d. ä:s val 1471 och att Christian, sedan den Andre, år 1499 af lagmännen med 12 bönder från hvarje lagsaga hyllades till thronföljare.

Vi nämnde de långa noterna. Man skulle i dem alla kunna anmärka en viss svulst och ordrikhet. Rubrikerna, besvärade af samma öfverflöd, äro dessutom ofta vilseledande icke blott genom tvetydiga constructioner utan ock, hvarpå flera tiotal af exempel kunna anföras, genom ett något felaktigt framläggande af sjelfva innehållet i handlin-

garne. Att dessas text deremot är noggrannt återgifven, taga vi förgifvet, då utgifvarens diplomatiska trohet går ända derhän att anmärka de archivariska anteckningar, hvilka i sednaste tider blifvit brefven a tergo påtecknade. Härmed öfverensstämmer föga, att interpunctionen blifvit alltigenom moderniserad och det måste rentaf förvåna att se afskrifter, der originalen finnas, laggda till grund för texten. Ett litet exempel på att det ej varit ur vägen att taga kännedom om originalen lemnar N:o 1 (jmfr. Diplomatarium Svecanum N:o 3134). Dessa små anmärkningar äro naturligtvis på intet sätt ämnade att förringa de förtjenster, D:r Grönblad genom sitt stora arbete inlaggt om den historiska vetenskapen. **K. T.**

Codex Juris Scanici, Juris Scanici expositio latine conscripta ab Andrea Sunonis F. Archiepiscopo Lundensi, Codices Juris Ecclesiastici ac Urbici Scaniæ, et Statuta Diversa Scaniam spectantia, cum notis criticis, variis lectionibus, glossariis et indice Nominum propriorum.

Skånelagen, med Ärkebiskopen i Lund Andreas Sunessons Latinska bearbetning, Skånska Kyrkrätten och Stadsrätten, samt åtskilliga stadgar för Skåne, utgifven af D:r **C. J. Schlyter.** Lund, 1859. Berlingska Boktryckeriet. CLXXXIII & 652 sidd. Stort quartformat. Pris: 16 R:dr R:mt.

I öfverensstämmelse med den år 1823 (Tidskr. Svea, h. VI) framlagda plan för utgifvandet af Sveriges Gamla Lagar, har D:r Schlyter med detta band (det 9:de) afslutat Samlingen af Sveriges Landskapslagar. När Geijer år 1833 anmälde de två första banden af denna Samling (WGL. och ÖGL.) yttrade han: "Vi sluta med lifliga önskningar för fortgången af detta för fosterländsk lagkunskap, språkkännedom, historia och äfven lagstiftning vigtiga företag. Ty ingenting lär att så betrakta rättsbegreppen i hela deras sammanhang, som att följa dem i deras utveckling; en betraktelse, som lika mycket *borde* aflägsna från återkallandet af det föråldrade som från införandet af haltlösa nyheter. En sådan behandling af laghistorien emotse vi med längtan; och hoppas tiden ej aflägsen, då den grund, som dertill redan blifvit lagd, bär frukt i allmänna undervisningen." Vi hafva trott oss icke kunna bättre än med dessa Geijers ord allmänneligen antyda den vigt och betydelse D:r Schlyters Laghistoriska arbeten hafva för såväl Juristen som forskaren inom häfdernas och språkets områden. Den af Geijer yttrade önskan i afseende på fortgången af det då i sin början varande arbetet har numera till en väsendtlig del blifvit uppfylld, ty, tack vare den lärde Utgifvarens outtröttliga nit! hafva vi nu alla våra Landskapslagar tillgängliga i en upplaga, hvilken "den Vortheil gewährt, dass die Sache auf eine gewisse Art ganz abgethan, und die Codices für immer unnütz gemacht werden," för att låna en Tysk Recensents omdöme öfver 1:a Bandet.

Det nu utkomna 9:de Bandet innehåller:

A) Företal jemte en *explicatio litterarum, quibus Codices manuscripti etc. significantur*, samt en *conspectus operis.*

B) 1:o) *Skånelagen*, efter en Kongl. Bibliotheket i Stockholm tillhörig pergamentscodex. (additamenta).

2:o) Ärkebiskopen i Lund *Andreas Sunessons* Latinska Bearbetning af Skånelagen, efter en Universitets-Bibliotheket i Köpenhamn tillhörig pergamentscodex.

3:o) *Skånska Kyrkrätten* i tre afdelningar: a) på Danska efter samma Codex som sjelfva Skånelagen, med undantag af *epilogen*, för hvilken är begagnad en pergamentscodex, som tillhör Grefve C. E. M. Holsteins boksamling på Ledreborg i Danmark; b) på Latin efter en Universitets-Bibliotheket i Upsala tillhörig papperscodex; c) på Latin efter en Kongl. Bibliotheket i Stockholm tillhörig papperscodex. Dessa latinska texter, hvilka Utg. ansett förtjena att meddelas, äro så från hvarandra afvikande, att han ej velat, med uteslutande af någondera, inskränka sig till att i noter anföra skiljaktigheterna.

4:o) *Skånska Stadsrätten*, efter samma codex som Kyrkrättens epilog, med undantag af ett i denna codex uteglömdt capitel, som är tryckt efter en annan på Universitets-Bibliotheket i Köpenhamn befintlig codex. (additamenta).

5:o) *Åtskilliga Stadgar för Skåne:* 1) K. Knuts Förordning om dråp. 2) K. Waldemar II:s Förordning om Järnbördens afskaffande. 3) K. Eriks Förordning för Skåne af år 1284. 4) K. Eriks Bref till inbyggarna i Bara Härad. 5) K. Eriks och Drottn. Margaretas Fiskeri-stadga (på Danska och Tyska). 6) Artiklarne, som skulle kungöras på höstmarknaden i Malmö. 7) Schanerlog (Skanörslag). 8) Om Stämning till Konungs ting i Skåne. 9) Ræt i Skanæ, ett särskildt stycke, som endast finnes i två handskrifter.

C) Glossaria et Index Nominum Propriorum.

1. Glossarium, continens antiqua vocabula Danica.
2. Glossarium, continens vocabula medii ævi Latinitatis.
3. Index nominum propriorum.

(Derjemte upplysande tabeller, tillägg och lithograferade skriftprof af de förnämsta codices).

Alla dessa lagar, med undantag af dem, som tydligen endast tillhört inskränktare områden, hafva tillhört icke allenast det egentliga *Skåne* med *Bornholm*, utan ock *Halland* och *Bleking*, liksom under benämningen *Skåne* i vidsträcktare bemärkelse äfven *Halland* och *Bleking* varit innefattade. Samtliga afdelningarne äro rikligen försedda med noter och hänvisningar till den mängd codd. Utg. haft för sitt arbete att genomgå och granska. Man kan få en aning om ensamt detta arbete, då man ser *N:r 136* sluta förteckningen öfver Handskrifterna af Skånelagen och de särskilda till Skånelagen hörande stycken.

Då det icke höfves oss att yttra något om de förtjenster i text-

critiskt afseende, hvilka Utg. ytterligare inlagt genom utgifvandet af denna del af sitt stora lagverk, vilja vi emedlertid för tidskriftens läsare anföra ett och annat, särskildt ur det innehållsrika företalet, som är af mera allmänt intresse, och bedja vi Utg. om ursäkt för detta vårt tilltag att sålunda företrädesvis framhålla vissa stycken.

När Utg. redogör för de codd. han för sitt arbete haft att tillgå, kommer han naturligtvis att tala om den på Universitets-Bibliotheket i Köpenhamn befintliga handskrift, som är skrifven med runor, den s. k. Runecodex. Från dansk sida har denna blifvit framhållen såsom den obestridligt äldsta handskrift af Skånelagen, hvilken handskrift utan tvifvel borde hafva företräde framför texten till den af Utg. följda Stockholmska cod. Utg. framlägger bevis, de der för hvar och en måste befinnas öfvertygande, att förhållandet icke är sådant. Utan att i ringaste mån bestrida runehandskriftens stora värde, anser Utg. den endast kunna förklaras "såsom ett besynnerligt antiquariskt infall," och det bevis på handskriftens höga ålder, hvilket *Kofod Ancher* anser såsom onekligt, nemligen att man "ej kan tro att någon i de tider, då den lätta och beqväma munkskriften hade kommit i bruk, har velat åtaga sig det mödosamma arbetet att afskrifva en stor lagbok med runskrift," vänder Utg. på ett slående sätt mot Ancher sjelf, då den sednare med bästa vilja icke kunnat tillerkänna denna handskrift högre ålder än från 13:de århundradet, på hvilken tid den beqväma munkskriften obestridligen hade kommit i bruk. Af såväl språket i runehandskriften som af dess innehåll slutar Utg. att originalet för densamma varit på sin höjd från samma tid som den Stockholmska, eller något yngre, ehuru, som Utg. anmärker, den i runehandskriften eller dess original på många ställen införda betydande förändringen af *Järnbörd* till *Nämnd* flyttar denna handskrift långt nedom den Stockholmska. Utg. antager den vara från medlet af 14:de århundradet.

Utg., som utgår från det antagande, att Skånelagen lika litet som de flesta af våra Svenska Landskapslagar blifvit af någon Konung stadfästad, finner det omöjligt att bestämma under hvilken Konungs tid man i Skåne först börjat skriftligen uppteckna de i landet såsom gällande antagna rättssatserna. För att emedlertid besvara frågan på hvilken tid man kan antaga att Skånelagen blifvit författad i den form, hvari den blifvit till våra dagar bevarad, ledes Utg. in på en undersökning om det förhållande, hvari Skånelagens danska text står till Andreas Sunessons latinska bearbetning. Från hvilken tid är Sunessons arbete? Sunesson omtalar flera stadgar gifna af K. Waldemar II, som år 1202 efterträdde sin bror; den frejdade Biskopen kom år 1206 tillbaka från ett krigståg till Estland. Denna tidpunkt är således den första man *kan* antaga för arbetets afslutande. Härtill kommer att Sunesson icke allenast bibehåller stadgandena om Järnbörd, utan meddelar utförliga föreskrifter om de olika slagen deraf. Hans arbete kan följaktligen ej vara skrifvet efter Lateranska mötet år 1215, der det blef

presterskapet förbjudet att vid dylika prof biträda. På dessa (och en del andra) skäl blir således tiden för Sunessons arbete inskränkt till 1206—1215. Andra frågan blir nu: ligger Skånelagens kända danska text till grund för Sunessons arbete? Härpå svarar Utg. ett bestämdt *nej*, i strid med hvad *J. E. Larsen* påstår. Oafsedt en mängd mindre obestridliga skäl, som finnas i Sunessonska arbetet, visar Utg. att Sunesson upptager icke endast några få, utan en stor mängd verkliga lagstadganden, hvilka icke finnas i någon äldre eller yngre handskrift af Skånelagens danska text, och hvilka icke heller äro af den beskaffenhet, att man rimligen kan antaga dem hafva genom misstag eller med afsigt blifvit uteslutna ur alla nu i behåll varande handskrifter; Utg. slutar häraf vidare, att Sunesson icke heller kan hafva hemtat dessa stadganden ur någon sådan äldre men nu mera förlorad handskrift af Skånelagen, som kan hafva legat till grund för de nu kända eller innehållit samma redaction som dessa. I den danska texten åter finnes mycket, som saknas hos Sunesson, och hvilket ingalunda kan antagas vara senare tillägg i de danska handskrifterna eller hafva af Sunesson blifvit af förbiseende eller uppsåtligen uteslutet. Det för båda gemensamma är hos Sunesson så olika afhandladt, att man omöjligen kan i latinska texten se en öfversättning, om än aldrig så fri. — Är då Sunessons arbete ett original, som legat till grund för danska texten? Äfven denna åsigt, som *Schlegel* med mycken bestämdhet framställt, bestrider Utg. och vederlägger på grund af dels hvad vi redan i största korthet antydt, dels andra för denna fråga speciella upplysningar, hemtade ur arbetenas innehåll. Utg. kommer till det resultat, att till grund för det gemensamma i båda texterna har legat en äldre redaction af Skånelagen, hvari likväl många ämnen och särskilda stadganden icke funnits, hvilka sedermera blifvit tillagda dels i den nyare danska redaction som kommit till vår kunskap, dels i Sunessons arbete, dels i båda; äfvensom att Sunesson och danska textens Författare ej kännt hvarandras arbeten. Utg. antager, på uppgifna skäl, att danska texten, sådan den nu är känd, är författad mellan 1203 och 1212 och ett århundrade äldre än de äldsta nu i behåll varande handskrifter af denna lag. Med afseende på Sunessons latinska bearbetning, sådan den här blifvit framlagd, har Utg. frångått sin i allmänhet följda grundsats, att lemna handskrifternas interpunction oförändrad, hvarpå läsaren vunnit.

Frågan huru länge de Skånska lagarne i allmänhet fortforo att vara gällande, besvaras. Att Svensk lag, efter provinsernas förening med Sverige, visserligen skulle strax begagnas såsom subsidiär rätt, visas uti 6:te puncten af Malmö Recess; men lika tydligt visas der, att "icke någon hastig ombytning skulle admitteras, utan att folket i landet blifva och dömas efter den lag de härtils nutit hafva och dem aldrabäst är kunnig, intill dess de Svenska lagen bättre känna och begripa kunna." Härigenom belyses stadgandet i Lunds Universitets gamla Constitutioner, att Academi-Secreteraren borde vara *juris Suetici et*

Scanici peritus. Först genom Kongl. Br. d. 20 October 1683 till Göta Hof-Rätt aflystes de gamla Skånska lagarne, således på samma år (endast några månader sednare) som de särskilda landskapslagarne i Danmark upphäfdes genom K. Christian V:s allmänna danska lag.

Hvad beträffar den s. k. *Arfboken*, som varit ansedd för en särskild Skånsk lag och såsom sådan blifvit tryckt i sammanhang med Skånelagen i de äldre editionerna, har Utg. uteslutit densamma från ifrågavarande edition. En sådan åtgärd borde naturligtvis motiveras och detta har skett genom en, om möjligt, ännu intressantare utredning af ämnet än den nyss omnämnda redogörelsen för Sunessonska arbetets förhållande till Skånelagens danska text. Vi kunna här endast anföra det resultat hvartill Utg. kommer, efter en bevisning, för hvilken hvarje motbevis faller, och hvarvid *Kofod Ancher* står sig lika illa, som när det var fråga om runecodex.

Arfboken, som fått sitt namn deraf, att icke blott början utan mera än hälften af densamma handlar om *arf* och dermed sammanhängande ämnen, innehåller ingenting annat än hvad som står att läsa i den äldre Selandslagen och öfverensstämmelsen är så noggrann, att ej andra skillnader finnas än de som vanligen förekomma i olika handskrifter af samma lag. Den är Selandslag, som ej blifvit på minsta sätt bearbetad för Skåne, utan har för sin tillkomst såsom särskild lag för Skåne (efter hvad man hittills ansett) att tacka den omständigheten, att de forna danska landskapen begagnade hvarandras lagböcker såsom subsidiär rätt jemte sina egna. Då nu Skånelagen var äldre än den ä. Selandslagen, och det var helt naturligt, att man i Skåne ville hafva kännedom om den nya för Seland författade lagen, så gjorde man en afskrift af Selandslagen, som bifogades Skånelagen bland andra tillägg. Men lika naturligt kunde det icke vara ringaste skäl att dervid afskrifva hvad som redan fanns i Skånelagen, och af sådan anledning blefvo ur afskrifterna af Selandslagen uteslutna alla dylika capitel. Se der enkla förhållandet med den såsom en Skånsk lag ansedda *arfboken*, hvars tillkomst och ändamål man hittills haft svårt att nöjaktigt förklara. I en af de äldsta handskrifter, der den förekommer, bär den ännu titeln *Sielandz Logh.*

Vi sluta här denna lilla anmälan af ett stort arbete, väl vetande att för sjelfva arbetets skull hade hvarje slags anmälan varit öfverflödig. Men på förteckningen öfver den litterära verksamheten här på stället borde ett arbete af den erkände Mästaren icke med tystnad förbigås.

Att D:r Schlyters upplaga af våra Landskapslagar ända från början (jfr. Jahrb. für wissenschaftl. Kritik 1828) allt framgent (jfr. Krit. Zeitschr. für d. gesammte Rechtswissenschaft 1856. III.) tvungit utlandets vetenskapsmän att åtminstone icke glömma att Sverige fanns till, det nämna vi alldeles icke såsom vore det något så särdeles smickrande. D:r Schlyter hör ej till de Svenska vetenskapsmän, hvilkas skrifter behöfva Tyskarnes hallstämpel för att blifva erkända såsom

egande värde. Men vi erinrades derom, då vi sågo den välbekanta Tyska höglärdheten vilja försöka sin ingalunda okända critiska method på D:r Schlyters arbeten. Vi förmoda, att H:r Goldschmidt "sjelf derom öfvertygar sig," att härvidlag för honom *to stand is to fall.*

—00—.

Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande Civil-Rätt, af **Fr. Schrevelius,** Professor vid Lunds Universitet. Tredje Delen: Familjerätten. Andra upplagan (tillökt och förbättrad). Lund 1858. Fr. Berlings Förlag. (LVIII & 433 sidd. 8:o. Pris: 4 R:dr R:mt).

Med afseende på denna del af Prof. Schrevelii Lärobok hänvisa vi till hvad som yttrades om hela arbetet i en anmälan i denna Tidskrifts 2:dra häfte år 1857. Det var att förutse, att en ny upplaga äfven af Lärobokens tredje del snart skulle blifva af nöden, i synnerhet sedan sista Riksdag lemnat efter sig betydande spår på detta område af lagstiftningen.

Professor Schrevelius har vid denna del fogat något som vi skulle vilja benämna en *polemisk afdelning*, hvari han till granskning och vederläggning upptager det vigtigaste, som under tiden utkommit stridande mer eller mindre mot hans åsigter. Städse skarp i polemiken, concentrerar Prof. Schrevelius denna skärpa här mot slutet, der striden med Prof. Olivecrona kommer till tals. Hvad beträffar sjelfva den stridsfråga som här behandlas, tveka vi icke att ställa oss på Prof. Schrevelii sida. Men sedan en dylik litterär strid blifvit förd så långt som denna, anse vi ingenting vidare kunna vinnas genom en fortsättning; ty hvarje intresserad läsare bör redan kunna hafva fått sitt omdöme stadgadt deröfver. Det är derföre med en viss tillfredsställelse vi finna, att Prof. Schrevelius föresatt sig att afsluta striden, då vi för vår del ingalunda kunna hänföra en dylik till den "helsosamma täflan" emellan båda Faculteterna, hvilken Prof. Olivecrona i en icke längesedan utgifven broschyr lofordat. —00—.

Jac. Georg. Agardh Theoria Systematis Plantarum; accedit Familiarum Phanerogamarum in series naturales dispositio secundum structuræ normas & evolutionis gradus instituta. Lundæ MDCCCLVIII. XCVI & 404 pag. cum tab. XXVIII. Pris: 15 R:dr R:mt.

Allt sedan Ant. L de Jussieu år 1789 utgaf sitt berömda arbete, Genera Plantarum, hafva alla följande s. k. naturliga systemer blifvit grundade på hans system och skilja sig derföre från hvarandra hufvudsakligen genom en något olika anordning af familjerna. Under samma tid har materialet för ett nytt system oupphörligt ökats; nästan hvarje dag bringar oss underrättelse om förut okända former, om noggrannare

undersökningar, om nya fakta inom vetenskapens, särdeles morfologiens område. Vanligen har man åtnöjt sig att inregistrera de nya formerna der de bäst synts passa inom den systematiska klaven; och de nya resultater, vetenskapen genom noggrannare undersökningar vunnit, hafva oftast fått qvarstå såsom isolerade fakta utan något synnerligt inflytande på de systematiska åsigterna. Under vetenskapens växande omfång hafva naturforskarne vanligen riktat sina studier åt allt mera inskränkta områden af vetenskapen. Så har händt, att systemet och de systematiska principerna qvarstått nära nog på samma punkt som de lemnades af Jussieu; nedtryckta under den växande massan af material, hafva systematici glömt att efterse om detta material icke gaf anledning till ett annat behandlingssätt af systemet. Det nu framställda systemet grundar sig dels på alla dessa den nyare tidens upptäckter och dels på egna noggranna undersökningar särdeles öfver en del af växten, som hittills varit allt för mycket förbisedd vid de systematiska grupperingarne.

Redan Linné hade en aning om ett naturligt system; det föresväfvade honom som vetenskapens högsta mål. Många ställen i hans arbeten vittna derom. Men hans efterkommande, missförstående siarens orakelspråk, gingo en annan väg; formernas särskiljande var vetenskapens högsta mål; systemerna konstruerades med uteslutande hänsyn till detta mål och systemet blef artificiellt. Först efter det Jussieus arbete började vinna insteg, började man äfven erkänna en öfver slägtet stående enhet, nämligen familjen, såsom grundad i naturen, och honom hafva alla nyare följt. I det nya systemet, för hvilket vi nu gå att redogöra, framställas först alla de öfriga högre enheterna såsom naturens verk och icke vårt, och de naturliga familjerna äro ordnade i naturliga grupper.

Inledningen är särskilt utgifven på vårt modersmål under titel "Vext-Systemets Methodologi." Såsom titeln redan utvisar, afhandlar denna inledning de allmänna grunderna för konstruktionen af ett naturligt system. Den innehåller en karakteristik af föregående naturliga systemer, den visar huruledes de alla förfelat sin uppgift och till en viss grad äro artificiella, den behandlar fullständigt alla de frågor, som stå i samband med frågan om ett naturligt system, ett sådant som redan föresväfvat Linné. Det torde derföre ej vara ur vägen att i korthet redogöra för innehållet af densamma.

Efter att först hafva besvarat den frågan, huruvida det gifves naturliga grupper och ett naturligt system samt dervid visat att organismerna utveckla sig såväl efter enskiltare typer — arter, som efter allmännare — slägten, familjer, ordningar o. s. v., samt att sålunda både arter, slägten, familjer, ordningar o. s. v. äro naturens verk, d. v. s. produkter af ett för hvarje art, slägte o. s. v. egendomligt lif, som på dem intryckt sin pregel, öfvergår författaren i följande afdelning till framställningen af det naturliga systemets uppgift och ändamål. Det

naturliga systemet har ej till sitt hufvudsakliga syfte att så ordna familjer och grupper, att deras plats med största möjliga lätthet kan återfinnas, hvilket är det artificiella systemets ändamål, utan det söker att gifva hvarje växt den plats, der hela dess organisation, "der naturen sjelft tyckes hafva ställt densamma." Det är derföre likgiltigt, om grupperna i det naturliga systemet skiljas genom bestämda karakterer eller icke. "Till en del torde detta bero derpå, huruvida vid formernas bildande den ena gruppen lydde uteslutande en eller vissa lagar, som icke gällde för en annan, eller om grupperna äro resultatet af flera combinerade lagar, deraf en kan vara gemensam med en grupp, en annan med annan; det kan vidare bero derpå, huruvida de af oss kända formerna af en grupp utgöra hela den skapade gruppens innehåll, eller kanske blott en liten qvarlefva af en långt tillbaka i tiden talrik grupp, eller möjligen begynnelsen till en blifvande." I de föregående naturliga systemerna hafva endast de lägre enheterna blifvit behandlade i öfverensstämmelse med det naturliga systemets ändamål; de högre enheterna, som ej blifvit betraktade såsom i naturen gifna, hafva derföre äfven blifvit framställda mera med hänsyn till det artificiella systemets ändamål, hvarigenom det naturliga systemet "nedsjunkit till en simpel tjenarinna för artkännedomen." Den tredje afdelningen, som har till öfverskrift "Det naturliga systemets method," innehåller en fullständigare undersökning af det Jussienska systemet, på hvilket alla de nyare systemerna äro grundade. Den enda skillnaden mellan de artificiella systemerna och de naturliga, sådana dessa sednare blifvit framställda af våra systematici, finner författaren vara den, att i de förra de s. k. naturliga familjerna saknas. Systemets lägre grupper, arter och slägten, äro i båda alldeles lika samt ordningar och klasser bildade efter en förut antagen karakter. Att ej några genomgående fullt konstanta karakterer för systemets högre grupperingar kunna erhållas, de må räknas och vägas aldrig så noga, visas genom talrika exempel. Det Jussieuska systemet motsvarar derföre icke författarens uppfattning af det naturliga systemet. Liksom det artificiella systemets ändamål är ett annat än det naturligas, så är äfven methoden olika. "De artificiella systemernas uppgift är att lemna en hjelpreda för formernas särskiljande och igenkännande. Vid constructionen af det artificiella systemet utgår jag derföre nödvändigt från det hela såsom kändt och nedstiger från allmännare fack till mera enskilta. Klassen är således gifven före ordningarne, dessa före slägtena och slägtena före arterna. Det naturliga systemets construction hvilar på den erfarenhets-sats, att vissa naturföremål likna hvarandra inbördes mera än de likna alla andra och det är systemets uppgift att gruppera tillhopa dessa hvarandra liknande föremål. På samma sätt förenas de så bildade grupperna till grupper af högre ordning, och detta i flera gradationer. I det naturliga systemets construction utgår jag således ifrån det enskilta och stiger från lägre grupper till högre och högre, till uppfattningen af det

nela. I det artificiella systemet söker jag olikheter (characterer): dess method är analysen; i det naturliga söker jag likheter (slägtskaper): dess method är synthesen. Claven för det artificiella systemet är till en viss grad åtminstone alltid apriorisk." — — — — "Det naturliga systemet är deremot för oss helt och hållet en erfarenhetens dotter, som i vår uppfattning deraf gestaltar sig olika efter våra kunskapers olika ståndpunkt." — — — — "Det följer då häraf att i det artificiella systemet är characteren gifven före gruppen; i det naturliga är gruppen gifven före characteren, eller åtminstone kunna charactererna icke der angifvas utan med afseende på de redan kända formerna." Den fjerde afdelningen om "Det naturliga systemets method" framställer normen för grupperingen af arter, slägten, familjer o. s. v. Detta kapitel behandlar ett af de vigtigaste momenter i det nya systemet. Ingen af förutvarande systematici har försökt att framställa någon viss princip i detta afseende, utan grupperingen af såväl arterna inom slägtet, som slägtena inom familjen, familjerna inom ordningen o. s. v. är helt och hållet godtycklig. Författaren, som anser hvarje växt hafva fått sig anvisad sin bestämda plats inom varelsernas kedja, hyser derföre äfven den åsigt att i ett verkligt naturligt system måste en bestämd princip förefinnas för grupperingen af naturalstren. Denna princip har författaren funnit i metamorfosen. Hvarje individ, art, slägte, familj, ordning o. s. v. genomgår en collateral metamorfos, hvarigenom hvarje individ, art o. s. v. skiljer sig från alla andra individer, arter o. s. v., samt en successiv metamorfos, hvarigenom hvarje individ, art o. s. v. fortgår från ett ofullkomligare till ett fullkomligare tillstånd. Den collaterala metamorfosen uttrycker "*organisationens plan*," den successiva tillkännagifver "graden af denna plans genomförande eller *organisationens fullkomlighet*." Öfverensstämmelse i organisationens plan bestämmer gruppens, artens, slägtets, familjens o. s. v. innehåll; men gruppens delar ordnas efter den större eller mindre grad af fullkomlighet, som visar sig vid genomförande af denna plan. Det gifves collaterala metamorfoser, som äro af mindre vigt, som blott visa sig i ett enskilt parti, såsom då *Fragaria* och *Potentilla* förete en olika beskaffenhet af fruktfästet, men i öfrigt öfverensstämma. Dylika olikheter förekomma hos i öfrigt nära beslägtade växter. "De framställa samma organisationsplan i lika fullkomlighet, men planen varieras genom den lilla olikhet fruktdelarne förete." Ett annat slag af olikhet visa Alchemilla och Rosa — "de framställa Rosaceernas allmänna typ i olika stadier af successiv metamorphos." Då den collaterala och successiva metamorfosen sålunda äro de bestämmande principerna för bildande och ordnande af naturliga grupper, så kan hvarken bilden af en stege eller den af ett nät gifva oss en tydlig föreställning om naturalstrens ömsesidiga förhållanden, utan författaren anser, att naturen utgör "en oändlig mängd från lägre till högre fortgående serier af utvecklingar, der vid hvar och en af dess otaliga potenser kunna afgå mindre serier,

radierande i mer eller mindre divergerande riktningar, ungefär som stammen på trädet delar sig i hufvudgrenar, dessa i mindre och mindre, tills de sista lösa sig i en mångfald af blad; den ena grenen får en stark utveckling och hinner efter en mångfald af utgreningar till kronans topp, den andra får en svagare, och den tredje afstannar möjligen mycket snart."

I en femte afdelning redogör författaren för skillnaden emellan de artificiella systemerna och det naturliga. Vi hafva förut sett att uppgiften för dem båda är olika. De artificiella systemerna hafva till mål att underlätta formernas igenkännande, det naturliga systemets uppgift är att gruppera naturalstren efter deras inbördes slägtskap. Vi hafva äfven sett att methoden för konstruktionen af de båda slagen af system i följd häraf blir olika. I det artificiella systemet är det hela gifvet; man nedstiger från det allmänna till det enskilta; i det naturliga är det enskilta gifvet och man uppstiger från det enskilta till det allmänna. Det artificiella systemets method är analysen, det naturligas synthesen. Det artificiella systemet tillhör en tidigare period i vetenskapens utveckling, då formernas registratur och diagnosticerande var målet; det naturliga deremot kunde först framträda, sedan man inhemtat nödig kännedom om formerna. Det artificiella systemet måste sålunda föregå det naturliga. I den följande afdelningen, som har till öfverskrift "Botanisternas uppfattning och framställning af det naturliga systemet," visar författaren att kännedomen om arterna måste föregå den om de högre enheterna. Slägtbegreppet blef först klart framställdt af Linné; Ant. L. de Jussieu bildade de naturliga familjerna. I förhandenvarande arbete fastställas naturliga grupper af högre värde, hvilket för närvarande är systematikens förnämsta mål.

I den sjunde afdelningen, som handlar om "Formernas likhet tillfölje af enahanda Organisations-plan, såsom motsatt likhet i vissa partier eller om skillnaden mellan affinitet och analogi," visar författaren att redan C. A. Agardh (Aphorismi Botanici Lundæ 1819) antydt trenne slag af likheter, af hvilka det ena motsvarar hvad man benämnt analogi. Sedan har Fries närmare utvecklat skillnaden mellan affinitet och analogi, af hvilka äfven den sednare inom hans system finner en vidsträckt tillämpning. Fries synes emellertid hafva tillerkänt analogien en större betydelse, än vår författare anser den i sjelfva verket förtjena, i det formerna inom en serie enligt hans förmenande alltid böra hafva sina motsvarande former inom de öfriga. Det analoga blir sålunda snarare en nödvändighet än en tillfällighet. Men de analoga grupperna i det Friesiska systemet uppkomma helt enkelt derigenom, att inom hvarje af de tre på ståndarnes insertion grundade serier grupper med germen superum och inferum upptagas, hvilka grupper då blifva analoga på samma sätt som i sexualsystemets klasser ordningarne monogynia, diagynia o. s. v. Analogien kan ej heller, såsom några författare tyckas föreställa sig, betraktas såsom en aflägsnare

förvandtskap, eller affiniteten såsom en närmare slägtskap. Analogi och affinitet äro nämligen på visst sätt motsatta begrepp. Det är likväl särdeles svårt att i hvarje enskilt fall bestämma hvad som är analogt eller affint; några allmänna reglor derom kunna icke fastställas, utan naturen sjelf måste i hvarje särskilt fall rådfrågas. Så mycket står dock fast, att öfverensstämmelse i en viss karakter icke bestämmer en naturlig grupps innehåll, eller hvad som är affint, utan öfverensstämmelse i total uttryck, i den allmänna organisationsplanen måste i detta afseende vara det afgörande. "Och vi bedömma denna plan icke från någon viss gruppens del, enär den der möjligen kunde vara maskerad eller mindre framstående, utan vi jemföra flera eller alla af gruppens delar, och sluta derifrån till hvad som kan anses som gruppens allmänna plan. Finnes då en stor öfverensstämmelse i hela organisationsplanen emellan naturalster som vi jemföra, så anse vi denna antyda *affinitet;* sträcker öfverensstämmelsen sig blott till ett visst parti eller några partier, så kalla vi detta analogi, den må nu ikläda sig en huru förledande skepnad som helst." Visar sig analogien i många särskilta partier, så kunna analoga former lätteligen blifva tagna som affina, hvilket ej så lätt är fallet, om analogien inskränker sig till ett enda mycket enskilt parti. Sålunda hafva många författare ej dragit i betänkande att anse *Myrsineæ* och *Primulaceæ* nära beslägtade, emedan de öfverensstämma i ståndarnes ställning och placentationen, ehuru dessa familjer enligt författarens åsigt "härflyta från mycket olika typers i detta fall enahanda utveckling." För att bestämma hvad som är analogt eller affint är det i öfrigt ej alltid tillräckligt att rådfråga organisationen, utan man måste studera de ifrågavarande gruppernas utvecklings-tendenser. Såsom exempel anföras *Callitrichineæ* och *Halorageæ*, som af många systematici blifvit ansedda som nära beslägtade, men hvilka i följd af en olika utvecklings-tendens af författaren betraktas som analoga familjer.

I följande afdelning bevisar författaren, att olika grupper förmedelst "dels den collaterala metamorphosens lika genomförande i ett visst parti, dels genom den successiva metamorphosens genomförande till samma grad" kunna förete analogi i habitus, i stammens struktur, i blomster, i blomma, i frukt, i frö- och embryo-bildning.

Utrymmet tillåter oss icke att närmare redogöra för innehållet af detta rikhaltiga kapitel; resultatet af de derstädes anförda undersökningarne är, att växter kunna i ett eller flera af dessa afseenden förete öfverensstämmelse utan att derföre vara affina. Vi kunna, oaktadt det inskränkta rummet, icke underlåta att särskilt framhålla några af författarens åsigter rörande analogi i blomma och fröbildning, alldenstund olikheter i afseende på blommans byggnad förut allmänt betraktats såsom särdeles afgörande med hänsyn till familjernas inbördes slägtförhållanden, under det fröns beskaffenhet blifvit allt för mycket förbisedd. I synnerhet hafva olikheter med afseende på blommans inser-

tion och blomhyllets beskaffenhet ansetts vara af största vigt i fråga om systematiska grupperingar. De familjer, som äro försedda med en epigyn blomma, hafva vanligen just i anledning deraf antagits vara nära beslägtade och hafva äfven blifvit sammanslagna i särskilta grupper. Men det är genom nyare undersökningar ådagalagdt, att ett germen inferum uppkommer på så sätt, att fruktens botten, som hos ett germen superum är konvex eller konkav, blir urholkad; skillnaden mellan ett germen superum och inferum kommer sålunda att inskränka sig dertill, huruvida fruktbotten utvecklar sig uppåt eller nedåt, hvadan också många gradationer mellan dessa båda extremer måste förefinnas, "allt efter som det urholkade eller det af carpellarbladen bildade stycket är det större." Erfarenheten har äfven visat att bland växter, som äro nära beslägtade, ja! till och med höra till samma slägte, några hafva germen superum, andra germen inferum. På grund af alla dessa omständigheter anser författaren den olika insertionen af blomdelarne icke antyda olika typer. Äfven i fråga om blomhyllets när- eller frånvaro, dess olika beskaffenhet och derpå grundade indelning i Apetalæ, Polypetalæ och Monopetalæ afviker författaren från alla sina föregångare. I stället för att anse de olikheter, på hvilka denna gruppering stödjer sig, antyda olika typer, förklarar författaren dem vara "uttryck af den olika fullkomlighets grad, hvartill blommetamorphosen blifvit genomförd," och antager derföre äfven, att inom en naturlig grupp så väl apetala som poly- och monopetala växter kunna förefinnas. I några fall hafva äfven systematici, för att icke allt för mycket bryta mot naturen, måst gå ifrån sina förut fattade systematiska principer och sammanfört apetala och poly- eller monopetala växter; men der affiniteten ej varit så i ögonen fallande, hafva så beskaffade växter blifvit hänförda till särskilta afdelningar. Antager man deremot med författaren, att dessa olika former, under hvilka blomman uppträder, äro gradationer af blommans successiva metamorfos, till hvilket antagande man äfven har goda grunder, så är klart att de växter, hvilkas blommor stå på samma utvecklingsgrad, men hvilkas organisation i öfrigt antyder olika typer, äro analoga och icke affina. "I stället för att således med Jussien och de flesta nyare systematici anse de gamopetala vexterna såsom en för sig bestående, från de polypetala och apetala afskiljd grupp, anse vi de gamopetala vexterna sinsemellan analoga — såsom analoga former af olika typer, och vi betrakta Phanerogamerna såsom utgjorde af en mängd olika typer, hvilka, i mer eller mindre skiljda serier, hvar för sig uppstiga ifrån former med ofullkomligare (diclina och apetala) till dem med fullkomligare (polypetala och gamopetala) blommor."

De olikheter, som frön förete, äro deremot minst af alla växtens delar påaktade vid systematiska grupperingar. Då Jussien, hvilken de flesta nyare systematici följt, sökte bestämma karakterernas relativa vigt, var kännedomen om fröet alltför ofullständig, för att någon större uppmärksamhet skulle kunna egnas åt dess förhållanden. Författaren

anser deremot åtskilliga af de olikheter, som frön hos olika växter visa, vara af största vigt äfven i fråga om familjernas inbördes slägtskap. Olikheter i fröets struktur och öfriga förhållanden äro, liksom olikheter i växtens öfriga delar, beroende dels af planens olikhet dels af utvecklingens fullkomlighet. Hvarje gemmula anlägges vid sin första uppkomst som en gemmula atropa, men kan sedan öfvergå i högre utvecklingsformer (gemmula anatropa och campylotropa). Den atropa gemmulan antyder ett lägre utvecklingsstadium och är således icke i och för sig ett bevis på slägtskap. Den anatropa och campylotropa gemmulan beteckna deremot tvenne olika utvecklingstendenser och äro uttryck af olika typer. Stundom ligga dessa båda modifikationer hvarandra temligen nära, så att man i vissa fall har svårt att bestämma, hvad som är en gemmula campylotropa eller en gemmula anatropa (t. ex. Crassulaceer, Cacteer). Utan att bevisa något emot denna karakters värde, tjenar detta förhållande endast till ett nytt bevis för den satsen, att hvarje karakter i vissa fall är underkastad förändringar. Förutom denna på olikhet i collateral metamorfos grundade karakter gifves det äfven några andra omständigheter med afseende på gemmulans ställning i förhållande till ovarium, hvilka man hittills nästan alldeles förbisett, men som författaren anser vara af den största betydelse. Hos några växter beskrifver nämligen gemmulan en sådan böjning, att micropyle-mynningen vändes uppåt eller inåt, så att pollenrören med lätthet träffa dem; hos andra vänder sig gemmula på så sätt, att micropylen "insmyger sig i sinus emellan funiculus och placentan. I förra kallar författaren dem *gemmulæ epitropæ*, i sednare *gemmulæ apotropæ*. Äro de epitropa frön hängande, så ligger raphe på insidan; äro de uppstigande, så är raphe utåtvänd. Hos växter, hvilkas ovarier äro mångfröiga, äro än alla frön epitropa än apotropa, eller ock äro några epitropa, andra apotropa och kallas då *gemmulæ heterotropæ*. I sednare fallet äro de på placentans öfre del sittande frön epitropa, de nedre apotropa. Dessa karakterer har författaren genom talrika undersökningar af de flesta familjer funnit med få undantag vara fullt konstanta inom samma naturliga grupp, hvarföre de äfven antagas hafva en större vigt för systematiken.

I följande afdelning framställas "allmänna principer för bedömmande af Organisationens fullkomlighet." Utgående från Algerna, hvilkas lägsta former endast bestå af en enda cellul, som under en period fungerar som nutritionsorgan, under en annan som propagations-organ, visar författaren, huruledes vid en stigande fullkomlighet i organisation hvarje del af växten får sitt bestämda ändamål, blir organ för någon viss funktion. De växter måste sålunda anses stå på den lägsta utvecklingsgrad, hos hvilka funktionernas begränsning till bestämda organer är minst genomförd; och de växter, hos hvilka organerna tydligast och bestämdast utpregla sig såsom åtskilda, äro de högsta. Likasom bland Algerna de äro de högsta, hos hvilka propagations-organerna

äro mest skilda från den öfriga växtmassan och omgifna af yttre skyddande delar, likaså måste de högre växterna anses desto fullkomligare utvecklade, "ju mera det propagativa systemets organer icke blott till form och functioner äro skiljda från andra delar, utan äfven ju fullkomligare de genom serskilt metamorphoserade organer äro liksom afslutne, och till vissa sammansatta organer (blommor) bestämdare förenade." Också antaga numera alla systematici, att växtens högre eller lägre organisation är beroende af blommans, att de apetala växterna äro lägre än de med dubbelt perianthium försedda, likasom äfven de gamopetala äro högre utbildade än de eleuteropetala växterna. Diclinismen visar sig äfven bland växterna antyda ett lägre stadium än hermafroditismen. Men äfven bland de hermafrodita växterna anmärkes af författaren en art diclinism, som antyder ett lågt stadium. Hos t. ex. gräsen, öfverflyttas pollen från ståndarne i en blomma på pistillen i en annan, hvadan blommorna sålunda till sin funktion äro diclina. För en sådan uppfattning måste blommans symmetri angifva det högsta stadium, emedan pollen endast kan befrukta pistillen inom samma blomma. Den mera genomförda metamorphosen bekräftar äfven en sådan åsigt Äfven inflorescensens beskaffenhet synes tjena till ledning vid bestämning af en växts högre eller lägre utvecklingsgrad. Hos de lägre växterna är nämligen inflorescensen starkt utbildad, men blomman sjelf föga utvecklad. Blomstret synes der på visst sätt träda i blommans ställe. I följd häraf kunna Synanthereerna, som af Fries ställas högst, ingalunda betraktas som växtrikets högsta former, hvilket äfven många andra omständtgheter t. ex. den bland dem rådande diclinismen, det enkla perianthium tyckas bevisa.

I följande afdelning, som afhandlar "mångfalden och betydelsen af de grupper, som förekomma i naturen, uppställer författaren fyra hufvudtyper inom växtriket, "hvilka, med afseende på de divergenser de förete såväl sinsemellan som med phanerogamerna, torde anses såsom homologa med den, som vi anse framställd hos Phanerogamerna."

1:o. Hos Algerna är propagations-organet den utbildade vextens slutprodukt. För så vidt någon foecundation här äger rum, synes det vara sjelfva fortplantningsorganet som foecunderas: *Plantæ Sporogamæ.*

2:o. Hos Hepaticæ och Musci är jemväl propagations-organet den utbildade vextens slutprodukt; men propagations-organet kan icke uppstå utan efter en föregående foecundation. Ett pistill-likt organ *(Archegonium)* innesluter den cellul, som befruktas; hvarefter inom den befruktade cellulen föregår en följd af utvecklingar, hvilkas slut-resultat är sjelfva propagations-organet: *Plantæ Anthogamæ.*

3:o. Hos de så kallade högre Cryptogamerna utbildas foecundationsorganerna på en, den egentliga vexten föregående Thallus-bildning *(prothallium)*. Inom ett Gemmulan hos Phanerogamerna liknande organ *("Archegonium")* finnes den cellul (= embryosäcken?), som befruktas; hvarefter inom den befruktade cellulen bildas ett embryolikt organ, som

utvecklar sig till den egentliga vexten. På denna utbildar sig propagations-organet utan föregående foecundation: *Plantæ Thallogamæ.*

4:o. Hos Phanerogamerna är propagations-organet den utbildade vextens slutprodukt, och kan icke uppstå utan efter en föregående foecundation. Ett archegonii-likt organ (Pistillen) omsluter den cellul (embryosäcken), som befruktas; hvarefter inom denna bildas ett embryo, som utvecklar sig till den egentliga vexten: *Plantæ Phanerogamæ.*

Efter att hafva framställt sina åsigter om beskaffenheten af ett verkligt naturligt system, öfvergår författaren till grupperingen af de naturliga familjerna i naturliga grupper, bildade i öfverensstämmelse med de principer, som i inledningen blifvit framställda. Att derur göra några utdrag, tillåter ej utrymmet och skulle vara ändamålslöst, då säkerligen ingen botanist försummar att sjelf taga kännedom om ett arbete, som på hvarje blad innehåller originella, på egna undersökningar fotade åsigter om familjernas inbördes förhållanden. F. A.

Academiska Underrättelser.

Lunds Universitet.

Academiska året 1858—1859.

Lärarepersonalen d. 1:ste Juli 1859. Professores emeriti 4, ordinarie professorer 25, adjuncter 13, extra ordinarie adjunct 1, docenter 18, exercitie-mästare 4.

Antalet af studerande uppgick under hösttermin 1858 till 420 och under vårtermin 1859 till 400. Under året inskrefvos i Student-matriklen 99, af hvilka 44 voro från offentligt läroverk dimitterade, 50 undervisats af enskilta lärare eller privata läroanstalter, samt 5 förut tillhört Upsala Universitet.

Examenstagande under året. Hofrättsexamen hafva 22 aflagt, cancelliexamen 2, cameralexamen 7, theoretisk theologisk examen 9, praktisk theologisk 12, medicinsk licentiatexamen 4, medic. candidatexamen 6, medico philosophisk candidatexamen 7 och philosophisk candidatexamen 13.

Promotion. Den 1 Juni 1859 anställdes philosophiæ magisters-promotion efter af promotor, chem. professorn och riddaren N. J. Berlin utfärdadt program, behandlande frågan: "Om sambandet mellan de enkla kropparnas æquivalenttal." Till magistrar promoverades nedanstående candidater, sedan de utgifvit och försvarat härunder upptagna afhandlingar. Af Göthiska nationen: L. J. Olander (Anteckningar till Q. Horatii Flacci Lib. I. Od. 28, 15 s. 8:o). Af Smålands nation: C. W. G. Nylander (Bidrag till kännedomen af qvicksilfver-cyanidens dubbelsalter, 17 s. 8:o). Af Skånska nationen: Jöns N:son Nilenius (Om den betydelse, i hvilken Kant och Jacobi fatta förståndet och förnuftet 18 s. 8:o); Nils O:son Wiberg (Om Kiviksmonumentet, 18 s. 8:o); Docenten A. Z. Collin (Framställning af de olika åsigterna om organiska kroppars sammansättnings-art, 1858); Telegrafkommissarie J. A. Brunnström (Om telegrafien i Sverige, 23 s. 8:o); C. A. Sjökrona (Bidrag till bestämmandet af ban-elementerna för dubbelstjernan ξ ursæ majoris, 40 s. 8:o); C. C. P. Herslow (Öfver Zeisings framställning af det sublima och det tragiska, sedd i sammanhang med

Vischers, 24 s. 8:o); T. Bosson (Bidrag till svenska historien under de båda första Sturarna, 37 s. 8:o); A. V. Grenander (Carmina nonnulla Anacreontis, ut vulgo feruntur, suis quæque metris Svethicæ reddita, 16 s. 8:o); C. C. A. Petersson (Om Cajus Licinius Macer, Quintus Ælius Tubero och Valerius Ausias, såsom historiska auktoriteter för Titus Livius Patavinus, 18 s. 8:o); C. P. Åström (Några iakttagelser rörande de vertebrerade djur, som förekomma i trakten af Lomma, 32 s. 8:o); C. Ax. F. Möller (Sulpicias satir, öfversättning med anmärkningar, 26 s. 8:o); T. Axel L. Grönvall (Några anteckningar till Skånes Flora, 20 s. 8:o). Af Blekingska nationen: Chr. R. Cimmerdahl (Några upplysningar om folkspråket i Blekinge, 32 s. 8:o). Af Götheborgs nation: Docenten F. E. Braune (D. Junii Juvenalis Satiræ, 1857); A. W. Ewert (Om några svenska zeolithartade mineralier, 1857); J. D. Smitt (Om paralela curvor och ytor, 12 s. 4:o); C. M. Petri (Om Westgötha lagmannen Eskil, ett blad ur Sveriges medeltidshistoria, 43 s. 8:o). — Hedersrummen innehades af A. Z. Collin och C. C. P. Herslow, Skåningar.

Transporterad. Till professor i de nordiska språken, professor norbergianus, en af de aderton i Svenska Akademien, riddaren af nordstjerneorden, mag. Carl August Hagberg d. 30 Dec. 1858.

Utnämnde. Till docent i Chemi mag. A. Z. Collin d. 7 Dec. 1858; till docent i administratifrätt och nationalekonomi mag. Eskilander Thomasson d. 15 Mars 1858; till professor i æsthetik, litteratur- och konst-historia docenten i æsthetik mag. Gustaf Ljunggren d. 13 Maj 1859; till adjunct i litteraturhistoria docenten i latin mag. Albert Lysander d. 24 Maj 1859.

Befordrade utom universitetet. Docenten i Physik mag. J. G. Mauritz v. Gegerfelt till lector i mathematik i Carlstad d. 22 Juli 1858.

Död. E. o. professorn i entomologi mag. Anders Gustaf Dahlbom d. 3 Maj. 1859 uti hans 53:dje år.

Afsked på egen begäran beviljadt professoren i grekiskan, kommendören af wasaorden, ledamoten af nordstjerneorden, riddaren af dannebrogsorden, mag. C. G. Brunius d. 1 Maj 1858; likaledes på egen begäran e. o. professoren, riddaren af nordstjerne-, wasa- och dannebrogs-ordnarna, d:r Arvid Sture Bruzelius d. 12 Dec. 1858.

Inställda i embetet. Professoren i dogmatik och moraltheologi mag. Wilhelm Flensburg med en föreläsning "Om arfsyndens tillräknelighet" d. 16 Sept. 1858 och professoren i chirurgi och obstetrik d:r Carl Ask med en föreläsning "Om användbarheten af Anesthetica i Obstetrisk praxis" d. 17 Sept. 1858. Inbjudningsskriften till dessa båda högtider, utfärdad af akademiens rector, prof. C. J. Tornberg, afhandlade "Arabernas läroanstalter under medeltiden."

Rectorsombyte hölls d. 1:ste Juni 1859, då professoren mag. C. J. Tornberg öfverlemnade rectoratet till juris professoren, juris utriusque doctorn, mag. Chr. Naumann.

Academiska Afhandlingar. Utom de redan ofvannämnda gradualafhandlingarna hafva följande afhandlingar blifvit utgifna och försvarade. "Om några lerjords-salter" 32 s. 8:o (för docentur) mag. A. Z. Collin. — "Dogmatisk utveckling af Gudsbegreppet" 97 s. 8:o (för theol. adjunctur) docenten mag. S. L. Bring. — "Commentarius in epistolam Johannem primam" 74 sid. 8:o (för theol. adjunctur) theol. docenten vid Upsala universitet O. F. Myrberg. — "Historisk framställning af lagstiftningen om de svenska städernas fördelning i Stapelstäder och Uppstäder" 75 s. 8:o (för docentur) mag. Eskilander Thomasson. — "Therapeutikens theori" 60 s. 8:o (för adjunctur i medicin) med. och ph. d:r Otto M. Witt. —. "De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem Oratores atticos commentatio" 87 s. 8:o (för grekisk profession) adjuncten i grekiska vid Upsala academi mag. Carl W. Linder. — "De Lycurgi Oratoris attici vita et rebus gestis" 64 s. 8:o docenten mag. Anders O. Heurlin. — "Bidrag till kännedomen om Skandinaviens Amphipoda Gammaridea" 1:sta häft. 32 s. 4:o (för adjunctur i zoologi) docenten mag. Ragnar M. Bruzelius. — "Bidrag till Spetsbergens Molluskfauna" I. 154 s. 8:o (för adjunctur i zoologi) mag. Otto Torell. — "Den idiopathiska Pneumoniens symtomer" 44 s. 8:o (för medicinsk doctorsgrad) med. licentiaten Emil R. Brunstedt. — "Om pemphigus" 78 s. 8:o (för medicinsk doctorsgrad) med. licentiaten Fr. Oscar Neyber.

Nyinrättade stipendiefonder. Afl. commercerådet Rob. Dicksons trenne söner hafva till Lunds Universitet skänkt den största gåfva detta universitet under de sednaste 25 åren fått emottaga, nemligen 20,000 R:dr, hvaraf räntan skall utgöra fyra stipendier, ett för hvarje fakultet, och blifvande besparingar, då de uppgått till 3000 r:dr, skola bilda ett resestipendium för yngre akademiska lärare. — Prof. och riddaren J. W. Zetterstedt, som d. 1 Juni 1859 blef jubelmagister, stiftade på promotionsdagen tvenne stipendier, hvardera å 1,500 r:dr r:mt. Tre års räntor af det ena skall vid promotionen tilldelas den magister, som gjort största framstegen i naturalhistoria, företrädesvis i entomologi och botanik. Årliga räntan af det andra skall på Oskarsdagen fördelas emellan de två på förslag till Oskarska stipendiet uppförda, hvilka dragit niter vid den lottning, som afgör hvilken Oskarska stipendium skall tillfalla.

Offentliga föreläsningar H. T. 1858 och V. T. 1859.

Theologiska Faculteten. Domprosten Prof. E. G. Bring: svenska kyrkolagen (2 tim.) och de kyrkliga perikoperna (2 tim.). — Prof. H. M. Mellin: Pauli bref (2 tim.) och profeten Hezechiel (2 tim.). — Prof. A. N. Sundberg: Kyrkans historia till Gregorii den stores tid (4 tim.). — Prof. W. Flensburg: den dogmatiska theologiens system (4 tim.). — Adjuncten C. Olbers: lutherska kyrkans kult och sedan chatechetik (2 tim.).

Juridiska Faculteten. Prof. Fr. Schrevelius: jordabalken i allmänna lagen och handelsbalken (4 tim.). — Prof. Chr. Naumann:

allmän statsrätt och processrätt (4 tim.). — Adjunct F. Humbla: Kgl. förordningen af d. 4 Maj 1855 om stöld och rån (2 tim.). och jordabalken i gamla Uplandslagen (2 tim.). — Adjunct G. Broomé: politirätt (2 tim.) och kamerallagfarenhet (2 tim.).

Medicinska Faculteten. Prof. N. H. Lovén: forensisk medicin (2 tim.) och pathologi (2 tim.). — Prof. P. E. Gellerstedt: de inre sjukdomarnes clinik (4 tim.). — Prof. Carl Naumann: h. t. speciell physiologi och v. t. allmän anatomi (4 tim.). — Prof. C. J. Ask: chirurgisk pathologi (2 tim.) och obstetrikens theoretiska del (2 tim.). — Prof. A. S. Bruzelius: clinik (2 tim.).

Philosophiska Faculteten. Prof. L. F. Westman: philosophiens historia (4 tim.); tjenstledig under våren. — Prof. C. J. Hill: allmän storhetslära i sammanhang med allmän arithmetik (4 tim.). — Prof. A. Ekelund: h. t. ljudets theori, v. t. läran om ljuset (4 tim.). — Prof. J. G. Ek: Horatii sånger (2 tim.), Ciceros dialoger om talaren (2 tim.). — Prof. N. J. Berlin: organisk chemi (4 tim.), farmacologi (2 tim.). — Prof. I. M. Agardh: astronomiens elementer (4 tim.). — Prof. J. G. Agardh: h. t. vexternas naturliga familjer, v. t. vexternas morphologi (4 tim.). — Prof. W. E. Svedelius: Sveriges historia (4 tim.). — Prof. A. Nyblæus: ethik (4 tim.). — Prof. Fr. Wahlgren: allmän zoologi, sedan djurens naturliga ordningar (4 tim.). — E. O. Prof. A. G. Dahlbom: entomologi och om de gamles "Vespa" (2 tim.). — Adjunct P. S. Munck af Rosenschöld: värmeläran (2 tim.). — Adj. M. Cederschiöld: Thucydides (4 tim.). — Adj O. Lindfors: Livius (2 tim.). — Adj. J. N. Granlund: elementerna af differential- och integralcalcylen (2 tim.). — Adj. F. Brag: Jesaias (2 tim.), den syriska öfversättningen af Matthei evangelium (2 tim.). — Adj. W. Blomstrand: oorganisk chemi (2 tim.). — Adj. Y. Sahlin: h. t. anthropologi (2 tim.), v. t. philosophiens historia (4 tim.). — Adj. N. Tengberg: tredje ståndets historia (2 tim.). — Adj. F. Areschoug: svenska floran (2 tim.). — Doc. G. Ljunggren: de fria konsternas system (2 tim.), tyska (2 tim.).

Academiska Föreningen. Enligt meddelande af Föreningens Kassör utgjorde vid 1858 års slut inrättningens tillgångar 95,639 R:dr 4 sk. b:ko och skulderna 49,381 R:dr 15 sk. 4 rst. b:ko; inrättningens fond hade under året blifvit ökad med 1,410 R:dr 42 sk. 8 rst. I gåfvor hade inrättningen bekommit 1,149 R:dr b:ko, hvaribland 666 R:dr 32 sk. af baron A. G. Gyllenkrook till uppförande af ett trapptorn, hvilket nu är färdigbygdt och har kostat 1071 R:dr b:ko. — Som från ingen af de andra afdelningarna under årets lopp några embetsberättelser ingått, kunna vi om dem ingenting meddela. Soc. afdelningens förman har dock benäget lemnat oss några underrättelser; som vi med några tillägg här gå att meddela. De vecko-soireer, som bruka hållas om Lördagarna, hafva under detta år varit högst få, men mera än förr hafva yngre medlemmar der uppträdt med föredrag. En af soireerna var tillställd af sångföreningen och arrangerad till en concert inter pocula. Med upptagande af det hufvudsakliga af denna aftons concert-programm anställdes d. 1:ste December en förmiddagsconcert, som bevistades af omkring 450 personer. Om utsigterna för det sociala lifvets närmaste framtid yttrar förmannen, att de synas i allmänhet lofvande. "De öfriga afdelningarnas ställning är

för ögonblicket sådan, att Sociala afdelningen ej längre behöfver känna sig tryckt från någondera sidan, utan kan fritt söka tillämpa den lifserfarenhet, den vunnit, och hvilken närmast torde reducera sig derhän att söka öppna så många och så omväxlande utvägar som möjligt för ett activt deltagande i Soiré-lifvet."

Den nordiska studentfesten firades d. 12:te Febr. 1859 å Föreningens solennitetssal. Minnessköldarne för året voro tvenne; på den ene lästes namnen: *Wallmark*, *Arvidsson*, *Wahlbom*, *Mosander*, *Bülow* och *Helgesen;* på den andra stod namnet *C. A. Agardh.* Skålen för minnet och de hädangångna föreslogs af doc. Lysander, för biskop Agardhs minne af prof. C. A. Hagberg, löftets skål af adj. W. Blomstrand, för nordens konungar, för kronprinsen, för akademiens vicekansler af akademiens rector prof. Tornberg, för nordens universiteter af adj. Sahlin, för qvinnan af prof. Svedelius. Derefter druckos skålar för några närvarande personer, för stadens borgerskap, Föreningens gynnare m. fl. En skål, föreslagen af biskop Thomander, egnades målaren *Marcus Larsson*, som bevistade festen och till studentkorpsen skänkt en större marinmålning.

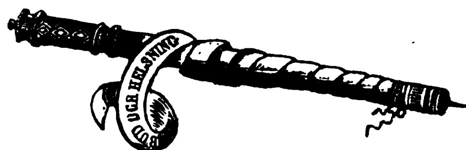
Sociala afdelningen har under årets lopp skaffat sig en mindre theater, hvilken i början af sistlidne Maj månad invigdes med en liten täck sångpjes, författad af en föreningens medlem och kallad: "Quartetten på äfventyr, tendens-vaudeville i två uppträden," hvilket stycke gafs flera aftnar för fullt hus.

Skånska nationen erhöll förliden höst utaf Lunds damer en af dem broderad dyrbar fana, hvars duk var prydd med skånska provinsvapnet samt alla de särskilta skånska städernas vapen. För att uttrycka sin tacksamhet inbjöd nationen gifvarinnorna jemte deras anhöriga till en bal, der dans omvexlade med dramatiska och musikaliska förlustelser.

INNEHÅLL AF FEMTE ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE.

Så länge Nordens ljus uppöfver oss ses tindra,
Skall våra Fäders eld ej dö.

THORILD.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSSKRIFT.

FEMTE AARGANGS TREDIE HEFTE,

UDGIVET AF G. A. KROHG.

1860.

CHRISTIANIA.

TRYKT HOS CARL C. WERNER & CO.

INDHOLD.

Den nyere Islandske Literatur.

Det vilde være sørgeligt for vore Islandske Brødre, om de ogsaa i literair Henseende havde vanslægtet fra vore og deres egne Forfædre. De have Undskyldninger nok for Savnet af den dristige Foretagelsesaand, af det Mands Mod og Hjerte, og hele den forvovne Dygtighed, som udmærkede Fortidens Islændere; det er al Ære værd, at de endnu i Livets mangehaande Tilskikkelser vise Seighed og Modstandskraft, at Vikingens Træk endnu spores i de mere passive Egenskaber, som t. Ex. findes hos den Islandske Fisker, der paa en Islandsk Martsdag, paa fastende Hjerte vover sig ud paa det vilde Hav, 3 à 4 Miil fra Land, i en aaben og skrøbelig Baad, og sulter og kold holder ud ved sin Dont fra den tidlige Morgenstund til den sildige Aften; det er al Ære værd, at Nutidens Islænder rolig og alvorlig kæmper sin uafbrudte Kamp med en barsk og karrig Natur, selv om han ikke formaaer at underkaste den sit Herredømme. Men der vilde dog kun være et ringe Haab om Islændernes nationale Gjenfødelse, hvis de i aandelig Henseende kun tærede paa gammel Kost, og hvis Sagaliteraturen for dem kun var, hvad den formedelst Manglen paa Kjendskab til det gamle Sprog endnu desværre er for mange af os Andre, et Monument fra en svunden Tid. Islænderne vilde da kun være Nordens Nygrækere, vanslægtede Efterkommere af en stolt Stamme, Ihændehavere af en stor men gold Fortid, fordi denne da savnede en til-

svarende Fremtid. Men heldigvis er det ikke saa. Uden Samkvem med den øvrige civiliserede Verden, og sandt at sige uden synderlig Trang til et saadant Samkvem, pleje Islænderne med Omhu deres Sprog og Literatur, ikke i den mekaniske Forstand, at de blot læse og atter læse deres gamle Sagaer, eller kunstig fremavle en nymodens Efterligning deraf, men i den Forstand, at de udvikle det gamle Sprog, bevare Kjærnen og tildanne den efter nyere Begreber og Tænkningsformer. Dette gjælder navnlig om Historieskrivningen og Digtekunsten. Thi vi ville her forbigaae Lexicographien, hvori Bjørn Haldorsson og i den nyeste Tid Sveinbjørn Egilsson og Konrad Gislason have præsteret værdifulde Arbeider.

Den nyere islandske Historieskrivning indskrænker sig vel nærmest dels til Bearbeidelsen af det gamle i Sagaerne foreliggende Stof, dels til Fortsættelsen af Sagaerne; men baade udmærker den første sig ved Nøjagtighed og Grandskerflid, og den sidste ved en annalistisk Omstændelighed og Fuldstændighed, hvortil kun faa Literaturer kunne opvise Magen. I den første Retning skulle vi fremhæve Arngrimur Jonssons Chrymogææ, Thormod Torfasons (Torfæi) Skrifter, Thorlaciernes, Finn Magnusens og Thorkelins talrige Arbeider, adskillige af Sveinbjørn Egilssons Afhandlinger, og Jon Sigurdssons Udgaver af Sagaerne, i den sidste Jon Egilsson, Bjørn af Skardsaa og navnlig Jon Espolin, hvis „Islands Aarbøger i Sagaform“ (Íslands Árbækur i søguformi) udgjøre et vigtigt Supplement til Sagaerne, idet de indeholde Samlinger til Islands-Historie fra det 13de til det 19de Aarhundrede, samt, for Kirkehistoriens Vedkommende, Finn Jónssons Historia Ecclesiastica Islandiæ, fortsat af P. Pétursson; i oekonomisk og statistisk Retning Hannes Finsens, Bjarne Thorsteinssons og Balduin Einarssons talrige mindre Afhandlinger, og i literairhistorisk Henseende endelig Halfdan Einarssons Sciagraphia. Men hvor agtværdig denne literaire Virksomhed

end er, saa maa den endnu dog mere betragtes, som en smuk Efterklang af den gamle Sagaliteratur og som Studier og Forarbeider til en fremtidig pragmatisk Behandling af Nordens og Islands Historie i det Hele, end som en selvstændig og færdig historisk Literatur.

Anderledes forholder det sig med Poesien. I denne staae de nyere Islændere baade over Massen af de gamle Skalde, naar Eddasangenes ubekjendte Forfattere og enkelte af de ældste nordiske Digtere undtages, og udfylde værdigen deres Plads ved Siden af det øvrige Nordens moderne Digtere. Imidlertid indskrænker den nyere islandske Poesi sig, ligesom den ældre, udelukkende til det Episke og Lyriske. Med Forbigaaelse af de talrige islandske Rhapsoder, eller Forfattere af Saga-paraphraser (rímnaskáld), skulle vi nærmest udpege Psalmedigterne Hallgrimur Petursson, hvis Grav- og Passionspsalmer af Kjendere med Rette sættes ved Siden af den ædleste og meest ophøjede geistlige Poesi, Lyrikerne Eggert Olafssen, Stephan Olafssen, Oversætteren af Milton, Pope og Klopstock, Jon Thorlakssen, Benedikt Grøndal, Sigurd Peturssen, samt i den nyeste Tid Jonas Hallgrimssen og Bjarne Thorarensen, om hvem hans Landsmand Dr. Grimur Thomsen har indrykket en interessant Afhandling i den danske æsthetiske Aarbog „Gæa“ for 1845.

Da den nyere islandske Digtning tør antages kun at være lidet kjendt i det øvrige Norden, og vi ikke gjøre Fordring paa uden videre at blive troede paa vort Ord, uden Beviser, skulle vi i det Følgende hidsætte nogle af Thorarensens Digte dels i Dr. Gr. Thomsens, dels i Hr. Kr. Arentzens danske Oversættelse:

Sigrúnar-ljóð.

(Sangen til Sigrun.)

O Sigrun, hvor mig saared' dine Ord!
Jeg bad dig om at komme snart igjen
Til din bedrøvede forladte Ven,
Hvis du for mig blev lagt i sorten Jord.

Du svarede, du troed' ei, som Liig
Jeg vilde kysse dig paa kolden Mund,
Og trykke til mit Bryst ved Midnatsstund, —
Men saa kan du ei troe jeg elsker dig.

Er det da ei den samme Sol, vi see
I Vaaren kysse Rosen mere rød,
Som den, der midt i Vintrens kolde Skjød
Tillige kysser Fjeldets hvide Snee?
Og dig, min hvide Rose, skulde jeg
Da elske mindre, blev den mere hvid,
Forglemme dig i Himlens Vintertid,
Men kun i Jordens Sommer elske dig?

Nei lad kun Livets Blod af Læben døe,
Det dine Læber ere ligefuldt,
Der ikke ville smile mindre huldt
Med Evighedens Skjær, min fagre Mø!
Lad Jordens Blus kun slukkes paa din Kind;
Dens Form er dog den samme, som den var,
Kun mere reen end før, naar Døden har
Paa den sin Uskyldsfarve præget ind.

Lad derfor mig ei ene og forladt,
Hvis du før mig til Himlens Fred gaaer ind;
Men kom tilbage, naar den kolde Vind
Kold blæser i den lange Vinternat.
Naar Maanen svøber sig i Skyens Slør,
Svæv til mit Leie ned som Dødens Aand
Og med din hvide, med din bløde Haand
Mig blidelig og sagtelig berør!

Naar saa jeg vaagner af min Blund, og naar
Medlidende saa Maanen af sin Sky
Gaaer frem, at jeg kan see dig, hvor du bly
Og smilende ved Hovedgjærdet staaer,
Knug da din kolde Barm imod mit Bryst,
Til jeg befriet er fra Støvets Baand,
Og kan med dig som en forklaret Aand
Mig svinge bort herfra til Himlens Lyst.

Grav-Elegi.

Ingen dadler
Den, der under Klipper
Ligger levende
Med brudte Lemmer
Og Kjødet af Lava
Sønderhugget,
Fordi han ei skriger
Efter Noder.

Undre sig Ingen,
Om der spire
Sære Kviste
Op af en Jordbund,
Nedenfra hedet
Af Sorgers Flamme,
Ovenfra vandet
Af Taarers Ildregn!

Thi dadle Ingen
Oddur Hjaltalin,
Fordi hans Tale
Somme forarged!
Det var Frostroser
Af Dødens Kulde,
Sorgens Latter
Og Helblomster.

Thi alt fra Ungdom af
Livets Lykke
Troløs sig mod ham
Stedse viste.
Armod ham fulgte
Til alle Møder,
Og Sorger som oftest
Vented' ham hjemme.

Han havde en Konges Hjerte
Med en Tiggers Evne;
Fattig mod Fattige
Var han barmhjertig,
Lykke for Andre,
Men ei for sig selv
Var han, og syg, hjalp han
Andre til Helsen*).

Rig var hans Aand dog —
Og naar et Bjerg af
Kummer og Sygdom
Laae paa hans Bryst,
Tumled han Bjerget,
Skabte en Verden
Af Trolde og Skjoldmøer
Vældig og sælsom.

Og disse Skikkelser
Vilde og sære
Jage en Stund da
Sorgen paa Flugt.
Andre forarged' de;
Men Oddur sig skabte
En Verden af Latter,
Naar Verden bedrøved' ham.

Tier nu Oddur,
Og Øinene brustne
Ind efter Aanden
I Evighed stirre.
Der den har en
Saadan Verden,
At den behøver ei
Bedre at skabe.

Men du, som nedad
Livets Strøm
Flyder sovende
Til Dødens Munding —
Last ei Laxen,
Der kraftig mod Strømmen
Kæmper og opad
Fossen springer!

*) O. Hjaltalin var Læge paa Island († 1840.)

Natten.

Over Solens Grav alt Bølgen rinder;
Jorden skjuler sig i Nattens Grav;
Det Nærværende for Øiet svinder,
Men det Forbigangnes tause Minder
Stige frem af Evighedens Hav.

Hist det Høje kun kan Øjet møde,
Men det Smaae, det Lave ei —
Disse Fakler, som paa Himlen gløde,
Det er store Mænd for Sekler døde,
Som os vinke paa vor Jordevei.

Og hun, Møen med den blide Flamme,
I det dybe tankedrukne Blik,
Som til alle Tider er det samme,
Det er gamle Saga, Mindets Amme,
Som af Mindet selv sin Næring fik.

See de Flammeneeg i lange Kjeder
Gynge sig og slynge sig i Dands,
Det er Nordens stolte Heltes Hæder,
Som paa Himlens dybe Hvælving breder
Udi Nordlys Evighedens Glands.

Et Kys endnu.

Min Svava! det undre dig ikke,
At Hjertebeklemthed
Kun eet Ord ad Gangen tillader
Mig afbrudt at stamme, —
Og at nu igjen jeg mig nærmer,
Skjønt nys du mig kyssed';
Men stød mig dog ikke tilbage —
Du skylder mig Noget!

Thi ved hint Kys vore Sjæle
Vist mødtes i Døren,
Og min blev siddende, Svava,
Paa din svulmende Læbe.
Der paa de duftende Roser
Den hviler saa gjerne,
For i en drømmende Dvale
Paa dig kun at tænke.

Mit Liv da ligger paa dine
Læber, min Elskte!
Tillad af den Seng, hvor det sover,
Jeg suger det til mig!
Du vil dog vel ikke til Døden
Mig vie, min Svava!
Men giv da min Sjæl mig tilbage
Med et Kys, som du tog den.

Freyas Katte.

Gudinde, som i Mandens Barm
Den stærke Elskov vækker,
To lette Dyr din gyldne Karm
Om Jord og Himmel trækker,
To Dyr, saa lyse som du selv, Gudinde,
To Katte, der, som du, kun Elskov spinde.

Dog er det ikke altid, at
Du dem for Vognen spænder;
Du fordrer mere af din Kat:
Du tit paa Jagt den sender;
Men ikke Muus og slige Bagateller,
Det kun er Mennesker, at Jagten gjælder.

Skjønt disse Himmeldyr sig tee
Paa Jagt, som Verdens Katte,
Den ædle Kunst at lure de
Langt mere grundigt fatte,
De liste sig i smukke Pigers Blikke
Og under deres Øjestene ligge.

Skjønt her de ligge tit paa Luur
Og herfra Saar uddele,
Man deres himmelske Natur
Dog mærker paa det Hele;
Thi kun med dem, der selv det ønske, binde
De an, og mens de saare, kjærligt spinde.

Først naar du Øie paa dem fik,
De Kampen med dig føre.
De springe let fra Blik til Blik,
Men ellers Intet røre;
I Pige-Øine derfor speil dig ikke;
Thi der bag Stene Freyas Katte ligge.

Saavidt os bekjendt ere kun ovenstaaende af Thorarensens Digte oversatte, thi vi regne ikke Hrr. X. Marmier's franske Paraphraser i hans Lettres sur l'Islande, og Chants du Nord. Vi beklage, at Thorarensens deilige fædrelandske Sange ikke ere oversatte, men Grunden dertil ligger vel nærmest i Vanskeligheden af at træffe hans kjærnefulde Diction og ejendommelige kraftige Billeder. Thorarensen var Amtmand i Islands Nordamt, hvor han døde Sommeren 1841, „begrædt af hele det lille Folk, hvis Trøst og Glæde hans inderlige nationale Sange havde været, og endnu længe ville vedblive at være." Han synes unægtelig at have havt en vis Lighed med vor egen Wergeland, en sælsom Blanding af Ømhed og Ubændighed, af Følelsens Reenhed og af lyrisk Satire, (thi Thorarensen var ogsaa stærk i Nidviser), af dyb mørk Alvor og skjælmsk Spøg, og endelig, som Wergeland, af sand Poesi og sand Prosa.

Jonas Hallgrimssen udmærker sig ved sine Naturskildringer og ved et Mesterskab i Formen, som end ikke Svb. Egilssen altid har naaet i sine ellers saa formskjønne Digte, hvoriblandt Oversættelsen af Homer staaer øverst. Men Ingen af dem kan i poetisk Værd sættes ved Siden af Thorarensen, der i den verdslige Lyrik har bragt det til, hvad Hallgrimur Peturssen er i den christelige Lyrik, at være Digter af første Rang, hvilket ikke er noget ringe Beviis for et saa lille Folk, som det Islandskes aandelige Livskraft, at det i to Aarhundreder har frembragt to virkelige digteriske Genier, foruden en Række Talenter saavel i poetisk som i andre Retninger.

Til Slutning skulle vi endnu nævne en Literaturart, hvori Islænderne staae høit, nemlig den geistlige Veltalenhed. Jón Vidalins og Arne Helgasons Postiller kunne trøstig maale sig med hvad det øvrige Norden i denne Retning har at opvise, og vi tvivle om at nogen af de talrige geistlige Talere, der i vore Dage samle deres Prædikener for at udgive dem i Trykken, kunne maale sig med den førstnævnte.

Det er derfor ikke at undre sig over, at der paa Island har dannet sig et livskraftigt literairt Selskab, hið íslenzka bókmentafélag, der fornemmelig har sat sig til Opgave, at udgive nyere Islandske Forfatteres Skrifter, hvoriblandt Eggert Olafssens, Stephan Ólafssons, Jon Thorlakssons, Jonas Hallgrimssons og Bjarne Thorarensens Digte. Dette Samfund, der nu tæller en Mængde Medlemmer, hvoriblandt ogsaa endeel i Norge, og følgelig raader over ikke ubetydelige Midler, er de islandske Forfatteres Hovedforlægger og tjener saaledes til en Planteskole for den nyere islandske Literaturs bedste Frembringelser. Paa denne Maade fremmes og bevares alle gode aandelige Spirer, det gamle Sprog fredes og forædles, og et Folk paa 66000 Indvaanere har derved ogsaa fra det materielle Standpunkt Betingelserne for at opretholde og udvikle en ejendommelig national Literatur. Dette Selskab har ved Siden af literaire Frembringelser i en snævrere Forstand ogsaa bekostet Udarbeidelsen af et ypperligt Kart over Øen, udgiver en Aarbog af politisk Indhold, der gjentagne Gange har været Gjenstand for Omtale i dette Tidsskrift, et islandsk Diplomatarium o. s. v., og forbereder for Tiden en islandsk Geographi og en stræng videnskabelig Grammatik af det ældre Sprog ved Prof. Konrad Gislason*).

Vi ville ønske, at ogsaa det øvrige Norden ved disse korte Bemærkninger maatte spores til at gjøre sig bekjendt med og derved opmuntre en Literatur, hvis eneste Mangel hidindtil har været dens Isolation, tidligere maaskee dens Værn, men hvortil den nu ikke mere trænger.

---

*) Af hvilken første Deel er udkommen.

Udgiverens Anm.

Ole Rømers Liv og Virksomhed.

Af Stud. philol. E. Philipsen († 1858).

(Indsendt fra Kjöbenhavn).

Den berømte Anatom Thomas Bartholin siger etsteds (Observ. II de medicina domestica Danorum P. 37 Hafn. 1666): „Danorum ingenia, quamquam ad summa excitantur, quocumque se conferunt, plerumque ad Mathesin et Poësin naturali quadam propensione feruntur, et in iis ita eminent, ut nulli cedant." Den her yttrede Mening staaer ikke ene; vi kunne see den gjentagen hos forskjellige Forfattere i den følgende Tid; saaledes siger Slesvigeren Raupach, Professor i Kiel: De peregrinatione Danorum 1712 P. 25 Kiliniæ: „ad mathesin et poësin nati videntur Dani." Det skal her være overladt til Andre at undersøge, hvorvidt virkelig de Danske ere særlig begavede i Retning af det Poetiske; hvad Mathematiken angaaer, turde det være tilladt, uden at lægge videre Vægt paa den særegne kritiske Sands, der saa ofte er tillagt de Danske, at henvise til den Forbindelse, der er mellem Bartholins Ord og det Faktum, at vi kunne opstille en heel Række Mænd, alle med større eller mindre Fortjeneste af de mathematiske Videnskaber lige fra Tycho ned til Ramus. Nogle af disse Mænd have et saadant Navn, at vanskelig Nogen kan være ubekjendt med idetmindste nogle af deres Opdagelser og Arbeider; Andre træde derimod mere i Skygge, uden at man kjender synderligt Mere til dem end deres Navn og i det Høieste et enkelt Træk af deres Virksomhed. Blandt de sidste hører vistnok den Mand, hvis Navn er angivet i Overskriften; og saameget mere turde det være Umagen værd at fremstille hans Liv og Virksomhed, som han ikke var en af disse Lærde, der indelukkede i Studereværelset, ere ubekjendte med Livet og dets Fordringer; thi med Rette gjør Filosofen Condorcet den Bemærkning i Anledning af ham, (Arago, Notices biographiques, III, 358 Paris 1855): „Frederik 4 var lykkeligviis hævet over den ved Hofferne saa almindelige Fordom, at de Lærde ere uduelige til Embedsposter, som om Vanen at sige Sandhed ikke kunde træde istedetfor den

Routine, som erhverves i underordnede Stillinger. Hvis man dog tager Anlæg til Intriguer for Anlæg til Forretninger og Kunsten at bedrage eller undertrykke Menneskene for Dygtighed til at styre dem, saa har man Grund til at troe, at de Lærde ikke ere skikkede dertil, og at en Aand, der har næret sig af Kjærlighed til Sandhed og Hæder, neppe kan føle Nødvendigheden af eller vænne sig til denne Blanding af Falskhed og Lavhed, som man beærer med Navn af Duelighed."

Den Virksomhed, han udfoldede i sine forskjellige Embeder, var ikke blot heldbringende for hans egen Tid; den har lagt Grunden til Meget af det, hvorpaa vi endnu bygge. Desværre er der kun opbevaret os lidet om hans Livsomstændigheder; foruden de trykte Kilder til hans Liv skyldes endnu velvillig Imødekommen fra flere høitagtede Mænd, at det Efterfølgende har kunnet meddeles. Blandt dem, der saaledes har været medvirkende til nærværende Afhandlings Fremkomst, tillader Forf. sig først og fremmest at bringe sin Tak til Conferentsraad Werlauff og Prof. Kall-Rasmussen; ligesom det ogsaa er ham kjært at fremhæve den Redebonhed, hvormed Conferentsraad Madvig aabnede ham Adgang til Consistoriets Arkiv, hvor han, ligesom i det kgl. Geheimearkiv, har været heldig nok til at gjøre et rigt Udbytte. Derimod har Conferentsraad Bræstrups Velvillie ikke skaffet ham nogen rig Høst, da Politikammerets Arkiv indeholder høist tarvelige Efterretninger fra Rømers Tid. I det Hele have alle de, paa hvem det beroede at give Oplysninger denne Sag betræffende, viist Forf. saamegen Forekommenhed, at han kun kan beklage, at han ikke bedre har vidst at benytte den Understøttelse, der er ydet ham af, foruden de Nævnte, Conferentsraad Thomsen, Etatsraad M. N. Petersen, Observator Schjellerup og Docent Petersen; særlig takker han Proff. Schjern og Kall-Rasmussen for den Godhed, de have vist ham, ved at gjennemlæse Afhandlingen og meddele ham deres Bemærkninger.

Ole Christensen Rømer blev født i Aarhuus den 25de September 1644*). Hans Fader heed Christen Olesen Rømer, hans Moder Anna Maria Storm. Faderen var en ret

*) Keitzers Program i Horrebovs Opera mathem.-phys. III., Bugge Skildring af Observatoriets Hist. i Badens Universitetsjournal, I, 158, Ursin i Riises Archiv for 1826, 24 o. f. Olufsen Universitetsprogram 1850. O. Wolfs hist. Ordbog 10, 160, Arago a. S.

velhavende Kjøbmand og, som det synes, i Besiddelse at nogen Dannelse; idetmindste eiede han en lille mathematisk Bogsamling, og denne i Forening med nogle nautiske Instrumenter, som Sønnen fandt i sin Faders Huus, gave ham den første Interesse for Mathematik. Vi vide iøvrigt aldeles Intet om disse første Aar; han gjennemgik den lærde Skole i sin Fødeby og erhvervede sig der saamange Kundskaber, hvad der paa de Tider ikke vil sige Stort, at han omtrent 18 Aar gammel kunde indskrives som Student ved Kjøbenhavns Universitet; Universitetsmatriklen angiver ham under 24de April 1662 som Olaus Christiani Rømmerus, den 6te af 16 Studenter fra Aarhuus Skole.

Der var dengang (N. M. Petersens Literaturhistorie III, 206) en Professor ved Universitetet, der, selv ikke ubekjendt i Literaturen navnlig for sine physiske Opdagelser, med Velvillie sluttede sig til den unge Student og gjerne optog ham i sit Huus. Det var den som medicinsk og mathematisk Professor bekjendte Erasmus Bartholin, af den berømte Bartholinske Slægt, som i Slutningen af det 17de Aarhundrede i Forening og Slægtskab med Familierne Worm og Bircherod enten selv beklædte eller idetmindste besatte næsten alle Universitetsembeder. I de følgende 9 Aar var R. Amanuensis hos denne Mand, til hvem han senere ved Ægteskab med hans Datter skulde komme i nøiere Forhold. I de 4 sidste af disse Aar foretog han tillige med sin Lærer, der udentvivl paa alle Maader styrkede og nærede de Anlæg for de mathematiske Videnskaber, som han her fandt saa skjønt forenede, vidtløftige Forarbeider til en fuldstændig Udgave af Tycho Brahes Observationer. (Werlauff. Det store kgl. Bibliothek, 2 Udg. 55 o. f. Kästners Gesch. der Math. T. 2, 655). Kong Frederik den Tredie, der baade selv dyrkede Videnskaberne og var dem en værdig Beskytter, besluttede nemlig 1666 at offentliggjøre disse Observationer, der 1662 efter mange Skjæbner vare komne tilbage til Danmark, efter at Tycho ved sin Død i Prag havde overgivet dem til sin Discipel Keppler. Det var saameget

mere nødvendigt at besørge en ny Udgave, da de Skatte, der indeholdtes i disse Samlinger, stode Fare for at tilintetgjøres af Tidens Tand og den tidligere ved Albertius Curtius under Navn af Lunus Barettus i Vien og Augsburg trykte Udgave 1656 deels var i høi Grad unøiagtig, deels ufuldstændig. Redactionen blev overgivet til Erasmus Bartholin og betydelige Pengesummer bleve ham anviste til Arbeidets Fremme. Navnlig blev der udskrevet en Skat af 600 Rdr. paa alle danske Kirker og, til Betaling for 6 Studenter, som skulde besørge Afskrivningen; da denne Sum ikke slog til, bleve andre 600 Rdr. tagne sammesteds fra. Endvidere blev al vis og uvis Indkomst af de Universitetet tilhørende Kirker, Smørum, Gladsaxe og Sæby samt Bradsbergs Amts Kongetiende for Livstid givne Bartholin, hans Hustru og et af hans Børn; Kommercecollegiet fik Ordre til at skaffe 2000 Riis Papir til Trykningen. Vi tør vel antage, at Rømer i sin Stilling som Famulus eller som Bartholin selv kalder ham i en Opsats foran Observationerne af 1563, „Min Domesticus Mons. Rømer" har nydt en ikke ringe Deel af de her opregnede Indtægter, saa at hans Livsophold har været ham sikkret, idetmindste saalænge disse Arbeider stode paa; thi det sees af Bartholins nysnævnte Opsats, at en stor Deel af Arbeidet paahvilede ham, idet han først alene foretog en Conferering af Afskrifterne med Originalen og dernæst en lignende i Forening med Bartholin.

Beskjæftiget med dette Arbeide og fortsatte Studier af Mathematik og Astronomi var R. i det Bartholinske Huus til 1671, da der indtraadte en Begivenhed, som skulde have den største Indflydelse paa hans senere Skjæbne.

Ludvig 14 havde 1666 oprettet academie des sciences for de Videnskaber, som Franskmændene med et træffende Navn kalde de exacte, og omtrent samtidig bygget et Observatorium i Paris. (Montuclas Histoire des Mathematiques I, 487 o. f.) Colbert, paa hvis Raad dette var skeet, vidste ogsaa at tilveiebringe de ikke ubetydelige Kapitaler, der

vare nødvendige hertil; thi man vilde overstraale England, hvor Karl I paa samme Tid havde stiftet et lignende Akademi og paabegyndt Bygningen af Observatoriet i Greenwich. (Cassini i Arago Biograph. des celebr. astron. III, 315 og Montuelas, Hist. des Mathematiques II paa flere Steder). Derfor blev den berømte Cassini kaldet fra Bologna til Paris og Richer sendt til Cayenne for der at anstille Observationer, medens Jesuiten Jean Picard (f. 1620 † 12te Sept. 1682) (Arago Art. Picard. Voyage d'Uranibourg; Anciennes Memoires de l'acad. d. scien. VII, I, 198 o. f. Ouvrages de Math. p. P. Amst. 1736 p. 67 o. f. Montuclas II, 571. Duhamel. Hist. acad. reg. scient. Paris. 1701. 104.) gik til Hveen for der at bestemme Uranienborger Observatoriets Beliggenhed, som det var nødvendigt nøiagtigt at kjende, hvis man skulde drage Nytte af Tychos Arbeider, der for størstedelen vare udførte der. Vel havde han selv astronomisk bestemt Stedet, men med Instrumenter, der ikke kom dem nær i Godhed og Fiinhed, som man nu havde, og man maatte altsaa vide, hvor stor en Afvigelse der var mellem hans Bestemmelser og Sandheden, til Sammenligning med de Iagttagelser, der foretoges i Paris. Picard reiste da, forsynet med Anbefalinger til den danske Regjering, til Kjøbenhavn, hvor han ankom 1ste August 1671. Bartholin fik af Christian 5 Befaling til at gaae ham tilhaande, og den 6te Sept. seilede Picard til Hveen, (Picard anf. St.) „accompagné de Mons. Erasmus Bartholin et d'un jenne Danois, nommé Olaus Roemer que Mons. B. m' avoit faire connaitre, et qui étant ensuite venu en France avec moi fut nommé membre de l'academie des sciences, ou il a donné plusieurs marques de son rare genie et de son esprit." Bartholin vendte snart tilbage til Kjøbenhavn for der at foretage Observationer, der corresponderede med de paa Hveen anstillede, medens Andreas Spole, dengang mathematisk Professor i Lund, gjorde det Samme i Landskrona. Et Anfald af Skjørbug, som han havde paadraget sig i det for ham uvante Klima, nødte Picard til ogsaa at begive sig til Kjøbenhavn,

efterat have overgivet Ledelsen af Observationerne paa Hveen til Rømer og „Sieur Villiard“ sin Medhjælper. Denne lader imidlertid ikke til at have udrettet Synderligt, og det er altsaa R., som Picard kunde takke for de Resultater, han opnaaede, idet han nemlig overbeviste sig om, at Tychos Bestemmelser med Hensyn til Bredden saa temmelig kom hans nær, idet der kun var omtrent 1 Minut Forskjel; i den ved Tycho bestemte Meridianretning fandtes derimod, ved at gjentage Azimuthbestemmelsen for flere omkring liggende Kirketaarne paa Sjælland og i Skaane en ikke ubetydelig Forskjel.

At Rømers Arbeide ingenlunde var let, kan deels sluttes af Picards rosende Udtalelse derom, deels af den Omstændighed, at Stedet, hvis Beliggenhed han skulde bestemme ikke længere var til, idet Uranienborgs Bygninger saa hurtigt vare ødelagte ikke af Tiden, men af Menneskehaand, at der ikke engang var Ruiner tilstede, som kunde angive, hvor Observatoriet havde staaet. Endnu inden R. forenede sig med de Andre i Kjøbenhavn, gjorde han en mærkelig Iagttagelse af Jupiters første Drabant 25de Octbr. 1671, en Iagttagelse, som, gjentagen med Iver i de følgende 5 Aar, frembragte den Theori, der skulde gjøre hans Navn udødeligt.

I Kjøbenhavn hengik nu Vinteren 1671—72 med at ordne det Udbytte, som man havde gjort paa Hveen, og under disse Beskjæftigelser fik Picard Leilighed til at gjøre sg bekjendt med det Materiale, som B. og R. havde samlet til den paatænkte Udgave af de Braheske Observationer. Der var rigtignok allerede trykt en Prøve (Specimen recognitionis 1668); men dernæst var der indtraadt en Standsning i det hele Arbeide, tildeels fordi Frederik 3, dets Ophavsmand, var død (1670) og hans Efterfølger Kristian 5, der intet Begreb havde om Videnskabernes Betydning, ikke havde nogen Interesse af at see det fremmet; det var derfor ikke underligt, at Picard, som indsaa, hvilken Betydning en saadan Udgave vilde have, søgte at faae Tilladelse til

at tage saavel Afskrifterne som Originalerne med sig til Frankrig for der at faae dem trykte.

Inden den kgl. Tilladelse blev givet, opnaaede Picard et andet og vistnok vigtigere Resultat, idet han fik R. til at følge med tilbage til Frankrig, for der deels at uddanne sig videre og deels at gjøre de Kundskaber og den Dygtighed gjældende, som her for Øieblikket ikke kunde anvendes. Og ikke tør man regne ham det til Last, at han saaledes forlod sit Fædreland; hvor lidet gunstige Forholdene i Hjemmet dengang vare for Videnskaben, havde allerede hans store Forgjænger Tycho Brahe altfor godt maattet minde ham om. Det var dengang desuden en mere almindelig Skik end nu, at unge Videnskabsmænd i nogle Aar besøgte fremmede Lande og Universiteter, og R. bandt sig ingenlunde til at blive i Paris; men der kunde han udvide sin Synskreds ganske anderledes end paa det af Bygninger fra alle Sider omgivne runde Taarn i Kjøbenhavn. Han glemte, som Eftertiden viste, heller ingenlunde sit Fædreland.

Endelig fik Bartholin ved kgl. Brev af 11te Jan. 1672 Befaling til at overgive den omtalte Afskrift til Picard mod dennes Revers og Originalen til R. ligeledes mod Revers (3die Apr. 1672) paa den Betingelse at de begge skulde leveres til „Vores Envoyé extraordinaire Otte Rantzau," hos hvem de skulde bero, dog saaledes, at de frit kunde benyttes til Trykningen af Værket; naar dette var fuldført, skulde de hjemsendes.

Med denne Erhvervelse, som Picard selv ansaa for den bedste Frugt af sin Reise, kom han med Rømer i Sommeren 1672 til Paris. Hævet over al Jalousi paa den Medbeiler, han havde i sin danske Reisefælle, arbeidede han utrættelig paa at faae dennes Fortjenester anerkjendte. Akademiet ilede med at følge hans Anmodning og i samme Aar blev Rømer optaget som dets Medlem. Ludvig 14, der med Begjærlighed greb Leiligheden til at vise sig som Videnskabens høimodige Mæcenas, tilstod paa sin Side en

aarlig Pension og ansatte ham som Medhjælper ved det store Pariser Observatorium med fri Bolig paa dette.

Rømer havde saaledes al mulig Grund til at være tilfreds med det forandrede Opholdssted, og skjøndt hans senere Opdagelser ikke fandt den velvillige Anerkjendelse hos hans franske Omgivelser, som Efterverdenen har givet dem, har han idetmindste aldrig havt Aarsag til at beklage sig over Picard, der i det Hele mere tog Hensyn til Videnskabens Tarv end til sin Person, Noget, som han i høi Grad viste ligeoverfor den temmelig fordringsfulde Cassini. Det er derfor saameget mere kun en simpel Retfærdighed, der byder at fremhæve denne Picards Imødekommen, som man har beskyldt ham for at have anvendt Rømer til at afpudse Glassene i sine Kikkerter. (Dictionaire de Mathematique hos Montuclas II, 579).

Det første Arbeide, Rømer havde at besørge i Paris, var nu at lade de Braheske Observationer trykke; men heller ikke her lykkedes Foretagendet. Den paa denne Tid udbrudte Krig med Holland (1672—9) tog fra nu af alle Kræfter i Beslag, fordrede alle Statens Pengemidler, og da Rømer senere forlod Frankrig, blev ved Colberts Død (1683) den hele Plan opgivet. Trykningen var forresten begyndt; Udstyret var kongeligt og det vilde udentvivl være blevet en Brahe værdig Udgave, hvis ikke de nævnte Omstændigheder vare indtraadte. (Werlauff anførte Sted, Dänische Bibliothek VIII, 684. Bailly Gesch. d. neur. Astron. II. 367, Bartels Overs.). Originalen kom senere til Danmark; den med Rømers Bemærkninger forsynede Afskrift maa findes i Akademiets Arkiv.

Men selv om dette Foretagende ikke lykkedes, fandt Rømer dog nok at gjøre i Paris, der dengang mere end nu var Hovedstaden for Alt, hvad der hørte til Videnskab og Kunst. Naturvidenskaberne og ikke mindre Astronomi vare i den første Halvdeel af 17de Aarhundrede ikke blevne staaende ved de Resultater, som de ved Tychos Død havde opnaaet. Navne som Kepplers og Galileis vidne tilstræk-

kelig om den storartede Flugt, Videnskaben tog, og dens Fremskridt blev ikke ringere ved de mange i forskjellige Retninger gaaende Opdagelser, der skyldes Mænd, som Descartes, Cassini, Picard, Newton, Flamstead, Halley foruden mange Andre. Med to af disse Mænd, Picard og Cassini, skulde Rømer leve i et nøie og fortroligt Forhold i de følgende 10 Aar; de havde begge allerede udmærket sig og det var naturligt, at han higede efter at stille sit Navn ved Siden af deres. Foreløbig maatte han dog lade sig nøie med at deeltage som Picards Medhjælper i de Iagttagelser, der anstilledes over Mars i Aarene 1672—3. (Duhamel 107). Imidlertid benyttede han flittigt de udmærkede Instrumenter, der vare opstillede i Pariserobservatoriets Bygninger „le plus somptueux monument, qu'on ait jamais consacré à l'astronomie", som Lalande kalder det. (Lalande Astronomie, Paris 1792, I. Fortalen). At hans Flid og Dygtighed som Observator ikke har været ringe, derom vidne Akademiets Aarbøger. Men snart skulde han komme til at skaffe sig et endnu berømtere Navn end det, han som Observator havde erhvervet, idet vedholdende Iagttagelser og Undersøgelser af eet Fænomen skulde bringe ham til Opdagelsen af et andet, hvis Constatering gav en af Verdenssystemets Grundlove. Det er nu ikke blot det, at han kom til at gjøre denne Opdagelse; saaledes er det jo saa ofte gaaet, at det, der har gjort Epoke i Videnskaben, er blevet fundet, uden at man iforveien har havt nogen Anelse derom og idet man i Grunden søgte noget ganske Andet. Men det er den geniale Maade, hvorpaa han vidste klart og tydeligt at forme sin Opdagelse til den Theori, hvorom I. L. Heiberg synger:

Tankefast
Rømers Aand udmaalte Lysets Hast.

Cassini havde tidligt henvendt sin Opmærksomhed paa Jupiters Drabanter, som Galilei havde opdaget i 1610, (Montuclas II. 578 og Duhamel 148 o. f. Humboldts Kosmos III. 70 samt Anm. S. 32. Schumachers danske Overs.)

idet han havde indseet Vigtigheden af at beregne deres Stilling for den astronomiske Topografi. I et Program, som han udgav i August 1675, underretter han Astronomerne om den mærkelige Omstændighed, at den første Drabant viste sig snart tidligere snart senere end den efter Beregningen skulde; saaledes vilde den vise sig den 16de Nov. 1675 10 Min. senere. Denne Uregelmæssighed syntes efter hans Mening at være knyttet til Jupiters Afstand fra Jorden. Vi vide ikke, om Rømer allerede dengang havde forstaaet, hvad der var Grunden hertil; men saameget er vist, at han i flere Aar havde observeret den nævnte Uregelmæssighed; det siger Cassini selv*). Iøvrigt havde Cassini allerede opstillet en Hypothese, som uden Tvivl vilde have ført ham til det rigtige Resultat, hvis han ikke havde opgivet det Hele af en Grund, der nedenfor skal omtales. Rømer vedblev derimod med sine Forskninger og kom ved at undersøge Grunden til denne Omstændighed til den overraskende og mærkværdige Opdagelse af Lysets Hastighed, idet han saa, at den omtalte Uregelmæssighed hidrørte fra hint Fænomen. Han kunde saaledes 22de Nov. 1675 forelæse i Akademiets Møde en Afhandling de diffusione luminis succesiva (om Lysets successive Forplantelse), som han, i Modsætning til den herskende Cartesianske Lære, at Lyset forplantede sig in instanti, meente ikke at være umærkeligt for Tiden. Descartes havde nemlig opstillet den Paastand, at dersom f. Ex. en Straale udgaaer fra Solen, vil den i samme Øieblik, den udstraaler, naae Jorden, eller

---

*) M. Roemer expliqua trés ingenieusement une de les inegalités, qu'il avait observées pendant quelques années dans le premier satellite, par le mouvement successive de la lumiére, qui demande plus de temps à venir de Jupiter à la terre, lorsqu'il en est plus éloigné que quand il en est plus près. Cassini: Traité de l'hypothese des sattellites de Jupiter, mem. de l'acad. avant 1699. Horrebow, III. 115 o. f., 241 o. f. Hoga Cometerne 1781, 435.

med andre Ord, ingen Tid bruge til at bevæge sig. Rømer derimod viser, at det ikke kan være Tilfældet. Naar man nemlig observerer Jupiters første Drabant i det Øieblik, den indtræder i den af Jupiter i Verdensrummet kastede Skygge, hvorved den altsaa bliver usynlig for os, eller i det Øieblik den igjen udtræder af samme, hvorved den igjen bliver os synlig, da indtræde disse Momenter ikke paa den Tid, som Beregningen angiver, men desto senere jo længere Jupiter er fra Jorden. Det viser sig saaledes, at, naar Jorden er Jupiter nærmest, eller denne er i Opposition til Solen, vil en Lysstraale fra Planeten komme 16′. 26″ tidligere til Jorden, end naar Jorden er længst borte fra Jupiter eller denne er i Conjunction til Solen. Disse 16′ 26″ bruger altsaa Lyset til at gjennemløbe Jordbanens Diameter, eller da det Halve heraf er Jordens Afstand fra Solen, bruger Lyset for at komme fra Solen til Jorden lige 8′ 13″. Denne Talangivelse har Rømer forresten ikke; thi efter hans Beregning skulde Lyset bruge 28′ 20″ til at gjennemløbe Diameteren; senere Beregninger have imidlertid viist, at hans Angivelser ere urigtige, og at det forholder sig saaledes, som ovenfor er berettet. Det er navnlig Bradleys Opdagelse af Aberrationen 1728, der har viist dette. Naar man nu veed, at Jordbanens Diameter er omtr. 41000000 Mile, er det let at udregne, at Lyset gjennemløber 42000 Mile i 1″.

Rigtigheden af denne overraskende og vigtige Opdagelse tog det imidlertid Tid yderligere at godtgjøre, og vi see af et Brev til Huygens (30te Sept. 1677)*), som havde ønsket nøiere Oplysninger om Opdagelsen, hvorom han havde læst en Beretning i et engelsk Blad, at det først var i Septbr. 1676, at han kunde forelægge Akademiet (Journal des Sçavans Dec. 1676 p. 133) Beviserne for sin Theori.

---

*) Horrebow III. 126—131. Huygens var tilligemed Newton strax gaaet ind paa den Rømerske Theori, medens Cassini modsatte sig den. Se nedenfor.

For yderligere at vise Bevægelsen af Lyset, construerede han en Maskine, det saakaldte Jovilabium, hvorved han kunde vise Jupiter og dens fire Drabanters Bevægelse om den. Denne forelagde han Akademiet i Dec. 1676 (Duhamel p. 176).

Saasnart Opdagelsen blev bekjendt, modtog Rømer fra alle Sider de mest smigrende Lovtaler og Udmærkelser. Ludvig 14 gjorde ham til Lærer for Dauphin og bevidnede ham paa andre Maader sin Gunst, og fra Danmark modtog han Udnævnelsen (3die April 1676 i Consist. Arkiv No. 151) til Professor designatus mathematum superiorum (Astronomi), dog uden Løn. Hans Theori skulde dog ikke gaa fri for Indvendinger (Horrebow III; Memoires de l'acad. f. 1707 p. 32); thi Cassini, der jo allerede havde søgt at løse Opgaven, fremførte som Modbeviis det, som havde standset ham i hans Forsøg paa at forklare Fænomenet; han kunde nemlig ikke oplyse den Besynderlighed, at man ikke ved de andre Drabanter kunde paavise den samme Uregelmæssighed som ved den første. Grunden dertil laa deri, at de store Perturbationer, som disse Drabanter undergaae i deres Bevægelse, dengang vare ubekjendte, saaledes at den fra Lysets Forplantelse hidrørende Uregelmæssighed ikke lod sig skjelne fra de øvrige. Men denne Opposition ligesaavel som en anden, som den berømte Maraldi, understøttet af la Hire, reiste, er forlænge siden beseiret, og de smaae Misforstaaelser og mindre nøiagtige Beregninger, som Rømer havde gjort sig skyldig i, ere rettede. Hans Berømmelse vil derfor staae uanfægtet, saalænge Lyset er til.

Vi have fulgt Rømer til 1677, paa den Tid, da hans Theori var fuldtudviklet og da Astronomerne saae hen til ham som en anden Tycho; det bliver dog nødvendigt at omtale nogle andre Arbeider, udførte i Aarene 1674—77. Ludvig den 14de, der havde bemærket den Indsigt og Dygtighed, Rømer havde i Mekaniken, besluttede at drage Fordeel heraf ved de storartede Værker, der udførtes i Ver-

sailles*). De Danske, der have seet de berømte Vandspring ved dette Slot, vide maaskee ikke, at disse for en stor Deel skyldes deres berømte Landsmands Duelighed; i flere Aar ledede han i Forening med Picard Udførelsen af dette saa overmaade besværlige Værk, ligesom han senere indrettede lignende Fontainer i Marly. Beskæftigelsen hermed, som holdt ham borte fra Paris i længere Tid, hindrede ham dog ikke fra andre Arbeider og Opfindelser; saaledes kunde han 1675 forelæse Akademiet en Afhandling (Montuclas II. 487 og Duhamel 150), om Construction af Hjultænder ved Hjælp af Epicycloiden. Men heller ikke denne Opfindelse skulde han faae Lov til at beholde; la Hire, der synes at have været hans bittre Fjende, hvortil vel ogsaa Rømers særegne Karakteer kan have bidraget Noget, paastaar, at han er den egentlige Opfinder, at han allerede 1674 har meddeelt sin Opfindelse til Picard, Auzout og Mariotte og at altsaa Rømer falskeligen har tilegnet sig Noget, som egentlig tilkommer ham. Men foruden Picards Vidnesbyrd have vi endnu Leibnitz's Beretning (Leibnitzii & Bernoulli Epistolæ, II. 178), at han 1672 almindelig hørte Rømer antaget som Opfinder.

I det Hele taget havde den praktiske Mathematik og navnlig Mekanik en stor Interesse for ham. Ved at gjennemlæse Akademiets Memoirer vil man finde omtalt, snart smaae Afhandlinger om forskjellige Spørgsmaal henhørende hertil, snart mekaniske Maskiner til Brug ved videnskabelige Experimenter og i det praktiske Liv**). Men over

*) Brevet til Duhamel og Huygens ovenfor, der omtaler at Picard i længere Tid maatte opholde sig i Paris paa Grund af Sygdom.

**) Akadem. Memoires 6, 708 & 711. De crassitie et viribus tuborum in aquæductibus secundum diversas fontium altitudines diversosque tuborum diametros. Experimenta circa altitudines et amplitudines projectionis corporum gravium instituta cum argento vivo a D. Römero. Machines approu-

alt dette glemte han ikke Astronomien, der tvertimod i høi Grad lagde Beslag paa ham; han fremviste i April 1678 sin Saturnsmaskine, der paa lignende Maade som Jovilabiet fremstillede den og dens Drabanters Bevægelse om den, en Maskine, der kom ham til stor Nytte ved de Observationer, han fra 1678 anstillede tilligemed la Hire og Cassini over denne Planet. Han afbrød dem kun en kort Tid 1679, (Journal des Sçavans 17de Marts 1678, Voyage d'Uranienbourg 268), da han paa Akademiets Opfordring reiste til London for at undersøge Pendulets Længde der, hvilket Ophold for hans egen Person blev ham saare behageligt derved, at han stiftede Bekjendtskab med de store Astronomer Newton, Flamsteed*) og Edmund Halley. Denne Reise havde vendt hans Tanker paa Hjemmet, som han higede efter at gjensee; men endnu stode Arbeider tilbage i Paris, der maatte fuldføres. Det var Instrumenter af forskjellig Art, som han allerede tidligere havde opfundet, men endnu ikke udført; thi de fleste af hans Instrumenter ere forfærdigede af hans egen Haand, men det grovere Arbeide er af Haandværkere. Det var saameget nødvendigere at gjøre dette, som de for ham skulde blive særdeles vigtige ved hans senere Observationer. Det var Traadmikrometret (til Maalingen af smaa Buer paa Himmelen) Kikkerten med Traadgitteret (tubus cancellatus) og Amphiopatetica som alle efter Horrebows**) Optegnelser skulle være opfundne

vées par l'acad. royale d. scienc. 17, 35, I. 79—93. Journal des Sçavans 1681 p. 41, 1682 p. 56, citerede af Worm og efter ham af Andre, indeholde Intet om Rømer; det er mærkeligt, at O. Wolff med sit Kjendskab til den franske Literatur har begaaet den samme Feil.

*) Vi have et Brev til denne fra 1701 omtrent. Horrebow III. 80.

**) Horrebow III. 81, efter en Notice af Rømer fra den 4de April 1728, der imidlertid gik tilgrunde ved Ildebranden, saa at Horrebow paa anførte Sted citerede efter Hukommelsen.

før 1676, det første endog allerede 1672. Endnu modtog han en ny Æresbeviisning ved et Besøg, Dauphin aflagde ham paa Observatoriet, en Opmærksomhed, som vi fra Tycho vide ansaaes paa de Tider for meget stor. Han havde to Maskiner, som han ønskede at fuldføre selv som sædvanlig; men Længslen efter Hjemmet bragte ham til at lade den berømte Mekaniker Thuret gjøre Arbeidet færdig. Det var hans Maanemaskine og Planetmaskine, fremviste for Akademiet 1680 (Duhamel 165). Af Planetmaskinen forfærdigedes flere Exemplarer for Pariserobservatoriet, Kongen af Siam og Keiseren af China*); den sidste Monark blev saa henrykt over den europæiske Opfindelse, at han tillod Jesuiterne, som havde medbragt den til China, at forkynde Christendommen uhindret i sit Rige.

Om Rømer havde nogen anden stærkere Opfordring til at komme hjem end sin Længsel, (hans Professorbestalling indeholder ikke nogen Befaling dertil) kan ikke med Vished afgjøres, skjøndt det vel gjerne kunde være, at man ønskede at benytte ham her; men saameget er vist, at da han var kommet til Kjøbenhavn i Foraaret 1681, tøvede han ikke med at føre sin fordums Lærers eneste Datter, Anna Maria Bartholin, til sit Huus som sin lykkelige Hustrue. Hvis han imidlertid havde troet, at der skulde levnes ham Tid til at sunde sig noget herhjemme, blev han skuffet; man trængte altfor meget til hans Bistand til, at man kunde lade Tiden gaae hen, uden at anvende hans Tjeneste, og strax efter sin Hjemkomst modtog „Vores Mathematicus Ole Rømer“ et kgl. Rescript (2den April 1681) (Tegnelser over alle Lande i Geheimearkivet) til at indtræde saavel i Brolægnings-, som Vandcommissionen for Kjøbenhavn. Og dette Hverv blev endnu i samme Aar fulgt af et andet, endnu besværligere, men ogsaa endnu ærefuldere. Det var Indførelsen af en ny Matrikel, som han

*) Itinerarium Siamense I. 185 og Frederik Snedorfs saml. Skft. 6. 237 „Saaledes flettes den snoede Kjede.

tilligemed sin Collega Professor Dinesen (Oxendorph) skulde forestaae. Det turde her være passende ved et Par Ord at minde om de daværende danske Forhold og de Principer, som ledede dem. Revolutionen af 1660 havde lagt al Magt i Souverainens Haand, og denne Magt blev snart et Tugtens Riis for dem, der ikke godvillig underkastede sig dens strenge Befalinger (Smlgn. P. W. Becher Saml. t. Danm. Hist. under Frederik III. I). Den Frihed i Tale og Skrift, som endnu 1656 havde givet sig tilkjende i Dedikationen foran Arent Berntsens „Danmarckes og Norgis fructbar Herlighed", svandt for en krybende Underdanighed der gik endnu videre i det følgende Aarhundrede. Den friere Udvikling af tredie Stand, som man skulde have troet paa enhver Maade at ville være blevet fremhjulpet, standsedes og hemmedes. Medens de politiske Rettigheder indskrænkedes og den danske Nationalitet ved Tydskernes større og større Indtrængen i de høieste Regjeringsposter tilsidesattes, fremmedes dog det materielle Velvære, forsaavidt man paa de Tider havde noget Begreb derom, deels ved en forbedret Retsordning deels ved gjennemgribende Forandringer i Administrationen, deels ved mange Reformer paa det financielle, commercielle og industrielle Gebeet, i det Hele i Alt, hvad der vedkom den indre Forvaltning. Her vilde man altsaa have Brug for Mænd, der med Sagkundskab og Dygtighed til at finde, hvad der skulde reformeres, hvad der skulde sættes istedetfor det Gamle, ogsaa forstod at udføre praktisk, hvad der var opstillet theoretisk. Der kunde ikke være Spørgsmaal om, at Rømer var en saadan Mand, hvis Tjeneste i fuldt Maal kunde anvendes, og vi skulle snart see, at den blev anvendt.

Allerede i længere Tid havde man følt Savnet af en sikker og fast Bestemmelse for Skyldsætningen af de forskjellige Jorder, hvoraf Afgifter skulde svares. Den tidligere Vurdering af Jorden efter Mark Guld og Sølv*) som var

*) Langebek scriptores 75. 507 o. f.

bestemt i Jydske Lov 1—44 og 3—12 var i Tidens Løb blevet afløst af en anden Skyldsætningsmaalestok, en Methode, som stod i Forbindelse med det aftagende Antal af Selveierbønder. For nu bestandig nøiagtig at vide, hvormeget deres Bønder havde at udrede, indrettede Herremændene de saakaldte Jordebøger (Matrikler), hvori indførtes de forskjellige Afgifter, som skulde betales. Men da Afgifterne vare af høist forskjellig Art, beregnede man alle disse Landgilde Species efter Hartkorn, idet man istedetfor at angive alle de enkelte Afgifter, der svaredes in natura, slog dem sammen i et saa stort Antal Tønder Rug eller Byg, som i Værdi svarede til alle Afgifternes Sum. Ordet Hartkorn betyder nemlig haardt Korn (Rug eller Byg) i Modsætning til blødt (Havre); Benævnelsen findes først i et Mageskiftebrev af 1580 (Gram, Videnskab. Selskabs Skrifter 5, 167). Herpaa grundede sig den første almindelige Jordebog af 1664, idet alle de enkelte Matrikler af Adelen indsendtes til Rentekammeret, hvorpaa da Afgifterne af alt Jordegods, som skulde svares til Kronen, beregnedes i Hartkorn.

Men denne Skyldsætning efter Landgilden var høist ubillig og uretfærdig; eftersom Landgilden ikke var eens overalt, fremkom der hyppige Klager, som endelig bevægede Kristian den 5te til at bringe en Reform i denne vigtige Sag istand. Ved Rescripter af 16de April og 27de Mai 1681 og 15de, 18de og 28de Febr. 1682 blev det befalet, at der skulde foretages til Grundlag for en ny Skyldsætning en almindelig Opmaaling og Taxering af Sjælland, Fyen og omliggende Øer; men det maa bemærkes, at der endnu kun var Tale om Agerjord. Øerne inddeeltes i 7 Districter, i Spidsen for hvert stilledes en Ingenieur med 26 Landmaalere, 26 Conducteurer og 26 Taxeringsmænd under sig og desuden en Overtaxationscommission af tre Medlemmer til Paakjendelse af Indsigelserne mod de ansatte Skatter. 1683 24de Marts udvidedes Landmaalingen til Jylland, som ligeledes blev inddeelt i 7 Districter. Kun langsomt foregik det hele Arbeide, deels fordi der skulde foretages saa

mange specielle Maalinger og det gjordes nødvendigt tillige at afgjøre alle Indsigelserne mod Skatteansættelserne (hvilket forresten blev udført temmelig vilkaarligt; saaledes var der i Fyen kun indrømmet 8 Dages Frist); deels fordi det anvendte Personale, som forstørstedelen bestod af de fra den sidste Krig afskedigede tydske Soldater, voldte Besværligheder ved Indkvarteringen (saaledes i Odense, 29de Octbr. 1682 (gl. Stil) hvorom Bircherod fortæller)*). Men endelig i 1686 var Alt saavidt fremmet, at Rømer og Dinesen kunde gjennemgaae det Hele og endelig 1687 kunde han forelægge Kongen det, hvorefter 8de Mai 1688 den kgl. Stadfæstelse fulgte; den originale Hovedprotokol over Matriklen er dog først dateret 1690 og efter Mandix (d. Kammervæsen) var hele Arbeidet først fuldført i dette Aar. En Kopi af den er i Geheimearkivet. Dettes Aarsberetning 1 B. LI**).

*) Molbecks Udgave 219. Thestrup fortæller, at Landmaalerne meget ofte vare berusede, naar de udførte deres Forretninger; de „lagde sig mest efter Kvindfolk, Drikken og Fraadsen". Thestrups danske Krigsarmatur 1756 S. 420.

**) I det citerede Hdskrift findes foruden de omtalte Tabeller tillige en Forklaring over Matriklens Indrettelse, ledsaget af en Dedikation til Kristian den 5te, hvori mindes om de tre Hovedforetagender, der indførtes under denne Konge, den danske Lov, Matriklen og Maal og Vægt. Om Matriklen siges, at den „er indskrevet i Tidens og Evighedens Protokol", „hvori Retfærdigheds Haand med Ziffer og Nummer, Efter hver Mands Eiendom Beregner hver Mand til Skat, som Alle er Kongen skyldig". Det Hele ender med følgende Vers:

Gud signe Christian,
Som lod vor Land saa maale,
At Agermand sin Skat,
At give kunde taale,
Tak Danske Konning, Tak
For denne Nye-Aars Gave,
At fattig Bonde Tarf,
I Liighed kom og Lave,

Hovedtrækkene i den nye Ordning af Skyldsætningen, som kom til at gjælde for de næste 150 Aar, indtil den nye Matrikel af 1844, er i Korthed følgende: Man bibeholdt Brugen af Hartkorn som Skyldsætningsmaalestok, eller det Forhold, hvorefter enhver Jordlod ansattes til Skat, men tillige kom Hartkorn til at betyde et Stykke Land af en vis Godhed*). De enkelte i Bredde og Længde opmaalte Jordlodder vurderedes og classificeredes efter de af Rømer udarbeidede Tabeller**). Paa Øerne inddeeltes Agerjorden i 4 Klasser; til den første af disse henregnedes al god Rug- og Bygjord, hvoraf 2 Tønder Land udgjorde 1 Tønde Hartkorn; den næste Klasse indbefattede den mindre gode Rug- og Bygjord, hvor der naturligviis var flere Tønder Land paa 1 Tønde Hartkorn; for 3die og 4de Klasses (god og mindre god Havrejord) Vedkommende tiltog Antal af Tønder Land paa hver Tønde Hartkorn. I Jylland maatte man paa Grund af Jordbundens større Afvexling i Godhed opstille

---

Om Tusind Aar imod,
Skal sildig Barn omqvæde,
Hvad got os dette Aar,
Af Danner Konning skede;
Dansk Bonde bag sin Plov
Med Ho, Ho, klemte Stemme,
For dette Naade Wern,
Skal Kongen aldrig glemme.
Saa tit Orion klar
Med Konger Tre oprinder,
Saa tit Kong Christian
Den Femte vi erindrer.

*) Om den Alen, der lagdes til Grund for Opmaalingen, den sjællandske, længere henne.

**) Danske Matrikelstabeller 1687, udgivne af Dinesen og 1769 af Hofman efter det eneste tilbageblevne Expl., (som nu findes paa Kongens Bibl. i den Hjelmstjernske Donation blandt Foliantorne 156), men uden den Dedikation, som omtales i flere af ovenfor citerede Skrifter. Denne findes derimod i det anførte Manuskript, jfr. Aaby, Jordeiendommes Skylds. m. m.

6 Klasser, af hvilke f. Ex. den sidste havde 16 Tønder Land paa 1 Tønde Hartkorn.

Engjorden opmaaltes ikke, men vurderedes blot efter det Kvantum og den Kvalitet Hø, den kunde afgive, og ligeledes som for Øerne og Jylland. Ogsaa bleve Skovene ansatte til Hartkorn tilligemed Molleskyld og Tiender, samt Fiskestader, Færgeløb og Broer. Ved Opgjørelsen af den til Hartkorn ansatte Jord fik man et Beløb af 362,085 Tønder Hartkorn, der var omtrent 80,000 Tønder mindre end efter Matriklen af 1664. Da Staten ikke kunde taale en saa betydelig Forringelse af Indtægter, som dette vilde medføre, corrigeredes Hartkornsansættelsen uden videre ved at give den en vilkaarlig Forhøielse, navnlig i Nyborg Amt.

Paa denne Ansættelse af Jorden til Hartkorn hviler vort hele nuværende Beskatningsvæsen, forsaavidt der er Tale om Jord og dennes Benyttelse, Den hele Matrikulering var jo vistnok god for sin Tid, men foruden alt det, der ellers kan siges imod den, skal der her blot gjøres opmærksom paa, at deels var Opmaalingen langtfra nøiagtig, hvilket dog paa dette Sted ikke videre kan godtgjøres, da man ikke optog Kart over det opmaalte Terrain, deels har Tiden nødvendigviis maattet medføre store Forandringer i Jorderne og disses Behandling. Imidlertid kan Rømers Arbeide derved ikke forringes; fulkomment kunde det ifølge sin Natur ikke være; men der er, selv om ikke andre Vidnesbyrd for dets Fortræffelighed findes, tilstrækkeligt Materiale til en retfærdig Bedømmelse af det i mange og vidtløftige Protocoller over den udførte Maaling og Taxering, som endnu opbevares i Matrikelarkivet; thi ogsaa i disses Indretninger viser sig Rømers Indsigt og Skarpsind. At heller ikke Samtiden i den Henseende dømte ilde om hans Arbeide, indsees vel ogsaa deraf, at Kongen vedblivende indledte ham i mange Sager af Vigtighed og gav ham de Æresbevisninger, som en Borgerlig paa de Tider kunde opnaae; saaledes fik han Sæde i Cancelliet med Titel af Cancellieraad 1688 22de Sept. Meget hellere maa man derfor sige,

at det var godt og nyttigt, at Rømers Genie blev anvendt i praktiske Forretninger, som dog ingen Andre end han kunde udføre, end med Riegels at istemme Klager over, at han derved droges bort fra Videnskaben.

Hvorvel Rømer nok, naar et saadant Arbeide som Matriklens Udarbeidelse paahvilede ham, kunde finde nogen Undskyldning for at han ikke med Iver lagde sig efter Astronomien, maa man dog i ethvert Tilfælde holde ham Adskilligt tilgode i denne Henseende, naar man erfarer, at han næsten var overlæsset med Forretninger og Arbeider af en Udstrækning og Størrelse, hvorom det er vanskeligt at give nogen Forestilling. Vil man gjennemgaae Cancelliets Protokoller fra 1681 af, vil man finde det ene kgl. Commissorium for „Vores Mathematicus Ole Rømer" afløse det andet, og i denne Stilling som teknisk Consulent maatte han jo paatage sig alt dette; men tilsidst kunde han ikke længere bestride det Hele, hvorfor han maatte ansøge om at lade sine Professorpligter udføre af Andre, hvilket da endelig ogsaa tilstodes ham 3die Novbr. 1688. Til denne Art af offentlige Arbeider, han saaledes fik at besørge, hørte navnlig de indviklede og besværlige Forretninger, som medførtes af hans Stilling som Medlem af Commissionen for det Kjøbenhavnske Vand- og Brolægningsvæsen, hvortil mange Sager henhørende til Brandvæsen, Politivæsen o. s. v. sluttede sig, Forretninger, som fra vore Dage vides at være nogle af de meest kjedsommelige og mindst lønnende. Men her kom hans urokkelige Fasthed og Bestemthed, hvorpaa vi ved mange Leiligheder have Beviser, ham ypperligt tilhjælp. I de mange Aar han vedblivende sad i disse Commissioner, virkede han uendelig Meget i disse for en stor By høist vigtige Spørgsmaal; ved hans Ufortrødenhed opnaaede Kjøbenhavn en saa god Vandforsyning, som den paa den Tid kunde faae. Det var udentvivl ogsaa ved hans Foranstaltning, at Kjøbenhavns Borgere ikke længere skulde lade sig lyse hjem af deres Piger og de Fornemme ikke længere skulde lade sig ledsage af Fak-

kelbærere, men at de trygt kunde begive sig til deres Boliger i det Skin, som de nu indførte Tranlygter kastede. Ved denne Forbedring opnaaedes tillige, at man for første Gang fik et fast organiseret Vægtercorps. Derimod med Bestemthed vide vi, at Rømer har havt en væsentlig Deel i Forordningen af 10de Januar 1698 om ny Vægt og Maal.

Han havde allerede i Frankrig givet sig af med Undersøgelser af denne Art; saaledes havde han i Academiet 1677 forelæst en Afhandling de statera danica; men efter sin Hjemkomst fik han ved Matrikuleringsarbeiderne fornyet Anledning til at regulere dets ældre Maal og Vægt. Tidligere var denne nemlig forskjellig i Landet; rigtignok havde Christian den Fjerdes Reces 2 Bog II Kap. 1643 afskaffet de forskjellige Tøndemaal, men medens en Tønde Korn i Sjælland og Skaane indeholdt 6 Skjepper, havde den i Fyen og Langeland 8. Paa lignende Maade forholdt det sig med Alenmaalet; saaledes vare ti jydske Alen lige med 9 sjællandske o. s. v. Alt dette maatte volde en forfærdelig Forvirring, og Commercecollegiet, under hvem Maal og Vægt sorterede, ansaa det ogsaa for paatrængende nødvendigt at bringe en Reform istand. Men det vilde være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, paa eengang at afskaffe det Gamle; man maatte foreløbig see gjennem Fingre dermed og i det Hele lempe sig efter Omstændighederne. Forordningen af 1ste Mai 1683 bestemmer derfor ogsaa, at vel det af Rømer foreslaaede Maal og Vægt skal antages, men fastsætter ogsaa, at det ikke skal regnes saa nøie, om der skulde mangle Noget i de nye Maal. Under Commercecollegiet, hvis Medlemmer dengang vare Michael Vibe, Jørgen Elers, Peder Brandt og Jean Juel, oprettedes ved Rescript af 17de Juli 1683 et saakaldet „Probe Contor," hvor „Ole Rømer skulde probere og fidimere al Vægt og Maal førend det stempledes og brændtes, af de dertil Deputerede," der for Kjøbenhavn skulde være Byens Magistrat og for de øvrige Provindser Commercecollegiet. Men de bestandig indløbende Klager be-

virkede, at Rømer 15de Juli 1690 udnævntes til Inspecteur over Vægt og Maal og vedkommende Embedsmænd fritoges for deres Hverv. Endelig forbødes ved Forordning af 10de Januar 1698 paa det Strængeste al ældre Vægt og Maal og det i 1683 indførte skulde fra nu af bruges som det ene gjældende. Man gik saavidt i sin Forfølgelse, at der gaves Befaling (jevnf. Cronholms Skaanes polit. Hist. 2, 163,) til at gaae omkring paa Landet og ituslaae alle Bøndernes Lodder, Alner og Tønder. Ved denne radikale Fremgangsmaade var da ogsaa idetmindste fra den Side det Nye betrygget, og, for at det ikke skulde udsættes for Forfalskning, blev det bestemt, at Originalerne til den nye Maal og Vægt skulde bevares i Kjøbenhavn, hvor Lodderne endnu findes paa Rosenborg, medens Magistraterne i de fem Byer, Kjøbenhavn, Aarhuus, Aalborg, Christiania og Bergen skulde have Modeller heraf, for at besørge Maal og Vægt forfærdigede under streng Kontrol, til Brug i det daglige Liv. Kun Magistraten i Kjøbenhavn maatte lade stemple og brænde al Vægt over 8 Pund samt al Sølvvægt og efter de kjøbenhavnske Modeller skulde de andre Modeller i Eftertiden gjøres, saafremt nogen maatte bortkomme. Idet Rømer aldeles forlod det Gamle, gik han dog forsaavidt ud derfra, som han fastsatte den „rette danske Alen*) til et uforanderligt Fundament for al Vægt og Maal i Rigerne.“ Herpaa byggedes det hele System; den danske Potte skulde være $\frac{1}{32}$ af en Kubikfod, den danske Korntønde 4½ Kubikfod, og det danske Pund $\frac{1}{62}$ af en Kubikfod eller $\frac{1}{62}$ af 32 Potter fersk Vand. De forskjellige Over- og Underafdelinger af disse Maal ere saa vel bekjendte, at det ikke behøves at opregne dem. Hvad der har ledet til denne Antagelse af Alnen som Grundmaal og de deraf flydende Forhold, kan heldigviis oplyses, skjøndt den i Geheimear-

*) Den rhinlandske; den gamle sjællandske Alen, som blev brugt ved Matrikuleringen, forholder sig til den danske Alen som 1007 til 1000.

chivet·opbevarede Original af Forordningen af 10de Januar Intet siger derom. Den omtaler blot, at Rømer er gaaet „De befalede Commissioner tilhaande.“ De nærmere Undersøgelser kjendes desværre ikke, men Resultatet fortælles saaledes med Jens Dinesens Ord, (i det flere Gange anf. Hndskr.): „. . . Men om baade gammel og ny indrettet dansk Alen eller Fodmaal, som og alle andre Nationers Alen og Mensur, af hvilke kunde haves nogen Proportion til det danske Alenmaal, vare borte og forkomne, da dog at finde danske Alens Længde af en simpel Pendule, hvis hver — — eller Vibration viser een Secund i Tiden. Thi dersom samme Secund Pendules Længde — fra øverste Punkt af hvilken Traaden hænger til det Middelste af Kuglen at regne — deles i 10000 lige Dele er Landmaalings Alens Længde deraf 6347 Dele og den ny indrettede Alens Længde 6300 Dele, hvis Halvpart er en dansk ny Fod, over hvilken, dersom gjøres en Kubus, er $\frac{1}{32}$ Deel af samme Kubus en dansk ny Potte.

Ja endog dansk Alens Længde findes uden Henseende til denne Secund Pendule at vide; thi dersom Landmaalings Alen er saa lang som en Pendule af 4516 Vibrationer i een Time og den ny Alen saa lang som en Pendule af 4532 Vibrationer i een Time

Omsider til evig Ihukommelse hos Efterkommerne findes samme danske Alens Længde og Mensur hos Stjernerne paa Himlen, nemlig af Orions høire og venstre Skulder, som noget under sig haver i en ret Linie tre klare og moxen af Alle bekjendte Stjerner ved Navn Tre Konger. (Jevnf. de ovenfor aftrykte Vers). Thi Landmaalingens Alen er saa lang som en Pendule, der fra Orions venstre til høire Skulders Application(?) og Anrøring paa Meridianen gjør 2248 Vibrationer og ny indrettet Alen er af den Længde som en Pendule mellen samme trende Stjerners Tilkomst paa Meridianen kaster 2256 Vibrationer“ o. s. v.

Hvor godt det Rømerske System er, har Tiden viist; thi det er det samme, som endnu bruges, med nogle Mo-

dificationer hidrørende fra de Fremskridt, Videnskaben siden den Tid har gjort. At Sekundpendulet ligesom andre Naturmaal ikke er en saa sikker Maalestok som Rømer og mange Fysikere efter ham have troet, have nyere Undersøgelser godtgjort; Aarsagerne til denne Usikkerhed skulle paa dette Sted ikke videre berøres. Det maa være nok at bemærke, at den Reise, som Astronomen Bugge i Slutningen af forrige Aarhundrede foretog til den af det franske Directorium (Bugges Reise til Paris Pag. 509) i Anledning af Decimalsystemets Indførelse samlede internationale Kongres i Paris, ikke ledede til Noget. Schumacher og Ørsted have imidlertid bestemt, at Sekundpendulets Længde ved 45° N. B. under Skagens Meridian skal være 38 Tommer og at dette skal være Normalgrundmaalet.

Til disse to store Hovedreformer, Matriklen og den nye Maal og Vægt, sluttede sig mange andre Fremskridt i alle de Retninger, hvor Rømers Kundskaber og reformerende Dygtighed havde Noget at sige; hvert af Aarene mellem 1681 og 1698 er saa at sige betegnet ved gavnlige Forbedringer. 1693 indgav han et vidtløftigt Forlag til at forbedre Myntvæsenet ved Afskaffelsen af den daarlige Smaamynt, hvoraf Landet oversvømmedes; thi den gode Mynt gik ud af Landet og kom ikke igjen. Ogsaa Opmaalingen af Landeveiene skyldes ham. Ved sin Tjener Niels Paulin lod han sætte Milepæl rundt omkring i Danmark; den første Milepæl paa Strandveien fra Kjøbenhavn til Helsingør er endnu fra hans Tid, som ogsaa Christian den Femtes Navneciffer angiver. Bircherod, 326, siger at Justitsraad Rømers Tjener Niels Paulin (som for Provinciernes Mile at afdele havde reist Landet rundt) kom 9de Septbr. tilbage fra Thye til Aalborg.

Men de kjøbenhavnske Forhold havde han speciel Interesse for; han foranstaltede 1692 Bebyggelsen af de øde Grunde langs Nørrevold og samme Aar begyndte han som Medlem af Havnedirectionen at holde saa strængt over de givne Bestemmelser, at Kommandanten i Kjøbenhavn Ge-

neralmajor Damas de Cannaillau blev befalet at gjøre Indsigelser mod hans Strenghed. Men Størstedelen af hvad han udrettede, gaaer saaledes i Detailler, at der ikke kan være Tale om at fremstille det; det maa være nok at sige, at det var de mest forskjelligartede communale Foranstaltninger.

Med hans Udnævnelse som kgl. Mathematiker var fulgt en anden, nemlig som Professor i Astronomie ved Universitetet, hvor der netop dengang kunde gjøres Meget for det mathematiske Studium, deels fordi der dengang virkelig vare dygtige Studerende, deels fordi det gjaldt om at finde Mænd, der vare istand til at iværksætte de Planer, som Rømers dristige Geni udkastede, men som han paa Grund af sine mange andre Forretninger ikke kunde faae Tid eller Leilighed til at udføre. Vi see ogsaa af Forelæsningscatalogerne, at han, saavidt hans Tid tillod ham det, holdt Forelæsninger, beregnede paa de unge Mænd, som han opdagede vare begavede for hans egen Videnskab, saaledes deels over den theoriske Astronomi, deels over de rudolfinske Tavler.

Den Leilighed, han ved Universitetsexaminerne havde til at lære de yngre Studerende at kjende, benyttede han ikke synderligt eller i ethvert Tilfælde ikke, som han burde; thi han fordrede for Meget og Examinandernes naturlige Frygtsomhed maatte holde dem tilbage fra den strenge og undertiden hidsige Professor. Ikke Alle kunde have det Mod, som (Giessing, Tychoniana II, B. 3. Kbhvn. 1792,) en Jyde viste 1695 ved at bemærke ganske høit, da Rømer bebreidede ham hans Uvidenhed: non omnia omnes possumus. Men Professoren svarede „danice“: jeg skal give dig en possumus, som skal baade høres og sees, og de efterfølgende 23 fik, som deres Forgjænger, samme Karakteer, rejectus; først den sidste, den fra Holberg bekjendte Tychonius, der har berettet dette, kunde bringe Rømer til at sige gratulor mihi de tam fausto fine.

Der var dog en Deel Yngre, som han næsten opdrog

og tildeels optog i sit Huus som Medhjælpere, blandt hvilke især de Tre, der Alle efter hverandre bleve Professorer, Laurits Thomesen Skive, Jørgen Rasch og Peter Horrebow, hvortil sluttede sig den som Skibsconstructeur berømte Olaus Gudicher, der har bygget de fleste af Frederik den Fjerdes Skibe og fra Student hastig steg til Admiral. Rømer, der selv fra sin Barndom havde en vis Interesse for Navigationsvidenskaben, havde deeltaget i Forhandlingerne ved Oprettelsen af Navigationsskolen i Kjøbenhavn, hvor han 1686 ansatte Gudicher, medens han sendte Jørgen Rasch til Stege, hvor et lignende Institut blev oprettet. I Forbindelse hermed staaer Indrettelsen af en egen Examen for Compasmagere; han selv udnævntes til Examinator (4de December 1688.) Med hans Universitetspost var forbundet Embedet som Observator, en Virksomhed, som han med Kyndighed havde udøvet i Paris og hvortil han følte sig langt mere oplagt end som egentlig Docent; thi det er et Træk hos ham, at han var meget utilbøielig til at lade Noget trykke, og han har selv heller aldrig udgivet noget Skrift. Han skulde bestandig gaae og prøve og undersøge sit Resultat, for at bringe det i den bedste og mest tiltalende Form. Horrebow, hans mest hengivne og fortrolige Discipel, bevidner det paa flere Steder, og Leibnitz i et Brev til Sebastian Karlholtz, 1ste Febr. 1715 (Kristian Karlholz: Leibnitii Epistolae Lips. 1734, 1, 318. Det var ved I. L. Holsteins Godhed, at de Rømerske Breve kunde aftrykkes i dette Værk.)

Observatoriet var paa den Tid i en saadan Tilstand, at han ikke kunde udrette Noget, før han fik bedre Instrumenter og Lokaler. Foreløbig maatte han opsætte sine Bestræbelser herfor indtil hans andre Forretninger tillode ham at beskjæftige sig lidt med Videnskaben. Efter endnu paa en Udenlandsreise i Aarene 1687—88 til England, Frankrig og Belgien at have fornyet gamle Bekjendtskaber og indsamlet en rig Høst Erfaringer for de Institutioner, som han i den følgende Tid skulde grundlægge, navnlig

hvad Politivæsenet angaar, begyndte han 1690 at anstille Observationer paa Taarnet og i samme Aar indrettede han et eget Observatorium i sit Hjem, for deels at spare sig den lange og ofte forgjæves Vei til det mere end 100 Fod høie runde Taarn, deels for i sin korte Frihed altid at have Instrumenter ved Haanden. Her opstillede han den berømte machina domestica, Middagskikkerten eller Passageinstrumentet, hvormed han har anstillet de fleste af sine Iagttagelser. Dette Instrument, som han opfandt 1689, er af stor Betydning; det bruges endnu den Dag idag og intet Observatorium vilde kunne undvære det. Men heller ikke Taarnet forsømte han; han lod dette, der siden dets Opbyggelse (1642) aldeles ingen Forbedringer havde modtaget, nu aldeles forandre og indrette til bedre Brug; tidligere havde nemlig adskillige Iagttagelser til stor Skade maattet foretages under aaben Himmel. Paa Platformen opførtes en Bygning af 8 Fods Høide og 21 Fods Diameter og her opstillede han sine i Frankrig opfundne Instrumenter, forøgede med flere andre, Ækvatorial og Azimuthalinstrumentet og som Kontrol for Middagskikkerten, der ogsaa fik Plads paa Taarnet, de corresponderende Høiders Pendul*). Med disse Hjælpemidler begyndte han og hans Medhjælpere en heel Række Iagttagelser af Stjernehimlen efter en Methode, som han har grundet og som er blevet almindelig anvendt i Astronomien ved nemlig at bestemme Stjernernes Sted ved Rectascensionen og Deklinationen, uden at bekymre sig om Afstande, Høider eller Azimuther, og i de fleste af sine Observationer har han blot Forskjellen mellem den enkelte Stjernes og Solens Rectascension og Deklination. Disse Iagttagelser, som fortsattes uafbrudt til

---

*) I et Brev til Leibnitz af 15de Decbr. 1700 siger han, at han hører til dem qui magis ædificium instrumentis quam ædificio instrumenta accomodarunt. &c. Miscell. Berolin. II, 276. Med Hensyn til Indrettelsen af Observatoriet se et Brev fra Rømer til Leibnitz af 18de Marts 1700.

hans Død, indeholdtes i 14 Kvartbind, til hvilken anseelige Samling endnu sluttede sig adskillige Bind Optegnelser af forskjellig Art, hvoraf vi endnu have en Levning i en stor Optegnelsesbog skjenket til Universitetsbibliotheket af hans anden Hustru. 1694 var nemlig hans første Kone død; Rømer, der satte megen Priis paa et Huus, som vi efter vor Tids Brug vilde kalde stort og elegant, og som desuden i de faa Timer, der vare ham overladte fra Forretninger, ikke kunde finde sig i at være alene, navnlig da hans første Kone ingen Børn havde skjænket ham, ægtede 23de Aug. den 19aarige Else Magdalene, Datter af Conferensraad Generalprokureur Caspar Bartholin, Brodersøn af hans første Svigerfader. Maaskee kunde man falde i nogen Forundring over et Ægteskab, hvor Manden allerede var tre Gange saa gammel som sin Kone; men selv vidner han i sit Testamente, at hun var ham en kjærlig og elskelig Hustru. Den gode Forstaaelse med hans Svoger fra første Ægteskab, Johan Frederik Bartholin, hans Collega som Professor, vedblev og ofte boede han paa dennes Landsted i Vridløsemagle, et Par Miil fra Kjøbenhavn, ved Roskilde Kro, navnlig om Sommeren, naar han for et Par Dage eller længere kunde tye derud. Han vedblev ogsaa at bestyre det Legat, Erasmus før sin Død havde skjænket til Universitetet.

Ligesom han saaledes i Bartholinerne havde skaffet sig en stærk Støtte, var han ogsaa godt lidt af andre mægtige og formaaende Mænd; Oversecretairen i det danske Cancelli, den Kristian 5 hengivne, men senere ved Geheimeraad Moths Intriguer tilsidesatte Bolle Luxdorf var hans gode Ven, til hvem han var knyttet ved et Baand, der udstrakte sig til Luxdorfs Søn og Sønnesøn*). Stærk ved disse Forbindelser besluttede Rømer, der saa, at der i Universitetets Forvaltning var meget Forkeert, at ordne

*) Consistoriets Arkiv har et Brev fra Luxdorf til Erasmus Bartholin, som vidner om hans Følelser for Rømer.

disse Forhold til Gavn for Danmarks og Norges eneste Høiskole. Han var blevet Medlem af Consistorium samtidig med Overtagelsen af sit Professorat og, skjøndt han i de første Aar tildeels paa Grund af sine andre Forretninger, holdt sig noget tilbage, forsømte han dog ikke at give Møde i Consistorium og gribe ind i Sagernes Gang, naar han kunde. Da han efter Universitetets Vedtægter, constitutiones laudabiles, stod for Tour, blev han valgt til Rector for 1693—94.

Dette hans Rectorat danner i flere Henseender en Epoke i Universitetets Finansforvaltning. Medens Professorerne nu ligesom andre Embedsmænd ere satte paa fast Gage, bestod deres Løn dengang i visse Jordegodser (corpora) og Tiender (procuratoria), som efter visse nærmere bestemte Regler fordeeltes (opteredes) af samtlige Professores Consistoriales; de havde da selv at forvalte deres respective Jordegods og Tiender, hvilken hele Indretning var høist uheldig, idet den paabyrdede Professorerne Omsorgen for en Mængde Ting, som ellers ikke vedkom dem, men som de saaledes gave sig af med til stor Skade for Forelæsninger og andre Universitetspligter. At Rømer har indseet, at man maatte gaae mere radicalt tilværks, hvis der skulde raades Bod herpaa, er vel tænkeligt; foreløbigt søgte han at gjøre, hvad han formaaede og navnlig at sikkre Professorerne en nogenlunde fast og anstændig Indtægt, Noget som paa de Tider, da Kornpriserne vare saa lave, var en Sag af Vigtighed. Derfor satte han igjennem i Consistorium, at de saakaldte omnes refusiones eller den Bestemmelse, at Professorerne skulde afgive Indtægten i deres første Embedsaar til deres Formænd eller disses Enker, skulde afskaffes, og ligeledes fik han udvalgt en Commission, i hvis Spidse han selv kom til at staae, til at bebygge de mange øde Jorder, som henhørte under Universitetets Godser; til at bestride Udgifterne herved blev oprettet en saakaldet Overskudskasse, hvis Indtægt bestod af Overskuddet af de kgl. Skatter. Disse saakaldte Gods-

deputerede fik efter hans Forslag tillige det Hverv at sørge for de i høi Grad mishandlede Universitetsskove.

Paa denne Tid var Regensen aldeles forfalden, saa at endog de Studerende ikke regnede det for Gunst at tildeles Bolig i denne ved kgl. Gavmildhed opstaaede Stiftelse og endogsaa reiste bort fra Staden, hvor de klagede over ikke at kunne boe, hvoraf da Følgen blev, at Professorerne saae deres Tilhøreres Tal svinde Dag for Dag. Men uagtet denne for Høiskolens Lærere lidet behagelige Omstændighed var det dog kun med Møie og skjøndt flere af Bartholinerne understøttede ham, at de nødvendige Penge til Reparationen kunde blive anviste af Kirkernes Indtægter; thi Professorerne, som havde deres Gage fra disse Kilder, saae dem nødig forringede og gjorde derfor alleslags Indvendinger mod at tage Penge derfra. Ved kgl. Sanction lykkedes det dog at faae drevet Sagen igjennem, saa at Regensen snart kunde yde et bedre Hjem for sine Beboere end forhen. Uagtet Universitetet ved disse Foranstaltninger havde store Udgifter, vise dog Regnskabsprotokollerne et høist glimrende Resultat; for 1693—94 var Udgiften 4237 Rd. 1 ℳ 6⅔ Skilling og Indtægten 11075 Rd. 6⅔ Skilling. I det Hele viste han overordentlig Interesse og Iver i de Forretninger han som Prof. consistorialis havde at udføre; navnlig var hans 14aarige Bestyrelse af Trinitatis Kirkes Midler yderst gavnlig for disse. At hans Kolleger dog ogsaa erkjendte, at hans Rectorat havde været dem selv til Gavn, vise de to Valg, som senere faldt paa ham; men kun den første Gang fra 1699—1700 kunde han udføre sin Function, den anden (1705) frasagde han sig den tiltænkte Ære. Dog vedblev han saalænge han levede at have Sæde og Stemme i Consistoriet, hvorhen han, saa ofte det stod i hans Magt, begav sig og deeltog i Forhandlingerne; ligeledes vedblev han at være Medlem af Skov- og Godsdeputationen til faa Maaneder før sin Død. Derimod maatte han 1708 opgive Forvaltningen af de henved 20 Legater, hvis Efor han var.

Som Observator faldt det i hans Lod at sørge for den aarlige Tidsregning; vi træffe ham 1681 „deputered til at forfærdige Calendaria.“ Det kunde ikke være Andet end, at en Mand som han med et i saa mange Henseender klart Blik, i høi Grad ønskede en Forandring i den Tidsregning, som dengang brugtes herhjemme. Det var den gamle julianske Kalender, der i og for sig urigtig, voldte end mere Besvær derved, at de sydlige Lande og Holland havde antaget den af Brødrene Lilii og Clavius under Pave Gregor den Trettendes Auspicier indførte Tidsregning. Da han derfor i Begyndelsen af 1696 overrakte Kristian 5 Aarets Almanak, benyttede han Leiligheden til at forestille Kongen det Uhensigtsmæssige i at beholde den gamle Kalender, idet han paaviste det Forkeerte i den og henledede Opmærksomheden paa, at ikke blot for Handelsstanden var det besværligt at have saa at sige to Tidsregninger i Hovedet, men at ogsaa i andre Livsforhold føltes Misligheden haardt, navnlig med Hensyn til Bestemmelsen af de ikke faste kirkelige Fester og da først og fremmest Paasken. Kongen har vel sagtens villet gjøre hvad han kunde, men det orthodoxe Parti, hvem Alt hvad der kom fra Rom (og uheldigviis havde Gregor den Trettende givet den nye Stil sit Navn) af inderste Hjerte var forhadt, forpurrede indtil videre ethvert Forsøg i denne Retning. Da Rømer næste Aar bragte Almanakken til Hove, fandt han dog Kongen saa gunstig stemt for Sagen, at han overdrog ham ganske privat som af egen Drift gjennem Luxdorf, der nu var dansk Minister i Stockholm, at forespørge sig om Stemningen med Hensyn til Kalenderforandringen. Hvad der formodentlig ikke var uden Indflydelse paa Kongen, var den Hæder, som stilledes i Udsigt for ham, at være den første protestantiske Konge, der optog den nye Tidsregning. I et Brev af 10de Januar 1696 til „Monfrère Luxdorf,“ anfører Rømer de Grunde, der efter hans Mening tale for Indførelsen af den nye Stil og som væsentlig ere de samme, som de for Kongen fremstillede: „Det Vigtigste er at faae

Overeensstemmelse med de andre christne Nationers Tidsregninger, hvor forkeerte disse end kunde være, alle de Feil, som tillægges den nye Stil gaae ud paa 10 à 20,000 Aar og ere endda disputeerlige, derimod errores veteris styli sine controversia ere kjendelige i een eller to seculis; til Opnaaelse af Enighed er intet andet Haab end at de Færreste rette sig efter de Fleste og langt mere nu, da de Fleste have det Rigtige." Idet han sluttelig tilføier, at Kongen vil give „expresse Commissioner," opfordrer han Luxdorf til snarest at meddele ham, hvad man i Stokholm tænkte om Forslaget. Men var man bigot og overtroisk i Danmark, var man det tilgavns i Sverrig, og Luxdorf vidste ikke at svare sin Ven Andet end, at det var det Bedste at correspondere med Andreas Spole i Upsala, den Samme, som havde deeltaget i Observationerne paa Hveen 1671. (Jfr. Svenskt biographiskt Lexikon 1668 o. f. hvor hans Forhold til Sagen og Brevvexlingen med Rømer mærkværdigviis ikke er omtalt). Dog, hvad vilde det hjælpe, om disse to Mænd bleve enige? Spole, selv en oplyst Mand, havde maattet døie haardt nok for nogle Observationer, han havde anstillet i Nordlandene, thi der kom Klage over ham til Stokholm, som den, der havde flyttet Sol og Maane fra deres Sted, hvorfor der nu var Vinter, naar der skulde være Sommer og omvendt, og Kong Karl 12 anmodedes derfor om at lade Spole igjen sætte Sol og Maane paa deres Plads.

Medens nu Luxdorf selv skrev til Christian 5, og denne paa Grund af den „bekjendte desordre i Commerciernes Gang" ved Rescript af 10de Marts 1696 befalede Rømer at forhandle med Spole og andre Astronomer, greb en anden Haand ind. Det var den jenensiske Professor Erhard Weigel. Denne Mand, der levende interesserede sig for den paatænkte Forandring og havde virket efter Evne derfor ved de smaa tydske Hoffer, kom med Anbefalingsbreve fra Hertug Johan Georg af Sachsen-Weimar til Kjøbenhavn i Juni 1696. De Skridt, han foretog hos Gehei-

meraaderne Math. Moth, Vincens Lerche og Walther, bevirkede, at Kongen sendte ham til Sverrig, for at han der skulde drive Sagen igjennem. Men det var forgjæves, og man besluttede nu at gaae den høist besværlige Vei, gjennem Rigsdagen i Regensburg, at bringe Enighed mellem de protestantiske Fyrster om at forandre Kalenderen. Samtidig med Weigels Afreise paalagdes det den danske Afsending ved Rigsdagen, Lewencron, af al Kraft at understøtte ham saavel officielt som privat, og Rømer, hvem hele denne Omvei ikke syntes at behage, idet han netop havde raadet til at gaae alene i denne Sag, „eftersom de andre Lande nok vilde følge efter,“ maatte levere en Betænkning over sit eget og Weigels Forslag. I denne korte „Underretning“ om gammel og ny Stils Beskaffenhed fremstiller han kortelig paany sine Grunde og paaviser tillige Aarsagerne til Forskjellen ved et historisk Tilbageblik. De Bestemmelser, som vare tagne paa Kirkeforsamlingen i Nicæa 325, at Paasken skulde falde paa Søndagen efter første Fuldmaane i Foraars Jevndøgn, og at dette skulde indtræffe den 21de Marts, vare efter hans Mening temmelig ligegyldige; men ligesom Katholikerne havde antaget dem, kunde man ogsaa fastholde dem. Om man imidlertid paa Grund af mangelfulde astronomiske Beregninger hvert Aar havde regnet forlidt, saa at man nu var 11 Dage tilbage, var der indkommet en stor Forvirring, som ikke var blevet ringere ved, at Katholikerne 1582 havde udskudt 1 Dag formeget. Rette astronomiske Beregninger vilde medføre, at Jevndøgn vilde falde i 1698 den 11te Marts og Paaske som Følge deraf den 20de, da næste Fuldmaane var den 16de; men ifølge de nicæanske Beslutninger kom Paasken først 24de April eller hele 5 Uger efter den sande Tid. Naar nu Kirkeforsamlingens Bestemmelse skulde vedblive at bestaae, kunde man udskyde Dagene mellem 13de og 23de September 1700, saa at man efter den 13de strax skrev den 23de, hvorved der opnaaedes at knytte Mindet om den nye Tidsregning til den store Solformørkelse, som

samme Dag indtraf. Fik man ikke Naboerne med, hvad gjorde saa det? Var der nogen Skam i at modtage noget Godt fra Rom? Havde ikke selve Kirken modtaget den julianske Kalender og Dagenes Navne fra de hedenske Romere? Ja Holland havde jo allerede antaget den nye romerske Stil, som uagtet sine Feil var langt rigtigere end den gamle. Kunde man indføre en 3die Tidsregning, som Alle vilde antage, saa var det særdeles vel; men kunde det ikke skee, saa vilde denne „Stilenes Undersked" ikke rettes paa anden Maade end ved, at een af Parterne traadte over til den anden Mening.

Man var berettiget til at vente, at disse Grunde maatte overbevise Enhver; men det theologiske Facultet, til hvis Overveielse det sendtes, meente, se Rescript af 8de Febr. 1698, at der let vilde opstaae Tro paa Pavens Ufeilbarhed, hvis Forslaget antoges, hvorfor Sagen burde opsættes til en anden Tid. Senere gav Facultetet dog efter og Underhandlingerne dreves nu paany i Sverrig og Regensburg; Spole og Rømer bleve snart enige, uagtet hiin helst havde seet sit eget Forslag om en 3die „forbedret" Tidsregning fremmet; men den svenske Regjering lod Gesandten i Regensburg von Snolsky overrække Corpus Evangelicorum en udførlig Memoire derimod. Hvor interessant et Bidrag til den menneskelige Kulturs Historie det end vilde give at forfølge Sagen for Rigsdagen, maae vi dog her lade os nøie med at berette, at efter vidtløftige Forhandlinger med forskjellige Astronomer navnlig med Meyer i Nürnberg og Leibnitz, der begge i den Anledning brevvexlede med Rømer, fattedes den 13de Septbr. den Beslutning at udskyde de 11 Dage mellem 18de Febr. og 1ste Marts 1700 og at sætte Paaske i dette Aar til 11te April. Angaaende de følgende Aars Paaske bestemtes blot, at et Collegium af tre bekjendte Astronomer skulde afgjøre, efter hvilke Regler den skulde beregnes. (Horrebow II, 120 of.)

Rømer, hvem hele denne Vidtløftighed inderlig mishagede, gjorde sig efter Kristian den Femtes Død 25de

Aug. 1699 al mulig Umage for at bringe denne Sag til Ende og efter endnu engang at have givet sin Betænkning, saa han endelig den nye Konges Underskrift under Rescriptet af 28de November 1699, hvorved den gregorianske Stil under Navn af den forbedrede Kalender indførtes i Danmark, saaledes som den tydske Rigsdag havde antaget den. Men da det paatænkte Collegium mathematicum, hvoraf Rømer, ifølge en Depeche fra Lewencron, skulde have været Medlem, aldrig kom istand, og da altsaa ingen Beslutning angaaende Paasken kunde fattes, kom man endnu i lang Tid til at lide af Uregelmæssigheden, idet man dog i paakommende Tilfælde i Aarene 1700 og 1724 holdt sig til Gregors Kalender indtil Kristian 6 18de Januar 1743*) afgjorde Sagen til den sidstnævnte Tidsregnings Fordeel.

Som Olufsen bemærker, ere disse lange og kjedsommelige Forhandlinger egentlig ikke af praktisk Betydning for den nærværende Tid; men deels spillede de paa hine Tider en Rolle, vi nu maaskee ikke kunne tillægge dem, og deels burde de tages med, fordi de gave Anledning til og tildeels Stof for en høist interessant Brevvexling mellem Rømer og Leibnitz, som allerede 1672 havde lært ham at kjende. I disse Breve, som i et Antal af 17 endnu bevares paa Kongens Bibliothek, giver Rømer udførlig Beskrivelse af sine Instrumenter, Studier og øvrige Beskjæftigelser, ligesom man ogsaa der finder antydet flere af hans Ideer, altsaa en for Rømers Tid høist vigtig Kilde. Ogsaa ere de interessante derved, at de give os Leibnitz's Dom om Rømer, en Dom, som er overordentlig smigrende for denne, og endmere fordi den fremkommer fra en af Videnskabens Heroer. Som Erstatning for, at han ikke blev Medlem af Tremands Collegiet, sendte Leibnitz ham 1702 Udnævnelse til Medlem af det Berliner Akademi.

---

*) Forordningen findes tilskrevet med Horrebow's Haand paa det sidste Blad af Universitetsbibliothekets Expl. af hans opera math. II.

Efter Cancelliraads-Bestallingen af 1688 var fulgt andre Titler og Udmærkelser, som da rigtignok ogsaa førte andre Forretninger af besværlig og indviklet Art med sig. De Erfaringer, som vare indsamlede paa Udenlandsreisen 1687, skulde benyttes, og paa hvilken bedre Maade kunde dette ske end ved at ansætte den Mand, der ikke alene havde havt Leilighed til at see, men ogsaa forstod at bringe det i Anvendelse som han havde seet, i nye Embeder? 17de Marts 1694 modtog Rømer Ordre til at indtræde i Høiesteret med Rang som Justitsraad. Men ikke nok med at han som Dommer under Retssessionen maatte beskjæftige sig med de mest trivielle Sager, dog „forsaavidt hans andre officia ham derudi ei hindrede," blev han ofte tilkaldt som Medlem af forskjellige judicielle Commissioner, af hvilke der blot skal nævnes een, fordi den giver et lille Bidrag til Skildringen af hine Dages Studenterliv. Den 8de Marts 1696 om Aftenen traf (Bircherods Dagbøger S. 315) adskillige Studenter sammen med flere fornemme Herrers Lakeier, de kom i Ordstrid og derpaa i Slagsmaal, ved hvilken Leilighed Regensen maatte holde for. De kjæmpende Parter trak sig ind i Kannikestræde, Studenterne ilede i stor Mængde til med de af Regensens Gulv oprevne Steen, og kastede dem paa de fremstormende Lakeier, der heller ikke skaanede et eneste af Regensens Vinduer. Følgen for Deeltagerne blev ikke behagelig; 4 Lakeier dømtes til Skubkarren, andre til ringere Straf, medens 4 Studenter relegeredes deels for bestandig deels for nogen Tid. Vigtigere end alt dette er hans Deeltagelse i Forordningen af 22de October 1701. Den Communalforfatning, som Frederik 3 efter Svenskekrigen 1660 havde skjenket Kjøbenhavn, havde ikke bidraget Noget til at skaffe Ro og Orden i Byen, og Kristian 5 havde derfor 1682 beskikket Klaus Rasch til Raskenborg til Politimester, en Post, hvis Ansvar blev betydelig forøget ved Danske Lov og de mange af Rømer indførte Reformer. Men Grændserne for Embedets Myndighed vare ikke bestemte og det blev derfor nødven-

digt at ordne og fastsætte dem. Ved den omtalte Forordning af 1701 lagdes Grunden til den hele Politiforvaltning vi endnu have.

Da Klaus Rasch døde, modtog Rømer Kaldelsen som Politimester og 1ste Borgermester 24de Januar 1705, hvorved han dog derfor ikke gav Slip paa sin Professorstilling; thi endnu 1709 holdt han Forelæsninger og som Observator vedblev han at fungere ligetil sin Død, rigtignok understøttet af sine Medhjælpere Jørgen Horrebow, Jørgen Rasch og Schive. Men alligevel var han fra nu af tabt for Videnskaben; det var ikke muligt, at bestride alle disse Embeder, der vare af en Natur, som ikke engang hans Kraft og Arbeidsomhed kunde udholde. Riegels bemærker ved denne Leilighed, ligesom han flere Gange tidligere i sine Skrifter har gjort det, at det var uforsvarligt at holde Rømer bort fra Universitetet og Observatoriet, „det var bedre aarligen at opdrage 30 Mathematikere end at dømme i 3000 Sager om Feieskarn og Skjældsord." Lod ogsaa denne Forfatters sædvanlige Bitterhed her løbe af med ham, saa er dog Ursins Forsvar for, at man paa den Maade anvendte Rømer i praktiske Stillinger neppe aldeles overbevisende. Det er beklageligt, at Politiarchivet er blevet berøvet de Dokumenter, som vilde være nødvendige til at godtgjøre den fortrinlige Dygtighed i hans Embedsførelse, der af alle Samtidige er blevet ham tillagt*). At hans Bestemthed og praktiske Dygtighed ikke har fornegtet sig i

*) Heldigviis har det ved Prof. Kall-Rasmussens Velvillie været muligt at benytte et Hefte Politimemorialer, stilede fra Rømer til Kong Frederik 4 i Tidsrummet fra 24de Januar til 28de Decbr. 1705 (henhørende til den fra Justitsministeriet til Geheimearchivet oversendte Saml. „Supliquer og Memorialer"), hvoraf det sees, at ikke alene de Samtidiges Dom i alle Maader bekræftes, men at man endogsaa faaer et endnu skarpere Blik paa den ufortrødne Iver og praktiske Dygtighed, som Rømer bestandig lagde for Dagen.

denne Stilling, vide vi af de Optøier som en Sværmer, Bogholder Pauli, foraarsagede ved at kalde sig „Jødernes Defenseur,“ der paastod at have Samtaler med Gud. De theologiske Forhold spillede paa den Tid en Rolle af ikke ringe Betydning. Saaledes havde en anden Pauli forlagt en Bog „Lutherus eneste Lutheranismus,“ der satte Gemytterne i livlig Bevægelse og bevirkede Afholdelsen af pietistiske Forsamlinger; og en forløben Student Mathias Bagger, bekjendt fra Holberg, havde holdt Discurser af katholsk Tendens og lokket et Par andre Studenter med sig, af hvilke den ene Hans Nordrup senere i en Prædiken i Helliggeistes Kirke saaledes havde angrebet Biskop Bornemann, at man ikke kunde lade Sagen gaae upaatalt hen. Werlauff a. S. indeholder Nordrups følgende Liv. Ved Rømers snarraadige og raske Mellemkomst bleve alle disse dissidentiske Forsøg kvalte i Fødslen. Etatsraadstitlen (19de Juli 1706) tilkjendegav Kongens Tilfredshed, skjøndt han ikke altid kunde enes med sine Colleger i Politicommissionen; han gjorde Fordring paa bestandig at hævde sin Mening, navnlig med Hensyn til strengt at overholde de hvert Laug tilstaaede Rettigheder. Som en Mærkelighed kan det anføres, at allerede han søgte ved en Conseilsbeslutning at forskaffe sine Betjente en betydelig Forhøielse i deres Løn og derved at afskaffe den endnu i vore Dage florerende Skik at gratulere Nytaar.

Allerede tidligere havde han klaget over Observatoriets uheldige Beliggenhed og gjort Forsøg paa at undgaae idetmindste nogle af de Vanskeligheder, der vare forbundne med dets Brug; men Observationerne i hans Huus vare ikke tilstrækkelige til at afgjøre en Iagttagelses Rigtighed. Han indrettede derfor i Nærheden af Pilenborg, Bartholinernes Landsted i Vridløsemagle, paa en lille Høi, som endnu i forrige Aarhundredes Slutning bar hans Navn, et lille Observatorium, der efterhaanden forsynedes med de fleste af hans Instrumenter, navnlig med Middagskikkerten. Fra 1704 vide vi, at denne ringe Hytte, som han kalder

det, er taget i Brug, og at der fra dette Aar indtil 1710 er gjort en Række Iagttagelser, som, tre Foliobind stærke, i Forening med de ovenfor omtalte 14 Bind indbefattede hele hans astronomiske Archiv. Desværre gik hele denne Samling med saamange andre Skatte tilgrunde i den store Ildebrand 1728 med Undtagelse af en „lille men herlig Levning." Det er det saakaldte Triduum Tusculanum, Observationer af 97 Fixstjerner, anstillede i Nætterne fra 20de til 23de October 1706; uagtet der i Rømers Tid var hele 5 Exemplarer af dette Arbeide, er dog kun reddet det ene, han paa sit Dødsleie overgav Biskop Vorm.

Han troede nemlig at have gjort en Opdagelse, som først langt senere er constateret af Bessel, nemlig Beviset for den aarlige Parallaxe af Fixstjernerne*) og havde i den Anledning samlet disse Observationer. Men uagtet Horrebow og Andre have bestræbt sig for at tilegne vor Landsmand denne Opdagelse, maae vi dog indrømme en Anden den. Kom han imidlertid ikke til at gjøre den omtalte Opdagelse, er det dog vist, at han idetmindste har havt Anelse om det under Navn af Nutationen bekjendte Fænomen, at der er en Vaklen af Jordaxen, som bevirker en vis Forskjellighed i Deklinationerne, men hans Instrumenter vare ikke fine nok til at afgjøre noget Positivt herom. Bradley, som gik ud fra Nutationen, kom ved at undersøge den til sin Opdagelse af Aberrationen.**) Dette hans Ophold paa Tusculum hørte til de lykkeligste Timer i hans Liv; saa ofte det var ham muligt, ilede han derned og,

*) Si l'on pouvait parvenir à établir la parallaxe de l'orbe annuel on aurait une preuve solide du mouvement de la terre. Cassini, Mem. de l'acad. 1717, p. 337. Horrebow III, 61 og 167—208. Brev fra Leibnitz 3die Juli 1703.

**) v. Zachs monat. Correspond. 1807, 16. Wolfs Journal 1817 Nov. og Horrebows Basis Astron. 60. Flamstead har samtidig med Rømer undersøgt Fænomenet. Rømers Brev til F. Horrebow III, 80.

som en anden Tycho modtog han her Besøg af fremmede Lærde, som de italienske Munke, der med Grev Vele kom hertil 1708; ja Frederik 4 beærede ham ogsaa med sin Nærværelse 6te Marts s. A.

Bessel siger: „Rømer ilede ofte betydeligt frem for sine Efterfølgere . . . . og hvormeget havde man ikke kunnet udrette allerede paa hans Tid, hvis man ikke havde forladt den af ham betraadte Vei?“ *) de Mairan (Horrebow III, 135 i et Brev fra de Mairan til Horrebow af 10de October 1735: M. Roemer avait une sagacité, un talent et une invention admirable . . cet esprit brille dans tout . . Le triduum doit être un monument éternel.) og de l'Isle, begge Astronomer af høi Rang fra det forrige Aarhundrede, yde ham ligeledes i fuldt Maal deres Anerkjendelse, for ikke at tale om Horrebow og alle hans Samtidige; Mathias Anchersen, Holbergs Ven, kalder ham i sin Tale de Mathematicis danicis 1709 „Nordens Dædalus“. Men rigtigt beseet maae vi tilstaae, at hvorvel hans Observationer for deres Tid ere overordentlige fortræffelige, saa er dog derved at bemærke, at vor Tid har langt bedre og fuldstændigere, tildeels fordi vore Instrumenter ere nøiagtigere og finere. Det er uden-tvivl ogsaa til hans Skade, at han skrev saa uhyre lidt. Den Raskhed og Dygtighed, han viste i sine praktiske Forretninger, frémtræder aldeles ikke i hans videnskabelige Virksomhed, en uhyre Ængstelighed er dens Særkjende. At hans øvrige heterogene Arbeider vare ham til Hinder, bevidner han selv; thi 1704 tænkte han paa at udgive sin Afhandling de parallaxi orbis annui,**) men der blev Intet deraf. Ikke engang hans Beviis for Lysets Hastighed har han selv udgivet; Alt, hvad vi kjende af hans videnskabelige

*) (Med Hensyn til den praktiske Astronomie, Observationen.) Ursin i Riisés Archiv for 1826, 30.

**) Horrebow III, 61 omtaler nogle Breve skrevne af Rømer med Titel: terra mota seu parallaxis orbis annui ex observationibus Sirii et Lyræ Hafn. annis 1692 & 93.

Arbeider er, med Undtagelse af de i Akademiets Memoirer optagne Afhandlinger, at søge i Horrebows forskjellige Skrifter. Denne hans mest hengivne Discipel har gjort sig Umage for at fremstille hans Ideer, men har langtfra skilt sig godt derved, tildeels fordi han, ung som han var, da han hørte dem fremsatte af Rømer, først i en meget fremrykket Alder bekjendtgjorde dem i sin Basis Astronomiæ 1735, efter at have mistet al skriftlig Hjælp ved Ildebranden 1728. Leibnitz, der godt kjendte Rømers Arbeider, klager (blandt andet i Brevet til Karlholtz. 1ste Febr. 1715. Karlholtz, Udgave af Leibnitz Breve. Lips.1734. I, 318. o. fl. St.) bittert over, at de ei bleve udgivne. Det er derfor dog med Urette, at man i nyere Tid har villet frakjende hans astronomiske Observationer enhver Fortjeneste; thi saafremt de vare bevarede, vilde de dog udentvivl have været af stor Betydning for den følgende Tid. Astronomien har ogsaa ligesom ved andre store Mænd bevaret hans Navn ved at opkalde et af Maanens Bjerge efter ham. Vi kunne overhovedet, naar vi see, hvad denne Mand har udrettet, med Rette anvende om ham, hvad der er sagt om en Anden (Juristen Andreas Høier) (Riegels 6te Christ. Hist. i Saml. Skfter. III, 478) „hvorledes skulde denne overmaade flittige Mand mage det saa, at Dagen bestod af mere end 24 Timer?“

Han udførte sin Dont til det Sidste, skjøndt heftige Stensmerter foraarsagede ham megen Pine. Den 19de August 1710 maatte han begive sig tilsengs og skjøndt hans Læge Dr. Eichel gjorde sig al mulig Umage for at frelse ham, henslumrede han 23de Septbr. 1710, 66 Aar gammel efter endnu at have havt Kraft til at gjøre sit Testamente, hvori han skjænker Universitetet sine Bøger og Optegnelser.

En almindelig Sorg greb Alle, der paa nogen Maade havde staaet i Forbindelse med ham. Christian Reitzer, Universitetets Rector, skildrede i Sørgeprogrammet i den Tids høitravende Udtryk det Tab, Videnskaben, Universite-

tet, Staten, Hustruen havde lidt; „Nordens Sion (Kjøbenhavn) er blevet formørket, . . . Aarhundredet har mistet sin Archimedes, Himlen sin Tycho, den nordlige Themis sin Præst og Universitetet sin Prydelse.“ Og endnu længe efter gjenlyder dette Sorgens Suk; Raupach bryder ud i bittre Klager over hans Død og Horrebow gjenkalder sig paa flere Steder med smertelig Bevægelse denne Nordens Archimedes.

Hans Begravelse foregik med stor Pomp; der ringedes med Frue-Taarns Klokker*) 2 Timer længere end det ellers var tilladt og i Frue Kirke opreistes et prægtigt Epitaphium og hans Brystbillede forsynet med en Indskrift af den yngre Luxdorf. Med hans Død synes Observatorium Tusculanum forsvundet. Skive, der fulgte ham og den derpaa følgende Observator Rasch døde rigtignok snart; (Bugges Skildring hos Baden og Ursin anf. St.) men Horrebow, der 1719 indkvarterede sig i Professorembedet, hvor de forbleve ligetil 1776, fandt alle Papirerne i Uorden og Instrumenterne paa det runde Taarn tildeels fordærvede, fordi Søren Mathiesen, den bekjendte Klokker, tillod Folk at gaae frit omkring deroppe. Han foranstaltede imidlertid et Inventarium optaget og det viste sig da, at der var et Antal af 54 forskjellige Instrumenter, tildeels forfærdigede af Rømers egen Haand.**) Paa hans Forslag afkjøbte

*) Ved speciel kgl. Bevilling.

**) Af hans forskjellige Instrumenter eller Maskiner findes foruden Levningerne af et Barometer og et Thermometer af hans eget Arbeide, som henhøre til den i det forrige Kunstmusæum bevarede Samling, endnu det Exemplar af den berømte Planetmaskine, som paa Admiral Christen Sehesteds Bekostning indrettedes til at gaae baade efter det kopernicale og tychoniske System. Den er anbragt i en af de første Hvælvinger indenfor den Port, der adskiller den øverste Deel af Rundetaarn fra den nederste; i det lille Huus ovenpaa Taarnet findes en Kopi af Jovilabiet, som udentvivl ogsaa skriver sig fra Rømers Tid; men sikkert er det ikke.

Consistorium Etatsraadinde Rømer disse for en Sum af 1647 Rdr. At Rømer iøvrigt har været formuende vide vi deraf, at, da Kongen 1699 forlangte tillaans af Universitetet 12000 Rdr. af dets Penge, og Professorerne, da Kassen var tom, af deres egen Lomme maatte skaffe den forlangte Kapital, bidrog han for sin Person 900 Rdr. Faderen var jo ogsaa som oftere omtalt en velhavende Mand, saa at det er rimeligt nok, at han fra ham kan have arvet Noget, som i Forening med den Gage, han havde i sine forskjellige Embeder, har skaffet ham en anselig Indtægt. Den anvendte han, som vi have seet, tildeels paa sine Intrumenter, den øvrige Deel gik ved hans Død naturligen, med Undtagelse af et Par Legater til hans Søsterbørn, over paa hans Hustru, med hvem han ligesaalidt som med sin første Kone havde havt Børn. Da hendes andet Ægteskab med Etatsraad Thomas Bartholin, Sønnesøn af Astronomen af samme Navn, ogsaa forblev barnløst, skjænkede hun efterat have overlevet sin Mand († 1737) ved sin Død 9de Juli 1763 en Kapital til det astronomiske Studiums Fremme under Navn af det Rømer-Bartholinske Legat, som Universitetet endnu uddeler.

Kommer man ind i den Sal paa Kjøbenhavns Politikammer, hvor Portraiterne af de fordums Politimestre hænge, vil man i det andet i Rækken*) opdage en Mand med fyrige Øine, høi veldannet Pande, slet skjult af Alongeparykken, og faste bestemte Miner; et Smiil, en Smule vrantent, svæver om hans Mund, det er „Olaus Rømmerus."

*) En Copi heraf hænger paa Observatoriet paa runde Taarn.

En kort Fremstilling af de Principer, hvorefter Skovforholdene i Norge formeentlig bør ordnes.

(Af I. B. Barth,
Forstmester.)

Idet vi søge at besvare os det Spørgsmaal, hvad der her i Landet er at gjøre for at rette paa det alt mere og mere omsiggribende Onde, vore oprindelig saa vidtstrakte og righoldige Skoves Forringelse og Tilintetgjørelse, bliver det som den naturligste Gang i Fremstillingen, først at undersøge, hvorvidt de hidtil hos os foreslaaede Midler til Skovenes Conservation dertil kunne ansees hensigtssvarende og tilstrækkelige. Vi kunne i denne Henseende hovedsagelig indskrænke os til at rette vor Opmærksomhed paa den under 10de Januar 1849 til Undersøgelse af vore Skovforholde, m. M. nedsatte Kommissions Indstilling af 10de Mai 1850, hvori som det synes, en udtømmende Besvarelse af vort Skovspørgsmaal er forsøgt.

De af bemeldte Kommission foreslaaede Midler til Skovenes Conservation ville vi, eftersom vi her ikke agte at indlade os paa Sagens Enkeltheder, til Lettelse af Oversigten betragte under følgende almindeligere Rubrikker, hvorunder de naturligen lade sig indordne:

1. saadanne Midler, der gaae ud paa at udbrede Forstkyndighed i Landet (Mønsterskovbrug, omreisende Forstmænd, o. s. v.)

2. de, der tilsigte en Værdforhøielse af Skoven og dens Produkter; og
3. de, der indeholde direkte Indskrænkninger i Dispositionsretten over Skoven.

Det er vor Hensigt ved den nærmere Betragtning af ethvert af de her opregnede Slags Midler at gjøre det indlysende, at man, saa betydningsfulde og hensigtsmæssige flere af dem end i og for sig selv maa ansees for at være, dog ikke paa langt nær kan blive passende alene ved hvad der i hine Retninger hidtil hos os har været foreslaaet, naar overhovedet Noget af Betydenhed skal kunne siges at være udrettet til Bedste for vort Lands Skove.

Hvad nu først Udbredelsen af Forstkyndighed angaaer, saa kunde det vel paa første Blik synes, som om dette egentlig maatte være Hovedsagen i hele Skovvæsenet, det Middel, hvis fuldstændige Gjennemførelse vilde gjøre ethvert andet overflødigt, idet Enhver vilde behandle sin Skov rationelt i samme Grad som han erhvervede den dertil nødvendige Indsigt. Det forekommer os imidlertid, at nedenstaaende, her mere kun antydede end egentlig udviklede, Grunde tale saa afgjort for en modsat Betragtningsmaade, at vi, hvor megen Opmærksomhed det nævnte Middel end i og for sig selv fortjener, dog kun kan tillægge det en ganske underordnet Betydning for vore Skoves Conservation idetheletaget.

Vort Land er af Naturen bestemt til paa dets Mængde absolute, det er, kun til Skovavl tjenlige Jordbund stadig at vedligeholde en betydelig Skovoverflod for af dennes Overskud over det indenlandske Behov af Skovprodukter at skaffe sig en Indtægtskilde ved Trælasthandel paa Udlandet; og saa forringede vore Skove end allerede ere, saa er dog en saadan Skovoverflod over det indenlandske Behov, der tilsteder os en udstrakt Trælastexport, endnu forhaanden i den største Deel af Landet. Men paa Grund af de store Transportomkostninger, Skovprodukterne foranledige i Sammenligning med andre Varer, kunne de skov-

manglende Lande ikkun betale os en forholdsviis ringe Priis for selve Træmaterialet, da dette ellers vilde komme hine Lande saa kostbart, at de da heller vilde finde deres Regning ved at anvende endeel af deres egen, nu bedre renterende Jordbund til derpaa at opelske det egne Behov af Skovprodukter. Idet vi saaledes paa den ene Side have Overflod af Skov i Forhold til hvad vi selv tiltrænge, og vi paa den anden Side bløt kunne gjøre os en forholdsviis ringe Fordeel af vor Skovoverflod ved sammes Afhændelse til Udlandet, vil det i et Land som Norge, hvor der haves en saa rig Anledning til en frugtbringende Anvendelse af Kapitaler og Arbeidskræfter, ikke være synderlig lønnende for Privatmand at anvende disse til Frembringelse af nye Skovforraad eller med andre Ord, til at behandle Skoven saaledes, at den ikke vedvarende forringes. Megetmere vil han, efterhvert som Skoven opnaaer den i pekuniair Henseende fordeelagtigste Hugbarhedsalder, i Regelen finde sin Regning ved, saaledes som det ogsaa i Virkeligheden næsten stedse skeer, at hugge den ned for Fode uden nærmere at bekymre sig om dens Regeneration, idet han formedelst de dertil udforderlige Pengeudlæg, og navnligen ved at fordele Hugsten paa et længere Tidsrum for derved at give den fældede Skov Leilighed til efterhaanden at forynge sig ved naturlig Besaaning fra de igjenstaaende Dele, vilde gaae Glip af en Rente, der indbringer ham Mere, end Tilvæxten i den ny opvoxende Skov og Værdforhøielsen formedelst de tiltagende Dimensioner i den igjenstaaende. Endnu mindre vil han i de samme Tilfælde finde sig foranlediget til ved de kostbare kunstige Kulturmethoder, Saaning af Haanden eller Plantning atter at opelske ny Skov i den fældedes Sted. Nu gives der vistnok mange betydelige Strækninger i Landet, der, som Følge af en letsindig og hensynsløs Omgang med de tidligere forhaandenværende rige Skovforraad, deels ikke have mere Skov tilbage, end de netop selv behøve, deels endog allerede lide af Skovmangel, og hvor altsaa de til Frembringelsen af

nye Skovforraad anvendte Kapitaler maa antages at ville give ligesaa høie Renter, som man ellers har Anledning til at erholde af sine Penge, forudsat, at ikke Klimatet og Jordbunden lægger saadanne Hindringer iveien for ny Skovs Opelskning, at denne bliver forbunden med extraordinaire og altfor uforholdsmæssige Omkostninger. Men fordetførste vil dette Sidste netop være det hyppigste Tilfælde i de Egne, vi her have for Øie (de nordlige og vestlige Kyststrækninger, nordre Gulbrandsdalen, øvre Valders, m. fl. Steder). Og dernæst udgjøre de herombandlede Egne alligevel kun den mindste Deel af Landet i Sammenligning med dem, der have virkelig Skovoverflod, og hvor det derfor ifølge det Ovenstaaende ialmindelighed ikke lønner sig at gjøre de til Skovens Vedligeholdelse og Foryngelse nødvendige Opoffrelser.

Men den her kortelig berørte Side af Sagen udtømmer langtfra ikke de Betragtninger, ifølge hvilke man ledes til at ansee Udbredelse af Forstkyndighed i Landet som et til vore Skoves Vedligeholdelse og Opkomst i Almindelighed aldeles utilstrækkeligt Middel. Forudsat ogsaa, at et efter Hensynet til det almindelige Bedste indrettet Skovvæsen for Privatmand i Regelen viste sig rentabelt, saa at de i samme satte eller staaende Kapitaler maatte ansees saa fordeelagtigt anbragte, som Kapitaler overhovedet kunne anbringes, saa vilde det maaskee alligevel kun være de færreste af vore Skoveiere, der vilde eller kunde nøies med alene at disponere over Renterne (de efter Skovens Tilstand med stadigt Hensyn paa dens Foryngelse afpassede Aarshugster) af Kapitalen, medens de, som Kjendskabet til vor Landalmues Økonomi overbeviser os om, og den daglige Erfaring lærer, som oftest finde sig foranledigede til at disponere over Kapitalen selv. Hvor mange letsindige Ødelande, der foretrække en nærværende mindre Pengesum for en endog meget større, men som blot kan erholdes i visse Terminer, gives der ikke blandt vore Skoveiere, og maaskee netop meest blandt disse, efterdi de ere

vante til med en blandt de øvrige næringsdrivende Klasser ukjendt Lethed at kunne reise forholdsviis betydelige Pengesummer, hvilket, som bekjendt, stedse frembringer mindre gode Huusholdere. Og hvor mange af vore Skoveiere befinde sig ikke, deels af nysnævnte Aarsag, deels fordi de med deres bedste Villie ikke forstaae at føre en fornuftig Økonomi, deels ogsaa fordi det af andre, dem selv utilregnelige Grunde er gaaet ud med dem, i trykkende Pengeforlegenheder, der intet Valg lade dem mellem enten at gjøre i Penge hvad der lader sig realisere af Skovmassen, om Skoven endog derved skulde ødelægges, eller at indskrænke sig til Brugen af de ved den aarlige Tilvæxt i Skoven udtrykte Renter af Kapitalen.

Endelig afskrækkes Privatmand fra at anvende Omkostninger paa Skovkulturen og navnligen paa Skovens Foryngelse ved den lange Tid, der hengaaer, førend han kan begynde at høste nogen Fordeel af de saaledes anbragte Kapitaler. Ved enhver anden produktiv Kapitalanvendelse, ved Jordbrug, Handel, Fabrikdrift, o. s. v. bliver det vundne Udbytte eller Renterne idetmindste hvert Aar disponibelt og kan af Eieren anvendes til at besørge hans Underholdning, til ny Produktion eller overhovedet paa den Maade han selv til enhver Tid finder for godt. Udbyttet af de paa Frembringelsen af ny Skov eller paa Skovens Vedligeholdelse idetheletaget anvendte Kapitaler komme derimod kun i de allersjeldneste Tilfælde den oprindelige Skoveier selv tilgode, og selv da først efter saa lang Tids Forløb, at der ikke i Almindelighed kan forudsættes nogen Beredvillighed hos ham til at indlade sig paa en saadan Brug af sine Penge. Den private Mand foretrækker i Regelen en mindre nærværende eller med kortere Mellemrum stadigt tilbagevendende Indtægt fremfor Udsigten til en endog flere Gange større, der først kan ventes efter 50 à 100 Aars Forløb. En saa fjern Indtægt har overhovedet kun lidet Tillokkende for ham, og han anlægger heller sine Penge til 4 pCt., naar han aarlig, hvis han vil, kan hæve

Renterne, end til 6 eller 10 pCt., naar han (det er, hans Efterkommere) ikke førend efter 50 à 100 Aars Forløb kan oppebære en Skilling. Hvormeget mere da, naar han ved den sidstnævnte Maade at anvende sin Kapital paa ikke engang kan opnaae den samme Rente, som ellers staaer ham aaben. Hertil kommer endnu den Omstændighed, at en stor Mængde af vore Skoveiere ikke engang have Raad til for saa lange Tidsrum at lade deres Penge henstaae urørte i Skoven.

Det er vel saa, at en Skoveiendom ved de paa Skovens Forbedring og Regeneration anvendte Omkostninger erholder en forøget Salgsværdi. Herved maa det imidlertid bemærkes, at de unge Skovbestande, især paa Grund af Vanskeligheden ved at taxere dem og at bedømme deres fremtidige Beskaffenhed, paa hvilken blandt Andet Naturbegivenhederne kunne have en stor Indflydelse, sjelden eller aldrig blive saa høit betalte, at de almindelige Produktionsomkostninger med paaløbne Renter og Rentesrenter derved vilde blive dækkede. Og som Forholdene her i Landet ere, hvor man ved Beregningen af en Skovs Værdi hovedsagelig kun tager Hensyn til de allerede eller om kort Tid hugbare Træforraad og ialfald kun tillægger de yngre Aldersklasser en underordnet Betydning, er der endnu ingen Udsigt til, at den saaledes forøgede Salgsværdi vil komme til at staae i et saadant Forhold til de til Skovens Foryngelse ialmindelighed udforderlige Omkostninger, at Skoveieren deri skulde have et tilstrækkeligt Motiv til at behandle sin Skov efter andre Hensyn end han ellers finder sig foranlediget til.

Nu skulde man vel mene, at der i Hensynet til den Beskyttelse, Skovene i klimatisk og physisk Henseende yde de opdyrkede Strøg, hvis Produktionskraft deraf for en ikke ringe Deel betinges, maatte ligge en stor Opfordring for Privatmand til at værne om Skoven. Hertil bemærkes imidlertid, først, at Landet har langt flere og større Skovstrækninger, end det for hiint Hensyns Skyld behøver,

Strækninger, som alligevel ikke uden ubodeligt Tab for Nationen kunne lægges øde; dernæst, at de i de fleste Tilfælde kun med Vanskelighed eller endog slet ikke specielt lader sig paavise, hvilke de enkelte Skovstrækninger ere, hvis Vedligeholdelse af det nævnte Hensyn maa ansees nødvendig; videre, at en saadan Beskyttelse mere beroer paa en vis Form og Sammenhæng i samtlige foranliggende Skovpartier, end at den netop skulde betinges af og staae og falde med den i enkelt Mands Eiendom værende Skov, saa at de enkelte Eiere, hver for sig, om de noksaa meget lærte at indsee og vurdere denne Skovens middelbare Nytte, dog som oftest med den i saadanne Ting, hvor Tanken lades et vist Spillerum, almindelige menneskelige Letsindighed ville troe, at de uden mærkelig Skade for deres Ager og Eng kunne handle med Skoven, som deres øieblikkelige og umiddelbare Fordeel tilsiger dem, — ikke at tale om dem, hvis Omstændigheder nøde dem til at reise Penge ved at nedhugge Skoven; og hvor almindeligt er ikke dette hos os. — Endelig gives der en Mængde Skoveiere, i hvis Hænder netop de største og værdifuldeste Skove ere, der ingen Jordvei besidde, for hvis Skyld de kunne finde sig foranledigede til af ovennævnte Hensyn at conservere deres Skov.

Omendskjøndt det af de hidtil anstillede Betragtninger formeentlig fremgaaer, at der ikke kan tillægges Udbredelsen af forstlige Indsigter nogen væsentlig Betydning som Middel til Skovenes Conservation idetheletaget, saa er det dog ingenlunde vor Mening med det ovenfor Sagte at ville benegte saadanne Indsigters Gavnlighed i den nævnte Henseende. Vi troe endog, at der ved Forstkyndigheds Udbredelse blandt Skoveierne vil kunne stiftes særdeles megen Nytte, hvilket det jo allerede vilde være, om ogsaa blot en Hundrededeel af vor Skovflade derved kunde reddes fra Undergang eller denne derved forsinkes. Kun have vi, vor bedste Overbeviisning tilfølge, villet imødegaae den almindelige Antagelse, at der ved dette Middel vilde være ud-

rettet noget Væsentligt til vore Skoves Conservation, om Midlet ogsaa lod sig fuldstændigen anbringe. Men ikke engang dette er tænkeligt. En saadan Behandling af Skovene, at de ikke derunder forringes, vil nemlig ialmindelighed være betinget af saa specielle forstlige Kundskaber, som ikke nogensinde kunne ventes at ville trænge igjennem til Massen af Skoveierne. Allermindst kunne vort Lands Skove, der ere opvoxede under saa forskjellige Forholde og fordetmeste paa absolut, til Produktionsløshed let overgaaende Skovbund, uden Skade anhugges efter et engang for alle opstillet System af Regler, men kun efter en paa de overalt vexlende Lokalforholde tillæmpet Anvendelse af naturvidenskabelige Kundskaber og derpaa stillede forstlige Principer og Raisonnements, der kræve et ordentligt Studium af Forstvidenskaben. Men om ogsaa samtlige Skoveiere kunde blive heelbefarne i Forstkyndigheden, formenes Landets Skove ikkedestomindre i Almindelighed vedblivende at ville forringes og gaae deres Undergang imøde.

Overhovedet fremgaaer som det almindelige Resultat af de ovenfor anstillede Betragtninger, at den landsfarlige Behandling, hvorunder vore Skove lide, ikke just kan tilskrives Mangel paa Forstkyndighed i Landet, saa at den ved denne Mangels Rettelse i nogen væsentlig Grad vilde ophøre, men at den meget mere forstørstedelen grunder sig i Skovvæsenets egen eiendommelige Natur, paa det Nøieste er sammenknyttet med de for denne Bedrift charakteristiske Forholde og Særegenheder, der føre det med sig, at Statens og den Privates Interesser her ialmindelighed ikke, saaledes som det ellers fordetmeste er Tilfældet, falde sammen. Mangelen ligger her ikke i Forstanden men i Villien, der ikke vil opgive den egne Fordeel for det Heles Vel, og derfor maa der et udenfra kommende Forbud til for at danne Modvægten.

Denne Betragtningsmaade har ogsaa til en vis Grad gjort sig gjældende i vor ældre, nu ophævede Skovlovgivning saavelsom i de senere fremsatte Forslag til en saadan. Vi sigte herved til de foran under No. 3 nævnte Midler til Skovenes Conservation, der gaae ud paa directe Indskrænkninger i Dispositionsretten over Skoven. Forinden vi imidlertid gaae over til den nærmere Betragtning af disse, skulle vi først i Korthed opholde os ved de Foranstaltninger, der tilsigte en Værdforhøielse af Skoven og dens Produkter.

Efter hvad der ovenfor er udviklet om, at Skovprodukternes Værdi, væsentligst paa Grund af vor Skovoverflod, ialmindelighed er for ringe til at gjøre et rationelt eller paa Skovens Foryngelse hovedsagelig rettet Skovbrug lønnende for Privatmand i en ham selv tilfredsstillende Forstand, kunne vi vistnok ikke Andet end tillægge ethvert forøvrigt hensigtsmæssigt Middel, der ved at bevirke en Forhøielse af Skovværdien for Eieren ogsaa maa antages at give ham en forhøiet Opfordring til at omgaaes sin Skov med Forsigtighed og Omhu, en særdeles Betydning. Navnligen antages der i denne Retning at maatte kunne udrettes Meget ved en forbedret Indretning af Flødnings- og Elverensningsvæsenet, idet den nye Lov derom af 26de August 1854 i ovennævnte Henseende endnu formeentlig lader Adskilligt tilbage at ønske. Ligeledes maa det ansees hensigtsmæssigt, at der under visse Betingelser aabnes Adgang til Laan i offentlige Kasser mod Pant i assurerede Skove, hvorhos det ogsaa bliver uundgaaeligt nødvendigt, at der træffes Foranstaltninger til de Skovværdien i høi Grad forringende Skovservituters Afløsning eller Begrændsning som nogetnær den første Betingelse for Muligheden af en forbedret Skovhuusholdning. I Conseqvense af det Princip, saavidt muligt at sørge for Skovenes Værdforhøielse, foruden af mange andre Grunde, som det her ikke er Stedet til nærmere at udvikle, troe vi med førnævnte Kommission heller ikke, at der kan blive Spørgsmaal om Forbud mod

Hugst af mindre Dimensioner eller om forhøiet Udførselstold paa disse, idet det snarere maatte ansees hensigtsmæssigt at ophæve Udførselstolden paa Trælast, hvis ikke andre væsentligere Hensyn stillede sig derimod.

Men omendskjøndt vi saaledes er fuldt gjennemtrængte af Overbeviisningen om Rigtigheden og Hensigtsmæssigheden af enhver Bestræbelse, der gaaer ud paa at opnaae en forhøiet Skovværdi, formenes det alligevel, at man, ligesaalidt som af Forstkyndigheds Udbredelse blandt Skoveierne, kan vente sig nogen almindelig Redning for vore Skove ved at overlade samme til Virkningerne af det heromhandlede Princips Anvendelse. Denne vor Formening støtter sig paa følgende Grunde.

Det nævnte Princip lader sig kun successivt gjennemføre, idet de af de dertil tjenlige Foranstaltninger, der strax kunne tilgribes, ikkun for en forholdsviis ringe Deel kunne antages at medvirke til Skovenes Værdforhøielse, andre derimod, saasom Transport- og Kommunicationsvæsenets Forbedring i Almindelighed, Anlæggelsen af træforbrugende Værker og Indretninger, o. s. v. beroe paa og knytte sig til den hele Samfundsudviklings sig først lidt efter lidt udfoldende Gang og Fremskridt. Naar det saaledes paa den ene Side betænkes, hvor langsomt Bestræbelserne for at virke til en saadan Værdforhøielse af Skoven, der, tvertimod hvad der nu er Tilfældet, skulde gjøre det lønnende for Privatmænd at behandle den overeensstemmende med det Heles Tarv, ville føre til Maalet, og paa den anden Side, hvor hurtigt Skovens Ødelæggelse omvendt skrider frem, saa hører der ikke Meget til at forudsige, at de af vore Skove, der kunne ødelægges, — og dette er paa Grund af vor Skovbunds Beskaffenhed Tilfældet med den allerstørste Deel af samme, — virkelig ogsaa ville blive det længe forinden en til deres Vedligeholdelse tilstrækkelig høi Værdi af Skoven og dens Produkter, om ellers muligt, havde kunnet udvikle sig som Følge af de dertil sigtende Foranstaltninger og Bestræbelser. En saadan Værd- eller

Priisforhøielse af Skoven vil endog i Almindelighed ikke kunne paaregnes før med Indtrædelsen af en virkelig følt Skovmangel, følgelig endnu mindre, saalænge vi endnu have Skovoverflod i Landet, det er, saalænge vi endnu kunne udføre Skovprodukter til Udlandet. Men da dette, som ogsaa tidligere omtalt, netop er vor Opgave, idet Naturen har bestemt os til paa vor Mængde absolute Skovbund stedse at vedligeholde Skovoverflod, kunne vi ved de omhandlede Foranstaltninger vel bevirke en saadan Forhøielse af Skovens Værdi, hvorved dens reent hensynsløse Behandling mere og mere ophører, men aldrig medrette, det er, uden en fortsat Forringelse af Skoven, gjøre Regning paa Opnaaelsen af saadanne Priisforholde, der ialmindelighed skulle kunne foranledige Privatmand, om ogsaa ikke andre Hensyn derunder gjøre sig gjældende, til en saadan Behandling af Landets Skove, hvorved de stadigen vedligeholdes i uformindsket Stand, endsige bringes tilbage til en bedre Tilstand. Endvidere skulle vi herved ogsaa gjøre opmærksom paa, hvorledes saadanne Foranstaltninger, der ved Skovprodukternes fordeelagtige Tilgodegjørelse bevirke en Værdforhøielse af Skoven, ogsaa ofte, saalænge ellers Intet hindrer Privatmand i at behandle denne efter Godtbefindende, ved at foranledige et saameget stærkere Angreb paa Skoven netop vil have den modsatte Virkning af den, der ellers maa paaregnes som den almindelige Følge af Værdforhøielsen. Fornemmelig vil dette være Tilfældet med Anlæggelsen af træconsumerende Værker og Indretninger, hvorfor det ogsaa maa ansees nødvendigt, at der ved saadanne Indretningers Anlæggelse træffes særskildte Garantier for de af dem benyttede Skoves Brug.

Ovenstaaende Bemærkninger berøre kun en enkelt Side af Sagen, der alene faaer Betydning, forsaavidt som Skovens Forringelse kan udledes fra deres Mangel paa Værdi og den for ringe Priis af deres Produkter. Nu er det imidlertid tidligere bleven omtalt, at denne Omstændighed langtfra er den eneste Aarsag til Skovforringelsen, men at

denne ogsaa maa tilskrives forskjellige andre Hensyn og Omstændigheder, der, uafhængige af ethvert Priisforhold, for sig alene, om da end langsommere, i Almindelighed ville føre til de Privatmænds uindskrænkede Raadighed undergivne Skoves Undergang, idet disse tidligere eller senere ville komme i saadanne Eieres Hænder, der af den ene eller anden Grund finde deres Regning ved at gjøre det af med dem.

Saaledes bliver da overhovedet den Betydning, der kan tillægges ogsaa de til Skovens Værdforhøielse sigtende Foranstatninger, betragtede som Midler til Skovenes Conservation i Almindelighed, i Virkeligheden saare ringe, deres Virkning i denne Henseende i ethvert Fald fuldkommen utilstrækkelig, eftersom de kun ville bidrage til for en Deel at modvirke den Hurtighed, hvormed Skovene under den frie og uindskrænkede Privatbesiddelse ellers i Almindelighed gaae deres Undergang imøde. I og for sig betragtet er dog allerede dette en stor Fordeel, og derfor fortjene de ovenanførte Foranstaltninger fra Statsstyrelsens Side den største Opmærksomhed. Men deres rette og virksomste Betydning for et Skovland som Norge faae disse Foranstaltninger først, naar Skoven tillige ved andre, mere direkte virkende Midler, hvis ellers muligt, sikkres mod saadanne Ødelæggelser, der ikke mere kan raades Bod paa.

Det er dette Slags Midler, foran under No. 3 classificerede som „de Midler, der indeholde directe Indskrænkninger i Dispositionsretten over Skoven," vi nu skulle gaae over til at omhandle.

Som saadanne Indskrænkninger, der deels have været gjennemførte i vor ældre nu ophævede Skovlovgivning, deels senere af den nævnte Kommission ere blevne foreslaaede, mærkes:

a. Forbud mod at bortforpagte sin Skov til Udhugst.

Saalænge Eieren selv forresten kan behandle sin Skov som han finder for godt, vil det, som ogsaa en gammel Erfaring har viist, aldrig mangle ham paa Leilighed til paa de forskjelligste Maader at omgaae et saadant Forbud. Til en vis Grad maatte dets Overholdelse dog vel kunne paasees, og da det er vist, at en ikke ubetydelig Deel af de Ødelæggelser, for hvilke vore Skove især i den senere Tid have været udsatte, hidrører fra deres Bortforpagtning til Udhugst, vilde et Forbud mod samme utvivlsomt virke gavnligt og maa ansees som nødvendigt. For Skovenes Conservation i Almindelighed vil dermed alligevel ikke Meget være udrettet, da jo dog den allermeste Skovødelæggelse hidrører fra den for Eiernes egen Regning drevne Hugst, der endnu vilde udvides, naar de ikke længer kunde reise Penge paa Skoven ved at bortforpagte den til Udhugst. Det vil desuden i ethvert Tilfælde kun være en halv Forholdsregel alene at forhindre dette Slags Skovspeculationer, naar der ikke tillige sættes en Skranke for de ligesaa skadelige Skovkjøb paa Speculation, der ogsaa have Skovens snarest mulige Udplyndren og Ruin tilfølge.

b. Forbud mod Hugst af mindre Dimensioner og *c.* forhøiet Udførselstold paa disse ere allerede af fornævnte Skovkommission erkjendte som uhensigtssvarende Forholdsregler. I samme Retning er det i vort Skrift „om Skovene i deres Forhold til Nationaloekonomien, Christiania 1858“ udførligen blevet udviklet, hvorledes den fordeelagtigst mulige Tilgodegjørelse af de mindre Træsortimenter bevirker: 1) en umiddelbar Forøgelse af Nationalproduktionen; 2) en Formindskelse af det Tab, som formedelst de i Skovene anbragte Kapitalers Urørlighed under hele Omdriftstiden opstaaer ved Afsavnet af de med Kapitalens erhvervende Egenskaber forbundne Fordele; 3) en af de nævnte Sortimenters Tilgodegjørelse betinget Mulighed af og Foranledning til en rationellere Behandling af Skoven, *d)* ved Indførelse af en hensigtsmæssigere Driftsmaade, nemlig Snauhugst (Hugstfladens fuldstændige Afdrivning)

istedetfor den hos os brugelige, Skoven forringende, spredte Hugst af enkelte Træer overalt omkring i Skoven, og *b)* formedelst Skovens Værdforhøielse. Dermed troe vi nu, at de Principer ere faststillede, hvorfra Lovgivningen med Hensyn til de ringere Træsortimenter formeentlig bør gaae ud, nemlig: saavidt muligt at begunstige den fordeelagtigste Tilgodegjørelse af disse, saavel indirecte ved at bortrydde enhver Hindring for samme, som directe, f. Ex. ved Forbedring af Communicationsmidlerne, forsaavidt dette ellers kan blive det Offentliges Sag.

Kaster man et Blik tilbage paa den Tid, da Skovene havde en langt mindre Værdi end nu, blandt Andet, fordi kun de største Dimensioner ifølge den indtil 1795 gjældende Lovgivning derfra kunde afhændes, da seer man, hvorledes Flade for Flade milelange Lier afskovedes for at brændes til Braate i den Hensigt derpaa at høste et Aars Rugsæd og senere at erholde Havnegang for Kreaturene; hvorledes Eierne ingen Betænkelighed havde ved at indrømme Fremmede, hvem det endnu mindre kom an paa at conservere Skoven, de meest uindskrænkede Brugsrettigheder til denne, hvilke de da ogsaa troligen benyttede til at skalte og valte med Skoven paa den hensynsløseste Maade; hvorledes af Mangel paa Tilsyn og Interesse fra Eierens Side de rædsomste Skovbrande, foraarsagede ved en fast ubegribelig Skjødesløshed af Jætere, Fiskere og Jægere, tilintetgjorde de skjønneste Skovbestande over hele Districter, ligesom det t. Ex. i Glommens Skovtrakter, hvor mindst de ¾ Dele af disses Areal have været hjemsøgte af saadanne Skovbrande, endnu den Dag i Dag tydelig nok kan sees af de forkullede Stubber. Saaledes skal man neppe kunne sige, at de ældre Forbud mod at hugge Træer under et vist Maal har bidraget synderligt til Skovens Conservation, da det snarere har havt den modsatte Virkning. Naar disse Misforholde i den senere Tid have forandret sig meget til det Bedre, saa kommer dette netop deraf, at formedelst Skovenes Aftagen, de høiere Trælastpriser og Anledningen

til at afsætte mindre Dimensioner end forhen, Skoveiendommene have faaet en saameget høiere Værdi, saa at Eieren ikke længer finder sig tjent med at behandle dem med en saadan Grad af Skjødesløshed. Men ved paany at indskrænke Skovenes Benyttelse til visse Dimensioner vilde man igjen for en Deel berøve dem den Beskyttelse, som den forøgede Værdi yder dem mod en fuldkommen hensynsløs Behandliug. Hertil kommer ogsaa, at man ligesaa ofte kan ruinere en Skov ved at hugge store som smaa Dimensioner, nemlig hvor de første ere tilstede i nogen større Mængde, og Skoven enten er velvoxen Granskov, som ved den mindste uforsigtige Hugst udsættes for at tørre paa Roden, eller Furreskov, opvoxet paa en mager Jordbund, der ved den spredte Hugst lettelig udarmer og taber sin Produktionskraft. Gaves derimod Adgang til at medtage de mindre, om end ikke, hvad der vilde være endnu fordeelagtigere, de mindste Dimensioner, vil det ikke sjelden være Tilfældet, at Hugsten derved kommer til at nærme sig en Snauhugst, hvorved i Granskoven Tørringen undgaaes og i Furreskoven Hugstfladens villigere Igjenbeskovning forhindrer Jordbundens Tilbagegang. Hvorledes skulde ogsaa Overholdelsen af et Forbud som det heromhandlede kunne controlleres, aldenstund det dog ikke kunde forbydes at oparbeide Topenderne af de fældede store Træer til Kjøbmandslast, en Bestemmelse, der vilde være til største Skade for Skovene, ikke at tale om dens Uretfærdighed? — I Forbindelse hermed maa det endnu fremhæves, at der allerede i Landet gives mange store Strækninger med en saa udtømt Produktionskraft, at den paa disse voxende Skov ikke længer er istand til at voxe op til de saakaldte større Dimensioner, saa at man ved at forbyde Hugsten af saadanne vilde forhindre enhver Benyttelse af denne Skovbund og berøve den al Værdi, hvoraf Følgerne efter det Ovenanførte let kunne beregnes.

Af disse i Forening med flere andre Grunde, som vi her ikke nærmere skulle indlade os paa, troe vi saaledes

ikke, at der kan blive Spørgsmaal om nogen af de ovenfor under Ltr, b og c nævnte Foranstaltninger, hvis Virkninger med Hensyn til at conservere Skovene idetheletaget maa ansees som høist tvivlsom, beroende paa Tilfældigheder, og i heldigste Fald ganske uvæsentlig.

d. Forbud mod Braatebrand og Lyngsvidning. Denne sidste ansee vi det med titnævnte Kommission i ethvert Tilfæfde rigtigt og nødvendigt at forbyde. Braatebranden er kun skadelig paa et fladgrundet eller sandigt Terrain, samt paa humusrig Jord, naar den der for hyppigt gjentages, medens den paa dybere og mineralsk rig Jord under Iagttagelse af behørige Forsigtighedsregler snarere yttrer en gavnlig Virkning paa Jordsmonnet og tillige i Lande med storartede og lidet udviklede Skovforholde afgive et let og billigt Middel til at befordre den naturlige Skovforyngelse, hvorfor den hertil benyttes saavel i Naboriget som i de østerrigske Alpelande. Forbudet mod samme indskrænkes derfor hensigtsmæssigst til det Slags Jordsmon, paa hvilket den alene kan udøve en forringende Virkning.

e. Forbud mod Udførsel af Egebark.

Da de udenlandske Egebarkskove, der afhugges hvert 15de Aar, ialmindelighed ere saa indbringende, at, som en Undtagelse fra hvad der ogsaa i Udlandet finder Sted, selv Privatmand finder dette Slags Skovbrug lønnende, saa antages det hensigtsmæssigere ved at oplyse Vedkommende om den rette Behandlingsmaade af saadanne Egebarkskove at forsøge paa Indførelsen af lignende hos os. Endog naar denne Bestræbelse skulde have viist sig forgjæves, maa det ansees høist tvivlsomt, hvorvidt det vilde være hensigtsmæssigt ved et Forbud mod den Afsætningsmaade af Barken, som Eieren finder fordeelagtigst, at indskride til Forebyggelse af vore igjenværende Egeskoves Ruin.

At nu Det, som ved Siden af Forstkyndigheds Udbredelse i Forbindelse med de til Skovenes Værdforhøielse sigtende Bestræbelser ifølge det forhen Udviklede maa skee for at forebygge vore Skoves fortsatte Forringelse og meer

eller mindre fuldstændige Undergang, ingenlunde kan ventes opnaaet ved de af de fornævnte Indskrænkninger, hvorom vi saaledes antage, at der alene kan blive Spørgsmaal, nemlig Forbud mod Bortforpagtning af Skov til Udhugst og et betinget Forbud mod Braatebrand og Lyngsvidning, er formeentlig efter det allerede derom Anførte klart nok til at dette nærmere behøver at paapeges.

Efterat det saaledes i det Foregaaende er blevet udviklet, hvorledes man i at forebygge vore Skoves fortsatte Ødelæggelse ikke kan blive staaende ved de hidtil hos os kjendte eller foreslaaede Midler, medens det derunder tillige har viist sig, at et i den nævnte Henseende tilfredsstillende Resultat paa Grund af Skovvæsenets eiendommelige Natur alene kan ventes opnaaet ved directe Indskrænkninger i Eierens Dispositionsret over Skoven, bliver Spørgsmaalet altsaa, hvilke videre eller mere omfattende og gjennemgribende Indskrænkninger af denne Art man kan tænke sig iværksættelige og hensigtssvarende hos os.

I de fleste andre europæiske Lande, hvor man allerede længst har indseet Nødvendigheden af at opstille directe Forbudslove mod Skovenes vilkaarlige Behandling af deres private Eiere, bestaaer der et til Bestemmelsen om Culturtvang knyttet almindeligt Devastationsforbud, ifølge hvilket Enhver, der afskover nogen Deel af sin Skovgrund under saadanne Betingelser, at den ikke igjen efter en passende Tids Forløb kan bedække sig med tilstrækkelig Eftervæxt, er forpligtet til inden en bestemt Tidsfrist (almindeligviis 5 Aar) ved kunstig Besaaning eller Plantning atter at bringe den saaledes mishandlede Skovflade i fuld Bestand. Saa rationel en saadan Bestemmelse, i Almindelighed betragtet, end er, idet den alene under den i og for sig selv naturlige og til Skovenes Vedligeholdelse fuldkommen tilstrækkelige Forpligtelse at skaffe sig Skov igjen i den fældedes Sted, forøvrigt lader Privatskoveieren frie Hænder i Sko-

vens Behandling, saa passer den alligevel ikke for vore Forholde, deels fordi der i vore vidtstrakte og forholdsviis lidet værdifulde Skove med deres fordetmeste biergige og næringsarme Skovbund overhovedet ikke uden reent undtagelsesviis kan blive Tale om kunstig Skovforyngelse, hvortil man heller ikke skulde kunne raade over den nødvendige Kyndighed og Arbeidskraft, deels fordi man ikke godt kan tænke sig et saa talrigt Forstpersonale fordeelt rundtomkring i Landet, som det, der vilde behøves, for at en saadan Bestemmelse kunde ventes tilbørligen overholdt, — foruden af mange andre Grunde, hvoraf imidlertid de anførte ere de vigtigste.

Idet den i Udlandet brugelige kunstige Foryngelsesmaade hos os i Almindelighed maa blive at remplacere af den saakaldte naturlige, hvorved Skovens egen Reproduktionskraft bringes til at vise sig virksom formedelst Selvbesaaning, og da dette i Regelen alene kan opnaaes ved en bestemt Maade at anhugge Skoven paa, hvilket igjen forudsætter forstkyndig Udviisning, saa vilde en almindelig Udviisningstvang som hos os svarende til Udlandets Culturtvang, fra det forstlige Standpunkt betragtet, være det for vore Skovforholde meest passende og naturlige Tvangsmiddel til Skovenes Vedligeholdelse. Men foruden at ogsaa dette Middel kræver et meget talrigt Forstpersonale, vilde det som endnu mere nærgaaende mod Privatskoveierne end fornævnte Culturtvang formeentlig af disse mødes med en saa afgjort Uvillie, at vi allerede af denne Grund idetmindste ikke fortiden vove at foreslaae det anvendt.

Endnu mindre kan der formeentlig blive Tale om at søge vore Privatskove conserverede ved et engang for Alle lovbefalet System af specielle Skovhuusholdningsregler, saaledes som det tidligere hos os har været foreslaaet (i Midten af det forrige Aarhundrede af Brødrene von Langen). Grunden hertil er allerede udtalt i det Foregaaende, hvor det blev bemærket, at Skoven ikke uden Skade kan anhugges uden efter en paa de overalt forskjelligt vexlende

Localforholde tillæmpet Anvendelse af naturvidenskabelige Kundskaber og derpaa støttede forstlige Principer og Raisonnements, der ikke lader sig udtømme eller sammenfatte i et System af bestemte Forskrifter. Den Regel, der vilde passe i det ene Tilfælde, vilde skade i det andet, og omvendt, uden at Privatskoveieren skulde kunne vide, naar denne eller hiin Regel rettelig maatte blive at anvende, eller med hvilke Modificationer. Desuden vilde ogsaa det her antydede System nødvendiggjøre en ligesaa speciel Control af Forstkyndige og idetmindste møde en ligesaa stor Uvillie blandt vore Skoveiere som Udviisningstvang.

Saaledes see vi os nødte til fortiden at opgive Tanken om ogsaa gjennem directe Indskrænkninger i Dispositionsretten over Skoven at frembringe en saadan Huusholdning med Privatskovene, hvorved disse idetheletaget vilde sikkres mod yderligere Forringelse. Forfatteren vil her ikke undlade at bemærke, at han paa dette Punkt har et Parti imod sig, der mener, at, om end saaledes Privatskovenes fortsatte Forringelse ikke kan forebygges, vil der dog alligevel være Adgang til ad de directe Indskrænkningers Vei eller gjennem Forbudslove ialfald at gaae et betydeligt Skridt videre end alene til det foromhandlede Forbud mod Udhugstcontrakter. Dette, troer man da, vil kunne opnaaes, hvis man i sin Indskriden til Forebyggelse af den mislige Privatskovhuusholdning indskrænker sig til kun at ville ramme Ødelæggelsen af Skov efter dette Begrebs mere almindelige og i Folkeopinionen stedfindende Betydning: (Forstmester Meydells Skrift om Foranstaltninger til en huusholderisk Behandling af Norges Skove, Christiania 1858). „Det bliver da nemlig ikke længere udelukkende en Opgave for den sagkyndige Mand at constatere Misbrugets Tilstedeværelse, men andre paalidelige Mænd vilde ogsaa kunne afgive et betryggende Skjøn med Hensyn hertil.“ „Ere nu de Beklagelser over Skovenes Mishandling og de Raab om Hjælp, som mere og mere give sig tilkjende, oprigtig meente, saa bør man kunne antage, at idetmindste

de meest oplyste og uafhængige Mand i en Bygd ikke vilde betænke sig paa at benytte en dem gjennem Lovgivningen given Adgang til at forhindre den fremtidige Skovløshed, uanseet det Forhold, hvori En og Anden maatte staae til Skoveieren.“ — Der foreslaaes til den Ende, at der i hvert Præstegjæld eller Thinglag skal anordnes et Skjøn, bestaaende af 4 Bygdemænd, der paa Foranledning af vedkommende Forstmester skal træde sammen med denne, naar han ved Befaring af nogen Skov finder, at den har lidt eller lider en ødelæggende Behandling af et bestemt grovere Slags, for at fastsætte de Begrændsninger i Skovens fremtidige Brug, som efter Omstændighederne findes fornødne.

Uden paa dette Sted at ville indlade os paa nogen nærmere Drøftelse af det her kun i sine almindelige Omrids antydede Forslag, skulle vi ianledning af samme kun bemærke Følgende: Selve Forslagsstillerne indrømme, at ogsaa den heromhandlede Foranstaltning kun vil være en halv Forholdsregel, aldeles utilstrækkelig til idetheletaget at conservere Landets Skove og forebygge deres fortsatte Forringelse. Som ovenfor antydet, er det nemlig kun den voldsommere og mere pludselig (i Folkeopinionen) stedfindende Skovmishandling, det er den, hvis ødelæggende Følger for Skoven allerede den enkelte Hugst gjør iøinespringende, som man ved dette Middel kan tænke paa at ramme, ikke derimod den stadige og langsommere Skovforringelse, som hidrører fra den hos os almindelige spredte Hugst, der vel ikke for Øieblikket behøver at medføre nogen iøinefaldende Forandring i Skovens Tilstand, men desto sikkrere bevirker en Svækkelse af Skovbundens Produktionskraft. Grunden til denne Hugstmaades Skadelighed er i faa Ord udtrykt den, at de ved denne Maade at udtynde Skoven paa opstaaende Aabninger i samme paa den ene Side ere for smaa til at tilstede de mere lysbehøvende Træplanter at fremspire og udvikle sig i de fældede Træers Sted, men paa den anden Side store nok til at forstyrre

den Dækkelse af Jordbunden, som udfordres for, at denne ikke ved Forflygtigelse skal berøves sit Muldforraad og bedække sig med Skovukrud (Lyng, Vaccinier, o. s. v.), hvis Rødder danne et saa tæt Filt i Jordoverfladen, at denne end yderligere gjøres uimodtagelig for ny Besaaning. — Herfra er det ogsaa egentlig, at vore Skoves Forringelse for den allerværsentligste Deel hidrører, langt mindre derimod fra de voldsomme, Alt paa een Gang medtagende Hugster, der ialmindelighed ikke paa Meget nær ere saa hinderlige for Igjenbeskovningen, medens den Skade, de foraarsage, mere gaaer ud over det forhaandenværende Skovforraad. Men selve hiin spredte Hugstmaade med dens fordærvelige Følger for Skoven vil man ikke kunne ramme ved Hjælp af det nævnte Skovskjøn, eftersom det eneste Middel til at hindre samme vilde være forstkyndig Udviisning, om hvis Uanvendelighed fortiden der ovenfor har været Tale.

Saaledes komme vi atter tilbage til vor tidligere Yttring om, at vi see os nødte til overhovedet at opgive Tanken om gjennem direkte Indskrænkninger — ligesom det ogsaa viste sig at være Tilfældet med de øvrige foromhandlede Arter af Foranstaltninger — at opnaae en saadan Behandling af Privatskovene, der vilde sikkre dem mod en fortsat Forringelse, endsige bringe dem tilbage til en bedre Tilstand. Alt, hvad vi troe, at der endog ved den forenede Samvirken af alle hine Foranstaltninger, om hvis Anvendelse der antages at kunne blive Spørgsmaal, idetheletaget kan ventes opnaaet, er, at de for en efter Omstændighederne større eller mindre Deel ville modvirke den Hurtighed, hvormed Landets Skove i Almindelighed forringes og gaae deres Undergang imøde, uden at Forringelsen selv derved absolut forhindres. Idetmindste vil al den paa den ubetingede, sin Produktioskraft let berøvede Skov-

bund voxende Skov, altsaa den ulige største Deel af Landets Skovmasse, formeentlig ligefuldt tidligere eller senere være Ødelæggelsen hjemfalden.

Ved et saa trøsteløst Resultat kan man naturligviis ikke blive staaende, aldenstund der endnu gives ét Middel til at sikkre sig, at idetmindste en Deel — den vigtigste Deel — af Landets Skovflade vedvarende holdes i fuldt producerende Stand. Vi sigte hermed til Statens egen Optræden som Eier og Forvalter af den til den indenlandske Forsyning, for hvilken der jo først og fremst bør sørges, samt i klimatisk og physisk Henseende nødvendigste Skov. Thi videre kan man i Betragtning af de med dette Middels Anvendelse forbundne Opoffrelser formeentlig ikke tænke paa at gaae, omendskjøndt det egentlig alene er Staten, der paa Grund af Skovvæsenets i det Foregaaende fremhævede Eiendommeligheder egner sig til at være Skoveier, ialfald forsaavidt den paa den ubetingede eller absolute Skovbund voxende Skov angaaer. — Derfor er det fornemmelig paa denne Maade, at man overalt i Udlandet har søgt at opnaa en tilfredsstillende Ordning af Skovforholdene, idet ikke engang det føromtalte Culturtvangsmiddel dertil paa Meget nær ansees tilstrækkeligt. I de fleste europæiske Lande har Staten saaledes vidst at sætte sig i Besiddelse af saare betydelige Skovmasser, hvis rationelle Behandling og fordeelagtige Benyttelse den sikkrer sig ved deres Forvaltning af et kyndigt Forstpersonale, under hvis Bestyrelse de udenlandske Statsskove fra deres tidligere forfaldne Tilstand ere bragte til ikke blot at danne et stedse uformindsket Forraadskammer for den indenlandske Forsyning med Skovprodukter men ogsaa i flere Lande at afgive en af de væsentligste Statsintrader.

Har man saaledes i Udlandet fundet det nødvendigt saavidt muligt at sikkre det indenlandske Behov af Skovprodukter ved forstmæssigt behandlede Statsskove, fortjener

dette Exempel formeentlig saameget mere at tages tilfølge hos os, eftersom:

1. Der her i Landet ifølge det forhen Udviklede ingen Udvei øines til at opnaae en endog kun nogenlunde betryggende Huusholdning med Privatskovene.
2. Vort Lands Skovbund forstørstedelen henhører til den saakaldte absolute, der ved en mislig Behandling af Skoven lettelig taber sin Produktionskraft.
3. Landets nordlige Beliggenhed nødvendiggjør et saameget større Forbrug af Skovprodukter, og
4. dets couperede Beskaffenhed en saameget speciellere Fordeling af den til Behovets Tilfredsstillelse fornødne Skovflade, idet et afskovet Distrikt som oftest ikke kan nyde Godt af et andets Skovrigdom.

Vel er ogsaa det heromhandlede Expedient i den Forstand kun en halv Forholdsregel, at det blot kan komme til Anvendelse paa den mindste eller endog kun en forholdsviis ubetydelig Deel af Landets Skovflade. Men der, hvor det anvendes, opfylder det ogsaa — i Modsætning til enhver af de forhen omhandlede Foranstaltninger — fuldstændig sin Hensigt, idet det ikke alene sætter enhver yderligere Forringelse af Skoven en Skranke, men ogsaa bringer den tilbage til en bedre Tilstand, til normal Produktion. Det er saaledes i en anden Forstand det uden Sammenligning virksomste eller rettere det eneste rigtig virksomme, og saavel paa Grund heraf, som fordi Skov i Almindelighed ikke egner sig til Privatbesiddelse, det rationelleste og naturligste Middel til Skovenes Conservation, hvorfor Opgaven, især deleshed for et Land som vort, maa være at gjennemføre det i en saa vid Udstrækning, som Landets Forholde og andre derved i Betragtning kommende Hensyn tilstede. Herved maa det heller ikke lades ud af Betragtning, at forstmæssigt behandlede Statsskove, fordeelte hist og her omkring i Landet, ville afgive det bedste Middel til Forstkyndigheds Udbredelse blandt Privatskoveierne og ved Exemplets Magt mere end noget Andet anspore disse

til ogsaa at bringe de saaledes vundne Indsigter i Skovhuusholdningen til Anvendelse paa deres egne Skove. Ligeledes fortjener det ogsaa at fremhæves, at man alene paa denne Maade kan vente at erholde et dueligt eller for vore Forholde specielt uddannet Forstpersonale, der jo, ligesom det forhen har været antydet, heller ikke kan undværes ved Gjennemførelsen af de fleste andre Foranstaltninger, hvorved en forbedret Skovhuusholdning formeentlig bør søges fremmet.

Efter saaledes i Almindelighed at have udtalt os om Statens Forvaltning for egen Regning af den for den indenlandske Forsyning nødvendigste Skovmasse som det Middel til en hensigtsmæssigere Ordning af Skovforholdene, der af alle dertil sigtende Foranstaltninger, hvorom der ellers kan blive Spørgsmaal, formeentlig fortjener den største Opmærksomhed, gaae vi over til den speciellere Fremstilling af, hvad vi have tænkt os, at der i den heromhandlede Retning nærmest maa blive at foretage hos os.

En Omstændighed, der allerede fra Begyndelsen af vil hjælpe Staten et godt Stykke paa Veien til Indførelsen af en i fornævnte Øiemed indrettet Statsforstforvaltning, er den, at Staten, uagtet de hidtil stedfundne Salg af de mange store og værdifulde Skovstrækninger, hvoraf den engang var Besiddelse, dog endnu i forskjellige Egne af Landet, fornemmelig i det Nordenfjeldske, er Eier af saavidt betydelige Skove, at disse ved en rationel Behandling ville afgive et ikke uvæsentligt Bidrag til nogle af de meest skovtrængende Distrikters Forsyning med Skovprodukter. Idet der efterat rigtigere Begreber om Skovvæsenet nu have vundet Indpas i Landet, ikke længer kan blive Tale om at forfølge et saa uheldigt Princip, — hvad det ogsaa faktisk i høi Grad har viist sig at være — som Statsskovenes Overdragelse til Privateiendom, ligger heller Intet nærmere end at Staten ved en forstmæssig Bestyrelse af disse, forsaavidt de dertil egne sig, selv er Førstemand til at behandle sine Skove paa en med Almeenvellets Fordringer

stemmende Maade, og det ikke blot for Exemplets Skyld, men ogsaa eller endnu mere, fordi den som Skoveier har ganske andre Interesser at varetage end Privatskoveieren, der kun seer hen til sin egen personlige Fordeel. — Den samme Betragtning gjør sig ogsaa gjældende med Hensyn til de Skove, der eies af Oplysningsvæsenets Fond, hvorfor det maa ansees rigtigt, at disses Benyttelse og Behandling undergives de samme Regler som Statsskovene, hvorved et yderligere Skridt til Gjennemførelsen af den heromhandlede Foranstaltning vil være opnaaet. — Af lignende Grunde troe vi heller ikke, at det skulde være formeget forlangt, om Communerne bleve tvungne til at indføre en rationel Behandling af de saakaldte Bygdealmindinger, der ogsaa til en vis Grad have Charakteren af offentlige Skove.

Hvad nu de forhaandenværende Statsskove angaaer, saa udgjøres disse deels af de, forskjellige Embedsgaarde og enkelte Staten tilhørende Byxelgaarde tilliggende Skove, deels af de saakaldte Statsalmindinger, der ialmindelighed ere mere eller mindre optagne af de Bygderne ved Lovgivningen hjemlede Brugsrettigheder. — Det første Slags Skove ere formedelst Frasalg forstørstedelen reducerede til ganske smaa og ubetydelige Skovpartier, der i deres nuværende mishandlede Tilstand sjelden kunne afgive Mere end hvad deres Brugere og disses Huusmænd tiltrænge. De findes fordeelte hist og her omkring over det hele Land, fordetmeste med lang indbyrdes Afstand, en Omstændighed der i Forening med deres ringe Størrelse og de dem paahvilende Servituter lægger betydelige Hindringer iveien for deres forstmæssige Behandling. Mange af disse Smaaskove have imidlertid en frugtbar Skovbund og ere tildeels forsynede med frodig Efterværxt, saa at de med Tiden, ligesom det med enkelte af dem allerede nu er Tilfældet, ved en rationel Behandling kunne blive ret værdifulde Skoveiendomme og afgive et større eller mindre Overskud over de Brugsberettigedes Behov til Dækkelse af Forvaltningsomkostningerne. Og hvor dette enten allerede er eller kan

forudsees at blive Tilfældet, ansee vi Betingelserne for deres forstmæssige Forvaltning at være forhaanden. Herved maa naturligviis ogsaa Værdien af de Skovprodukter, der medgaae til de Brugsberettigedes Forsyning, tages med i Betragtning, siden Staten nu engang har indgaaet paa at forsyne disse med Skovprodukter in natura. Alt det Samme, som her er sagt om det heromhandlede Slags Statsskove, gjælder ogsaa om Oplysningsvæsenets Fonds Skove.

Saa lidet der nu idetheletaget end vil være udrettet ved en forstmæssig Forvaltning af de ovenomhandlede Slags Skove, forsaavidt de ellers, hvad der med mange af dem ikke engang er Tilfældet, egne sig dertil, saa vil det dog, især deleshed forsaavidt de største af dem og de i de skovarmeste Distrikter beliggende angaaer, være bedre end Intet, og det gaaer i ethvert Fald ikke længer an, at det Offentlige som hidtil fremdeles lader disse sine Skove forfalde og ødelægges.

Langt vigtigere er i fornævnte Henseende Statens Almindinger, som fordetmeste ere større sammenhængende Skovstrækninger, der da som oftest have en væsentlig Betydning for et heelt Bygdelags eller et endnu større Distrikts Forsyning med Skovfornødenheder. Forøvrigt gjøre sig ogsaa i disse Skove de største Forskjelligheder gjældende med Hensyn til deres større eller mindre Beqvemhed til at undergives en forstmæssig Behandling for det Offentliges Regning. I mange Statsalmindinger kan der væsentligst formedelst deres Mangel paa Reproductionskraft ikke engang blive Tale om en til deres fortsatte Vedligeholdelse sigtende Behandling, men alene om for Statens Regning at tilgodegjøre det i samme muligens forhaandenværende afsætbare Skovforraad, forsaavidt dette ikke er optaget af Bygdernes Brugsret, i hvilket Tilfælde vi ansee det rettest at overdrage saadanne Almindinger til Bygderne, for at de af disse under den almindelige Almindingsbestyrelses Opsyn kunne blive benyttede med større Sparsomhed end hidtil og derved bringes til at holde saameget længere ud.

Som Exempel paa det første Tilfælde kan nævnes endeel af Resterne af den forrige Namsealminding i Namdalen, der er fri for Brugsrettigheder, og indeholde temmelig betydelige Tømmerforraad, og paa det sidste, mange, ja man kan sige de fleste af Almindingerne i Stør- og Værdalens Fogderie, ligeledes i nordre Throndhjems Amt. — Statsalmindinger, der vel fra Væxt- og Reproduktionsforholdenes Side egne sig til forstmæssig Behandling, men som ere saa belastede med Servituter, at de hverken nu give eller senere under en forbedret Tilstand kunne antages at ville give Staten som Eier et til Forvaltningsomkostningernes Dækkelse tilstrækkeligt Overskud, ansee vi det ligeledes ialmindelighed hensigtsmæssigt at overdrage de Brugsberettigede mod Forpligtelse til at undergive sig det Offentliges Control med Skovens rationelle Behandling ved Hjælp af et for deres egen Regning etableret forstkyndigt Opsyn. Kun hvis de Brugsberettigede vægre sig for paa saadanne Betingelser at befatte sig med Almindingen, formenes Staten selv at burde overtage dens Bestyrelse, idet den ikke kan lade det skee, at en Almindning, hvis Vedligeholdelse maaske kan være et reent Livsspørgsmaal for et heelt Bygdelag, (f. Ex. endeel af Statsalmindingerne i Gulbrandsdalen) eller ialfald have en væsentlig Betydning for dette (endeel af Almindingerne i nordre Throndhjems Amt) vedvarende forringes for endelig efter kortere eller længere Tids Forløb, saaledes som det er gaaet med saamange af disse Skove, ganske at tilintetgjøres. — Men i dette Tilfælde ansee vi det ogsaa billigt, at de Brugsberettigede, naar de, for at en rationel Behandling af Skoven skal kunne finde Sted, paa Grund af dennes forfaldne Tilstand fra først af have maattet lade sig nøie med en formindsket Mængde Skovprodukter, ikke senere hen med Skovens forbedrede Tilstand igjen kunne fordre dette forøget for sig. — Det kan her med det Samme bemærkes, at hvad enten det ene eller det andet af de tvende heromhandlede Alternativer finder Sted, udfordres der det samme overordnede Tilsyn

(gjennem Forstmesteren) fra det Offentliges Side med, at Almindingen behandles paa en dette tilfredsstillende Maade.

Saadanne med godlændt Skovbund forsynede Almindinger derimod, der enten allerede fra Begyndelsen af eller senere hen, efterat en rationel Behandling har bragt dem i en bedre Tilstand, skjønnes at ville ved Salg af Skovprodukter give Staten et til Forvaltningsudgifternes Dækkelse tilstrækkeligt Overskud over hvad de Brugsberettigede medrette kunne gjøre Fordring paa, maa ret egentlig ansees egnede til forstmæssig Behandling for Statens egen Regning. (Vesteraa Alminding i Namdalen; Foldalens og Reendalens Almindinger; Langmarkens Alminding i Vaage; Jonsdalens og Atnedalens Almindinger i Ringebo). Endnu mere gjælder dette naturligviis om de Almindinger, hvorpaa der ingen Brugsrettigheder hvile, hvilket navnligen er Tilfældet med Statsalmindingerne i Nordland og Finmarken.

De med Statsalmindinger bedst forsynede Egne af Landet ere: Finmarken, Saltens Fogderi i Nordlandene, nordre og tildeels søndre Throndhjems Amt, samt Gulbrandsdalen. I hele den øvrige Deel af Landet er det deels formedelst Salg, deels ved Misbrug af de Brugsberettigede saagodtsom aldeles forbi med Statsalmindingerne, idet det alene er den betydelige Reendalens Alminding i Østerdalen, som her kommer i nogen væsentlig Betragtning. Saaledes er Hovedmassen af de igjenværende Statsalmindinger concentreret i nogle af Landets skovarmeste Distrikter, hvortil nemlig Finmarken, Nordlandene og Gulbrandsdalen fortrinsviis maa henregnes, idet det endnu kun er Bergens Stift og den vestlige Deel af Christianssands Stift, som i denne Henseende kan stilles disse ved Siden. Ogsaa det stærkt befolkede Stør- og Værdalens Fogderi, hvor de fleste af Statsalmindingerne i nordre Throndhjems Amt ere beliggende, lider en betydelig Skovmangel, ihvorvel det her paa Grund af de gode Væxtforholde i de Bygderne nærmest liggende Privatskove ikke seer ret saa fa-

retruende ud for Fremtiden som i de trende førstnævnte Landsdele. Det vil allerede af det her Anførte let skjønnes, hvilken væsentlig Betydning Statsalmindingerne i de heromhandlede Distrikter maa have for disses Forsyning med Skovprodukter, og hvor vigtigt det derfor er ved en forstmæssig Behandling at søge dem bevarede mod yderligere Forringelse og saavidt muligt at bringe dem tilbage til normal Produktion.

Men omendskjøndt der saaledes ved en forstmæssig Behandling af de forhaandenværende Statsskove allerede vil være gjort et betydeligt Skridt paa Veien til i flere af Landets meest skovmanglende Egne at sikkre den indenlandske Forsyning med Skovprodukter og derved ogsaa idetheletaget til Indførelsen af en dette Formaals Opnaaelse over det hele Land tilsigtende almindelig Statsforstforvaltning, saa maa det ikkedestomindre erkjendes, at det saaledes tilsigtede Resultat selv i hine med Statsskove bedst forsynede Distrikter endnu ikke paa Meget nær fuldstændig vil kunne opnaaes alene ved Hjælp af de der forhaandenværende Statsskove, mindre paa Grund af deres Antal og Størrelse, end formedelst deres forfaldne Tilstand og øvrige mindre gode Beskaffenhed. Og dernæst er der jo endnu en ligesaa stor Deel af Landet tilbage, hvor en lignende Skovmangel som i de ovenfor nævnte, med Statsalmindinger bedst forsynede Egne deels allerede hersker, deels inden føie Tid kan forudsees at ville indtræde, men hvor der ingen Statsskov findes, som i fornævnte Henseende vilde være til nogen synderlig Hjælp.

Det Meste af hvad der mangler i at kunne opnaae en saavidt ellers muligt fuldstændig Gjennemførelse af hiint Princip, ved Statens Optræden som Eier og Forvalter af den dertil nødvendige Skovmasse at sikkre den indenlanske Forsyning med Skovprodukter, staaer altsaa endnu tilbage. Dette kan da alene opnaaes derved, at Staten, efterhaanden

som Leilighed gives, indkjøber de Skove, hvoraf den til det nævnte Formaals Opnaaelse isærdeleshed maatte ansee det hensigtsmæssigt at komme i Besiddelse.

Saa Meget der end ved første Øiekast, navnligen af pekuniaire Hensyn, synes at stille sig imod et Expedient som det heromhandlede, ansee vi det ikkedestomindre for det rationelleste og meest begrundede Middel, man kan gribe til idet der, som tidligere udviklet, formeentlig ingen anden Udvei gives, der i nogen væsentlig Mon antages at ville sikkre den fortsatte Vedligeholdelse af Landets vigtigste Skove. Tillige fortjener det at bemærkes, at man ogsaa i andre Lande mere og mere levende anbefaler Skovindkjøb i det Store til Forvaltning for Statens Regning, som det eneste rigtig kraftigt virkende Middel til at opnaae en tilfredsstillende Ordning af et Lands Skovforholde. Saaledes til Ex. i Naboriget, hvor afdøde Biskop Agardh i sin i 1857 udkomne Bog om Skovvæsenet foreslaaer bevilget 500000 Rdlr. aarlig til Indkjøb af Statsskove. Ligesaa i Frankrig. (See „Revue des deux mondes," Februarhæftet for 1859) hvor ligeledes enorme Summer dertil ere foreslaaede anvendte. Disse Forslag støtte sig paa ganske de samme Grunde, som tidligere i denne Fremstilling ere gjorte gjældende til Fordeel for Indførelsen af en almindelig Statsforstforvaltning.

Idet vi saaledes ingen Betænkelighed nære ved at foreslaae Indkjøbet af de til dette Øiemeds Opnaaelse nødvendige Skove, skulle vi med Hensyn hertil tillade os at bemærke Følgende. Vi tænke os naturligviis ikke Statens Erhvervelse af alle de Skove, hvorom der i nysnævnte Henseender maa blive Spørgsmaal, som en i Løbet af et kortere Tidsrum fuldført Foranstaltning, men som en sig gjennem Tiden stadigt fortsættende Institution, der fra en forholdsviis ringe Begyndelse antages med Landets voxende Hjælpekilder at ville udvikle sig til et alt større og større Omfang. Imidlertid ligger det i selve Foranstaltningens Hensigt og Natur, at den heller ikke altfor meget bør

gjøres til en fjern Fremtidssag, deels fordi en Mængde af de endnu forhaandenværende Skove, som det fortrinsviis maatte komme an paa at bevare, da ikke mere vilde existere, idetmindste ikke i en saadan Forfatning, at deres Erhvervelse længer kunde ansees hensigtssvarende, deels fordi man i Betragtning af de stedse stigende Skovpriser derved vilde udsætte sig for at maatte betale uforholdsmæssig høie Summer for Skoveiendomme, som for Øieblikket eller i den nærmeste Fremtid vilde kunne erholdes langt billigere. Af disse Grunde tro vi, at der endog strax bør gjøres en Begyndelse med saadanne Skovindkjøb. Videre tænke vi os som Gjenstand for disse Indkjøb hovedsagelig allerede udhuggede eller ruinerede Skove paa en kraftig og med Smaaskov eller Eftervæxt mere eller mindre rigelig forsynet Skovbund, paa hvilken det altsaa vil være forholdsviis let atter at opelske tætte og værdifulde Skovbestande, medens dette Slags Terrain baade fortiden er og endnu i længere Tid antageligen vil være at erholde for en i Forhold til dets Værd og Betydning for Landets Fremtid ganske billig Penge. Derimod vilde det naturligviis ikke være hensigtsmæssigt udelukkende at indskrænke sig til Indkjøb af saadan Skovmark, idet man heri er nødt til at rette sig efter Omstændighederne, der ofte intet Valg lade, f. Ex. hvor der er Spørgsmaal om en med ældre Træer velbestokket Skovstrækning, hvis fortsatte Vedligeholdelse med Nødvendighed paakræves for et bestemt Distrikt eller Bygdelag. Saaledes ogsaa, hvor det gjælder en hensigtsmæssig Arronderen af allerede forhaandenværende Statsskovcomplexer, eller naar der om en saaledes beskaffen og for en Egns Forsyning heldigt beliggende Skov kan afsluttes hvad man i almindelig Forstand kalder en fordeelagtig Handel. Endelig er det heller ikke vor Mening, at de heromhandlede Skovindkjøb skulde udstrækkes til andre Dele af Landet end de, der enten allerede ere skovmanglende eller i en allerede nu overskuelig Fremtid maa befrygtes at ville blive det, ikke derimod til vore egentlige skovrige Trakter uden

ialfald reent undtagelsesviis, som f. Ex. hvor der til Opnaaelsen af en billigere og hensigtsmæssigere Forvaltning kan blive Spørgsmaal om at henlægge en vis bestemt Skovstrækning til de sammesteds allerede forhaandenværende Statsskove. Saaledes er det fornemmelig i Kystegnene fra Lindêsnæs til Tromsø (i den øvrige Deel af Finmarken eies saagodtsom al Skov af Staten), endeel af Egnene omkring Trondhjemsfjorden, samt Gulbrandsdalen, at vi tænke os hine Indkjøb af Skov til Forvaltning for Statens Regning at skulle foregaae, medens der i saadanne Egne, som de, hvori Hovedmassen af Glommens og Drammens Skovtrakter ere beliggende, ikke lettelig derom for nærværende Tid kan blive Tale.

En Omstændighed, som endnu fortjener at fremhæves, fordi den i høi Grad taler til Fordeel for de heromhandlede Skovindkjøb, er, at Staten ved disse i Almindelighed vil have det i sin Magt at sikkre Landet netop saadanne Skovstrækninger, som for den indenlandske Forsyning med Skovprodukter og tillige i klimatisk og physisk Henseende have langt større Værd og Betydning end de fleste af de den nu tilhørende Skove med deres i saa Henseende reent tilfældige og derfor mere eller mindre ufordeelagtige Beliggenhed. At der ved Valget af de indkjøbendes Skove ogsaa maa tages et væsentligt Hensyn til, at de ere eller kunne gjøres saa lidet servitutbetyngede som muligt, forstaaer sig forøvrigt af sig selv.

I Forbindelse med den her ovenfor af Forstmester Barth givne Udvikling af Principer for en almindelig Ordning af Norges Skovforholde, skal Redactionen med det samme tilføje at der ved Kongelig Resolution af 22de December 1858 atter nedsattes en Commission til at afgive Betænkning og Forslag til Foranstaltninger, som fra det Offentliges Side blive at træffe til Skovvæsenets Fremme. Denne Commission, der bestod af tvende

forstkyndige og 4 uforstkyndige Medlemmer, har paa Grundlag af de ovenfor udviklede Principer, der forøvrigt findes nærmere behandlede i de Herrer Forstmestere Barths og Meydells Skrifter, udarbeidet et Udkast til en Forstlov paa omtrent 100 §§, hvis væsentligste Indhold Redaktionen her her skal forsøge paa at gjengive.

1. Saadanne Brugsrettigheder, der ialmindelighed ere til Skade for Skovens Gjenvæxt og Trivsel, uden tillige at være af overveiende Vigtighed for Rettighedshaverne, saasom Ret til Braatebrand og Lyngsvidning, til Bark- eller Næverflekning, til Beit- eller Barhugst, Løvtegt eller Riisbrud, m. M., kunne af Skoveieren fordres afløste mod Erstatning efter Skjøn, og maa Brugsrettigheder af dette Slags herefter heller ikke paahæftes Skov.

2. Andre Brugsrettigheder, saasom Ret til Hugst af det Fornødne til Huusbehov, Ret til Havnegang, Slaat eller Mosetag, maa herefter ikke paahæftes Skov uden for et begrændset Tidsrum af 25 Aar eller en Mands og Kones Levetid samt paa saadanne (i Lovndkasret nærmere anførte) Betingelser med Hensyn til Rettighedens Udøvelse, at derved ingen Hindringer lægges iveien for Skovens rationelle Behandling.

I et videre Omfang eller for længere Tid end de her anførte Bestemmelser medføre, maa Skovgrunden og de Træer, der voxe paa samme, ikke adskilles i to særskilte Eiendomgjenstande eller Brugsrettigheder.

3. I enhver Skov, der behandles planmæssigt, (forstmæssigt) det er, saaledes, at Skovgrunden vedvarende sættes istand til at afgive en til dens Frugtbarhed svarende Træmængde, kan Skoveieren kræve de Skoven paahvilende Brugsrettigheder saaledes begrændsede og indskrænkede, som Hensynet til Skovens planmæssige Behandling gjør fornødent; særligt bestemmes det:

a. om Ret til Havnegang, at indtil ⅛ Deel af Skovfladen for Eftervæxtens Skyld af Skoveieren skal kunne fredes for Havnegang, uden anden Godtgjørelse til de Beret-

tigede, forsaavidt Rettigheden er vedvarende, end for de forøgede Omkostninger, som disse maatte paaføres ved Gjetning: og *b.* om Ret til Trævirke, at den kun kan udøves efter Udviisning og til visse bestemte Aarstider, samt at ubegrændsede Rettigheder til Brænde og Gjærdefang af Skoveieren een Gang for alle kunne forlanges begrændsede til en ligestor aarlig Mængde, afpasset efter Størrelsen af det nærværende Behov, Alt uden Godtgjørelse, forsaavidt Rettigheden er vedvarende.

4. Privatskoveier, der vil nyde Godt af den under foregaaende No. omhandlede Ret til at indskrænke de Brugsberettigede, maa stille sig under det Offentliges Tilsyn med, at han behandler sin Skov planmæssigt. Tilsidesætter han den for Driften udarbeidede og af vedkommende Departement bifaldte Plan til Skade for Skoven, ansees han med Bøder, hvorhos i Gjentagelsestilfælde de Indskrænkninger bortfalde, som de Brugsberettigede have været underkastede.

5. Planmæssig behandlet Skov, som er forsikkret mod Ildsvaade i Assuranceforening, hvis Plan er bifaldt af Kongen, kan for indtil en ⅓ Deel af Værdien modtages som lovlig Sikkerhed for Umyndiges og offentlige Stiftelsers Midler.

6. (Forbud mod Udhugstcontracter). Enhver Overeenskomst, hvorved Nogen for kortere eller længere Tid indrømmes en større eller videregaaende Raadighed over eller Deelagtighed i fremmed Skov, end ovenfor under No. 2 omhandlet, saasom til at udhugge eller lade udhugge den hele Skov, Træer af en vis Størrelse eller enkelte Træer, forbydes under Straf af Mulct og Confiscation. Denne Bestemmelse skal dog ikke være til Hinder for, at mærkede Træer inden Aarets Hugstflade kunne sælges paa Roden i planmæssigt behandlede Skove.

7. Finder vedkommende Forstmester ved Befaring af nogen Skov, at den, til væsentlig Skade for Eiendommen, har lidt eller lider en ødelæggende Behandling, skal han

hvis Skoveieren ikke vedtager visse Regler til at forebygge fortsat Ødelæggelse, hvilke Forstmesteren har at forelægge ham, foranledige Afholdelsen af en Skjønsforretning til at fastsætte saadan Begrændsning i Skovens fremtidige Brug, som efter Omstændighederne findes fornøden. Skjønsmændene opnævnes af Fogden i et Antal af 4 Mænd. Forretningen bestyres af Forstmesteren uden Stemme. Saavel Forstmesteren som Skoveieren kan forlange Overskjøn afholdt med det dobbelte Antal Mænd under Administration af Sorenskriveren. Handler Skoveieren mod de Skjønsmændene fastsatte Regler, straffes han med Bøder og Confiscation. Efter Forløbet af 5 Aar har saavel Forstmesteren som Skoveieren Adgang til at søge Reglerne forandrede.

De under dette No. anførte Bestemmelser skulle ikke komme til Anvendelse paa Hugst til Huusbehov, og heller ikke paa Almindinger, planmæssigt behandlede Skove eller paa Skove under Statens eller offentlige Stiftelsers Forvaltning.

8. For Bygdealmindinger skal der, enten af Almindingsbestyrelsen eller af denne i Forening med samtlige Eiere (og Brugsberettigede) eller, i Tilfælde, af vedkommende Departement udarbeides et Udkast til Regler for Skovens fremtidige Brug. Dette Udkast, der bliver at stadfæste af Kongen, skal være bygget paa følgende Grundsætninger:

a. at en efter Almindingens Størrelse og Beskaffenhed afpasset Deel af Skoven og fortrinsviis den med Ungskov bevoxede fredes for de Brugsberettigedes Hugst;

b. at Skoven forøvrigt ikke hugges stærkere, end at den Forringelse, Hugsten foranlediger, kan tilnærmelsesviis ventes opveiet ved den hele Skovs Tilvæxt. (En Minoritet, bestaaende af Commissionens tvende forstkyndige Medlemmer, er imod denne Bestemmelse).

c. at Hugsten indskrænkes til bestemte Aarstider og foregaaer under Tilsyn af dertil antagne paalidelige Mænd.

(Der fordres altsaaa, som det vil sees, ikke en „planmæssig“ Behandling af Bygdealmindinger).

9. De saakaldte Privatalmindinger, der eies af en eller nogle faa Personer, medens det tilgrændsende Bygdelag er brugsberettiget til Huusbehov, kunne af Eierne forlanges deelte mellem dem selv og de Brugsberettigede ved Hjælp af en af Kongen dertil anordnet Commission, der da har at tildele de Brugsberettigede en saa stor Deel af Skoven til Eiendom, som de tiltrænge til vedvarende Forsyning med Trævirke af ethvert Slags. Deres Andeel skal for Fremtiden forvaltes efter de for Bygdealmindinger gjældende Regler (No. 8). Erklære Eierne sig mod Deling, kan Departementet med bindende Virkning saavel for disse, som for de Brugsberettigede ordne Skovbruget saaledes, at Ungskoven ganske fredes for Hugst, og at Hugsten i den ikke fredede Skov foregaaer paa den Maade, at saavel de Brugsberettigede som Eierne hver for sig midlertidigen henvises til særskildte Strækninger af Skoven, hvilke de da have at benytte efter visse af Departementet nærmere foreskrivende Regler. Efter hvert 10de Aars Forløb kunne Eierne paany kræve endelig Deling, eller i Mangel deraf blive nye Regler at udfærdige, hvis det af nogen af Parterne forlanges.

10. Statsalmindinger skulle undergives en planmæssig Behandling, og deres techniske Forvaltning til den Ende overdrages til et forstkyndigt Personale.

Foruden de Skoveieren i Almindelighed i planmæssigt behandlet Skov (No. 3) tilkommende Rettigheder ligeoverfor de Brugsberettigede, er det Offentlige i Statsalmindingerne, der ikke Aar om andet kunne afgive mere Trævirke til Salg, end til Dækkelse af Forvaltningsomkostningerne, ogsaa berettiget til at formindske den Mængde Trævirke, som de Brugsberettigede kunne tage i Skoven, saameget, som det i ethvert Tilfælde af Hensyn til Skovens Tilstand findes fornødent. Tillige kan den Forstbetjent, der forestaaer Almindingens Forvaltning, undereet udvise til Bestyrelsen

paa samtlige Brugsberettigedes Vegne den for Aaret bestemte eller fornødne Mængde Trævirke, hvilken det da bliver Bestyrelsens Sag at fordele mellem de Brugsberettigede.

Statsalmindinger, som det Offentlige ikke finder det hensigtsmæssigt selv at forvalte, kan tilbydes Bestyrelsen for de Brugsberettigede til Forvaltning paa saadanne Vilkaar, som det Offentlige i hvert enkelt Tilfælde nærmere bestemmer. Vedtager Bestyrelsen saadanne Regler, at Skoven ved deres Gjennemførelse kan ventes stadig forbedret, kan der tilstaaes den et Bidrag af Statskassen, der fortrinsviis bliver at anvende til en kyndig Skovforvalters Aflønning. Vægre de Brugsberettigede sig for paa de bestemte Vilkaar at overtage Almindingens Forvaltning, er det Offentlige berettiget til at bestemme den aarlige Mængde Trævirke af ethvert Slags, hvormed de Brugsberettigede skulle lade sig nøie, og kunne disse da ikke senere hen, naar Skoven under det Offentliges Forvalning forbedres, fordre den saaledes engang fastsatte Mængde igjen forøget for sig.

11. Den Bygderne i Statsalmindinger ved Norske Lovs 3—12—3 og 6te hjemlede Ret til Sæterbol og Trævirke til Gaardsfornødenhed, skal ikke komme de Brug tilgode, som herefter opstaae, enten paa Grund af Opdyrkning fra Nyt af eller formedelst Eiendomsdelinger.

12. Skov, der tilhører Embedsgaard, kan efter Bemyndigelse af Kongen sættes under planmæssig Behandling efterhaanden som de fornødne Midler bevilges. Vedkommende Embedsmand indtræder da idetheletaget i det samme Forhold til Skoven, som efter nærværende Lov gjelder for vedvarende Rettighedshavere.

Ved Siden af de her udtogsviis anførte Bestemmelser i ovennævnte Lovudkast, har Skovcommissionen af 22de December 1858 ogsaa foreslaaet en stadig Bevilling til

Indkjøb af Statsskove i Landets skovarme Bygder, og særlig for tilstundende Budgettermin Oprettelsen af tre Forstmesterdistrikter, nemlig Finmarken, Gælbrandsdalen og Nordlandene eller nordre Trondhjems Amt, til forstmæssig Behandling af de derværende Statsskove, samt endelig Fortsættelse af de paabegyndte forstkyndige Undersøgelser af Skovforholdene i Landets forskjellige Egne.

Tale i det norske Studentersamfund den 13de Januar 1860.

(Af I. S. Welhaven).

Idet jeg med nogle indledende Ord skal aabne denne Aftens Festlighed, paakalder jeg hos de Nærværende den Hjelp, som ligger i en indviende Stemnings Magt. Jeg stoler dennegang paa en Stemning, der er fri og freidig, som naar vi indaande Fjeldets Luft og har den vide Udsigt. Ja den, der færdes daglig i det Lave, paa den indskrænkede Plet, han er glad ved at komme paa Høiden; en Længsel efter Frihed og Fjernhed fører ham did, og nu har han hvad han søgte; det Fjerne er traadt ham imøde, dets udvidende Aande gjennemtrænger ham. Og der er i Sjelelivets Verden en Indsnævring, som knuger Hjertet, naar de nærmeste Omgivelser fornemmes som et Tryk af Uret og Miskjendelse, og den Krænkede ruger over sin Bitterhed. Staar han endog fuldt bevæbnet og med blussende Kraft i Selvforsvaret, hans Indre siger ham dog, at saaledes kan ei et Menneskeliv trives; han føler at dette er idel Usalighed og Aandsfortærelse. Men frigjørende og mild er disse Festers ledende Tanke; den indeslutter Alt, hvad der knytter os til vort Folk og Fædreland, men hæver det ogsaa til en større Gyldighed og til en udvidet Synskreds.

Saaledes erkjende vi det nu; og naar vi kalde denne Tanke gammel, da er det fordi vi, ved at opfatte den i Aand og Sanhed, har lært at gjenkjende den gjennem al

Forvanskning og Uklarhed, der skjulte den fordum; den er gammel, og dog saalangt fra at være udlevet, at den netop i vore Dage er fremtraadt med de stærkeste Fordringer til Livet; derfor kaldes den og en ungdommelig Tanke og i Kronen af Nordens Ungdom har den skudt Blomst. Men der er lagt for lidet Mærke til at den akademiske Ungdom allerede har indført Tanken i det Virkelige, bragt den til Væxt og Udvikling i uafviselige Kiendsgjerninger. Lad det længe nok hedde en skandinavisk Phantasi, at Nordens Studenter paa en bestemt Dag samles i Aanden ved et Fællesønske, der tager poetisk Sving og Udtryk; og indskrænk kun alle Forsøg paa literær nordisk Samvirken til Bogverdenens tvivlsomme Spiregrund; men en anden Betragtning kræve de store Sammenkomster af de nordiske Landes ypperste Ungdom. Her har Folkene selv, prøvede Mænd af deres Midte, og de høieste Styrere taget Del i Bevægelsen. Ikke blot et ungdommeligt Haab, men en ny Tilstand, med grundigere Krav til Fremtiden, er derved opstaaet i det nordiske Samfundsliv. Hvo har været med i disse Ynglingething og erkjender ei, at der var én stor Betydning i Glæden, en Indsats af alvorlig Handling i de festlige Optrin? Selv den lunkne Deltager maa have følt, at der under de lette spillende Former var en Magt, der holder igjen og varigt forpligter. Og er der nogen Fremmed, som tvivler derom, lad ham da læse de fremlagte Aktstykker; han skal vistnok møde Udtryk for Øieblikkets Lyst, men ogsaa gribes af det Bestydningsfulde, og mellem flygtige Skrifttræk skal han finde dybt indskrevne Runer.

Om eet Haab og een Idræt samledes de mange tusinde Stemmer: det skandinaviske Samlivs voxende Udvikling. Og kan dette være en skuffende Forventning? Saa umiskjendeligt det er, at ethvert af Nordens Folk har at uddanne sit selvstændige Liv, sin Charakter, der dog peger paa et for dem alle fælles Grundvæsen, saa vist er det og, at jo fyldigere og kraftigere Fælleslivet arter sig, desto ædlere vil og det Særegne fremtræde; thi hvis det er

en naturlig Trang, at de Ligestemte søge hinanden, saa ligger der og for enhver af dem, allerede i denne Trangs Tilfredsstillelse, en Forhøielse af hans eget Liv, en Udviklingskraft for hans eiendommelige Evne.

Danmark og Norge — var deres lange Samliv maaske en blot tvungen og unaturlig Forening? Er der Intet af dette Fælles, som har faaet en saadan Indvæxt i vor Folkestamme, at det kræver fortsat Samvirken, og skal vi frakjende os saa mange uerstattelige Goder, der ere vore, skjønt tillige Danmarks? Lad mig nævne, hvad der er af høieste Betydning. Dette Skriftsprog, som kaldes dansk, som vor Holbergs Aandsklarhed har givet Præg, som hører til den moderne Sprogverdens skjønneste Dannelser — det er i Sandhed Eders Modersmaal. I dette Sprog er Eders Tankeliv udvoxet, og næret med de høieste Ideer. Hvergang I skrivende eller talende forstyrre dets Bygning, krænke dets Aand, nedsætte I selv Eders Udtryksevne. I dette Sprog har al Norges Folk gjennem Aarhundreder fundet Betegning for det Hellige, modtaget Religionens Belæring og Trøst, og for Dalenes Slægter omfatter Skriftsproget ligesom en høiere Tilværelsens Kreds, der hæver dem op over Fjeldskyggen. Er nu alt dette idel Unatur og Udvortesbed, der skal og kan afstreifes — Hvo maaler da vor aandelige Armod til denne Dag og vor Vanmagt til fremtidige Udviklinger! Og nu de store Indstiftelser for Videnskab, Kirke og Stat, der er oprundne af vor Forening med Danmark — blev ikke vort hele Samfundsliv, ja vor Frihed selv udviklet af disse Former, der siden har støttet vor Selvstændighed og tillige vist sig smidige nok til frugtbare Omdannelser? Ja selv vor Glands fra Sagaoldet, i hvis Betragtning vi mere og mere søge Forklarelse og Selverkjendelse, den fremsteg af vort Samliv med de Danske. Ikke over Fjeldtinden, men over det lave Agerland gjenoprandt fra Dybet denne Glands og Slettens Mænd hilsede den først, hilsede den ogsaa som deres Dagning.

Men hvor mærkeligt — da disse dybe Erindringer be-

gyndte at blive levende i vort Hjem, da var ogsaa Tiden kommen saavel til Sondring som til forandret Forbindelse. Just da skulde Nordens store Tanke indtræde i en ny Epoche, derved at det tredie Folk vandt Frihed. Det blev nu Norges Hovedkald, som selvstændig at fremstille sin Del af Nordens Charakter, ikke løsrevet, men med høiere Adkomst og Pligt i det nye Forbund. Nu skulde der findes en sand Tydning af hin gamle Union, som, efter Geiers Udtryk, kun saae ud som en Tanke; der skulde forberedes en nordisk Forening gjennem de Deltagendes fulde Selvbestemmelse og Sideordning. Det Stadium, hvori vi just befinde os, aabenbarer end mere dette Forholds Natur. Vi tør vel sige, at i nordisk Aand kan ingen Idræt kaldes større og mere betydningsfuld end Norges ufortrødne Stræben i at gjennemføre og vogte sin Selvstændighed, og fordi vi idag knytte denne Betragtning til Festens Tanke, derfor er vor Stemning løftet over Nuets Mislyd. Men da tør vi og give den Gjenstand, hvortil jeg sigter, sit rette Udtryk: I et fremtrædende Punkt er vor Selvstændighed nu fornægtet, ikke af det svenske Folk, men dog i dets Midte, i Kredsen af dets Raadslagning og med Efterklang i den svenske Presse. Disse Mænd af Broderfolket vil ikke bryde Foreningen og de skulde neppe sige nei, om det gialdt at vinde Danmark med; men der foresvæver dem en Betragtning, som Historiens Dom har forkastet; de optræde med en Anskuelse af Landenes Forhold, der tilhører den nordiske Ufreds Tider, da Foreningen skulde fremmes ved Underkuelse, ensidig Overlegenhed, og ei ved Frihed. Saaledes har dette Spørgsmaal, der for os synes saa alvorligt, tillige en almindelig skandinavisk Interesse. Og naar Norge nu staar som et fuldmyndigt Vidne mod hin Miskjendelse af et forenet Nordens sande Velfærd, da har Folket og gjennem de sidst forløbne halvhundrede Aar et Tilbagesyn paa Begivenheder, der for vort Kald i Norden indeholder de mest betydningsfulde Tegn. For femti Aar siden var der et Punkt, da al Nordens Forening syntes saagodt som given,

da ogsaa i Norge mangen varm Fædrelandsven glædedes ved denne nære Udsigt. Men da blev Alt med Et forandret, og ved hvilke uberegnelige, vidunderlige Forhindringer! Det skulde ei ske, Tanken var umoden; saaledes var ei Norge kommet til sin Ret. Og om vort Folk dengang havde faaet Selvstyrelsen som en Gave, det havde dog ei været den sande Vei til Frelse og Udvikling. Ved en Selvbestemmelse, fattet i strengeste Afsondring, just som naar vigtige Prøver skal aflægges, maatte vor Frihed vindes forat blive Et med Folkets Liv og — vi sige det i vor Festtankes Medfør — for at Norge kunde vorde et stærkt Bindeled i det trefoldige Norden. Efter dette Tilbagesyn tør vi tillidsfuldt møde Nuets Opgave, vende Blikket fremad og række trofaste Hænder til vore nordiske Brødre. Og hvad vi nu opleve, saa mange Tegn paa Gemytternes uklare Gjæring, saa mangen Mistydning af vor Higen og Stræben, skal end mere foreholde os den Pligt at fremme en gjensidig Forstaaelse mellem disse Folk, til fri Udvikling af deres Kraft, til Blomstring for deres Fællesliv.

Men i Alt dette lægger jeg særegen Vægt paa, at det tales i Studenternes Kreds, og atter stiller jeg de store akademiske Sammenkomster for Eders Erindring. Den skandinaviske Foreningstanke er ret egentlig overantvordet til de unge Videnskabsdyrkeres Varetægt; og i ethvert Nu, hvor Splidagtighedens og Mistillidens Aand vil komme op, maa dette Kald dybere føles. Der skal være en Kreds i Norden, den ideale Stræbens og de ædleste Forhaabningers Kreds, hvor den sande Foreningstanke, under Modsigelsens og Fornægtelsens truende Skyer, kan finde Ly og Hegn. Saa har Folkene villet det. For den unge Garde, der omgiver Forbundets Fane, har de tre Folk, gjennem deres bedste Mænds Røst, afgivet den rette Bekjendelse om et enigt Norden. Og i denne Kreds skal det idag taknemmeligt mindes, at vi paa Sverigs Grund, fra de alvorligste Læber, under Tusinders Bifaldsraab, har hørt et Vidnesbyrd, der modsiger og forkaster den Aand,

hvis Røst har overrasket os fra det svenske Ridderhus. Men da gielder det og at I her, under Banneret, giør Eders Pligt; at I samle og ikke sprede. Det gielder at hævde den Ros, som en af Broderfolkets gieveste Mænd, i den talløse Forsamling ved Hasselbakkens Fest, tildelte Norges akademiske Ungdom, at den havde bekæmpet Tvedragten mellem Nordens Folk. Løftet, som da blev afgivet om Udholdenhed i denne gode Stræben, være Eder alvorligt og ubrødeligt!

Men blandt disse Festers mangfoldige Minder, er der et som især har Magt — jeg fremkalder det med Ærefrygt og Vemod; det er Erindringen om vor hedenfarne Konge, vor Selvstændigheds trofaste Ven og Vogter. I sit kongelige Hjem samlede han de talrige Skarer af al Nordens akademiske Ungdom, og til dem udtalte han forhaabningsfulde og gribende Ord, der fik Gjenlyd langt udover disse Landes Grændser. Hans graanede Hoved bar Sorgernes og Alderens Mærker, men hans Blik var lyst og kjerligt; saaledes saae vi ham for sidste Gang, da han under en Sommerdags skyfri Himmel sagde Farvel til de bortdragende Norske Studenter. Idet han modtog deres sidste Hyldest bad han dem mindes, at disse Ungdomsmøders Øiemed ei var Studenterforbindelser, men Broderskab mellem Nordens Folk. Ja, dette skal erindres og Mindet overantvordes og fornyes gjennem Studenternes skiftende Rækker.

Og lad mig slutte her; thi det var ei dennesinde min Hu paany at udvikle den nordiske Foreningstanke; jeg vilde kun fremhæve den mellem friske Indtryk og Erindringer, og jeg vilde, i Samklang med Eders Stemning, føie en Alvorstone til Festens Løsen: Held for Norden, leve blandt Broderfolkene Foreningens Aand!

Anmeldelser.

Norske Samlinger, efter offentlig Foranstaltning udgivne af Rigsarchivar Lange. 2 B. 2 og 3 H. Feilberg & Landmarks Forlag. S. 161—480, til ½ Spd. for H. (Første Bind selges til nye Subscribenter for 6 Mark). Første Hefte indeholder Fortsettelse af Bidrag til Kalmarkrigens Historie, der yderligere vise det Ufuldkomne i den Tids Folkevæbning uden Øvelse, Inddeling og faste Førere, hvorfor ogsaa Kong Christian IV, der i saamange andre Henseender gjorde sig fortjent af Norge, umiddelbart efter Krigens Slutning paabød en Udskrivning af 2100 Knegte som Kjerne for Landets staaende Hær og 200 Baadsmænd til Flaaden. Udgiveren meddeler i de medfølgende historisk-statistiske Notiser nærmere Oplysninger om denne Udskrivning og viser, at den norske Hær, hvis Ophav Justitiarius Berg i sin Afhandling om Landværnet henførte til 1624, bør regnes fra 1614. I de samme Notiser gives Oplysninger om norske Troppers hæderlige Ferd i engelsk Tjeneste under Kong William og som Hjelpetropper for den romerske Keiser i den spanske Arvefølgekrig. I andet Hefte er meddeelt en Skatteligning over de meest formuende Nordmænd i 1676 —, som Tilleg til Statholder Gyldenløves Forordning om Krigsstyr i Anledning af den skaanske Krig; fremdeles Oplysninger om de under Krigen med Carl XII paalagte „Sko-, Vogn-, Paryk-, Fontange-, Sæt- og Tyendeskatter," samt om en Brudeskat i Norge 1596, hvoraf sees, at der paa Norges Byer kom $\frac{1}{14}$ af den begge Rigers Kjøbstæder paalagte Udredsel, — eller kun lidet mere end Aalborgs, hvori Udg. med Grund finder et paalideligt Vidnesbyrd om de norske Kjøbstæders daværende ynkelige Tilstand og om Retferdigheden af Borgernes idelige Klager. — Fremdeles meddeles i første Hefte Slutningen af den her i Riget fundne Samling af 52 Breve fra Prins Christian August til Kong Frederik VI og hele Prinsens officielle og fortrolige Brevvexling med den commanderende General nordenfjelds Krogh. Den hele Brevvexling

mellem Kongen og Prinsen gjemmes i det kgl. danske Rigsarchiv og kan saaledes ikke uden H. Maj. Kongen af Danmarks Tilladelse blive tilgængelig for norske Samlere. Da imidlertid nu et halvt Aarhundrede er hengaaet siden denne Brevvexling fandt Sted, da de politiske Forholde i Norden siden den Tid have gjennemgaaet saa væsentlige Skifter, og efter at flere Tronskifter have fundet Sted, baade i Danmark og Norge, synes det ikke umuligt, at en saadan kgl. Tilladelse kunde udvirkes ad officiel Vej. Den historiske Retferdighed har i denne Henseende et Krav, som neppe vilde blive uhørt af en Konge, der har vist saa stor Yndest for den historiske Videnskab, saameget mindre som det vilde være saarende for Folkefølelsen i Norge og Sverige, hvor den afdøde Prins havde vundet saa stor Hengivenhed og Højagtelse, om der nu skulde negtes Adgang til at nytte de forhaandenværende Midler til at adsprede den Skygge, der uden Tvivl af Misforstaaelse er bleven kastet over Prinsens Minde, medens de Flere, der have gransket den Tids Historie, meget mere troe, at dette Minde skyldes den største Hæder, som en af de meest fremsynte, uegennyttige og ædleste nordiske Mænds, der dengang arbeidede paa Nordens broderlige Forening. — En anden Samling af Brevskaber, henhørende til Norges Krigshistorie, nemlig under Kong Christian Frederiks Kongedømme i Norge, og som hverken findes i Generalstabens eller Marinecommandoens Gjemme, formodes at være medtaget til Danmark og indlemmet i det kgl. Familiearchiv. Da imidlertid disse Actstykker i strengeste Forstand tilhøre Norge, bør det ligeledes forudsættes, at en lignende Henvendelse til Danmarks nuværende Konge om deres Tilbagegivelse saameget mindre vilde være frugtesløs, som Høistsamme paa saamange Maader har lagt for Dagen sin Yndest for det norske Folk. — Det eneste Udestaaende, vi endnu have med Danmark, er jo nogle Archivspørsmaal, der nu ikke saameget (eller i al sin Udstrækning) angaae Tilbagegivelse, som nærmest Adgang til at tage Afskrifter af de Norge vedkommende Actstykker. Man bør derfor baade i Retferdighedens Interesse og for Broderskabets Skyld kunne komme overeens om, at Enhver i dette som i alt Andet faar Sit. — I 2det H. findes Oplysninger efter Schøning om Steinviksholms Festning, der tilhørte Erkebiskopen af Throndhjem og flere Gange nævnes i Krigshistorien.

Endelig maa af dette Heftes Indhold merkes nu afd. norsk Viceadmiral J. N. Müllers Optegnelser om hans Deeltagelse i Slaget 2den April 1801. Af disse fremgaar det, at Admiralen har næret „Tvivl om ikke Admiral Nelson havde meent ham istedetfor Ltnt. Willemoes med den danske Officier, han fordeelagtig omtalte til Danmarks Kronprins.“ Denne Tvivl støtter Forf. navnlig derpaa, at han som Høvedsmand for Stykprammen Hayen, der kæmpede med det engelske Skib Glatton lige i Nelsons Nærhed,

vedblev Striden lenger end de fleste danske Skibe og navnligt lenger end Flaadebatteriet No. 1, hvis Høvedsmand var Willemoes, samt derpaa, at Müller, der endelig havde overgivet sig med sit Mandskab, var den eneste af de ombord paa Admiralskibet optagne Officiers-Fanger, der blev forestillet Nelson, og som vedblev at have Ophold paa dette Skib, hvor han nød den meest udmærkede Behandling. Admiral Müller opgiver, at han paa Hayen havde mellem 20 og 30 Saarede og Døde. I det danske Admiralitets Indberetning til Kongen er derimod hans Tab opgivet til 18 af 176 Mand, medens Flaadebatteriet af 129 Mand havde 46 Saarede og Drebte, forholdsvis det største Tab, som noget af de danske Fartøjer leed paa hin Hædersdag. Fremdeles maa det merkes, at Müllers tilbageværende 162 Mand tilligemed deres Fører og Prammen faldt i Fiendens Hænder, medens Willemoes efter 3 Timers Kamp lagde sig saa tæt under Admiralskibet Elephantens Kanoner, at dettes Marinere saarede og drebte mange af hans Folk, og at Willemos, da hans dristige Forsøg ikke lenger kunde fortsettes, reddede sig kæmpende mod Elephanten og tilsidst beskudt fra Parkers Flaade op indenfor Trekroner, hvor han bragte sit Fartøi, Flag og Mandskab i Sikkerhed. Alt dette foregik umiddelbart under Nelsons Øine og intet Under, at han blev opmerksom derpaa; det vilde ogsaa have været merkeligt, om Admiralen, allerede et Par Dage efter skulde have forvexlet den 18aarige Willemos, der blev ham forestillet, med den 26aarige Ltnt. Müller, hvem han kjendte fra dennes Ophold paa Admiralskibet og som endnu var hans Fange, da Nelson underhandlede med Kronprinsen. De engelske Meddelelser samstemme ogsaa i det Væsentlige med de danske (jfr. Southeys life of Nelson, Naval Chronicle m. m.), og det maa indrømmes at ville have været høist merkeligt, om en dansk Forvexling, som den af Admiral Müller formodede, skulde have fundet Sted eller ikke være bleven oplyst efter et Slag, der stredes paa en saa liden Strekning lige under Øjnene af Kronprinsen og af en Hovedstad, hvor denne Dags Enkeltheder naturligvis paa det nøjeste efterspurtes, og hvor det var lidet rimeligt, at en ufortjent Hæder lenge kunde holde sig, medens det først er nu, næsten 60 Aar efter Slaget, og uden at ellers noget er oplyst, der kan svække dets Historie, at Yttringer af Tvivl ere fremkomne efter en Medbeilers Optegnelser, der i flere Puncter ere svævende og hvis Datum ikke nøjagtig er oplyst. Men Admiral Müllers Character er Borgen for, at han selv har været i god Tro, ligesom det er vist, at han paa hin Dag gjorde sit Fødeland Ære som en af Flaadens meest haardnakkede Stridsmænd. Der synes saaledes neppe at være Grund til her at vekke et internationalt Æresspørgsmaal, om hvilken af de 2 unge Søhelte meest har fortjent den navnkundige Fiendes Udmerkelse, som jo ogsaa blev dem begge tildeel, —

ligesom Müller modtog mange Tegn paa Frederik 6tes, sit Mandskabs og sine Medborgeres Paaskjønnelse af hans Raskhed og Udholdenhed i Striden.

Norske Magazin, No. 2. Udg. med offentlig Understøttelse af N. Nicolaysen paa J. Dahls Forlag. S. 185—344, indeholder Liber bergensis capituli. Denne Dagbog gaar fra Aar 1552 til 1568 og er nedskreven af Slotspresten Absalon Pedersen, Forfatter af den i Magazinets første Hefte aftrykte Norges Beskrivelse. Capitelsbogen er merkelig baade i sproghistorisk Henseende og ved sine mange, troskyldigt gjengivne Træk af Datidens Tenke- og Levemaade og indeholder derhos adskillige for Landets Historie i Almindelighed og for Bergens i Særdeleshed lærerige Oplysninger.

Flateyarbók, en Samling af norske Kongesagaer med indskudte mindre Fortellinger om Begivenheder i og udenfor Norge samt Annaler, udg. efter off. Foranstaltning. 1 B. 1 H. Christiania, P. T. Mallings Forlag. 1859. 320 S. 80 ß. — Denne navnkundige Oldbog, der imellem 1387 og 1395 er nedskreven paa Island af Presterne Jon Thordssøn og Magnus Thorkildsøn og en 3die unævnt Mand, indeholder 2 Kvæder til Hellig Olafs Ære, nemlig Olafs rima af Einar Gillsson og „Geisli“ eller Straalen af Einar Skulason, (fremført i Nidaros Dom 1152 i Mødet af Kongebrødrene Sigurd, Inge og Eystein, af den første norske Erkebiskop Jon Birgersøn og af Cardinal Nicolaus, der ved denne Lejlighed skal have meddeelt Erkebiskoppen hans Indvielse); Eddakvædet Hyndluljóð; en Ættesang over Norges Konger, sammensat for Snorres Fosterfader Jon Loptssøn; Oldsagn om Nordmændenes Landnam; om Thrønderen Eirik Vidførles Reise for at finde Paradis; fremdeles Halfdan Svartes Saga, upphaf rikis H. h. hárfagra, Ættetavler fra ham lige til Adam og Odin m. m.; dernæst de meest udførlige Bearbeidelser af de 2 store Olafers Sagaer; Sverres efter Styrmer Prests Bog, nedskreven efter Kongens egne Frasagn, og H. Haakonsøns, begge i de bedste Bearbeidelser; desuden Grønlendinga-, Jomsvikinga-, Færeyinga- og Orkneyingasögur m. m. samt Aarbøger. Haandskriftets Sprogform og Retskrivning ere nøjagtig fulgte. Afskriften er udført af Islendingen G. Vigfusson og Udgivelsen forestaaet af Unger. Verket vil i det Hele udgjøre omtrent 120 Ark, ventes fuldført i 3 til 4 Aar og kommer til at koste omtr. 4 Spd. — Som Universitetsprogram udkommer i denne Vaar Karlamangnussaga og paa DHr. Feilberg & Landmarks Forlag Fortsettelsen af Stjórn, den norske Bibelomskrivning, begge udgivne af Unger. — Man har nylig foreslaaet Oprettelsen af et selvstændigt norsk Samfund til Udgivelse af Oldskrifter, dog i et vist Sambaand med de tilsvarende i de øvrige Nordlande.

Snorre Sturlasons norske Kongers Sagaer, oversatte af Prof. P. A. Munch. Christiania og Trdhjem. 1857—1859. Fabricius

og G. E. Petersen 560 S. 90 ß norsk eller 144 ß dansk. Dette er den 6te Oversettelse af Snorres Verk til vort nyere Bogmaal; de eldre vare af Peder Claussøn, den sælandske Præst Jens Mortensen, Schøning og B. Thorlacius, Grundtvig (efter Opfordring af Selskabet for Norges Vel) og Jacob Aall, den sidste ledsaget af højst verdfulde geographiske Oplysninger af Capt. Munthe, Karter og Udsigter. Munchs Oversettelse, der er tilegnet vor nuværende Konge, som Kronprinds, er indledet med en Udsigt over Snorres Liv og Forfattervirksomhed. Den lærde Oversetter har lagt de bedste Haandskrifter af det gamle Verk til Grund for sin Bearbeidelse og derved seet sig istand til at rette flere i Udgaver og eldre Omskrivninger indgroede Vildfarelser. Han har i det Hele holdt sig til vort nuværende Bogmaal, saa at denne Godtkjøbsudgave er ligesaa leselig for Bymanden som for Bonden, for Sønderjyden og Thrønderen. En større Nærmelse til Fedre- og Folkemaalet og til Oldsagaens Ordføjning og Fremstilling var vel i og for sig ønskelig, men vilde maaske have været mindre smagelig for den Mengde Læsere, der helst seer Oldtiden iført Nutidens Klædebon. Som Tilleg til denne Bog udkommer senere en Oversettelse ved samme Lærde af de øvrige Kongesagaer, der sedvanlig følge Snorres Verk, og som vil koste Subscribenter indtil ½ Spd., saaat det Hele kommer paa høist 1 Spd. 30 ß.

Norsk Forfatterlexicon af I. Kraft (fortsat af Lange) naaer til N. Subscriptionspris 7 ß, Bogl. 8 ß pr. Ark. Verket regnes at ville udgjøre 40 Ark.

Norske Skole- og Universitetsannaler 3 Række. 1 B. 2 og 3 H. 212 S. 72 ß. Af dette Tidsskrift, der begyndtes i 1834 af Prof. C. A. Holmboe med en historisk Fremstilling af Universitetets Stiftelse og dets Virksomhed indtil den Tid, har været fortsat af Lector Thue og Amanuensis M. Nissen, efter hvis Død i 1850 Udgivelsen har været overdraget Universitetssecretair, Kmh. Holst, udkommer aarlig 4 til 5 Hefter, hvert paa 5 til 6 Ark og til en Pris af 36 ß. Sidste Dobbelthefte meddeler Universitetets Aarsberetninger for 1856—58, Theologernes Studieplan af Lector Johnson og Udkast af Facultetet til Ordning af deres Embedsprøve, Fortsettelse af Lærdskolernes Indstillinger om Ændringer i Undervisningen og Examen artium, og endelig en Oversigt over Dagbladenes Udtalelser i 1858 om Emner vedk. disse Skoler og Høiskolen. Udg. indbyder Almeenheden til større Deeltagelse end hidtil for dette Foretagende, der ogsaa synes at maatte kunne vente saadan i Broderlandene, hvis Kjendskab til vort høiere Undervisningsvæsen endnu er saa mangelfuldt.

Fra det kgl. norske Videnskabers Selskab i Throndhjem er i d. A. efter langt Mellemrum udgivet en Fortsettelse af dets Skrifter. Videnskabsselskabet i Christiania, for største Delen sam-

mensat af Universitetslærere, indbyder til Subscription paa dets Skrifter, af hvilke aarlig udk. 30 Ark à 4 ß.

Folkeoplysningsselskabets Skrifter i 1859, Folkevennen 6 H. indeh. bl. m. Skildringer af Folkelivet paa Stavangerkanten fra 1688 og i Bergens Stift fra 1ste Halvdeel af f. Aarh., en Skolemesters Optegnelser om Overtro blandt Almuen, Besøg en Søndagsmorgen hos en fattig Enke, (fortalt af en Skolemester paa Valdrismaal) m. m. Som Tillegshefter ere udkomne G. Ormstunges og Skaldrafns Saga, overs. af Univ. Stependiat Rygh, og Fortsettelse af L. K. Daas Jordbeskrivelse for den norske Almue, 296 S. indeh. en Oversigt over Europa og 1ste Afd. af Scandinavien, hvortil Forf. foruden de 3 nordiske Riger ogsaa regner Finland. I denne Afd. findes en Mengde høist lærerige og livfulde Oversigter over Naturforholdene og mere eller mindre udførlige Sammenligninger mellem Samfundsforholdene i vore Nordlande, ledsagede af Oplysninger om sandsynlige Grunde til de stedfindende Uligheder. Af denne Oversigt tillade vi os her at hidsette et sammentrengt Uddrag for følgende Emner i Tiaaret 1846—56.

	Døvstumme.	Blinde.	Sindssyge.	Selvmordere.	Drab.
Norge 1 af	1200	540	293	9,299	16
Sverige —	1427	1234	998	14,852	59
Danmark —	1718	1442	316	3,911	17
	Fødte.	Uegte.	Viede aarlig.	Døde.	deraf Druknede.
Norge 1 af	30,4	10,7	129	55,64	1 af 35
Sverige —	30,9	10,7	137	46,5	— 59
Danmark —	30,7	9,5	118	44,13	— 106

Folkemengden var i Tiaaret steget i N. 12,16 pCt. i D. 11,67 og i Sv. 9,65, paa Island 10,32 og paa Færøerne 11; Byfolket var øget i N. 22, i D. 18 og i Sv. 17 pCt. Paa Færøerne var af 1000 M. 95 flere Kvinder end Mænd, paa Island 93, i Sv. 63, i N. 44, i D. 20. Gifte var i hvert af Rigerne omtrent 1 af 6 Mennesker. — 1857 ejede de 3 Riger tils. 12,550 Handels-Skibe, af hvilke Norge ejede over Halvdelen og indtog det 3die Rum blandt Europas fredelige Sømagter. — Forf. gjentager her atter Snorres Lære om de norrøne Folks Indvandring til Norden fra Tydskland i Modsetning til den nyere Lære om Stammens Indvandring fra Rusland umiddelbart til Scandinavien; han søger ogsaa fremdeles at hevde sin Mening om de nuværende nordiske Folkejendommeligheders Fremkomst ved sterk Blanding mellem norrøne og finske Folkeferd, skjønt Oldsagnet heller vidner om Fiendskab og Afsky mellem disse (jfr. Ketil Hoeings Saga og Fortellingen om Nordmændenes Misnøje med H. Haarfagres Giftermaal med en Finnemø), og skjønt der i Nationaliteten aldeles

ingen Spor findes af mongolsk Blanding enten med Hensyn til Udseende, Landsmaal eller Sæder. I Sydscandinavien maatte vel Kelterne, der jo som Landets Herrer vare Mellemmænd imellem Finner og Germaner, have efterladt endnu sterkere Spor, hvis nogen gjennemgaaende Blanding havde fundet Sted, men disse Spor ere yderst svage og enestaaende. De Blandinger, der maatte have været en Følge af Landenes Indtagelse af flere paa hverandre følgende Folkesætter og Stammer have i altfald ikke havt nogensomhelst væsentlig og varig Indflydelse paa den nordiske Stammenationalitet. Skjønt Forf. ogsaa i nærværende Bog sterkt fremhever de store Fortrin, han i eldre Arbeider har søgt at tilvende Blandingsfolkene, udtaler han sig dog paa det sterkeste for Frændefolkenes folkelige og statsretlige Samfund i Modsetning til fjernere Folkestammer, og hans Krav i denne Henseende gaar lige til en ubetinget Grendsedeling efter Folkeejendommelighederne uden Hensyn til de eldste og for vedkommende Riges eget Værn vigtigste Landgrendser, en Lære, som det dog turde vorde navnlig Nordens Riger farligt at vedkjende sig, og som fyldestgjort i sin yderste Strenghed vilde medføre en Ophevelse af de meest naturlige Grendser og i ethvert Land desuden støde paa Egne med blandet Folkelighed, hvor fuldstendig Deling efter det af Forf. opstillede Krav bliver en Umulighed. I dette saalidt som i noget andet menneskeligt Forhold kan Absolutismen gjelde ubetinget; man maa her paa Jorden nøjes med Nærmelse til Idealet; og ved Forsøg paa dettes Gjennemførelse, indtil Yderlighed staar man meget mere Fare for at gjøre selve dette Maal til en Umulighed; ligesom der fra et mere almeenmenneskeligt Standpunct ligger en vakker Tanke deri, at der imellem alle større Nationaliteter findes visse Overgange, der gjøre den umiddelbare Modsetning mindre voldsom. — Bortseet fra hine Paastande maa man ønske dette Forfs. Verk saameget som muligt udbredt i Scandinaviens Lande.

Det norske Consulatvæsen tilligemed de for svenske Consuler givne Anordningers vigtigste Indhold, fremstillet af C. F. Hambro. Christiania 1859. S. 415. 1½ Spd. Af dette Skrift var der fra en kyndig Haand tilsagt os en nærmere Anmeldelse, der dog af Mangel paa Tid ikke kunde meddeles i nærv. Hefte. Vi lade os derfor nøje med at gjøre opmerksom paa Bogen, den første i sit Slags her tillands; Skriftet vidner om megen Flid saavel ved Indsamling som Bearbeidelse af de herhenhørende mange og ofte dunkle Emner. Det indledes med en Oversigt over Consulatvæsenets Historie fra de eldste Spor i den forchristelige Oldtid og i Middelalderen til vore Dage, hvornæst Forf. i 9 Afsnit fremstiller det Væsentlige af de folkeretlige Vedtegter og i de forenede Riger gjeldende Bestemmelser om denne Indretning. Med Hensyn til Fellesskabet i Consulatvæsen mellem begge Riger, hvilket Forf. finder at være stats-

retlig grundet i det overord. Storthings Forkastelse af 2de Forslag, sigtende til at forbeholde Norge udelukkende egne Consuler, skulle vi tillade os at gjøre opmerksom paa Svagheden i den unionelle Nødvendighed, der bygges paa en saa negativ Grund, navnlig naar man derhos kommer i Hug, at Grl. allerede havde stillet Consulerne blandt norske Embedsmænd, der alene kunne udnævnes i norsk Statsraad og lyde under norsk Høihed, men paa den anden Side ved i § 92 at opheve Indfødsretten som Vilkaar for Adgang til disse Embeder havde givet Kongen Ret til, naar og hvor han maatte finde det raadeligt, (dog ved særlig Udnævnelse i norskt Statsraad), at overdrage norske Consulater til Indehavere af samme Hverv for Sverige og til saaledes at oprette midlertidig Personalunion mellem svenske og norske Cnnsulater paa flere eller færre Steder. Derhos maa der legges Merke til, at Rigsacten, skjønt den nævner Gesandter, fuldkommen tier om Consuler, og at den hele Handels- og Søfartslovgivning med hvad dertil hører, ifølge sin Natur ligger udenfor Foreningens i Rigsacten udtalte Formaal, nemlig Rigernes gjensidige Værn. — Consulatets nuværende politiske Indretning under det for Norges Vedk. uansvarlige, svenske Udenrigsministerium, der endog udnævner norske Viceconsuler af egen Magtfuldkommenhed, er derfor hverken overeenstemmende med Constitutionens eller Unionens Grundsetninger og Indhold eller den Selvstendighed, der ellers finder Sted i hvert Riges egne og indre Anliggender. — Endelig maa vi udtale det Ønske, at Forf., saafremt han lader udgaae et nyt Oplag, tillige vil omhandle det danske Consulat, for at man saaledes kan faae en samlet Oversigt over de i Scandinavien gjeldende Vedtegter med Hensyn til dette Emne, ligesom det jo mer og mer bliver Sedvane ved Undersøgelser af større offentlige Forhold hertillands at sammenligne dem med de tilsvarende i begge Broderlaude. Verkets typographiske Udstyr gjør det Wernerske Bogtrykkeri megen Ære.

Akademiske Meddelelser.

Til Lector i Physik efter afd. Prof. Langberg udnævntes i Vaar Cand. mineral. & realium H. Christie. Lector i Chemien, Dr. Strecker er kaldet til Prof. i Tübingen; Universitetet har indstillet Amanuensis Waage til en Reiseunderstøttelse paa $1\frac{1}{2}$ Aar, for dernæst at udnævnes til hans Eftermand; i Mellemtiden skulde Chemien overdrages af Cand. med. Hvoslef. Storthinget har vedtaget en af Kongen foreslaaet Lov om det philo-

sophiske Facultets Deling i 2, et philosophisk-philologisk og et mathematisk-naturvidenskabeligt. (Facultetet og Collegiets Fleertal havde ønsket Ændringen indskrænket til frivillig Deling i Facultetet; Prof. C. Boeck havde i Collegiet vakt Spørgsmaal om Ophævelse af Facultetsdelingen og i dens Sted Indretning af Udvalg). Overretssagfører Vinjes til det nu forsamlede Storthing gjentagne Forslag om Optagelse af Oldnorsk blandt de lovbefalede Artiumsfag er vedtaget af Thinget med en af Overlærer Steen foreslaaet Ændring, ifølge hvilken Oldnorsk fra den Tid, Kongen fastsætter, skal være valgfrit Undervisningsemne ved Lærdskolerne og ved Examen artium medregnes under Afgjørelsen af Hovedkarakteren. Denne Lovbeslutning har allerede fremkaldt en Deel Afhandlinger af Sprog- og Skolemænd i Bladene om, hvorledes det nye Emne kan finde Rum uden at overlæsse Ungdommen, hvilket Nogle ønske opnaaet ved at gjøre Græsk, Andre ved at gjøre Fransk valgfrit; — men Fædremaalet har i alt Fald faaet sin Ret — anerkjendt.

I 1859 blev den 2den Septbr. ved en Tale af Prof. Dietrichson optagne 105 nye akademiske Borgere. Theologisk Embedsprøve er i f. A. aflagt af 1 L. 1 H. (i Decbr. ingen), retsvidenskabelig af 15 L. 23 H., Lægeprøve af 4 L. 2 Haud, Bergprøve af ingen, lærd Skolelærerprøve af 4 L. 1 H., realistisk af 2 L.

Forelesninger 1859. Dietrichson har tolket paulinske Breve, Caspari udvalgte Psalmer, og læst over det G. Testaments Historie samt Dekalogen; Johnson systematisk Theologie og Dogmehistorie, Nissen Kirkehistorie. — Schweigaard Statsoekonomie og Romerret, Hallager Arveret, Söret og Indledning til Privatretten; Gjennemgaaelse af skriftlige Arbeider; Platou umiddelbar Tingsret og Gjennemgaaelse af Rettergangslæren spörgsmaalsvis; Aschehoug Personret og norsk Statsret. — F. Holst Pharmakologie, Toxicologie, Sundhedspolitie og spörgsmaalsvis udvalgte Dele af de 2 förstnævnte Fag. Heiberg Saarlægevidenskab og — Kunst; C. Boeck Physiologie og Veiledning ved mikroskopiske Undersögelser; Conradi Pathologie, Therapie, og ugentlig Udsigt over Rigshosspitalets Sygepleje; Faye Födselsvidenskab, Kvinde- og Börnesygdomme. W. Boeck Akiurgie, Operationer paa Lig, Öjelægekunst og Hudsygdomme; alle 3 Sidstnævnte Underv. ved Sygesengen; Voss descriptiv og topogr. Anatomie og Med. forensis. — C. A. Holmboe Propheten Amos, hebraisk og sanskritisk Sproglære; I. P. Broch, Stipendiat, Syrisk og Arabisk; Aubert Taciti historiæ, Udvalg af romerske Satirer, Ciceros Taler for Balbus og Sestus; udvalgte Emner af latinsk Setningslære og Tolkningsövelser. Vibe (i Ledigheden efter Friis) Sophokles Elektra og Æschylos's Prometheus; Unger Oldnorsk og Övelse i Læsning af Haandskrifter; Keyser Eddaerne, den store Folkevandring og Norges Statsforfatning i Middelalderen (fortsettes i 1860); Rygh, St., Hellenernes Historie (i Munchs Fravær); Welhaven Ethik og oldhellenisk Billedhuggerkunst; Monrad Philosophiens Historie og Platons Menon; C. O. Bang, St., den nyere nord. Literaturs Forhold til den alm. europæiske; Blytt Lægeurterne; Schübler, St., norsk Plantegeographie, og botanisk Udviklingslære, navnlig om Dyrkningsvexterne; Rasch Plante- og Dyrerigets Organlære, Physiologie og alm. Systematik; Sars Conchiferernes, Brachiopodernes, Junicaternes og Bryozoernes Bygning og Udvikling; Esmark Leddedyrene; Strecker

Chemie; Sexe og siden Christie Physik. Dr. O. Brock Elementairmathematik, analytisk Geo- og Stereometrie, Dynamik og de faste Legemers mechaniske Egenskaber. Bjerknes, St., Tallære og Differentialligningers Integration. — Fearnley Astronomie og Geodæsie. Münster leste over Metallurgie og Probeerkunst og Th. Kjerulf over Geologie og Mineralogie.

Prisopgaver. Som Svar paa de for f. A. udstedte indkom 1 philosophisk, 3 theologiske og 4 mathematiske Afhandlinger. Af disse prislønnedes en af Stud. E. M. Myhre, indeh. Fremstilling af Petri Lære om Christi Nedfart til Helvede og en af Stud. real. C. M. Guldberg om Construction af en Cirkel, der berører 3 andre Cirkler. For d. A. ere udsatte følgende Opgaver: 1) „Dogmatisk Udvikling af den kirkelige Absolutions Begreb." 2) „Fremstilling af det norske Skattesystems Omdannelse efter Adskillelsen fra Danmark." 3) „Virkningerne af et eller flere Salte paa Blodet i det levende Legeme i sund og syg Tilstand." 4) Kritisk Belysning af Th. Mommsens romerske Historie. 5) I hvilket Forhold staar Schellings Aabenbaringstheorie til hans tidligere System? 6) Naar man fastholder den Anskuelse, at Cometerne ikke oprindelig tilhøre Solsystemet, bliver det af Interesse at vide, om den gjennemsnitlige Retning af deres Bevægelse, inden de naae Solens Virkningssphære, er forskjellig fra Solens egen Bevægelse. Man ønsker undersøgt, om en fremherskende Bevægelsesretning med nogen Sandsynlighed lader sig udlede af de hidtil bekjendte Cometbaners indbyrdes Stilling? 7) Fremstilling af de indenlandske Amphipoder og deres Naturhistorie, ledsaget af oplysende Tegninger. 8) En paa Sammenstilling af tidligere Erfaringer og egne Forsøg grundet Fremstilling af Forholdene ved Blodstrømmen i Aaresystemets forskjellige Dele;" og desuden for 1861: 9) „Ernæringsforholdene i Hornhinden og deres Betydning for Øiets Sygdomme." 10) Beskrivelse af Mellemkjødets Muskler, grundet paa egne Undersøgelser."

Den 22de September afholdt Universitetet en Mindefest for Kong Oscar; Talen holdtes af Prof. Welhaven og er udgivet af Collegiet tilligemed den til samme af A. Munch skrevne Contate.

Aarsberetning fra Studentersamfundet. (Efter Formandens Meddelelse til Samfundsbladet). — Studentersamfundets Liv har i f. A. i det Væsentlige været det samme og haft det samme Udseende, som i de nærmest forudgaaende: det har ikke været mere, men heller ikke mindre indholdsrigt og tilfredsstillende. Der har i længere Tid skortet det paa en virksom Deltagelse fra ældre Studerendes og Academici's Side og det er klart, at et større Samfund, sammensat af lutter unge Kræfter, er let udsat for til Dagligdags at synke hen i nogen Monotoni og Meningsløshed. Ligesom Juristernes Antal ved Universitetet i de sidste Aar idethele har forøget sig temmelig stærkt paa de andre Fags Bekostning, saaledes er ogsaa Juristerne de raadende i Samfundet, idet der ved

Siden af dem næsten kun findes Rus, medens de øvrige Fag ere ganske svagt repræsenterede og tildels har vist en aabenbar Tendens til at skille sig ud fra Samfundet og danne engere Kredse; dette bidrager sandsynligvis ogsaa Sit til den Mangel paa videnskabelig beaandet Diskussion saavelsom paa fri, frisk Gemytlighed, hvorover der gjentagende og det vistnok ikke uden Føie har været klaget; Studentersamlivet i det Store — saaledes som det arter sig i Samfundet — vil vanskelig faae nogen Kraft og Bevægelighed uden gjennem Blanding og Brydning mellem de forskjellige Faginteresser og Faganskuelser og skulde desuden maaske netop søge sin væsentligste Næring fra de ikke repræsenterede Fag. En Omstændighed, der, uagtet i sig selv højst respektabel, dog unægtelig ikke er uden en vis hemmende Indflydelse saavel paa Studenterlivet i Almindelighed som specielt paa Livet inden Samfundet, det er den stadige strenge Flittighed, der nu omstunder gjennemsnitlig hersker blandt alle Studerende, i det hver Enkelt er saa meget optaget af Forberedelsen til hans særlige Examen, at han har liden Tid og liden Sands tilovers for almindelige Studenterinteresser og de aandelige Retninger, der ikke gaae ind under de ham vedkommende Disciplinera Omraade. Det ligger vel ikke for langt fra Sandheden at sige, at gode Examenslæsere i Regelen ere slette Studenter og slette Samfundsgaster.

Søgningen til Studentersamfundet har været som almindelig: naar man ikke regner de saakaldte 25 Dalersmænd — d. v. s. de, som ved at erlægge 25 Spd. til den ny Bygning, har erhvervet sig livsvarig Borgerret og som for den allerstørste Del kun er Medlemmer i Navnet — med, har Samfundet gjennemsnitlig talt omtrent 230 Medlemmer, hvilket Antal dog har været noget ulige fordelt paa de forskjellige Maaneder, idet der, da man kun kan melde sig ud ved hvert Halvaars Slutning, altid har været flest paa vore Mandtalslister i Halvaarenes sidste Maaneder. December opviser saaledes et Medlemantal af 280 mod 97 i Juli. Faktisk er dog Tilstrømningen naturligvis stærkest i de Maaneder, der ligge midt i Semestrene — October, November, Februar og Mars og det er ogsaa da Samfundslivet kulminerer. Senere kommer Examenslæsning og Examinernes Mangfoldighed, eller ogsaa er det Vaarluften og de lyse Aftener, der drager væk fra den kvalme, tilrøgede Samfundssal, og til Slutning staar den ganske tom, medens Dhrr. løse Studiosi ere spredte Landet rundt og holde Ferier.

Dette Aar har været forholdsvis fattigt paa „samfundspolitiske" Debatter; Samfundsloven har staaet uantastet og uforandret og Bestyrelsen har for det Meste nydt „Tillid og Understøttelse." Hvad der paa dette Felt har sysselsat Samfundet, har derfor hovedsageligen indskrænket sig til Behandlingen af Revisionens Indstillinger og Fjerdingaars Valg paa nye Ombudsmænd: men begge

Dele har gaaet saare fredelig af og for de førstnævnte Slags Forretninger viser den store Flerhed endog en lidet opmuntrende Ligegyldighed. Partier er fortiden ukjendte inden Samfundet; men jeg tvivler ikke paa, at der ved opstaaende Leilighed vil vise sig fuldfærdige Elementer dertil. Den eneste Reform, som har været paa Bane og som vakte nogen Strid, var et Forslag om af Hensyn til Søndagen at slutte Lørdagssamlingerne Kl. 11. Det faldt mod et betydeligt Flertal. Derimod har man haft ikke saa ganske faa Diskussioner og Foredrag af anden, mere almen Interesse og det er især Student Aubert, hvem Fortjenesten tilkommer af at have istandbragt disse. Af mere betydende Foredrag kan jeg nævne et af Overlærer Daa om Chr. M. Falsen og Forholdene i 1814, af Prof. Monrad om Schiller, af Student L. Dietrichson om Runeberg og af Aubert om Tocqveville. Blandt Diskussionsemnerne har selvfølgelig Sproget og Skandinavismen havt sin Plads. — Theatret har ikke udviklet nogensomhelst Virksomhed i f. A.; heller ikke har der til Theaterbestyrelsen været indleveret noget originalt Arbeide, uagtet der har været udsat Præmier af indtil 20 Spd. Ved Siden af Theatret er der nu stiftet en Musikforening, der dels afgiver Orchester ved Forestillingerne dels optræder med selvstændige Concerter. Den tæller 12—20 Medlemmer (tildels dog ogsaa Ikke-Studenter) under Student Niels Lassons Anførsel og har allerede forskaffet Samfundet flere behagelige Aftener, der altid har sluttet med belivede klangfulde Lag. Af Samfundets øvrige Foreninger er desværre en — den theologiske — gaaet ind af Mangel paa Deltagelse, idet der udenfor Samfundet havde dannet sig en anden theologisk Forening paa et snevrere dogmatisk Fundament og en mere praktisk Tendens, der havde draget Hovedstyrken af Theologer til sig og nød Understøttelse af de theologiske Universitetslærere. Den tidligere i Samfundet existerende medicinske Forening, der gjennem en længere Aarrække bestod med meget Liv og Virksomhed, er allerede for flere tilbage Aar siden gaaet ind og der er saa langt fra noget Tegn til dens Gjenoplivelse, at der tvertimod netop nu har dannet sig ogsaa en medicinsk Forening udenfor Samfundet, der optager Størstedelen af de medicinske Studerende i sig og har et blandet videnskabeligt og selskabeligt Formaal. Derimod har den filologiske Forening (Formand Cand. mag. O. Rygh) udviklet adskilligt Liv; den tæller rigtignok kun 15 Medlemmer, men dens Møder har staaet aabne for andre Samfundsmedlemmer, der tildels har benyttet sig af denne Adgang. Møderne, der jevnt har været afholdte hver 14de Dag, har i Almindelighed været udfyldte med Foredrag fordetmeste af historisk eller antikvarisk Indhold; nogle faa Møder har været optagne af Diskussioner over Steder af Forfattere. Til Brug ved deslige Diskussioner har Foreningen lagt sig til en Samling af Klassikere. —

Sangforeningen har med et Medlemantal af 50—70 fortsat sine ugentlige Øvelser under Sanglærer Behrens's Ledelse og indstuderet flere ny vakre Sange. Den har gjort Samfundet god Nytte ved flere Leiligheder og desuden har i Almindelighed flere af Sangerne været tilstede ved vore Fester og større Lag, og bidraget til at give disse det Præg og den festlige Stemning, som kun Sangen formaar at meddele. For sig selv har Sangforeningen traadt op med en meget vellykket Concert i Frimurerlogens store Sal til Indtægt for Byggefondet, hvorhos den hæderligen deltog i det i Sommer af Sangforeningerne omkring Christianiafjorden foranstaltede Sangertog til Arendal. Der har været klaget over, at Sangforeningen, idet den udvikler de egentlige sangdygtige Studenters Sans for og Dygtighed i flerstemmig Sang, virker skadeligt paa den enstemmige Sang, som lidt efter lidt fortrænges, og derigjennem paa Livet i Studenternes Samlag. Hvorvidt Klagen er begrundet, skal jeg ikke kunne afgjøre; men det er vist, at Sangen fortiden trives slet i de mindre Studenterlag, de almindelige Lørdagslag; de Fleste kan hverken Melodier eller Ord og om end enkelte Melodier fra ældre Tider sidder igjen, er Ordene faldt væk og Sangen bliver derfor mere betydningsløs og mindre belivet. At dette er beklageligt, maa Alle være enige om. Intet virker mere løftende og forædlende paa et Lag end det, at man kan faa viet Stemningen med Digt og Toner, og den rette Følelse af Enhed og Fællesliv mellem Deeltagerne bliver først stærk og mægtig, naar Alle stemmer i med og mødes i kjendte Viser. For et Par Aar siden foranstaltede man en meget fortjenstlig Samling af de blandt Studenterne mest gjængse og yndede Sange og Viser; men det Haab, man nærede om, at den skulde virke til Gjenoplivelse af Fællessangen, er desværre ikke gaaet i Opfyldelse. Med Hensyn til Sangforeningen kan det bemærkes, at Staten fremdeles bidrager 150 Spd. aarlig til Løn for Instruktøren. — Den for Samfundslivet baade efter sin Tanke og i Virkeligheden maaske vigtigste Forening er „den litterære“ eller „Litteraten,“ som den ogsaa kaldes, der nu under vexlende Skjæbner har bestaaet en 10 Aars Tid; den har væsentligt til Hensigt at samle og styrke de mere ideelle og æsthetiske Elementer, som findes i Samfundet, og i den engere og mere fortrolige Kreds af ligestemte Kammerater at give dem en Anledning til Væxt og Udvikling, som det større Samfund ikke kan byde: den er snarere at betragte som en Filialafdeling af Samfundet end som en Forening med særskilt Maal, og jeg tror, at Erfaringen har vist dens Nytte og Betydning for Samfundslivet, om den end egentlig aldrig har svaret til de Forventninger, dens Navn er skikket til at vække. For stor og for vexlende i sin Sammensætning til at kunne afføde noget Klikevæsen, har Foreningen i Almindelighed udgiort en Kjærnetrop af gode Samfundsgjæster, fra hvem Kam-

meratslighed og Interresse for Samfundsanliggender har spredt sig ud i den større Kreds. Alle vore yngre Samfundsdigtere har i Regelen altid først traadt op i den litterære Forening. Naturligvis kommer der en hel Del umoden Frugt tiltorvs, men der er vel ingen Tvivl om, at det saa er bedre end, at hvad der i Sandhed er higende og vil ud, skal holdes i Hemme: store Digtere finder Vei alligevel, men de smaa, der varmer og muntrer Studenterlivet og dør med det, har ikke stærkere Productivitetstrang end at der maa bydes dem gunstige Vilkaar og de maa være sikkre paa Kammeratslighedens Sympathi, for at de skulle komme frem i Dagen. Foreningen tæller omtrent 50 Medlemmer og holder hver Uge et Møde. I forrige Vinter var Livet mere døsigt og det hedte, at Foreningen holdt paa at vandre til sine Fædre. I Høst er imidlertid kommet nyt Liv i den og dens tildels talrigtbesøgte Møder har været optagne med Discussioner og Foredrag. I senere Tid har Foredragene mest havt en historisk Retning; den nu levende Studenterslægt synes ikke at være æsthetisk anlagt. Naturligvis har Sprog- og Nationalitetsspørgsmaalet ogsaa her gjentagende været paa Bane, især fremkaldt ved de to nye Forekomster inden vor Litteratur: Ugebladet „Dølen" og Bjørnstjerne Bjørnsons Bog „Arne." Siden jeg er inde paa litterært Væsen, vil jeg i al Korthed berøre Samfundets litterære Virksomhed i f. A. Det har som sædvanlig indskrænket sig til det haandskrevne Samfundsblad, der regelmæssig oplæses hver Lørdagsaften og hvis væsentlige Indhold har været Indlæg i Dagens Samfundsspørgsmaal eller mere almindelige Betragtninger over Tilstanden samt lyriske Forsøg, og til Trykningen af Fest- og Leilighedsviser. Til Indtægt for Byggefondet har Samfundet udgivet 12 af Prof. Monrad Høsten 1858 holdte „populære" Forelæsninger „over det Skjønne," der af Prof. var stillede til Samfundets Raadighed. Desuden har Samfundets frugtbareste Visedigter, Jørgen Latiner (Lorentz Dietrichson) — der nu er dragen til Upsala — til Amindelse for sine Kammerater ladet en Samling af sine Viser trykke som Haandskrift. Samfundets Bogvæsen, der styres af et „Udvalg" paa 3 Medlemmer, har gaaet sin almindelige Gang; man føler desværre fremdeles, at Pengemidlerne ere for smaa i Forhold til Behovet. Uagtet Samfundet afser saameget det paa nogen Maade formaaer til sit Bogvæsen, ifjor omtrent 300 Spd. — bliver dog Bogsamlingens Tilvæxt, navnlig af ikke-skandinavisk Litteratur, høist ubetydelig, da Størstedelen af Bidraget sluges af de daglige Fornødenheder: Blade og Tidsskrifter.

Samfundets Indtægter vare henimod 1200 Spd., der naturligvis er mere end medgaaede til Udgifterne.

Samfundet har i Aarets Løb afholdt sine 4 almindelige Højtider, hvoraf de to, 17de Maifesten og Universitetets Stiftelsesfest, vare meget godt besøgte og holdtes udenfor Samfundets Lo-

cale, hvis Uskikkethed til festlige Sammenkomster mere og mere føles. Ved 13de Januarsfesten havde som sædvanlig alle akademiske Borgere og ved 17de Maifesten alle Samfundsklasser Adgang. Ved 13de Januarsfesten holdt Cand. theol. H. Brun Talen til Fædrenes Minde. 2den Septemberfesten var forbundet med en hos os sjældnere Høidelighed, idet Prof. Monrad paa den feirede sit 25 Aars Jubelæum ikke alene som Student, men tillige som Medlem af Samfundet. Professorens i disse mange Aar stadigt udviste Deeltagelse og Virksomhed for Studenterne og særlig for dette Samfund gjorde det naturligvis til en Trang for Samfundet at lægge ham sin Erkjendtlighed for Dagen. — I October stillede Samfundet sig i Spidsen for et almindeligt Fakkeltog af Studenter, der hilsede Hans Majestæt i Anledning af hans første Besøg i Landet som Konge med en af H. Ibsen forfattet Sang. — Af Samfundets mere fordringsløse Lag har ifjor som tidligere de Lag, der har haft sin Oprindelse fra „Byggefondet“ („Griselag“ kaldet efter den i Samfundet staaende Sparrebøsse-Gris, der er det ydre Sindbillede paa Fondet) udmærket sig fremfor de andre ved Liv og Munterhed. Samfundet sluttede Aaret med et lille familiemæssigt Julelag, hvor man paa gammel Julevis dandsede om det med Lys, Gaver og Deviser udsmykkede Grantræ.

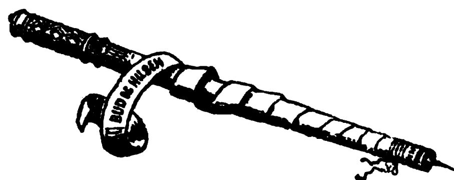
Samfundets Byggesag gjorde i f. A. et stort Fremskridt. Indtrengende opfordret af Samfundet skred Udvalget til Bygværket efter en af Architect Langlet udarbeidet Tegning. Grundstenen lagdes 10de Juni efter en Sang af A. Munch og en Tale af Samfundets Formand Cand. jur. F. Roll ved denne paa vor forlengst indkjøbte Tomt i Universitetsgaden i Ø, ligeover for domus academica. En Mengde indbudne Damer, hele Studenterstanden, 2 af de Mænd, der i 1813 havde været med at grundlægge Samfundet, vare tilstede ved Højtideligheden; Collegiets Formand, Byggeudvalgets Medlemmer og Samfundets øvrige Tillidsmænd deeltoge i Grundlægningen. Om Aftenen var et Gilde paa Klingenberg i det Frie, hvor man takkede Byens Borgere, og først og fremst Damerne, hvis virksomme Deeltagelse Fondet skylder saameget, ligesom man udbragte de bedste Ønsker for Fremme af Upsaliensernes og Hafniensernes lignende Byggeplaner. I November holdtes Krandselag; til Høsten haaber vi at kunne indvie det nye Hjem. Dette vil i det Hele koste henved 24,000 Spd. med Tomt og Indboe; Fondet ejer henved 16,000 Spd. og trenger saaledes endnu 8000 Spd. hvoraf dog 5000 Spd. er tilbudne som Laan af Universitetet. Til Bedste for Fondet gaves i Marts en stor Maskefest med Optog, Concerter og Skuespil. Universitets-Stipendiat Arndtsen havde holdt Foredrag til Indtægt for Bygverket over Physik. (En Grundtegning af Gaarden medfølger i Steentryk).

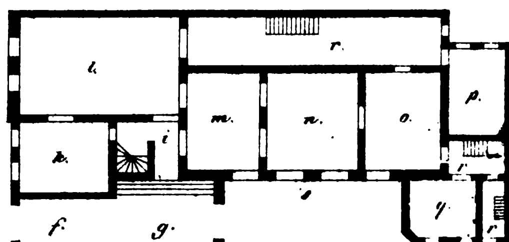
RETTELSER.

Side 3, 15 L. fra oven: Psalmedigterne l. Psalmedigteren. 1 L. fra neden for mig l. før mig.
- 11, 7 L. fra n. M. N. Petersen l. N. M. Petersen. *) 1 L. Keitzers l. Reitzers.
- 16, 1 L. fra n. tilstod paa sin Side l. tilstod ham o. s. v.
- 23, 13 L. fra o. Flamsteed l. Flamstead. **) 1 L. „fra den 4de April“ l. „funden 4 April.“
- 27, **) 4 L. „der indførtes“ l. „der udførtes.“
- 29, 5 L. fra o. „ligeledes som for Øerne og J.“ l. „ligel. for Ø. og J.“ 6 L. Molleskyld l. Mølleskyld. 4 L. fra n. „indledte ham.“ l. „anvendte ham.“
- 80, 5 L. fra n. med l. ved.
- 84, 16 L. fra o. Skevbestande l. Skovbestande.
- 86, 19 L. fra o. Lovukrasret l. Lovudkastet.
- 91, 3 L. fra o. Gælbrandsdalen l. Gudbrandsdalen.
- 103, 15 L. fra o. er udeglemt: Af 1000 Indb. levede 1855 i Sv. 104, i N. 132 og i D. 218 i Stæder.

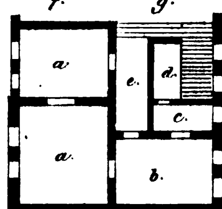
Naar Grækerne samles, saa gaae de under; Nordboerne leve kun for at samles.

N. M. Petersen, nord. Mythologie.

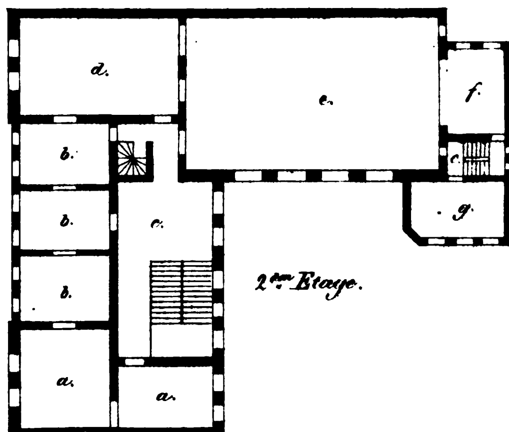

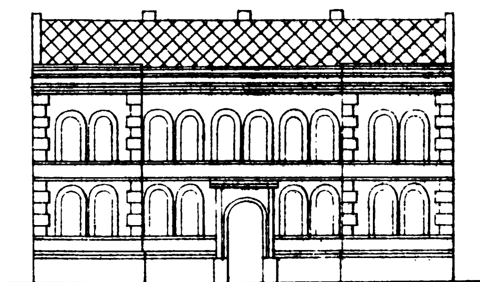
a. a. Bibliothek.
b c. d. Inspektørs Bolig.
e. Gang.
f. Port.
g. Portal.
i. Gang.
k l. m. } Restauration
n. o. p q. } med Kjøkken under.
r r r. Gange.

1ste Etage.

a. a. Læseværelser.
b. b. b. Conversationsværelser.
d. Forsamlingssal.
e e. Gang.
e. Festsal.
f. Theater.
g. Garderobe.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

FEMTE ÅRGÅNGENS FJERDE HÄFTE,

UTGIFVET AF K. CLAËSON.

1859.

UPSALA.

EDQUIST & K.

Bidrag till de under de sista hundrade åren inträffade handelskrisers historia.

Af Professor **P. E. Bergfalk.**

Inom den industriella verlden bilda sig stundom djupt ingripande och vidt omfattande missförhållanden, från hvilka ej något annat, än en handelskris, kan återföra till ett sundt, normalt tillstånd, emedan mängden ej märker dem eller uphör att befordra deras olycksbådande utveckling förr, än en dylik kris nalkas, och emedan styrelserna antingen ej märka dem förr, än mängden gör det, eller ock finna sig ur stånd att ändra sakernas gång.

Sådana missförhållanden funnos i rikt mått och fullständigt utvecklade i en stor del af den civiliserade verlden hösten 1857, när den sista handelskrisen inträffade; och emedan de i sådant mått och sådan utveckling äfven funnos i Sverige, kunde ej heller detta land undgå samma kris. Den har här efterlemnat ett lidande, tillräckligt att öfvertyga oss om nödvändigheten af klokare hushållning, men ej stort nog att utesluta hoppet, att olyckans spår inom några år skola vara utplånade.

Upfyllandet af detta hopp beror imedlertid i väsendtlig mån derpå, att vi hvarken för lågt eller för högt upskatta svårigheterna af vår ställning. En riktig upskattning af dessa beror åter väsendtligen på en riktig föreställning om

de missförhållanden, som bragt oss i vår närvarande belägenhet; och den säkraste och på samma gång genaste väg till en sådan föreställnings vinnande är, att betrakta dessa missförhållanden i sammanhang med likartade, dels samtida, dels förflutna tider tillhörande. Ehuru i alla hänseenden svenska, af svenskt ursprung och inom Sverige utbildade, sammanhänga de nämligen nära med likartade, samtida, utom Sverige upkomna och utbildade, skulle till och med ej utan dessa kunnat upkomma och bilda sig, och upfattas derföre lättare och säkrare i sammanhang med dessa, än isolerade. Och de likna jemväl så mycket andra, som förr ägt rum, både inom och utom Sverige, att deras karakter lättare och säkrare upfattas, om de betraktas i sammanhang med de märkvärdigaste, äldre handelskrisers orsaker, eller, om man vill spara sig mödan att gå tillbaka till tider, som anses allt för olika vår, åtminstone i sammanhang med de svårare bland de vår tid närmare, äldre handelskriserna och deras upkomst, än om de betraktas utan sådant sammanhang. Med denna öfvertygelse erbjudas läsare af denna tidskrift, som intressera sig för frågan om orsakerna till Sveriges inveckling i sista handelskrisen, men ej sjelfva haft eller hafva tid och lust att i större verk studera handelskrisernas historia och i spridda källor söka underrättelser om sådana krisers upkomst och följder i Sverige, här några bidrag till historien om de senast förflutna hundrade årens handelskriser och deras orsaker, samt om Sveriges förhållande till desamma.

För ett hundrade år sedan befann sig Europa midt i sjuåra kriget, hvarunder både stater och enskilda till det yttersta nytjade krediten, och många affärsmän, när den ej kunde erhållas på annat sätt, drefvo ett halsbrytande vexelrytteri. Adam Smith hade hört, att vexelrytteri under nämnda krig varit i stort drifvet i England, der det för öfrigt långt förut varit brukligt; och han säger, att det från England, vid en tid, den han ej noga bestämmer, men som sannolikt var åren näst före sjuåra krigets början, inkommit till Skotland och der, i förhållande till landets handel och kapital,

snart blifvit drifvet i större skala, än det någonsin varit i England. Han meddelar ock för den oinvigda en tämligen utförlig beskrifning af de sätt, på hvilka vexelrytteriet, sedan det i Skotland vunnit burskap, drefs derstädes, eller egentligen mellan Skotland och England. Och denna beskrifnings hufvudmoment återgifva vi här så mycket heldre, som de deri omtalade sätt, samtliga, ehuru stundom med några oväsendtliga olikheter i detaljer, redan då äfven utom britiska ön nytjades och ännu i våra dagar äro brukliga. Dessa sätt voro trenne.

Ett bestod i vexeldragning af ett handelshus i en mindre handelsstad (Smith nämner Edinburgh) på ett handelshus i en större (Smith nämner London), och af detta tillbaka på det förstnämnda, och så vidare, så att det hus, hvilket skulle betala det andras vexel, skaffade sig medel dertill genom en annan vexels dragning på detsamma. Köpmannen A i den mindre staden drog nämligen en vexel på köpmannen B i den större. Denna vexel var ställd att betalas två månader efter dess datum. B var ej skyldig A något, men accepterade hans vexel med vilkor, att han sjelf före betalningstiden skulle, för beloppet jemte ränta och kommission, på A få draga en annan vexel med lika lång betalningstid. B drog också verkligen denna vexel på A, hvilken accepterade den och i sin ordning, innan denna andra vexel förföll, drog en ny på B; och så fortgick en dylik vexeldragning fram ock tillbaka mellan två hus stundom flera år. Vexlarna såldes icke. De diskonterades på platsen, der de blifvit dragna.

Ett annat sätt bestod i fortsatt, ensidig vexeldragning af ett handelshus i en mindre betydande ort på ett dylikt hus i en mera betydande. Härvid nytjades köpeskillingen för hvarje vexel, som det kredittagande huset drog efter den första, till inköp af andra vexlar på andra hus i den mera betydande orten. Dessa köpta vexlar tillsändes det kreditgifvande huset, som uttog beloppet och dermed inlöste den af detsamma tidigare accepterade vexeln. För att sätta detta hus i stånd att sålunda med andras penningar inlösa de af detsamma accepterade, af det kredittagande huset dragna, vexlar voro

de vexlar, sistnämnda hus drog, ställda att betalas efter längre tid (t. ex. två månader efter deras datum), och drogs hvarje, efter den första följande, vexel någon tid före den näst förut dragnas förfallodag, men voro deremot de vexlar, samma hus på omförmälda sätt köpte, ställda att betalas vid upvisandet, och afsändes så tidigt, att det kreditgifvande huset hann inkassera beloppet, innan den vexel, detsamma omkring den tiden skulle inlösa, var förfallen. Den första vexel, det kredittagande huset efter öfverenskommelsen drog, lät det sjelft, de öfriga läto köparne eller efter dem följande innehafvare, diskonteras.

Det tredje sättet bestod deri, att ett handelshus i en mindre betydande ort utverkade sig vexelkredit hos flera handelshus på en och samma mera betydande handelsplats, och tillåtelse att betala den vexel, det dragit på ett af dessa, med vexel på ett annat, samt att dermed fortfara tills det dragit vexlar på dem alla; hvarefter det sista bland dem skulle äga att draga på det kredittagande huset tillbaka. Sedan kunde, om så var öfverenskommet, en ny omgång börjas, och efter denna åter en annan, o. s. v. Alla vexlarna voro ställda att betalas efter längre tid; men man skaffade sig, genast efter accepten, penningar för dem derigenom, att man lät dem diskonteras. Hvarje vexel efter den första drogs någon tid före den näst förut dragnas förfallodag.

På dylika operationer bygdes i Skotland, under sjuåra kriget, ett stort antal företag i jordbruk, i fabriksväg och i handel. Men när de medel, som genom vexelrytteriet kunde anskaffas, voro otillräckliga till företagens utförande, och det bristande ej på något annat sätt kunde skaffas, eller när vinsten af företagen icke var nog stor att, utom öfriga kostnader, också ersätta den af vexelrytteriet orsakade, ledde vexeloperationerna och de på dem bygda företagen till ruin, eller åtminstone till förluster. De olyckliga vexelryttarne sökte då att få sin olycka ansedd för hela landets. Med rätta ogillade Adam Smith dessa försök; men han förbisåg visst icke, att de misslyckade spekulationerna äfven skadat andra, än spekulanterna sjelfva, ja, att de skadat

många, som det visst ej kunde tillvitas, att de med vett och vilja befrämjat eller gynnat vexelrytteriet.

Han anmärkte till och med uttryckligen den förlägenhet, de skotska bankerna genom diskontering af vexelryttarnes vexlar iråkat. Vexelrytteriets närmaste anledning var nämligen just dessa bankers vägran att bevilja kassakreditif till det belopp, som för nyssnämnda företags utförande behöfdes; och det var egentligen ett medel att, till en del, af skotska bankerna, till en annan, af Englands bank och bankirer, utan de enas eller andras vetskap och mot deras vilja, i annan form erhålla det förskott, förstnämda banker vägrat att i form af kassakreditif lemna. Och hufvudsakligen lyckades planen, men med den följd för skotska bankerna, att de sedlar, dem genom dessa vexlars diskontering aflockades, ouphörligt återvände till bankluckorna med begäran om hårdt mynt i deras ställe, emedan de öfverstego rörelsens behof, samt att bankerna nödgades, på hvad sätt de kunde, skaffa sådant mynt till inlösen af dessa, behofvet öfverstigande sedlar. Dessa bankers härigenom iråkade förlägenhet var icke liten. Sir James Steuart berättar, att den de sista åren af sjuåra kriget och näst efter dess slut var allmän, och att Edinburgh-bankerna i början af 1762 måste indraga en fjerdedel af de beviljade kassakreditiven samt öpna en subskription för lån i deras egna sedlar; och af hvad Adam Smith berättar kan man finna, att flera skotska banker 1762, 1763 och 1764 af det i deras sedlar uttryckta förbehåll om rätt att sex månader upskjuta dessas inlösen gjort ett bruk, som 1765 föranledde förbud mot dylika förbehåll.

Men ehuru förlägenheten i Skotland vid sjuåra krigets slut och den nästföljande tiden sålunda visst ej var inskränkt till vexelryttarne, utbröt der likväl ej då någon handelskris.

Deremot blef en sådan, kort efter nämda krigs slut, på europeiska kontinenten en följd af det missbruk, man äfven der under samma krig gjort af krediten, och i synnerhet en följd af vexelrytteriet, som der under samma tid till en stor del blifvit drifvet i cirklar af flera handelsplatser, så

att, efter det en vexel blifvit dragen från en plats på en annan, en ny vexel från denna plats drogs på en tredje, derefter en ny från den tredje platsen på den fjerde, o. s. v., till dess en ny vexel drogs från den sista platsen på den första; hvarefter i allmänhet samma kretslopp åter, och detta icke blott en gång, utan många gångor, förnyades. De platser, genom hvilka de aldraflesta af dessa cirkulerande vexlar gingo, och på hvilka vexelryttare äfven företrädesvis drogo andra vexlar, voro Amsterdam och Hamburg.

Holland hade länge varit det land, der allt slags kredit, deribland också vexelkredit, på billigaste vilkor kunnat erhållas; och vexelkredit hade derföre sedan lång tid tillbaka heldst blifvit sökt derstädes. I början af adertonde århundradet, då hela den löpande vexelskulden i Europa ansågs stiga till 4 $^1/_2$ à 6 milliarder riksdaler riksmynt, troddes fulla två tredjedelar deraf vara en skuld till Holland. Och då nämnda lands handel under samma århundrade mer och mer aftog, var vexelhandeln, likasom den i Holland upkomna handeln med aktier och statslåneobligationer, den handel, som der långsammast nedsönk från den höjd, den en gång hunnit. Ingenting var då naturligare, än att Amsterdam skulle djupt invecklas i det under sjuåra kriget drifna vexelrytteri.

Hvad åter angick Hamburg, förorsakades dess inveckling i samma vexelrytteri, dels af den tillväxt, dess sedan längre tid tillbaka stigna handel just under sjuåra kriget fick, dels af andra omständigheter. Det var nämligen under detta krig, Hamburg, efter att allt från sjuttonde århundradets början hafva varit hufvudplatsen för engelska och öfver England kommande kolonial-varors, samt från samma århundrades slut hafva varit hufvudplatsen för franska och öfver Frankrike komna kolonial-varors, införsel i större delen af Tyskland, första gången upträdde såsom en af hufvudplatserna för spannemåls- och trävaru-handeln.

Tyskland hade under nämnda krig lyckliga skördar, och detta förhållande i förening med den starka efterfrågan efter spannemål, samma krig, lika med alla andra stora krig, föranledde, satte de redan då med handeln i allmän-

het väl bekanta Hamburgarne i tillfälle att, ehuru ännu i saknad af tillräckliga och ändamålsenliga spannemålsmagazin, drifva en ganska vidsträckt handel med spannemål. Och de stora försändningar, Fredrik den store gjorde på Hamburg af trän, dem han för sin räkning i det eröfrade Sachsens skogar låtit fälla, och den vinst, Hamburgarne på dessa träns försäljning gjorde, ledde deras upmärksamhet på trävaruhandelns värde. De skyndade att sätta sig i förbindelse med skogsägare, ej blott i Sachsen och Böhmen, utan äfven längre österut, ända in i Polen, och skaffade sig från alla dessa håll skogseffekter, dem de med stor vinst sålde. Och då vinsten af dessa nya handelsgrenar ej i någon betydande mån upvägdes af förluster i anledning af de under krig vanliga hindren för handelns jemna gång, emedan Tysklands handel af sjuåra kriget på sjön nästan alls icke, och på landet endast obetydligt, stördes, måste en dylik tillväxt i Hamburgs handel nödvändigt medföra en betydlig tillväxt i dess vexelrörelse, och på samma gång i frestelsen att med Amsterdam dela den vinst, som var att göra på en vidsträckt vexelkredits tillhandahållande åt dem, som deraf voro i behof.

Och behofvet af sådan kredit blef under kriget så stort, att både Hamburg och Amsterdam derom i fullt mått anlitades. Om än de vexlar, engelska regeringen, för att utan kostsamma guld- och silfver-remisser betala en del af dess armés underhåll i Tyskland och af subsidierna till Preussen, öfversände till Amsterdam och Hamburg, antingen alls icke eller åtminstone blott till en obetydlig del voro grundade på kredit, är det deremot säkert, att tyska staterna (och äfven Sverige för dess andel af Pomern) behöfde vexelkredit till anskaffande af silfver för utpräglingen af det underhaltiga mynt, de läto slå, (en operation, hvarmed Fredrik den store gjort början), äfvensom att dylik kredit önskades både för svenska regeringens behof till krigets förande i Pomern, af leverantörer för att utföra leveranser, som vida öfverstego deras tillgångar, af en mängd andra affärsmän för de mest olika spekulationer, bland hvilka ganska betydliga afsågo att draga vinst af den allmänna för-

virringen i mynt-förhållandena, och slutligen af det olyckliga Sachsen för att skaffa medel till de af Fredrik pålagda, dryga krigskontributioners afbördande. Och af alla dessa anledningar söktes och erhölls vexelkredit i Hamburg så väl som i Amsterdam, drefs vexelrytteri lika väl på den ena staden som på den andra, lika väl i den ena som i den andra.

Då freden kom, en del af anledningarna till vexelrytteriet uphörde och förhållandena i många hänseenden bildade sig annorlunda, än under kriget, lät förlägenheten känna sig. Diskonträntan steg i Hamburg till 12 %; bevis nog, att vexelkrediten var spänd i en högst vådlig grad, och att oberäkneliga olyckor voro att befara, om en enda länk i den vidsträckta kedjan brast. Under dessa omständigheter tillkommo der, för att ytterligare öka svårigheten för mången köpman att reda sig, åtgärder från bankens sida, hvarigenom de guld- och silfver-tackor, hvilka till betäckande af vexelskulder sändes till Hamburg, der blefvo oanvändbara till betalande af Hamburgerköpmännens egna vexelskulder. De Hamburgerhus, hvilka för sådant ändamål behöfde dessa tackor, nödgades skicka dem till Amsterdam, och att betala genom vexlar på denna stad, hvilken redan, likasom Hamburg, var djupt invecklad i vexelrytteri, och med hvilken det visst ej då var rådligt att inlåta sig i nya vexelaffärer.

Så stodo sakerna, när i slutet af Juli månad 1763 det i vexelrytteri och lyx lika öfverdådiga huset Bröderna de Neufville i Amsterdam fann sig ur stånd att fortsätta sina betalningar. Amsterdams bankirer läto detta hus falla, och efter detsamma aderton andra i samma stad, utan att räkna ett, som redan före Bröderna de Neufville instält sina betalningar. Olyckan var utan tvifvel stor, och förtroendet till Amsterdams börs fick derigenom en svår stöt. Men Holländarne synas hafva tagit saken tämligen lugnt. Sedan de i vexelrytteriet djupast invecklade husen fallit, trädde Amsterdams bankirer emellan för att hjelpa de öfriga, som befunno sig i förlägenhet. Bankruterna stadnade vid det nämnda antalet, och de fallna husens affärer utred-

des i allmänhet tämligen lätt. Bröderna de Neufville's konkurs, med ett då för tiden oerhördt skuldbelopp, var dock ännu 36 år derefter, 1799, icke till fullo utredd.

Svårare träffade slaget Hamburg. Så snart underrättelsen ditkommit, att Amsterdams bankirer icke ämnade hjelpa Bröderna de Neufville, skrefvo tolf Hamburgerhus till dessa bankirer d. 4 Augusti 1763 ett bref, som finnes tryckt i *Gentleman's Magazine* för 1763 och omtryckt i Tooke's *History of prices*, samt bevittnar det intryck, denna underrättelse i Hamburg gjorde.

Hamburgarne berättade i detta bref, att de samma dag, kl. 11 f. m., då de voro samlade till öfverläggning om medlen att understödja de vacklande Hamburgerhusen, genom en exprès erhållit underrättelsen om Amsterdams bankirers nyssnämnda beslut. Denna underrättelse kallades förskräcklig. Brefskrifvarne sade sig blifvit träffade deraf som af ett åskslag, och de tillade, att de aldrig kunnat drömma om, att så många män i Amsterdam vid sina sinnens fulla bruk skulle taga ett sådant steg. Detta steg skulle ofelbart, heter det vidare, störta hela Europa i en afgrund af elände, så framt ej Amsterdams bankirer, medan tid ännu var, togo det tillbaka. Hamburgarne sade vidare, att de sände brefvet med en exprès för att upmana och besvärja Amsterdams bankirer att, så snart de fått detsamma, gripa sig an och hjelpa bröderna de Neufville derigenom, att de försköto så mycket, som behöfdes, och till kuratorer för dem förordnade två eller tre män af en öfver allt tvifvel uphöjd redlighet ock skicklighet, så att affärerna kunde utredas utan att en allmän ruin åstadkoms. Och de förklarade, att de, ehuru representanter för en aktningsvärd kår af rika och ansedda män, beslutit att, om Amsterdams bankirer ej följde detta råd, inställa sina egna betalningar för så lång tid, de funno lämpligt och nödigt. De begärde slutligen också svar med exprès, emedan, till dess svaret ankom, all ting i Hamburg skulle stå stilla och ej någon enda af dem, hvilka undertecknat brefvet, betala ett öre för de af dem accepterade vexlar.

Vi veta redan, att Amsterdams bankirer, i trots af detta hot, läto Bröderna de Neufville och äfven andra hus i Amsterdam falla, och att olyckan för Amsterdam, ehuru kännbar, dock ej blef förstörande. För Hamburg blef Bröderna de Neufville's bankrut deremot, såsom tonen i det omförmälda brefvet gaf anledning att förmoda, signalen till en vida våldsammare skakning. Efter Johan Georg Büsch's upgift kommo nitiofem, till större delen betydande, hus derstädes ur stånd att fortsätta sina betalningar; och, ehuru flera snart nog kunde å nyo börja betala, i synnerhet sedan Amiralitetet på varor förskutit en och en tredjedels millioner riksdaler riksmynt [1]), fanns det några, som voro ohjelpligen förlorade, några, hvilkas böcker viste, att de länge utan tillräckligt eget kapital hulpit sig fram med oförtjent kredit; och, ehuru olyckan sålunda fanns mindre, än den i första förskräckelsen viste sig, dröjde det dock länge, innan Hamburg återvann sitt forna välstånd, sin gamla betydenhet. Under en följd af år var tillståndet för ingen del tillfredställande. Hyrorna sönko. Arbetsklassen saknade sysselsättning.

Till 1777 aftog, efter Büsch's upgift, Hamburgs handel. 1771 års vinst på spannemåls införsel från Archangel medtogs genom följande årets förlust på dylik import. Och, ehuru handeln 1777 återfick mera lif, anser samma författare tillståndet dock icke förr, än de år, som närmast föregingo franska revolutionen, hafva blifvit väsendtligen förbättradt. Den vinst, Hamburg mot slutet af Förenta Staternas sjelfständighetskrig någon tid dragit af kolonialhandel, hade snart åter genom öfverspekulation blifvit förspild.

I Hamburgerkrisen af 1763 funno sig för öfrigt ej blott flera firmor i Leipzig och Berlin, utan äfven i Sverige, invecklade. De förstnämda äro för skandinaviska läsare af föga interesse. Om Sveriges förhållande till denna kris spara vi till ett annat ställe de närmare upgifterna.

---

[1]) En million mark banko. En sådan mark utgör icke fullt 1 1/3 riksdaler riksmynt; men skilnaden är så obetydlig, att vi här trott den kunna lemnas utan afseende.

Under loppet af de år, Hamburg behöfde för att hemta sig från det slag, hvaraf det 1763 blifvit träffadt, var det naturligtvis skonadt för kriser, och för fruktan för sådana. Dess köpmän voro då allt för försigtiga att blottställa sig för sådana. I länder, som år 1763 antingen alldeles undgått krisen eller åtminstone endast i mindre grad deraf blifvit träffade, viste sig deremot en och annan gång under denna period, symptom, som gåfvo någon anledning att befara en kris.

Den första gången var 1772 och början af året 1773. Förstnämnda år, den 25 Juni, måste en år 1769 i Ayr i Skotland uprättad bank inställa sina betalningar. Den hade blifvit uprättad för att lemna företagsamma personer den hjelp, de andra skotska bankerna funno betänkligt att lemna dem, samt för att upfylla sina löften nödgats drifva ett vidsträckt vexelrytteri på London; och företaget lärer hafva vållat aktieägarne en förlust af sju millioner riksdaler riksmynt. Sina klienter hade den blott hulpit att allt mer fördjupa sig i skuld. — Samma år inträffade också i England stora bankruter, och i slutet af December störtade, i följd af olyckliga spekulationer i aktier och statspapper och af vexelrytteri, ett bland Amsterdams största och mest ansedda hus, som snart efterföljdes af andra på samma plats, *Annual register* för 1773 säger, att konstlad kredit och öfverspekulation, så väl i handel som i statspapper, vållat både de engelska och de holländska bankruterna, och antager, att de enskildas förluster på dessa bankruter möjligen utgjort ända till 175 millioner riksdaler riksmynt.

Äfven under de nästföljande åren lära bankruter varit vanliga i Holland. Tidningarna uphöra ej att tala om de bankruter, som, den ena efter den andra, inträffa i holländska handeln, säger den år 1778 tryckta, bekanta boken: *La richesse de la Hollande.*

Då amerikanska kriget närmade sig sitt slut, oroades Englandsbankens styrelse af den starka guldutströmningen från banken, och tillgrep verksamma åtgärder deremot. Utströmningen var troligen mera en följd af krigskostnaderna och af en längre tids minskning i industriel verksamhet, än

af någon föregången öfverspekulation. Men att den vitnade om landets lidande, är visst; och sedelstockens minskning från 9,160,000 L. St., som den var i Mars 1782, till 5,995,000, som den var i December 1783, måste för ögonblicket öka förlägenheten. — I Danmark inträffade på våren 1783 något, som der kallades kris, och föranledde regeringen att med lån understödja de handlande. Någon genom omåttlig sedelutgifning upmuntrad, och genom fredsslutet mellan de stora sjömakterna i sina beräkningar beräkningar bedragen spekulation torde vållat förlägenheten. Den gick snart öfver.

Tio år senare möter oss någonting, som verkligen förtjenar namnet: handelskris. Orsaken dertill finner den skarpsinniga och samvetsgranna Tooke i en någon tid före år 1792 upkommen öfverspekulation på varor, i flera länder understödd genom en obehörig utsträckning af krediten och i England särskildt genom en omåttlig sedelutgifning af landbankerna. Denna spekulation upjagade prisen på åtskilliga varor, och då dessa pris viste tendens till fallande och snart verkligen föllo, utbröto, hösten 1792, både i England, på europeiska kontinenten och i Amerika flera bankruter, hvilka 1793 följdes af andra. I England väckte sistnämnda år ett stort antal landbankers bankrut så mycket större upmärksamhet, som allmänheten förut knappt vetat, hvarken att dessa bankers antal var så stort, eller att de af dem utgifna sedlar representerade ett så stort penningebelopp. Att krigets utbrott mellan England och Frankrike, engelska fondernas derpå följande fall och olyckliga spekulationer i franska assignater ökat antalet och storheten af de 1793 utbrutna bankruter, anser Tooke för öfrigt troligt. Förmodligen med afseende på England säger han, att det misstroende och den förlägenhet, 1792 och 1793 årens bankruter vållade, öfversteg allt, hvad man dittills erfarit.

Hamburg berördes ej af denna kris. Det skulle så mycket smärtsammare träffas af den nästa. Året 1792 var för Hamburg ganska lyckosamt. Både varor och penningar sökte sig dit från länder, der man mest fruktade krigets utbrott. Året 1795 blef ännu lyckligare för den gamla han-

sestaden. Då Holland föll i fransmännens händer, föll nästan hela dess handel i Hamburgarnes. En stor mängd Holländare flyttade till och med sjelfva till Hamburg, vunno der burskap och ditförde sitt kapital. Men Hamburgarne kunde ej bära denna lycka. De glömde nu de lärdomar, året 1763 gifvit. Högst äfventyrliga spekulationer började 1796, kanske redan 1795, i synnerhet i kolonialvaror, hvilka derigenom upjagades till oerhörda pris, — pris, som äfven för de varor, hvarpå tillgången var minskad, voro vida högre, än omständigheterna rättfärdigade, — medan å andra sidan europeiska varor skickades till Vestindien i sådan mängd, att de der måste säljas till vanpris. Såsom exempel på stegringen af kolonialvarornas pris kan nämnas, att i England vissa slag af socker, hvilka 1793—1794 gält 32 à 58 sh. per cwt, 1798—1799 gälde 62 à 87 sh.; andra slag, som 1793—1794 gält 60 à 70 sh. per cwt, 1798—1799 gälde 96 à 115 sh.; Jamaica-kaffe,* hvilket 1793—1794 gält 77 à 95 sh. per cwt, 1798—1799 gälde 185 à 196 sh., tobak, som 1793—1794 gält 3 à 5 pence skålpundet, 1798—1799 betalades med 11 $^1/_2$ à 16 pence för skålpund, och kampecheträ, som 1793—1794 gält 6 à 8 L. St. för ton, 1798—1799 gälde 48 à 50 L. St. för ton: upgifter, dem Tooke beledsagar med den anmärkning, att varorna mest efterfrågades för afsändning till kontinenten, och att Hamburg var den kanal, hvarigenom de hufvudsakligen ditfördes.

Efter någon tid blef fortsättningen af en stor del bland omförmälda spekulationer omöjlig utan vexelrytteri, hvilket också tillgreps och drefs i en utsträckning, hvarom man till och med 1763 ej haft aning; och slutligen tog man till och med sin tillflygt till källare-vexlar, d. ä. vexlar med falska trassant- och remittent-namn, och skrifna på den ort, der de till diskontering presenterades, men med upgift att vara skrifna å annan ort. Konsumtionen af socker och kaffe minskades, emedan de höga prisen nödgade mindre förmögna personer att afstå derifrån. Spekulanterna märkte det ej. Magazinshyrorna stego, 1798—1799, till en oerhörd höjd, och i April 1799 steg diskonträntan till 11 procent, i Maj till 12. Men speku-

landet syntes författaren af ett den 12 Jan. 1808 till *the Monthly Magazine's* utgifvare skrifvet bref på god väg till en yrsel, lik den af år 1720. Och fruktbarheten på dylika förslag och intresset för desamma uphörde ej med året 1807, utan fortforo äfven det följande året. Under en sådan sinnestämning måste handelsspekulationen i de varor, på hvilka brist var att befara, blifva synnerligen liflig. Den blef det äfven både 1807, 1808 och en del af 1809. Och år 1808 tillkom, i anledning af portugisiska hofvets öfverflyttning till Brasilien och det förut spanska Sydamerikas faktiska frigörelse från spanska väldet, en liflig spekulation på utförsel till nämnda länder. De, som inläto sig i den förstnämnda handelsspekulationen, kunna väl ej frikännas från all öfverdrift; ty de glömde, att de höga prisen måste framkalla utomordentliga ansträngningar, och leda till utfinnande af utomordentliga medel, att från de spärrade kontinenterna anskaffa opåräknade förråd af de dyra varorna, en glömska, som ruinerade många, och ådrog än flera betydande förluster. Men jemförelsevis måste deras beräkningar anses för sansade. Ty hos spekulanterna på export till Sydamerika saknades all mått, all sans, och hos flera till och med all kunskap om de länders naturförhållanden, dit de sände sina varor. — Det var då, skridskor skickades till det inom södra vändkretsen belägna Rio de Janeiro. — Och när hvarken de stora planerna till aktiebolag eller de stora handelsspekulationerna hade önskad framgång, måste en handelskris inträffa. — Den kom 1810, och uphörde ej förr än våren 1811. I April sistnämnda år tillät parlamentet, att skattkammarobligationer till ett belopp, som ej fick öfverstiga 105 millioner riksdaler riksmynt, skulle af vissa kommiterade få användas till utlåning mot lämplig säkerhet åt köpmän och andra, som af dylika lån voro i behof. Detta beslut, i följd hvaraf likväl ej mera än 35 millioner riksdaler verkligen utlånades, tillskref man då en icke ringa verkan till förtroendets återställande. Tooke delar ej denna mening, mot hvilken han anmärker, att, om ej prisen åter stigit, ett stigande, hvartill lånen alls icke medverkade, dessa lån endast skulle hafva försämrat ställningen, men

att de i sjelfva verket hvarken förbätrade eller försämrade den. — I alla fall var det sista gången parlamentet tillåtit statsmedels användande till köpmäns eller fabrikanters undsättning under en handelskris. — I öfrigt yttrar Tooke om i frågavarande kris: Så många och mäktiga orsaker till en handelskris, nämligen prisfall, inskränkning af tillgång på enskilda handelspapper och förstöring af kredit, har man hvarken förut eller efteråt sett sammanträffa inom så kort tid.

Lärdomen var imedlertid snart glömd i Storbritannien. Redan vintern 1812—1813, efter Napoleons reträt från Moskwa, började en liflig spekulation i varor, dem man nu hoppades i stora qvantiteter och till höga pris afsätta på den förut stängda europeiska kontinenten. I följd deraf stegrades sådana varors pris och fortforo de hela året 1813 och i början af året 1814 att stegras, mer eller mindre, allt efter som krigshändelserna tycktes påskynda eller uppehålla den allmänna fredens afslutande. De första skeppningarna af dylika varor till nämnda kontinent svarade också räkning, då varorna blifvit köpta till lågt pris. Men denna framgång lockade till en spekulation utan måtta. Tyskar, Holländare och Fransmän, m. fl., hade, under det långa afbrottet af förbindelsen med Storbritannien, sjelfva lärt tillverka åtskilliga fabrikat, som de förut hemtat från detta land, och behöfde ej mera taga dem derifrån. Andra varor kunde i de för britiska handeln nu öpnade delarna af europeiska kontinenten afsättas, men hvarken i den mängd eller till de pris, britiska köpmännen påräknat.

Följden häraf var, att stora förluster gjordes på mycket gods, som våren och sommaren 1814 dit utskeppades, att talrika bankruter i slutet af samma år inträffade, och att antalet ökades 1815 och våren 1816, allt efter som förlusterna blefvo fullständigt kända. Ställningen blef så mycket svårare, som en mängd jordbrukare och boskapshandlare, i följd af spannemåls- och boskaps-prisens hastiga fall, 1813—1816, blefvo ruinerade, och i sin olycka indrogo ett stort antal landbanker.

Några år senare hemsöktes Förenta Staterna af en handelskris.

Sedan oktrojen för Förenta Staternas första nationalbank gått till ända 1811, upstodo många smärre banker, hufvudsakligen i följd af den spekulationslust, kriget 1812 väckte. Den 27 April 1814 instälde de tre, som voro uprättade i New-Orleans, sina betalningar. Denna händelse väckte likväl ingen oro; och ingen annnan bank följde exemplet förr, än i Augusti samma år. Men den 24 i sistnämnda månad slogo Briterna den oöfvade amerikanska styrkan vid Bladensburg och intågade i Washington; och denna olycka blef signalen till en allmän stormlöpning på bankerna i flera af de stora atlantiska kuststäderna. Hvar och en, som hade banksedlar eller i banker insatt sina penningar, fordrade silfver. Denna storm kunde bankerna i allmänhet ej motstå. Bankerna i Baltimore instälde först betalningar med guld eller silfver. Deras exempel följdes af Philadelphia-bankerna d. 30 Augusti, och af bankerna i New-York två dagar senare. Bankerna öster om Connecticut forsatte dock sina betalningar, som vanligt. Ohios och Kentuckys banker fortforo till 1814 års slut att med silfver inlösa sina sedlar, och banken i Nashville (Tennessee) fortfor till Augusti 1815 att göra det.

Omförmälda inställande af sedlarnas inlösen med silfver godkändes öfverallt af allmänna opinionen, under den förutsättning, att bankerna skulle å nyo börja inlösningen så snart kriget uphört,. en förutsättning, som ej blott allmänheten, utan äfven bankstyrelserna sjelfva gjorde, och under hvilken dessa styrelser genast minskade sin diskontering. Men när underrättelsen om fredens afslutande kom till Amerika i Febr. 1815, yrkade allmänheten icke förbindelsens upfyllande och brydde sig bankstyrelserna ej om att, opåminda, upfylla den. De funno det fördelaktigt att erhålla ränta för lån, som gjordes i sedlar, hvilka kostade dem nästan intet, och till hvilkas inlösen de ej behöfde hålla någon kassa. Silfvermyntets försvinnande ur rörelsen, öfverdrift i sedelutgifning, en vådlig utsträckning af krediten och alla varors stigande i pris voro naturliga följder af ett så-

dant förfarande. Jordägarne förleddes af det höga priset på deras produkter och af lättheten att hos bankerna erhålla lån till lättsinniga inköp af den massa utländska varor, som öfversvämmade landet; detaljhandlarne gåfvo kredit och ökade sina reqvisitioner hos grosshandlarne, och dessa ökade sina reqvisitioner hos utländingen.

Men unionsregeringens (och väl äfven statsregeringarnas) inkomster, hvilka ingingo i ett försämradt pappersmynt, räckte deremot icke till utgifterna. Landets skuldsättning hos utländingen väckte också oro; och sedan en nyoktrojerad unionsbank den 1 Januari 1817 öpnat sin rörelse i Philadelphia, sammanträdde, i slutet af samma månad, i nämnda stad ombud från de öfriga bankerna derstädes samt från bankerna i New-York, Baltimore och Virginien, och afslöto med unionsbankens styrelse en af skattkammarsekreteraren (finansministern) godkänd öfverenskommelse att å nyo börja silfverutvexlingen. Beslutet verkställdes också den 20 Februari samma år; och exemplet följdes, ehuru möjligtvis ej förr än senare, af de öfriga bankerna, som inställt sedelinlösningen. Detta steg måste naturligtvis återföra en länge saknad ordning i både unionens, staternas och de enskildas ekonomi; men till en början medförde öfvergången från en obegränsad sedelutgifning, till en genom bankernas förmåga att inlösa sina sedlar begränsad, en mängd importörers, fabrikanters och jordägares obestånd, nöd bland arbetare och förlägenhet hos alla klasser. Vare sig i följd deraf, att icke alla bankerna på en gång började sina sedlars inlösen, eller af andra orsaker, lära dock obeståndet, nöden och förlägenheten icke 1817, då likväl tullinkomsterna betydligt minskades, ej heller under första hälften af 1818, hunnit en höjd, som berättigade att kalla tillståndet en kris. Men under senare hälften af sistnämnda år, och än mera under året 1819, antogo de verkligen en sådan karakter. I presidenten Monroe's budskap d. 7 December sistnämnda år säges, att de pekuniära svårigheter, hvilka under den senare delen af året 1818 tryckt åtskilliga delar af unionen, under året 1819 ökats och ännu då budskapet afgafs fortforo.

Åren 1820 och 1821 voro följderna af den föregångna misshushållningen ännu märkbara i en betydlig minskning af både införsel och utförsel. Men omedelbart derefter började välståndet återkomma.

I Storbritannien hade väl i slutet af 1818 och i början af 1819 många bankruter och ett tämligen allmänt misstroende inträffat, i följd af öfverdrifven import af åtskilliga betydande handelsartiklar åren 1817 och 1818; men förtroendet var redan på hösten 1819 återstäldt. De näst följande åren utmärktes af ett genom ymniga skördar och klokt beräknade företag oafbrutet växande välstånd; och de målningar af den jemna förbätringen i alla klassers vilkor, som vi äga från denna tid, äro verkligen hänförande.

Det gafs dock denna tid, som alltid, några, hvilka icke voro lika nöjda som andra. Jordägare och jordbrukare voro icke lika nöjda med de låga spanmålsprisen, som konsumenterna. De, som ägde statspapper, voro icke belåtna med 5 procents lånens 1822 verkstälda reduktion till 4 procents, och med de gamla 4 procents lånens 1824 följda reduktion till 3 ½ procents; och dessa, så väl som många, hvilka under de senare åren förvärfvat en förmögenhet, den de ville utlåna eller insätta i företag, som, utan besvär för insättarne, gåfvo hög ränta på de insatta penningarna, klagade öfver svårigheten att få tillräcklig ränta på sina penningar. Under sådana förhållanden omfattades en mängd planer till utländska statslån och till en mängd aktiebolag, i synnerhet för bearbetande af mexikanska och sydamerikanska grufvor, under hela året 1824 och de två första månaderna af året 1825, med lifligaste deltagande, ej blott af affärsmän, utan äfven af personer, som i lugn ville lefva af räntor, och slutligen af andra, hvilka ägde, eller trodde sig kunna skaffa, så mycket penningar, som fordrades att köpa någon eller några lotter i de vinstlofvande statslånen eller några aktier i de vinstlofvande bolagen. Och hvad som gjorde manien farligast, mest smittsam, var den föreställning, att inköp af lotter i lånen till Grekland eller de nybildade sydamerikanska republikerna innebar en hyllning åt det mod, hvarmed små folk kämpat för frihet och obe-

roende, och att inköp af aktier i bolag för företag i vidt aflägsna, föga civiliserade länder mäktigt skulle bidraga till befrämjande af mensklig odling och mensklig lycka.

Något senare, än dessa, började ett annat slags spekulationer, nämligen i varuhandeln, hvilka, likasom de förra, snart urartade och antogo en öfverdådig och vådlig karakter. Den försigtighet, hvarmed handeln i flera år i den civiliserade verlden varit drifven, hade haft den naturliga följd, att det 1823 och i början af 1824 knappt i något land fanns stora förråd af utländska varor. Flera gångor under året 1824, men isynnerhet mot dess slut, hade det blifvit anmärkt, att konsumtionen af främmande produkter både inom och utom britiska väldets gränsor tilltagit starkare än tillförseln. Ett och annat på dylika iakttagelser grundadt, lyckligt handelsföretag stärkte, i slutet af 1824 och början af 1825, i Storbritannien öfvertygelsen, att tillförseln ej motsvarade behofven. Och så blefvo der redan i slutet af 1824 vådliga spekulationer i nästan alla varor allmänna, och under första månaderna af 1825 än allmännare.

Bägge dessa slags spekulationer lättades och befordrades för öfrigt betydligt genom den beredvillighet, hvarmed bankirer och banker, i synnerhet skotska, gåfvo kredit. Englandsbanken ökade, mellan den sista Februari 1824 och samma dag 1825, sina s. k. säkerheter med ett belopp af 105 millioner riksdaler rikmynt.

Ju våldsammare yrseln var, dess hastigare måste den imedlertid uphöra. Spekulationsifvern i lån och aktier afkyldes först. Det skedde, när den ena inbetalningen efter den andra å det tecknade beloppet utan skonsamhet infordrades, på samma gång, som det ena tviflet efter det andra ytrades om möjligheten att återbekomma kapitalet eller erhålla någon ränta. Redan med utgången af Februari 1825 uphörde lotterna och aktierna att stiga; och kort derefter viste sig ett fallande, hvilket i Maj och Juni blef hastigt. De varor, hvari spekulationen i slutet af 1824 och början af 1825 varit stark, började deremot först längre fram på våren 1825 falla, och föllo ej till det lägsta pris förr, än under första hälften af året 1826; men äfven bland

dem, som på spekulation köpt sådana varor, hade fruktan på sommaren 1825 allmänt efterträdt hoppet.

Under dylika omständigheter blef förlägenheten både bland de oförsigtiga subskribenterna på statslån och på aktier i industriella företag, samt bland de oförsigtiga spekulanterna i varuhandeln, allmän under sommaren och hösten 1825. Krisen började i December månad samma år med nära sjutio bankers fall. Under senare hälften af Januari 1826 började också större handelshus i mängd inställa sina betalningar. Fabrikanterna, som till dessa hus, eller till detaljhandlare, hvilka lika litet kunde betala sina skulder, sålt sina varor, och ej erhöllo nya beställningar, kunde ej i samma skala som förut drifva sina fabriker; och så kom nöden till fabriksarbetarne, likasom den redan förut kommit till de många personer, hvilka för lotter i statslån eller för aktier i industriella bolag utgifvit allt hvad de ägt att lefva af, och nu ägde lika litet hopp att till ett pris, som höll dem någorlunda skadeslösa, få sälja dessa papper, som att å desamma erhålla någon, eller åtminstone någon ordentlig, utdelning.

Man sökte förmå regeringen att bereda de merkantila intressena en dylik undsättning, som 1793 och 1811. Försöket misslyckades. Regeringen ville ej taga något steg för att skaffa nämnda intressen något lån af statsmedel. Man vände sig då omedelbart till underhuset med begäran om en dylik undsättning. Men den tid var nu förbi, då dylika förslag kunde vinna framgång. Underhuset godkände de skäl, ministrarne anförde för afslag på framställningen. Och slutligen måste de merkantila intressenas målsmän nöja sig dermed, att ministrarne åtogo sig en bemedling hos Englandsbankens styrelse, hvilken redan förut genom en högst liberal diskontering sökt hindra olyckans spridning och nu lät förmå sig att lofva belåna handelsvaror till ett belopp af högst 52,500,000 riksdaler riksmynt. Detta löfte har blifvit prisadt såsom ett verksamt medel till förtroendets återställande. Tooke tviflar med skäl också, att detta löfte synnerligen verkade till sitt ändamål. Endast 7 mil-

lioner riksdaler riksmynt blefvo verkligen till dylik belåning använda.

Sedan hvad som ej med egen kraft förmådde hålla sig uppe, blifvit bortrensadt genom krisen i slutet af 1825 och början af 1826, återtogo britiska handeln och fabriksrörelsen redan under sistnämnda år sin vanliga gång, så att vid slutet af året 1828 knappt några spår till den dem öfvergångna förödelse kunde uptäckas. Om de tusenden, hvilka, stående utom de merkantila klasserna, genom olyckliga spekulationer i statslån eller industriella företag blifvit bragta till tiggarstafven, bekymrade sig den merkantila verlden icke.

Nästa handelskris kändes hårdast i Förenta Staterna, der den också hade sitt egentliga ursprung; men England hade dock äfven deraf dryg känning.

Öfverhufvud viste nordamerikanarne 1821—1830 i sina företag mycken besinning och nöjde sig med en naturenlig utveckling af det rika landets omätliga tillgångar. Den alla förväntningar öfverträffande afkastningen af den bekanta Hudson-Erie kanalen hade visserligen lockat till några för tidiga, mindre väl beräknade kanal-anläggningar. Dessa skulle dock visserligen ej i och för sig hafva åstadkommit någon väsendtlig rubbning i det jemna fortskridandet. Men mot slutet af samma tiderymd och på 1830-talet röjde sig åter en betänklig spekulationsanda.

Det första egentliga symptom deraf var inrättningen af en mängd nya banker. Och denna hastiga tillökning af bankernas antal, redan i sig farlig, blef än farligare, när då varande presidenten Jackson 1833 förmådde skattkammarsekreteraren att anbefalla öfverflyttningen af unionsregeringens medel från Förenta Staternas bank i Philadelphia och dess brancher, der de sedan denna banks öpnande blifvit insatta, till åtskilliga lokalbanker. Dessa kommo nämligen genom denna flyttning, hvilken inom nio månader verkställdes, i tillfälle att röra sig med en oparäknad tillgång, och underläto ej att begagna det samma och att i det inre af landet gifva spekulationsandan och njutningslystnaden en ganska vådlig näring, medan affärsmän, hvilka varit vana att hos Förenta Staternas bank erhålla förskott, som den

nu mera ej kunde lemna, nödgades söka det biträde, de behöfde, på andra håll, t. e. hos andra banker — sådana upstodo allt fort i mängd — eller i Europa. Följden af denna bankernas förökning, i förening med omförmälda öfverflyttning af unionsregeringens medel, blef också, — dels en mängd halsbrytande spekulationer på nya industriella anläggningar eller kommunikationsanstalter, dels en fruktansvärd förökning af importen — från föga mer än 108 millioner dollars [1]) år 1833, till $126\frac{1}{2}$ millioner år 1834, till nära 150 millioner år 1835, och till nära 190 millioner år 1836, under det exporten blott ökades från 90 millioner till 104, $121\frac{2}{3}$ och $128\frac{2}{3}$ (allt i runda tal). Och när, under sådana förhållanden, Förenta Staternas banks oktroj 1836 gick till ända, kongressen i Juni månad samma år beslöt, att unionsregeringens under de sista åren i lokalbanker deponerade öfverskottsmedel, hvilka för öfrigt stundom blifvit flyttade från den ena af dessa banker till den andra, följande året skulle deponeras hos de särskilda staternas styrelser, när unionsregeringen, i Juli 1836, föreskref, att endast guld eller silfver fick tagas i betalning för såld nationaljord, samt Englandsbanken i Juli och Augusti samma år höjde sin diskontränta, medförde dessa mått och steg, tillsammantagna, en sådan skakning af den onaturligt updrifna krediten, att en kris var oundviklig. Den 7 Mars 1837 inträffade betydliga bankruter i New-Orleans; inom två dagar instäldes derstädes betalningarna af hus, hvilka tillsammans voro skyldiga mer än tjugusju millioner dollars. Dessa bankruter störtade omkring 300 köpmans-, fabriks-, mäklare- och andra hus, med en skuld af sextio millioner dollars, i New-York och Philadelphia. Dylika olyckor inträffade äfven i Nyengland. Den 10 Maj instälde New-Yorks ban-

---

1) Af en kölnisk mark fint silfver erhållas 9,16902621 svenska specieriksdalrar (af hvilka hvar och en innehåller 4 riksdaler riksmynt), men 9,7211004 amerikanska dollars. (Noback, *Vollständiges Taschenbuch der Münz-, Maass- und Gewichts-Verhältnisse*, etc. 8:o, Leipzig, Brockhaus 1851.) Enligt lagen 22 Maj 1846 antages i Förenta Staterna en svensk specieriksdelar till 1,06 dollar.

ker betalningar med guld eller silfver. Den 11 följde Philadelphia-bankerna, och den 12 Bostons och Baltimores banker, exemplet; och snart hade alla banker inom unionen gjort på samma sätt. På yrkande af de new-yorkska och öfriga nordöstra bankernas styrelser började väl betalningar med guld eller silfver å nyo tämligen allmänt år 1838; men blott i de nordöstra bankerna fortsattes de oafbrutet. I Philadelphia-bankerna inställdes de åter 1839, och dessa bankers exempel följdes allmänt i vestern och södern. Först sedan mera än ett år efter sistnämnda inställande förflutit, tvungos Pennsylvaniens banker, genom legislaturens mellankomst, att för andra gången åter börja speciebetalningar, och derigenom gifva vesterns och söderns banker ett bätre exempel, än det af år 1839. — Sistnämnda inställande innebär en giltig anledning till förmodan, att den 1837 utbrutna handelskrisen ännu 1839 ej var öfverstånden. Och så förhöll det sig också verkligen. Nordamerikanarne hade ännu 1839 betydande, tryckande skulder att betala till utlandet; och det senare inställandet af banksedlarnes inlösen skedde i samma afsigt som det förra, nämligen att hindra guldets och silfrets utförsel till dessa skulders afbördande, samt att tvinga Europa att i betalning för sina fordringar till högt pris taga Förenta Staternas produkter, bland hvilka bomullen isynnerhet påräknades. För att yterligare försäkra sig om möjligheten att med densamma hufvudsakligen betäcka de amerikanska köpmännens skulder, försökte de slugaste och djerfvaste spekulanterna dessutom att genom koncentrering af hela landets bomullsexport på några få händer, ja, om möjligt, på en enda, vinna herraväldet öfver marknaden och makt att föreskrifva prisen.

Bägge planerna misslyckades. Nordamerikanska köpmän betalade, oaktadt bankernas tillslutande för uttagning af guld eller silfver, en stor del af sina utländska skulder med klingande mynt. Och försöket att föreskrifva bomullsprisen strandade mot engelska fabrikanternas varsamhet och försigtighet i upköpen. Men väl förlängde och försvårade bägge dessa planer krisen. Amerikanska köpmän nödgades anskaffa guld eller silfver på vida svårare vilkor, när det

ena eller andra ej kunde erhållas i närmaste banker, än de haft att underkasta sig, om dessa fortsatt speciebetalning. Och de fruktlösa bemödandena att höja bomullsprisen ruinerade icke blott dem, som befattade sig med bomullsexporten, utan äfven mången, som, i beräkning på den allmänna förbätring i landets ställning, högre bomullspris skulle medföra, låtit sin skuld växa till dess han slutligen krossades under dess tyngd. Ännu 1841 ansågs krisen i Amerika ej till fullo öfverstånden; och dess följder kändes flera år senare.

I Storbritannien måste denna Förenta Staternas handelskris, i följd af bägge ländernas lifliga inbördes handel, och af den vidsträckta kredit, britiska köpmän sedan lång tid tillbaka varit vana att lemna amerikanska, samt i följd af den mängd räntebärande nordamerikanska papper, som fanns i Storbritannien, ovilkorligen medföra lidande. Och detta förökades i följd af en, om än icke synnerligen stor, öfverspekulation, som 1836 i Storbritannien ägt rum.

Sedan landet under flera, af lugn och sans, ej mindre i handels- än i andra industriella företag, utmärkta år och genom flera lyckliga skördar betydligt ökat sin rikedom, viste sig der, i början af nyssnämnda år, dels en sedan någon tid okänd spekulationslust i åtskilliga handelsvaror, hufvudsakligen socker, indigo, bomull och silke, dels en vådligare i aktier, bägge understödda af en stor lätthet att erhålla kredit hos bankerna. — Englandsbanken ökade under November och December 1835 samt Januari 1836 sina s. k. säkerheter med 87½ millioner riksdaler riksmynt. — Mot hösten sistnämnda år fann sig Englandsbanken, hvilken, efter hvad ofvanföre är berättadt, i Juli och Augusti höjt sin ränta, föranlåten att vägra diskontering af alla vexlar, som någon sedelutgifvande aktiebank endosserat, äfvensom af en stor mängd i Förenta Staterna utgifna och af åtskilliga handelshus af första rang i Storbritannien accepterade vexlar, hvarförutan dess Liverpoolbranch gaf tillkänna, att inga i Amerika på vissa hus dragna vexlar af densamma diskonterades. — I September föranleddes bankirerna af misstroende till åtskilliga aktiebanker att öka sina reservfonder. I November

inställde Jordbruks- och Handelsbanken i Irland sina betalningar; och i slutet af samma månad råkade den i Manchester inrättade Norra och Centralbanken i svårigheter, ur hvilka den endast kunde räddas genom Englandsbankens mellankomst, som beslöts den 1 December. Derefter började äfven de varor och, till en del, också de aktier, i hvilka spekulationen i början af året varit lifligast, falla i pris. Ett par hus, som gjort stora affärer i silke och sidenvaror, inställde sina betalningar i December 1836 och Januari 1837. Sistnämnda månad började man tvifla om de förnämsta på Förenta Staterna handlande husens förmåga att uppfylla sina förbindelser. I Februari voro de svårigheter, med hvilka dessa hus hade att kämpa, allmänt bekanta; och i början af Mars blef det kunnigt, att Englandsbanken understödt tre af dessa hus. I slutet af Maj anhöllo de i förlägenhet komna, på Amerika handlande husen åter om hjelp af Englandsbanken; och då denna ansökan afslogs inställde de tre hus, som förut erhållit sådant understöd, sina betalningar. Det var den 1 Juni 1837. De följdes snart af andra; och första veckan i sistnämnda månad herskade ett slags skräck, likasom de öfriga veckorna oro och förlägenhet. Derefter återkom lugn. Ett visst betryck fortfor dock flera år att låta känna sig.

Nordamerikanska vinglerier och fyra års svaga skördar voro väl hufvudorsakerna dertill. Och det var följakteligen ej förr, än de förra år 1841 upphört att störa de engelska kreditförhållandena, och året 1842 gifvit en bättre skörd, som en gladare tillförsigt viste sig i England. Olyckligtvis urartade denna tillförsigt imedlertid, upmuntrad af en stor lätthet att mot låg ränta erhålla kredit, isynnerhet sedan en ny räntenedsättning å en stor del af statsskulden år 1844 blifvit verkständ, snart till spekulationsyrsel, och blefvo hveteskördarna 1845 och 1846 svaga, samt potatesskördarna samma år, men isynnerhet det sistnämnda, skadade af torrröta. Och så råkade Storbritannien i en vida svårare belägenhet, än den, hvari nordamerikanska handelskrisen försatt detsamma.

Den spekulationsyrsel, vi nämnt, är dock icke att söka

i den egentliga varuhandeln. Ehuru icke fria från öfverdrift och från kreditmissbruk, voro spekulationerna i densamma jemförelsevis sansade. Den varuhandel, der spekulationerna mest urartat, der kredit i största utsträckning och i de tvetydigaste former begagnades, var den ostindiska, hvari dessa lyten redan under nordamerikanska handelskrisen 1837—1841 kunnat upptäckas. Mindre torde en sådan förebråelse kunna göras spannemålshandeln, ehuru det var i den, som de första bankruterna 1847 inträffade, och den således visst ej kan frikännas från betydliga missräkningar. I ingendera fanns imedlertid spekulationsyrsel.

Deremot viste sig en sådan så mycket våldsammare i järnvägsbygnader, och, ehuru i något mindre mån, i fabriksanläggningar, grufbrytning och andra dylika företag. Spekulationer af denna art drefvos redan 1844 till en höjd, som väckte sansade mäns oro och fruktan. De summor, parlamentet 1845, då 1844 års planer kommo under dess pröfning, tillät att för inrikes järnvägsbygnader uptaga, utgjorde nära 1059 millioner riksdaler riksmynt. Sin största höjd uppnådde yrseln i dylika spekulationer likväl i Mars—September 1845. Det belopp, man i näst derefter följande parlamentssession begärde att få till inrikes järnvägsbygnader uptaga, öfversteg, efter Dansons uppgift, 5950 millioner riksdaler riksmynt. Det belopp, Parlamentet 1846 verkligen tillät att till sådana bygnader uptaga, utgjorde nära 2305 millioner samma mynt. Om de ansträngningar, som år 1845 gjordes för att få ansökningarna om dylika tillåtelser i tid färdiga och inlemnade, hade man flera karakteristika berättelser. En enda stentryckare införskref från Belgien 400 arbetare, och medhann ej ändå allt det arbete, hvarom han anlitades. I landsorterna hyrdes, långt före ansökningstidens utgång, hästar, och betingades extra järnvägståg, för att med de vigtiga papperen i rätt tid hinna till London. I Handelsbureaun, der ansökningarna skulle inlemnas, höll man för fataliedagen i beredskap en hel här af skrifvare, och lyckades derigenom också verkligen att få arbetet i tämligen god ordning förrättadt till klockan 11 på natten. Men under den återstående tim-

man var det ej möjligt att verkställa inregistreringen så fort, som sökande anmälde sig. Och en fjerdedels timma efter klockan 12 anlände från landet tre sökande, hvilka, då dörren öpnades, men tillträde vägrades, inkastade sina papper, och, när desamma utkastades, å nyo inkastade dem. Under sista månaderna af 1845 och under hela året 1846 var spekulationsraseriet i järnvägsanläggningar visserligen mindre. Men det fortlefde dock, och kan ej sägas hafva uphört förr än 1847.

Spekulationsyrseln, som, efter hvad vi redan sagt, omfattade många slags företag, och för öfrigt ej var inskränkt till inrikes företag, utan äfven, ehuru icke i samma grad, viste sig i fråga om utländska, skulle Storbritannien imedlertid då möjligen utan en handelskris kunnat genomgå, der ej den genom 1845 och 1846 årens missväxter upkomna brist på lifsförnödenheter nödgat det till oerhörda utgifter för de nödlidandes undsättning och, särskildt, för lifsmedels anskaffande från främmande länder, lifsmedel, hvilka blefvo så mycket dyrare, som 1846 års missväxt äfven sträckt sig till europeiska kontinenten. Men då dessa utgifter tillkommo, blef handelskrisen oundviklig. Englandsbankens underlåtenhet att i Januari 1847 vidtaga kraftigare åtgärder till kreditens inskränkning, ökade blott krisens våldsamhet. Då sådana åtgärder ändtligen i April samma år vidtogos, måste de nämligen, just i följd af underlåtenheten att i rätt tid tillgripa de utvägar, omständigheterna fordrade, blifva så stränga, att nära alla kredittransaktioner i landet på en gång hämmades. Ett sådant betryck och en sådan oro för framtiden hade man i Storbritannien ej uplefvat sedan 1825. Efter den första veckan af Maj förbättrades ställningen; och i slutet af samma månad hade förtroendet till framtiden återkommit. Några bankruter af betydenhet hade under denna orons tid ej inträffat. Järnvägsbolagens åtgärder till penningars infordrande eller anskaffande föranledde imedlertid räntans bibehållande vid den höjd, den en gång upnått, och sedan den i April afbrutna guldutskeppningen till Amerika i början af Juli förnyats, skärpte Englandsbanken den 2 och 5 Augusti än

mera sina försigtighetsmått. Och nu, d. 6 Augusti, började bankruterna. — Det var bland de handelshus, som befattat sig med spannemålshandeln, de första bankruterna förekommo, och under hela Augusti månad träffade de icke några andra hus. Man ansåg deras orsak vara spannemålsprisens fall i Juni, Juli och Augusti månader, och tröstade sig med att handeln, med undantag af spannemålshandeln, var frisk och sund. Men den 10 September instälde ett annat stort handelshus sina betalningar; och derpå följde, under den återstående delen af September och ända till den veckas utgång, som slutades Lördagen den 23 Oktober, den ena bankruten efter den andra bland de stora handelshusen. Den 13 Oktober föll den första bank af någon betydenhet; och derefter följde bland bankerna flera fallissementer. Synnerligt upseende gjorde den Kungliga Liverpoolbankens fall den 18 Oktober, hvilket under de fem följande dagarna efterföljdes af andra betydande bankers fall i Liverpool, Manchester och andra städer i vestra England, äfvensom i Newcastle.

Då såg man ej mer än en utväg att sätta en gräns för förvirringen och förskräckelsen, att förekomma en fullkomlig stagnation i rörelsen och ett allmänt inställande af alla betalningar. Den var, att tillåta Englandsbanken att, äfven med åsidosättande af den stränga föreskriften i 1844 års banklag om sedelutgifnings- och bank-afdelningarnas isärhållande och om sedelutgifningsrätten, utvidga sin diskontering och öka förskotten på godkända säkerheter. Efter långt motsträfvande beslöt regeringen ändtligen, Måndagen den 25 Oktober, att tillstyrka bankstyrelsen ett sådant förfarande. Och det försök, bankstyrelsen, på grund af denna tillstyrkan, gjorde, lyckades. Förtroendet återkom och förvirringen uphörde. Väl förekommo ännu under årets lopp betydande bankruter, och väl instälde ännu den 11 Januari 1848 sex betydande Glasgowhus sina betalningar. Men man vågade dock nu hoppas att se slut på olyckan, innan alla affärsmän deri blifvit invecklade; och detta hopp upfyldes.

Såsom ett efterspel till 1847 års handelskris, hvars verkningar för öfrigt voro ganska kännbara äfven på euro-

peiska kontinenten, der de viste sig i betydande bankruter i Paris, Amsterdam, Hamburg, Bremen och Petersburg äfvensom i södra Tyskland [1]), torde de skotska exchangebankernas fall här böra nämnas.

1845 års spekulationer i järnvägsanläggningar ökade betydligt en klass lånsökande, hvilken såsom säkerhet för de önskade lånen erböd aktier i, eller förbindelser af, järnvägsbolag. Lånen söktes, i allmänhet, i afsigt att möjliggöra ytterligare järnvägsspekulationer, och för något obestämd tid; och bankerna saknade både medel och, i allmänhet, äfven lust att tillfredsställa dessa många spekulanters önskningar. Förutseende den med dylika lånsökandes antal växande svårigheten att mot ifrågavarande säkerheter och för sådana tider, som önskades, hos vanliga banker erhålla lån, hade en för skicklighet i bankförvaltning ganska ansedd man, Georg Kinnear, redan i början af året 1845 fallit på den tanka, att järnvägsaktiers belåning kunde öfvertagas af en särskild, derför bildad klass af banker, hvilken dertill skulle använda, dels det af aktieägarne inbetalade kapitalet, dels och hufvudsakligen depositioner, som mot högre ränta, än den vanliga, skaffades. Och i Maj samma år utförde han verkligen sin plan genom öpnande i Glasgow af ”*Glasgow Commercial Exchange Company*”. Företaget gjorde lycka och berömdes på alla håll såsom en ”stor uptäckt”. Allmänheten deponerade i exchangebanken sina medel på sex månader och med förbindelse för deponenten att, om han derefter ville utbekomma dem, derom tre månader förut tillsäga. Banken betalade 5 ½ % ränta. Det var dubbelt så mycket, som vanliga banker gåfvo. Härmed fann allmänheten sig ganska belåten. Men den vinst, banken skulle göra på de sålunda uplånade medlens utlåning, ansågs ej dess mindre så stor, att det ej dröjde länge, innan flera

---

1) Förenta Staterna drogo af missväxten i Europa den fördel, att deras export af ”brödämnen och provisioner” det år, som slutade den 30 Juni 1847, upgick till ett värde af 68,701,921 dollars, hvaremot den högsta export af sådana förnödenheter, som under något föregående år från dessa stater ägt rum, i värde icke uppgått till 27 ¾ millioner dollars.

försökte att dela den. Inom kort voro åtta dylika banker inrättade och fullt sysselsatta i Glasgow, och snart funnos dylika äfven i Edinburgh, Aberdeen och Dundee. 1847 års kris nedsatte imedlertid förhoppningarna och skakade våldsamt nämnda bankers kredit. De bästa järnvägsaktiers pris föll 70 till 80 %; och exchangebankerna funno dessutom snart, att de beredt sin undergång genom ett försigtighetsmått, hvaröfver de ej varit litet stolta, nämligen det, att förmå lånsökande till de belånade aktiernas öfverlåtelse på bankerna. Såsom lagliga ägare af aktier, på hvilka endast en del af beloppet var inbetalad, nödgades de nämligen på anfordran verkställa nya inbetalningar, hvilkas belopp ej sällan öfversteg hvad före öfverlåtelsen var inbetaladt; och hos låntagarne var merendels ringa ersättning att vänta, emedan dessa i allmänhet gjort bankrut. Redan i början af året 1849 kämpade således nästan alla exchangebanker med stora svårigheter, och innan året 1850 gått till ända, hade de samtliga fallit. Väl viste sig då, att deras fall blifvit påskyndadt derigenom, att de äfven inlåtit sig i andra spekulationer, än järnvägsaktiers belåning, att direktörer och andra deltagare i förvaltningen njutit obehörigt understöd i enskilda spekulationer, samt att förvaltningen i allmänhet varit obetänksam; men, om en rättskaffens förvaltning än någon tid kunnat fördröja deras fall, hade den dock ej kunnat hindra det. Lyckligtvis voro delägarne i allmänhet män af förmögenhet, så att de, som i dessa banker gjort depositioner, till fullo återfingo hvad de insatt.

Det besynnerliga deri, att två så äfventyrliga slags inrättningar, som den 1769 till vidtutseende företags understödjande inrättade och 1772 fallna banken, och de efter Kinnears plan till järnvägsaktiers belåning bildade exchangebankerna kunnat vinna något förtroende bland ett i allmänhet så noga och lugnt räknande folk, som det skotska, lärer ej undfalla våra läsares upmärksamhet.

Under 1848—1857 samverkade många företeelser att ägga och på nya vägar inlocka spekulationen. Bland dem förtjena anmärkas:

1. Den förvånande utsträckningen af det moderna kommunikationssystemet — af ångbåtslinier, af järnvägar och af elektriska telegraflinier. Denna utsträckning är så allmänt bekant, att några bevis derför icke behöfvas. Exempelvis erinra vi dock derom, att järnvägarna inom Förenta Staterna i Amerika, hvilka, enligt en, likväl ofullständig, upgift, i början af 1849 endast hade en längd af icke fulla 918 svenska mil, vid slutet af året 1857 utgjorde en längd af 3713 sådana mil, att franska järnvägarnas längd, som vid början af 1848 blott utgjorde 174, vid slutet af 1857 var 698 svenska mil, att sjelfva Storbritannien (med Irland), som redan vid början af 1848 hade järnvägar till den för dess område ganska betydliga längden af 592 svenska mil, vid slutet af 1857 ökat denna längd till 1417 sådana mil, och att äfven tyska järnvägarna under åren 1848—1857 fått en betydlig tillökning.

2. Engelska navigationsaktens uphäfvande år 1849 och de deraf mer eller mindre medelbart föranledda ändringar i andra länders navigationslagar, samt de tillåtelser till förut med in- eller ut-förselförbud belagda varors in- eller utförsel, de tullnedsättningar samt de beslut om gemensamma tullagar och gemensam tullförvaltning för länder, hvilka i detta hänseende förut varit söndrade, och om tullafgifters uphäfvande [1]), hvilka utmärka denna tid.

3. Den i industriens flesta grenar allt starkare framträdande tendensen till näringarnas drifvande i stort.

4. Uptäckterna af Californiens och Australiens rika guldlager, hvilka till dessa länder lockade stora mennisko-massor och drogo stora varumassor samt i hela den civiliserade verlden ökade förrådet af ädla metaller och höjde arbetslönerna.

5. Undanrödjandet af feodalsystemets sista lemningar i nästan hela Tyskland, och förenklingen af de tyska och engelska lagarna.

1) Öresundstullens afskaffande förtjenar särskild upmärksamhet.

6. Den riktning, 1848 års politiska rörelser gåfvo europeiska kapital, dels från Europa till Förenta Staterna, dels, inom Europa, från statslån till industriella företag.

7. Det österländska kriget, dels i och för sig, dels i sammanhang med de samtidigt inträffade missväxterna i vestra Europa. I och för sig medförde detta krig den från hvarje krig oskiljaktiga hvälfning inom den industriella verlden, och en ökad liflighet i handeln mellan vestra Europa och Levanten. I förening med de samtidigt i vestra Europa inträffade missväxterna föranledde det en stark spannemålsexport, med höga pris, från Förenta Staterna, från Egypten, från Österrike, från Skandinavien, o. s. v.

8. Den segelbara Donaumynningens befrielse från ryska herraväldet.

Samtliga, i förening, väl egnade att framkalla nya, djerfva spekulationer, utöfvade dessa företeelser en dylik verkan också i fullt mått. Nya, djerfva spekulationer af alla slag utmärkte i hela den civiliserade verlden, i Europa så väl som i Amerika, denna tiderymd, och blefvo så mycket talrikare och mera omfattande, som kredit med stor lätthet erhölls, och som de flesta spekulationer, af större omfång och med någon utsigt till framgång, flerestädes ej blott understöddes, utan till och med adopterades, eller kunde påräkna adoption, af stora, hufvudsakligen för sådant ändamål bildade aktiebolag. Sådana bolag voro den i slutet af 1852 i Paris inrättade *société générale de crédit mobilier* och de på andra ställen, såsom Madrid, Wien och Darmstadt, efter detta mönster mer eller mindre troget bildade inrättningar, hvilka sjelfva utgöra fullständiga och trogna uttryck af en viss riktning af vår tids spekulationsyrsel.

Denna yrsel — ty till en sådan voro spekulationerna verkligen stegrade — hade redan år 1856 hunnit en höjd, som för den klarsyntare bådade olycka.

Redan i slutet af året 1855 hade franska regeringen, efter att sjelf på mångfaldigt sätt hafva upmuntrat och befordrat vågade spekulationer, — den förmådde 1852 franska banken att belåna järnvägsaktier — studsat för den yterlighet, hvartill spekulanterna syntes färdiga att gå, och undertryckt

förslaget om fördubblande af *crédit mobilier's* kapital. Samma år hade också Englandsbanken, efter att den 6 September hafva börjat höja räntan och den 13 September — den 4 Oktober tre gånger yterligare höjt densamma, den 17 Oktober stegrat den ända till 6 à 7 %, hvarvid den förblef till Maj följande året, då den nedsattes, och hade franska banken d. 18 Oktober likaledes höjt sin ränta till 6 %, hvarvid den bibehölls till den 1 April 1856, då den nedsattes, — tecken nog till kreditens allt för starka begagnande! Men 1856 blefvo tecknen än tydligare. I Mars lästes i Monitören ett tillkännagifvande, att ej något företag, som föranledde utgifvande af nya börseffekter, under årets lopp skulle i Frankrike tillåtas. Tillkännagifvandet var ett nytt bevis, att franska regeringen förutsåg faran af kreditoperationernas omåttliga utsträckning, och var, såsom varning, af värde i ett land, der regeringen utöfvar ett sådant förmynderskap öfver enskilda företagsamheten, som i Frankrike, ehuru det ej kunde hindra de af spekulationsyrseln starkast angripna att spekulera i utländska företag, då det ej tilläts dem att öka antalet af vidtomfattande företag i Frankrike. På hösten samma år beslöt österrikiska regeringen att inställa oktrojering af nya järnvägsbolag, och hade franska styrelsen att afvisa ett mäktigt partis önskan om suspension af franska bankens skyldighet att med klingande mynt inlösa sina sedlar.

Samma höst började också börsberättelserna bittert klaga öfver börseffekternas prisfall, — ett fall, hvilket naturligtvis tillskrefs *contremineurs*, *baissiers*, *bears*, såsom spekulanterna på dylika effekters fall benämnas, men i sjelfva verket endast vitnade, dels, att vissa pappers pris förut varit stegradt till en onaturlig höjd, dels, att krediten var till en farlig grad brukad och räntan i stigande.

I sjelfva verket höjde ock franska banken sin ränta den 26 September till 6 %, hvarvid den bibehölls till den 26 Juni 1857, då den för någon tid nedsattes, och höjde Englands-banken den 1 Oktober sin ränta till 5, den 6 i samma månad till 6 à 7 och den 13 November allmänt till 7 %,

men nedsatte den i December först till 6 $1/2$ och senare till 6 %.

Under vintern 1856—1857 synes krediten i allmänhet varit något mindre dyr, än på hösten 1856, men om våren 1857 återkom tryckningen. Englandsbanken höjde i April räntan till 6 $1/2$ %, och i New-York var den i April och Juni högre än i December året förut. I början af denna tryckning, likasom under den näst föregående, synas sådana innehafvare af börseffekter, som spekulerat i handelsvaror eller i aktier och bolagsobligationer, eller i bäggedera, hafva i tämligen stor skala nytjat försäljning af statspapper till anskaffande af medel för de inköpta varornas betalning eller för inbetalningar å aktier och bolagsobligationer, å hvilka sådana återstodo att göra. Aktier och bolagsobligationer afhändes då i mindre antal. Senare, då spekulanter både i handelsvaror och i aktier samt bolagsobligationer funno sig utan både penningar, kredit och statspapper att fortsätta bägge spekulationerna, och i nödvändighet att välja mellan den ena och den andra, och det blef fråga om att med förlust sälja, antingen varorna, eller aktierna och obligationerna, valde de flesta det senare alternativet, emedan varorna i allmänhet utgjorde det största kapitalet. Aktier och bolagsobligationer kommo då till större antal i marknaden, medan statspapper utbödos i mindre.

Häraf blef en följd, att statspapperen ej mera voro i fallande, då handelskrisen på hösten 1857 inträffade, och att deras pris under densamma icke föll till någon synnerligt låg, men att aktiers och bolagsobligationers under samma kris sönk till en tämligen låg punkt.

Imedlertid gäller, ej mindre för de på europeiska kontinentens börser mest efterfrågade aktier och bolagsobligationer, än för statspapper, att deras prisfall hufvudsakligen var fulländadt före handelskrisens utbrott; och derigenom låter det, såsom Schäffle i *Deutsche Vierteljahrsschrift*, 1858, anmärker, sig förklaras, att fondbörsen af handelskrisen 1857 lidit långt mindre, än man väntade, och att ingen enda af de på europeiska kontinenten tillkomna stora kreditinrättningarna, icke ens den af

affärsmän med så mycket misstroende betraktade *société générale de crédit mobilier*, föll för denna våldsamma stöt. Den sistnämnda lemnade visserligen ej någon utdelning, hvarken för året 1857, eller för året 1858; men dess aktier hafva dock i allmänhet hållit sig öfver pari.

Förlusterna på dessa kreditinrättningars aktier, under det deras pris nedgick från den höjd, det i början af sommaren 1856 genom skickliga manövrer hunnit, till hvad i December 1857 för desamma betalades, voro ofantliga. Men de voro fördelade på längre tid, träffade, till en stor del, obemärkta personer, och föranledde ingen fruktan för ett fullkomligt stillestånd, afbrott i all affärsverksamhet.

En sådan inträffade deremot, när det lättsinniga kreditsystem, hvarigenom öfverspekulationen i handelsvaror en längre tid blifvit underhållen, och som äfven åtskilliga amerikanska järnvägars styrelser anlitat, ej längre kunde fortsättas, när det hvarken kunde skaffa spekulanterna disposition öfver nya, främmande kapital, eller förlänga deras disposition öfver alla dem, de redan disponerade.

Denna omöjlighet viste sig först i Förenta Staterna, der systemet möjligen blifvit drifvet till en större yterlighet, än annorstädes.

Förenta Staterna hade flera år med stor fördel afsatt sina produkter till främmande länder. Det år, som slutades den 30 Juni 1847, steg deras export till det aldrig förr uphunna värdet af 158,648,622 dollars, hvaraf 68,701,921 dollars utgjorde priset för utförda brödämnen och andra lifsmedel (utom ris, som i amerikanska handelsberättelserna skiljes från öfriga lifsmedel). Men denna totalexport, hvars värde med nära 30 millioner öfversteg värdet af den största, som något föregående år ägt rum, öfverträffades vida af den, som verkstäldes under hvart och ett af åren, 1 Juli 1850 — 30 Juni 1851, 1 Juli 1851 — 30 Juni 1852, 1 Juli 1852 — 30 Juni 1853, 1 Juli 1853 — 30 Juni 1854, 1 Juli 1854 — 30 Juni 1855, 1 Juli 1855 — 30 Juni 1856 samt 1 Juli 1856 — 30 Juni 1857. Under det första af dessa år utgjorde nämligen värdet af exporten mera än $218^1/_3$, under det andra mera än $209\ ^1/_2$, under det tredje

Huru lättsinnigt flertalet i Förenta Staterna, likasom i många andra länder, än konsumerar på kredit, var tillväxten i importen dock ej grundad på motsvarande tillväxt i konsumtionen, ej ens på motsvarande tillväxt i reqvisitioner från köpmän i det inre af landet och från detaljhandlande. Väl reqvirerade desssa, så länge de hos grosshandlarne i de atlantiska städerna eller hos bankerna funno kredit, mera, än de inom vanlig tid kunde afsätta. Men tillväxten i deras reqvisitioner motsvarade likväl ej tillväxten i importen. Detta ådagalägges af nederlagsrättens starka begagnande i New-York 1857. De första tio månaderna af detta år utgjorde det på nederlag i New-York förda godsets värde nära fyra gånger så mycket som det förtullade godsets. De tio första månaderna af 1856 utgjorde det deremot ej 23 % deraf. Grosshandlares och detaljhandlares lager voro öfverfylda. För att i rätt tid betala de der liggande, för lång tid osäljbara varorna, måste ägarne till det yttersta nytja krediten. Och olyckligtvis gafs dem kredit till det yttersta, och sattes dessa låntagare, hvilka sjelfva utan sans och besinning gifvit kredit, i tillfälle att allt mera fördjupa sig i skuld och i sitt oundvikliga fall indraga äfven många redbara affärsmän. Staden New-Yorks banker ökade från den 3 Januari till den 8 Augusti 1857 sin utlåning från omkring 109 till omkring 122 millioner dollars, under det depositionerna minskades med ungefär $1^4/_{10}$ millioner. Och det öfverdåd, en mängd New-Yorks grosshandlare, samt handlande, hvilka hos dem förságo sig med sina varulager, viste, efterapades troget af en mängd grosshandlare i de öfriga vid hafvet belägna stora handelsstäderna, och af en mängd handlande, hvilka hos dem upköpte sina förråd; likasom det exempel af utlåningens förökning, staden New-Yorks högt ansedda banker gåfvo, i allmänhet af de öfriga bankerna följdes.

Lika starkt, som en mängd köpmän på sina varulagers förökning, spekulerade, under ifrågavarande tid af öfverspänning, också flera fabrikanter på förökande af sin produktion och sina tillverkningars afsättning samt på kreditens begagnande för detta ändamål. De voro således, i

afseende på kreditens bruk, fullkomligt jemförliga med köpmännen.

Jemte sådana köpmän och fabrikanter samt de egentliga kreditanstalterna, var det, för att ej tala om staterna, järnvägsbolagen, som i största skala begagnade krediten. Nästan alla nordamerikanska järnvägar voro belastade med skuld; flera, äfven bland de största och bäst beräknade, med en, i förhållande till det inbetalade och använda aktiekapitalet, ganska stor. Ja, så tryckande hade flera, äfven stora och ansedda, järnvägsbolags lånbehof varit, att de till och med underkastat sig faran af en betydlig sväfvande skuld. Beloppet af hela nordamerikanska järnvägsskulden upgafs den 8 December 1857 af skattkammarsekreteraren till 417,253,664 dollars; ett belopp så stort, att det omöjligen kunnat erhållas utan bankers och andra stora låninrättningars biträde. Och detta hade också blifvit anlitadt och lemnadt i ett mått, som var lika vådligt för låninrättningarnas säkerhet, som egnadt att underhålla järnvägsfeber och misshushållning i järnvägarnas förvaltning.

Köpmän och fabrikanter, egentliga kreditanstalter och järnvägsbolag voro visserligen ej de enda i Förenta Staterna, som 1850—1857 gjorde ett vådligt bruk af krediten. Men de missbruk, de deraf gjorde, voro de farligaste och befordrade andras; och köpmän, fabrikanter, egentliga kreditanstalter och järnvägsbolag göras derföre med rätta i första rummet ansvariga för de olyckor, som hösten 1857 inträffade, och som vi nu hafva att teckna.

Räntans höjd och järnvägsaktiernas fall äro redan nämnda såsom tecken, hvilka under första hälften af året 1857 antydde fara. För bästa papper var diskonträntan i slutet af December 1856 8 ½ à 9 ½ %, i början af April 1857 8 à 10 %, den 20 Maj 7 à 8 %, den 20 Juni 8 à 9 eller 9 à 10 %, allt efter som de voro s. k. korta eller långa.

Bland järnvägsaktierna såldes *New-York Central's*, som den 10 December 1856 gält nära 92, den 25 Mars 1857 för något mera än 88 och den 10 Juni s. å. för mindre än 83, *New-York Erie's*, hvilka den 10 December 1856 gält öfver 61, den 25 Mars 1857 för mindre än 53 och den 10 Juni

s. å. för mindre än 32, och *Philadelphia-Reading's*, som den 10 December 1856 gält öfver 83, den 25 Mars och den 10 Juni 1857 för mindre än 79. Undantag från regeln förekommo dock. *Illinois Central's* aktier, hvilka den 10 December 1856 såldes för mindre än 118, gälde den 25 Mars 1857 mera än 132 och den 10 Juni samma år öfver 157. De började först senare att falla. — Kort efter ingången af 1857 års senare hälft blefvo tecknen tydligare.

Den 5 Augusti omtalades från New-York, att 4 Ohiobankers och 1 Connecticutbanks sedlar der ej mera mottogos till samma värde som förut, och en vecka senare, att ett af New-Yorks äldsta hus i spannemåls- och mjölhandeln instält sina betalningar. Den andra veckan i samma månad minskade också staden New-Yorks banker sin utlåning. Och den 24 Augusti instälde *Ohio Life- and Trust-company* sina betalningar; en händelse, hvilken vanligen anses som signalen till krisen, och med anledning hvaraf en amerikansk tidning ytrade, att den, som nu ville neka, att en kris förestod, talade ungefär lika klokt som den, hvilken, då han blef afvist från Noachs ark, sade sig ej tro, "att det blefve mycket regn". Omförmälda bolag hade, efter upgift i engelska veckoskriften *The Economist* för den 12 September 1857, blifvit organiseradt med ett kapital af 2 millioner dollars, och med en författning, snarlik de i Europa bildade *crédit-mobilier*-bolagens. Det hade, efter samma upgift, mottagit depositioner och användt dem jemte sitt eget kapital till utlåning på fast egendom och järnvägsobligationer. Dess aktier hade tre månader före bankruten stigit till pari, efter att tre år hafva stått derunder. Det hade alltid varit i behof af lån och för sådana betalat hög ränta. Borgenärernas förlust lärer imedlertid icke öfverstigit 20,000 dollars. Signal till krisen blef denna bankrut egentligen derigenom, att den ådagalade, det i skuld fördjupade affärsmän och bolag icke vidare kunde hoppas att uppehålla sig genom kredit. Den sammanträffade också med åtskilliga stora järnvägsbolags inställelse af deras betalningar. Och den öpnade sålunda på en gång en mängd dittills förblindades ögon för den afgrund, det dittills följda syste-

met för dem beredt. — Den 25 Augusti infordrades i New-York en mängd lån, för hvilka de lemnadej säkerheterna ansågos otillräckliga, nedsattes värdet på tre Rhode-Islands bankers sedlar, och instälde fyra ansedda hus sina betalningar. Rhode-Islands bankerna ansågos, likasom de flesta öfriga Nyenglands-bankerna, hafva lemnat järnvägsbolagen i vestern oförsigtigt biträde. — Järnvägsaktierna föllo ytterligare. Den 26 Augusti såldes *New-York central's* aktier för högst 74, *New-York Erie's* för högst 22 ¼. Flera nya bankruter inträffade i New-York. Redan den 25 blefvo åtskilliga i det inre établerade bankers sedlar på vissa håll i New-York diskrediterade. Följande dagen träffades än flera af samma öde. Veckan derpå tillkommo nya bankruter. — *New-York Erie* järnvägsbolaget fick d. 1 September, för ögonblicket hjelp; men samma dag instälde en af staden New-Yorks banker sina betalningar; och ehuru alla de öfriga under September månad höllo sig uppe, var dock hela denna månad både i New-York och i andra städer inom unionen en tid af yterlig oro. Bankrut följde bankrut. — I Philadelphia försökte en bank att med betydliga lån bispringa de betryckta handelshusen, men de öfriga bankerna derstädes följde ej exemplet och vägrade till och med, den 24 September, att mottaga denna banks sedlar. Följden af denna vägran blef, dagen derpå, en storm på samma bank, hvilken efter en timma nödgades stänga sin dörr. När denna banks oförmåga att upfylla sina förbindelser blef bekant, vände sig stormen mot de öfriga bankerna. En oräknelig menniskomassa samlades. Den begick ingen oordning, röjde ej någon harm, ytrade ej några hotelser. Men i alla bankerna anmälde sig sedelhafvare efter sedelhafvare med begäran att för sedlarna få guld eller silfver, och deponent efter deponent med begäran att i guld eller silfver återfå sina insatta medel. Mera än två millioner dollars utbetalades i guld eller silfver. En bank instälde utbetalningen af depositioner, men fortfor att med specie inlösa sina sedlar. Om aftonen träffades mellan ordförandena i de bankers styrelser, hvilka bidragit till den först störtades fall, en öf-

verenskommelse om inställande af speciebetalningar [1]. Beslutet kungjordes tidigt följande dag, den 26. Och samma dag beslöto styrelserna af Baltimores banker att inställa speciebetalningar. Den 28 inställdes också sådana betalningar i alla banker i Rhode-Island, hvilka ej redan förut inställt dem, och, med ett enda undantag, i Pittsburg. I Philadelphia hade äfven sparbankerna inställt betalningen af der insatta medel, till dess de hunno indraga fordringar.

Oktober månad kom, men ej heller den lofvade någon förbätring. Bankruterna blefvo allt flera, allt större. Den 9 i denna månad inställde den andra, den 10, den tredje och den 12, den fjerde af staden New-Yorks banker sina betalningar. Den 8 var diskonträntan i staden New-York å bästa papper 36 à 48, i stället för 15 à 18, %, som den varit den 9 September. *New-York Central* järnvägens aktier hade den 16 September gält 70 à 70 ¼, men gälde den 8 Oktober mindre, än 53, och *New-York Erie* järnvägens, hvilka ännu den 16 September gält öfver 18, såldes den 8 Oktober för 10. Slutligen blef också den 10 Oktober kändt, att *Illinois-Central* järnvägsbolaget, i följd af omöjligheten att punktligt betala den sväfvande skulden, inställt sina betalningar, och att *New-York Erie* järnvägsbolagets skuldsedlar blifvit protesterade.

Under sådana förhållanden upmanades staden New-Yorks bankförvaltare enträget, dels af landbankernas förvaltare, dels af stadens köpmän, att vidtaga åtgärder till betryckets lättande. Men hvarken sammanträdet den 8 Oktober mellan representanterna för stadens och för landets banker, eller sammanträdet den 10 i samma månad mellan stadsbankernas och köpmännens representanter, ledde till någon öfverenskommelse. Staden New-Yorks bankers utlåning hade under den allmänna spekulationsyrseln fått en utsträckning, som allt för mycket bidragit till yrselns underhållande och

---

1) Enligt en upgift angick denna första öfverenskommelse ej inlösen af andra sedlar, än de som lydde på högre belopp än 5 dollars. Om så var, utsträcktes beslutet, genom den kort derefter mellan alla Philadelphia-bankernas styrelser träffade öfverenskommelse, snart till de mindre sedlarna.

satt dem sjelfva i fara att ej vid anfordran kunna återbetala insatta medel. Följden deraf hade blifvit nödvändighet att efter den 8 Augusti minska deras fordringar. Denna minskning motsvarade visserligen ej minskningen af insatta medel. Den var inskränkt till ungefär två tredjedelar deraf. Ty från den 8 Augusti till den 10 Oktober minskades de i bankerna insatta medlen (depositionerna) med mera än 31 millioner dollars, bankernas fordringar deremot blott med omkring 20 millioner. Men den väckte ändå lifligt missnöje hos köpmän och bankirer. De kunde ej, eller ville ej, se, att bankernas förvaltare, sedan de begått det stora felet att genom öfverdrifven utlåning upmuntra öfverspekulationen, nu ej kunde handla annorlunda, än de gjorde. Och i harmen öfver det motstånd, deras föreställningar rönte, samt i förmodan, att bankförvaltarne, i fråga om lån, skulle blifva medgörligare, om de befriades från nödvändigheten att hålla klingande mynt i beredskap till sedlarnas inlösen och betalning af depositioner, beslöto de att tvinga dessa förvaltare till guld- och silfver-betalningarnas inställande. Tisdagen, den 13 Oktober, klockan 10 förmiddagen, började följakteligen mot staden New-Yorks banker en stormlöpning, hvilken är särskildt märkvärdig derför, att deltagarne deri hufvudsakligen voro högt ansedda köpmän och bankirer, samt att blott ett ringa antal banksedlar presenterades till inlösen, men ett så mycket större belopp insatta medel återfordrades i klingande mynt. Stormlöpningen började mot de mindre bankerna och riktades först längre fram på dagen mot de större. Under dagens lopp nödgades femton (efter en annan upgift aderton) banker stänga sina dörrar; och i en sammankomst af samtliga associerade stadsbankernas förvaltare beslöts, på aftonen samma dag, enhälligt, att de återstående, följande dag, Onsdagen, den 14 Oktober, skulle inställa speciebetalningar. Underrättelsen mottogs af dem, som önskat inställandet, med tillfredsställelse och af den stora massan utan missnöje. Två eller tre banker betalade ännu Onsdagen, till klockan 2 e. m., med guld eller silfver hvar och en, som önskade att för sin fordran erhålla sådant, och en förklarade sig sinnad att än

vidare dermed fortfara. Men för öfrigt verkstäldes beslutet, — dock med den väsentliga modifikation, att bankerna fortforo att med specie inlösa hvar sina sedlar. Äfven sparbankerna i staden New-York hade den 12 och 13 Oktober varit ansatta med återfordrande af insatta medel och, ehuru tilloppet den 14 var mindre, beslöto dock de flesta att tills vidare endast med stadsbankernas sedlar utbetala insatta medel.

Sedan staden New-Yorks banker instält speciebetalningar; följdes detta exempel oférdröjligen af staten New-Yorks öfriga banker, likasom af Nyenglands, New-Jerseys, och andra banker. Den 26 Oktober instälde några banker i St. Louis speciebetalningarna; och snart fanns det i hela unionen, utom i New-Orleans, blott här och der en bank, som på vanligt sätt fortsatte betalningar med guld och silfver.

Skälet till det lugn, hvarmed den stora massan i Philadelphia, New-York och Boston (ty äfven der förhöll den sig, så vidt oss är bekant, helt lugnt) hörde, att bankerna instält betalningar med guld eller silfver, var, att ej någon tviflade på bankernas förmåga att med ädel metall till fulla värdet inlösa deras sedlar, ej heller på viljan att göra det. Man tviflade ej ens derpå i Philadelphia. Ty dess banker hade en ganska måttlig utelöpande sedelstock i förhållande till deras metalliska kassa. I Boston kände man sedan lång tid tillbaka bankernas goda förvaltning, och visste äfven, att bankerna nyss före inställandet af speciebetalningarna haft en metallisk kassa, som motsvarade mera än en tredjedel af deras utelöpande sedelstock. Och i staden New-York ansåg man sig äga full säkerhet, dels i den deposition hos statsstyrelsen, som 1838 års banklag såsom vilkor för sedelutgifningsrätt ålade alla efter dess utfärdande organiserade banker, dels i det bekanta förhållande, att stadens banker höllo en metallisk kassa, som vida öfversteg deras utelöpande sedelstock [1]); och detta förtroende stärktes natur-

---

1) Den 17 Oktober, fyra dagar efter stormlöpningen, hade dessa banker visserligen i den metalliska kassan blott 7,843,230 dol-

ligtvis genom underrättelsen om beslutet att oafbrutet med guld eller silfver inlösa egna sedlar.

Och ej heller på andra ställen väckte underrättelsen, att dervarande banker inställt speciebetalningar, synnerlig oro. I staten New-Yorks landdistrikt tryggade man sig, i fråga om de efter 1838 års lag organiserade banker, vid den säkerhet, samma lag ålagt dem att ställa, i Nyengland vid erfarenheten om bankernas redliga och, i allmänhet, äfven kloka, förvaltning, i Pennsylvanien vid deras försvarligt starka metalliska kassa, o. s. v.

Erfarenheten viste också snart, att ifrågavarande suspension af betalning med guld eller silfver, eller, såsom man i Förenta Staterna vanligen uttrycker sig, ifrågavarande banksuspension hade en helt annan karakter, än de förutgångna, af 1814 och 1837.

Redan den 12 December 1857, således icke fullt två månader efter det staden New-Yorks banker på förenämnda sätt inställt speciebetalningar, började de och, jemte dem, Albanybankerna, åter att med specie verkställa alla betalningar, dem mottagarne önskade att i specie erhålla. Den 14 följde Bostons banker, den 13 Januari 1858 Rhode-Islands banker, den 3 Februari Philadelphia-bankerna, och den 5 i samma månad Baltimores banker exemplet. — Den 12 April gjorde de i Pennsylvanien, utom Philadelphia, établerade bankerna, den 1 Maj bankerna i Augusta (Georgien) och den 14 i samma månad bankerna i St. Louis detsamma, o. s. v. Vid medlet af året 1858 betalade i Förenta Staterna alla banker, hvilka fortsatte sin rörelse, med guld eller silfver, såsom före banksuspensionen.

Man ytrade här och der någon farhåga, att, om än bankerna i staden New-York, hvilka d. 12 December 1857 ägde en metallisk kassa af mera än tjugusex millioner mot en utelöpande sedelstock af omkring sex och en tredjedels och en depositionsskuld af något mera än sjutiofem och en tredjedels millioner dollars, och bankerna i staden Boston,

---

lars mot en utelöpande sedelstock af 8,087,441 dollars. Men en vecka derefter hade de 10,411,643 dollars i guld och silfver mot 6,884,739 dollars i utelöpande sedlar.

hvilka den 30 November samma år också ägde en betydlig metallisk kassa, utan våda kunde så tidigt åter börja på vanligt sätt betala med guld eller silfver, förhållandet torde vara annat med andra banker, äfven med sådana, som varit försvarligt skötta, till och med i staterna New-York och Massachusetts. Men denna fruktan fanns i allmänhet ogrundad. Hvad särskildt angår förhållandena i sistnämnda stater, upplysa guvernörernas till legislaturerna i Januari 1859 afgifna budskap, att den förlust, sedelhafvare lidit genom sådana New-Yorkbankers år 1857 iråkade förlägenhet, som blifvit organiserade efter 1838 års banklag, icke upgått till 8,000 dollars [1]), samt att Massachusetts' banker, enligt de sist meddelade upgifterna, i guld och silfver hade mera än 11 millioner dollars, i stället för omkring 3 $^{6}/_{10}$ millioner, som de ett år förut haft, och att de under sista året ökat sin utlåning från omkring 92 $^{1}/_{2}$ millioner dollars till omkring 101 $^{2}/_{3}$.

Vi hafva sagt, att banksuspensionen 1857 hade en annan karakter, än de förutgångna af 1814 och 1837. Denna, 1857 års suspension utmärkande, karakter var obrukbarhet till stöd för öfverspekulation.

Till ett sådant egnade sig ej mindre banksuspensionen af 1837, än den af 1814. Men den af 1857 gjorde det icke. Och denna karakter var en nödvändig följd af det allvar, hvarmed möjligheten af en skyndsam återgång till vanlig betalning med guld eller silfver 1857 bereddes. De köpmän och bankirer, hvilka i Oktober 1857 lupo storm på staden New-Yorks banker, gjorde det i hopp, att dessa bankers utlåning omedelbart efter guld- och silfver-betalningens inställande skulle utsträckas. Och om detta hopp blifvit upfyldt och utlåningen ökad med ett belopp, som motsvarat önskningarna, skulle betalning med guld eller silfver i bankerna ej så snart kunnat återställas på gamla foten, och skulle något stöd blifvit vunnet för öfverspekulationen. Men hoppet bedrogs. — Det lyckades nämligen icke för stormlö-

1) På tre äldre, särskildt oktrojerade, sämre organiserade och sämre skötta banker förlorade sedelhafvarne deremot nära 50 %.

parne att, i följd af det beslut, som den 13 Oktober 1857 framtvingades, vinna någon utsträckning af New-Yorkska stadsbankernas utlåning. Tvärtom inskränktes efter detta besluts fattande omförmälda bankers utlåning, och fortsattes i det hela denna inskränkning ända till den 28 November, ehuru depositionerna i bankerna under tiden ökats med mera än 26½ millioner dollars. Först efter sistnämnda dag, således ungefär två veckor före guld- och silfver-betalningens återställande på gamla foten, började en jemn och någorlunda betydlig förökning af dessa bankers utlåning; och det var ej förr, än den 16 Januari 1858, de af dem utlånade medel upgingo till nära lika belopp, som de den 10 Oktober 1857 utgjort. Och då äfven bankerna i Boston och Philadelphia efter suspensionen iakttogo varsamhet i utlåning, samt bankerna i andra orter nödgades följade i de största handelsstäderna gifna exemplen, afskars all möjlighet för öfverspekulationen att under banksuspensionen fortsätta sitt gamla spel eller börja något nytt. — Hvad som åstadkom denna återhållsamhet, detta allvar i beredandet af möjligheten af guld- och silfver-betalnings skyndsamma återställande på gamla foten, var allmänna opinionens utbildning. Det fanns nu i Förenta Staterna ett tillräckligt antal inflytelserika män, som voro ense derom, att banksuspensionen var en nationalolycka, en fläck på nordamerikanska handelsverldens karakter; och åtminstone i de största handelsstäderna delades denna åsigt af bankstyrelserna.

För öfrigt viser allt, hvad vi om nordamerikanska bankernas ställning vid och före banksuspensionen veta, att det, som satte de större städernas banker ur stånd att motstå den stöt, hvaraf de 1857 träffades, alls icke var öfverdrift i sedelutgifning, utan endast allt för stor beredvillighet att, utan förbehåll om tillräckligt lång, eller ens om någon, upsägningstid, mottaga insättningar, och en af begäret efter hög ränta föranledd, obetänksam utlåning af de insatta medlen på längre tid eller till osäkra låntagare. Om staden New-Yorks och Philadelphias banker intygas detta uttryckligen af berättelserna om tilldragelserna den 25 September och den 13 Oktober; och det gäller äfven om de öfriga.

Orsaken till de i mindre städer, hufvudsakligen för kringliggande landsbygders behof uprättade bankernas oförmåga att trotsa stormen låg deremot visserligen, till en del, i missförhållandet mellan den metalliska kassan och den utelöpande sedelstocken, emedan sedlar der under vanliga förhållanden mera sällan till inlösen blifvit presenterade, och detta föranledt en i förhållande till de utelöpande sedlarnas belopp mindre metallisk kassas hållande; men äfven dessa bankers oförmåga att trotsa stormen grundade sig ej dess mindre, till en stor del, på den oförsigtighet, hvarmed ett ej obetydligt belopp blifvit af desamma på vådliga vilkor mottaget, och på lång tid eller till osäkra låntagare utlånadt. — Och sådant är naturligt. De ekonomiska förhållandena i Förenta Staterna, åtminstone i hela den del deraf, som sträcker sig från atlantiska hafvet till Mississippi, samt i de vester om denna flod tidigast bildade staterna, hade nu vunnit den bestämdhet, den stadga, att hvarje orts behof af rörelsekapital under vanliga omständigheter kunde tämligen lätt och säkert beräknas, och hvarje öfverdrift i sedelutgifning inom kort träffades af det naturliga straffet, sedlarnas tillbakaströmmande i massa till bankerna. Under sådana omständigheter ökades följakteligen till och med i jordbruksdistrikten sedelstocken endast i den mån, erfarenheten öfvertygade om behofvet deraf, och inskränktes det understöd, tillfälliga spekulationer erhöllo, till hvad af insatta medel kunde för sådana behof disponeras; och äfven under tider af allmän öfverspekulation använde till och med mindre distriktbanker till sina kunders betjenande i främsta rummet dylika medel så mycket heldre, som äfven insättningarna då vanligen, om ej i samma förhållande, som låneansökningarna, likväl ganska betydligen, ökades.

Inom hela unionen hade den utelöpande sedelstocken också från 1850—1851 till 1856—1857 endast ökats från något öfver 155 till till något öfver 214 $^3/_4$ millioner dollars, medan de i bankerna insatta medel under samma tid ökats från nära 129 millioner dollars till mera än 230$^1/_3$. I de stora städerna New-York och Boston, der invisningar och vexlar allmännast brukades, och der dessutom bankernas

förvaltare, efter det i London gifna exemplet, inrättat utvexlingshus *(clearinghouses)*, i New-York 1853, och i Boston 1856, var sedelstocken till och med ej i någon tillväxt.

Erfarenheten af de faror, ett oförsigtigt mottagande och ett oförsigtigt bruk af depositioner för bankerna medfört, har naturligtvis gifvit anledning till många förslag. Jemte nödvändigheten af större försigtighet vid mottagande och utlånande af medel, som insättas, har också den att till deras återbetalande hålla en större metallisk kassa kommit under öfvervägande.

Och denna nödvändighet, hvilken Schäffle en gång velat genom lag få erkänd, erkände, efter en upgift i *The Economist* för den 3 April 1858, förvaltarne af staden New-Yorks banker, den 16 Mars samma år, genom öfverenskommelsen att för återbetalning af insatta medel hålla en metallisk kassa, motsvarande en femtedel af sådana medels belopp.

Banksuspensionen i staden New-York utöfvade ingen annan synbar verkan på krisen, än möjligtvis någon nedsättning af räntan och någon stegring i börseffekternas pris, en nedsättning och en stegring, om hvilka det imedlertid är svårt att säga, huruvida de voro följder af banksuspensionen eller icke. I staden följde under veckan näst efter banksuspensionen bankrut tätt på bankrut. Sedan synas väl bankruterna i norden hafva i antal och betydenhet aftagit; men för att undvika bankrut nödgades den ena fabrikanten efter den andra låta fabriken stadna; och i södern föranledde bomullsprisens fall betydliga bankruter ännu i början af Januari 1858.

Enligt en upgift i *The Economist* för den 6 Mars 1858 hade af 227,048 nordamerikanska firmor, som voro uptagna i Tappans och M:c Killops *American commercial agency's* böcker, 6,022 under loppet af året 1857 instält sina betalningar. Af dessa bankruter voro 741 totala eller bedrägliga och ansågos förorsaka borgenärerna en förlust af 70 millioner riksdaler riksmynt. De öfriga 5,281 firmornas skuld upskattades till 980 millioner, af hvilka öfverhufvud ej mera

än 40 % förmodades kunna betalas [1]). I samma tidning för den 1 Januari 1859 sades imedlertid, att, enligt från New-York då erhållna underrättelser, de hus, hvilka der under 1857 års kris instält sina betalningar, varit i stånd att betala och verkligen betalat större del af skulden, än de i England under samma kris fallna husen kunnat. — Till Californien, der två starka prisfall, 1851 och 1855, störtat en mängd handelshus, sträckte sig 1857 års kris icke.

Skattkammarsekreteraren erböd sig den 24 September att till det allmänna betryckets lättande inlösa af unionsregeringen utgifna, men ännu ej förfallna obligationer, en inlösen, som likväl ej kunde fortsättas längre än till och med den 14 Oktober, hvarefter tullinkomsternas starka minskning nödgade att dermed uphöra.

Vid slutet af året 1857 kunde handelskrisen i Förenta Staterna anses öfverstånden. Men följderna af de missförhållanden, som framkallat den, kännas ännu och komma väl länge att kännas. Många allmänna och enskilda företag blefvo under krisen öfvergifna och hafva ej ännu kunnat fortsättas. Järnvägsaktier stå ännu ganska lågt. Järnvägar och kanaler äro ännu föga begagnade. Och — hvad värre är, — nordamerikanarne, hvilka vid krisens inträffande, för att afbörda sig sin skuld, modigt underkastade sig försakelser af alla slag, dem qvinnorna icke blott utan knot med sina män delade, utan till och med yrkade, synas redan till en del hafva glömt den bittra lärdomen. Importen, hvilken under krisens fortgång och näst efter densamma minskades så, att dess värde under året 1 Juli 1857—30 Juni 1858 blott utgjorde 282,613,150 dollars i stället för 360,890,141, som värdet af föregående årets import utgjort, medan exportens värde från 362,960,682 dollars blott sönk till 324,644,421, har under det derpå följande året ökats på ett sätt, som orsakat briterna stor glädje, men tänkande amerikanare allvarlig farhåga för en ny kris.

1) Enligt årsupgiften af *New-York Commercial agency* inträffade under året 26 December 1856 — 25 December 1857 i Förenta Staterna 5,123 bankruter med en sammanräknad skuld af 291 $^3/_4$ millioner dollars.

Enligt en i *The Economist* för den 23 Juli 1859 meddelad, ur *New-York Times* för den 30 Juni hemtad beräkning, hvilken naturligtvis är underkastad rättelser, var under året 1 Juli 1858—30 Juni 1859 värdet af de till Förenta Staterna införda varor lika med värdet af de från samma stater utförda, ett förhållande, som visst ej kan anses tillfredsställande, då de tull underkastade varorna, i följd af nordamerikanska systemet af förtullning efter värde, vid införsel upgifvas till ganska lågt, men de varor, som utföras, deremot, såsom från all utförseltull fria, upgifvas till ganska högt värde, då hvad nordamerikanska köpmän på utförseln och genom handel eller fraktfart mellan utrikes orter vinna, till stor del åtgår till räntor och provisioner på den kredit, samma köpmän i utlandet, hufvudsakligen i Storbritannien, begagna, och då nordamerikanarne också årligen hafva att, jemte importen, betala 25—30 millioner dollars i räntor på nordamerikanska, räntebärande obligationer, och i utdelningar på nordamerikanska aktier, som finnas i utländingars händer.

För öfrigt förtjenar det äfven upmärksamhet, att af exportens upgifna värde, året 1858—1859, 160 millioner dollars kommo på bomull, 68 på guld- och silfver-mynt och tackor, samt 34 på brödämnen och andra lifsmedel (utom ris), hvaremot året 1857—1858 föga mera än 131 $^1/_3$ millioner dollars kommo på första artikeln, icke fulla 52 $^2/_3$ på den andra, men deremot något mera än 50 $^1/_2$ på den tredje, och året 1856—1857 föga mera än 131 $^1/_2$ millioner dollars kommo på första artikeln, föga mera än 60 på den andra, men mera än 74 $^2/_3$ på den tredje, samt att värdet af de öfriga exporterade varorna alla tre åren var tämligen lika. Man finner nämligen häraf, att det blott var genom en oerhörd utförsel af söderns bomull och Californiens guld [1]), nordamerikanarne 1858—1859 lyckades undgå en än större försämring af sin ställning, än den som verkligen ägde rum. — Imedlertid har förhållandet mellan Förenta Staternas ut-

1) Efter afdrag af införda guld- och silfver-mynt och tackor utgjorde utförseln af sådana 1856—1857 ej fulla 47 $^3/_5$, året 1857—1858 något mera än 33 $^1/_3$, samt 1858—1859 58 millioner dollars.

tade att snart sätta den ur stånd till yterligare biträde, så vida den skulle ställa sig 1844 års bankakts föreskrifter om sedelutgifnings- och bankafdelningarnas isärhållande och om sedelutgifningsrätten till efterrättelse, tillät regeringen, på aftonen den 12 November, dessa föreskrifters suspension med vilkor, att diskonträntan under suspensionen ej nedsattes under 10 % och att regeringen framdeles skulle äga att bestämma om användandet af den vinst, banken kunde erhålla genom den i bankakten tillåtna sedelutgifningens öfverskridande [1]). Huru tryckande ställningen var, viser det tämligen vidsträckta bruk, banken gjorde af tillåtelsen.

Den tredje veckan af November fortfor den ena bankruten att tätt följa den andra. Två hus, som stodo i mycken, och ett, som stod i något mindre, förbindelse med Sverige, instälde då sina betalningar. Den 19 instälde Wolverhampton- och Staffordshire-banken sin rörelse, och dermed nådde olyckan också de stora järnverksdistrikten.

Den fjerde veckan af samma månad bankruterade hufvudsakligen hus, som drefvo handel på Tyskland. Ett af dem hade ock förbindelse med Sverige. Den 25 instälde Northumberland- och Durham-distriktbanken sin rörelse.

Ännu i flera följande veckor inträffade talrika och betydande bankruter. Men den 24 December var dock ställningen så förbätrad, att Englandsbanken nedsatte diskonträntan till 8 %. Derefter minskades både antalet och betydligheten af bankruterna.

Stilleståndet i handeln fortfor dock, i trots af den starka prisnedsättningen, länge. Och arbetare i mängd gingo alldeles sysslolösa eller åtminstone utan full sysselsättning. I Staffordshire stodo 69, i Skotland 41, masugnar den 31 December stilla; och så väl i väfnads- som i metall-fabrikerna inskränktes arbetstiden.

---

[1]) Äfven den 25 Oktober 1847 hade regeringen tillstyrkt hög ränta under den tid, omförmälda föreskrifter voro suspenderade, och ytrat, att den vinst, banken kunde genom den i bankakten medgifna sedelutgifningsrättens öfverskridande göra, borde tillfalla staten.

Bland de hus, hvilka instält sina betalningar, funnos lyckligtvis flera, som blott behöfde tid för att kunna upfylla sina förbindelser. Allmän tillfredsställelse väckte det, att huset Dennistoun, Cross & Co. den 26 November 1858 gaf tillkänna, att det den 30 i samma månad och fjorton dagar derefter skulle hålla sina borgenärer tillhanda de två sista afbetalningarna på dess skuld, ehuru de ej voro utfästa förr än den 31 December 1859 och den 30 Juni 1860.

Men deremot updagades på andra sidan också ett förvånande vexelrytteri, drifvet i större skala och i mera systematisk form än någonsin förr. Värdelösa papper hade, säger *The Economist* för den 2 Januari 1858, funnits vid roten af alla i den inre handeln förekomna bankruter, der bristen varit störst. Tidningen säger sig ej till stöd för påståendet, att de omständigheter, hvarunder bruket af sådana papper ägt rum, i många fall gåfvo stark anledning att misstänka bedrägeri, om ej förfalskning, vilja åberopa de skamligaste fakta, som vid konkursdomstolarna blifvit uptäckta, men anför, huru ett ansedt hus skaffat sig penningar genom att vecka efter vecka, månad efter månad, draga vexlar på så obekanta personer, att det bland 79 fanns nära 30, hvilkas namn ej voro uptagna i adresskalendrarna för de orter, der de, efter upgift, voro boende. Och Schäffle berättar, att *Indépendance Belge's* sakkunniga finanskorrespondent i London såsom en vid konkursdomstolen styrkt sak omtalat, att en simpel *garde de magazin* i London med en förmögenhet af några hundra L. St. satt i omlopp vexlar för fyrahundratusen.

The Economist för sistnämnda dag omtalar ock, huru i utländska handeln blankokrediten blifvit förenad med vexelrytteri, — ett vexelrytteri, som han påstår svenska hus i synnerhet och i stor skala hafva begagnat till anskaffande af penningar. Och samma tidning för den 27 November 1858 meddelar ock en inför underhusets komité gjord beskrifning af det sätt, hvarpå vexelrytteri troddes hafva blifvit drifvet mellan New-York och vissa Glasgowbanker.

Om de fem britiska banker, om hvilka vi berättat, att

de under krisen instälde sin rörelse [1]), gäller gemensamt, att det var ett oförsigtigt bruk af insatta medel, som störtade dem. De skotska, af hvilka Glasgows stadsbank för öfrigt snart åter öpnade sin dörr och fortsatte sin rörelse, hade visserligen en betydlig utelöpande sedelstock. Men dess inlösen skulle ej ha vållat dem någon förlägenhet, der de ej af deponenter blifvit öfverlupna med kraf för insatta medel. De engelska hade deremot, dels alls icke några egna utelöpande sedlar, dels blott ett obetydligt belopp sådana. Det förra var händelsen med Liverpools stadsbank samt Northumberland- och Durham-distriktbanken. De begagnade i sin rörelse endast Englandsbankens sedlar. Det senare var förhållandet med Wolverhampton- och Staffordshire-banken, hvilken ej var berättigad att utgifva egna sedlar till ett högre sammanräknadt belopp, än 619,115 riksdaler [2]).

Då delägarne i de fallna bankerna voro solidariskt ansvariga för bankskulden, hade hvarken insättare eller sedelhafvare att befara någon slutlig förlust, så framt ej samtliga delägarnes förmögenhet var otillräcklig till bristens betäckande. Och på Skotlands vestra bank var förlust så mycket mindre att befara, som bland bankens delägare voro de rikaste jordägare i Skotland och stora kapitalister. Men de skotska bankernas gamla anseende led imedlertid betydligt genom denna banks stora deficit, till hvars betäckande fordrades två särskilda tillskott. Och ändamålsenligheten af förpliktelsen för delägarne i en bank att solidariskt ansvara för dess skuld sattes å nyo allvarsamt i fråga.

Man anmärkte, att Liverpoolsstadsbankens samt Northumberland- och Durham-distriktbankens dåliga förvaltning länge varit bekant, och att både andra banker

1) I *Die 1857:er Krisis* nämner Schwarz ännu tre andra brittiska banker, hvilka under krisen nödgats inställa sin rörelse.

2) De i London 1834—1856 inrättade jointstockbankernas hållning under 1857 års kris viste för öfrigt, att ett stort belopp insatta, men med nödig försigtighet mottagna och utlånade medel icke för en bank innebär någon fara.

och allmänheten i rätt tid skulle afbrutit all förbindelse med dem, om ej både de ena och den andra af delägarnes solidariska ansvarighet låtit sig förledas att allt fort anförtro sina medel åt de dåliga inrättningarna, att den solidariska ansvarighetens upphäfvande skulle skaffa bankerna bätre delägare och bätre förvaltare, och att det vore önskligt, att denna ansvarighet afskaffades för banker, hvilka ej utgåfvo egna sedlar, ju förr dess heldre, och för sedelutgifvande banker, så snart man kunde upgifva en lika fullständig säkerhet för sedlarnas inlösen, som den solidariska ansvarigheten lemnade.

Holland, Belgien och Schweiz nåddes, oaktadt den vidsträckta handel, de drefvo, och som Schweiz egentligen dref med egna fabrikat och hvad det mot dem tillbytte sig, icke af krisen, emedan intetdera landet utsträckt sin handel öfver sina tillgångar. Och äfven sydvestra Tyskland undgick starkare skakning. Frankfurt am Main, Sydtysklands egentliga «plats», undgick bankrutepidemien, emedan dess varuhandel var obetydlig, dess vexelhandel i senare tider till och med vunnit i soliditet, och spekulationen i aktier och obligationer redan sommaren 1856 minskats och på hösten 1857 var obetydlig.

Nästan oafhängig af den amerikanska krisen oroade en kedja af bankruter deremot hösten 1857 det sydöstliga Tysklands — Österrikes — handelsverld. Den föranleddes hufvudsakligen af spannemålsspekulationers misslyckande, i följd af den nya skördens oväntade ymnighet. Om dessa bankruter ytrade en österrikisk tidning: «Bland de hundraden af bankruter, hvilka redan äro föremål för domstolarnas åtgärder, gifves det blott få, om hvilka det kan sägas, att bankrutörerna icke vållat sin ofärd genom att gifva kredit vida öfver sina tillgångar. — Artighetsaccepter, vexelrytteri, trassering på grund af vexeldeposition och alla dylika operationer hafva sin grund i allt för liberalt krediterande». Men i den allmänna krisen indrogs denna del af Tyskland icke. Af den träffades deremot norra Tyskland, och i synnerhet dess och, på samma gång, hela Tysklands vigtigaste handelsplats, Hamburg.

Nämnda stads handel, hvilken efter 1799 års kris, tvärtemot hvad man hade anledning att förmoda, vida hastigare än efter krisen af 1763 återvunnit sin naturliga styrka, hade under de senare åren erhållit en betänklig utsträckning. Värdet af införseln, hvilket år 1851 ej upgått till fulla 498 millioner riksdaler, steg 1857 öfver 901 millioner. En sådan införsel kunde hamburgerköpmännen ej inom vanlig tid betala, och ej heller kunde de inom vanlig tid på vanliga vilkor till främmande orter afsätta hela den del af de införda varorna, som var bestämd för sådan afsättning, — d. ä. den ojemförligen största delen deraf. Följden blef, att de nödgades taga och gifva en vådlig kredit. För att erhålla den, de sjelfva behöfde, vände de sig företrädesvis till det bland de i lifligaste handelsförbindelse med Hamburg stående länder, der kapitaltillgången i förhållande till efterfrågan var störst, nämligen Storbritannien, under det de åt Tyskland, åt den europeiska norden och äfven åt Förenta Staterna gåfvo en kredit, för hvilken de läto väl betala sig, men hvilken, likasom den de togo, medförde vådor, hvilka de, i synnerhet med den erfarenhet, Hamburg 1763 och 1799 gjort, bort förutse. Men till sådant förutseende märktes inga tecken.

Med stort lugn mottogos i Hamburg underrättelserna om handelskrisens utbrott och gång i Förenta Staterna. Skälet var, att Hamburgs handel med dessa stater icke var af stor betydenhet. Enligt Schäffle's beräkning hade, år 1856, värdet af de varor, hvilka omsatts i Hamburgs handel med dessa stater, utgjort mindre än en tjuguendel af de i stadens handel med det inre af Tyskland, mindre än en åttondedel af de i dess handel med Storbritannien, och mindre än en femtedel af de i Hamburgs handel med Skandinavien samt östra och södra Östersjökusterna omsatta varor; och förhållandet hade troligen flera föregående år varit, och var troligen äfven 1857, ungefär enahanda. Och äfven de första underrättelserna om krisen i Storbritannien väckte i Hamburg långt mindre oro, än man hade anledning att förmoda. Väl steg i Hamburg diskonträntan i September månad till 6, i Oktober till 7 $1/2$ och 9 $1/2$ %. Men i sistnämnda månad föll den åter, och, ehuru den i början af November åter

steg till 9 samt vidare till 9 ½ %, lugnade man sig ännu dermed, att den också året 1856 några dagar varit 9 %, utan att någon handelskris verkligen inträffat, ehuru man då fruktat en sådan. Men den 9 November steg nämnda ränta till 10 %. Och till och med de två i Hamburg år 1856 organiserade diskontbankerna, Vereins-Bank och Norddeutsche Bank, fordrade den veckan 9 ½ à 10 % ränta för diskontering af vexlar med namn, som dittils njutit högsta anseende, under det de redan fallna varuprisen fortforo att falla. Då blefvo bekymren allvarsammare. Väl sökte man ännu lugna sig. I den «solida» Elbestaden, hvars åren 1763 och 1799 genomgångna lidanden syntes alldeles glömda, hade, menade man, ej någon sådan öfverspekulation ägt rum, som i Förenta Staterna och Storbritannien. Men lugnet blef lika kort, som grunden var falsk. I Hamburg funnos år 1857 af en mängd handelsvaror mycket större förråd upstaplade, än inom vanlig tid kunde afsättas till pris, som höllo innehafvarne skadelösa. En icke obetydlig del deraf hade i inköp, frakt, magazinshyror och räntor till och med kostat mera, än någonsin, utan inträffande af alldeles utomordentliga omstäudigheter, derför kunde erhållas; och en stor del af de varor, man lyckats försälja, var lemnad på lång kredit åt osäkra köpare, ja ej sällan med dylik kredit påtrugad sådana köpare. För att kunna hålla på de osäljbara förråden och lemna dåliga så väl som goda afnämare allt längre kredit hade vexelrytteri blifvit användt till en yterlighet, som till och med öfversteg hvad man i Hamburg 1763 och 1799 sett, och troligen ej på någon tid eller någon ort upphunnits. När en enda länk i den derigenom bildade kedja brast, måste alla på denna kedja hängande hus störta, och var det att befara, att äfven andra, hvilka oskyldigt blifvit i de farliga transaktionerna invecklade, skulle råka i förlägenhet, kanske till och med i omöjlighet att oafbrutet fortsätta sina betalningar. Den fruktade bristningen inträffade i tredje veckan af November, då flera handelshus i Storbritannien, som med Skandinavien och Hamburg stodo i vidsträckta vexelförbindelser, instälde sina betalningar. Omedelbart efter det denna nyhet anländt till Hamburg, inträffade

der några bankruter och vidtogos åtgärder, som vitnade, huru hårdt slaget träffade der varande köpmän; och när de stora med Tyskland handlande husen i Storbritannien den följande veckan inställde sina betalningar, och underrättelser inlupo om betydliga bankruter i Stettin och Berlin, samt om den bestörtning, de engelska bankruterna väckt i Skandinavien, och om de första der i anledning af den britiska krisen inträffade bankruter, började krisen i Hamburg med en våldsamhet, som gjorde alla illusioner om dess natur omöjliga. Det var den 30 November och de första dagarna i December. Redan den 2 i sistnämnda månad hade de af skräcktidningarna föranledda bankruternas antal växt till 60. Den 3 följde 10 andra; och de två följande dagarna, den 4 och 5, inträffade 24. Förskräckelsen blef oerhörd. Man yrkade moratorium, utgifvande af 53 1/3 millioner riksdaler i sedlar med tvångskurs, dylik kurs å de kammarmandat, hvilka straxt skola omtalas, och suspension af rättigheten att fordra säkerhet för vexlar, hvilkas godkännande blifvit vägradt, då de för erhållande af sådant upvistes. Dessa förslag blefvo imedlertid lyckligtvis förkastade. Men deremot vidtogos till oredans afhjelpande andra åtgärder.

Den första var stiftelsen af en diskontförening, bestämd att endossera vexlar och derigenom bereda dem större förtroende. Stiftelsen beslöts den 23 November, och redan samma afton voro nära 18 2/3 millioner riksdaler tecknade. Föreningen trädde i verksamhet den 24, men instälde redan den 28 sina operationer, sedan det vist sig, att dess tillgångar voro otillräckliga att sätta den i stånd att utan fara endossera alla vexlar, på hvilka dess endossement äskades. Sådant begärdes nämligen nu på alla vexlar, dem man i Hamburg behöfde diskontera, emedan det derförutan var omöjligt att der få någon diskonterad. Under sin verksamhet hade föreningen endosserat vexlar till ett belopp af omkring 16 millioner riksdaler.

Den andra åtgärden var bildande af en varu-förskottskassa, hvilken skulle användas att till två tredjedelar af det upskattade värdet belåna kuranta, icke lätt förderfliga varor och goda värdepapper. Lånen skulle gifvas

i så kallade kammarmandat, d. ä. solavexlar på Hamburgs stadskassa, och fingo, sammanräknade, icke öfverstiga 20 millioner riksdaler. Denna kassas bildande beslöts den 27 November.

Den tredje af dessa åtgärder var utfärdande af en lag om ett särskildt förfarande med handelshus, hvilka tilltrodde sig att framdeles kunna upfylla sina förbindelser, ehuru det för ögonblicket var dem omöjligt. Åtgärden vidtogs den 2 December. Redan den 10 i samma månad hade 65 af de 135 handelshus, hvilka under krisen till den dagen instält sina betalningar, blifvit i följd af denna lag stälda under särskild administration. Hela antalet af de hus, hvilka stäldes under sådan administration, var 145. Blott tre af dem bankruterade.

Den fjerde åtgärden var bildande af en diskontkassa med ett kapital, som efter första planen skulle upgå till 20 millioner riksdaler, att för stadens räkning diskontera vexlar, hvilka ännu ansågos för goda. Denna kassas bildande beslöts den 6 December. — Hamburgerbanken lemnade kassan, mot pant af staden tillhörande järnvägsaktier och statspapper, ett lån af 6 2/3 millioner, med hvilka diskonteringen redan den 7 December började. De öfriga 13 1/3 millionerna sökte man till låns erhålla, först i Berlin, der försöket misslyckades, sedan i Wien, der det lyckades. Österrikiska regeringen tillät nämligen nationalbankens direktion att låna staden Hamburg dessa 13 1/3 millioner, och direktionen beviljade lånet. Men det kom ej diskontkassan till godo.

Den femte af nu i fråga varande åtgärder gaf nämligen dessa 13 1/3 millioner en annan bestämmelse. Man beslöt den 12 December att nytja de i Wien till låns erhållna medlen till understöd för några af stadens förnämsta handelshus, hvilkas upprätthållande ansågs såsom ett vilkor för räddningen ur krisen. Medlens disposition för detta ändamål lemnades åt en förtroendekommission. *Die Kämmerei* erhöll deremot updrag att skaffa diskontkassan 6 2/3 millioner, utom dem, Hamburgerbanken redan försträckt.

Det österrikiska lånet återstälde förtroendet i Hamburg och till Hamburg. — En tredjedel af detta lån betalades den

3 Mars, de återstående två tredjedelarne den 19 Juni 1858. — Den 30 Juni samma år voro också alla af varuförskottskassan lemnade lån betalade; och i samma månad slutade också diskontkassans styrelse och förtroendekommissionen sina göromål. Den 23 inlöstes den sista vexel, som fanns i diskontkassan, och den 22 återstälde förtroendekommissionen den sista återstod af de medel, som varit den anförtrodda. — Men stadens handel återvann likväl icke under året 1858 sin naturliga lifligbet, och torde ej så snart återvinna den.

Handelskrisens utbredning i nordöstra Tyskland, till Lübeck, Danzig, Leipzig, Breslau och andra orter, är det öfverflödigt att i detalj berätta, och om förhållandet dermed i nordvestra Tyskland är ej nödigt att nämna mera, än att Bremen denna gång höll sig till och med bätre än 1799, då det redan vist sig, att dess handel var vida solidare, än Hamburgs. Dess hållning år 1857 förtjenar så mycket större upmärksamhet, som dess handel, dels befann sig i än starkare tillväxt, dels till ett långt större del drefs på Förenta Staterna, än Hamburgs. Orsaken till denna Bremens fastare hållning var, att öfverdåd i spekulation och öfverdåd i lefnadssätt, att vexelrytteri och lyx der voro mindre än i Hamburg, ehuru verksamheten visst ej var mindre. Krisens verkningar i södra Europa, södra Amerika och andra aflägsnare länder torde här alldeles kunna förbigås.

Äfven Frankrike led åren 1857 och 1858 under följderna af öfverspekulation och kreditmissbruk. — Missväxt hade åren 1853—1856 betydligt minskat franska folkets förmåga att köpa, vare sig inhemska eller utländska, fabrikat, och åren 1851—1857 hade, genom statsskuldens förökande från något mera än 3,768 $^2/_3$ millioner riksdaler till mera än 5,937 $^1/_2$ millioner, nära 2,169 millioner riksdaler blifvit undandragna produktionen, eller åtminstone den mera lönande produktion, hvartill de af företagsamma och omtänksamma enskilda personer kunnat begagnas.

Förbiseende af dessa och dermed sammanhängande förhållanden hade föranledt en länge af regeringen äggad öfverspekulation och ett vådligt begagnande af krediten.

Öfverspekulationen i Frankrike under den tid, som närmast föregick året 1857, torde tämligen säkert kunna mätas genom stigandet af *crédit mobilier's* å 500 francs lydande aktiers pris. De gälde år 1853 640—960 francs och stego, efter att följande året något hafva fallit, året 1855 till 752 —1,650 samt året 1856 till 1,140—1,982 ½ francs. — Och öfverdriften i handelskreditens begagnande intygas af franska bankens redogörelser. Denna bank med dess brancher hade år 1852 ej diskonterat handelspapper till fulla 1,286 millioner riksdaler men diskonterade 1855 sådana papper till mera än dubbelt, och 1857 till mera än tredubbelt belopp.

Längre kunde sakerna ej på denna väg gå. Det är redan berättadt, att franska regeringen så tidigt som i slutet af 1855 och början af 1856 oroades öfver den af henne sjelf upmuntrade spekulationens öfverdrift. Året 1857 föllo *crédit mobilier's* aktier betydligt, och fortfor den efter kilometer beräknade inkomsten af järnvägarna, hvilken redan 1856 fallit, att falla. — Förhoppningar på stora vinster af industriella företag hade, jemte lifligheten af person- och varutransporten, minskats. Förluster och fruktan för flera och större sådana förlamade affärsverksamheten; och då underrättelserna om handelskrisens utbrott i andra länder gåfvo anledning att äfven för Frankrike frukta det värsta, fann franska bankens styrelse, hvilken i Juni 1857 nedsatt den i September 1856 höjda diskonträntan, nödigt att åter höja den. Början med denna höjning skedde den 13 Oktober. Höjningen fortsattes den 21 i samma månad; och den 11 November, dagen före peelska bankaktens suspension i Storbritannien, höjdes franska bankens diskontränta till 8, 9 à 10 %. Dermed var den åsyftade verkan, handelskreditens inskränkning inom behöriga gränsor, åstadkommen; och genom fyra successiva nedsättningar, den 26 November samt den 7, 21 och 29 December, sänktes franska bankens diskontränta åter till 5 %. Krisen var öfverstånden, och öfverstånden utan symptom, hvilka i våldsamhet kunde jemföras med dem, som i Förenta Staterna, Storbritannien och Hamburg vist sig. De i handeln med börspapper så passionerade Fransmännen iakttaga i varuhandel och i synnerhet i varuhandel

med utlandet, större varsamhet, än Nordamerikanare, Briter och Hamburgare; och denna varsamhet kom dem nu till godo, utan att hafva hindrat Frankrikes handel med andra länder att åren 1827—1857 i förhållande till landets folkmängd växa hastigare, än sjelfva Storbritanniens och Förenta Staternas.

Denna karakter af mindre våldsamma symptom synes för öfrigt ej uteslutande tillhöra den handelskris, Frankrike i slutet af året 1857 genomgick, utan vara gemensam för alla i samma land under innevarande århundrade inträffade handelskriser. I Blocks och Guillaumins *Annuaire de l'économie politique et de la statistique* för 1856, och, med några ändringar och tillägg, i *Journal des Économistes* för April och Maj 1857, finnes en förtjenstfull, af Clément Juglar författad upsats om dessa kriser, hvilkas antal är ganska betydligt.

Spannemålsbrist och sjökrigets förnyade utbrott 1803 ledde följande året, 1804, till en handelskris, hvarur man förgäfves, såsom alltid, sökte rädda sig genom ett yterligt begagnande af handelskrediten, och som åren 1805, 1806 och 1807 efterföljdes af ekonomisk modlöshet och overksamhet. — Under senare hälften af året 1810, då Napoléon genom dekreten i Trianon och Fontainebleau sökte åt kontinentalsystemet gifva, på en gång, de modifikationer, hvilkas nödvändighet han lärt inse, och all den verksamhet, som var möjlig, samt en handelskris utbröt i Storbritannien, råkade också Frankrike in i en dylik. Handelskrediten begagnades till det yttersta. Franska banken diskonterade året 1810 vexlar till större belopp, än den någonsin förut vågat, och än den sedermera ända till 1836 något år vågade diskontera. — De två följande åren, 1811 och 1812, led landet å nyo af spannemålsbrist, hvilken äfven 1813 fortfor; och de två sistnämnda åren var det dessutom belastadt med bördan af två olyckliga krig. I följd deraf inträffade 1813 å nyo en handelskris. År 1814 inträngde fienden i landet och föll det första kejsaredömet. — Höga spannemålspris förebådade under året 1816, och än mera under året 1817, den kris, som inträffade år 1818, då Frankrike under ännu fortfarande spannemålsbrist afbördade en stor del af den år 1815

ålagda krigskontributionen. — Af 1826 års engelska kris led Frankrike, likasom af den i Storbritannien och Förenta Staterna 1836 inträffade förlägenhet, obetydligt. Men de åren 1828 och 1829 stigna och ännu året 1830 höga spannemålsprisen följdes sistnämnda år af en handelskris och en politisk revolution. De fyra nästföljande åren karakteriserades af en ovanlig varsamhet i handelskreditens begagnande, och äfven 1835 nytjades den måttligt. Först året 1836 viste sig i dess bruk åter en större dristighet. Åren 1838 och 1839 blef denna till och med så stor, att den syntes olycksbådande. Men den modererades redan följande året, och allt gick tills vidare väl. Åren 1843 och 1844 uppmuntrade penningeräntans låghet till en mängd mindre väl beräknade företag. Bland dessa förekommo 1844 många järnvägsanläggningar, hvilka året 1845 erfordrade betydliga kapital. I följd deraf blef handelskrediten åter utan mått begagnad; och detta begagnande blef, i följd af den år 1846 inträffade missväxten, i slutet af samma år än vidare utsträckt, och äfven 1847 fortsatt. Just som man hoppades blifva mästare öfver krisen, utbröt år 1848 Februarirevolutionen. Derefter iaktogs under fyra år i handelskreditens begagnande synnerlig varsamhet.

Hvad vid blicken på dessa äldre franska handelskriser först faller i' ögonen är, att de, med undantag af den år 1810 inträffade, likasom den, hvaraf landet 1857 hemsöktes, föregingos af spannemålsbrist och det lidande, en sådan alltid orsakar de lägsta folkklasserna. Och derjemte viser sig ock anledning till den förmodan, att, om än dessa krisers symptom varit mindre våldsamma, deras verkningar stundom varit så mycket våldsammare. Samtidig med handelskrisen af 1830 var en politisk revolution. En dylik följde tätt efter krisen af 1846—1847. Och kriserna af 1810 och 1813 medverkade utan tvifvel till det missnöje med kejsaredömet, som lättade dess omstörtande 1814. «Efter en „enkel undersökning af diskonteringen och af spannemåls„prisen under en tid af fem till sex år, kan man,» säger Clément Juglar, «beräkna, huru nära man står en kris, „och i stället för att tillägga oroligheter och revolutioner

„skulden till de lidanden, af hvilka handelsverden hemsökts, „har man skäl att i spekulationens förvillelser och fabriker„nas öfverlastande med osäljbara förråd söka orsaken och „ursprunget till oroligheterna och revolutionerna.» —

Teckningen af Norges och Danmarks inveckling i 1857 års handelskris lemna vi åt Norrmän och Danskar. För svenska läsare nämna vi dock, att, enligt en i Köpenhamn (L. Levins boktryckeri) tryckt *Fortegnelse over samtlige de Handelshuse i Kongeriget Danmark, hvis Boer ere opgivne til Skifte og Deling imellem Creditorerne i Tidsrummet fra 1:ste November 1857 til 10:de Mai 1858, tilligemed Angivelse om hvorvidt disse Boer behandles af de ordinaire Skifteretter eller af Commissairer, naar Proclama er udstedt, o. s. v.*, antalet af handelshus, hvilkas bon i Köpenhamn upgåfvos till skifte och delning mellan kreditorerna, i November månad 1857 upgick till sex, i December månad samma år till fyratiotva (bland hvilka tjugusju grosshandelshus), i Januari 1858 till elfva och i Februari samma år till åtta, att enligt samma Fortegnelse, den danska provinsstad, der antalet af handelshus, hvilkas bon under tiden 1 November 1857 — 10 Maj 1858 upgåfvos till skifte och delning mellan kreditorerna, var störst, är Randers, der detta antal var nitton, samt att, enligt samma Fortegnelse, ett dylikt öde under samma tid träffade nio handelshus i Aarhus och lika många i Horsens.

Om Sverige har det i svenskt tryck under 1857 års handelskris blifvit ytradt, att det nu för första gången befann sig i en kris, sådan som denna; och till förklarande af dess förmenta förskoning från de äldre kriserna och dess inveckling i den 1857 inträffade har det blifvit sagdt, att det icke var förr, än under de sista årtiondena, som man hos oss börjat allmännare och i något större skala anlita den häfstång, krediten erbjuder för främjandet af den materiella utvecklingen i alla riktningar, att det var från de sista årtiondena, som våra flesta banker, hypotheksföreningar med flera kreditinrättningar daterade sin tillkomst, och att det var under de aldrasista åren, de vunnit sin största

utveckling, samt att det var först då, som den allmänna krediten äfven hos oss vunnit den utveckling och utsträckning, att dess mäktiga bistånd anlitades, icke blott af handeln, utan äfven för en stor industriel verksamhet och för en mängd företag i alla riktningar. Fullständigare, än genom dessa ytranden, kan en fullkomlig glömska af Sveriges inveckling i äldre handelskriser ej ådagaläggas. Men de äro ej de enda, som vitna om den föreställning, att året 1857 efter Christi födelse icke blott var det första, då Sverige verkligen befunnit sig inveckladt i en svår handelskris, utan äfven det första, då det kunnat i en sådan invecklas. Tvärtom synes en dylik föreställning tämligen allmän, och hågkomsten af de handelskriser, Sverige under de sista hundrade åren förut genomgått, tämligen sällsynt. Dessa kriser hafva dock varit allt för våldsamma, och de lärdomar, deraf kunna hemtas, allt för dyrköpta, att för alltid kunna vara glömda, att någonsin hafva bort glömmas. Aldraminst böra de det under närvarande omständigheter.

Det är en alldeles oriktig tro, att det icke är förr, än under de sista årtiondena, man hos oss börjat allmännare och i något större skala anlita den häfstång, krediten erbjuder den materiella utvecklingen i alla riktningar. Denna konst hafva svenska näringsidkare tvärtom länge känt och utöfvat, och för hundrade år sedan nytjade de krediten lika gerna, upskattade dess fördelar lika högt och förbisågo faran af dess missbruk lika mycket, som någonsin.

Det är sannt, att det den tiden i Sverige lika litet som i det öfriga Europa gafs så talrika kreditinrättningar, som nu, att Sverige då hvarken hade enskilda banker, filialbanker eller hypotheksföreningar. Men här fanns redan då riksens ständers bank; och denna hade år 1731 å nyo blifvit öpnad för lån på lösörepanter och lånebankoobligationer, samt år 1735 för lån på fast egendom, sistnämnda år äfven blifvit öpnad för lån på vågfördt och i våg qvarstående stångjärn, och var, i synnerhet sedan, åren 1739—1756, antalet af föremålen för belåning yterligare blifvit ökadt samt lånevilkoren mildrade, af näringsidkarna, omedelbart eller medelbart, flitigt anlitad om lån. — — Företrä-

desvis var det väl vissa, särskildt gynnade klasser, fastighetsägare, järnproducenter eller järnexportörer och väfveriägare, som begagnade rättigheten till bankolånen — fastighetsägare, emedan de voro gynnade, på en gång, genom särdeles moderat ränta och genom betalningsvilkor, hvilka för dem voro lika fördelaktiga, som för banken ofördelaktiga, ja, vådliga, en gunst, som gör det lätt förklarligt, hvarför fast egendom, hvilken år 1743 i banken ej varit belånad till större belopp, än 1,691,360 daler silfvermynt, tolf år senare der var pantförskrifven för nära tio gångor så stort belopp, nämligen 16,129,928 daler, och hvarför bankens fastighetslån, sedan räntan å desamma 1756 blifvit nedsatt till 4 % för år, den nästföljande tiden ökades så, att de år 1761 utgjorde 30,136,062 daler samma mynt, — järnproducenter och järnexportörer, emedan järnkontoret betalade hela räntan för de på vågfördt och i våg qvarstående järn meddelade bankolånen, — och väfveriägare, emedan manufakturkontoret betalade åtminstone en del af räntan på de försträckningar, sådana fabrikanter erhållit i en af banken, för diskontering af deras å fabrikatens köpare stälda, accepterade invisningar, förskuten, under manufakturkontorets förvaltning ställd fond. — Men om än dessa näringsidkare företrädesvis i banken skuldsatt och skuldsatte sig, voro de för ingen del de enda, som gjort och gjorde det. Tvärtom söktes bankolån i öfrigt af alla slags näringsidkare. Och alla funno en mäktig lockelse dertill i den efter sjuåra krigets utbrott inträffade och under samma krigs lopp fortgående nedsättning af bankosedlarnas värde, — en nedsättning, som var en naturlig följd af den öfverdrifna utgifningen af dessa sedlar, hvilka efter 1745 ej vidare i banken med hårdt mynt inlöstes. — Och för öfrigt var banken ej den enda offentliga låneinrättning, som här fanns. Ehuru det för hundrade år sedan ansågs fördelaktigare att till redan i gång komna fabrikers understöd bortskänka den s. k. manufakturfondens tillgångar, än att utlemna dem såsom förskott till nya fabrikers anläggning, och ehuru dylika förskotts utgifvande från denna fond blifvit förbudet åren 1752 och 1756, var ej heller densamma för hundrade

år sedan fullkomligt sluten för lån eller förskott till fabriksidkare. Sekreta utskottet hade nämligen ej af de förbud, det sjelft gifvit eller föranledt, funnit sig förhindradt att på samma fond anvisa dylika lån eller förskott [1]). Och då järnets belåningsvärde i banken 1759 nedsattes, gick järnkontoret ägarne af vågfördt järn tillhanda med lån, som motsvarade skilnaden mellan det förut gällande, högre belåningsvärdet, och det senare faststälda lägre, sedan det redan förut lärer gifvit lån på lånebankoobligationer och några andra papper.

Om 1739 års beslut rörande bankolånen har det blifvit sagdt, att de ledde till svenska produktionens och kramhandelns befrielse från beroendet af utländska förlag och till våra köpmäns befrielse från förödmjukelsen att nödgas för utländska mäns räkning drifva utrikes handeln. Och detta är troligen i en viss mening sannt.

En del af den genom omförmälda beslut öpnade kredit trädde troligen blott i stället för en annan, kostsammare. Men om än så var, är dock visst, att hvarken de 1739 eller de sedermera, till och med 1756, med afseende på inrikes krediten vidtagna åtgärder ledde till besinning och måtta i den utländska kreditens bruk. Lättheten att inom landet erhålla kredit inledde tvärtom våra köpmän i större spekulationer, än med denna kredit och ett förnuftigt bruk af den utländska kunde utföras. De funno sig sålunda i nödvändighet att antingen öfvergifva dessa spekulationer, eller af den utländska krediten göra ett vidsträcktare bruk, än rådligt var. Upmuntrade af ränte- och provisions-hungriga Ham-

1) I brist af medel kunde dock endast minsta delen af dessa anordningar utbetalas. Vid slutet af år 1764 voro sådana till ett belopp af 432,761 daler silfvermynt betalade. Huruvida om flertalet af de fabrikanter, hvilka utbekommit de sålunda senast och i strid mot proklamerade grundsatser beviljade lån eller förskott, gälde hvad manufakturkontoret i berättelsen den 6 Mars 1766 om de flesta med tidigare förskott ur samma fond hugnade ytrade, nämligen att de ej hade någon förmögenhet, hvarpå någon enskild kredit kunde byggas, och att de behöfde en alldeles omåttlig vinst för att kunna återgälda de erhållna förskotten, veta vi ej, men anse troligt, att förhållandet var sådant.

burgares och Holländares förekommande tjenstaktighet inläto många af dem, som valde det andra alternativet, sig till och med snart i ett äfventyrligt vexelvingleri. Detta vann olyckligtvis förtroende, till och med hos våra statsmän. Man bygde derpå den bekanta planen till hvad man kallade vexelkursens styrande, men hvad i sjelfva verket var sedelagios hindrande eller nedhållande jemte vexelkursens nedtryckande genom så kallade vexelkontor; och år 1761, då större låns uptagande för kronans räkning mötte svårigheter, updrogs åt enskild man till och med att genom vexelrytteri skaffa henne nödiga medel, till dess lånet efter fredens återställande kunde erhållas.

Ehuru af de styrande ogilladt, när det kom i strid med deras ändamål, drefs vexelvingleri sålunda efter öfverenskommelse med dem, ja till och med efter deras egen upmaning, när det för deras afsigter var brukbart, — en uphöjelse till heder, som är så betecknande för tiden, att den måste tagas i närmare betraktande.

Hvad planen till vexelkontorens operationssätt angår, är det visserligen först i det med Henrik König och dess associerade, den 29 November 1756, om ett sådant kontors bildande afslutna kontrakt, som den finnes beskrifven, och som det tydligt och bestämdt viser sig, att den var bygd på vexelrytteri. Enligt tredje punkten af detta kontrakt borde nämligen de vexlar, associerade tid efter annan afgåfvo, ombytas och roulera från den ena orten till den andra, så att omgångarna blefvo på tre, fyra eller fem månader, innan återvexlar derför ur riket togos; och i fjerde punkten ytrades den förmodan, att en roulance af 1,200,000 à 1,600,000 riksdaler skulle förslå för ändamålet, samt att de associerade på egen kredit skulle kunna åstadkomma en sådan summa. Deremot lemna de med Gustaf Kierman och dess associerade den 12 December 1747, den 13 Oktober 1756 och den 14 Juni 1758 om vexelkursens styrande slutna kontrakt ej någon uplysning om planen. Men oaktadt denna olikhet, hvartill anledningen var, att Kierman och dess associerade åtogo sig att på eget äfventyr, mot en för år bestämd ersättning och vissa särskilda för-

måner, styra vexelkursen, men König och dess associerade deremot skulle handla på kronans äfventyr, mot viss provision och andra, särskildt betingade, förmåner, kan det ej betviflas, att operationsplanen för alla vexelkontoren i hufvudsaken var densamma, att den nämligen för dem alla var bygd på vexelvingleri, ehuru de kiermanska kontoren hade frihet att efter behag nytja vexelridning eller enkel vexeldragning på blankokredit, medan det königska var förpligtadt att nytja vexelrytteri allena. Utom det sakens natur lärer, att intet vexelkontor rimligen kunde bygga sin operationsplan på annan grund, finnas nämligen bestämda intyg om samtliga dessa kontors vexelvingleri, dels i en af König och dess associerade den 7 November 1757 till regeringen ingifven skrift, hvartill vi skola återkomma, och der det säges, att vexelkontor, på vanligt sätt, och utan en stor publici fond utomlands, inrättadt, var likast det skadliga och så ofta öfverklagade vexelvingleri, dels i en år 1772 utgifven försvarsskrift för Jennings och Finlay, der det om samtliga vexelkontoren säges, att de ungefär sex gånger om året omsatt sitt roulerande kapital, ett uttryck, hvars förklaring man finner i den redan anförda tredje punkten af det med König och dess associerade den 29 November 1756 slutna kontrakt.

Varningar mot försöket att på sådant sätt styra kursen saknades icke. Under en öfverläggning den 9 November 1747 ytrade förenämnda Kierman sjelf, att det vore en palliatifkur, hvilken kunde göra gagn, så länge entreprenörerna hade medel och kredit till att tvinga kursen, men som måste göra sjukdomen värre, när medlen och krediten tagit slut, samt att, då rikets handel var i underbalans och kursen ej kunde styras annorlunda, än genom tillhandahållande af tillräckligt antal vexlar, hvilket ej var att vänta af sjelfva handeln, så länge riket köpte mera varor, än det sålde, trassanterna måste skaffa fylnaden genom utrikes kredit, hvilken medelst uplöpande räntor och omkostnader än mera ökade underbalansen. Och erfarenheten bekräftade fullkomligen förutsägelsens riktighet; dock icke de första åren.

Vexelkontoret fullgjorde nämligen några år sina förbindelser, utan att klaga, och utan synnerlig upoffring af allmänna medel. Men år 1755, då den i Lissabon inträffade, bekanta jordbäfningen gaf krediten i Amsterdam, Hamburg och London en svår stöt, nödgades vexelkontoret hos regeringen söka hjelp; och efter sjuåra krigets utbrott blefvo omständigheterna än svårare. Under det landet led af missväxt och krigslågan brann i Tyskland, afslöts väl, den 13 Oktober 1756, med Kierman och hans associerade om kursens styrande det ofvan nämnda kontraktet, hvilket skulle gälla till den 12 Juli 1760, eller, om det förut å någondera sidan upsades, till dess tre månader förflutit efter upsägningsdagen. Men då man för den stora spannemålsimport, missväxten gjorde nödvändig, behöfde mycket vexlar och för bankosedlar ville köpa sådana af vexelkontorets män, upsade dessa kontraktet redan den 30 i samma månad, då det blifvit slutet, med förklaring, att upsägelsen skulle anses gjord den 1 derpå följande November. Såsom anledning till upsägelsen anfördes, att associerade redan voro fördjupade i odräglig gäld och icke utan yttersta fara för sig och borgenärer kunde våga sin kredit längre, än de redan gjort; och de tillade, att enda medlet till deras räddning, och icke blott till deras, utan till hela rikets, var att «antingen genom bankens eller utrikes uplåning» (?) stoppa den gäld, hvari riket hos utländingen häftade, en tanke, som äfven vid upsägningens anmälande den 2 November samma år fann bifall i rådet, der riket sades ej olämpligen kunna liknas vid en köpman, som är på punkten att göra banqueroute, men kan igenom det, att ingen blir om dess tillstånd kunnig, uphjelpa sig igen. Sedan första förskräckelsen öfver vexelkontraktets upsägning var öfverstånden, kom man imedlertid på andra tankar. Kierman och dess associerade tillfrågades, om de ej ens under de tre månader efter upsägningen, kontraktet ännu gälde, tilltrodde sig att upfylla sina deri utstakade förbindelser; och då de förklarade sig ur stånd dertill, med tillägg, att deras skuld till utlandet redan utgjorde sex millioner riksdaler, samt att de jemte egen trassering måst tillgripa den utväg att med köpmän,

hvilka trasserade på andra orter, än de sjelfva, byta vexlar, afslöts med Henrik König och dess associerade den 29 November 1756 det också redan omförmälda kontraktet om kursens styrande genom ett för kronans räkning drifvet vexelrytteri. Men då kronan icke ens i början kunde upfylla sina löften, och de associerade äfven i andra hänseenden sågo sig bedragna i sina förutsättningar, anhöllo de i en den 7 November 1757 ingifven skrift om entledigande från updraget. Ur stånd att förr än 1761 af kronan erhålla betalning måste de imedlertid flera år fortsätta de vådliga vexeloperationer, hvari de i följd af kontraktet inlåtit sig. Och ehuru de i anförda skrift, jemte det de i öfverensstämmelse med hvad Kierman tjugu år förut ytrat, förklarat vexelkontor tillfälligtvis kunna göra nytta såsom palliatif, afstyrkt nya, ständiga vexelkontor, försökte regeringen ännu en gång, den 14 Juni 1758, sin lycka med ett nytt sådant, hvilket skulle fortfara tre år, der ej kronan eller kontoret förut upsade kontraktet. Detta försök blef dock det sista af detta slag. Den 12 Augusti 1760 anmälde associerade, att de råkat i en ganska äfventyrlig belägenhet och skulle önskat att blifva skilda från kontraktet, samt att ingenting annat, än omöjligheten att genast af kronan utbekomma deras fordran eller skaffa andra medel till sin vexelskulds afbördande, kunde förmå dem till det farliga updragets bibehållande; och den 11 April 1761 blef kontraktet, såsom för kronan och det allmänna utan nytta, af deputerade för vexelärendena upsagdt samt planen att genom vexelkontor styra kursen ändtligen, efter mer än trettonåriga försök, definitift öfvergifven. Fyra år senare, den 17 April 1765, ytrade sekreta utskottet, att det icke kunde föreställa sig, att någon, hvilken känt saken, kunnat tänka, att «den största penningestock utrikes, mindre rent vexelvingleri» kunde realisera en sedelstock, som inrikes ej kunde ombytas i mynt; ty, tillade utskottet, att det ej var kurs, utan agio, var lätt att finna.

Men styrelsen hade knapt återkallat sanktionen af kursens styrande genom vexelvingleri, förr än ett nytt vexelrytteris organiserande för kronans räkning ansågs för den

enda utvägen till hennes förhjelpande ur den genom kriget iråkade förlägenheten.

Sekreta utskottet hade den 14 Februari 1761 gifvit riksens ständer tillkänna, att ingen annan utväg vore öfrig till bestridande af rikets oundgängliga och trängande utgifter, än ett utländskt lån. Denna tanke utvecklades vidare i ett nytt utlåtande den 2 Mars samma år, der det belopp, som behöfde uplånas, upgafs till tolf millioner riksdaler. Ständerna godkände förslaget om lånets uptagande. Men verkställigheten mötte svårigheter. Ryttmästaren John Jennings anmälde i sekreta utskottet, att han efter trägen brefvexling på utrikes orter hade all anledning att tro, det något betydande penningelån för riket under fortfarande krig svårligen kunde erhållas. Han hoppades likväl sex à nio månader efter den väntade allmänna fredens afslutande kunna tillvägabringa en större uplåning, och utfäste sig, på gjord framställning, att cirkulera så stor del af lånesumman, som var möjlig, intill dess lånet kunde erhållas.

Detta anbud anmälde sekreta utskottet hos konungen den 16 September med föreskrift, att det ovägerligen skulle antagas och befallning om kontrakts afslutande och andra nödiga åtgärder meddelas statskontoret, hvilket också följande dag erhöll sådan befallning och den 15 Oktober, med åberopande derjemte af sekreta utskottets statsdeputations protokollsutdrag af den 21 och konungens allmänna kungörelse af den 16 September, afslöt kontraktet. Det derigenom öfverenskomna vexelrytteri drefs sedermera 2—3 $^1/_3$ år på det sätt, att Jennings gaf vexlar på vissa handelshus i Hamburg och Amsterdam, mellan hvilka summorna cirkulerade af och an, och att dessa till säkerhet för sina accepter fingo statskontorets af banken accepterade förskrifningar. Det belopp, som på detta sätt cirkulerade, steg till 259,000 riksdaler holländskt kurant och 78,000 riksdaler hamburger banko. Kostnaderna för kronan lära ej öfverstigit 11 % om året. Efter fredens afslutande uptogs till dessa vexlars inlösen ett utrikes lån, hvilket tre år senare betalades [1]).

1) Mera än tretio år senare tillgrep britiska regeringen, för att hjelpa

Der en regering kan våga att på sådant sätt för sina ändamål låta drifva vexelrytteri, måste detta bland ett större antal aktade köpmän vara i bruk och äga förtroende. Så förhöll det sig ifrågavarande tid också verkligen i Sverige. Den 18 November 1747 anfördes i rådet det inritade missbruket med vexelrytteri såsom skäl, hvarför vexelkursens nedsättande borde anförtros åt konungen. Ojäfviga intyg finnas ock, som ej lemna rum för något tvifvel om brukets fortfarande och yterligare utbredning till senare hälften af året 1763. — Till och med de 1762 fattade beslut om bankens tillstängande för fastigheters och många andra af enskilda innehafvande säkerheters belåning samt om betalning af de lån, enskilda förut ur banken erhållit, och fredens återställande i Europa 1762—1763 förmådde ej, åtminstone ej till fullo, öpna de af 1756 års anstalter med bankolån samt den derigenom och genom kriget samt åtskilliga tillfälligheter orsakade stegring i varu- och fastighets-prisen exalterade vexelryttarnes ögon för den fara, hvari de sväfvade, eller funno dem så djupt invecklade i de farliga vexeloperationerna, att det var dem omöjligt att derur i tid lösgöra sig. — Och dylika intyg sätta äfven utom tvifvel, att det i synnerhet var Amsterdams och Hamburgs vexelryttare, hvilka mot god provision och ränta gått de svenska tillhanda, eller, såsom commercecollegium i September 1763 ytrade sig, både medelst korrespondens och emissarier inledt våra handlande i en omåttlig och tärande vexelrörelse. Den 17 Augusti samma år upgåfvo sju deputerade för Stockholms grosshandelssocietet inför nämnda collegium den nära gemenskap, som de nästförflutna åren i vexel- och handelsrörelsen företett sig mellan svenska handelskontoren samt dem i Amsterdam och Hamburg,

sig ur en ögonblicklig förlägenhet, ett vida mindre ursäktligt medel än vexelrytteri. Den använde dertill källarevexlar. — Se J. G. Büsch, *Zusätze zu seiner theoretisch-praktischen Darstellung der Handlung*, 8:o, 1:er Band, Hamburg 1797, ss. 143—144, jemförd med samma författares *Geschichtliche Beurtheilung der grossen Handelsverwirrung im Jahre 1799, nebst Anmerkungen mit besonderer Bezugnahme auf die Krisis von 1857, von H. S. Hertz*. 8:o. Hamburg 1858, s. 67.

såsom skäl till allvarlig fruktan för de i Amsterdam utbrutna och i Hamburg befarade bankruternas inflytande på svenska handelshusens ställning. I en till konungen af deputerade för samma societet ställd, den 22 i samma månad ingifven, ansökan omtalades vexlar, som härifrån blifvit utskickade för att betala andra förut härifrån utsända — således formligt vexelrytteri — såsom anledning till fruktan och oro; och i ett följande dag afgifvet utlåtande omförmälde commercecollegium den ogemena (ovanliga) multiplikation och byte med vexlar, som begripligen måst hafva existerat under den dittills nytjade vidsträcktare cirkulationen. Tydligare, än i dessa ord och i det förut anförda uttrycket: omåttlig och tärande vexelrörelse, kunde ett ämbetsverk, som ville nytja de skonsammaste ordalag, ej beskrifva ett till yterlighet drifvet vexelrytteri.

I ett sådant befann sig en mängd svenska köpmän sålunda inveckiad, när underrättelsen om Bröderna de Neufville's obestånd i Augusti 1763 kom till Stockholm. Den orsakade här ej stort mindre förskräckelse, än i Hamburg; och de mest förtviflade utvägar till de i vexelrytteriet invecklade handelshusens räddning sattes i fråga.

Den 15 Augusti nämnda år omtalades i commercecollegium af äldsta commercerådet, att särskilda tidningar inlupit om en i Amsterdam inträffad ansenlig bankrut, som börjat hos handelsmannen Neufville, samt befarades komma att sträcka sig till flera handelshus, så der, som i Hamburg och på andra orter. Han tillade, att denna händelse väckt mycken upmärksamhet bland de handlande här, så väl som annorstädes, att bland härvarande handlande märkts villrådighet, huruvida de borde fullfölja sina utskeppningar, samt att order blifvit skickade till Sundet, att från Stockholm dit ankomna, till utländska hamnar vid vesterhafvet destinerade, skepp skulle tills vidare stadna der de voro; och han uppmanade collegium till uppmärksamhet på dessa förhållanden och den skadliga följd, en dylik stagnation just under då varande årstid kunde medföra.

Under den häraf föranledda diskussion förmälde de flesta öfriga ledamöterna sig äga föga eller ingen underrättelse om

den amsterdamska bankruten. De ytrade också tvifvel, huruvida det tillkom collegium att i afseende derpå tillstyrka någon författning, hvarom inga handlande gjort framställning; och det föreföll dem betänkligt att, på första rykte och innan närmare underrättelse erhölls om förhållandet, taga något initiatif, i synnerhet till den vanliga och i lag grundade exsekutionens uppehåll. Det är lätt att se, att framställningen skett i ändamål att känna sig före, hvad benägenhet att tillstyrka suspension af vissa föreskrifter i vexelstadgan kunde finnas hos commercecollegium. Då denna var mindre, än man önskat, föreslog proponenten sjelf, att collegium skulle inskränka sig till berättelsens anmälan hos konungen.

Denna anmälan fanns imedlertid öfverflödig. Samma dag, den omtalade diskussionen föreföll i commercecollegium, voro amsterdamska bankruterna med deras följder äfven föremål för diskussion i rådet. Der uplästes då ej mindre ett till konungen ankommet, af honom meddeladt, anonymt bref om olyckan, än två till tjenstförrättande utrikes ministern ankomna bref derom, det ena, dateradt den 2 Augusti, från envoyéen, baron Creutz i Haag, det andra, dateradt den 5 i samma månad, från den i Hamburg residerande ministern Zöge von Manteuffel. Och med anledning af dessa underrättelser samt af konungens särskilda upmaning till rådet att vara betänkt på sätt och utvägar, hvarigenom både det allmänna och det enskilda bästa kunde hjelpas och understödjas, beslöts att gifva commercecollegium del af brefven med befallning att till följande dag upkalla Stockholms handlande och med dem öfverlägga om de medel och utvägar, de vid ett så bedröfligt tillfälle trodde vara lämpligast och säkrast att vidtaga till deras hjelp och räddning. Collegium förständigades derjemte att, efter inhemtande af de handlandes mening, genast inkomma med eget utlåtande. Befallningen skickades till collegii president.

Följande dagen, den 16, underrättade denna commercecollegium om de dagen förut rådet meddelade berättelser och om den collegium gifna föreskrift att med ytrande inkomma. Han omtalade ock, att allmän suspension af vexelförordningen, järnbref och dylikt kommit att nämnas,

men att han fann sådana åtgärder betänkliga. Efter någon diskussion upkallades handelssocietetens deputerade, af hvilka sju kommo tillstädes men förklarade, att de icke förr, än tyska posten ankommit, och medan de voro i fullkomlig okunnighet om hvad af deras vexlar ännu ej var inlöst och hvad med protest kunde återkomma, kunde ytra sig öfver den till dem framställda fråga. De anhöllo blott, att konungen täcktes tillåta, det affärdande af dagens post till Tyskland finge upskjutas två eller tre timmar öfver den vanliga tiden, på det de måtte få rådrum att förut sammanträda, jemföra de nu väntade brefven, samt i anledning af deras innehåll samrådas och foga nödiga anstalter. Följande dag ville de ytra sina tankar i det angelägna och hvar och en nära rörande ämnet.

Deras anhållan anmäldes af presidenten i rådet och bifölls; och, sedan öfverpostdirektören tillkännagifvit, att posten från Tyskland nyss ankommit, fick presidenten befallning att följande dag så tidigt som möjligt inkomma med collegii infordrade utlåtande.

Vid det derefter hållna sammanträde af Stockholms handlande stadnade dessa samfäldt i den tanka, att, för affärernas skyndsamma bringande i ordning mellan vexelgifvare och vexelinnehafvare, alla vexelmål, som ej under hand stodo att afgöras, kunde vid en särskild liqvidationskammare eller något slags kompromiss af förfarna män summario processu afgöras, men att, emedan till detta förslags utarbetande fordrades någon tid, som ej kunde förlikas med promtituden af de till äfventyrs hvar postdag förefallande protester och betalningar, hvarvid, i händelse dermed efter vexelstadgan skulle förfaras, man af vexlarnas cirkulation kunde befara, att en man komme att två eller tre gångor betala sina utgifna vexlar, önskligt vore, att commercecollegium utverkade konungens order till öfverståthållareämbetet och magistraten att på fjorton dagars tid icke uptaga eller vidröra sådana mål. Under denna tid ville de handlande använda all flit att sinsimellan afgöra hvad så afgöras kunde, samt utarbeta och vid samma tids förlopp till collegium aflemna förslaget till kompromissen, hvarefter de

öfverblifna tvistiga målen kunde på omförmälda sätt blifva afhulpna.

Den 17 Augusti anmälde de deputerade denna önskan hos commercecollegium, som genast tog förslaget i öfvervägande, och hvars president också samma dag muntligen i rådet anmälde, att collegium med största bekymmer och villrådighet hört förslaget, men, ehuru det funnit ganska betänkligt att gifva anledning till hinder i lagarnas kraft och verkan, ej kunnat undgå att anmäla detsamma, heldst collegium ej fann något annat botemedel, som på ett mindre *éclatant* sätt kunde vidtagas. Här fanns nämligen ej tillgång att *soutenera* börsen med penningeremisser och förskott, som i Hamburg och Berlin redan skulle vara skedt; och collegium hade sig bekant, att utskeppningar nu i den angelägnaste och tjenligaste tiden, i anseende till den allmänna villervallan och osäkerheten, blifvit arresterade och seqvestrerade.

Justitiecancelleren, hvilken, då presidenten fick företräde, blifvit efterskickad, hördes. Han ansåg frågan af största vigt och sådan, att den kräfde yttersta omtanka. Han trodde, att flera af de handlande kunde sjelfva rätta sig upp af faran, och att ett protektorial för dem vore föga nyttigt, utan fast mera, i anseende till deras kredit såväl som till handeln, skadligt, då de blefvo lika ansedda med dem, hvilka ej kunde svara för sig, och att, om några af de senare voro så af sig komna, att de under en beviljad protektorialtid nödgades sätta sina personer i säkerhet, något som ej var osannolikt, obehagliga omdömmen kunde falla på den ifrågasatta protektionen och utländingarne få tillfälle att deremot vidtaga steg, hvilka för den återstående gnistan af allmän kredit blefvo allt för eftertänkliga.

Rådet, som var allt för fåtaligt att öfverlägga om förslaget, antydde presidenten, att collegium borde inkomma med skriftligt utlåtande och höra de handlande, huruvida de ville och kunde, på sätt Hamburgs handlande berättades hafva gjort, genom sammansättningar och subskriptioner vara för hvarandra ansvariga.

Den 22 Augusti anmäldes i rådet, att åtskilliga handlande, hvilka nu i förmaket voro tillstädes, ingifvit en af

Stockholms handelssocietets vanliga deputerade författad böneskrift, som nu uplästes.

I denna skrift, hvilken nio af de tolf deputerade underteknat, sades, att, enligt inlupna underrättelser, näppeligen öfver fyra handelshus i Hamburg kunde äga bestånd, att hälften af Amsterdams börs var öfver ända, att från England de obehagligaste underrättelser väntades, och att det onda från Europa troligen komme att sprida sig till andra verldsdelar. Vidare omtalades, huru med sista posten vexlar i stor mängd återkommit, som blifvit protesterade oaktadt accept och fastän en del blifvit dragen på rikets utskeppade, redbara effekter, samt att misskrediten växt till den höjd, att ingens vexlar, de måtte komma från hvilken ort som heldst, antogos.

Och yterligare berättades,

1. att alla här dragna vexlar återsändes, både för nonaccept och för bristande betalning;

2. att utländingarne behöllo de till samma vexlars godtgörande utsända remisser, och att dessa, emedan de voro endosserade, kunde komma i andra och tredje hand, samt remittenter således tvingas att äfven dem vid presentation härstädes inlösa, samt

3. att beslag blifvit gjorda och vidare torde göras på svenska skepp och effekter,

och tillades, att utländingar på detta sätt kunde tilltruga sig tredubbel betalning och med Sveriges snara utarmande göra sig till mästare af alla dess medel.

Af de olyckor, som deraf skulle följa, updrogs en hemsk tafla; och till förekommande af dessa förklarades nödvändigt, att vexelstadgan och öfriga dithörande författningar för ögonblicket och tills vidare blefvo till sin verkan hvilande. Derförutan vore allt förgäfves, och intet annat för dörren, än en allmän stopp i betalningen, om icke en allmän bankrut. Till förekommande deraf, att denna lagens hvila missbrukades, höllo de deputerade imedlertid före, att en liqvidationskammare för vexelaffärer borde uprättas, som bestod af personer, hvilka hade insigt i handelsgöromål och ägde att utreda hvars och ens skyldigheter samt tillika pröfva och

undersöka de säkerheter, hvilka kunde gifvas både för kapital och ränta, och genast till domaren förvisa dem, hvilka härutinnan på något sätt brusto. I fall denna inrättning föranledde kostnad, ville de handlande den bestå och efter skäligheten godtgöra. De skuldfordringsmål, som angingo inrikes rörelsen, borde, efter deputerades tanka, undantagas från nu föreslagna behandling. — Såsom yterligare stöd för sin begäran anförde deputerade, att lagarna mot gäldenärer i andra större handelsstäder, under nu upkomna förhållanden, ej blifvit exseqverade, — således fingo personer, som i Amsterdam gjort bankrut, vistas lösa och lediga på börsen, — och att utländingar, hvilka mot folkrätt seqvesterat svenska skepp och effekter, ej skäligen ägde att beklaga sig öfver en litet öfver tiden upskuten betalning, enär de just derigenom blefvo så mycket mera förvissade om deras förnöjelse och betalning.

På riksrådet, baron Rudenschölds förslag hänvistes petitionen till commercecollegium, med föreskrift att ytra sig:

1. huruvida den angifna faran kunde sägas röra alla handlande;

2. om de befarade följder verkligen kunde exsistera, i fall det begärda botemedlet ej beviljades;

3. huruvida rikets kredit vid en sådan utväg kunde bibehållas, och andra medundersåtare ej komme att i anseende till deras rörelse lida, samt

4. hvilka andra utvägar kunde vara att tillgå, i fall denna ej kunde beviljas.

Följande dag, den 23 Augusti, föredrogs i rådet commercecollegii skriftliga utlåtande af den 17; men frågan upsköts till den 24, då detta utlåtande på samma gång, som det, hvilket den 22 blifvit collegium affordradt och den 23 afgifvet, kom under pröfning.

I förstnämnda utlåtande förmäldes, att collegium, i afseende på det sökta rådrummet af fjorton dagar, väl funnit den betänklighet, att vexelstadgans föreskrifter om fordrande och betalande såmedelst under den tiden komme att till deras verkan hvila, men att collegium, vid eftersinnande af den tryckande påföljd, kreditens och vexelkommunikationens to-

tala afstadnande mellan svenska och utrikes kontoren, vid dåvarande brist på redbarheter, skulle i all rörelse här i landet åstadkomma, och deraf, att en i ringaste måtto förhastad åtgärd i anseende till någotdera af de ackrediterade svenska handelshusen kunde dertill gifva anledning, ansett frågan enkannerligen vara, huru befarad stagnation i afsättningen för bergslagen och fiskerierna med flera hufvudsakliga handels- och närings-grenar kunde afböjas och oundgängliga importvarors uteblifvande måtte förekommas.

Upprätthållande af alla de handlande, hvilka om verkställigheten af det ena och andra i dessa slags ämnen under de nästförflutna åren besörgt och jemväl då bestyrde, tycktes derifrån blifva så mycket mera oskiljaktigt, som, vid deras fall, ett kortare eller längre afstadnande i det ena eller andra slags rörelsen icke kunde undvikas under den tid, andra behöfde för att vidtaga och fortsätta hvad föregångarne nödgats lemna.

Deraf tycktes följa, att vid detta tillfälle tid och rådrum för handelskontor i allmänhet att utan rubbning i krediten göra reda för sig kunde i flera hänseenden sägas vara detsamma, som tids vinnande för riket till försök af de medel, hvilka kunde vara nog kraftiga att afböja de skadliga följder, som med handelsrörelsens undergång voro förknippade. Och när härtill lades de mått och steg, vissa hof berättades skola till kreditens vidmakthållande för deras undersåtare redan hafva påtänkt, samt att lika, om ej större, säkerhet för enskilda borgenärer i gemen vunnes genom gäldenärers konserverande vid näring och rörelse, än genom dessa senares försättande i nödvändighet att nytja lagens tillåtelse till upgifvande af sina tillgångar, förklarade sig collegium ej kunna annat, än anse det af de handlande begärda kortare anstånd vara, ej mindre för dem, än för allmänheten, af betydande angelägenhet. Konungens bepröfvande underställdes alltså, om de icke dermed, dock under hand och utan någon synlig rubbning i författningarna (?), kunde varda benådade.

Vidkommande frågan om sättet till de tvistemåls af-

hjelpande, som under redogörelsen ej kunnat i godo biläggas, ville collegium utlåta sig, när de handlandes tankar derom blifvit framstälda.

I det senare utlåtandet svarade collegium,

på den första af de enligt Rudenschölds förslag framstälda frågorna: att ej något tvifvelsmål syntes förete sig, att icke den i krediten och vexelhandeln skedda hastiga förändringen, med hvad deraf nu och framdeles kunde komma att härflyta, ofelbart måste, direkt eller indirekt, röra alla, som med det ena eller andra slags handeln sig befattade,

på den andra: att collegium redan i dess förra betänkande uttalat sin öfvertygelse, att stagnation i exporten och i importen med flera svårigheter blefve från den utrikes förvirringen oskiljaktiga, och att det begärda anståndet ej mindre för de handlande, än för allmänheten, vore af betydande angelägenhet; hvartill nu lades, att de handlande, i fall anståndet dem förvägrades, kunde nödgas att till utländingar flera gånger betala en och samma vexel eller remiss,

på den tredje: att, då de handlandes förslag ej åsyftade annat, än redogörande för hvad en hvar rätteligen kunde äga att fordra eller blifva skyldig, samt konservation af alla de handelskontor, som voro i stånd att visa reda och riktighet för sig, deraf syntes följa, att utrikes krediten dymedelst för framtiden snarare skulle befästas, än förminskas, såsom ej heller någon skadlig verkan deraf för medundersåtarne vore att frukta, emedan liqvidationen för alla inrikes rörelsen angående skuldfordringar, hvilka ej med vexelrörelsen ägde gemenskap, härifrån undantogs, och slutligen

på den fjerde: att denna sak aldrig kunde stadna mellan de enskilda, hvilka nu kunde komma i delo med hvarandra, utan måste komma att röra den allmänna välfärden dess närmare, ju mera öfverilande dervid blefve tillåtet, och att förorsaka större och häftigare stagnation i alla näringar och rörelser, i den mån bankruterna inom handelssocieteten blefve allmännare, faror, mot hvilka andra medel ej nu syntes vara att tillgå, än tidens vinnande och de påkomna oredigheters bringande i ett slags ordning, hvarunder närmare kunde utrönas, hvarthän hufvudomständigheterna

måtte sig hvälfva och den ena eller andra ytterligare författningen föranlåta, som ock afbidas, hvad i detta ämne utrikes kunde inträffa, ett afbidande, hvarpå collegium lade vigt derföre, att, i händelse någon sådan författning utrikes vidtoges, som friade vederbörande från betalning och exsekution, våra handlande, som hos dessa vederbörande ägde fordringar, kunde komma att på dubbelt sätt lida.

Enär de handlandes nu i fråga varande ansökning ej gick ut på någon ny författning, utan endast derpå, att den ogemena multiplikation och byte af vexlar, som begripligen måste exsisterat under den dittills nytjade, vidsträcktare cirkulationen, måtte förut utredas, och riktig liqvidation anställas mellan gifvare, öfverlåtare och innehafvare af vexlar, men att med allt, som ej utom domstol kunde fullkomligt utredas, skulle förfaras efter lag och vexelstadgar, fann collegium sig vid sådan händelse, som den närvarande, och hvilkens like förut aldrig exsisterat, så mycket mera böra tillstyrka bifall till ansökningen, som något annat medel nu icke var att föreslå till rikets räddande från ofvan beskrifna, med handelssocietetens fall ovedersägligen förknippade olycka.

Under den öfverläggning om dessa ansökningar och dessa utlåtanden, som nu i rådet föreföll, sade riksrådet, baron Scheffer det vara omöjligt att utan inbrott i den af ständerna antagna vexelstadgan styrka till järnbrefs utfärdande för de handlande; men han höll tillika före, att en medelväg borde sökas till de handelskontors upprätthållande, hvilka drifvit en redlig och för riket nyttig handel och biträdt kronan med penningeförsträckningar och lån, samt till större delen derigenom torde hafva råkat i de bekymmer och de svårigheter, som dem nu mött. Han föreslog derföre, att en i Frankrike, England och Holland ständigt subsisterande, så kallad *jurisdiction consulaire* ofördröjligen här måtte inrättas, hvilken skulle bestå af två lagfarna män och fem handlande samt uptaga och genast med slut afhjelpa alla med vexelsaker gemenskap ägande mål, vara auktoriserad att infordra och genomse de handlandes böcker samt efter

omständigheterna till hjelp och understöd af publico föreslå dem, hvilka idkat redlig och nyttig handelsrörelse, men inga andra. Hvad angick sättet till dylik hjelps meddelande, var hans tanke, att bankofullmäktiga genom bevekliga föreställningar borde förmås att lemna de handlande tre, högst sex månaders lån på deras innehafvande statsobligationer och reella effekter. Han begrep ganska väl, att sådant skulle medföra rubbning i de af banken redan vidtagna, helsosamma författningar till sedelstockens minskning; men han förmenade, att detta på en kort tid allena subsisterande afsteg skulle för riket hafva mindre farliga påföljder, än de yppersta handelshusens undergång.

Riksrådet, baron Rudenschöld fann i de handlandes supplik två petita, det ena, om anstånd tills vidare i vexelstadgan, det andra, om en liqvidationskammares uprättande för vexelsaker. Bägge hade af de handlande och commercecollegium blifvit ansedda oskiljaktiga, hvaraf syntes följa, att de handlande torde vara ganska litet betjenade med det senare, om det förra afslogs. Rudenschöld skilde dem imedlertid. Vexelstadgan måste hållas helig, och skapandet af en ny rätt, som hade domstols namn och rättigheter, undvikas. Men så vida frågan vore om en liqvidationskommissions inrättande, som de handlande begärt, och som endast tycktes hafva till föremål att skilja de redliga från vinglare, samt utreda, liqvidera och reskontrera de handlandes vexlar och fordringar sinsimellan, hade han icke något att deremot erinra. För öfrigt syntes honom faran ej så stor. Han hoppades, att de bästa handelshusen kunde hålla sig uppe. Bruksförlagen voro redan lemnade. I fall någon betydande brist på lifsmedel upkomme, blefve det regeringens sak att om anskaffande af sådana draga all möjlig försorg. På skakningen måste blifva slut; men kreditens förstörande genom inhibition i vexelstadgan skulle leda till svårare följder. Bankolån ville han tillstyrka, om de kunde gifvas utan sedelstockens ökande och kursens stegring.

Sedan äfven de öfriga riksråden ytrat sig, lemnades de handlandes ansökningar för dagen obesvarade, men beslöts att föreslå bankofullmäktiga, det banken måtte understödja

de handlande genom deras reella effekters och innehafvande, af banken accepterade, statskontors-obligationers belånande på fem till sex månader. Commercecollegii president, som tillika var bankofullmäktig, efterskickades, underrättades om förslaget och anmodades att framställa det för de öfriga fullmäktiga [1]).

De handlande, hvilka den 22 Augusti så vida modifierat sin petition, att de medgifvit vissa vexelmåls förvisande till domaren, erhöllo förmodligen en vink om nödvändigheten af yterligare modifikation; och sedan större delen af den tid, för hvilken de, med afseende på vexelskulder, begärt järnbref, förflutit utan att sådant blifvit beviljadt, funno de rådligt att i en ny ansökan om en liqvidationskammares inrättande med tystnad förbigå järnbrefsfrågan och ytra sig om organisationen af omförmälda liqvidationskammare.

Den 25 Augusti ingåfvo nämligen deputerade för Stockholms handelssocietet till commercecollegium en, af tio bland dem undertecknad, till konungen ställd, framställning om nödvändigheten deraf, att de i samma dagar återkomna vexlar och endossementer, äfvensom de vexlar, hvilka från utrikes nu fallerade kontor väntades obetalade tillbaka, måtte, i anseende till de besynnerliga, vid större delen deribland förekommande omständigheter, genom vissa dertill förordnade personer granskas och liqvidation derom mellan vederbörande verkställas, innan betalning för desamma hos domaren söktes, för hvilket ändamål yterligare anhölls, att konungen ville förordna en sådan utredning och befalla nödiga ledamöters utseende dertill. Antalet af dessa ledamöter ansågs böra bestämmas till sju, af hvilka trenne [2]) kunde blifva lagfarna och de öfriga handlande.

Commercecollegium ingick genast i öfverläggning om denna framställnings innehåll, och ytrade i sitt samma dag till konungen afgifna utlåtande, att det, om köpmännens mening var att afsäga sig (återkalla) den förra ansökningen om in-

1) Bankofullmäktiga förklarade sig ej kunna lemna sådana lån.

2) Så står det i den ingifna skriften. Rådet läste tvänne, hvilket måhända var meningen.

hibition i vexelstadgan, eller dess hvilande till sin verkan, icke hade något att deremot påminna, och att collegium för motsatt händelse åberopade hvad det förut ytrat.

Likasom fallet varit den 17 och 23 Augusti, fanns det för öfrigt i commercecollegium också nu en minoritet, hvilken icke ansåg sig kunna tillstyrka bifall till de handlandes, af förskräckelsen öfver den inträffade krisen föranledda, förslag; och denna minoritet anmärkte nu, bland annat, att de handlande denna gång på en annan väg sökte vinna samma upskof, som de förut begärt, emedan, så snart den begärda utredningen blifvit förordnad, tiden till vexlars betalning komme att bero på dess godtfinnande.

Så dömde imedlertid ej rådet, hvilket samma dag, sedan både deputerades framställning och commercecollegii utlåtande dit inkommit, resolverade, att, som konungen å ena sidan ej kunde medgifva, att den säkerhet, som i detta tillfälle in- och utrikes man efter lag och vexelstadgan var berättigad till, måtte rubbas eller i minsta måtto försvagas, och derföre å den andra måste vara betänkt derpå, huru en hastig och öfverilande medfart ej måtte göra den verkan, att de, som hade ostridiga fordringar, dessa måtte höra in- eller utländsk man till, måtte förlora det som eljest med lag kunnat till deras förnöjande erhållas, och hvarpå konungen nu hade ett så mycket mer nådigt afseende, som både allmänna och enskilda krediten och rörelsen derigenom stärktes, så fann konungen så mycket mindre betänkande vid att, på sätt som nedanföre förmäldes, bifalla den af de handlande begärda utredningen, som de förklarat för sig vara oundgängligt att sinsimellan få utrönt, huru deras tillstånd var, om och huru de torde, i den oreda, som sig nu viste, kunna hjelpa och rädda hvarannan, samt huru det måtte förebyggas, att återkomna vexlar ej måtte varda guldna med dubbel och trefaldig betalning. Hvarföre commercecollegium anbefaldes att utse och förordna sju utredningsmän, bestående af tvänne lagfarna och fem handlande, hvilka senare af dem sjelfva kunde föreslås, och hvilkas göromål blefve att, efter aflagd och till ämnet af collegium upsatt ed, om vederbörande det åstundade, i möjligaste måtto låta i ofvanberörda delar en

behörig utredning ske, allt i det ändamål tillika (?), huru den allmänna krediten och rörelsen måtte bibehållas samt borgenärerna befordras och komma till sin betalning, så långt möjligt var, och efter hvad laga stadgar och borgarerätt tillstadde. Men hvad vid denna utredning kunde blifva tvistigt och ofullkomligt samt borde komma till sitt behöriga forum, dermed hade utredningsmännen sig ej att befatta. Hvilket allt genom bref commercecollegium förständigades.

Sedan detta collegium följande dag fogat anstalt, att de handlande kommo i tillfälle att bland sig föreslå fem utredningsmän, och dessa den 29 Augusti blifvit föreslagna, utsåg collegium, som godkände de handlandes förslag, dagen derpå eller den 30 Augusti, bland sina egna ledamöter tvänne att inträda i liqvidationskammaren eller den då så kallade utredningen. Denna trädde derpå i verksamhet; och dit förvistes i början också vexelfordringar, vid hvilka någon liqvidation ej rimligen kunde komma i fråga. Sedan konungen, i anledning af anförda besvär, den 31 Augusti och den 6 September 1763 ogillat ett dylikt ofog, torde det likväl hafva uphört.

Den mer än halfva framgång, de handlande sålunda i sitt första försök vunnit, föranledde nya, hvilka dock icke lyckades.

Redan den 7 September föredrogs i rådet en af några handlande i Stockholm ingifven supplik om den förklaring, att tillbytta eller i cirkulation gifna vexlar, med hvilka blott utrikes man hade att skaffa, skulle vara från utsökning befriade, till dess kuranta räkningar in- och utrikes man imellan blifvit upgjorda, och bägge delarnas tillstånd utrönt. — I commercecollegium, dit saken remitterades, ansåg pluraliteten hvad sålunda blifvit begärdt redan den 25 Augusti vara beviljadt. Men i rådet anmärktes den 13 September, att collegii pluralitet häri begått ett misstag, emedan konungens mening varit, att utländsk och inländsk, trassant och remittent, skulle njuta lika rätt, och der resolverades samma dag, att konungen med denna de handlandes ansökan ej kunde sig befatta.

Sedan förflöt någon tid utan nya försök till utverkande

af undantag från vexelstadgans föreskrifter. — Men den 31 Oktober 1763 anmäldes af flera bland Stockholms förnämsta handlande hos konungen, att en och annan innehafvare af återkomna vexlar för desamma yrkat betalning efter den kurs, som, efter hvad de förmenade sig med mäklareattest kunna styrka, den tid betalningen söktes varit gällande, ett påstående, hvilket, ehuru grundadt på vexelstadgan, af samma handlande skildrades såsom obilligt. Det anmärktes, i detta hänseende, dels att utländingar, i spekulation på vexeltillgångens minskande och vexelprisets stigande, obehörigen dröjde med de obetalade vexlarnas återsändande och betalningens utkräfvande, dels att det icke då, såsom ännu i medlet af Augusti, i Stockholm fanns någon viss och stadgad vexelkurs. Om än efter slutet af Augusti månad vexlar till 1,200, 1,600 eller 2,000 eller, när högst gått, till 12 à 16,000 riksdaler någon postdag der blifvit sålda, var sådant dock, enligt petitionärernas förmenande, vida skildt från en ordentlig rörelse, och kunde det pris, som för dylika vexlar i sådant trångmål och i slik vexelbrist blifvit betaladt, aldrig anses för vexelkurs. — Skulle det pris, som någon under sådana förhållanden vid något tillfälle för sig enskildt betingat på någon vexel af 12, 16 eller 20 hundrade, eller lika få tusen, riksdaler, anses såsom en viss och stadgad samt allmän vexelkurs och blifva en måttstock för värdet af millioner, som utländska sjelfva eller genom inländska ännu fordrade; måste följderna deraf, efter petitionärernas förmenande, på flera sätt blifva äfventyrliga. Svenska undersåtare skulle derigenom förlora den del af sin egendom, som ej på annat sätt blifvit ett rof för de utländskas begär, och de senare få den i sina händer.

Petitionärerna anhöllo, på grund af denna framställning, att konungen måtte vidtaga de mått och utvägar, som kunde vara kraftigast och som hans högst uplysta insigt och försigtighet bäst gåfvo vid handen. Om petitionärerna dristade sig något föreslå, vore det ett förordnande, att den vexelkurs, som i Stockholm varit allmänt gångbar vid medlet af Augusti månad samma år, måtte blifva en orygglig måttstock för värdet af allt, hvarpå vexlar varit före den tiden gifna

och som ännu skulle betalas (?) — Ehvad konungen ville besluta, var imedlertid, tillades det, skyndsamhet af nöden.

Och denna framställning följdes den 3 November af en annan, af andra köpmän ingifven. Deri berättades, att petitionärerna förlidna vår införskrifvit varor och lemnat anvisning att till dessa varors betalning draga vexlar på petitionärernas korrespondenter i Amsterdam eller Hamburg, samt till dessa korrespondenter remitterat penningar (vexlar), efter en den tiden här gängse vexelkurs till något mera eller mindre än 72 mark för riksdalern (nämligen Hamburger banko-riksdalern), och sedermera här sålt de införskrifna varorna; men att genom de utrikes inträffade bankruterna händt,

1. att de vexlar, som från införskrifningsorterna blifvit för varorna efter anvisning dragna på petitionärernas korrespondenter i Amsterdam eller Hamburg, icke blifvit af dessa betalade, utan efter hand till petionärerna insända att betalas efter en till 100 mark updrifven vexelkurs, jemte intresse och omkostnader;

2. att alla de remisser (vexlar), petitionärerna tillskickat sina korrespondenter i Amsterdam eller Hamburg, såsom betalning för de på dem från införskrifningsorterna dragna vexlar, blifvit af dessa korrespondenter qvarhållna samt mot drygt diskonto af 8, 10 till 12 % försålda till andra, hvilka nu till annan man här i riket insändt desamma med anmodan att af petitionärerna fordra betalning efter en snart till en tredjedel förhöjd kurs, jemte godtgörelse för dryga omkostnader, samt

3. att de utländska män, hvilka levererat de införskrifna varorna, fordrade sin betalning i den utrikes myntsort, hvari densamma blifvit utlofvad, och hvilken således i daler kopparmynt efter en till tredjedelen förhöjd kurs måste utgifvas.

Och efter denna berättelse hemstäldes till konungen, huruvida hans nåd och rättvisa kunde tillåta utsättande af en viss och stadgad kurs, hvarefter utländska män fingo af svenska undersåtare mottaga betalning för dessas trattor och remisser, hvilka dessa efter lag och billighet ej kunde vara skyldiga att mera än en gång betala.

I commercecollegium, dit bägge dessa ansökningar först öfversändes, kom saken under öfverläggning den 4 November, då flera ledamöter begärde upskof med utlåtandets afgifvande. Den 8 i samma månad förekom frågan å nyo, och då afstyrkte pluraliteten afseende på dessa ansökningar. Men sedan en ledamot, som den dagen varit frånvarande, följande dag, den 9, kommit tillstädes, begärt del af handlingarna samt ytrat sig, blef beslutet:

att collegium väl icke kunde tillstyrka stadgande om återkomna vexlars betalande efter den kurs, som vid medlet af Augusti månad varit gällande, eller efter någon annan för dem alla gemensam kurs, men deremot föreslog, det sådana vexlar borde inlösas med hvad för desamma verkligen blifvit i kopparmynt betaladt, jemte ränta och omkostnader enligt vexelstadgan.

Såsom skäl för det utlåtande, som den 8 November beslöts men den 9 ogillades, anfördes, bland annat, att det syntes osannolikt, att utländingar, af det skäl som i den förstnämnda framställningen upgafs, dröjde med obetalade vexlars återsändande, emedan de försumliga äfventyrade, dels att förlora sin vexelrätt, dels att finna gäldenärerna oförmögna att betala, och emedan det var utländsk man likgiltigt, efter hvilken kurs vexlarna här betalades, att man ej kände någon författning, som bestämde ett visst antal vexelslut såsom vilkor för att vexelkurs kunde anses fastställd, att efter afdrag af de vexlar, hvilka redan blifvit inlösta eller förlorat sin vexelrätt eller funnos i sådana innehafvares händer, som voro benägna att ingå på betalning efter billig kurs, de återstående ej kunde vara så många, som de handlande antogo, men att, äfven om de vore det, afseende på ansökningarna vore betänkligt,

1. emedan 1748 års vexelstadga var tydlig deri, att trassant borde utbetala den hufvudstol, hvarå återgånget vexelbref var ställdt, och

2. emedan det, i fall återkomna vexlar finge betalas efter Augusti månads kurs, för svenska handlande, som hade att inlösa sådana vexlar, blefve ren uträkning att stegra kursen så mycket de kunde. Ty de kunde då till samma remitten-

ter betala egna återgångna vexlar efter 72 à 73 marks kurs, men sälja nya efter en kurs af 110 mark, och sålunda snart nog återvinna sina återgångna vexlars värde, isynnerhet af svenska män, hvilka voro nödsakade att i stället för återkomna vexlar utskicka nya.

Den 28 och 29 November föredrogs utlåtandet i rådet. Sistnämnda dag förklarade tre riksråd, att de ej vågade tillstyrka bifall, hvarken till de handlandes eller till commercecollegii förslag. Baron Rudenschöld ansåg frågan tillhöra domstol, och i denna mening instämde tvänne andra. Fyra begärde betänketid.

Den 13 Mars 1764 förekom saken å nyo. Baron Scheffer ytrade då, att man i commercecollegium förbisett, det bankosedlar, efter våra lagar och författningar, voro ett verkligt mynt, alldeles jemngodt med plåtmyntet, och att förevarande fråga, om man erinrade sig detta, vore lätt att besvara. En i Stockholm på 1,000 riksdaler (nämligen Hamburger banko) gifven vexels hufvudstol vore nämligen den summa i svenskt mynt, vexeltagaren derföre betalat. — Denna från en sådan man oväntade lagvrängning förfelade dock all verkan. Commercecollegii utlåtande lades till handlingarna.

De här i sammandrag och äfven för öfrigt med åtskilliga afvikelser i ordalagen [1]) meddelade förhandlingar om undantag från den femton år förut utfärdade vexelstadgans föreskrifter måla bätre, än all annan beskrifning, än alla ziffror, våldsamheten af den äfven i Sverige år 1763 inträffade handelskris. Och det är derföre, vi trott oss böra med den utförlighet, vi deråt egnat, uptaga dem. — Köpmän, hvilka både utom och inom landet förvärfvat och länge njutit stort anseende, sätta ej sådana utvägar i fråga, tala ej om sina utländska korrespondenter i denna ton, förr än de af förskräckelse blifvit bragta utom sig. Ej heller ytrar sig ett ämbetsverk på det sätt, som commercecollegium den 17 och 23 Augusti, den 10 September och den 9 November 1763

1) Vissa ords och satsers utmärkande med särskild stil tillhör också bidragens författare.

gjorde, eller utfärdar en regering ett sådant beslut, som rådet den 25 Augusti samma år utfärdade, förr än de uteslutande beherrskas af förskräckelse.

För dem, hvilka ej nöja sig med denna målning, utan derjemte fordra ziffror, kan imedlertid tilläggas, att, efter Nordencrantz's upgift i den år 1764 i Hamburg tryckta, 1765 i Sverige förbudna skriften, Svea rikes financeverk 1720—1762 [1]), de efter neufvilleska bankruten inom två månader till Sverige med protest återkomna vexlar stigit till ett belopp af 6 millioner riksdaler, och en från Hamburg hitskickad fullmäktig, Cron, hvilken lärer aflidit i Norrköping, ensam haft updrag att härstädes för protesterade vexlar inkassera denna summa, att, enligt samma författares berättelse i den år 1771 tryckta, fjerde delen af Tankar om Tyst- och Hemlighetseder m. m. [2]), svenska i Hamburg allena protesterade vexlar vid bankruten i Augusti 1763 räknades till lika belopp, endast vid få veckors trassering, och att det i den 1769 tryckta, tredje delen af samma författares Bekymmerlösa Stunders Menlösa och Oväldiga Tankar [3]) såsom något allmänt bekant omtalas, at vid ifrågavarande katastrof till Stockholm allena protesterade vexlar å 6,800,000 till 7,200,000 riksdaler återkommit.

Vid en sådan skakning voro bankruter naturligtvis oundvikliga. Dock räddades flera hårdt ansatta, stora handelshus derifrån genom ackord. I fall sådana hus endast trodde sig behöfva tid för att komma i stånd att upfylla sina förbindelser, begärde de nämligen anstånd samt föreslogo vissa efter deras omständigheter lämpade betalningsterminer [4]); och öfverenskommelser om sådana blefvo verkligen afslutna, samt hus derigenom antingen fullkomligt eller åtminstone för den närmaste tiden räddade från undergång i följd af denna

1) s. 653. 2) s. 14. 3) s. 96.

4) Två förslag till öfverenskommelser härom äro tryckta af Nordencrantz, det ena, af den 22 Oktober 1763, i Svea rikes financeverk 1720—1762, s. 635, och i Bekymmerlösa Stunders Menlösa och Oväldiga Tankar, 3. ss. 97—98; det andra af den 22 November samma år, i Tankar om Tyst- och Hemlighets-eder, 4. Bil. L. ss. 32—34.

kris. Men ehuru producenter, hvilka hos de bankruterade handelshusen icke kunde erhålla något förlag eller någon afsättning, hos de genom ackord räddade kunde påräkna det ena och den andra, var sådant dock endast i inskränkt skala möjligt; och svenska produktionen var i följd af denna kris längre tid förlamad.

I senare tider har man imedlertid, vid omtalande af landets lidanden åren 1763—1769, sällan nämnt 1763 års handelskris, än mindre erkänt hela vidden af den skuld, de genom densamma i dagen komna kreditmissbruk hade till dessa lidanden. Sedan, efter det de nya Mössorna 1765—1766 skoningslöst lagt Hattarnas misshushållning med statens och bankens medel i dagen, Gustaf III 1772, med slugt begagnande af missnöjet öfver samma Mössors beteende, lyckats störta den författning, han redan 1768—1769, med hjelp af missnöjet öfver våldsamheten i deras reaktion vid 1765—1766 årens riksdag, sökt störta, har det blifvit vanligt att antingen i nämnda misshushållning med åtföljande korruption och lyx, eller i mössreaktionen af 1761—1762 och 1765—1766, eller ock i bägge sammantagna och i den hastighet, hvarmed den ena följdes af den andra, söka den enda och omedelbara orsaken till nämnda lidanden, och alls icke eller åtminstone endast i förbigående nämna handelskrisen af 1763.

Samtida vittnen tänkte och talade likväl annorlunda. I Johan Clasons tal inför Vetenskapsakademien den 2 Augusti 1769 säges det vara fåfängt och svårt att afgöra, hurudant svenska handelns tillstånd (under affärernas jemna gång) skulle blifvit i en sådan penningeställning, som den 1761—1762 skapade, emedan försöket knappt var börjadt, innan de många och stora bankruter i de förnämsta handelsstäder i norra delen af Europa timmade år 1763, begynnande i Amsterdam och utgörande, efter berättelse, ett antal mellan 40 och 50, som (?) voro kulldragna genom krigets följder, drogo omkull hvarandra och äfven i Sverige dels skakade, dels störtade åtskilliga och gjorde en förvirring i alla rörelser. Och i sina samma år afgifna berättelser om manufakturernas tillstånd underläto ej commercecollegium samt handels- och manufaktur-

deputationen att bland orsakerna till näringens då iråkade svåra ställning upgifva 1763 års handelskris och dess verkningar. I commercecollegii berättelse af den 26 Juni ytras, att den år 1763 i handeln skedda skakning af de på utrikes orter timmade bankruter ej kunde annat än försvaga krediten, som dock i all rörelse är så oundgängelig; och i handels- och manufaktur-deputationens berättelse af den 10 Oktober ytrades, efter det husvisitationsrättens uphäfvande 1762 och bankens tillslutande för lån på fabriksidkares rudimaterier blifvit omtalade: 'Deruppå följde den allmänna skakning', som både in- och utrikeshandeln öfvergick år 1763, då så många handelskontor i Amsterdam och Hamburg gingo öfverända, och hvarigenom krediten, som är sjelfva själen af all rörelse både för näringar och handel, fick en så svår stöt, att de verk, hvilkas ägare icke hade dess fastare förmögenhet, råkade i sådan förlägenhet om rudimaterier, att de måste minska deras tillverkningar, eller ock falla i de förre (färre?) personers händer, som här ägde något förråd inne. Ja sjelfva 1769—1770 årens sekreta utskott, hvilket ansåg allt slags näringsrörelse i riket 1762—1764 hafva ägt sin fulla trefnad, vågade dock, i sin den 24 Oktober 1769 aflemnade berättelse om de vid riksdagarna åren 1761 och 1765 upgifna finansplaner, icke förneka, att ifrågavarande handelskris, eller, såsom den af utskottet kallades, den svåra oreda, som upkom i vexelhandeln år 1763, i sig sjelf var förstörande. Det tillade blott, att denna oreda aflopp utan obotelig förändring i rikets så in- som utrikes handel [1]). Och det är visserligen icke för tidigt att nu i minnet återkalla hvad man 1769 ej ännu kunnat glömma, men partiintressen sedermera lyckats bringa i nära fullkomlig glömska.

Men då vi sålunda fordra, att ofta nämnda kris och de missbruk af utländsk kredit, som voro dess närmaste orsak,

---

1) Då convoycommissariatet år 1768 icke kunde erhålla vexlar à 15,500 riksdaler silfver, och grosshandelssocietetens deputerade af commercecollegium den 9 Augusti samma år tillfrågades om orsaken till vexelbristen, svarade Carl Tottie, att han trodde, det 1763 till en del hängde efter. Hufvudorsaken ansåg han dock kursens hastiga fall vara.

skola uptagas bland orsakerna till landets lidanden 1763—1769, är det en skyldighet att på samma gång erkänna, det följderna af dessa missbruk så väl som af det till 1762 bedrifna ofoget med bankolån och den till samma tid fortsatta misshushållning med statsmedlen i allmänhet genom oklokheten af de medel, de nya Mössorna till det ondas afhjelpande försökte, betydligt försvårades, ja så betydligt, att det i någon mån kan ursäktas, att landets omtalade lidanden blifvit tillskrifna 1761—1762 och 1765—1766 årens åtgärder allena. Spannemålsinförseln, hvilken åren 1758—1761 i medeltal icke utgjort en full million kubikfot [1]), steg, efter det den af Hattarna instälda bränvinsbränningen å nyo kommit i gång, åter, och utgjorde år 1764, 4,063,456 [2]), år 1765, 2,605,637, år 1766, 2,661,996, år 1767, 2,781,614, och år 1768, 3,718,669 [3]) kubikfot; och midt under det denna starka import betydligen ökade svårigheten för våra köpmän att afbörda sig sin gamla skuld till utlandet, anstäldes vid riksdagen 1765—1766, utan afseende på gifna décharger, med ledamöterna i de forna vexelkontoren en ruinerande räfst, samt togs i Oktober 1766 det beslut att återföra bankens sedlar till det värde, de ägt tretio år förut. Detta beslut förde till de sorgligaste resultat. Sedlarnas värde steg långt hastigare, än beräknadt var, och en mängd läntagare såg sig hotad med undergång. Affärsställningen försämrades åter. Handelshus, hvilka 1763 lyckats att genom ackord undgå bankrut, dukade nu under. Fabriker hade redan i följd af 1763 års handelskris gått öfveranda. Nu inträffade detta med än flera. Varors och fastigheters penningevärde föll yterligare; producenterna kunde ej sälja utan förlust och äfventyrade att ruineras genom de förlag, det var dem möjligt att erhålla. Och de, hvilka 1756—1762 till höga pris, i spekulation på bankolån, köpt fastigheter —

1) Canzler, *Mémoires pour servir à la connoissance des affaires politiques et économiques du royaume de Suède.* London 1776, 4:o, 2: s. 196.

2) Modéer, Försök till en allmän historia om Svea rikes handel. Stockholm 1770, 4:o, 2: s. 164.

3) Canzler, l. c. 2: Tab. XLII. B.

och de utgjorde ett stort antal — kommo i större trångmål, än skäligen kunde anses förtjenadt. En sådan ställning kunde ej väsendtligen förbätras genom den af ständerna anvista och i Juli 1768 tillgripna utväg, att öpna banken för belåning af förarbetadt guld och silfver. Mera verkade de vid 1769 — 1770 årens riksdag fattade besluten om inställande af de tvungna afbetalningarna på fastighetslånen i banken, samt om dennas öpnande för lån på vågförda metaller, och för lån på icke förut belånade fastigheter till ett visst sammanräknadt belopp o. s. v. Yterligare verkade tiden och det tysta öfvergifvande af 1766 års realisationsplan, som låg i ständernas 1772 fattade beslut att åt konungen öfverlemna att, efter bankofullmäktigas hörande, bringa ordning i rikets finans- och penninge-verk. Men ännu voro såren icke läkta, och otillräckligheten af 1772 och 1773 årens spannemålsinförsel samt den derigenom vållade förökning i de lidanden, 1771 och 1772 årens svåra missväxter ådrogo de fattiga folkklasserna, lära väl till någon del böra tillskrifvas den allmänna fattigdom, Hattarnas misshushållning och de nya Mössornas strypsystem åstadkommit, och särskildt obetydligheten af det kapital och den utländska kredit, våra köpmän efter 1763 hade i behåll eller hunnit återvinna. Sedan Liljencrantz år 1777 utfört den realisationsplan, hvartill han redan 1773 vunnit bifall, voro dessa köpmän likväl i stånd att af den lyckliga handelskonjunkturen under Förenta Staternas sjelfständighetskrig draga betydlig vinst, utan hvilken 1783 och 1785 årens missväxter skulle medfört än sorgligare följder, än de verkligen medförde.

Det år 1788 började och 1790 slutade kriget mot Ryssland försämrade ställningen å nyo. Landet fann sig belastadt, på en gång, med ett dåligt pappersmynt (riksgäldssedlarna) och en utrikes statsskuld, som förorsakade ett betydligt, årligt vexelbehof. Man uplefde snart det bedröfliga skådespelet af «hvarjehanda vexeloperationer, dels genom trassering och dels genom anstälda vexelbyten på börsen i Stockholm,» företagna af riksgäldskontorets fullmäktiga, i afsigt att styra kurs och agio [1]). Då svenska handeln under fran-

1) Hemliga utskottets protokoll den 22 Maj 1800 (Ridderskapets

ska revolutionskriget mycket oroades, sillfångsten 1797 och 1798 misslyckades och en svår missväxt sistnämnda år inträffade, stego kurs och agio till och med så, att nämnda fullmäktiga i början af 1799 kommo i förlägenhet om utvägar till nödiga betalningar på rikets utländska skuld och längre fram på samma år föllo på den tanka att för riksgäldskontorets räkning upköpa och utskeppa varor samt på dem draga vexlar, — en plan, hvaraf dock endast den del, som angick varuupköpet, kom till verkställighet [1]). Och när den förut omtalade handelskrisen hösten samma år inträffade i Hamburg, blef det på Stockholms börs till och med omöjligt att för något pris erhålla vexlar [2]). Men svenska köpmännen voro då ej allmännare indragna i hamburgska vexelrytteriet, och ehuru kort före och efter omförmälda hamburgska kris en och annan bankrut här inträffade, som troligen hade sin grund i farliga förbindelser med Hamburg, sträckte krisen sig dock icke hit.

Imedlertid dröjde det ej många år förr än nya ofog i kreditväsendet störtade Sverige i en ny handelskris. De åren 1800, 1802 och 1803 oktrojerade diskontverken begagnade tidigt i reglementena ej förebygda utvägar att utsträcka utlåningen längre, än rådligt var. Den ordning, man genom riksgäldssedlarnas 1800 beslutna, 1803 verkstälda realisation sökt bringa i penningeväsendet, blef ofullständig och af kort varaktighet. Riksgäldskontorets fullmäktiga läto, då tiden till realisationens verkställande närmade sig, tillverka en summa af 3,920,000 riksdaler i sådana sedlar på fem riksdalers valör och deröfver, att nytjas efter realisationens början, då all tillverkning af riksgäldssedlar borde uphöra, läto i enahanda afsigt äfven ansenligen förstärka förrådet af smärre riksgäldssedlar på två riksdaler och derunder, samt

---

och Adelns protokoll vid riksdagen i Norrköping 1800, s. 461).

1) Adlerbeth, Historiska Anteckningar, utgifna af Gust. Andersson, Örebro 1856—1857, 8:o, 3: ss. 56—57, jfr ss. 30, 39 och 41, samt Hemliga Utskottets i föregående not åberopade protokollsutdrag.

2) Adlerbeth, l. c. 3: s. 57.

utgåfvo, med anledning af ett kungligt bref den 8 Juli 1808, å nyo riksgäldssedlar till betydligt belopp, så att de obehörigen utelöpande vid slutet af år 1809 utgjorde 6,190,500, och vid slutet af 1810 5,673,996 riksdaler riksgäldsmynt[1]. Och vid riksdagen 1809—1810 togo ständerna, i landets genom ett olyckligt krig iråkade nöd, sin tillflygt till en betänklig utgifning af nya bankosedlar, medan bankofullmäktiga till eluderande af rättigheten att i banken för dess sedlar erhålla silfver vidtogo lika sorgliga som verksamma åtgärder, hvilka åren 1811, 1813 och 1815 efterföljdes af än mera förnedrande[2]. Slutligen läto ständerna 1810 sig af regeringen förledas att bevilja ett betydligt kreditif för ett nytt diskontverk, som under då varande förhållanden var för allmänna rörelsen fullkomligen öfverflödigt och äfven för öfrigt bygdt på en yterst vådlig grund.

Med en allmänna rörelsens behof vida öfverstigande massa så godt som oinlösbart pappersmynt och med ett ökadt antal på felaktig grund bygda kreditinrättningar gick Sverige 1810 framtiden till mötes. Det hade gränsat till det underbara, om ej vådliga kreditbruk under sådana förhållanden utbildat sig. Då här i detta hänseende ej annat inträffade, än den naturliga följden af de begångna misstagen, öfverspekulation i varu- och fastighetshandel, en öfverspekulation, som yterligare äggades af den tillfällighet, att Sverige vid samma tid blef en temporär nederlagsplats för Storbritanniens handel med en betydlig del af europeiska kontinenten, utbildades dylika kreditbruk endast i allt för stort mått; och när den vinstrika kommissions- eller mellanhandeln efter en kort tid lika hastigt, som den kommit, försvann, stod faran af en handelskris för dörren.

Vid 1815 års riksdag utgjorde den »förlägenhet i allmänna rörelsen», hvars verklighet styrktes genom den 1813

1) Skogman, Anteckningar om Rikets Ständers Bank, Stockholm 1845—1846, 8:o, 1: ss. 135 och 142; 2: 1. ss. 25 och 40.

2) Schwerin, Författningar rörande bankoverket, isammandrag och med anmärkningar, Stockholm 1828, 8:o, ss. 306—310.

och 1814 inträffade, fruktansvärda tillväxten i utsökningarnas antal, ett hufvudföremål för ständernas öfverläggningar; och innan året 1815 gått till ända hotade krisen på nära håll i Malmö, och inträffade den i Stockholm.

Så tidigt som 1810 hade det i Malmö inrättade diskontverk betydligt ökat sin redan förut öfver de i reglementet bestämda gränsorna sträckta utlåning, hvarmed det i synnerhet gynnat större jordägare; och när de åt sådana personer lemnade försträckningar antagit karakteren af stående lån, samt verkets styrelse derigenom funnit sig i saknad af tillgång till de lån, för hvilka verket var bestämdt, hade den efter medlet af September 1812 skapat en sådan på det sätt, att den till lånsökande utgaf sina egna, 3 % ränta bärande obligationer, stälda på samma förfallotid, som de lånsökandes till diskontverket lemnade skuldsedlar. Denna method, hvarigenom omförmälda styrelse kunnat sträcka utlåningen så långt den behagade, och som, jemte bruket att, mot den vid diskontverk antagna praxis, bevilja lån på inteckningar, att bevilja omsättningar utan afbetalning, och att på blotta namn lemna större lån, än reglementet medgaf, af revisorerna blifvit anmäld för 1813 års bolagsstämma, hade af denna blifvit godkänd. Följande året beslöts likväl af bolagsstämman, att utlåningar i dylika obligationer skulle så skyndsamt som möjligt indragas, och lånen för öfrigt försättas i ett med reglementet enligt skick. Men då var verkets ställning redan sådan, att styrelsen, för att skenbart minska de vissa personer lemnade lånesummor, tillgrep den förtviflade utväg att öfverflytta en del af lånen på diktade eller lånade namn. Från början af 1815 lemnades åt den största låntagaren, en handlande, ur diskontverkets kassa stora summor, utan att bokföras. Vid Juni månads början samma år instäldes utlemnande af lån i verkets treprocentobligationer; men de hemliga försträckningarna till omförmälda stora låntagare fortsattes. Sådant kunde ej slutas väl.

Ehuru ständerna under loppet af samma år med trehundratusen riksdaler riksgäldsmynt ökat verkets kreditif i riksbanken, kom det i November i så betänklig ställning, att regeringen fann nödvändigt att mot hypothek och särskildt

föreskrifna vilkor understödja detsamma med ett lån af en million femtiotusen riksdaler. — Och i samma månad försattes hela riket i bestörtning genom tilldragelserna i Stockholm.

Likasom britiska köpmännen åren 1813 och 1814 för högt upskattat europeiska kontinentens lust och förmåga att köpa britiska varor, hade äfven våra köpmän då för högt upskattat den genom 1808—1809 års krig samt 1812 års missväxt utarmade nationens förmåga att köpa främmande produkter, medan de å andra sidan, i motsats mot briterna, af europeiska fredens återställande väntat vida mindre förändringar i handelns gång, än det verkligen medförde. Följden af det dubbla misstaget blef öfverspekulation och ruin. I November månad 1815 instälde, midt under den förut omtalade, långsamma krisen i Storbritannien och den derigenom förorsakade inskränkning i utländska krediten, och utan tvifvel under inflytelse deraf, sjutton större och mindre handelshus i Stockholm, med en sammanräknad skuld af omkring nio millioner riksdaler riksgäldsmynt [1]), sina betalningar, och när villervallan minskades i Stockholm, ökades den i Göteborg, der i Oktober 1815 två bankruter af någon betydenhet och i November en sådan inträffat, men under året 1816, då flera i den närmaste förbindelse med staden stående landskap hemsöktes af missväxt, den ena bankruten tämligen tätt följde den andra. Enligt benäget meddelade uplysningar ur Göteborgs rådhusrätts, i Göta hofrätts arkif förvarade, domböcker utgjorde den sammanräknade skulden i de bland Göteborgs handlande, fabrikanter och handtverkare år 1816 inträffade konkurser, som voro af någon betydenhet och i hvilka ackord icke blifvit träffadt, mera än två och en tredjedels millioner riksdaler förenämnda mynt [2]). Två af de fallna husen hade, hvart för sig, en skuld af mera än en half million. Ett tredje var skyldigt nära 400,000 riksdaler. Följande året, 1817, då Vestergöt-

1) Efter medelkurs motsvarade året 1815 3 $^1/_8$ riksdaler riksgäldsmynt 1 riksdaler silfver.

2) Efter medelkurs år 1816 motsvarade 3 $^9/_{16}$ riksdaler riksgäldsmynt 1 riksdaler silfver.

land å nyo hemsöktes af missväxt, höllo sig de göteborgska husen bätre, ehuru äfven då bankruterna i Göteborg hvarken voro få eller obetydliga. Men Göta kanals i Göteborg établerade diskontverk, hvars kreditif å riksbanken år 1815 blifvit betydligen förökadt, men hvars tillgångar till en stor del voro fästade i kanalen, måste den 12 Februari af regeringen undsättas med ett lån af 525,000 riksdaler riksgäldsmynt. Under sommaren kom en godsägare i Vestergötland, med vidsträckta förbindelser i orten, i konkurstillstånd; och sedan Malmö diskontverk genom fortsatta vinglerier och bedrägerier råkat i den belägenhet, att regeringen, på bankofullmäktigas och bankorevisorernas tillstyrkande, den 27 September afsatt de af aktieägarna valda direktörerna och mot dem anbefalt laga åtal, samt den 1 Oktober förklarat något särskildt penningeunderstöd af allmänna medel för samma verk ej vidare kunna komma i fråga, tillslötos, den 2 Oktober, både Göteborgs, Göta kanals och Malmö diskontverks kontor i Stockholm för infriande af verkens utfärdade obligationer, och uphörde banken två dagar derefter att inlösa Göta kanals, och tretton dagar derefter att inlösa Malmö, diskontverks på densamma stälda invisningar. Styrelserna för Göteborgs och Göta kanals diskontverk hade visserligen icke att, såsom styrelsen för diskontverket i Malmö, förebrå sig bedrägligt förhållande. Men bägge verken voro bygda på svag grund, och intetdera hade blifvit förvaltadt med det förutseende, som grundens beskaffenhet gjort till ett dubbelt nödvändigt vilkor för deras uprätthållande under den af Malmöverkets fall orsakade skakning. — De tre diskontverkens skuld utgjorde tillsammans, i rundt tal, tio och tre fjerdedels millioner riksdaler riksgäldsmynt [1]), således mera, än de i November 1815 fallna Stockholmshusens; och innehafvarne af deras treprocentssedlar och af deras invisningar på banken voro ojemförligt flera, än de sistnämnda husens fordringsägare. Skakningen blef följakteligen långt vidsträcktare i slutet af 1817 än i slutet af 1815, och i stället för att åt de i trångmål komna diskonternas aktieägare och borgenärer öf-

1) Skogman, l. c. 2: 1. ss. 76—77.

verlåta att bringa saken till konkurs, beslöto de till November 1817 sammankallade ständerna att låta styrelsen af riksgäldskontoret öfvertaga utredningen, med förbindelse att, på sätt särskildt stadgades, förnöja borgenärerna, hvarjemte ständerna sörgde för, att det belopp, hvarmed diskontrörelsen minskades, ersattes genom ett större, som från riksbanken utlemnades, dels såsom direkta lånbidrag till näringarna, dels genom anslag till allmänna arbetsföretag [1]. Men diskontrörelsen koncentrerades i Stockholm, och klagan hördes öfver strypning [2].

I de orter, der de fallna diskontverken varit établerade, blef villervallan vid deras fall naturligtvis störst. I Malmö drog diskontverket i sitt fall med sig flera handlande, hvilka i sin ordning drogo med sig andra; och i Göteborg inträffade 2—19 Februari 1818 sjutton bankruter (en urarfvagörelse inberäknad), med ett skuldbelopp, som enligt Handels-Tidningen öfversteg två och en half millioner riksdaler riksgäldsmynt [3]. Om den förödelse, som då öfvergick Göteborgs näringar, hafva vi ojäfviga intyg. I femårsberättelsen för 1817—1822 omtalade konungens befallningshafvande såsom den senaste och största olycka, som någonsin öfvergått staden, den, att i en tidepunkt, då dess invånare innehade ett kapital af icke mindre än 1,950,000 riksdaler riksgäldsmynt i Göta kanalbolagsaktier, författningen om diskontverkens uphörande och hastiga realiserande utkom, hvarigenom icke allenast omförmälda aktier kommo i största vanvärde, utan forcerade inbetalningar af diskontverkens utestående fordringar tillkommo; och äfven längre fram i samma berättelse finnes den tidepunkt omtalad, då genom diskontverkens indragande ett rörelsekapital, hvilket, om de förut nämnda kanalaktierna inräknades, säkerligen steg till sex millioner riksdaler riksgäldsmynt, i Göteborg rycktes från handeln och näringarna, då nära femhundrade bankruter ökade

1) Skogman, l. c. 2: 1. s. 98.
2) 1818 förklarade ock ständerna rent ut, att banken tills vidare icke med hårdt mynt inlöste sina sedlar.
3) Efter medelkurs motsvarade året 1818, 3 $^{7}/_{16}$ riksdaler riksgäldsmynt 1 riksdaler silfver.

villervallan och en mängd egendomar såldes på utmätningsauktioner för mindre, än tegelstenen, hvarmed husen blifvit bygda, kostat. — Upgiften om nära femhundrade bankruter afsåg imedlertid ej blott Februari månad 1818, ej ens blott skräcktiden, Oktober 1817— Februari 1818, utan jemte denna tid äfven en längre följande. Med Februari månad 1818 hade nämligen den andra och sista af de kriser, eller det andra och sista af de våldsammaste momenten i den, med större eller mindre häftighet, tjuguåtta månader fortfarande kris, som föranleddes af 1810—1815 årens kreditmissbruk, nått sitt slut. — Till och med den i Mälardalen år 1818 inträffade missväxt föranledde ej någon kris, utan endast en kursstegring, den man förgäfves sökte hindra genom begagnande af 400,000 af ständerna för sådant ändamål till konungens disposition stälda piastrar, af hvilka 350,000 nyttjades såsom fond för en vexeldragning, hvilken sommaren 1819 ägde rum. — Men lång tid efter krisens slut kändes den af dessa kreditmissbruk vållade, fruktansvärda förökning af den vanmakt i näringarna, framför allt i handeln, hvilken två fullkomligt onödiga krig och olyckliga tillfälligheter vållat.

I de orter, der kreditmissbruken varit störst, och kriserna eller krisen våldsammast, kändes denna vanmakt svårast; och man finner den också från flera af dessa orter mer eller mindre bestämdt erkänd i de om deras tillstånd under åren 1817—1822 af konungens befallningshafvande afgifna berättelser. Så heter det i den från Malmö län afgifna, att handeln allestädes var i aftagande, att den under kontinentalsystemet och fransyska oroligheterna kommit i flor, men sedermera beständigt aftynat, samt att genom de gamla handelshusens uplösning nya tillkommit, och att mängden ej haft någon fördelaktig effekt. I berättelsen från Kalmare län säges, att handeln i Kalmar var i aftagande, hvartill orsaken var brist på penningar i de orter, dit effekterna afsattes, och att välmågan i Kalmar tillförene varit allmän, men att fattigdomen der nu var allmännast. I berättelsen från Göteborgs och Bohus län säges, att staden Göteborg under de senare åren blifva lika vanmäktig och inskränkt i alla

yrken, som den förut både i handel och andra näringar varit blomstrande, och att den i berättelsen rörande Göteborgs stad omförmälda penningebrist icke haft ringa inflytelse på Uddevalla stads ganska inskränkta handel och öfriga näringar. Från det med Göteborg i nära förbindelse stående Halland berättades, att handel och handtverkerier i Halmstad voro i aftagande, att Varbergs vidsträckta frakthandel alldeles uphört, och att denna stads fartyg dels blifvit sålda, dels ruttnade i hamnen; och i berättelsen för det ini landet belägna Skaraborgs län, hvars tillstånd i allmänhet skildrades såsom tämligen tillfredsställande, omtalas dock det obestånd och den undergång, många ådragit sig genom skuldsättning på sina egendomar, eller derigenom, att de köpt egendomar utan förmåga att betala dem, äfvensom en och annan stads aftagande, till en del, i följd af kreditmissbruk. Från Stockholms stad afgafs för nu i fråga varande år ej någon dylik berättelse. Men af den för åren 1823—1827 afgifna kan man lätt finna, att ekonomiska tillståndet i Stockholm ännu då var bedröfligt. — Också begagnades, åren 1822—1826, till vexelkursens styrande och till uprätthållande af bankosedlarnas värde å nyo vexelkredit, hvilken äfven Danmarks och Rysslands regeringar samtidigt lära nytjat till uprätthållande af det i dessa länder omlöpande pappersmynts värde [1]).

Imedlertid återgåfvo de goda skördar, med hvilka landet åren 1820—1825 i det hela välsignades, näringarna småningom en styrka, som de länge saknat. De orter, der de år 1818 uplösta diskontverken haft sitt säte, fingo ock ett slags ersättning för förlusten derigenom, att afdelningar af bankodiskontverket efter riksens ständers år 1823 fattade beslut förlades dit. Och ehuru år 1826 en, sannolikt af 1824—1825 årens britiska spekulationsyrsel föranledd, öfverspe-

1) Skogman, l. c. 2: 1. s. 142—143. Samma författare berättar också, l. c. 2: 1. s. 140, att då vissa kommiterade år 1824 skulle besörga en betalning i utlandet, och dertill måste skaffa omkring 400,000 riksdaler hamburgerbanko, samt, hufvudsakligen af nyfikenhet, infordrade upgift om de vilkor, på hvilka försträckning af denna summa kunde erhållas, bland öfriga oantagliga anbud också förekom ett om vexelcirkulation under ett år med en kostnad af omkring 6 %, utom räntor.

kulation, då järnexporten och utländska krediten, i följd af britiska handelskrisen, minskades och en missväxt inträffade i flera af de vestra orterna, vållade flera bankruter i Göteborg, samt de af missväxten hemsökta och de med järnproduktion sysselsatta orterna ledo betydligt, torde dock tiden 1826—1834 kunna anses såsom den, då spåren af de olyckor, 1810—1815 årens kreditmissbruk dragit öfver landet, utplånades, och här vara rätta stället för en jemförande återblick på de 1763 och 1815—1818 i Sverige inträffade handelskriser och deras orsaker.

Ehuru vexelrytteri utan tvifvel var en bland orsakerna till 1815—1818 årens handelskris, vållades densamma dock deraf i mindre grad, än den af 1763. På denna olikhet mellan bägge kriserna grundade sig en annan, den nämligen, att ingen enda framställning åren 1815—1818, oss veterligen, gjordes om suspension af några i vexelstadgan intagna föreskrifters gällande kraft, eller om någon särskild liqvidationskammares inrättande för vexelfordringars utredning, ehuru regeringen, såsom vi sett, 1763 bestormades med dylika framställningar, men att framställningar om lån af allmänna medel till ohjelpliga eller åtminstone utan nödigt förutseende skötta affärers uphjelpande deremot 1815—1818 så mycket oftare förekommo, hvaremot ett sådant förslag år 1763 blott en enda gång framstäldes. År 1763 framstäldes detta förslag af baron Scheffer till direkt förmån för köpmännen. Det vann, såsom vi redan veta, ej framgång. Åren 1815—1818 var det deremot de tre ofta omtalade diskontverken, för hvilka dylikt understöd begärdes. Ändamålet var att från undergång rädda, ej blott dessa verk och många delägare i desamma, utan äfven en mängd af deras gäldenärer. Två gångor, 1815 och 1817, lemnades dessa verk också af regeringen sådana lån. Vid riksdagen 1817—1818 yrkades deremot förgäfves, att ständerna borde till diskontverkens uprätthållande bevilja medel. Men då deras uplösning beslöts, blefvo nödiga medel till betalning af deras skuld likväl beviljade. Dessa medel försträcktes af banken, hvilken på utredningen af Göta kanals diskontverk förlorade 1,370,000, och på utredningen af Malmö diskontverk 645,000

riksdaler riksgäldsmynt (i runda tal). Göteborgs diskontverks skulder betäcktes deremot till fullo af verkets tillgångar, när dessa hunnit realiseras.

En annan olikhet mellan 1763 års handelskris och den af 1815—1818 är, att Göteborg, der sistnämnda kris var så långvarig och slutligen så våldsam, icke synes blifvit träffadt af den förstnämnda. Tullinkomsten i Göteborg upgick 1763 till betydligt högre belopp, än året förut, och ökades yterligare betydligt år 1764 [1]), medan samma inkomst i Stockholm icke blott 1763, utan äfven 1764, var mindre än 1762 [2]). Från Göteborg utgick också 1764 till utrikes orter ett större antal fartyg, än något år förut under adertonde århundradet, och det var ej förr, än 1783, som ett än större antal derifrån till utrikes orter afgick [3]). De fem sista åren af 1760-talet hunno dock följderna af krisen och af den våldsamma mössreaktionen äfven Göteborg. Exporten derifrån aftog då betydligt [4]).

För öfrigt förtjenar det ock i afseende på handelskrisen 1815—1818 särskildt anmärkas, att Göteborg några år förut, i följd af sillens försvinnande från Bohus läns skärgård, förlorat den indrägtiga handel, det förut drifvit med den sill, som i nämnda skärgård blifvit fångad, och med den silltran, som der blifvit beredd (en beredning, som kort före 1763 års kris börjat), samt att Stockholm några år förut, i följd af Finlands afträdande till Ryssland, förlorat en högst betydlig del af finska handeln. — Deremot liknade dessa kriser hvarannan deri, att bägge inträffade under det landet var öfversvämmadt af sedelmynt, som ej med hårdt mynt inlöstes och hvars värde var underkastadt stora och hastiga förändringar, under förbud mot utförsel af rikets silfvermynt [5])

1) Canzler, l. c. 2: s. 335.

2) Canzler, l. c. 2: s. 334.

3) Granberg, Staden Göteborgs Historia och Beskrifning, Stockholm 1814—1815, 8:o, 2: s. 160.

4) Granberg, l. c. 1: s. 65.

5) Vid 1763 års kris var det till och med förbudet att ur riket utföra något silfver- eller guld-mynt. Intetdera förbudet var naturligtvis alldeles oinskränkt. Men inskränkningarne lemnade

och oarbetadt eller gammalt silfver, samt under ett system af strängt förmyndareskap för näringarna och strängt skydd för deras idkare mot utländsk täflan, och för idkarne af de flesta näringar äfven mot inländsk, vidare deri, att de följdes af en skärpning i det redan gällande prohibitifsystemet, samt slutligen deri, att de tätt följde öfvergången från ett vidt utsträckt krigstillstånd till allmän europeisk fred, och att under krigstillståndet en betydlig stegring både af fastighets- och varupris ägt rum och föranledt öfverspekulation både i fastighets- och varuköp, samt att liflig enthusiasm för svenska jordbrukets uphjelpande under samma tid blifvit allmän. — Den gamla ledaren i Hattpartiet, Carl Gustaf Tessin, klagade 1762 öfver agromanien, den han ansåg för ett ondt, hvilket skulle förgå, när dess tid var ute [1]; och «det förlorade Finlands återeröfrande inom Sveriges då varande gränsor» var 1810—1815 föremål för allvarliga bemödanden.

Icke förr än omkring sexton och ett halft år efter slutet af 1815—1818 årens handelskris och sedan landet njutit en tjuguårig fred, vågade man å nyo, hvad man tretton år efter slutet af 1763 års handelskris och något mera än fjorton och ett halft år efter det Sverige dragit sig tillbaka från deltagande i sjuåra kriget, vågat, bankens öpnande för silfverutvexling. Det skedde nämligen ej förr, än den 1 Oktober 1834. — Men steget hade också 1834 en annan betydelse, än 1777. Sistnämnda år fingo nämligen, enligt 1762, 1770 och 1772 årens stadganden, utom fabrikanters accepterade invisningar, hvilka, enligt hvad redan är berättadt, i en särskild fond belånades, endast lånebankens obligationer, arbetadt guld och silfver samt vågförda och i våg qvarstående metaller i banken belånas, och var det ännu förbudet att, utom i vissa fall och i vissa små qvantiteter, ur riket utföra något silfver- eller guld-mynt äfvensom att utföra något oarbetadt eller gammalt, arbetadt

---

ej köpmän tillfälle att med silfvertackor eller silfver- eller guld-mynt betala sina utländska handelsskulder.

1) Tessin och Tessiniana, Stockholm 1819, 8:o, ss. 323—324 och 376—377.

silfver. Men år 1834 var bankens utlåning sedan året 1812 inkommen på flera, dels gamla, från tiden 1739—1762 bekanta, dels nya, afvägar, från hvilka man icke ens då en ny lämpligare väg anvistes kunnat (och ännu ej kunnat) återföra densamma; och det hade, sedan utförsel af svenska dukater och allt slags främmande mynt redan 1782, utan förbehåll af någon afgift, och utförsel af oarbetadt eller gammalt, arbetadt silfver, år 1824, mot tull, blifvit tillåten, genom 1830 års tulltaxa blifvit förklaradt, att ej mindre svenskt silfvermynt än oarbetadt eller gammalt, arbetadt silfver från och med början af 1831 i hvilken qvantitet som heldst och utan någon afgift fick ur riket utföras. Okunnigheten och obetänksamheten voro således 1834 genom det i flera hänseenden oriktiga systemet för bankens utlåning upmuntrade till kreditmissbruk och genom tillåtelsen till fri silfverutförsel befriade från det band, förbudet mot sådan utförsel kunnat dem pålägga; — och man ville ej gifva banken någon sådan makt att hejda och tygla öfverspekulationen, som väl organiserade banker äga. Den betänksamhet, hvarmed man under sådana förhållanden skred till bankens nya öpnande för silfverutvexling, är således lätt nog att begripa. Den besegrades likväl. Banken öpnades, såsom sagdt är, för silfverutvexling den 1 Oktober 1834, och landets produktionskraft utvecklades under de följande tjugu fredsåren oafbrutet.

Imedlertid upträdde i täflan, dels med riksbanken och en mängd allmänna kassor, dels med enskilda långifvare, nya låneinrättningar, verkade till räntans nedsättande, upmuntrade derigenom företagsamheten, men också njutningslystnaden, samt bidrogo mäktigt till förökande både af produktion och af ostentation. De voro enskilda banker och hypotheksföreningar. — Redan före riksbankens öpnande för silfverutvexling hade två enskilda, sedelutgifvande banker blifvit oktrojerade — den första 1830, den andra 1832. Efter nämnda epok oktrojerades den tredje år 1835, den fjerde, femte och sjette år 1837, samt den sjunde och åttonde 1847. Åren 1835 och 1836 trädde de första hypotheksföreningar i verksamhet. Åren 1845, 1846, 1847, 1849, 1850 och 1851

tillkommo andra [1]). Året 1852 stiftades de fem första filialbanker (banker utan rätt att utgifva egna sedlar). Att privata banker och hypotheksföreningar påkallades af ett verkligt behof, och att de verkat mycket godt, sätta vi lika litet i fråga, som att de, med ledning af den erfarenhet, redan blifvit vunnen, och yterligare kan vinnas, skola i framtiden vida bätre än i början af sin verksamhet upfylla sin bestämmelse; men då de enskilda bankernas oerfarna direktioner i början läto sig af riksbankens exempel och begäret efter stor vinst förledas till ett tämligen förvändt utlåningssystem, och då det är en tämligen allmän erfarenhet, att allmän, hastig förökning i tillgång, och nedsättning i räntan, på lån mot inteckning i fastigheter vida mera upjaga fastighetsprisen och befordra vällefnad, än de verka till produktionens förökande, öfverensstämde det fullkomligt med tingens vanliga, naturliga gång, att dessa banker och föreningar, i samverkan med riksbanken, under nu ifrågavarande tid mera upmuntrade njutningsbegäret, än företagsamheten, mera befordrade ostentationen, än produktionen, och mäktigt sporrade den obetänksamma spekulationen. Att de verkligen gjorde det, sätta officiella handlingar utom tvifvel.

Priset för de år 1831 lagfarna fastigheter på landet upgick ej till tjuguen och en half millioner riksdaler; priset för dylika fastigheter, hvilka 1840 lagforos, öfversteg föga tretio och en half, och priset för dem, hvilka lagforos år 1845, upgick ej till tretiofem och två tredjedels millioner. Men sedan följderna af de sex första enskilda bankernas och de två första hypotheksföreningarnas verksamhet hunnit utveckla sig, och under den tid, de två dernäst inrättade, enskilda bankerna tillkommo samt de öfriga sex hypotheksinrättningarna, den ena tätt efter den andra, upstodo, och efter den allmänt bekanta räntenedsättningen vid medlet af 1840-talet, ändrades förhållandet så, att för de 1850 lagfarna fastigheter på landet en köpeskilling af fyratiosex och för de 1853 lagfarna en köpeskilling af

---

1) 1853 utfärdades äfven reglemente för en hypotheksförening på Gotland; men den synes icke hafva trädt i verksamhet.

nära femtiofem och två tredjedels millioner riksdaler blifvit betingad. Progressionen var för hastig att kunna anses såsom följd af produktionens tillväxt allena. Den vitnade nogsamt, att spekulationen här med krediten börjat ett farligt spel.

Vända vi oss från fastighetshandeln inom landet till varuhandeln med utlandet, hvilken 1830—1853 växt så, att år 1853, efter commercecollegii beräkning[1]), den kända, egentliga varuinförselns värde med 160, och den kända, egentliga varuutförselns värde med nära 150 % öfversteg hvad det år 1830 varit[2]); möta oss äfven der betänkliga fakta. — Bland de tio åren 1830—1839 fanns det ej ett enda, då värdet af den kända, egentliga varuinförseln, efter nämnda beräkning, öfversteg värdet af den kända, egentliga varuutförseln, ehuru åren 1837—1838, då svenska järnets afsättning i Förenta Staterna ansenligen minskades och en till större delen onödig, samt derföre äfven för köpmännen förlustbringande, spannemålsinförsel ägde rum, silfver till ett belopp af fem millioner riksdaler måste utskickas till betalning af vår handelsskuld. Men under tiderymden 1840—1849, sedan bruksägarnes hypotheksförening 1839 tagit ett nytt lån, inträffade ett sådant missförhållande mellan införsel och utförsel, och inträffade det ej mindre än fyra år, nämligen tvänne, 1842 och 1843, före de två nya enskilda bankernas och de fyra nya hypotheksföreningarnas tillkomst, samt två år, 1848 och 1849, efter det dessa banker och tre nya hypotheksföreningar tillkommit; och af de fyra åren 1850—1853 var det tvänne, under hvilka sådant missförhållande inträffade, nämligen 1851 och 1852. Och härvid förtjenar det särskild upmärksamhet, att missförhållandet 1842 och 1843 föranleddes af oväntad minskning i utförseln, 1848 och 1849 af samtidig minskning i utförsel och tillökning i införsel, men 1851 och 1852, — då spannemålsinförseln, likasom 1850, var större än spannemålsutförseln, men nödig

1) Enligt denna inbegripes i utförselns värde äfven svenska köpmännens handelsvinst derpå.

2) In- och utförsel af silfver- eller guld-mynt eller tackor är från den här uptagna in- och utförseln utesluten.

minskning i den öfriga varuinförseln ej, såsom 1850, ägde rum, — af förökning i införseln allena. Följden var, att *silfver*, som redan 1850 i betydlig qvantitet blifvit nytjadt till betalning af vår utländska skuld, åren 1851 och 1852 i än större qvantitet jemte guld dertill användes. De betydliga, till nära tjugusju och en half millioner riksdaler upgående lån, hypotheksföreningarna 1850, 1851 och 1852, enligt commercecollegii berättelser, «indrogo», synas dertill, utan att till mera än en ringa del någonsin inkommit i landet, blifvit använda; och derjemte måste annat silfver ur riket utföras. — Denna hypotheksföreningarnas skuld var således gjord för de tre årens import. — Vi handlade ungefärligen såsom nordamerikanarne. I förtjusningen öfver tillväxten i vår järnexport och än mera öfver tillväxten i vår trävaruutförsel, samt deröfver, att spannemål från och med år 1828 blifvit en, efter regeln, icke obetydlig exportartikel, glömde vi, vid våra införskrifningar, att beräkna allt hvad vi nu *till* utlandet måste betala, glömde vi, vid dessa införskrifningar, att vi nu till utlandet årligen hade att betala, ej blott vår import, utan också räntor och amortissement på hypotheksföreningarnas i utländska händer befintliga obligationer, och gjorde vi ringa afseende på räntorna och provisionerna för den säkerligen betydliga vexelkredit, svenska köpmän utomlands, hufvudsakligen i Hamburg, begagnade [1]).

Att äfven sjelfva konsumtionen af den import, hvarför våra köpmän råkat i så stor skuld, måste, likasom de samtida fastighetsköpen, till en stor del ske på en äfventyrlig kredit — hvilken det väl utan de nya låneinrättningarna varit omöjligt att i sådan utsträckning gifva — är klart; och landet befann sig följakteligen i slutet af 1852 visserligen icke i någon synnerligen lycklig belägenhet. — Vår produktion stod icke i riktigt förhållande till den utländska, hvars alster blifvit oss ett behof. De olika grenarna deraf stodo till hvarannan hvarken i det förhållande, som för den utländska,

---

1) I commercecollegii berättelse om Sveriges utrikes handel och sjöfart 1848 omtalas, sid. 34, hvad som kunnat åtgå för vexelomsättningar.

eller i sådant, som för den inländska, handelns jemna gång erfordrades. — Men lika litet som de missförhållanden, hvilka under tiden 1830—1850 flera gångor vållat förlägenhet, ledt till någon kris, ledde de, hvilka förefunnos 1852, till någon sådan. Vår utländska handel gaf redan 1853 bätre resultat; och utan tvifvel skulle nationen, af erfarenheten uplyst, utan någon kris småningom ordnat sin produktion och sina kreditanstalter samt betalat sin skuld, om den ej blifvit indragen i en allmän spekulationsyrsel, och om ej derunder djupare ingripande och mera omfattande missförhållanden upkommit och bildat sig. I en sådan spekulationsyrsel blef den imedlertid snart indragen, och sådana missförhållanden bildade sig här snart.

Under det mellan vestmakterna på ena sidan och Ryssland på den andra år 1854 utbrutna krig fann det neutrala Sverige ej blott tillfälle till en utomordentligt lönande fraktfart, utan äfven bätre afsättning på två af sina vigtigaste exportartiklar, nämligen spannemål och trävaror, än det någonsin förut haft. Året 1854 utgjorde spannemålsutförselns öfverskott öfver spannemålsinförseln mera än sex millioner kubikfot. Aldrig förr hade Sverige under ett år utfört så mycken spannemål, eller utfört så mycket mera, än det infört. Och likväl utfördes följande året än mera, och var utförselns öfverskott öfver införseln än större. Vi utförde tio och tre fjerdedels millioner kubikfot mera än vi införde. 1854 utfördes också mera än två tredjedels million bjelkar och sparrar, öfver en million tolfter bräder och plankor samt öfver sju och en half millioner stäfver, och 1855 mera än en half million bjelkar och sparrar, en och tre fjerdedels millioner tolfter bräder och plankor samt nära sex och tre fjerdedels millioner stäfver. Den 1854 verkstälda utförseln af bräder och plankor samt bjelkar och sparrar var större, än något föregående år ägt rum; och blott ett år före 1854 hade så många bjelkar och sparrar blifvit utförda, som 1855. Det var 1853, då denna utförsel till och med öfversteg 1855 års, ehuru den ej uphann den af året 1854. Och både spannemål och trävaror betalades åren 1854—1855 högt. — Hvad angick den tredje af våra vigti-

gaste exportartiklar, stångjärnet, var utförseln deraf visserligen hvarken 1854 eller 1855 så stor, som 1853, då den också var större, än något föregående år; men den lemnade likväl bägge åren, i anseende till de högre prisen, större vinst. — Efter commercecollegii beräkning utgjorde hela den kända, egentliga varuutförselns värde 1854 öfver sjutiosex millioner riksdaler och 1855 öfver nitiofem och fyra femtedels millioner, hvaremot det högsta exportvärde, som något år förut förekommit, eller 1853 års, blott något öfversteg fyrationio millioner, och det dernäst högsta (1847 års) blott något öfversteg fyratiofyra och en tredjedels.

Att en dylik exempellöst lycklig handelskonjunktur skulle exaltera sinnena, var naturligt. Produktionen ökades hastigt. I alla orter, der ej träns fällning, forslande och apterande till exportvara uptogo allt för mycket af mängdens tid, odlades med ifver nya åkrar, och i flera industrigrenar upstodo nya, storartade établissement. Olyckligtvis upstodo i vissa grenar sämre och bätre beräknade établissement om hvarandra, och framträdde jemte odlingsifvern också en betänklig spekulation i fastighetsköp. För de år 1855 lagfarna fastigheter på landet var köpeskillingen mera än sextiosju och en tredjedels millioner riksdaler, en summa, som med 21 % öfversteg den högsta, köpeskillingen för de något föregånget år lagfarna fastigheter på landet upnått. Och olyckligtvis instälde sig också snart en vådlig öfverspekulation iva ruhandeln. Den fattigare klassens arbetslöner, hvilka, i följd af den genom gammal statslyx vållade långsamheten i nationalkapitalets tillväxt, nästan alltid varit orimligt låga, stego under de nya förhållandena, visst ej till ett omåttligt belopp, men med en hast, som gjorde ett stort antal något yrt i hufvudet och förledde detsamma till en förökning i konsumtion, hvilken till en del var för dess trefnad onödig; och jordägares, fabrikanters och handlandes betydliga vinster föranledde en stor del af dessa till verkligt öfverdåd i lefnadssätt, ett öfverdåd, som mer eller mindre efterapades inom klasser, hvilkas inkomster icke blifvit ökade. Den sålunda föranledda tillökning i konsumtionen blef större, i

den mån en större del deraf, likasom af den vanliga konsumtionen, kunde ske på kredit. Och många yngre, oerfarnare och mindre bildade köpmän importerade så mycket som de, med den af några i Hamburg eller England établerade, tjenstaktiga hus mot dryg ränta och provision lemnade kredit kunde köpa, och här hemma utan urskilning kunde utborga. Väl var, efter commercecollegii beräkning, den kända, egentliga varuinförselns värde åren 1854 och 1855, i jemförelse med den kända, egentliga varuutförselns, måttligt nog, nämligen 1854 nära sexton, och 1855 fulla aderton millioner riksdaler mindre, än den kända, egentliga varuutförselns. Och att det verkligen var betydligt mindre, synes den betydliga silfverinförsel, som bägge åren egde rum, bestyrka. Men commercecollegium har sjelft anmärkt, dels att den kända varuinförselns värde är omöjligt att kontrollera, dels att bredvid denna kända varuinförsel en icke obetydlig, hemlig äger rum; och den utförsel af silfver, hvilken redan i Januari 1856 efterträdde de föregående årens införsel deraf och under hela året fortgick, gifver skälig anledning till misstanka, att denna silfverinförsel endast varit möjlig derigenom, att till och med af dessa årens import en stor del blifvit betalad med tillgångar, som vexelrytteri allena skapat. — Och den större eller mindre lemning af sans, som ännu 1854 och 1855 fanns qvar hos våra commerciella äfventyrare, försvann i alla fall med sistnämnda år.

I blind tro på krigets fortsättning och utsträckning samt på fortfarande dåliga skördar i vestra Europa och fortfarande ymniga i Sverige, och, såsom följd deraf, på en än lyckligare handelskonjunktur, än den sist förflutna, införskrefvos tidigt år 1856 orimliga qvantiteter af utländska varor, till en del ämnade till återutförsel. — Och andra förhållanden framkallade 1856 i vissa importartiklar särskild spekulation. Föregående årets utförsel hade så uttömt spannemålstillgången inom landet, att hvad som fanns qvar var otillräckligt för behofvet till nästa skörd. Då några spekulanter, i okunnighet härom, på våren afslutit kontrakt om spannemålsleveranser, dem de hoppats, men ej kunde, fullgöra med svensk spannemål, nödgades de införskrifva utländsk; yter-

ligare spannemålsinförsel påkallades af den allt starkare efterfrågan för behofvets fyllande till nästa skörd, och när denna skörd i en stor del af landet skadades genom regn, blef än yterligare spannemålsinförsel nödig, och kastade sig spekulationen på densamma med det lättsinne, som nu bland många blifvit vanligt. 1855 års lagstiftning för bränvinsbränning hade också föranledt en betydlig stegring af bränvinsprisen. Härigenom upkom en stark spekulation på införsel af genièvre och rumm. Och slutligen synes äfven någon öfverspekulation på införsel af vissa väfnader blifvit föranledd af införselförbudens borttagande. — Kriget slutades innan den första fjerdedelen af året gått till ända. Dermed ramlade hufvudgrunden för de vildaste spekulationerna i import. Men de fortsattes ändå, under det exporten betydligt minskades. Efter commercecollegii beräkning steg värdet af den egentliga varuinförseln år 1856 öfver etthundradefem millioner riksdaler (nära tjugusju och två tredjedels millioner mera än det beräknade värdet af föregående årets) medan värdet af den kända, egentliga varuutförseln utgjorde föga öfver åttatio och en tredjedels millioner (nära femton och en half millioner mindre än föregående årets). — Att den redan förut i allt för stort mått nytjade krediten under sådana förhållanden måste till yterlighet användas, är klart; och att den till yterlighet blifvit använd, intygas af börsberättelserna[1]).

Redan i Maj talade dessa berättelser från Göteborg om stark efterfrågan på penningar, och om knapp tillgång derpå; och i Juni förmälde samma berättelser, att denna tillgång var mycket knapp. I samma månad ytrade en börsberättelse från Stockholm, att vår marknad, i likhet med de flesta utländska, fortfor att tryckas af en i allmänhet temligen missgynnande ställning, att varuimporten, märkvärdigt nog, var vida större, än under de flesta föregående år, samt att penningetillgången derföre ej var så tillfredsställande, som under motsvarande tid af föregående år. — Den 26 Juli berättades från Göteborgs börs, att penningetillgången var

1) De börsberättelser, vi här afse, äro de i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning samt de i Aftonbladet införda.

knappare, än under senast förflutna veckor, under hvilka ej heller någon väsendtlig förbättring omtalats, samt att Göteborgs enskilda bank allt sedan förra veckan icke utsläppt penningar; och den 29 i samma månad befallde regeringen[1], att de kronans influtna eller under året inflytande medel, hvilka för de närmast förestående statsutgifterna voro umbärliga, skulle tills vidare öfverlemnas åt riksgäldskontoret för att göras tillgängliga för allmänna rörelsen. I slutet af Augusti och hela September hördes åter från Göteborg mycken klagan. Den 27 September yttrades, att man icke utan största svårighet rörde sig i penningemarknaden; och den 19 i samma månad förljöds från Stockholm, att penningeställningen var tämligen tryckt. — Den 4 Oktober berättades väl från Göteborg, att man under senare delen af veckan i penningemarknaden rört sig något ledigare; men det tillades, att denna förbättring ej troddes blifva af någon varaktighet, och denna förmodan bekräftades till fullo. Den 18 Oktober sades det vara nästan omöjligt att med de bästa papper upbringa penningar. Vid den tiden hade ständerna samlats till riksdag i Stockholm, der de efter några veckor funno nödigt att höja räntan för vexeldiskontering i riksbankens diskontverk, hvilken då var en % lägre, än räntan för utlåning från samma verk, till likhet med sistnämnda ränta, eller från fyra % till fem. Då detta beslut, jemte omöjligheten att ännu i göteborgska banken erhålla lån, den 22 November i Göteborgs börsberättelse omtalades, kallades tillståndet till och med en penningekris. Under December var tillståndet i Göteborg möjligen något bätre. Göteborgsbanken började den 5 i denna månad åter utsläppa penningar. Men betydande var förbättringen i alla fall icke. — Öfversatta på vetenskapens språk, säga anförda börsberättelser om penningetillgångens knapphet, att krediten var begagnad i en högst vådlig grad, och att anspråken på densamma allt längre utsträcktes, men att hvarje sådan utsträckning möttes af mindre förmåga och beredvillighet till anspråkens upfyllande. Att denna väg slutligen måste leda till de lättsinnigare låntagarnes och många andras undergång, till en våldsam omstörtning inom handelsverlden och till svåra lidanden inom

hela näringslifvet, var klart; och redan på sommaren 1856 var lätt att se, det vi skyndsamt närmade oss en sådan katastrof. Men mängden märkte ingenting. Ty i följd af den både i Europa och Förenta Staterna åstadkomna, artificiella prisstegring var det de öfverdådiga importörerna möjligt att genom försäljning på kredit erhålla stora, ehuru ej sällan osäkra, fordringar samt att med dessa trösta sig öfver sina stora skulder och tills vidare hålla sig uppe; och så förkunnades högt, att handeln 1856 gått förträffligt. — Med öfverspekulationen i varuhandeln gick för öfrigt, samma år, öfverspekulationen i fastighetsköp hand i hand. Fastigheter på landet lagforos då för nära nitioåtta millioner riksdaler, eller öfver tretio- och en half millioner mera än 1855. I vissa industrigrenar fortsattes också, jemte klokt beräknade, illa uttänkta anläggningar. Men mängden märkte ändå ej faran.

Tvärtom fortgick, man året 1857, under samma klagan öfver penningebrist, på samma väg, som föregående året. Redan i Januari klagades både i Stockholm och Göteborg öfver penningemarknadens tillstånd. I Februari och första veckorna af Mars tycktes väl börsberättelserna från Göteborg antyda ett bätre tillstånd; men den 28 i sistnämnda månad berättades derifrån, att penningetillgången var ytterst knapp, samt den 4 April, att vida mindre penningar, än man väntat, kunnat vid liqvidationen i Christinehamns Fastingsmarknad inkasseras. Och sedan uphörde hoppet om någon snar förbätring i tillståndet. Den 25 April sades penningetillgången i Göteborg vara knappare än någonsin; och i Maj omtalades dels derifrån, att penningetillgången blef knappare och att den svåra penningeställningen vållat stor tröghet i omsättningen, dels från Stockholm, att penningemarknaden ej undergått väsendtligare förbätringar, eller att penningeställningen på det hela var föga tillfredsställande. Dock ytrades i börsunderrättelsen från sistnämnda ort den 26 i samma månad, att man der uttömt sig i betraktelser öfver möjligheten, att penningeställningen i Göteborg kunde vara i den grad pinsam, som Handels- och Sjöfarts-Tidningen skildrade den. Med visshet antogs imedlertid, det begäret att importera varor

fått en nyttig begränsning. Också den 12 Juni ytrades der det hopp, att den öfverdrift i benägenheten att importera varor, som under föregående år vist sig, skulle finna en för den allmänna rörelsens och penningemarknadens bästa behöflig inskränkning. Den 26 i samma månad och den 14 Juli berättades från Stockholm åter om den generade eller tryckta penningemarknaden, och den 17 i sistnämnda månad om en anseenlig import, hvarigenom den förut nog tryckta penningemarknaden blifvit än mera generad. Under dessa månader, Juni och Juli, förmälde ock börsberättelserna från Göteborg, att penningemarknaden var knapp. Under Augusti, då signalen till den allmänna handelskrisen gafs i Amerika, nämnde Stockholms börsberättelser ingenting om penningemarknaden. De göteborgska sade, att denna marknad i slutet af Juli oförmodadt blifvit bätre och fortfor att vara det. Men derefter återkommo klagomålen. I September och Oktober kallades penningetillgången i Göteborg knapp, och lästes från Stockholm börsberättelser, hvilka gjorde ett besynnerligt intryck, då de jemfördes med ytrandet den 26 Maj. Den 1 September förmäldes nämligen, att man ej sällan äfven med de bästa hypothek mötte svårighet att erhålla lån, en uppgift, hvilken längre fram i månaden i starkare ordalag uprepades. Den 13 och 23 Oktober klagades också, och sistnämnda dag synes man känt behof att lugna sinnena. Det talades nämligen om, att inom börsen förmärktes ganska godt förtroende, hvarjemte det hopp ytrades, att den nu pågående »penningekrisen» skulle gå öfver utan någon rubbning i Stockholms affärsverld. Och det var visst ej för tidigt, oron kom. Krediten, som redan 1856 blifvit begagnad i en vådlig grad, hade 1857 blifvit än starkare tillitad. I trots af spannemålsprisens fall fortfor öfverspekulationen i fastighetsköp med sådan styrka, att köpeskillingen för de 1857 lagfarna fastigheter å landet icke med fyra millioner riksdaler understeg den, hvilken blifvit betingad för de året förut lagfarna. Vår egentliga varuutförsel minskades så, att dess beräknade värde året 1857 var omkring tjugunio millioner riksdaler mindre än 1855, omkring nio och en tredjedels millioner mindre än 1854; men konsumtionen af

utländska varor var måhända, och införseln af sådana utan all fråga, 1857 större, än både 1855 och 1854. Vi konsumerade på kredit otroliga qvantiteter, men införde på kredit måhända än större. Det är nämligen alldeles ej osannolikt, att en stor del af de under de tio första månaderna 1857 införda utländska varor i November samma år låg, utan utsigt till snar afsättning, upstaplad i grosshandlares eller detaljhandlares magazin 1). Huru den sålunda årligen ökade handelsskulden jemte räntor och provisioner derpå samt räntor och amortissement på hypotheksföreningarnas i utländska händer befintliga obligationer skulle betalas, var en fråga, som lemnades åt framtiden. Att vi ej hade produkter att, jemte årsimporten, så länge den i denna skala fortgick, också betala vårt gamla importöfverskott och hvad för öfrigt till utlandet måste betalas, var klart. Bankens silfver, *som* 1857 fortfor att i stor myckenhet utföras, måste snart taga slut; och vexelrytteriet kunde ej mycket längre fortsättas utan stora afbetalningar. Handelskrisen var oundviklig. Ångestens tilltagande märktes i börsunderrättelsernas försäkringar om det orubbade förtroendet.

I senare hälften af November, då underrättelser hitkommo om de med svenska handelshus i vidsträckta vexelförbindelser stående engelska husens fall och om den fara, hvari Hamburgs handlande sväfvade, inträffade verkligen hvad man länge haft att vänta. Bestörtningen öfver dessa underrättelser blef på alla våra betydligare handelsplatser stor. I Stockholm blef den utomordentlig. Köpmän, hvilka derstädes under nästförflutna dagar köpt vexlar på sedan fallna eller med fall hotade utländska hus, men ej redan betalat dem, sades vägra att på bestämd tid erlägga betalningen. Tillämnade remisser instäldes; och det berättades, att de flesta i hamnen under lossning liggande fartygs befälhafvare

1) Den myckna spannemål, som 1857 utan allt behof infördes, blef väl inom landet konsumerad och satte oss i tillfälle att följande år exportera så mycket mera af vår egen; men införseln ökade imedlertid, sommaren 1857, alldeles onödigt vår handelsskuld.

af rederierna fått tillsägelse att, till dess frakterna för innehafvande laddningar blifvit betalade, qvarhålla så stor del af samma laddningar, som motsvarade fraktbeloppen. Till Norrland skickades order att inställa arbetena vid sågverk derstädes. Och före månadens slut inträffade flera betydande bankruter. Äfven i Göteborg råkade under samma tid några hus i den belägenhet, att de ej kunde fortsätta sina betalningar. Dock berättades, att de mest anseddas affärer blifvit rangerade.

I December föllo både i Stockholm och Göteborg än flera hus; och nu kom ordningen äfven till andra af våra större handelsplatser. Bestörtningen tilltog.

Dock är det en tillfredsställelse att kunna tillägga, att bestörtningen icke beröfvade våra köpmän och fabrikanter det lugn, som fordrades för att vidtaga de åtgärder till räddning, omständigheterna tilläto. De, hvilka midt under den förutgångna spekulationsyrseln behållit lugn och sans och förutsett, hvart yrseln slutligen måste leda, förlorade vid krisens verkliga inträffande naturligtvis aldraminst besinningen. De stälde sig i spetsen. I Göteborg sammanträdde redan den 19 November flera af börsens medlemmar och öfverenskommo att med förenade krafter möta den hotande faran. Frukten af deras öfverläggningar blef inrättningen af ett vexelbolag, som, efter åtskilliga svårigheter, i början af December var kommet till stånd och genom den utländska kredit, det skaffat, understödde de göteborgska hus, hvilka under den allmänna oredan voro i behof af sådant understöd samt, med erbjudande af lämplig säkerhet, sökte det; och denna inrättning synes hafva varit tillräcklig att i Göteborg rädda de hus, som kunde, ehuru icke utan någon hjelp för ögonblicket, räddas. I Stockholm föreslogs den 21 November också, för en tid af nio månader, inrättningen af en kreditförening med samma hufvudsakliga ändamål, som det göteborgska vexelbolagets; och der kom föreningen redan den 28 November i verksamhet. Men i Stockholm var tillståndet svårare, än att det kunde hjelpas genom kreditföreningen. Redan den 6 December väcktes derföre på Stockholms börs fråga om en annan en-

skild förening, i ändamål att genom utgifvande af räntebärande obligationer amortera den utländska handelsskulden. Och ehuru man då icke trodde en dylik förening utan statens garanti kunna vinna det åsyftade ändamålet, samt derföre, genom en följande dag till regeringen ingifven petition, försökte utverka, det staten med sin kredit måtte bereda de nödstälda husen tillfälle att mot säkerhet i varor eller andra valutor erhålla förskott, till dess sådana panter utan allt för brådstörtad försäljning kunde realiseras och den utländska «krediten« derigenom amorteras, återkom man likväl till det den 6 förkastade förslaget, då regeringen i sin proposition till ständerna den 14 December, i stället för en dylik undsättningsanstalt för de i förlägenhet om sin vexelskulds betalande råkade köpmän, m. fl., föreslagit ett utländskt låns uptagande för de betryckta näringsidkarnes understöd i allmänhet. Det fanns nämligen i Stockholm affärsmän, hvilka hvarken kunde hjelpas af kreditföreningen eller erbjuda sina utländska borgenärer antagliga betalningsvilkor, men ändå syntes genom successif realisation af fordringar och öfriga tillgångar samt genom lämplig utredning af deras affärsförhållanden med de utländska husen och sins imellan kunna undvika konkurs; och för att bereda dem en sådan möjlighet öfverenskommo, i samråd med de betydligaste utländska borgenärernas hitkomna ombud, åtskilliga utom all fara för insolvens stående köpmän och andra näringsidkare i Stockholm att bilda en garantiförening. Denna skulle mot säkerhet i varor, fartyg, vexlar, skuldsedlar eller annan lös egendom lemna de nödstälda husen sina 6% ränta bärande obligationer, att till de utländska skuldernas betalande användas. Af obligationerna skulle föreningen efter utlottning inlösa en tiondedel i September 1858, en tiondedel i Mars 1859, en femtedel i September 1859, en femtedel i Mars 1860, en femtedel i September 1860, och en femtedel i Mars 1861. Undsättningstagare borde fjorton dagar före hvarje af nämnda inlösningsterminer till föreningen med ränta gälda den då till betalning förfallande del af det kapital, hvarmed han blifvit undsatt. Brast han deri; skulle till godtgörande af föreningens fordran den lemnade

panten användas. Räckte denna ej till; skulle utmätning sökas hos undsättningstagaren. Och för den brist, ändå kunde upkomma, fanns säkerhet i två särskilda fonder och två särskilda ansvarigheter. — Fonderna voro reservfonden och subsidiireservfonden. Den förra bildades derigenom, att hvar undsättningstagare vid mottagande af en föreningens obligation betalade fem % af dess belopp. Subsidiireservfonden sammansköts af personer, hvilka icke behöfde föreningens biträde. När panten och undsättningstagarens tillgångar voro otillräckliga, ägde föreningen hålla sig, först till reservfonden, dernäst till samtliga undsättningstagarne, i förhållande af det biträde, hvardera njutit, sedan till subsidiireservfonden och sist till dem, hvilka tecknat sig för bidrag till denna fond, i förhållande af det belopp, hvar och en tecknat, dock aldrig öfver det samma. — Då teckningen till sistnämnda fond utgjorde minst en half million riksdaler, och direktionen fann föreningen kunna upfylla sitt ändamål, skulle föreningen träda i verksamhet och fem % af det för subsidiireservfonden tecknade beloppet inbetalas. Obligationer fingo ej utgifvas till högre sammanräknadt belopp, än tio gångor subsidiireservfondens. Diskussionen öfver föreningens stadgar, hvilka, utom anförda bestämmelser, innehöllo andra om föreningens styrelse, om pröfning af de erbudna panternas tillräcklighet, om undersökning af undsättningstagares ställning, och mera dylikt, började redan den 16 December, två dagar efter det regeringen afgifvit omförmälda proposition till riksens ständer. De antogos den 2 Januari 1858. Den, till undanrödjande af de med svensk sjelfstyrelse obekanta utländningars misstroende sökta, kungliga fastställelsen gafs den 8 i samma månad. Och sedan våra nödstälda näringsidkares utländska borgenärer verkligen vist den af fleras ombud förutsatta beredvillighet att i betalning taga garantiföreningens obligationer, kungjorde direktionen den 21 Januari, att den mottog ansökningar om föreningens biträde. (Enligt stadgarna borde sådana vara inlemnade inom Mars månads utgång). — Äfven på mindre handelsplatser utvecklades en dylik verksamhet. Från Gefle omtalades bildande af en kreditföre-

ning; och i Malmö bildades både en garantiförening och en kreditförening. Hvad under dåvarande förhållanden kunde göras för att rädda redbara affärsmän och bereda utländingar, hvilka lemnat sådana kredit, full betalning eller åtminstone så nära full som möjligt, gjordes verkligen. — Synnerligen glädjande var järnbruksägarnes i December 1857 gjorda, lyckade försök att genom järnkontoret uptaga ett inrikes lån.

Tillfredsställelsen öfver den sålunda af näringsidkarne utvecklade verksamhet stördes likväl af mindre glädjande fenomen. I den sidan 124 nämnda, den 7 December 1857 till regeringen inlemnade, af många köpmän och fabrikanter i Stockholm undertecknade petitionen omtalades det i Hamburg ifrågasatta moratorium vid liqvid af förfallna vexlar, ytrades, att det torde vara otvifvelaktigt, att beviljandet af ett upskof, t. ex. på en månad utöfver förfallotiden, med betalning af vexlar, hvilka för non-accept eller non-betalning från utlandet återkommo, skulle lemna ett under då varande kritiska period behöfligt anstånd med ordnandet af de invecklade liqviderna till utlandet, äfvensom att månget redbart handelshus, som ägde betydliga tillgångar öfver sina skulder, endast genom ett sådant anstånd kunde räddas från konkurs, och fästes konungens upmärksamhet på denna utväg att afvända den ögonblickliga förlägenhet, som de dagligen inträffande, af ingen på förhand ens anade, fallissement bland Hamburgs mest aktade firmor i Stockholm åstadkommit. — Framställningen var en gengångare från 1763; och det anstånd, som nu begärdes, var till och med dubbelt så långt, som det, man då ansåg tillräckligt. I tonen fanns imedlertid ingenting af det pockande, som utmärkte 1763 års framställningar i ämnet. Något uprepande af förslaget ägde ej rum. Ingen liqvidationskammare sattes i fråga. Och i sin till ständerna den 14 December aflåtna proposition förklarade, på anförda, goda skäl, konungen sig icke anse förslaget kunna vinna afseende. — Ett annat, också mindre tillfredsställande, fenomen var de handlande och fabricerande klassernas anspråk på undsättning genom

statens medel och kredit, anspråk, dem staten imedlertid med all möjlig beredvillighet gick till mötes.

Såsom åtgärder från det allmännas sida till krisens och dess närmaste följders mildrande böra nämnas:

1. Liberal uphandling af vexlar i riksbanken.

2. Anticipation af rättigheten till vågförda och på våg qvarstående metallers belåning i samma bank. Den 19 November 1857 beslöto bankofullmäktiga, i betraktande af då inträffade omständigheter, att genast börja den belåning af sådana metaller, som efter gällande föreskrifter ej skolat börjas före ingången af året 1858.

3. Återuplifvande, för bestämd tid och under strängare vilkor, af en vid nästförutgångna riksdag uphäfven rättighet till gulds och silfvers belåning i riksbanken.

4. Korporationers och individers understödjande med lån af riksgäldskontoret, som utlemnade sådana,

under	November och December 1857 till ett belopp af riksdaler	1,373,300.
—	Januari 1858	150,000.
—	Februari	1,700,000.
—	Mars	2,487,000.
—	April	1,038,500.
—	Juni	90,000.
—	September	1,160,000.
—	början af Oktober	254,600.

och den 9 i sistnämnda månad af dessa lån jemte andra, som till ett belopp af 1,995,500 riksdaler under senare hälften af året 1856 samt de tidigare månaderna af 1857 till allmänna rörelsens lättande blifvit utlemnade, ännu hade utestående nära fem och tre tiondedels millioner riksdaler.

De utomordentliga tillgångar, riksgäldskontoret till dessa lån kunde använda, voro hufvudsakligen:

1). Till statskontoret influtna, men för dess närmast förestående utgifter umbärliga, medel, hvilka, till följd af regeringens den 30 Oktober, den 21 November och den 11 December 1857 gifna befallningar, till riksgäldskontoret den 5 och 24 November 1857 samt den 29 Januari 1858 aflem-

nades till ett sammanräknadt belopp af två och en fjerdedels millioner riksdaler.

2). En i Januari 1858 i London erhållen, för tiden, innan det för byggande af statens järnvägar sökta låns indragning kunde börjas, beräknad, kredit på en och tre fjerdedels millioner riksdaler. På denna kredit drogos den 19 Januari —18 Mars vexlar, som i April och Maj i afräkning på det kontraherade järnvägslånet betalades af långifvarne.

3). Hvad af det till byggande af statens järnvägar den 3 Februari 1858 kontraherade utländska lånet under den tid, ifrågavarande utlåning fortgick, indrogs och dertill kunde användas.

4). Ett den 15 Juli 1858 hos Stockholms enskilda bank uptaget, den 1 September samma år betaladt lån.

5. Uplånande utom riket för statens räkning af tolf millioner riksdaler, och deras användande till temporär förstärkning af förlagskapitalet »för handel och näringar.» — Enskilda riksdagsmän hade i borgareståndet föreslagit betydliga statslåns uptagande till lindrande af näringsidkarnes förlägenhet, och ett stort antal af Stockholms förnämsta näringsidkare hade, i den sidan 124 omtalade petition till regeringen, den 7 December 1857 hemstält, att riksgäldskontoret, för beredande af tillfälle att mot säkerhet i varor eller andra valutor erhålla förskott, till dess sådana panter kunde utan allt för brådstörtad försäljning realiseras, skulle utfärda obligationer till ett sammanräknadt belopp af högst tio millioner riksdaler, att dessa obligationer skulle bära högst sex % ränta och till betalning förfalla inom två år, samt att en särskild kommitté skulle äga att med lån i dessa obligationer eller i penningar, mot den i obligationerna bestämda ränta och derutöfver två % provision för sex månader, understödja personer, som dertill anmälde sig och i varor eller andra valutor stälde säkerhet, då regeringen den 14 i sistnämnda månad föreslog ständerna att bemyndiga bankofullmäktiga, dels att, med konungens garanti och under den form, som för öfrigt fanns mest lämplig, å utrikes ort skyndsamt uptaga lån eller kreditif till

belopp, motsvarande tre millioner riksdaler silfver, hvilket skulle vara till fullo liqvideradt sist inom slutet af året 1860, dels att af den sålunda beredda tillgång bilda och mellan bankens särskilda utlåningsdistrikt fördela en särskild diskonterings- och utlånings-fond, hvars användande sedan skulle öfverlemnas åt vederbörande diskontdirektioner, med iakttagande deraf, att medlen ovilkorligen skulle dragas ur rörelsen inom slutet af 1860. Ständerna beslöto, i anledning af denna proposition, att ett lån eller kreditif till det af konungen föreslagna belopp skulle å utrikes ort skyndsamt uptagas, dock icke för bankens, utan för statens räkning; hvarföre de den 30 December hos konungen anhöllo, att han under den form, som fanns lämpligast, och på de vilkor, som kunde betingas, ville låta uptaga samma lån eller kreditif och ställa det till bankofullmäktigas disposition, att af dem i enlighet med de föreskrifter, ständerna kommo att meddela, användas och inom slutet af år 1860 liqvideras. Den 31 December förordnade konungen ombud att på utrikes ort vidtaga nödiga åtgärder för lånets eller kreditens anskaffande och derom sluta behörigt aftal. Den 29 Januari 1858 afslöto de förordnade svenska ombuden i Hamburg kontrakt om ett lån å omförmälda belopp. Den 9 Februari ratificerade konungen kontraktet och aflät till bankofullmäktiga skrifvelse med underrättelse derom; hvarefter dessa fullmäktiga vidtogo de på dem beroende åtgärder till medlens utlåning i öfverensstämmelse med ständernas föreskrifter. Lyckligtvis röjde sig då, att behofvet af detta lån för näringarna var vida mindre än under krisen påstods och troddes. Det gick trögt nog att till de bestämda, visserligen dryga vilkoren få medlen utlånade. Den 15 September innevarande år återbetalades till långifvarne första fjerdedelen af lånet.

6. En af chefen för civildepartementet styrelsen för allmänna väg- och vattenbygnader den 30 December 1857 meddelad upmaning att, utan afbidande af den tid, då ständernas skrifvelse om de för åren 1858, 1859 och 1860 till väg- och vattenbygnadsarbeten beviljade statsbidrag inkom till regeringen, så fort ske kunde, till regeringen af-

gifva förslag till fördelning af de anslag, som för nämnda tre år kunde anses blifva stälda till konungens disposition för anläggning eller omläggning af vägar samt för utdikning och aftappning af sanka trakter och sjöar, äfvensom att i öfrigt skyndsamt vidtaga erforderliga, förberedande åtgärder i afseende på de särskilda väg- eller vattenbyggnadsarbeten, hvartill vissa af ständerna till beloppet bestämda summor blefvo att påräkna. Upmaningen åsyftade nämligen att med möjligaste första bereda nya tillfällen till arbetsförtjenst, i stället för dem, hvilka förut varit, men under då varande omständigheter ej voro, att påräkna.

7. En af chefen för finansdepartementet vederbörande den 22 Januari 1858 meddelad underrättelse, att statsverkets då varande tillstånd utan svårighet kunde medgifva längre anstånd med kronoutskyldernas upbörd, än vanligen blifvit lemnadt, och att konungen af sådan anledning förklarat, det hinder från kronans sida ej mötte den då förestående, eller möjligen redan började kronoupbördens ordnande med allt det afseende på de skattskyldigas beqvämlighet, som med gällande stadganden var förenligt.

Fram på vintern 1857—1858 uphörde ändtligen krisen. Våldsammast hade den varit på vår östra kust, der man af de exceptionella förhållandena 1854 och 1855 skördat den största vinst, och der denna vinst förvirrat allt för många hufvuden; i Stockholm, i Gefle och i Kalmar. De på vestra kusten belägna, vigtiga platserna, Göteborg och Malmö, hade vida mindre lidit. Af 1815—1818 årens kris hårdt medtagna, syntes de verkligen af erfarenheten hafva något lärt, af skadan blifvit visare. Efter hvad vi af tidningar och enskilda, godhetsfullt meddelade uplysningar varit i tillfälle att inhemta, viste de under krisen i konkurstillstånd komna husens till domstolarna ingifna stater ett ansvarighetsbelopp af omkring tjuguåtta millioner riksdaler i Stockholm, omkring tre och sju tiondedels millioner i Gefle, och omkring tre och två femtedels millioner i Göteborg. Ett icke obetydligt antal hus, som nödgats inställa sina betalningar, började dem åter utan att till domstol hafva ingifvit någon stat; och bland dem, hvilka

verkligen ingifvit sådan, funnos de, hvilkas tillgångar voro mera än tillräckliga till skuldernas betalande. Många i det upgifna ansvarighetsbeloppet inbegripna förbindelser voro af sådan beskaffenhet, att de under utredningen utplånades.

Våra enskilda banker, hvilkas antal 1856 och 1857 ökats genom oktrojering af fyra nya, och våra filialbanker, hvilkas antal 1855 ökats genom oktrojering af tre sådana, genomgingo lyckligt den våldsamma krisen. Väl är enskilda bankers sedelutgifning icke genom svenska lagar så inskränkt, som genom newyorkska banklagen af 1838 och de efter den bildade lagar [1]); och väl hade de äldre af våra enskilda banker, såsom redan är sagdt, inlåtit sig i en tämligen förvänd utlåning. Väl hade ock de flesta enskilda banker allt för litet aktat på tidens tecken och allt för sent minskat sin utlåning. Men flera hade dock i någorlunda tid gjort det; ingen hade inlåtit sig i stora, äfventyrliga låneoperationer; man stod på öfvergång till ett bätre utlåningssystem, som yngre banker, och i synnerhet den stockholmska, från början antagit; och så undgick man faran. Någon stormlöpning på bankerna förekom ej, ehuru en tillstymmelse dertill viste sig i Malmö, der en mängd från Köpenhamn återsända, af Skånes enskilda bank utgifna sedlar på en gång till inlösen presenterades vid bankens der varande kontor, och i Stockholm, der ett betydligt belopp insatta medel återfordrades i den der uprättade, enskilda bank. Men då bankernas skyldigheter på bägge ställena promt upfyldes, återtogo deras affärer snart sin jemna gång; och Stockholms, år 1856 uprättade, enskilda bank hade den

1) Sådana finnas i flera af de till nordamerikanska unionen hörande stater. Till och med i Massachusetts antogs en dylik den 24 Maj 1851. Men 1857 voro de efter densamma organiserade banker, i jemförelse med de äldre, i synnerhet i Boston, få; och det var icke de i öfverensstämmelse med densamma af de nyare bankerna verkstälda depositioner, utan det på gammal erfarenhet grundade förtroendet till både äldre och yngre bankers förvaltning, man hade att tacka för det lugn, hvarmed underrättelsen, att guld- och silfverbetalning i Massachusetts' banker blifvit instäld, mottogs.

tillfredsställelse att lägga ett nytt bevis till dem, skotska bankerna under många föregående kriser, och de nya aktiebankerna i London under krisen 1857, gifvit, att en klokt skött bankrörelse med insatta medel, hvars välgörande verkan på industrien och vinstrikhet för bankerna allmänt erkännas, ej heller i afseende på säkerheten lemnar något att önska, och att den således väl försvarar sitt gamla anseende, såsom både för bankerna och folken gagneligast. Flera banker hade dock nödgats upplåna betydliga summor; operationer, dem delägarnes solidariska ansvarighet och de goda papper, hvilka kunde såsom säkerheter erbjudas, betydligt lättade.

Det är klart, att den industriella verksamheten i Sverige året efter en dylik kris måste vara inskränkt. Många arbetare saknade sådan förtjenst, som de under de näst förutgångna åren haft, här och der till och med all sysselsättning i sina egentliga yrken. Både inrikes och utrikes handeln var obetydlig. Många fartyg, så väl ångare, som seglare, — af de förra hade vi under den gyllene tiden ej hunnit bygga så många, som vi trott oss kunna sysselsätta, och derföre i Storbritannien skaffat oss flera, utan afseende på den dåliga beskaffenheten af det järn, hvaraf de bygdes, — lågo sysslolösa i hamnarna. De öfriga gingo med ringa vinst, till och med med förlust. Och äfven landtrafiken var obetydlig. Men sådant oaktadt var lidandet i Sverige år 1858 vida mindre, än på flera andra af krisen hemsökta orter. Skörden var i Sverige 1857 otadlig, 1858 god. Det var blott få förädlingsverk, der allt arbete under krisen blifvit inställdt. Och i allmänhet var man till och med i stånd att fortsätta påbörjade anläggningar, när de ej voro allt för illa beräknade. Om skaror af arbetare, som voro dömda till fullkomlig sysslolöshet, hörde man ej talas. Endast i få orter sönko vanliga dagsverkares arbetslöner, hvilka 1856 och större delen af 1857 fortfarit att stiga, året 1858 tillbaka till den låga punkt, hvarpå de 1853 befunnit sig. De för vårt land betydande järnvägsarbeten, hvilka år 1858 verkställdes, gåfvo många arbetare lönande sysselsättning; och i städerna bygdes ganska mycket. Hy-

rorna höllo sig bätre uppe, och fastighetsprisen föllo mindre, än man haft anledning att vänta.

För handelskrisen af 1857 och de, hvilka här 1763 samt 1815—1818 inträffade, finnes utom den för alla handelskriser gemensamma, närmaste orsaken, äfven mycket annat gemensamt. 1857 års handelskris liknade bägge de föregångna deri, att den inföll kort efter slutet af ett stort krig, hvarunder både fastigheters och varors pris betydligen stigit, samt denna stegring orsakat en betydlig öfverdrift i både fastighets- och varu-köp, efter en synnerligen lycklig handelskonjunktur, under en stor ifver för jordbrukets utvidgande och förbätring, och under ett äfventyrligt vexelrytteri. Dock hade ett sådant vida mera skuld till 1857 års kris, än till den af 1815—1818. I detta hänseende liknade 1857 års kris deremot ganska mycket den af 1763, ehuru vexelrytteriet 1857 var mera inskränkt till hus af mindre betydenhet. Också i en annan punkt liknade 1857 års kris mera den af 1763, än den af 1815—1818. Göteborg var 1857, om än mindre än 1763, likväl mera än 1815—1818, skonadt för krisen. Dennas hufvudsäte var 1857, likasom 1763, Stockholm.

I andra punkter företer deremot 1857 års kris betydliga olikheter med bägge de förutgångna. Den träffade oss nämligen under det våra banksedlar på anfordran inlöstes med silfver och följakteligen hade ett fast värde, under en tämligen vidsträckt näringsfrihet och särskildt under en nära oinskränkt frihet att in- och utföra varor och en af denna frihet härdad och stärkt industris kraftiga upblomstring, samt vid en tidepunkt, då våra tillgångar icke voro medtagna af något krig, utan nationalrepresentationen, fattad af den allmänna förtjusningen öfver den (olyckligtvis redan förflutna) gyllene tiden, var som bäst sysselsatt att på en gång öka våra ordinarie statsutgifter med mera än 32 % af deras förra belopp, eller med 6,193,120 riksdaler [1]), af hvilka större delen säkerligen gjort mera nytta, om den användts

1) Regeringen hade blott begärt en tillökning med något mera än 25 % af förra beloppet.

att bygga de järnvägar, vi behöfde; allt förhållanden, fullkomligt olika dem, under hvilka de äldre handelskriserna inträffat. Och några motstycken till vexelbolag, kreditföreningar och garantiföreningar, samt sådant utländskt lån, som staten 1858 till krisens och dess närmaste följders mildrande uptog, företedde åren 1763 och 1815—1818 lika litet, som 1857 företedde sådana till 1763 års liqvidationskammare, 1766 och 1816 årens nya inskränkningar i handelsfriheten, eller 1818 års koncentrering af den större lånerörelsen i statens hand.

Nästan alla dessa olikheter berättiga till det hopp, att vi hastigare skola öfvervinna den vanmakt, de 1857 års kris föranledande missförhållanden vållat, än vi öfvervunno den, som orsakades af de missförhållanden, hvilka föranledde kriserna 1763 och 1815—1818. Men slöseriet vid 1856—1858 årens riksdag tjenade visserligen icke att påskynda tillfrisknandet; och krisen var för våldsam och de missförhållanden, som framkallade den, hade för stor likhet med dem, hvilka föranledde 1763 samt 1815—1818 årens kriser, att vi utan fara kunna öfverlemna oss åt det hopp, hvarmed män, hvilkas fosterlandskärlek och talanger förtjena den högsta aktning, tyckas hafva smickrat sig, att Sverige lika hastigt skall hemta sig efter 1857 års kris, som, *till exempel*, Frankrike oftast hemtat sig efter sina handelskriser eller tillstymmelser till sådana.

Detta hopp är det oss så mycket mindre möjligt att dela, som en jemförelse mellan de svenska och de utländska, i det föregående beskrifna handelskriserna viser, att de förstnämnda minst likna de franska kriserna och kristillstymmelserna, med de korta mellantiderna, de föga våldsamma symptomen och det hastiga återhemtandet af de förlorade krafterna; att de mera likna de britiska kriserna med likaledes korta mellantider och tämligen hastigt återhemtande af de förlorade krafterna, men med våldsamma symptom, än mera de hamburgska, hvilkas antal under de sista hundrade åren är alldeles lika stort, som svenska handelskrisernas, och hvilkas symptom varit lika våldsamma samt af hvilka åtminstone en efterlemnat en vanmakt, som det

behöfdes nära tretio år att öfvervinna, men aldramest de under nittonde århundradet inträffade nordamerikanska, hvilkas mellantider (af ungefär tjugu år) visserligen varit kortare, än de svenska krisernas, men hvilkas symptom varit lika våldsamma, och af hvilka de två tidigare i näringslifvet efterlemnade en relatif vanmakt, hvars öfvervinnande, likasom öfvervinnandet af den, 1763 samt 1815—1818 årens kriser i Sverige efterlemnade, fordrat längre tid, än Frankrike behöft att hemta sig efter der inträffade kriser eller kristillstymmelser, och äfven än Storbritannien behöft för att hemta sig efter sina handelskriser. Och det måste så vara. Alla handelskrisers närmaste orsak är öfverdrift i kreditens begagnande. Der en sådan finner minst stöd i folklynne, i vanor, i lagar, leder redan en mindre grad deraf till handelskriser, men handelskriser med mindre våldsamma symptom och större lätthet att återhemta de förlorade krafterna, än der den i folklynne, i vanor och i lagar finner mera stöd. Och i trots af åtskilliga i senare tider auktoriserade, temligen vådliga experiment med belåning af aktier och obligationer har öfverdrift i den egentliga handelskreditens begagnande i Frankrike funnit en mindre gynnsam jordmån, än i Storbritannien, och en vida mindre gynnsam, än i Hamburg, Förenta Staterna och Sverige. I franska handelskriserna och kristillstymmelserna under innevarande århundrade ha de nödiga liqviderna derföre försiggått med större lätthet, än i Storbritannien, och med vida större, än i Hamburg, Förenta Staterna och Sverige. Och detta gäller om utländska, som om inländska liqvider. I de nämnda franska kriserna ha hvarken förekommit stora skulder att till utlandet betala, eller stora fordringar att i utlandet indrifva, emedan fransmännen äfven i tagande och i gifvande af utländsk kredit äro jemförelsevis varsamma. I britiska handelskriserna förekomma väl ej stora skulder att till utlandet betala, emedan briterna i allmänhet ej i utlandet taga kredit, men deremot hafva så mycket större fordringar att i utlandet indrifva; och när en betydlig del af dessa går förlorad, kännes förlusten, oaktadt landets rikedom, i början starkt. I hamburgska kriserna hafva på en gång förekom-

mit stora fordringar att i utlandet indrifva och stora skulder att till utlandet betala; och i Hamburg, hvilket lefver af utländsk handel allena, hafva de senare tryckt hårdt, emedan en stor del af de förra, såsom tillkommen genom sanslöst vexelrytteri, aldrig kunnat utbekommas. I nordamerikanska och svenska handelskriserna har den brännande frågan varit de utländska skuldernas betalning, emedan bägge länderna i utlandet nästan endast tagit kredit, och tagit mycken och lång kredit.

Genom åtgärder, dem vi redan beskrifvit, har man hos oss sökt mildra 1857 års kris och dess närmaste följder. Genom nya kreditanstalters inrättande [1]) och genom nya af hypotheksföreningarna uptagna utländska lån har man sökt mildra de yterligare följderna af denna kris. Huruvida man deri kommer att lyckas, beror naturligtvis på, om medlen användas till produktionens ökande eller till underhållande af en, åtminstone under närvarande omständigheter, öfverdådig konsumtion och till kostsamt upskofs vinnande med bankruter, som i alla fall ej kunna undvikas, i synnerhet bland personer, hvilka under spekulationsyrseln för orimliga pris köpt fastigheter; derpå, om vi vid vår konsumtion och våra införskrifningar från utlandet bätre än förr erinra oss den gamla skuld, vi der hafva att betala, och ej glömma den nya, vi under och efter krisen ådragit oss. En verkan älska vi att tilltro samtliga dessa åtgärder. Vi älska att tro, att de bidragit till bibehållande af de fattiga klassernas arbetslöner på en högre punkt, än före 1854, och till försvårande af dessa arbetslöners nedtryckning till samma punkt, som förr nämnda år, — åtminstone för längre tid.

De verksammaste och säkraste medel att nu påskynda det efterlängtade tillfrisknandet äro de enklaste, — förökning af vår produktion och konsumtionens inskränkning inom tillgångarna.

---

1) År 1858 oktrojerades ej mindre än tolf nya filialbanker, af hvilka dock icke alla torde komma i verksamhet. (Hela antalet af de förut oktrojerade var åtta). Ansökningar om oktrojer för sex nya sedelutgifvande banker blefvo deremot välbetänkt afslagna.

'Arbetets produktivitet har under senare år hos oss betydligen tillväxt, och dermed äfven produktionen. Men för att jemte den årliga konsumtion, som nu för oss blifvit ett behof, (något, som vi ej antaga om all den, hvilken de sista åren egt rum), kunna betala vår äldre handelsskuld samt ränta och amortissement på våra i utlandet cirkulerande stats- och hypotheksförenings-obligationer, måste vi betydligen öka, ej blott myckenheten, utan äfven godheten och mångfalden af våra produkter. Vi måste för eget behof producera mycket af hvad vi nu äro vana att taga från utlandet. Vi måste för utlandet producera artiklar, som vi nu ej hafva att erbjuda det; och vi måste i möjligaste måtto förbätra qvaliteten af hvad vi, vare sig för inhemsk förbrukning eller för utförsel, producera, samt öka myckenheten af de produkter, hvilkas aflåtande i större myckenhet medgifves af tillgångarna. Hvad enskilda industrien, för att kunna upfylla dessa fordringar, i ögonblicket mest behöfver, torde vara upmärksamt begagnande af utvägarna till små, i ägarnes händer ofruktbara, kapitals upsamlande och tillgodogörande för hennes behof.

Om medlen att åstadkomma konsumtionens inskränkning inom tillgångarna kunna meningarna vara delade. — Det gifves i Förenta Staterna ett icke obetydligt parti, som i hög skyddstull ser den enda utväg att återställa landet till helsa och kraft samt förekomma dess återfall i nya missförhållanden och derpåföljande handelskriser. — Sverige har inom en tid af föga mera än ett halft århundrade under ett strängt förbudssystem råkat in i två handelskriser, och bägge gångorna förgäfves sökt genom nya införselförbud påskynda tillfrisknandet. Denna erfarenhet bör, jemte den af vår industris glädjande framsteg under ett liberalare system, vara tillräcklig att bevara oss från frestelsen att i ett förbudssystem eller ett dertill gränsande skyddssystem söka hjelp mot det lidande, vi nu ådragit oss. Väl gifva åtskilliga tecken anledning till den förmodan, att vi, likasom nordamerikanarne, redan äro på väg att glömma den lärdom, sista handelskrisen gifvit. Sistförflutna vinters lefnadssätt i flera af våra städer tycktes visa, att den näst förut-

gångnas bekymmer der redan voro glömda. Och börsberättelserna berättiga till den misstanka, att det gifves svenska köpmän, hvilka, efter att nyss med möda hafva räddat några spillror af sin förmögenhet, äro färdiga att göra hvad på dem ankommer att störta sig sjelfva och landet i en ny handelskris, — ett förhållande, synnerligen vådligt ett år, då järntillverkningen och trävarutillverkningen, i följd af vattenbrist och menföre, varit mindre än i vanliga år, och skörden knapp. — Men mot en ny utsträckning af konsumtionen öfver tillgångarna gifves det ett bätre och säkrare, allmänt bekant och ofta omtaladt, medel, än ett till förbudssystem gränsande skyddssystem, — ett medel, som lemnar den för vår industris utveckling nödiga frihet ostörd, — nämligen förbätring af vårt kreditsystem. — Våra köpmän öfverenskommo under sista handelskrisen, åtminstone på många orter, om det gamla, olycksbringande utborgningssystemets afskaffande; och de privata bankernas samt, ehuru i mindre mån, äfven riksbankens utlåningssystem har blifvit förbätradt. På denna väg måste vi fortgå. När möjligheten till öfverdådig konsumtion på kredit, för alla, och till öfverdådiga upköp af varor till utminutering, för detaljhandlare, på sådant sätt blifvit i möjligaste mått afskuren, få importörerna i afsättningen ett tillförlitligare mått på behofvet. Och detta mått skola de iakttaga bätre i den mån den öfvertygelse kan dem bibringas, att de i ingen händelse kunna undandraga sig den ansvarighet för egna gerningar, som är lika oskiljaktig från handelns frihet, som från all annan frihet, att det i ingen händelse skall lyckas dem att vinna statens mellankomst för att hjelpa dem ur svårigheter, hvari de sjelfva invecklat sig.

En sådan ombildning af vårt kreditsystem är visserligen ej ett verk af några månader; men nuvarande riksdag kan föra oss ett godt stycke på vägen dertill.

Slutligen några ord om två under och efter 1857 års handelskris i Sverige hörda förebråelser, den ena mot regeringen, den andra mot män, hvilka med sans men oförbehållsamt ytrat sig om de missförhållanden, som framkallat

krisen, och om den ställning, hvari vi genom den blifvit försatta.

Regeringen har man förebrått, att den ej förutsett hvad som inträffade; och den påstår ej sjelf, att den förutsett det. Vi göra den ej någon förebråelse derför. Vi veta nämligen, att nordamerikanska och britiska statsmän, i fråga om förestående handelskriser, ej varit mera förutseende, än de svenska, att hvarje regering har en naturlig benägenhet att se landets ekonomiska förhållanden i den ljusaste dager, och att det i länder, der det gifves en fri press och en fri nationalrepresentation, är dessas plikt att skingra de illusioner, regeringarna i detta hänseende göra sig, men att i Sverige ingendera 1856—1857 var mera förutseende, än regeringen. — Det är blott af regeringar, hvilkas blick blifvit skärpt af medvetandet att för politiska ändamål hafva obehörigen äggat spekulationen, af långa arbeten med förstörda finansers förbätrande, af kamp mot hatade kredit-institutioner, eller af annan dylik anledning, vi vänta, att de skola förutse stundande handelskriser.

Män, hvilka med sans men oförbehållsamt ytrat sig om krisens orsaker och följder, har man förebrått, att de nedsatt landets anseende. Vi finna också denna förebråelse orättvis. Vi sätta sanningen framför allt, och anse Sverige utan fara kunna erkänna svårigheterna af sin 1857 iråkade ställning, emedan det känner, att det derur skall utgå starkare, än det förut var.

Anmälanden af nya Skrifter.

Skrifter tillhörande Danska och Norska kyrkornas historia.

Aldrig hafva pappersfabriker, stilgjuterier och boktryckerier så flitigt arbetat som i våra dagar. Men icke kan man säga, att den betydligaste delen af detta arbete, i öfverensstämmelse med ett äldre förhållande, utföres i den egentliga vetenskapens tjenst. Man har visserligen ingen rätt att anse denna vara öfvergifven. Den skötes tvärtom af mången med den vackraste flit och belönas äfven ofta med den bästa framgång. Men mycket betydande resultater kan den sällan lägga i dagen. Lifvet är större bland literatörerna än i literaturen. Mången gren af denna är, åtminstone i norden, temligen ofruktbar. Theologien utgör i viss mon ett undantag. Den religiösa oron i tiden, de olika religiösa riktningar, som hos oss, såsom nästan allestädes, med hvarandra kämpa, framkalla ett betraktande, ett öfvervägande, som gör sig synbart i skrift och i tryck, och åtminstone emellanåt har en viss vetenskaplig character. Många genom omfång eller djup rätt betydliga alster har väl detta betraktande icke frambragt; det har mera varit apologetiskt, polemiskt och asketiskt än strängt dogmatiskt eller exegetiskt. Att det dock är till och lefver, visa dess frambringelser. Också på den historiska sidan af theologiens område, hufvudsakligen dock på den national-historiska sidan, visar sig någon verksamhet. Jemför man denna i de tre olika nordiska länderna, synes den vara svagast i Sverige och starkast i Danmark. För denna gång må några nyare till Danmarks och Norges kyrkohistoria hörande skrifter anmälas. Arbeten, som kunna kallas källskrifter och bland dem upplagor af äldre scriptores, må främst nämnas, och efter dem egentligt kyrkohistoriska bearbetningar följa. Ref. börjar med de Danska literaturalstren.

Under medeltiden tillegnade sig både Danmark och Sverige — och väl äfven Norge, ehuru förhållandet der är mindre bekant — en icke obetydlig del af utlandets asketiska literatur. Talrika upp-

byggelseskrifter, och mest sådana, som hade en mystisk syftning, finnas öfversatta från latin till danska eller svenska. Öfversättningarna gjordes mest i klostren, och det fromma Brigittinerfolket var i synnerhet dermed flitigt. Från Vadstena och Nådendal äro ännu många vittnesbörd om denna flit i behåll, och åtskilliga hafva äfven blifvit utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet, Rietz o. a. I språkligt hänseende hafva de måhända den största vigten. Men äfven om den religiösa odlingen afgifva de vittnesbörd, som förtjena uppmärksamhet. Det är således fullkomligen rätt, att *"Selskabet for Danmarks Kirkehistorie"* sysselsätter sig bland annat med sådana skrifter. Så vidt vi veta, har nämnda sällskap hittills blott utgifvit en enda skrift af detta slag. Men den allmänna titel, under hvilken denna utgått, gifver anledning att vänta flere. Denna titel är: *Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen; udgiven af C. J. Brandt.* Dess första del utgöres af den berömde, i medeltidsphilosophiens historia icke ovigtige mystikern Henrik Susos *Gudelig Visdoms Bog.* Den danska öfversättningen skall härleda sig från 15:e århundradet, och är förvarad i en handskrift, som tillhör de Arnamagnæanska samlingarna, hvarifrån den af den verksamme Hr C. J. Brandt blifvit utgifven. Ref., som icke tviflar att upplagan är gjord med omsorg, tillåter sig uttrycka den önskan, att detta *första* häfte af Dansk Klosterläsning från medeltiden snart må efterföljas af flere.

Samma Sällskap har börjat utgifva en mycket vigtig författare från danska reformationsperioden. Den danske Carmelitermunken Paulus Eliæ ingrep genom sina skrifter på ett mycket betydande sätt i danska kyrkoangelägenheterna under större delen af 1520- och de första åren af 1530-talet. Äfven i svenska reformationshistorien förekommer hans namn. Han tillhörde den gamla kyrkan, men kunde icke från sig afvända allt inflytande af Luther och de öfrige reformatorerna. I synnerhet lät han dessas nitälskan för Bibeln på sig verka. Han trodde sig kunna följa Bibeln, utan att derföre behöfva öfvergifva sin kyrka. Detta ställde honom både till den gamla och till den nya kyrkan i ett ovänligt, stundom till och med fiendtligt förhållande. Egentligen fiendtlig mot honom var dock blott den nya. Han fick der det oförtjenta skymfnamnet "Vendekaabe". Då det hufvudsakligen är den nya kyrkan, som skrifvit reformationens historia, förstås lätt, huru allmänt Paulus Eliæ icke blott fått behålla detta skymfnamn, utan ock på ett föga hedrande sätt blifvit omtalad. Detta fortgick, tills den yngre Engelstoft (theologieprofessorn, nu biskopen) i en förträfflig monografi (Paulus Eliæ, en biografisk-historisk Skildring fra den danske Reformationstid, i Nyt Historisk Tidsskrift, II, och särskildt tryckt 1848) utredde mannens historia och litterära verksamhet. Den senare synes naturligtvis bäst af hans skrifter. Dessa förut antingen otryckta eller för handen i mycket sällsynta flygblad från reformationstiden, hafva nu fått en särdeles vacker upplaga i *"Povel Eliesens Danske Skrifter udgivne af Selsk. f. Danmarks Kirkehistorie ved C. E. Secher".* Ref. känner ännu icke mer än trenne häften, som

utgöra "1:e Bind. Kjöbenh. 1855". Detta band innehåller 6 skrifter, af hvilka ingen för tidens och författarens historia är ovigtig, men n:o 4: *Nogre Christelige Suar till the Spörsmaall som K. Göstaff till Sweriges Rijge lodt wdgaa till sitt Klerckerij*, 1528, har det största allmänna intresset, liksom den är af intresse för svenska reformationshistorien. Äfven af icke ringa allmän vigt — hufvudsakligen dock i polemiskt hänseende — är n:o 6 "imod Malmö-Bogen", utgifven för första gången efter en af Hr C. J. Brandt i Stockholm funnen handskrift. Må samlingen kunna fullbordas! Må det länga uppskofvet med fortsättningen icke häntyda på ett fullkomligt afbrott!

Till Paulus Eliæ är Christian Pedersen — om den förre nyttjas vanligen namnets latinska, om den senare dess danska form — ett sidostycke, men ett mycket öfverträffande. Också Christian Pedersen tillhörde den gamla kyrkan. Underrättelserna. att han i sina sista år skall helt och hållet hafva öfvergått till den nya, äro icke fullt tillförlitliga. Men lika med Paulus Eliæ emottog han inflytelser från den nya, och dessa verkade på honom mera, dels derföre att han stod den olycklige konung Christian den 2:e närmare och på resor med honom hade tillfälle att på närmare håll lära känna reformationens alla riktningar, och dels derföre att han i allmänhet synes hafva haft ett mera utbredt intresse samt vidsträcktare och klarare åsigter. Han tillhörde visserligen Lunds domcapitel såsom canonicus; men hans verksamhet var temligen tidigt omfångsrikare än den vid en viss kyrka fästade capitelcanikens plägar vara. Vi erinra oss, att han i Paris, der han blifvit magister, år 1514 utgaf Saxo och dessutom besörjt upplagor af större, för kyrkotjensten och kyrkostyrelsen vigtiga arbeten. Andra af honom utgifna skrifter bevittna ett för fäderneslandets historia, för ungdomens undervisning, för christelig fromhets förkofran vaket sinne. Att numera i samling utgifva *alla* hans skrifter lät sig icke göra. Hans Saxo, hans Statuta provincialia, hans Missalier och Breviarier måste sökas på de mycket få ställen, der de ännu förvaras. Men att samla och utgifva hans danska skrifter, var ett godt, ett berömvärdt företag. Det är till stor del utfördt. För oss ligga: *Christian Pedersens Danske Skrifter udgivne af C. J. Brandt och R. T. Fenger*. Hittills hafva 5 band utkommit, Kjöbenh. 1850—56. Huru mycket som återstår, kan ej sägas, då vi af intet företal eller förord underrättas om arbetets plan. Men det redan gifna förtjenar den största tacksamhet, och så mycket större, som det blifvit gifvet på ett särdeles vackert sätt. Upplagan af Christian Pedersen är likasom den af Paulus Eliæ mycket anständigt utstyrd. Besörjd efter gamla upplagor, är den troligtvis ock trogen. De hittills utkomna fem banden innehålla: I och II den märkvärdiga "Jærtegns-Postil", icke heller för svensk medeltids literatur alldeles betydelselös, och en vigtig urkund för nordisk homiletiks historia, samt den såkallade "Tidebogen" (på danska öfversatta böner, horæ virginis Mariæ, Spiritus sancti o. s. v.) och "Bog om Messen." Goda anmärkningar äro af utgifvarne tillagda. Särdeles vigtigt är III, innehållande Christian

Pedersens öfversättning af Nya Testamentet. Antwerperupplagan af år 1531 är hufvudsakligen följd. Då man ser denna nya upplaga af Christian Pedersens N. T., har man svårt att undertrycka en önskan, att Hans Michelsens, som föregick Christians och skulle af dennes arbete corrigeras, också i ny upplaga måtte blifva att tillgå. I IV innehålles dels "Davidz psaltere" efter en Antwerpupplaga af år 1531, och dels en mängd småskrifter, mest af asketiskt och dogmatiskt innehåll. Bland dessa är väl den stundom omtalade skriften: "Om Börn at holde til Skole og Studium", efter en upplaga af år 1531, den vigtigaste. Den förtjenar att bemärkas vid historien om undervisningsväsendet i norden. — Samlingens V. band tillhör ej det kyrkliga området; deri upptagas tvenne folkböcker, "Kejser Karl Magnus Krönike", och "Kong Olger Danskes Krönike", båda efter Malmö-upplagor af år 1534 (för öfrigt af mycket olika beskaffenhet, för hvilken redovisning lemnas i anmärkningar vid bandets slut), samt några mera historiska uppsatser, hvilka hittills varit nästan alldeles obekanta. Ehuru ingen af dem är synnerligen vigtig, vittna de dock alla om historiskt sinne och beläsenhet hos författaren. Den vigtigaste är n:o 7 i samlingen, en fortsättning af Saxo från Valdemar Seger till Christian den 2:e. Enligt utgifvarens, Hr Brandts, bedömande är uppsatsen författad före 1529. Af författaren är äfven den svenske Ericus Olai begagnad. Dessa Christian Pedersens historiska tractater äro utgifne efter handskrifter, alla tillhöriga danska samlingar. — Då Ref. betraktar dessa sköna upplagor af tvenne till reformationens tider hörande danska författare, måste han uttala icke blott den önskningen, att upplagorna måtte fortsättas och bringas till slut, utan ock den, att efter Paulus Eliæ och Christian Pedersen ordningen måtte komma till några deras samtidige, Hans Michelsen, Frans Wormordsen och Hans Tausen, hvilka i alldeles egentlig bemärkelse voro reformatorer. Deras skrifter äro den vigtigaste källan både för deras egen och för den danska reformationens historia.

Från källskrifter kasta vi en blick på bearbetningar. Bland dessa kan ingen täfla med L. *Helvegs* båda arbeten: *Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen*, 2 delar, af hvilka den första redan fått en ny upplaga (1:a uppl. Kjöbenh. 1851 och 1855; 2:a uppl. af 1:a d. Kjöbenh. 1857; första uppl. utgifven af Selsk. f. Danmarks Kirkehistorie, den andra på Iversens förlag) samt *Den Danske Kirkes Historie til Reformationen* (utg. af nämnda sällskap, hittills blott 2 häften, Kjöbenh. 1857—58). Titlarne visa, att författaren vill gifva en till tiden fullständig dansk kyrkohistoria. Att han börjat med tiden efter reformationen och icke ens förutskickat historien om sjelfva reformationen, är icke till fördel för arbetet. Läsaren befinner sig derigenom in mediis rebus, utan att rätt kunna öfverskåda dessa. Och den tidigare periodens historia är ännu på långt när icke så fulländad, att den närmar sig begynnelsen af den senares. Låter man icke häraf förhindra sig från att med författaren genomlöpa den senare perioden, finner man anledning till mångfaldig tillfredsställelse.

Författaren är välbekant med källorna och har ur dessa hemtat sin framställning. Huruvida han med fullständighet och noggrannhet derur hemtat, derom vågar Ref. ej, med den ringa kunskap han om källorna för denna tids nordiska kyrkohistoria äger, fälla ett afgörande omdöme. Någon anledning till erinringar synes ej vara för handen. Det enda Ref. tycker sig sakna är en strängare theologisk hållning. Kyrkohistorien är icke blott en berättelse om tilldragelser inom kyrkan; den är en theologisk disciplin och må såsom sådan uppträda. Den kan det utan att derföre behöfva göra sig skyldig till ensidighet och partiskhet. Förebråelser för fel af det senare slaget kunna ej göras författaren. Han berättar vanligtvis tilldragelserna med de urkunders egna ord, hvilka han för sina meddelanden begagnar. Detta är i många hänseenden godt. Det gifver berättelsen en trovärdighet och, om vi så få uttrycka oss, en ursprunglighet, som länder densamma till fördel. Men tillika gifver det compositionen en viss likhet med mosaik, som icke alltid är tillfredsställande. Den är kanske minst tillfredsställande, ju längre ned i tiden man kommer. Bokens fjerde afdelning, som omtalar tiden mellan 1825 och 36 och har till rubrik *Kirke-kampen* (den Grundtvig-Clausenska striden och hvad deri på något sätt ingick) låter till betydlig del de stridande sjelfva tala, utan att en djupare characteristik af dessas art och syften försökes. Såsom en sådan kan icke ett temligen omotiveradt gillande af det Grundtvigska och ogillande af det Clausenska partiets meningar anses. Arbetet slutas med reformations-jubileum 1836. Det förekommer Ref. såsom vore detta jubileum icke någon egentlig slutpunkt. Kanske går Förf. något längre ned i den senare delens nya upplaga. Det skulle för mången vara lärorikt att i den erhålla en öfversigt af de senare tilldragelserna i den danska kyrkan. För dennas senare historia finnes väl *nu* en bättre slutpunkt än festen år 1836. Den stora lätthet, klarhet och reda, hvarmed Författaren berättar, gör läsningen af hans arbete mycket angenäm, och om detta ock mera lemnar en öfversigt af de yttre tilldragelserna i kyrkan än af inre och väsentliga förhållanden — religiositet, sedlighet, tanke- och lärouts-bildning — måste det dock erkännas vara ett verk af stor förtjenst och berättigadt till den aktningsfullaste uppmärksamhet. — Det andra arbetet af Hr *Helveg, Den Danske Kirkes Historie til Reformationen*, synes Ref. skola, när det blifver fullbordadt, erhålla ett ännu större värde än det första. Det börjas med en inledning, deri en "blick kastas öfver det danska folkets religiösa och sedliga tillstånd vid den tid, då christlig predikan först började att i landet höras." Denna inledning innehåller flera egendomliga och snillrika tankar, hvilka med stor klarhet uttalas. "Då i södern christendomens utsäde nedföll som en vårsäd, hvilken hastigt uppgick och genast utvecklade sig, så föll det i norden som en vintersäd, hvilken visserligen tidigt framsköt, men hvars späda gräs först skulle gömmas under vinterns snötäcke, innan det kunde vinna kraft att bära blomma och frukt." Efter framställningen af ett par mythiska sagor hos Saxo (den om Mid-

Oden och den om Hother) yttras: "Den (deri och i andra sagor) tydliga åskådningen af verldens undergång och verldens förnyelse gifver den nordiska hedendomen sitt prophetiska framåtseende, hvari den bebådar christendomen och en verldsförnyelse genom denna. I känslan af den förstörelse, den förbannelse, som under nuvarande förhållanden råder öfver menskligheten, ligger en längtan efter förlossning, hvari den christliga predikan kunde finna en anslutningspunkt". Om hedendomens skalder har Författaren vackra och sanna ord. Som afvikelser från den vanliga hedendomen omnämner Författaren dels den tro på en "all-verldens" Gud, på en Allfader, hvilken här och der framskymtar, dels den tro på egen makt och styrka, som är mången nordbos egentliga religion, och dels ändtligen den råa vidskeplighet, som också tydligt låter spåra sig. För christendomen blefvo dessa företeelser medel till hedendomens förstöring. — Af det egentliga arbetet lemna de tvenne hittills utkomna häftena blott den första afdelningen, åren 826—1104 (rubriken sid. 40 har genom ett tryckfel 1004), historien om christendomens införande och utveckling till och med Knut den Heliges tid. Christlig kyrka är då i Danmark organiserad. Historien härom är meddelad i trenne stycken. Ett fjerde afhandlar "religiösa meningar och bruk samt kyrkliga förhållanden i den äldsta christna tiden". Om också den, som med dessa ämnen något utförligare sysselsatt sig, icke finner mycket nytt i framställningen, uppväcker dock den reda och klarhet, hvarmed ämnena äro behandlade, en liflig önskan, att arbetet måtte fortsättas. — Ett slags bihang till dessa arbeten är samma författares mycket grundliga och goda monographi: *De Danske Domcapitler, deres Oprindelse, Indretning og Virksomhed för Reformationen. En historisk Skildring.* Också för svenska förhållanden är af denna lilla bok åtskilligt att lära.

I Sverige hafva vi flera så kallade herdaminnen, d. ä. Series pastorum i de särskilda stiften, med mer eller mindre utförliga biographiska anteckningar. Väl skrifna äro de för den locala kyrkohistorien af stor vigt. Vårt sista nyligen fulländade arbete af detta slag, Lunds stifts herdaminne af S. Cavallin, har ett mycket stort värde. Såsom ett motstycke härtill bör för Danmark nämnas: *Den Falsterske Geistligheds Personalhistorie af J. Barfod.* Ref. saknar erforderlig kunskap för dess bedömande.

Öfver tillvaron af ett danskt repertorium för mindre kyrkohistoriska uppsatser och meddelanden samt critiska undersökningar måste Ref. på det högsta glädja sig. Sällskapet för Danmarks kyrkohistoria har utgifvit: *Kirkehistoriske Samlinger*, 2 band (hvarje bestående af 4 häften besörjda af *Helveg*, *C. J. Brandt* och kanske andra, Kjöbenh. 1849—56), samt *Nye Kirkehistoriske Samlinger*, 1:e Bd, också 4 häften besörjda af *H. F. Rördam*, Kjöbenh. 1857—59. Samlingen börjas med *Kolderup-Rosenvinges* grundliga "Bemærkninger om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark", hvarpå följer det af *Knudsen* meddelade gamla utkastet till Danska Kyrkoordinanson. En mängd mindre uppsatser hafva väl endast för Danmark intresse, men

flere andra måste af en hvar kyrkohistoriker omfattas med uppmärksamhet. Det är utomordentligen godt, att ett ställe finnes, der sådana uppsatser kunna förvaras.

För Norge äro nästan inga källskrifter att anmäla. Eller rättare: Ref. saknar i det ögonblick, då han skrifver detta, de samlingar af urkunder och handlingar, der ett eller annat, som angår Norges kyrka, kan vara upptaget. Han måste alltså inskränka sig till omnämnandet af ett gammalt norskt bibelarbete, som i det hänseende kan kallas en kyrkohistorisk urkund, att det sprider ljus öfver Norges religiösa cultur under begynnelsen af 14:de århundradet. Det heter: *Stjorn. Norsk Bibelhistorie omfattende Tiden fra Verdens Skabelse intil det babyloniske Fangenskab. Udarbeidet ved Begyndelsen af det 14:de Aarhundrede efter Foranstaltning af K. Haakon Magnussøn (1299—1319). Udg. med Anmærkninger og Ordforklaringer af C. R. Unger.* Christiania 1853—6. Den fullständigt angifna titeln innehåller hvad som ännu om arbetet kan sägas; trenne häften äro för Ref. kända, hvilka utgöra 24 ark och meddela den bibliska historien in i Josue tid. Enligt en underrättelse på häftenas omslag skall verket upptaga omkring 40 ark. Utgifvaren har begagnat 3 Arnamagnæanska handskrifter. De lofvade anmärkningarna och ordförklaringarna blifva troligen lemnade vid slutet. Må detta ej för länge uteblifva!

Norges literatur har ett arbete i den nationala kyrkohistorien att uppvisa, hvars höga rang bland hela nordens kyrkohistoriska literatur ingen kan förneka. Det är: *Den Norske Kirkes Historie under Katholicismen af R. Keyser*; 2 bd. Christiania 1856—8. Författarens historiska lärdom är för väl känd, att den här med ett ord skulle behöfva omtalas. Den gör honom fullt berättigad och särdeles skicklig att skrifva sitt lands kyrkohistoria. Denna för den i titeln angifna perioden är fullbordad i de tvenne nu färdiga banden. Den fördelas i 4 perioder, gående till åren 1152, 1263, 1350, 1550. Den nära förbindelse, som äger rum mellan de trenne nordiska rikena under medeltiden, gör dessa perioder i viss mon till naturliga äfven i de andra rikenas historia, den borgerliga så väl som den kyrkliga, hvilka höra nära till sammans. Endast slutet af catholicismens historia måste både för Sverige och Danmark sättas mycket tidigare än vid år 1550. Hvad Norge vidkommer, skulle Ref. vilja sätta i fråga, om ej perioden 1350 till 1550 är väl lång, och kunde tåla att klyfvas vid Christian d. 2:s inträde till regeringen. Derigenom kunde historien om de reformatoriska rörelserna erhålla sin egen afdelning. Om verket i dess helhet kan Ref. icke uttrycka något annat än en innerlig glädje öfver dess tillvaro. Det som Ref. nästan måste beundra är att Förf. kunnat inom ett icke mycket stort omfång med fullkomlig historisk grundlighet och iakttagande af alla den historiska critikens fordringar behandla en sådan mängd historiska data. Att här upptaga särskildheter skulle fordra mera utrymme och mera tid, än Ref. nu har att använda. Ett eller annat kommer måhända vid andra lägenheter till tals. Förf. må ej förtänka Ref., om denne kän-

ner någon afund deröfver, att en historia om catholicismen i Norge kunnat bringas till fullbordan, då en sådan om catholicismen i Sverige, vida förr börjad, ännu är långt ifrån sitt slut.

Ett gammalt och välbekant norskt kyrkohistoriskt arbete är: *De norske Klostres Historie i Middelalderen*, af *C. C. A. Lange* (från 1847). Den har fått en ny omarbetad upplaga, Christiania 1856. Redan den första upplagan åtnjuter ett välförtjent anseende. Om den andra säger Förf. sjelf, att förändringarna hufvudsakligen bestå deri, att mycket blifvit bortskuret, som ej angår klosterhistorien, eller som mera är onödig och origtig gissning än säker och bevislig historia. För sådant bortskärande måste läsare vara tacksamma. Icke hvar och en författare kan dertill beqväma sig. I historien om enskilda kloster skola ock förändringar vara vidtagna. Vi skulle komma för långt, om vi vid dessa enskildheter ville uppehålla oss. Den gren af ett lands literatur, som bär sådana frukter som Keysers och Langes kyrkohistoriska arbeten, kan ej sägas lida af någon fattigdom.

Ett hithörande tyskt arbete må till slut nämnas, *Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume von D:r K. Maurer*; 2 delar, München 1855,6. Författaren har inga andra källor att tillgå än de i norden välbekanta. Men han begagnar dessa, och mest de isländska, med flit och utförlighet. Långa stycken i hans dryga arbete äro öfversättningar ur Snorre Sturlesons och andra Isländares historiska sagor. Hans arbete sträcker sig icke öfver Olof Tryggvassons och Olof Haraldssons tider. För Tyskland har det måhända något värde. I norden är det umbärligt.

H. R.

---

1. **Rom förr och nu.** 1:sta h. Westerås 1858, 2:dra h. 1859.
2. **Om katholska lärans sanning,** eller försvar af katholska kyrkans lära emot dess motståndares (Biskop Fahlcrantz) angrepp. Öfversättning. 1:sta h. 1858.

Utgifvaren af den förstnämnda skriften har ej utsatt sitt namn. Han tillkännagifver sig likväl inom sjelfva skriften så tydligt, att ingen grannlagenhet förbjuder hans nämnande. Det är biskopen i Westerås stift D:r Fahlcrantz, hvilken här fortsätter en polemik mot romerska kyrkan, som han redan för årtionden tillbaka begynt, och hvilken väl egnar honom såsom en bland de högst uppsatte väktarne på vårt svenska Zions murar. I mer än ett afseende är han ock för en sådan strid väl utrustad. Utom de insigter lärd forskning beredt honom i så väl vår lutherska kyrkas, som den romerskas lära och författning, har han sig ock till buds en rik personlig erfarenhet, samlad under längre tids vistelse i länder, der romerska kyrkan herrskar, och särskildt i Rom. Den känsla, med hvilken han uppträder mot det romerska systemet, dess lära och författning, är destomer betydelsefull, som B. F., rikt utrustad med hvad man kallar ästhetiskt sinne, alls icke kan vara blind för den fagra glans i cultur och äfven i författ-

Romerska kyrkan har aldrig varit *den* katholska kyrkan och kan aldrig blifva det. Väl har funnits en tid, då äfven hon stod i lefvande gemenskap med alla andra trogne Herrans bekännare genom trogen bekännelse af sanningen i Christo Jesu. Hon egde då samma egenskap af allmännelighet, hvilken tillkommer hvarje församling, som inom sig behåller den kristliga, den allmängiltiga sanningen ren och oförfalskad. Denna tid är längesedan förbi. Rom förr och nu är i många hänseenden samma Rom — men icke i detta.

Romerska kyrkan, som i begynnelsen var underdånig Guds ord först bevaradt i den klara, friska erinringen, sedan sammanfattadt i den skriftliga uppteckningen, den heliga Skrift, har småningom böjt sig under en osäker, vacklande, obestämbar lärdom utom skriften, kallad tradition; dernäst under påfvar och kyrkomöten, dock med ännu någon vördnad i allmänhet för det från äldre tider öfverlemnade ordet och särskildt äfven för den heliga Skrift. Hierarchiskt magtbegär och det förgudade mennisko-ordets menliga inflytelse hafva *dock* småningom allt mer undanträngt vördnaden för det gudomliga ordet. Påfven och biskoparne på kyrkomöten täflade en tid om väldet öfver samvetena; men efter Jesuitismens uppkomst och seger på tridentinska mötet, har påfven mer och mer uteslutande tillegnat sig den vördnad, den afgörandets rätt, som ensam tillkommer Guds ord. Han utöfvar den nu sjelfrådigt i kyrkans namn till kyrkans förslafvande under lögnen.

Det är icke Christendom, utan Jesuitism, som nu besjälar de magtegande, de orakelgifvande, de styrande inom Roms kyrka. När affallet begynte, när ogräset såddes, är ej lika klart för menniskoöga, som att det i våra dagar är fullkomnadt. Det är fullkomnadt just genom den ovilkorliga oinskränkta underdånighet under påfven, hvilken nu mer, än någonsin, utgör denna kyrkas lösen, der dess målsmän våga oförtäckt uttala hvad som bor i hjertats djup.

Det är denna från sann katholicism så affälliga kyrka, som nu gör anspråk på att vara *den* katholska, och såsom sådan «upphöjd öfver all villfarelse» (n:o 2 p. 14), allena saliggörande. Hon stödjer sina anspråk derpå, att hon är Petri stol, att Petrus varit Roms biskop. Påståendet är icke blott obevisligt, utan ock efter all anledning osannfärdigt, hvarom läsaren kan förvissa sig genom en blick i Rom förr och nu 1: 35 ff. Men *om* det ock skulle vara sannt, hvad anspråk kan derpå grundas? Kan Antichrist sätta sig i Guds tempel, så kan han ock sätta sig på Petri stol. Och Antichrist sitter otvifvelaktigt på Roms påfvestol, icke nödvändigt i hvarje påfves person, men i det Antichristiska system, hvars offer äfven mången påfve blifvit i all sin förmenta magtfullkomlighet, stundom mot sin vilja.

Såsom stöd för sitt anspråk åberopar hon vidare läro-embetets öfverlemnande till apostlarne och de löften Frälsaren dermed förknippat. Men hvad helgd kunna dessa löften gifva åt en inrättning, som står i strid med Christi Anda, åt en hierarchi, hvars grundlag är att

dölja undan just det apostoliska ordet och lära »stadgar, som äro menniskobud», att predika ett evangelium, som är i grundväsendtlig motsats mot det, Christus och hans apostlar förkunnat, mot det apostoliska och profetiska ord, på hvilket den verkligen allmänneliga kyrkan är uppbyggd, ett evangelium som på det mest afgörande sätt drabbas af den apostoliska förkastelsedomen öfver hvarje evangelium, som är i strid med apostlarnes ord: »om en ängel af himmelen annorlunda predikade evangelium, han vare förbannad!» Denna inrättning, denna hierarchi kan *icke* vara det af Herren instiftade läroembetets innehafvare. »Ett ofelbart läro-embete till trons bevarande» har Herren visserligen instiftat; det öfverlemnades åt apostlarne och är fortfarande verksamt i *deras* i skriften bevarade ord: den som hörer detta han hörer apostlarne, och då han hörer apostlarne hör han Christus. Men detta apostoliska embetet är icke enligt Guds ord åt kyrkans lärare öfverlemnadt, aldraminst åt den romerska hierarchien, genom hvilken Christi och apostlarnes ord, så vidt möjligt är, förhindras från verksamhet inom den romerska kyrkan, hvilken genom deras mun förbjuder bruket af salighetens evangelium eller vrider detsamma efter egna förderfliga afsigter.

Synnerlig vigt för denna jesuitiska bevisning skall det hafva, som i n:o 2 p. 22 säges — öfverallt med utbyte af *romersk* mot *katholsk*, således med ett antagande på förhand af det som skulle bevisas: — »Intet annat kristligt samfund utom den katholska (menas: romerska) »kyrkan, kan härleda sitt ursprung genom en oafbruten följd från »apostlarnes och vår Herre Jesus Christus.» Hvar och en som åt detta ämne egnat någon uppmärksamhet vet huru lös ifrågavarande grund är. Vi hafva redan sett att den förmenta grundstenen, Petri romerska episkopat, alldeles saknas. Vidare är den äldre biskopslängden i allmänhet otillförlitlig både i anseende till biskoparnes antal och ordningsföljd; ytterligare försvagas denna grund genom de våldskräcktningar, för hvilka Romerska stolen under medeltiden varit utsatt, genom hvarandra förkättrande dubbelpåfvar och dylikt. Hvilken sannolikhet förefinnes att Guds Anda likasom fortplantat sig genom våldsverkare sådana, som Alexander d. VI, Julius d. II m. fl. Det vill mycket till att en protestant skall kunna öfvertyga sig, att Guds Anda på ett ofelbart sätt talat genom sådana personligheter. Att han faktiskt icke gjort det, synes påtagligt. Af hela bevisgrunden återstår således endast det factum, att en biskopsstol tidigt fanns och fortfarande egt bestånd i Rom. Men hvad stöd gifver detta åt romerska kyrkans anspråk att genom sin apostoliska succession hafva sanningens bevarande sig ombetrodt, när factiskt är att just genom hennes målsmän sanningen blifvit förfalskad, att de sjelfva varit affällingar från sanningen och lyckats att genom glansen af sitt hos halfhedniskt sinnade folk erkända anseende skaffa ingång i romerska kyrkans bekännelse och bruk åt grundsatser oförenliga med sanningen. Härtill kommer, att inom sjelfva den romerska kyrkan förefinnes det fullständigaste mörker och stor oenighet öfver frågan hvad som egentligen

skall betraktas såsom af kyrkan genom öfverlemning bevarad sanning. Mycket som i äldre tider gälde är nu förkastadt, kyrkofäderna, liksom skolastikerna och kyrkomötena, motsäga hvarandra inbördes. Enligt den stundom antagna regeln, att *det* skulle gälla, som alltid och allestädes varit erkändt såsom sanning, borde en stor del af romanismens nuvarande hufvudläror förlora sin giltighet såsom varande jemförelsevis nya funder, och bland dessa den nu grasserande tron på Jungfru Mariæ obefläckade aflelse. Jesuiterna insågo klart, att ur detta virrvarr ingen annan utgång finnes, än antagandet af påfvens ovilkorliga magtfullkomlighet, att bestämma öfver sanningen. Romerska kyrkan har allt djupare känt oundgängligheten af denna conseqvens. I påfvens ovilkorliga rätt öfver sanningen har den falska grunden sin enda regelmässiga slutföljd. Den är dragen och godkänd inom romerska kyrkan. Pius den nionde har i våra dagar genom sitt ej blott ur protestantisk synpunkt förkastliga, utan ock, enligt omdömet hos en betydande del af den romerska kristenheten oförsvarligt egenmägtiga förfarande i stadfästandet af dogmen om Jungfru Mariæ medfödda syndfrihet ådagalagt, huru romerska curian uppfattar betydelsen af kyrkans auctoritet. Det hittills vanmägtiga motstånd, denna egenmägtiga handling rönt, ådagalägger tillfyllest, att öfverhufvudtaget i den romerska församlingens medvetande, icke blott skriftens utan församlingens egen, biskoparnes, kyrkofädernas, conciliernas auctoritet är uppsvulgen och tillintetgjord af romerska biskopens enväldiga magtfullkomlighet.

Blott naiv okunnighet eller afsigtlig sjelfförblindelse, eller afsigt att förblinda andra kan under sådana förhållanden förespegla fullkomlig öfverensstämmelse i lära, bevarad genom den så kallade apostoliska successionen inom den romerska kyrkan. Mellan Roms apostoliska skaplynne och dess närvarande finnes så ringa gemenskap, att skilnaden måste betecknas såsom ett fullkomligt affall. Deremot kan ej förnekas, att denna så kallade apostoliska succession allt ifrån medeltiden utmärkes af en särdeles conseqvens i fasthållande och tillämpning af den hierarchiska princip, som gifvit påfvedömet lika mycken fasthet i bekämpandet af sanningen, som svaghet i striden mot verldens förförelser. Under sådana förhållanden kan hvarken den s. k. apostoliska successionen eller den beprisade *enhet*, hvaraf romerska kyrkan i vissa hänseenden utmärkes, erbjuda något synnerligen öfvertygande bevis om denna kyrkas kristliga värde. Vår Frälsare sjelf har lärt oss, att det gifves en enighet i det onda likaväl som i det goda, Luc. 11. 18.

Den som älskar och söker sanning, framför allt den som redan genom Guds ord fått sigte på sanningen, kan icke undgå att i romerska kyrkans beprisade enhet och fasthet upptäcka en förfärlig enighet hos dess magthafvande hierarchi, att till sin magts befästande förråda sanningen och upphöja lögnen.

Den som sålunda i Guds ords ljus betraktat romerska kyrkans skaplynne, så vida detta uppenbarar sig i dess lära och inrättningar, äfvensom i det visserligen följdriktiga handlingssättet hos dess magt-

hafvande presterskap; den som insett huru mycket mot Guds ord, mot kristendomens anda stridande, men deremot med hedendomens anda väl förenligt blifvit på grund af denna kyrkas förment gudomliga auctoritet stämpladt såsom kristlig sanning eller kristlig sed; huru skulle han kunna öfvertygas, att just denna kyrka vore sanningens pelare och grundval? huru skulle han kunna sorglöst åt henne öfverlemna vården af sina eviga angelägenheter, eller böja sitt samvete under hennes dom. Har Gud velat i ett samfund bevara sanningen om frälsning i Christo Jesu ren och oförfalskad, så är det sannerligen icke i romerska kyrkan Han förverkligat detta sitt kärleksråd. Vore sanningen ej att finna utom den romerska kyrkans tradition, så vore den omöjlig att finna, emedan lögn och sanning der äro så sammanblandade, att det behöfves en pröfvosten af renare art för att kunna urskilja dem från hvarandra. En sådan har Gud gifvit i det skrifna, profeternas och apostlarnes ord, samt på ett underbart sätt åt oss allt härtill bevarat. Om detta ord lemnar ock den romerska kyrkan ett lofordande vittnesbörd, dels uppriktigt genom många enfaldiga medlemmar, som lika menlösa barn midt i romerska kyrkan hålla sina hjertan obesmittade af dess verldslighet, dels för syns skull af dem, som, medvetna om romerska kyrkans verkliga grundsatser, undangömma dessa så länge det gäller att öfvervinna protestanter, som akta på Guds ord.

Ett försök af sistnämnde art är P. B:s uppträdande hos oss genom den Beckedorfska skriften. P. B. vet lika väl, som någon af hans motståndare, att ingen är katholik i romersk mening, som i sin salighetssak låter skriften hafva det afgörande ordet. Vi ha redan sett, att endast den är katholik i romersk mening, som lyder den romerska kyrkan allenast för dess skull, d. v. s. anser henne såsom högsta, gudomliga auctoritet på jorden. Äfven om P. B. genom sitt åberopande på skriften skulle kunna föra någon till lydnad för romerska kyrkan, så blefve denne ej katholik i romersk mening förr, än han afkastat skriftordets band och påtagit i stället de samvetsbojor påfven behagar pålägga. Då protestanten i kyrkan ser den trogna tjenarinnan, som genom sitt vittnesbörd, efter den samaritiska qvinnans förebild, leder till den i skriftordet genom apostlarnes mun talande Christus och uppmanar till tro och lydnad för denne himmelske konungs ord, så finner han sig nu af romanisterna uppmanad att betrakta Guds ord, den heliga skrift, såsom en tjenarinna, hvars bestämmelse är att genom vittnesbörd om kyrkans ofelbarhet, göra sig sjelf, göra menniskosonens och hans apostlars ord öfverflödigt och sätta kyrkans, hvarmed menas uteslutande den papistiska kyrkans och rent ut taladt, den romerska påfvens orakler i stället. Den upplyste protestanten vet på förhand, att skriften vägrar en sådan tjenst.

De invänningar mot romerska jesuitismen, hvilka här i största allmänhet blifvit berörda, finner läsaren vidare, som vi tro, för de flesta nöjaktigt utförda i Rom förr och nu 1:sta h. Det har blifvit anmärkt, att kraften af den bevisning, som i denna värderika skrift lem-

nas mot det romerska kyrkobegreppet, försvagas genom beskaffenheten af det kyrkobegrepp, hvilket Förf. sjelf framställer såsom det rätta, såsom det lutherska. Nekas må ej att utredningen af detta begrepp lemnar, såsom oss synes, åtskilligt att önska. För en mindre tankevand läsare företer denna utredning till och med störande motsägelser. Så när h. 1 p. 25 kyrkan definieras såsom »Guds den *uppenbarades* rike på jorden», och p. 26 säges: »i väsendet äro de» (Guds rike och kyrkan)» utan tvifvel synonyma»; men sedan i noten p. 27 förekommer följande: »Huru förhåller sig nu Guds rike till kyrkan? att de icke äro ett vittnar redan bönen: tillkomme ditt rike», hvilken tydligen förutsätter Guds rike oberoende af kyrkans begrepp och före detta». För vår del måste vi tillstå, att den sednare bestämningen, då Guds rike der otvifvelaktigt är likbetydande med Guds den uppenbarades rike, synes ådagalägga att den förut gifna definitionen ej är nöjaktig. Denna förmenta definition uttalar visserligen en stor och betydelsefull sanning, nemligen att Guds den uppenbarades rike på jorden förverkligar sig fullständigast i och genom kyrkan i egentlig mening; äfvensom att dennas höga, från henne oskiljagtiga värdighet är, att vara Guds, den uppenbarades rike på jorden; ja! att kyrkan i sin helhet, lika väl som hvarje enskildt troende, är både ett organ och ett föremål för Guds frälsande verksamhet på jorden. Men hvad detta organ, hvad kyrkan i sig sjelf är finne vi ej dermed uttaladt, dess definition är icke dermed gifven. Vi hafva ännu ej kunnat öfvertygas, att någon bättre, riktigare definition, än Augsburgiska bekännelsens: »congregatio fidelium» kan i lika korthet gifvas, allenast man icke fattar uttrycket »congregatio» i den föraktliga betydelsen af oordnad hop, utan i den betydelse, som föranledes af skriftens språkbruk, enligt hvilket hjord egentligen betecknar en skara sammanhållen och ordnad af herdens röst, följande herden i lydnad för honom. Likaså måste vid ordet »fidelis» ej fästas hvilken betydelse som helst, utan just den, som ordet har i skriften, i lutherska kyrkans bekännelse och dogmatiska språkbruk, nemligen betydelsen af en menniska, hvilken Guds heliga Andas verksamhet i och genom nådemedlen fört till trons lifsgemenskap med hjordens herde, Herren Jesus Christus, samt med hjordens öfriga medlemmar, och hvilken af samma verksamhet medelst samma nådemedel i denna gemenskap qvarhålles. — Denna congregatio fidelium, d. ä. kyrkan, ledes och styres på ett synnerligt sätt genom sin Herde Jesus Christus och hans heliga Anda, och är derigenom i aldra egentligaste mening »Guds, den uppenbarades, rike på jorden».

Så vidt vi förstå är det ock denna åskådning, som uttrycker sig i följande Förf:s ord h. 1 p. 27 »på den hos de troende väckta öfvertygelsen om Hans (Christi)» gudomlighet, såsom på en klippfast grund, skall Han sjelf bygga sin kyrka, d. ä. genom den af Fadren i Honom utgående, den eviga sanningens heliga Ande, i oändlig förspridning, verka en helig gemenskap mellan dem, som emottaga denna Ande, och på denna väg skall Han till allt större omfattning och

fulländning böja den, för att i verlden, kyrkans motsats, eller det utom kyrkan varande bereda segren åt Guds kännedom, som är evinnerligt lif: »Så äre vi nu många *en* lekamen i Christo, men inbördes äre vi hvarandras lemmar.» Rom. 12: 5. Och likaså i noten: »Till hvarje troende kommer Guds rike i och med nya födelsen, men icke är kyrkan någon blott tänkt gemensam relation till samma princip, blotta summan af de pånyttfödda, hvilket vore ett alldeles ofruktbart begrepp, om det ej tillika innehölle begreppet af ett från grunden gemensamt uppkommet vexelförhållande (och ännu fattigare är dock den föreställning, som gör kyrkan till blotta summan af Christi *bekännare)*; utan så snart ett meddelande mellan troende eger rum, så existerar ock kyrkan: »hvarest två eller tre äro församlade i mitt namn m. m»». Dock vi kunna ej neka, att redan de följande orden i denna not återföra oss till den åskådning, enligt hvilken, med bortseende från de trognas samfund, kyrkan fattas såsom identisk med den gudomliga kraft, som enar och sammanhåller de troende till ett lefvande organiskt samfund. Skall nu här vara fråga om samma föremål, som i Guds ord, i de allmänna symbola och i Lutherska kyrkans bekännelseskrifter betecknas med ordet *ἐκκλησία*, ecclesia, Guds församling, så finne vi uti en dylik bestämning ett verkligt misskännande af detta föremåls egendomliga karakter. Skall åter frågan vara, icke om detta föremål, utan just om Guds rike, om den gudomliga frälsaremagt, som i och genom Guds församling, utför sitt underbara verk, så finna vi användningen af namnet kyrka till dettas ytterligare betecknande vara både onödigt och förvillande, då namnen Guds rike, himmelriket icke blott äro mera skriftenliga, utan ock mera betecknande; hvarjemte ordet kyrka i det allmänna kristliga språkbruket vunnit häfd såsom uttryckande samma föremål, hvilket i den heliga Skrift, och i bekännelseskrifterna benämnes ecclesia Dei, Guds församling.

Hvad Förf. säger p. 31 angående »det nödvändiga kristliga begreppet af kyrkans *genesis»*, synes återföra till den enkla, lutherska åskådningen. »Förhåller det sig ej med denna hela mensklighetens nyfödelse såsom med individens — att dess genesis liknar vädrets? — — Att ifrån Christus, genom ordet och Anden och öfvernaturlig begåfning, nytt lif och af denna omedelbart verkad organism inom menskligheten måste tillblifva och verkligen tillblifvit, lärer ej nekas, likasom ej heller, att med benämningen kyrka intet högre eller fullare eller sannare begrepp kan betecknas, samt att således hvarje annat måste vara för litet eller oriktigt». Om vi rätt fatta dessa ord, så är kyrkan enligt dem den organism, som genom Guds Andas pånyttfödande kraft tillblifvit inom menskligheten, de troendes samfund, Christi mystiska lekamen, »en organism med egenskaper, som ej motsäga idéen af Gud».

Från denna riktiga ståndpunkt synes oss öfverhufvudtaget kritiken i Rom förr och nu utgå. Anmärkningarne mot romerska kyrkobegreppet p. 33 afslutas med följande ord: »I alla fall ser man (romanismen) i kyrkan ett blott yttre, möjligen andelöst samfund, utan

en skymt af rättighet att kallas de heligas samfund, så framt ej helighetens begrepp skall i grund förstöras.

Första häftet behandlar hufvudsakligen läran om **kyrkan**. Med rätta anser Förf. att på denna punkt striden i våra dagar **förnämligast** kommer att utkämpas. Orsaken är att denna lära är på *samma* gång romanismens starkaste bålverk och sårbaraste punkt. **För** protestanten är och förblifver deremot läran om kyrkan **jemförelsevis** *ett* utanverk, eburu visserligen i högsta måtto vigtigt för det **helas** bestånd. Protestantismens egentliga fäste är och förblifver **läran om** försoningen med Gud genom Christus i dess båda **hufvudmomenter**, sådana vi se dem korteligen angifna i slutet af 2 Cor. 5. **Förgätes** detta under striden om kyrkan, så kan lätteligen hända att **man** *förlorar* fästet, under det man kämpar kring utanverken. Förf:s ord p. 22: »Det har alltid synts mig en hufvudbrist i reformationen, historiskt fattad, att man icke lade hufvudvigt på läran om **kyrkan**, såsom grundlögnen i romerska systemet», kunna vi för ingen del göra till våra. De synas göra reformationens betydelse hufvudsakligen till en polemisk. Dess betydelse är likväl i främsta rummet att framlägga den himmelska sanningen i ogrumlad klarhet, till menniskors frälsning, och för ett sådant ändamål gjordes med rätta den lära till hufvudlära som verkligen är det. Dess uppgift i andra rummet, men också blott i andra, är att bekämpa det romerska systemet, och dervid måste, såsom Förf. gjort, hufvudanfallet riktas just mot läran om kyrkan. Men i samma stund protestantismen sjelf omfattar denna lära såsom sin egentliga kärnpunkt, synes den hafva sjelf framräckt sina händer att bindas af romerska sophismer. Just det skaplynne den protestantiska, egentligen den lutherska dogmatiken i detta hänseende verkligen antog, är bästa beviset att reformationens egentliga sträfvande gick ut på sanningens upprättande, ej på romerska kyrkans och lärosystemets undergräfvande, ehuru detta var oskiljaktigt från sanningens framställning och försvar. Den var först och främst vittnesbörd om sanningen; endast från denna ståndpunkt blef den protest mot lögnen.

Andra häftet fortsätter behandlingen af läran om kyrkan och öfvergår sedan till utredning af läran om Guds beläte såsom inledning till läran om rättfärdiggörelsen. Det synes ej olämpligt att spara vidare redogörelse tills denna dogm måhända i ett följande häfte blifver afslutad.

Sista afdelningen af båda häftena upptages af lärorika artiklar om Roms propaganda. Den vettgirige läsare, som ej förut närmare sysselsatt sig med denna märkliga institution, skall af här gjorda meddelanden skörda både nöje och nytta. **A. F. B.**

Skåne-Lagen med ärkebiskopen i Lund Andreas Sunessons latinska bearbetning, skånska kyrkorätten och stadsrätten, samt åtskillige stadgar för Skåne, utgifven af D:r **C. J. Schlyter.** Lund 1859. 4:o. p. I—CLXXXIII. p. 1—652.

Skåne-Lagen utgör *nionde* bandet af den af professor *Schlyter* utgifna *samling af Sveriges gamla lagar*. Vännerna af fäderneslandets juridiska litteratur hafva alltid med stor längtan emottagit hvarje nytt band af denna värderika samling från den frejdade utgifvarens hand; och denne längtan har, om möjligt, varit stegrad i afseende på den ifrågavarande lagen, hvilken nu efter noggrann jemnförelse af kända handskrifter i en omsorgsfullt granskad text lemnats i allmänhetens händer. Utom de äldre af *Gemen* 1505, *Hadorph* 1676 m. fl. utgifna upplagor af Skåne-Lagen, der all egentlig kritik af texten saknas, hafva vi visserligen i senare tider genom *Thorsen* 1853 erhållit en ny edition af »Skånske Lov og Eskils skånske Kirkelov, tilligemed Andreæ Sunonis Lex Scaniæ provincialis» &c., men som likväl, hvad den kritiska bearbetningen vidkommer, lemnat åtskilligt öfrigt att önska. Man hade visserligen förut väntat att utgifvaren af *Samling af gamle Danske Love*, den om Danmarks rättshistoria högt förtjente *Kolderup-Rosenvinge*, skulle, på sätt han tillkännagifvit i företalet till den år 1821 af honom ombesörjda upplagan af den yngre Selands-lagen, hafva föranstaltat en ny edition af Skåne-lagen; men sedan han erfarit planen för den svenska samlingen af gamla lagar, åtnöjde han sig med att år 1846 trycka Andreas Sunessons latinska bearbetning af Skåne-lagen, och för den Danska textens utgifvande, hade han tvifvelsutan ej vidtagit några åtgärder, då döden 5 år derefter satte ett mål för hans verksamhet. Så mycket lyckligare är det nu, att den nya editionens ombesörjande tillkommit professor *Schlyter*, hvars namn är en säker borgen för den noggrannhet och kritik, som vetenskapen af ett dylikt arbete har rätt att fordra.

Den nya edition af ifrågavarande lag, hvilken vi nu hafva nöjet att härmed anmäla, innehåller:

1. Ett af professor *Schlyter* författadt företal, hvari afhandlas: om handskrifterna af Skåne-lagen, om Skåne-lagens äldre editioner och om den närvarande editionen af Skåne-lagen.

2. Skåne-lagens gamla text, aftryckt efter en Kongl. Bibliotheket i Stockholm tillhörig pergaments-codex (B. 76.), jemte additamenta, utgörande de capitel, som på åtskilliga ställen tilläggas i flere eller färre handskrifter.

3. Ärkebiskopen i Lund Andreas Sunessons latinska bearbetning af Skåne-lagen.

4. Skånska kyrkorätten, tryckt i trenne afdelningar, nemligen först den danska texten och sedan tvenne från hvarandra afvikande, latinska öfversättningar deraf.

5. Skånska Stadsrätten.

6. Åtskilliga stadgar för Skåne.

7. Glossarium, continens antiqua vocabula Danica; Glossarium, continens vocabula medii ævi latinitatis. Index nominum propriorum.

Om den otroliga möda, som erfordrats vid utgifvandet af denna edition, kan man knappt göra sig en riktig föreställning, då utgifvaren haft att granska och med hvarandra jemnföra icke mindre än 136 särskilda handskrifter; det har tagit i anspråk den outtröttliga flit och ihärdighet, hvilken utmärker utgifvarens föregående arbeten, för att äfven på ett fullt tillfredsställande sätt och på en jemnförelsevis kort tid genomföra ett arbete af det omfång och den beskaffenhet som det ifrågavarande. Med odeladt intresse skall utan tvifvel hvar och en, som egnat sig åt rättshistoriska studier, skänka företalet (hvilket upptager ej mindre än 183 qvart-sidor) den största uppmärksamhet. Utgifvaren har der meddelat en högst sakrik, kritisk undersökning af Skåne-lagens ålder, om förhållandet mellan Skåne-lagens danska text och Andreas Sunessons latinska bearbetning af samma lag, om den Skånska Stadsrättens ålder, och om den varit författad för någon viss stad i Skåne eller utgjort en allmän stadslag, om Svenska landslagens införande i Skåne, om orsaken till den s. k. Arfbokens utelemnande m. m., och i sammanhang härmed en grundlig pröfning af *Kofod-Anchers*, *Schlegels*, *Kolderup-Rosenvinges*, *Larsens* m. fl. berömde danska rättslärdes åsigter i dessa och ditbörande ämnen. Man inhemtar härvid, att utgifvaren kommit till det resultat, beträffande Andreas Sunessons latinska bearbetning af Skåne-lagen, att densamma med hög grad af sannolikhet kan antagas vara fullbordad emellan åren 1206 och 1215; att den danska texten, som kommit till vår kunskap, med vissbet är författad mellan åren 1203 och 1212, men att den icke ligger till grund för Andreas Sunessons arbete; att då många verkliga lagstadganden finnas i den latinska texten, hvilka ej kunna antagas vara antingen uppsåtligen eller af vårdslöshet förbigångna af den danska textens författare, kan man med säkerhet sluta dertill, att denne icke kännt Andreas Sunessons arbete och således ännu mindre lagt det till grund för sitt; att båda texterna härleda sig från förut skriftligen upptecknade källor; att för båda texterna har legat till grund en *äldre* redaction af Skåne-lagen, hvari många ämnen och särskilda stadganden saknats, hvilka sedermera blifvit tillagda, dels i den nyare danska redactionen, som kommit till vår kunskap, dels i Andreas Sunessons arbete, dels i båda; att hvad som finnes i de båda nyare texterna på lika sätt i båda framställdt och i samma ordning emellan de särskilda ämnena, också har funnits i den äldre redactionen med ungefär samma lydelse som i den nyare danska redactionen; att de stycken, som finnas i båda texterna sins emellan öfverensstämmande, men på olika ställen införda, sannolikt äro sådana, som funnits i spridda anteckningar, men antingen tillfälligtvis ej kommit att intagas i den äldre redactionen eller blifvit senare skriftligen författade eller varit grundade på senare stadganden, och att de stycken åter, som väl finnas i båda texterna, men så att

ämnena äro på mycket olika sätt afhandlade, hafva af båda texternas författare blifvit hemtade ur olika källor eller först af dem sjelfva skriftligen upptecknats (p. CX). De bevis, som utgifvaren till stöd härför anfört, synas fullt öfvertygande. Vidkommande den Skånska Stadsrätten har utgifvaren likaledes, på anförde skäl, antagit, att den är samtidig med de äldsta Svenska och Norska Stadsrätterna, äfvensom med de äldsta Danska stadsrätter, hvilkas ålder är känd, d. ä. från senare hälften eller slutet af 13:de århundradet; så ock att det är mesta sannolikhet att ifrågavarande lag blifvit författad för och ursprungligen gällt i *Lund*, men att den efter hand blifvit gällande i flera Skånska städer, och att slutligen alla inom Skåne-lagens område belägna städer tillegnat sig densamma (p. CXXIII).

Vi hafva härmed endast velat påpeka några af de intressantaste partierna af utgifvarens med så mycken sakkännedom och grundlighet framställda undersökning af Skåne-lagens ålder jemte flera dithörande frågor, öfvertygade att denna undersökning skall ådraga sig den största uppmärksamhet icke blott af rättshistoriens vänner inom fäderneslandet, utan ock af lärde och vetenskapsmän på andra sidan sundet.

Vi sluta denna korta anmälan med den uppriktiga önskan att krafterna icke måtte svika utgifvaren för att fullborda den första på svenska tryckta upplaga af Konung Magnus Erikssons landslag, hvarmed han nu är sysselsatt; och han skall ytterligare förvärfva sig rättvisa anspråk på tacksamhet af svenska jurister och sjelf öka den ära, som den lärda verlden redan fästat vid hans namn. **S. R. D. K. O.**

Om servituter enligt svensk lag. I. Allmänna bestämmelser Akademisk afhandling af **E. V. Nordling.** Upsala, 1859, s. 1—96. 8:o.

Sådan är titeln på första delen af ett under form af academisk afhandling utgifvet, af en hoppgifvande ung jurist författadt, ganska innehållsrikt arbete. *Servituter* äro rättigheter, som i ringa grad vunnit uppmärksamhet af 1734 års lagstiftare, hvilket visar sig deraf att den allmänna lagen blott med få ord omnämner »besvär och last, som granne af annan tåla bör», utan att närmare bestämma de rättsförhållanden, som deraf uppstå eller äro beroende. Att lagstiftaren så knapphändigt behandlat dessa rättigheter, har förmodligen gjort att äfven svenska jurister hittills dervid fästat obetydlig vigt och derföre också föga befattat sig med läran om Servituter. Den ende, som förut försökt lemna en utredning häraf är professor *Schrevelius*, hvilken egnat ett capitel af sin lärobok i Civil-Rätten åt detta ämne. Så mycket mera välkommen är af sådan orsak en särskild monographie öfver Servituter. Dessa rättigheter förtjena emedlertid att tagas i närmare betraktande, helst de, till följd af landets uppodlande eller förändrade kultur och till en del nya förhållanden med byggnader i städerna, nu mera erhållit en mycket större betydelse än på den tid,

då allmänna lagen utarbetades. Hr *Nordling* har i den skrift, vi härmed anmäla, visat att han grundligen studerat ämnet, kritiskt undersökt det Svenska servituts-begreppets omfattning och gjort sig väl förtrogen med sådana främmande rättslärdes skrifter, hvari läran om Servituter finnes förut afhandlad. Framställningen är klar och flärdfri och de allmänna bestämmelserna rörande Servituter väl angifna i det sammanhang, som framgår ur ämnets eget innehåll i följande ordning: Om servituts-benämningens uppkomst och generella betydelse; servituter enligt Romersk rätt; critisk undersökning rörande det Svenska servituts-begreppets omfattning jemte framställning af dess betydelse; servituten såsom sakrätt; det berättigade subjectet vid servitut; rättsobjectet vid servitut; nödvändiga förutsättningar för servituter; servituters indelning; servituters uppkomst; allmänna reglor för servituters utöfning; om servituters upphörande. Man kan ej annat än lifligt önska, att författaren må fortsätta sin förtjenstfulla afhandling medelst en lika omsorgsfullt vårdad framställning af de särskilda servituter, som den svenska Civil-Rätten känner. Han skall då med sitt arbete fylla en väsendtlig lucka i fäderneslandets juridiska litteratur.

S. R. D. K. O.

I. Om Politiska Ekonomiens utveckling och begrepp. Academisk afhandling af **G. K. Hamilton.** Upsala, 1858, p. 1—94.

II. Om Ägofrid efter svensk lag. Academisk afhandling af **G. K. Hamilton.** Upsala 1859, p. 1—56.

Begge dessa skrifter äro förstlingar af en lofvande ung man, som med mycken framgång egnat allvarliga studier åt så väl den *Politiska Ekonomien* som särskildt åt *Fäderneslandets Ekonomie-Rätt.* Den första afhandlingen innehåller, utom en inledning, som meddelar allmänna bestämningar af hvad vetenskapen förstår med *konsumtion* och *produktion*, en kort öfversigt af den *Politiska Ekonomiens Historia* samt slutligen en utredning af begreppet *Politisk Ekonomie.* Då man blott läser titelbladet, är man färdig att förklara, att det sista stycket borde hafva fått plats framför historiken; men efter genomläsandet af skriften i sin helhet, finner man snart att författaren med afsigt sparat sjelfva bestämningen af den *Politiska Ekonomiens begrepp* till slutet, för att kunna på historisk väg uppvisa, huru den Politiska Ekonomien blifvit på skilda tider under de sista århundradena olika uppfattad, orsakerna härtill, de felaktiga resultat, som häraf ofta varit en följd, samt ändtligen den åsigt i ämnet, som författaren, på anförde skäl, anser sig böra biträda. Historiken öfver den Politiska Ekonomien skall säkerligen läsas af en hvar med intresse; den är hållen i en rask, ledig, ofta rätt liflig, stil.

Den andra afhandlingen har till föremål ett ämne, som för *Ekonomie-Rätten* och lagstiftningen rörande jordbruksnäringen i synnerhet är af en särdeles vigt. Författaren har också här uti inledningen lemnat en kort öfversigt af lagstiftningen angående stängselskyldigheten

i främmande länder. Derefter följer ett capitel om *den svenska lagstiftningens historiska utveckling*, upptagande en redig och väl hållen framställning af hufvudprinciperna för stängselskyldigheten enligt så väl de gamla lagarna som 1736 års lag och 1802 års stängselförfattning, samt de nya grunder, hvarpå Kongl. Förordningen den 21 December 1857 hvilar. Slutligen afhandlar författaren: Om ägors fredande emot skada af annans hemdjur samt om stängselskyldighet efter nu gällande lag.

Vid anmälan af dessa begge afhandlingar, kunna vi icke underlåta att till grefve Hamilton ställa en uppmaning att fortgå på den författare-bana, han börjat beträda. En af hans hand utarbetad omfattande framställning af den Politiska Ekonomiens Historia eller ock af grunderna för den Politiska Ekonomien, vore utan tvifvel arbeten, gagnande för den svenska allmänheten och särskildt för dem, hvilka vid universitetet göra statsvetenskapliga studier; hedrande för författaren, om han i dem skulle inlägga de bevis på vetenskaplig förmåga, som redan röja sig i ofvananförda smärre skrifter. **S. D. R. K. O.**

Om Makars Giftorätt i Bo af **S. R. D. K. Olivecrona** Professor i Svensk Civil-Rätt och Romersk Rätt vid Kongl. Universitetet i Upsala, Philosophiæ Doctor, Juris Utriusque Licentiat. Andra omarbetade och betydligt tillökade upplagan. Stockholm 1859. Ad. Bonniers förlag (2 R:dr 75 öre).

Under denna titel har i svenska bokhandeln utkommit ett juridiskt vetenskapligt arbete, hvilket, enligt hvad författaren sjelf i förordet gifver tillkänna, utgör en omarbetad upplaga af en af honom, såsom docens i criminal- och process-rätt, år 1851 utgifven academisk afhandling *Om Lagbestämd Giftorätt i Bo*. Begagnad såsom specimen för professionen i svensk civil-rätt och romersk rätt vid detta universitet erhöll denna afhandling af dåvarande juridiska facultet det högsta vitsord, som åt aflagda lärdomsprof lemnas, och förskaffade författaren den lärareplats, han för närvarande bekläder. Detta arbete var emellertid af något inskränktare omfång än det, som nu senast framlagts för allmänhetens ögon; i det den nya upplagan behandlar, jemte den lagbestämda giftorätten, tillika de modificationer deri, som genom aftal (s. k. äktenskapsförord) kunna uppkomma, eller med andra ord den *conventionella* giftorätten; till följd hvaraf äfven en förändring i sjelfva titeln blifvit nödvändig. Utom den qvantitativa tillökning, som derigenom kommit arbetet till del, har det jemväl vunnit i inre fulländning och afslutenhet samt åt giftorätten såsom rätts-institut förvärfvat en större bestämdhet och noggrannare begränsning i förhållande till andra delar af familje-rätten.

I arbetets nuvarande skick är det af författaren skildt i tvenne hufvudafdelningar, innehållande, den ena en historisk öfversigt af uppkomsten och utbildningen af makars egendomsgemensamhet, och den andra en systematisk framställning af stadgandena (enligt Sveriges nu gällande rätt) rörande makars giftorätt i bo. Dessa afdelningar åter äro i sig delade i särskilda stycken, af hvilka de tvenne, som innefattas i den andra afdelningen, behandla, det förra den legala och det senare den conventionella giftorätten. Äfven i de delar af det nya arbetet, som till innehållet motsvara den förra upplagan, nämligen den historiska öfversigten och den systematiska framställningen af den legala giftorätten, har författaren icke lemnat endast en ordagrann reproduction af sitt föregående verk, utan med granskande och förbättrande hand vid dess återutgifvande framgått. Förändringarne äro likväl icke större, än att den senare upplagan i dessa delar kan och bör betraktas såsom utgörande hufvudsakligen ett och samma arbete med den förra. Då nu detta arbete vid sitt framträdande i form af academiskt prof erhållit såväl en offentlig granskning som ett offentligt bedömande, detsamma värdiga, anse vi oss icke böra på nämnda fält inlåta oss. Vi vilja blott uttala det enskilda omdöme, att, enligt vår uppfattning, den vigtigaste och mesta intresset väckande delen af arbetet utgöres af ofvan nämnda historiska öfversigt öfver uppkomsten och utbildningen af makars egendomsgemensamhet, likasom äfven denna del otvifvelaktigt kräft det största och ihärdigaste bemödande af författaren. Denna historik, uti hvilken författaren ådagalägger, huru i jemna steg med civilisationens utveckling och deraf orsakadt stigande erkännande af qvinnans värde i förhållande till mannen, hennes ställning inom familjen med afseende på egendomsrättigheter småningom förbättrats, till dess hon uppnått den ståndpunkt i nämnda hänseende, som i de nyaste lagstiftningarne af hufvudsakligen germanisk character henne tilldelats, är utförd med stadig hänvisning till källorna för ett dylikt studium och med critisk behandling af de arbeten af främmande skriftställare, som dermed ega gemenskap. Önskligt synes oss vara, att ifrågavarande del af författarens verk, hvilken väl låter sig afskilja från framställningen af den svenska positiva rätten i ämnet, genom öfverflyttande på utländskt språk blefve tillgänglig för den vetenskapliga verlden äfven utom de skandinaviska länderna.

Med hänseende till den del, hvarmed arbetet blifvit tillökadt, och hvilken visar sig utarbetad med samma grundlighet som den förr utgifna, tillåta vi oss likväl, i fråga om anordningen, den anmärkning, att författaren, såsom oss synes mindre egentligt, under de för giltigheten af ett äktenskapsförord nödvändiga *formaliteter* anfört den i lagen lemnade föreskrift, att äktenskapsförord skall *före vigseln* upprättas, ehuru författaren sjelf omedelbar derpå gifver den för nämnda föreskrift giltiga förklaringen, att makarne efter vigseln icke vidare äro tvenne juridiskt skilda personer och således ej kunna inbördes med lagl verkan sluta aftal, ett förhållande som härrörer af aftalets väsende i sig och icke har gemenskap med den för ett visst aftal stadgade lagliga form. Det

förefaller oss, som skulle det varit lämpligare att anföra sagda föreskrift vid behandlingen af frågan om de personer, som kunna afsluta äktenskapsförord, hvarigenom ock författaren undvikit att vid den närmare classificeringen af äktenskapsförordets formaliteter räkna berörda föreskrift till dem, med hvilka lagstiftaren afsett att trygga möjligheten af framtida bevisning om förordets upprättande, hvilket ändamål icke synes stå i något strängare sammanhang med omförmälda föreskrift. Vidare torde den frågan hafva bort behandlas, huruvida åt ett äktenskapsförord, med hvilket enligt de lagliga formerna förfarits, kan och bör tillerkännas laga kraft, ehuru förordet, då verkan deraf skall spörjas, icke låter sig i hufvudskrift uppvisas, i sammanhang hvarmed kunde ifrågasättas, om ej de föreskrifna formaliteterna af äktenskapsförordets uppvisande vid behörig domstol och dess intagande i rättens protocoll, med hvilka, enligt författarens åsigt, lagstiftaren åsyftat vinnande af offentlighet åt förordet, äfven skulle kunna betraktas såsom tjenande att trygga dess framtida bevisning. Slutligen skulle vi hafva önskat finna den frågan besvarad, om en äkta man, som genom aftal erhållit giftorätt i sin hustrus enskilda arfvejord eller före äktenskapet egda fastighet å landet, är berättigad att utan hustruns samtycke försälja nämnda fastighet eller den del deraf, som i giftorätt honom tillkommer, eller om han från sådan handel är förhindrad. Antages någon af de förra meningarne, så måste en modification göras i författarens yttrande sid. 256, att verkan af den conventionella giftorätten visar sig först vid äktenskapets upplösning eller vid boskillnad. — Åt de anmärkningar, vi sålunda tillåtit oss att framställa, kan likväl icke gifvas vidare än en formell eller negativ betydelse, hvarföre genom dem icke förringas det höga materiella och positiva värde, det nu anmälda arbete i sig eger. **N.**

Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande Civil-Rätt af **Fredrik Schrevelius,** Professor vid Lunds Universitet. Tredje delen: Familje-Rätten. Andra upplagan (tillökt och förbättrad). Lund, 1858. Fr. Berlings förlag. (4 R:dr rmt).

Sedan åren 1844—1849 första upplagan af professoren Schrevelii Lärobok i Sveriges allmänna Civil-Rätt i trenne delar af trycket utkommit, blef redan år 1851 af nöden att ånyo upplägga första delen af nämnda arbete, innehållande allmänna juridiska prænotioner; hvarupå under senast förflutna år, författaren funnit sig föranlåten att jemväl af tredje delen, hvilken behandlar Familje-Rätten, lemna en ny upplaga i allmänhetens händer. Dessa företeelser, likasom äfven den omständighet, att det arbete af en annan rättslärare, som vi ofvan anmält, kunnat i förnyad upplaga framträda, måste för hvar och

en, som nitälskar för juridikens utveckling, vara af en särdeles glädjande beskaffenhet, alldenstund de ådagalägga, att bland de juridiskt bildade inom landet, hvilka sysselsätta sig med rättssatsernas practiska tillämpning, icke saknas intresse för dessas theoretiska behandling, då de tillegna sig de alster, som af ett företrädesvis derpå riktadt bemödande uppkomma.

Professor Schrevelius har genom ifrågavarande arbete förvärfvat sig den stora förtjensten, att hafva först lemnat en strängt systematisk framställning af de till fäderneslandets Civil-Rätt hörande rättsinstituter, dervid han med en ovanlig beläsenhet begagnat den isynnerhet i vissa delar rika men tillika särdeles spridda juridiska literatur öfver dessa ämnen, som hufvudsakligen i form af academiska disputations-afhandlingar under sistförflutna och innevarande århundrade uppstått; hvarjemte han med lika omfattande förmåga ordnat det material af positiva lagstadganden, hvaraf den gällande Civil-Rätten består. Att vid ett så vidlyftigt arbete i en mängd frågor olika tankar med dem, författaren yttrat, kunna ega rum och till och med med befogenhet framställas, torde ingen finna förundransvärdt; och författaren har i sitt första förord till arbetet sjelf supponerat något sådant. Derigenom blifva de förtjenster, han, enligt hvad vi ofvan angifvit, om rättsvetenskapen förvärfvat, icke minskade. I det förord, hvarmed författaren beledsagat den nyligen utgifna upplagan af tredje delen, har han till granskning upptagit de olika åsigter, som efter arbetets första framträdande, blifvit i de till nämnda del hörande ämnen i skrift framställda; och vi ämna icke ingå i pröfning af de skäl, författaren för vidhållande af de af honom en gång yttrade meningar anfört. Deremot anse vi oss både befogade och moraliskt uppmanade att framställa en anmärkning emot det, lindrigast sagdt, mindre passande sätt, hvarpå författaren i berörda förord emot sina vedersakare uppträder, hvilken anmärkning isynnerhet gäller författarens uppförande mot den i åtskilliga puncter med honom olika tänkande rättslärare, som i likhet med författaren bekläder en af de offentliga lärostolarne i fäderneslandets Civil-Rätt. Vi måste för sakens egen skull inlägga en protest mot bruket i vetenskapliga skrifter af det rentaf låga och hetsiga språk, författaren i sin polemik låter komma sig till last, emedan sådant förfarande, långt ifrån att öka aktningen för vetenskaplig verksamhet, snarare bidrager att nedsätta henne i bredd med hvardagslifvets oroliga och ofta med förtretligheter förenade sträfvanden. Man fordrar med rätta af dem, som egnat sig åt sanningens tjenst, att de vid framställningen af de resultat, de vunnit, iakttaga det lugn och den höghet, som äro sanningens egna kännetecken. **N.**

Öfversigt af den Zoologiska litteraturen i Sverige åren 1858-59.

1:o. *Skandinavisk Fauna. Foglarne, af S. Nilsson; 3:dje upplagan. Lund 1858, 2:ne delar. 1:a delen XXIV & 580 sid., 2:a delen 580 sid. Pris 10 R:dr.*

Den föregående upplagan af samma arbete, tryckt i Lund 1835, hade redan länge saknats i bokhandeln, och det genom den förorsakade stigande interesset för detta studium hade framkållat ett större antal ornithologer såväl bland praktiska jägare som bland de studerande vid Universiteterna. Under sådana förhållanden var det naturligt, att denna nya upplaga emotsågs med längtan innan den utkom, och emottogs med begärlighet, då detta skedde. Den är icke någon omarbetning af den föregående upplagan, utan denna tillökt med nya arter, och nya uppgifter öfver drägter och lokaler, hvartill sednare iakttagelser gifvit anledning. Den är således författad efter samma plan, och grundad på samma system, som sin föregångare, och har dennas såväl förtjenster som fel. Den ifrågavarandes hufvudsakliga förtjenster framföre sin föregångare äro således: att den innehåller ett tillägg af ett icke obetydligt antal (35) arter, som blifvit funna i Skandinavien sedan den förra upplagan utgafs; att slägtkaraktererna stundom blifvit förbättrade; att beskrifningarne öfver de olika drägterna blifvit tillökte; och att uppgifterna öfver den geografiska utbredningen erhålllit vigtiga tillägg. Den förra upplagan beskrifver 264 inom Skandinavien anträffade vilda fogelarter, och denna sednare 299 sådane. De som endast förekomma domesticerade kunna icke upptagas med i räkningen, då de äro främmande för landets natur. Af de 299 är blott en, som synes vara behäftad med tvifvel, nemligen *Falco lanarius*, hvilken i den föregående upplagan upptogs med denna uppgift: »Det beskrifna yngre exemplaret skall under hösttiden vara taget här vid Lund.» Då denna uppgift blifvit utesluten uti den sednare upplagan, då fogeln uti den systematiska förteckningen uti inledningen till denna blifvit beledsagad af ett tecken, som betyder, att den ännu ej med säkerhet här blifvit iakttagen, men vid slutet af dess derefter följande beskrifning 1 del. sid. 20, står, att den är »från Sverige», så kan man svårligen veta, hvad man skall tro. Då vi hafva fått tillfälliga besök af andra foglar, som förekomma i samma trakter, der *Falco lanarius* är en normal invånare, t. ex. *Ardea purpurea* och *Pelecanus onocrotalus*, synes det för öfrigt icke vara osannolikt, att *Falco lanarius* verkligen, i öfverensstämmelse med förra upplagans uppgift, hos oss blifvit erhållen.

De enkla, lättfattliga beskrifningarne göra boken tillgänglig äfven för den oerfarne nybegynnaren, och derigenom vinnes ett af dess förnämsta ändamål, nemligen att väcka ett allmännare interesse för studiet, samt göra det populärt. Med afseende på formen för beskrifningarne få vi likväl anmärka, att det för nybegynnaren varit lättare att bestämma slägtena, om der framför den nu befintliga långa, så

kallade naturliga beskrifningen på slägtena, hade varit en kortare diagnos, endast innehållande de för slägtet utmärkande karaktererne, på samma sätt, som artbeskrifningarne föregås af artdiagnoser. För en nybegynnare är det svårt, att uti den längre beskrifningen på slägtet bland de för flere slägten gemensamma karaktererne utleta de, som för det ifrågavarande slägtet äro utmärkande.

Då författaren för den 2:dra ordningen af foglarne, i stället för den i förra upplagan förekommande gamla Linneanska benämningen: *Passeres*, valt den af Vieillot gifna: *Sylvicolæ*, samt den deremot svarande svenska: *Skogsfoglar*, så kunna vi icke annat än finna denna förändring mindre lämplig, dels derföre att den förra benämningen är äldre och mera antagen, och dels derföre att en stor del af ifrågavarande foglar icke äro skogsfoglar, och slutligen äfven derföre att, i enlighet med 2:dra delen sid. 39, denna svenska benämning har en inskränktare bemärkelse, och tilldelas helt andra foglar, nemligen arterna af slägtet *Tetrao*.

En annan benämning, som äfven synes oss mindre lämplig, är den af *Buskläss*, för större delen af de till Löfsångare-slägtet, *Ficedula*, hörande arterna, 1 del. sid. 328. Då den här ifrågavarande gruppen omfattar de egentliga Löfsångarne, hade de kunnat kallas *Löfsångare* i inskränktare mening, eller om man så vill, Trädkron-sångare, emedan de mera förekomma i trädkronerne än i buskarne, eller också *Fitissångare* i enlighet med den tyska benämningen.

Den skarpare distinktionen mellan arter och slägten, som på sednare tiden gjort sig gällande inom zoologien så väl som botaniken, har ofta gjort det nödigt att afdela de äldre slägtena i flera, samt att för dessa sednare införa nya namn. Författaren har derföre i denna upplagan uppställt såsom egna slägten en del af de grupper, som i förra upplagan voro uppställda såsom underafdelningar under slägtena. Med billigt loford måste vi erkänna den moderation, med hvilken författaren härvid gått tillväga, ehuru det varit önskligt, att denna reform blifvit genomförd med något större konseqvens. Så har t. ex. slägtet *Falco* Linné blifvit afdeladt uti åtskilliga slägten: *Falco*, *Astur*, *Aquila*, *Pandion*, *Milvus*, *Buteo*, *Pernis* och *Circus*, men deremot slägtet *Strix* förblifvit odeladt, ehuru en del af dithörande arter förete jemförelsevis lika stora skiljaktigheter, som de, hvilka förefinnas mellan de nämnda slägtena af *Accipitres Falconini* samt, enligt hvad äfven i faunan blifvit visadt, mycket väl låta gruppera sig. Inom slägtet *Parus* synes *P. caudatus* med allt skäl böra uppföras såsom ett eget slägte, äfvenså inom slägtet *Emberiza* arterne *E. lapponica* och *nivalis*, inom slägtet *Fringilla* de der i faunan uppställda underafdelningarne, inom slägtet *Ardea* arterna *A. stellaris* och *minuta*, inom slägtet *Scolopax* arten *S. rusticula*, inom slägtet *Gallinula* arten *G. chloropus*, inom slägtet *Anas* arterna *A. tadorna* och *rutila*, och inom slägtet *Fuligula* de der i faunan uppställde underafdelningarne med tillägg af ett serskildt slägte för *F. Stelleri*.

Vi hafva sagt, att denna upplaga följer samma system, som den föregående. Härifrån äga endast några få undantag af mindre betydenhet rum. Så har familjen *Tenuirostres*, som i föregående upplagan hade sin plats mellan fam. *Canori* och *Aegithali*, blifvit ställd mellan fam. *Angulirostres* och *Gregarii*, slägtena *Turdus*, *Cinclus*, *Motacilla*, och *Anthus* blifvit omflyttade och ställda bland de sista formerna af fam. *Dentirostres* eller *Canori*, mellan slägtena *Calamoherpe* och *Accentor*, i stället för bland de främsta formerna af nämnde familj, der de i förra upplagan stodo mellan slägt. *Lanius* och *Saxicola*; och slägt. *Limosa* och *Totanus* hafva fått sin plats mellan slägt. *Numenius* och *Machetes*, i stället för mellan slägt. *Machetes* och *Scolopax*, och derjemte har familjen *Falcati* blifvit indragen, och slägt. *Ibis* blifvit räknadt till de Snäppartade foglarne eller »Långnäbbarne». Mot omflyttningen af fam. *Tenuirostres*, samt af slägt. *Motacilla*, *Anthus*, *Limosa*, och *Totanus* kan icke något anmärkas, då denna förändring synes vara en förbättring, om man än skulle kunna önska, att de båda förstnämnda slägtena: *Motacilla* och *Anthus*, blifvit ställde vid slutet af familjen, efter slägt. *Accentor* och *Troglodytes*, då de oneklIgen genom sina vingars byggnad m. m. utgöra en grupp för sig. Men deremot synes oss den nämnde platsen för slägt. *Turdus* och *Cinclus* icke vara bättre än den förra, då dessa båda slägten genom tarsalbeklädnaden m. m. onekligen närma sig mest till slägt. *Saxicola* och *Lusciola*. Äfvenså kunna vi icke instämma uti att räkna slägt. *Ibis* till de Snäppartade foglarne, då den, oaktadt näbbets form, genom beskaffenheten af sina fötter och vingar m. m. samt genom den närstående utländska slägtformen *Tantalus* närmast sluter sig till de Storkartade foglarne eller fam. *Cultrirostres*, om den än synes utgöra en öfvergångsform från dessa till *Limicolæ* eller *Longirostres*.

Med afseende på de gjorda tilläggen till redogörelsen för den geografiska utbredningen få vi anmärka, att det någon gång händer, att de äldre uppgifterna stå qvar, äfven då de stå i strid med de nyare, hvarvid läsaren naturligtvis får svårt för att lösa motsägelsen, om han icke förut är hemmastadd i ämnet. Så t. ex. anföres 1 del. sid. 418 om *Parus palustris*, att den förekommer i Sverige och Norge ända inom polcirkeln och att den på fjellens sidor går så långt upp, som björken växer. Straxt derefter, sid. 420 & 421, nämnes, att den sällan eller aldrig förekommer i Norrland och Lappland, utan att det är *Parus borealis*, som i dessa trakter blifvit tagen för *P. palustris*. Det sednare är ofelbart det rätta. Man jemföre äfven hvad högre upp på sid. 204, 2:dra del. anföres om häckställena för *Limosa rufa* med hvad derom yttras längre ned å samma sida.

Då de värderika uppgifterna öfver foglarnes lefnadssätt m. m., som den föregående upplagan innehåller, här och der äfven blifvit riktade med nya iakttagelser, så hafva vi så mycket mera skäl att önska, att de felaktigheter i de äldre uppgifterna, som af en sednare erfarenhet långt för detta blifvit rättade, icke fått inflyta i den nyare upplagan.

Såsom exempel vilja vi anföra den å sid. 212, 1:sta del., förekommande uppgiften, att *Garrulus glandarius* lägger sina ägg uti ihåliga träd, ehuru det länge varit kändt, att den tillreder sitt bo af qvistar på trädens grenar, och ehuru den 1:sta upplagan af 1824 härom har en riktig uppgift.

Nogsamt inseende såväl omöjligheten att skrifva en bok utan fel, som det här ifrågavarande arbetets duglighet och bepröfvade användbarhet, samt den stora nytta, som den föregående upplagan gjort, och denna nya upplaga följaktligen kan göra för det ornithologiska studiet i vårt land, kunna vi vid denna sednares uppträdande inom vår litteratur icke annat än dela deras tillfredsställelse, som länge i bokhandeln förgäfves efterfrågat den förra.

2:o. *Svenska foglarne, med text af Professor Carl J. Sundevall, tecknade och lithographierade af Peter Åkerlund. Stockholm. Plancherna tryckta hos A. J. Salmson, och arbetet utgifvet på dennes förlag.*

Då utgifvandet af Prof. Nilssons arbete: »Illuminerade figurer till Skandinavisk Fauna», afstannat, sedan ungefär $\frac{1}{3}$ af foglarne voro afbildade, med föga hopp att det någonsin blir fullbordadt, och de af Akad. Ritmästaren M. Körner utgifna figurerna öfver »Skandinaviska Foglar» icke längre äro tillgänglige uti bokhandeln, samt dessutom icke äro beledsagade af någon beskrifvande text, var det onekligen behöfligt att få ett fullständigt plancheverk öfver Sveriges foglar. Då texten till det här ifrågavarande plancheverket är utarbetad med serdeles omsorg, och författaren deruti lemnar oss del af sina på mångåriga grundliga forskningar grundade sjelfständiga åsigter om foglarnes klassifikation, har detta arbete ett serskildt vetenskapligt värde framför de andra på svenska språket utgifna arbetena öfver detta ämne. Författaren har uti företalet redogjort för planen för arbetet, samt uppgifvit, att han dermed hufvudsakligen afsett, att lemna en »populär framställning af hans egna åsigter af Foglarnes systematiska anordning.» Det är derföre så mycket större skada, att utgifvandet går så sakta, att, ehuru arbetet började utgifvas 1856, vi ännu icke erhållit flera än 6 häften, med 149 figurer öfver 107 arter — således något mera än $\frac{1}{3}$ af de fogelarter, som skola afbildas; men med texten blott sträckande sig till 36 af nämnde afbildade arter. Om det här bör anmärkas såsom ett fel, att arbetets utgifvande går så sakta, så är det ett serskildt fel, att textens utgifvande icke steg för steg följer figurernas. Den som erhåller figurerna, vill gerna med detsamma erhålla den dertill hörande texten, för att få något mera kännedom om de foglar, som af figurerna framställas; och om det dröjer länge innan detta hans kunskapsbegär blir tillfredsställdt, är det fara värdt, att detta begär under tiden dör bort. Om arbetet, och isynnerhet texten, allt framgent kommer att utgifvas med samma tröghet, hafva vi skäl att befara, det dess öde icke kommer att motsvara dess förtjenster, eller m. a. o., att det af den läsande allmänheten kommer att mottagas med likgiltighet, ehuru den starka afsättningen i början

tycktes vittna om ett allmänt och lifligt interesse. Vi hafva äfven svårt för att förlika oss med formatet, en liggande folio, hvilken isynnerhet vid textens studerande, faller sig obeqvämlig.

Då af detta arbete texten utgör den jemförelsevis värderikaste delen, vilja vi först yttra några ord om den. På goda grunder ställer författaren här, liksom uti sin 1836 tryckta framställning af foglarnes system, de Sparfartade foglarne, eller ordningen *Passeres* Linné med den svenska benämningen *Tättingar*, eller *Småfoglar*, främst, och gör derföre början med deras beskrifning. Efter att först hafva redogjort för skälen till benämningen: *Tättingar*, och till denna ordnings ställande främst uti systemet, öfvergår författaren först till afhandlandet af foglarnes sång och läten, derefter till den 1:sta ordningens: Tättingarnes, konstdrift, och slutligen till den för dessa utmärkande kroppsbyggnaden. Efter denna allmänna inledning följer den speciella beskrifningen af de svenska Tättingarnes familjer, slägten och arter. Vi kunna icke instämma uti det författaren yttrat uti företalet om ändamålslösheten, att uti detta arbete lemna en utförligare beskrifning och naturalhistoria öfver våra inhemska fogelarter, derföre att en sådan redan blifvit gifven uti Prof. Nilssons fogelfauna; och att det för ifrågavarande arbete är hufvudsaken, att lemna en populär framställning af foglarnes system. Vi anse, att ifrågavarande arbete, som är grundadt på ett sjelfständigt system, också från början borde hafva tänkts såsom ett sjelfständigt arbete, som icke behöfde fullständiggöras af ett annat. Det synes oss hafva varit bäst, om författaren utgått från den åsigten, att den, som underkastar sig kostnaden af inköpet af plancherna, också med detsamma bör erhålla en fullständig beskrifning och naturalhistoria öfver foglarne, så att han icke behöfver underkasta sig en ny kostnad, för att erhålla denna sednare. På ett och annat ställe, isynnerhet i den sist utkomna texten tyckes också författaren hafva frångått denna af honom uttalade åsigt. Men i allmänhet sakna vi, ty värr, beskrifning på bo och ägg.

Uti den utmärkta framställningen af Tättingarnes allmänna kännetecken meddelas i hög grad interessanta betraktelser öfver det relativa värdet af inre och yttre kännetecken, eller af sådane, som grunda sig på de inre och yttre delarnes form. Det är härvid märkligt att erfara, att författaren, som, såsom bekant är, anställt vidsträckta undersökningar af foglarnes såväl inre som yttre byggnad, stannat i den öfvertygelsen, att de yttre formskilnaderna eller karaktererna för klassifikationen äro lika vigtiga, som de inre. Det är isynnerhet byggnaden af det nedre luftrörshufvudet (*Larynx inferior*), och dennas öfverensstämmelse med vissa yttre kännetecken, nemligen hornbeklädnaden på den bakre sidan af tarsen, eller den så kallade tarsalsulan, som härtill gifvit anledning. Författaren fäster uppmärksamheten derpå, att alla foglar, som hafva sångmuskelapparat på *Larynx inferior*, såvidt man hittills har sig bekant, också hafva en egen form af hornbeklädnaden på tarsalsulan, med undantag blott af en enda liten familj: Lärkorna. Han anförer, huruledes de inre delarne äro under-

kastade individuella variationer likaväl som de yttre, och att stundom betydande skiljaktigheter i anseende till de inre delarnes byggnad förekomma, utan att man kan finna någon motsvarande yttre skilnad. Det hade varit af interesse, om författaren härvid äfven hade tagit i betraktande byggnaden af *Arteriæ Carotides Communes*, hvilken Nitzsch visat vara af så stor vigt för foglarnes klassifikation. Det hade då visat sig, att alla *Passeres* eller Tättingar, med det omfång, som författaren gifvit åt denna ordning, utan undantag, såvidt man hittills har sig bekant, förete en konstant byggnad af nämnde blodkärl, hvilken, med jemförelsevis få undantag, för dem är egen. De hafva nemligen blott en *Art. Carotis communis sinistra*, då deremot de flesta andra foglar hafva tvenne sådane: en *sinistra* och en *dextra*. Af de andra foglarne är det blott hos *Cypselus*, *Trochilus*, *Merops*, *Picus*, *Jynx*, *Rhamphastos*, någon eller några få arter af *Psittacus*, *Upupa*, *Rhea* och *Podiceps*, som man funnit en med den hos *Passeres* öfverensstämmande byggnad af *Art. Carotides*. Då *Passeres* äfven utmärka sig genom sina korta öfre täckfjädrar på underarmen, och *Cypselus*, *Trochilus*, *Picus* och *Jynx* i detta hänseende i det närmaste öfverensstämma med dem, finna vi således en högst märklig öfverensstämmelse uti byggnaden mellan vingarne och *Art. Carotides*, en öfverensstämmelse, som torde vara ännu mera anmärkningsvärd, än den mellan byggnaden af *Larynx inferior* och tarsalsulans beklädnad, derföre att den omfattar större grupper. Det är äfven högst märkligt, att der byggnaden af *Art. Carotides* företer ett abnormt förhållande, är den förenad med en högst egendomlig byggnad af hela fogeln. Exempel härpå företer slägtet *Phoenicopterus*. De hafva liksom *Passeres*, blott en *Art. Carotis communis*, men denna är en *dextra*, ett förhållande som för dem är eget. Också företer *Phoenicopterus* i allmänhet en högst egen byggnad, utgörande ett mellanting mellan Snäppa och And, och har förorsakat systematici mycket bryderi.

Till de för Tättingarne vigtiga kännetecknen, som äro hemtade från beskaffenheten af vingarne och af tarsernes beklädnad, har författaren fogat ett annat högst märkligt, och äfven af honom *först upptäckt*, hemtadt från baktåns muskulatur. Dess långa böjmuskel är fullkomligt skild från den muskel, som böjer kloleden af de *tre framtårne*, då den deremot hos andra foglar med denne sednare är förenad. Härigenom hafva Tättingarne erhållit förmågan att böja sin baktå oberoende af framtårne, ett förhållande, som onekligen måste anses fullkomligare än det hos andra foglar, och författaren antyder, att det kan jemföras med den högre utbildningen af tummen hos menniskan.

Sedan författaren visat, att närvaron af sångmuskelapparat på *Larynx inferior* icke bör betraktas såsom så vigtig, att den bör läggas till grund för bestämningen af ordningen *Passeres*, förenar han under denna båda de af Cabanis uppställda ordningarne: *Oscines* och *Clamatores*, samt skiljer denna ordning från de andra genom vin-

garnes och fötternas byggnad. *Passeres* uppställas derefter uti 2:ne serier, den 1:sta motsvarande *Oscines* Cab., och den 2:dra *Clamatores* Cab. Från Cabanis skiljer författaren sig dessutom deruti, att han öfverflyttar familjen *Alaudinæ* från *Oscines* till *Clamatores*, på grund deraf, att deras tarsalsula är betäckt af flera mindre sköldar; samt äfven deruti, att familjerna, eller »*Cohortes*», inom hvardera serien uppställas i en annan ordning. Uti 1:sta serien hafva vi: *Cohors* 1. *Fringilliformes*; Coh. 2. *Turdiformes*; Coh. 3. *Scansores*; Coh. 4. *Hirundiniformes*; Coh. 5. *Corviformes*; Coh. 6. *Tubilingues* (exotiska; *Dacnides*, *Nectariniæ*, *Melliphaginæ*). Uti 2:dra serien hafva vi fam. 1. *Alaudinæ* och fam. 2. *Upupinæ*. Författaren yttrar, att de Sparfartade foglarne (i inskränktare mening) (*Fringilliformes*) icke ställas främst, derföre att de skulle utgöra de högst utbildade, ty dessa böra sökas inom gruppen *Turdiformes*, utan derföre att de till formen äro serdeles afvikande från de andra foglarne. Härvid kunna vi icke underlåta att göra tvenne anmärkningar. För det första, då ett naturligt system har till sin uppgift, att uppställa de ifrågavarande formerna på ett sådant sätt, att man derigenom erhåller en klar öfversigt af dessa formers inbördes mer eller mindre fullkomliga utbildning i allmänhet eller i öfverensstämmelse med typen för den grupp, hvarom frågan är, så synes det vara nödvändigt, att de högsta och lägsta formerna böra innehafva hvardera sin ändpunkt uti systemet. Följer man, såsom författaren gjort, den regressiva eller degressiva methoden bör man följaktligen börja sitt system med de högst utbildade formerna. Följaktligen borde, enligt vår åsigt, *Turdiformes* innehaft första platsen uti systemet. För det andra, kunna vi icke finna, att *Fringilliformes* i anseende till formen till den grad afvika från de andra *Passeres*, att de böra ställas vid endera af denna ordnings yttersta gränser. Mellan *Ploceini* bland *Fringilliformes* och *Icterini* bland *Corviformes* är så stor öfverensstämmelse både uti form och funktion, både uti byggnad och lefnadssätt, att der mellan dem icke endast är analogi, utan äfven affinitet. Hos arter af slägt. *Textor* och *Sycobius* bland *Ploceini* finna vi hakvinkeln framskjutande lika långt, om ej längre än hos slägt. *Molothrus* och *Dolichonyx* bland *Icterini*; och man skulle kunna vara i förlägenhet om bestämningen af dessa sednares plats inom sistnämnda familj, om icke frånvaron af den 1:sta rudimentära smällpennan visade, att de icke hafva sin plats bland *Ploceini*. Det var icke utan skäl, som Linné förde *Dolichonyx oryzivora* till slägtet *Emberiza*, och Wilson *Molothrus pecoris* äfvenledes till samma slägte. Oss synes det derföre vara rättast att i enlighet med Cabanis och Bonaparte ställa *Fringilliformes* och *Corviformes* närmast hvarandra. Äfven skulle vi, liksom Cabanis vilja ställa Cohors 3: *Scansores* närmast intill Coh. 6: *Tubilingues*, på grund af den formöfverensstämmelse, som förefinnes mellan ditböranda foglar, och som varit orsaken till, att de flesta af *Tubilingues* af äldre författare blifvit förda till slägtet *Certhia*. Vi skulle således vilja gifva denna ordning åt de nämnde *Cohortes*: 1. *Turdiformes*;

2. *Hirundiniformes*; 3. *Fringilliformes*; 4. *Corviformes*; 5. *Scansores*, 6. *Tubilingues*.

För den 3:dje cohorten: *Scansores* anföres såsom ett serdeles utmärkande kännetecken, att klon å mellersta framtån icke är sned. Enligt vår erfarenhet tillkommer detta kännetecken endast slägt. *Certhia* och de med den närmast beslägtade formerna, men icke *Sitta europæa* & *carolinensis*. Hos den förra af dessa sednare visar det sig föränderligt. Hos somliga individer är ifrågavarande klo mera sned. och hos andra mindre, men i allmänhet är dock snedheten märkbar.

Hvad figurerna beträffar, så kan man, vid fästadt afseende på det serdeles billiga priset — 2: R:dr rmt för hvarje häfte, med 4 plancher, och 4—7 figurer på hvarje planche — billigtvis på dem icke hafva serdeles höga fordringar. Ehuru det är att förmoda, att man i allmänhet fäster afseende på priset, tro vi dock, att man gerna skulle hafva betalt femtio procent mera, eller 3: R:dr rmt för häftet, för att få figurerna med något mera omsorg tryckta och kolorerade. En stor del af de i de första häftena meddelade plancherna äro emellertid med omsorg och noggrannhet utförda, och lemna föga öfrigt att önska, isynnerhet då man betänker det billiga priset. Men der visade sig dock äfven här en betydlig ojemnhet uti koloreringen, så att somliga exemplar af samma häfte voro bättre, och andra sämre. Detta var naturligtvis en följd af den ringa betalningen för koloreringen. För att undvika denna ojemnhet, har man kolorerat de sednare häftenas figurer med färgtryck, i stället för med pensel. Att denna förändrade method förfelat sitt ändamål: att lemna bättre figurer, finner man lätt vid jemförelsen mellan de första och sista häftena. Vi tveka icke att säga, att figurerna derigenom blifvit till större delen förfuskade. Endast de båda plancherna med Ugglorna synas oss härifrån göra undantag. Färgerna hafva derigenom förlorat sin renhet, blifvit smutsiga och dunkla, och konturerna blifvit suddiga. Så t. ex. om vi se på figurerna af Korpen och Kråkan — för att välja ett par välbekanta foglar — se vi lätt, att den förres svarta färg har fått anstrykning af grått, och den sednares grå af svart. De hafva gjort ett utbyte af färg, som för dem båda varit förderfligt. Vid bedömandet af en fogelfigurs godhet, fäster man synnerligt afseende på de skarpa och jemna konturerna på näbb och ben, och derpå att dessas form är naturtrogen. Hafva dessa fått ett klumpigt och suddigt utseende, har figuren intet värde. I de allra flesta fallen är detta händelsen med de figurer, som blifvit färglagda genom färgtryck. Färgerna hafva flutit ut öfver konturerna. Dessa fel skrifva vi på förläggarens räkning, emedan det naturligtvis är han som haft på sin del, att ombesörja tryckningen. Ehuru färgtrycket här misslyckats, vilja vi dock ingalunda påstå, att det i allmänhet vid lithographiskt tryck är olämpligt. Uti Anton Frisch's bekanta plancheverk öfver Europas foglar hafva vi ett exempel på motsatsen; men vi hafva dock vida vackrare plancheverk, än detta, der figurerna blifvit färglagda med pensel, t. ex. Gould's *Birds of Europe*, och Gray's *Genera of Birds*, och vi anse

derföre den sednare methoden i allmänhet vara den, som lemnar de vackraste figurerna. Skall färgtrycket lyckas, fordras dervid den största omsorg och noggrannhet. Vi önska och hoppas, att tryckningen af de följande häftenas figurer kommer att blifva bättre.

Uti de här ofvan angifna felen å figurerna har den, som ritat dem, tydligen ingen del. De synas i allmänhet vara ritade omsorgsfullt och naturtroget. Några anmärkningar vilja vi dock egna äfven honom (tecknaren och lithographen). Så har t. ex. hanen af *Fringilla linaria* i sommardrägten fått ett mot basen gult näbb, ehuru dess näbb i denna drägt är mörkt gråbrunt. Den svarta färgen på yttre fanet af stjertens sidopennor hos *Fringilla coccothraustes* synes å figuren öfver den gamle hanen blott på den yttersta stjertpennan, ehuru den bordt vara synlig äfven på de andra sidopennorna, som hafva sitt ytterfan i dagen. På planchen VIII har *Alauda alpestris* blifvit ställd på ett sådant sätt, att man icke får se näbbets form, och att stjerten är dold, ehuru båda dessa delar bordt vara tydligen framställde, för att lemna kännedom om foglens utseende. Å samma planche har *Anthus cervinus* blifvit ställd uti en tillkonstlad och onaturlig ställning. Å pl. XI hafva numrorna för figg. 1 & 2 blifvit ombytta. På pl. XV synes fig. 1 *Accentor modularis*, oansedt den verkan, som färgtrycket har haft, hafva erhållit allt för tjockt näbb. På pl. XXVI fig. 6, hona af *Falco tinnunculus*, har pannan blifvit för hög, och vaxhuden blifvit för mycket upphöjd.

3:o. *Skandinaviska Däggdjur, tecknade efter naturen, lithographierade, tryckte och utgifne af M. Körner i Lund. 1855. Priset 15 R:dr rmt.*

Ehuru detta arbete blifvit utgifvet före den tid, till hvilken vi här inskränkt vår litteraturöfversigt, vilja vi dock anföra detsamma, för att derpå fästa uppmärksamheten, dels derföre att det utkommit i bokhandeln långt sednare än tryckningstiden på titelbladet tillkännagifver, och dels derföre att det, förmodligen genom något fel af kommissionären för distributionen, ännu icke kommit i bokhandeln i medlersta Sveriges boklådor, och följaktligen i dessa orter knappt är kändt.

Med undantag af Hvaldjuren hafva alla Skandinaviens kända vilda däggdjur här blifvit afbildade, och figurerne äro i allmänhet gjorde med den talang, som vi känna sedan »Illuminerade Figurer till Skandinavisk Fauna,» och »Skandinaviska Foglar tecknade efter naturen etc.» Det är härvid stor skada, att utgifvaren icke varit i tillfälle, att jemte figurerne öfver djurens yttre utseende lemna figurer öfver skallar och tänder, som äro så vigtiga för däggdjurens bestämning. Men, ehuru det redan dröjt länge sedan arbetet utgafs, vilja vi dock ännu gerna hoppas, att vi komma att få ett supplement till detta arbete, innehållande figurer öfver nämnde vigtiga delar, jemte dem öfver Hvaldjuren, hvilka sednare blifvit utlofvade. Arbetet innehåller 22 plancher med 90 figurer. Vi få anmärka, att figurerne öfver Flädermössen bordt vara större och tydligare, isynnerhet de, som serskildt visa hufvudet och öronen. Hårpelsen har stundom blifvit nå-

got för groft tecknad. Isynnerhet är detta händelsen med figuren öfver Skogsmården. Arbetet är åtföljdt af en förteckning öfver arterne, som lemnar korta uppgifter öfver däggdjurens geografiska utbredning hos oss. Vi få rekommendera detta arbete såsom en serdeles nyttig hjelpreda vid studiet af våra inhemska däggdjur.

4:o. *Kongliga Svenska Fregatten Eugenies Resa omkring jorden, under befäl af C. A. Wirgin, åren 1851—53. Zoologi, I & II.*

Af den zoologiska afdelningen af detta arbete har hittills utkommit: »Bidrag till Annulaternas kännedom,» sid. 1—32, och plancherna I—VIII, af Medic. Doctorn, Professor J. G. H. Kinberg, samt »Entomologiska Bidrag,» sid. 1—112, och pl. I, af Professor C. H. Boheman. Det förstnämnda af dessa arbeten omfattar gruppen *Aphroditea* Savigny, med familjerna: 1. *Aphroditacea*, 2. *Iphionea*, 3. *Polynoina*, 4. *Acoëtea*, 5. *Sigalionina*, samt början af den 2:dra gruppen: *Amphinomea*, med 2:ne familjer: 1. *Amphinomacea*, och 2. *Euphrosynea*. Under fam. *Aphroditacea* beskrifvas: slägtet *Aphrodita* Lin. med arterna *A. alta*, n. sp., *A. aculeata* Lin., *A. longicornis*, n. sp.; slägt. *Hermione* Blainv. med arterna *H. hystrix* Sav., *H. hystricella* Quatref.?; slägt. *Aphrogenia*, n. gen. med arten *A. Alba n. sp.*; slägt. *Lætmatonice*, n. gen., med arten *L. filicornis*, n. sp. Under fam. *Iphionea* beskrifvas: slägt. *Iphione* n. gen. med arten *I. muricata* (Sav.), *J. ovata* n. sp., *J. spinosa*, n. sp. Under fam. *Polynoina* beskrifvas: slägt. *Lepidonotus* Leach, med arterna *L. Pomareæ*, n. sp., *L. socialis*, n. sp., *L. Jacksoni*, n. sp., *L. margaritaceus* n. sp., *L. Johnstoni*, n. sp., *L. Wahlbergi*, n. sp., *L. squamatus* (Lin.), *L. cæruleus*, n. sp., *L. havaicus*, n. sp., *L. striatus*, n. sp., *L. indicus*, n. sp.; slägt. *Halosydna*, n. gen., med arterne *H. Virgini*, n. sp., *H. australis*, n. sp., *H. brasiliensis*, n. sp., *H. patagonica*, n. sp., *H. parva*, n. sp., *H. elegans* n. sp., *H. brevisetosa*, n. sp., *H. gelatinosa* (Sars); slägt. *Antinoë*, n. gen., med arterne *A. æquiseta*, n. sp., *A. Waahli*, n. sp., *A. pulchella*, n. sp., *A. Microps*, n. sp.; slägt. *Harmothoë*, n. gen., med arten H. *spinosa*, n. sp.; slägt. *Hermadion*, n. gen., med arterne *H. magalhaensi*, n. sp., *H. longicirratus*, n. sp.; slägt. *Polynoë* Sav., med arten *P. Antarctica*, n. sp. Under fam. *Acoëtea* beskrifvas: slägt. *Eupompe*, n. gen., med arten *E. Grubei*, n. sp.; slägt. *Panthalis* n. gen., med arterne *P. Oerstedi*, n. sp., *P. gracilis*, n. sp. Under fam. *Sigalionina* beskrifvas: slägt. *Sthenelais*, n. gen., med arterne *S. Helenæ*, n. sp., *S. Blanchardi*, n. sp., *S. articulata*, n. sp., *S. oculata* (Peters)?, *S. lævis*, n. sp.; slägt. *Sigalion* Aud. & M. Ediv., med arten *S. Edwardsi*, n. sp.; slägt. *Leanira*, n. gen., med arten. *L. Quatrefagesi*, n. sp.; slägt. *Psammolyce*, n. gen., med arterne *Ps. Petersi*, n. sp., *Ps. flava*, n. sp. Under fam. *Amphinomacea* lemnas öfversigt af slägtena *Chloeia* Sav., *Notopygus* Grube, *Lirione*, n. gen., *Amphinome* Brug., *Hermodice* n. gen., och *Eurythoë*, n. gen. Af både denna och den andra afdelningen äro beskrifningarne på latinska språket.

Af det anförda synes, att det vida största antalet af såväl slägten som arter äro för vetenskapen nya. Vi kunna häraf finna, huru ringa kunskapen ännu är om de till Annelidernas klass hörande djuren, och hvilken betydlig mängd slägten och arter ännu återstå att upptäcka inom de andra grupperna af denna djurklass, hvilka i allmänhet synas vara rikare på former än de här beskrifna. Det är den betydliga tillökningen uti slägten och arter, och de betydliga afvikelserna dem emellan, som har föranledt författaren att betrakta de förut uppställda familjerna *Aphroditea* och *Amphinomea* såsom större afdelningar, samt att under dessa uppställa de anförda nya familjerna. Med fästadt afseende på de tillkomna nya arterne, samt på dem, som ofelbart ännu komma att tilläggas, synes denna anordning medföra en förbättring, helst distinktionen mellan slägtena och arterna derigenom blifvit skarpare, och mera bestämd. Då författaren beskrifvit flera andra former, än blott de, som samlats under Fregatten Eugenies jordomsegling, samt bland dem äfven sådana, som tillhöra Skandinaviens litoralfauna, så förefaller det som en inkonseqvens, att af slägtet *Polynoë* blott en exotisk, och ingen skandinavisk art blifvit beskrifven. Med afseende på benämningarne för familjerne få vi anmärka, att det synes oss hafva varit bättre, om dessa benämningar hade haft liknande ändelser.

De noggranna beskrifningarne och utmärkta figurerne, samt den betydliga mängden af här beskrifna förut okända former, göra detta arbete till ett sérdeles vigtigt tillägg till Annelidernas naturalhistoria.

Det andra af de båda nämnda arbetena: »Entomologiska Bidrag,» innehåller beskrifningar öfver nya slägten och arter af *Coleoptera*, utan att dock denna ordning blifvit afslutad. Det börjar med fam. »*Cicindeletæ*,» och den sist beskrifna arten hörer till fam. »*Bruchetæ*». Der beskrifvas 237 nya arter, och 10 nya slägten. — Figurerne till dessa båda arbeten äro förträffligt ritade af P. D. Holm, samt äfvenledes väl graverade på sten af Höglind på Kongl. General-Stabens Lithographiska Inrättning. Det enda, man dervid kan anmärka, är att en del af plancherna öfver Anneliderne hafva blifvit öfverlästa med figurer.

5:o. *Bidrag till kännedomen om Skandinaviens Amphipoda Gammaridea*, *af Ragnar M. Bruzelius.* Ur Kongl. Wetenskaps Akademiens Handlingar för 1858, tryckt 1859. 102 sidor i 4:o, med 4 plancher, ritade af P. D. Holm.

Författaren följer den af Dana gifna klassifikationen, och indelar den ofvannämnda gruppen af *Amphipoda* uti 4 familjer: 1. *Dulichidæ*; 2. *Orchestidæ*; 3. *Corophidæ*; och 4. *Gammaridæ*. 28 slägten och 77 arter beskrifvas, och af dessa äro 5 slägten och 18 arter nya. Nästan endast för de nya arterna äro figurer bifogade. Familjerna och slägtena begränsas med bestämdare och noggrannare samt till dels nya kännetecken, och af arterna lemnas i allmänhet utförliga beskrifningar dels på latin och dels på svenska.

Författaren har genom detta arbete förvärfvat sig stora förtjenster om studiet af vår Carcinologi. Kännedomen af våra Amphipoder har derigenom gått ett stort steg framåt, och deras studium har blifvit i hög grad underlättadt, sedan alla de spridda bidragen blifvit samlade på ett ställe, samt tillökta dels med noggrannare beskrifningar och bestämningar, och dels med beskrifningar öfver förut obekanta former. Vi skulle önskat, att författaren icke hade hushållat så mycket med figurerne. Åtminstone hade det varit behöfligt, att figurer lemnats öfver alla de arter, som förut icke varit afbildade, men det hade äfven varit serdeles nyttigt, om åtminstone en del detaljfigurer lemnats öfver sådana arter, som förut varit ofullständigt, eller mindre väl afbildade. De öfver slägtena och en del arter meddelade synoptiska tablåerna synas oss icke riktigt ändamålsenliga, derföre att oeconomia verborum icke blifvit behörigen iakttagen, och derföre att dessa tablåer äro afdelade på samma gång både med klammer och med blotta bokstäfver, hvilket gör uppställningen mera invecklad, söndrar sammanhanget, och försvårar öfversigten.

Då uti öfversigten af Skandinaviens *Gammari*, i Kongliga Wetenskaps Akademiens Handlingar för 1854, för de arter, som ligga till grund för det af författaren uppställda slägtet *Autonoë*, redan benämningen *Gammaropsis* blifvit gifven, så synes det oss icke hafva varit behöfligt, att åt denna grupp gifva det nya namnet *Autonoë*. Instämmande uti författarens åsigt om den stora likheten mellan honorne af de till detta slägte hörande arterne, kunna vi dock icke hel och hållet gå in på sammanställningen uti ett och samma slägte af alla de arter, som författaren här sammanfört. Åtminstone synas oss de båda sista — 5:te och 6:te — arterna, på grund af den egendomliga formen af 3:dje och 4:de benparet hafva kunnat uppställas uti ett eget slägte.

Uti synonymien för *Gammarus obtusatus* förekommer ett oriktigt citat, då den uti Kongl. Wetenskaps Akademiens Handlingar för 1854 kallats *Gammarus obtusatus* (Montagu), och icke *Gammarus maculatus*, såsom här står.

Gammarus brevicornis, n. sp., synes vara synonym med *Gammarus fissicornis* Sars, uti en samtidigt af Sars utgifven öfversigt af de Crustaceer, som förekomma vid Norges nordligare kuster, i Widenskabsselskabets Forhandlinger för 1858.

Acanthonotus serra Kröyer synes, enligt Sars, icke vara denna, utan *Acanthon. cristatus* Owen, Appendix till Ross' andra Resa. Enligt Sars är emellertid äfven *Ac. serra* funnen vid Norges nordligare kuster. Denna sednare skall sakna köl på de 4 första bröstsegmenterna.

Slutligen synes det oss, att under slägtet *Leucothoë* arter blifvit sammanförde, som tydligen äro generiskt åtskilde. *L. clypeata* Kröyer och *L. norvegica* Liljeb. äro både i anseende till formen af 1:sta och 2:dra benparen, epimererna och sista paret abdominalben så afvikande från *L. articulosa* Montagu, att de icke rätt väl kunna inbegripas

under samma slägttyp. Detta är också redan anmärkt uti den för *L. articulosa* citerade afhandlingen uti öfversigten af K. Wetensk. Akademiens Förhandlingar. Hos denna sednare har första benparet en starkt utbildad chele eller kräftklo med den rörliga fingern vid spetsen bärande en rörlig tagg, då det deremot hos *L. clypeata* icke ens är subcheliformt, och sista paret abdominalben har hos denna sistnämnda blott en enkel gren, då det deremot hos *L. articulosa* har tvenne grenar. De båda af Kröjer beskrifna arterne, *L. clypeata* & *glacialis*, afvika äfven från hvarandra i dessa afseenden, och tyckas derföre böra utgöra skilda slägten. Författaren har sjelf anmärkt, att man, efter erhållen mera fullständig kännedom, torde finna sig befogad att afdela detta slägte uti två eller kanske tre. Det sednare är ofelbart det rätta.

6:o. *Bidrag till Spitsbergens Molluskfauna, jemte en allmän öfversigt af arktiska Regionens naturförhållanden och forntida utbredning; akademisk afhandling, af O. Torell. Stockholm, 1859. 154 sid. 8:o, samt 2:ne plancher.*

Ämnet till denna afhandling har författaren samlat under vetenskapliga resor till Island och Spitsbergen. Större delen af afhandlingen, nemligen sid. 1—118, är egnad åt öfversigten af den arktiska regionens naturförhållanden och forntida utbredning, hvilken afdelning kan betraktas såsom en inledning till den sednare afdelningen, eller den speciella framställningen af Spitsbergens närvarande molluskfauna. Af denna sednare har författaren blott hunnit meddela början, nemligen klassen *Brachiopoda*, samt af klassen *Acephala* familjerna *Ostreidæ Mytilidæ* och *Arcadæ*, af hvilka, med undantag af den första, Spitsbergens fauna räknar jemförelsevis icke få representanter.

I början af den förra afdelningen lemnas en kort framställning af Spitsbergens läge och fysiska beskaffenhet i allmänhet, samt serskildt af dess glacierer eller jöklar. Derefter afhandlas hafsströmmarne i de nordligare hafven, och det inflytande dessa hafva på temperaturen i dessa trakter. Författaren anför, huruledes Ishafvet får sitt egentliga tillflöde af varmare vatten söderifrån genom Golfströmmen, som går upp mellan Norge och Island, fortsättes till Spitsbergen, och sannolikt dels går derifrån åt öster mellan Spitsbergen och Nova-Sembla, böjer sig om i polarhafvet och går åt sydost genom Mellville-sund och Wellington Channel, och vidare genom Baffins Bay och Davis Sund nedåt östra kusten af Nord-Amerika; och dels från vestkusten af Spitsbergen böjer sig om mot Grönland, och från norr går åt söder längs Grönlands östra kust, och söder om Grönland förenar sig med den förra hafsströmmen från Baffins Bay. Derefter går denna förenade hafsström vidare åt söder samt förenar sig slutligen med golfströmmen för att återigen begynna samma kretslopp. En annan mindre hafsström, som förser Ishafvet med varmare vatten, är den, som från Stilla Oceanen går in genom Berings Sund. Författaren antyder, huruledes den från söder kommande hafsströmmen modererar

de nordliga trakternas kalla, och den från norr åt söder gående de sydliga trakternas varma klimat.

Författaren öfvergår derefter till uppdragandet af gränsen mellan Ishafvet och Atlantiska Oceanen samt angifver derefter 3:ne serskilda faunistiska zoner inom den kalla, eller den mot Ishafvet svarande zonen. Ishafvets södra gräns uppdrages efter den isothermlinea, som drages från New Foundland förbi norra Island till Finmarken, och Beringshafvet och norra delen af Ochotska hafvet räknas äfven till Ishafvet. På fasta landet anser författaren barrträdens norra gräns motsvara den linea, som betecknar Ishafvets sydliga. De 3:ne zonerna inom den kalla, eller Ishafs-zonen kallas, i ordning från söder: 1. den *hyperboreiska*, 2. *glacialzonen*, och 3. *polarzonen*. Den förstnämndas nordliga gräns förlägges mellan 65:te och 68:de nordliga breddgraden; den andras omkring den 74:de d:o d:o, med Boothia Felix, Grönland söder om Upernavik, Jan Mayen och Beeren-Island derunder inbegripna; och den tredje zonen utgöres af den delen af Ishafvet, som är norr om den sistnämnda breddgraden, och dit räknas Spitsbergen, de delar af det arktiska Amerika, som skiljas genom det sund, hvilket fortsättes från Lancaster Sund till Macclure-Strait, samt möjligen Grönland norr om Upernavik, och Nova Sembla. Grunder för denna indelning af den kalla zonen, hemtade från djurens geogr. utbredning, anföras, och derefter meddelas en jemförande förteckning öfver strandfaunans Mollusker inom dessa serskilda zoner, nemligen Finmarkens, Grönlands och Spitsbergens. Efter att hafva kastat en blick på de Ishafvet tillhörande däggdjuren lemnar författaren en dylik förteckning öfver dessa djur inom de nämnda zonerne, och, efter några allmänna betraktelser öfver fogelfaunan i dessa trakter, en likadan förteckning öfver foglarna, och slutligen meddelas en dylik framställning beträffande landt- och sötvattens-molluskerne, insekterne och växterne. Den återstående delen af inledningen, eller af första afdelningen, är af geologiskt innehåll, och sysselsätter sig med bevisen för den arktiska regionens tidigare längre utsträckning. Här anföres, huruledes professorerne S. Lovén och E. Forbes, utan att hafva meddelat sig med hvarandra, genom undersökning af så kallade snäckbankar samtidigt kommo till samma resultat, och utgåfvo afhandlingar, som gingo ut på att bevisa samma sak, nemligen tillvaron af en ishafsfauna i sydligare trakter, vid Sveriges och Englands kuster under en föregående tidsperiod, eller under den så kallade erratiska perioden. Bevisen för detta antagande, hemtade från uti snäckbankarne befintliga, och numera endast i Ishafvet, t. ex. vid Spitsbergen, förekommande former af snäckor, utvecklas vidare af Författaren, med stöd dels af hvad vi förut kände om de nu lefvande Molluskernes geogr. utbredning hos oss, vid England och vid Grönland, och dels af de iakttagelser deröfver, som författaren sjelf gjort vid Spitsbergen. Slutligen sammanställer Författaren härmed en mängd andra bevis för en med snäckbankarnes bildning troligtvis samtidig tillvaro af vidsträckt utbredda glacierer i Skandinavien, samt visar haltlösheten uti

antagandet af den så kallade rullstensfloden, ådagaläggande, att de denna tillskrifna verkningar härleda sig från glacierer, eller från dessa och hafvet eller strömmar i förening. Härvid understödes Författaren af egna iakttagelser öfver glacierer på Island och Spitsbergen, samt äfven af sådane iakttagelser anställda under en för detta ändamål till Schweitziska Alperne företagen resa.

Framställningen af dessa uti inledningen afhandlade vigtiga ämnen äger den klarhet och reda, som endast egna iakttagelser, egen erfarenhet gifver vid handen.

Slutligen må vi kasta en blick på den sednare afdelningen, eller »Spitsbergens Mollusker». Af *Brachiopoda* anföras: 1. *Terebratella spitsbergensis*, Davidson, 2. *Rhynchonella psittacea* (Gmel.); 3. *Terebratulina caput serpentis* (Linné); af *Acephala*: 1. *Pecten islandicus* O. F. Müller, 2. *Pecten groenlandicus*, Sowerby; 3. *Crenella decussata* (Montagu), 4. *Crenella nigra* (Gray), 5. *Crenella lævigata* (Gray); 6. *Crenella substriata* (Gray); 7. *Crenella corrugata* (Stimpson); *Dacrydium* n. gen. & 8. *D. vitreum* (Holböll?); 9. *Nucula expansa*, Reeve; 10. *Leda pernula* (Müller); 11. *Leda caudata* (Donovan); 12. *Yoldia arctica* (Gray); 13. *Yoldia frigida* n. sp.; 14. *Yoldia abyssicola*, n. sp.; 15. *Yoldia hyperborea*, Lovén; 16. *Arca glacialis*, Gray; således sammanlagdt 19 arter. Synonymien är med stor utförlighet och noggrannhet utarbetad, och vittnar om en grundlig kännedom af litteraturen, samt om en erfaren kritik vid arternas bestämning. Vi skulle endast vilja anmärka, att utförligheten uti synonymien stundom är för stor för ett sådant arbete, som detta. De nya och de kritiska arterna beskrifvas och afbildas. Uti en afhandling, tryckt i Widenskabs Selskabets i Christiania Forhandlinger för 1858, och utgifven samtidigt med den här ifrågavarande, samt med titel: »Bidrag till en Skildring af den arctiske Molluskfauna ved Norges nordlige Kyst,» har prof. Sars, utan någon vidare beskrifning, anfört en ny art af slägt. *Yoldia* under namn af *Y. abyssicola*, hvilken likväl icke är identisk med den af Torell under samma namn beskrifna.

7:o. *Les Genres Liriope et Peltogaster, H. Rathke, par W. Lilljeborg. Upsala 1859. 35 sid. i 4:o med 3 plancher. — Ur Nova Acta Reg. Societ. Scient. Upsal.*

Författaren har här för första gången beskrifvit den fullt utbildade honan af *Liriope*, samt äfven en utvecklingsform af denna, hvilken ådagalägger, att den är en Isopod af Bopyridernes familj. Genom framställningen af byggnaden af *Peltogaster*, samt af dess första utvecklings- eller larv-form har Författaren sökt visa, att de härtill hörande parasitiske Crustaceerne, som utgöra 2:ne skilda slägten: *Pachybdella* och *Peltogaster*, äro Cirripedier, samt äro de lägsta af alla hittills kända Articulater.

Uti öfversigten af Kongl. Wetenskaps Akademiens Förhandlingar för 1858 & 1859 äro temligen många afhandlingar af zoologiskt innehåll, hvilka vi till titeln vilja anföra.

erhållit en sjelfständig bearbetare i nuv. Adj. Lysander, hvars skrift vi nu gå att anmäla.

Före Hr L:s bok egde vi inom den Romerska Litteraturhistorien, förutom Lenströms nästan obrukbara bearbetning af Bernhardy, endast Bromans efter Tregder utarbetade handbok i den Romerska litteraturens historia, hvilket arbete, såsom endast afsedt för undervisningen, blott lemnade en kort och åskådlig öfversigt af litteraturens utveckling. En allsidig och genomgående framställning af ämnet, sådan som äfven för den med den latinska språkvetenskapen mera förtrogne kunde vara af intresse och nytta, fattades deremot, ett förhållande, som ej bör väcka synnerligen stor förundran, då man besinnar, huru svårt det inom vårt land, aldrahelst med nuvarande tidsriktning, är att finna läsare till sådana filologiska arbeten, som icke äro användbara vid den lägre undervisningen, hvarföre ock de vetenskapliga skrifterna i denna väg vanligen inskränkt sig till de akademiska dissertationerna. Att ett arbete så beskaffadt som Hr L:s skulle hafva svårt att finna köpare, har ock af förf. blifvit insedt, såsom man kan döma deraf, att subskription före utgifvandet egt rum, på det att företaget måtte i någon mån betryggas. Men i detta afseende kunna vi ej afhålla oss från att uttala den förebråelsen, att för arbetets ekonomiska bestånd vida säkrare skulle hafva sörjts, om ej redan på dess första del ett pris blifvit satt i förhållande till arkantalet väl högt och egnadt att afskräcka de flesta från inköp. Härtill kommer, att detta arkantal kunnat utan skada för arbetet i betydlig mån inskränkas, om dels registret, såsom i första delen obehöfligt, borttagits, dels citaterna, som nu intaga ett oerhördt rum, ej minst derigenom att öfverallt den åberopade författarens namn står i en särskild rad under citatet, på annat sätt anordnats, hvarförutom deras antal rätt väl tålt någon inskränkning eller åtminstone ej så många behöft *in extenso* meddelas. Så t. ex. anför Hr L. såsom stöd för härledningen af Salii (s. 103) ej mindre än fem ställen hos olika författare, då en kort notis varit fullt tillräcklig. Förunderligt förefaller det ock, att ej sällan samma citater finnas i sin helhet anförda på flera ställen; t. ex. citatet från *Liv.* VIII, 40 på sidd. 116, 126, 128, från *Sen.* sidd. 13, 169 samt *Ennii* verser, Quo vobis etc, som anföras trenne gånger på sid. 163.

Vår mening, att arbetet är öfverlastadt med citater sammanhänger med vår åsigt om dess plan i allmänhet. Det har nemligen förekommit oss, såsom hade författaren ej gjort sig full reda derför, af hvilka läsare han önskade se sin bok begagnad. Visserligen finnas häntydningar derpå, att förf. hufvudsakligen afsett ungdomens behof (se t. ex. n. 1), men å andra sidan har förf. i många fall inträngt i enskildheter och hopat notiser, som för ungdomen ej blott äro obehöfliga att känna, utan till och med kunna afskräcka från bokens studium. Vi behöfva t. ex. endast påpeka framställningen af *fasti kalendares*, åt hvilken *Becker* i inledningen till sitt vidlyftiga verk, Römische Alterthümer, egnat ej mer än 4 sidor, Hr L. deremot hela

7 (s. 32—40), hvilken utförlighet förefaller förvånande i en litteraturhistoria författad med särskildt afseende på stilens utveckling. Vi nämna ytterligare i detta afseende fragmenterna ur ritualböckerna öfver *Sacra Argeorum*, som upptaga s. 54, samt de vanställda och fullkomligt intresselösa fragmenterna af Carmina Saliaria s. 103—105. Vår afsigt är ej att härmed uttala ett bestämdt klander öfver Hr L:s förfarande att meddela profstycken ur den tid, han skildrar, för att åskådliggöra uttryckssätt och stil, ett förfarande, som ej saknar sin nytta, om det sker med måtta och urskillning, men ingalunda fordrar upptagandet af för det afsedda ändamålet nästan gagnlösa fragmenter. Deremot anse vi, att förf. gerna kunde hafva bifogat några korta förklaringar till åtskilliga af de stilprof, han meddelat, då de svårligen af ungdomen utan ledning kunna förstås, ty hans yttrade farhåga (s. 9 n. 19), att detta kunde leda till alltför stor vidlyftighet, skulle hafva varit öfverflödig, om i stället sjelfva meddelandet af styckena inskränkts. Då vi anmärkt, att förf. varit nog frikostig med citater från antiken, gäller motsatsen om nyare författares åberopande. Vi erinra oss rätt väl, hvad förf. i detta afseende yttrat (se n. 1), men vi tro, att här, såsom alltid, den gamla regeln »måtta i allt» har sin tillämpning, och anse, att förf. skulle hafva mera gagnat sitt verk genom att i vigtigare frågor gifva korta anvisningar till de nyare skriftställare, hos hvilka man kunde finna de bästa upplysningarna i förhanden varande fall, än genom meddelandet af ofruktbara ställen hos *Varro*, *Festus* och *Paulus Diaconus*. Förf. skulle ingalunda härigenom hafva kommit att »skrifva en historia öfver dem, som före honom skrifvit en Romersk litteraturhistoria»; han skulle endast, och utan att derigenom för mycket utsträcka sitt verk, hafva gifvit kunskapssökande ynglingar en behöflig ledning för ytterligare studier. Visserligen finnas på flera ställen anvisningar af nu omförmäld art, men föga lyckligt synes oss Hr L. hafva valt de citater från moderna författare, han ansett lämpligt att anföra. Ty att, då man på intet ställe hänvisat t. ex. till *Schwegler* eller *Becker* eller *Marquardt*, åberopa *Cederschiöld*, lärobok i vården om qvinnans slägtlif, angående en lag af *Servius Tullius*, detta synes oss minst sagdt förvånande, för att ej nämna andra egendomligheter i samma väg. Hvad vi nu yttrat stödjer sig till en viss grad på antagandet, att förf. velat sätta sin bok i ynglingars händer, då vi icke kunna förmå oss att tro, att han egentligen afsett vetenskapsmännen. Ett sådant antagande jäfvas nemligen af bokens inrättning, alldenstund i dylikt fall mycket af hvad i densamma förekommer kunnat såsom kändt utelemnas och dessutom framställningen är för litet kritisk, att man kan förutsätta en sådan plan hos författaren.

De betänkligheter, vi framställt mot arbetets anordning, äro kanske mindre betydande: af större vigt synes det vara att skärskåda de vetenskapliga grundtankar som ledt förf. vid utarbetandet af Romerska litteraturens historia. Vi fästa oss då först vid Hr L:s begreppsbestämning af ordet litteraturhistoria. Att detta ord är mångtydigt

och sväfvande, då å ena sidan dess gräns mot kulturhistorien, å den andra dess egoskilnad mot de särskilda vetenskapernas historia ej är fullt bestämd, erkänna vi villigt på samma gång som vi hembära Hr L. vår tacksamhet derför, att han sökt reda frågan och icke, såsom så många andra, kringgått henne. Men då Hr L. bestämmer litteraturhistorien att vara stilens historia (s. 8), synes knappast mycket härmed vara vunnet, såvida som ordet stil är kanske ännu mera mångtydigt än det andra. Allt beror således på den analys af detta ord, som förf. gjort. Vi finna i detta hänseende den bestämningen, att stilen är förhållandet emellan tankeinnehåll och form (s. 8 n. 18). Söka vi åter en närmare förklaring af detta genom obestämdheten af ordet form nog sväfvande yttrande, kunna vi (s. 5) läsa, att stil (i högre mening) är det sammanlänkande af materia och form, som är hvarje enskild skriftställare eget. Men antages en sådan bestämning, synes oss litteraturhistoriens uppgift blifva nog inskränkt. Ty utan att här vilja filosofiskt bestämma litteraturhistoriens begrepp, hemställa vi endast till förf., huruvida ej det tillhör litteraturhistorien att sysselsätta sig med de olika s. k. stilarterna och deras förhållanden inbördes, om ej t. ex. en bearbetare af Romerska litteraturhistorien är skyldig att redogöra för de anledningar, som bragt olika stilarter till blomstring under olika perioder, och hvarföre vissa sådana aldrig hunnit till någon hög utveckling. Vi erkänna gerna individualitetens rätt inom litteraturhistorien; men vi kunna ej öfvertyga oss, att ej denna har ett högre mål än att blott bedöma, huru hvarje enskild skriftställare i sin stilart lyckats uttrycka sina tankar. Ja! vi tro, att äfven tankeinnehållet till en viss grad bör utgöra föremål för litterärhistorisk behandling. Så måste väl i en Romersk litteraturhistoria lemnas upplysning derom, hvarifrån Plautus och Terentius hemtat stoffet till sina komedier, om de olika källor Livius och Tacitus begagnat och deras olika forskningsart, om de sagor och berättelser, som gifvit Vergilius ämne till hans Aeneis, m. m. Allt detta synes oss nödvändigt att känna, för att kunna fatta en riktig föreställning om Romerska litteraturens utveckling.

I afseende på behandlingen af det äldsta tidehvarfvet inom den Romerska litteraturen skiljer sig Hr L. vida från alla sina föregångare. Utgående nemligen från den grundåsigten, att det äldsta och det yngsta tidehvarfvet till hvarandra stå i den närmaste förbindelse, nöjer sig Hr L. ej med att framställa den äldsta perioden inom sig sjelf, utan fullföljer flera af de litterära riktningar, som då uppstodo, in i kejsartiden, emedan enligt hans mening forntiden icke kan förstås, utan att studeras tillsammans med kejsartiden. Enligt vår åsigt hvilar dock detta förfarande på en falsk grund. För att bevisa sambandet mellan den äldsta och yngsta perioden (se s. 11—16) åberopar Hr L. den beundran för och äfven imitation af forntidens uttryckssätt, som enligt hans tanke redan på Augusti tid började göra sig gällande och blef allt starkare och starkare under kejsartiden. Vi anmärka häremot först, att denna riktnings herrskande på Augusti tid ingalunda bevisas af

de ställen hos Horatius, der denne kallar Romerska folket *fautor veterum* etc., emedan sådana utgjutelser . äro att betrakta såsom förebråelser ställda till en viss klass af publiken och dertill öfverdrifna just för att framhålla det smaklösa i det klandrade tycket. Att de egentligen bildades riktning var helt annan, bevisas tydligt af författareverksamheten på denna tid, då t. ex. Vergilii Aeneis, som ingalunda var författad i archaistisk smak, vann ett så allmänt erkännande. Att en sådan riktning under silfveråldern uppstod och framträdde i sin fulla kraft i 2:a årh. e. Chr. nekas icke, men vi vilja fästa Hr L:s uppmärksamhet derpå, att denna tidsålders stil, hvilka likheter den än må förete med forntidens uttryckssätt, skiljer sig från detta derigenom, att den icke var det naturliga uttrycket af en rå och outvecklad intelligens, utan en förskämd tids konstlade skapelse, hvilken står till det förra i samma förhållande som affektation till naturlighet. I en tid af förderf i språk som i seder, då allt det, som förlänar framställningen glans och behag, emedan det blifvit till öfverdrift begagnadt, väckte leda, var det ej underligt, att man fann en retelse i att återupplifva forntidens barska och sträfva språk, som bildade en så skärande kontrast till det yppiga och vekliga uttryckssätt, hvarvid man tröttnat. Grammatikens uppblomstrande under denna tid stod härmed i närmaste samband, och samlandet och excerperandet af forntidens produkter gaf en god näring åt imitationen. Hvad vi nu anfört synes oss fullt förklara den förbindelse, man tyckt sig finna emellan den äldsta och den yngsta perioden, och tillika visa den stora skiljaktigheten dem emellan. Vi finna således ej i detta förhållande något, som rättfärdigar Hr L:s förfarande att ända in i kejsartiden fullfölja litterära riktningar från den äldsta perioden, då dessa bära en helt annan prägel i den sista än i den första perioden. Att åtskilliga af forntidens litterära riktningar fått nytt lif under kejsartiden, medgifves gerna, men, för att taga ett exempel, hvilken skilnad emellan *pontificis maximi* stadskrönika och de våra tidningar sig närmande *acta diurna!* Att uttryckssättet i vissa formler och reflexionslösa uppteckningar af fakta kan vara ungefär enahanda inom båda perioderna, vilja vi ej neka, men vi uttrycka med detsamma den åsigt, att detta förhållande bevisar, att sådana produkter stå för lågt att förtjena behandling i en litteraturhistoria, åtminstone om man med detta ord förstår stilens historia, ty en stil, som förblifver sig fullkomligt lika från det ena århundradet till det andra, kan icke ega en historia. Att återigen för produkter, hvilkas stil är olika i olika perioder, såsom t. ex. *laudationes funebres*, fortsätta redogörelsen in i kejsartiden, förefaller oberättigadt, hvilket säkerligen en hvar skall medgifva, som kastar en blick på en dylik *laudatio* från kejsartiden, anförd på sid. 131, hvilkens uttryckssätt är så olika mot forntidens, att det genast faller i ögonen. Detta tyckes äfven förf. sjelf hafva insett, men hvarföre har han anfört detta profstycke? Samma fråga kunna vi göra i afseende på Pervigilium Veneris, hvilket behandlas i sammanhang med de religiösa sångerna från den äldsta perioden, med hvilka det ej eger ens den aflägsnaste likhet. För att icke vidare uppehålla oss

med de exempel på *epithalamia, acclamationes*, triumfsånger, smädevisor etc., som förf. från kejsartiden anför och hvilka **alla bära** vittne om ett tidehvarf af helt andra seder och litterär **riktning än** den äldsta periodens, vilja vi här blott anföra det faktum, **att förf.** — vi erkänna det, med sakkännedom och talang — på **ung. 7 sidor** behandlar de s. k. Sibyllinska böcker, som samlades efter **branden** 83 f. Chr., hvilka säkerligen ingen skall tillerkänna något **spår af** *likhet* med den äldsta periodens skapelser. Hr L. har visserligen **sökt** motivera sitt förfarande dermed, att derigenom afbrott *i* **framställningen** af enskilda litterära riktningar förekommes, men vi **kunna ej** godkänna detta skäl. Ty då Hr L. en gång så inrättat **sitt arbete**, *att* han behandlar de särskilda perioderna för sig, har man **rätt att** i den nu utkomna delen framför allt fordra en klar och åskåd*lig* öfversigt af den period, han der behandlat, sådan *denna* till sin **litterära** karakter framträder, men just denna öfversigt har blifvit **omöjlig** att vinna genom den störande inblandningen af senare tiders *förhållanden*. Och det är häremot framför allt, vi velat rikta **våra anmärkningar**. Ty sådan den första delen af arbetet nu ligger **framför** *oss*; är den ingalunda en skildring af den äldsta periodens **litterära** karakter, utan en framställning af åtskilliga inom denna **period** *uppsprungna* riktningar i deras utveckling. Vi tillerkänna **gerna** förf. det lofordet, att han härutinnan fästat uppmärksamheten på **åtskilliga** intressanta omständigheter, att han med ovanlig forskareflit **genomgått** och granskat källorna, att hans mångsidiga beläsenhet genom **de** tillfällen, den gifvit honom till jemförelse med andra folks litter*atur, bidragit* att sprida ljus öfver ämnena, att hans sjelfständighet **och** kritiska blick ofta ledt till ett rättare förstånd af de förhållanden, *han* skildrar, men såsom inledning till en Romersk litteraturhistoria betraktadt synes oss hans verk lemna åtskilligt öfrigt att önska.

Då vi framställt dessa allmänna anmärkningar, gå vi att skärskåda, huru förf. i afseende på enskildheterna löst sin uppgift. Vi hafva häri, såsom redan nämndt är, funnit mycken skarpsinnighet och noggrannhet. Endast i afseende på några frågor vilja vi yttra betänkligheter. Så har det väckt vår förundran, att förf. (s. 1. *n. 1*) klandrat Bernhardy, emedan denne kallat de fem första århundradena »formlösa», då de enligt förf. »hvarken äro formlösa eller blottade *på* innehåll af tankar». Vi frukta, att förf. härvidlag missförstått Bernhardy, hvilken tydligen med epithetet »formlös» menar, att, såsom Hr L. sjelf förträffligt förklarar det (s. 16), »bildningen ännu ej bestämt sina former, utan alla hennes elementer befinna sig i outredd enhet,» och troligen är det detta, Hr L. sjelf åsyftar, då han (s. 17) talar om »formlöshetens» period. Vid behandlingen af *Versus Saturnius* (s. 26—28) synes oss förf. hafva misstagit sig, då han, i strid med all språkanalogi, deriverat *Saturnius* af *Satura* (= skördevisan), ehuru väl den gamla härledningen af *Saturnus*, hvarigenom ordet skulle komma att beteckna det uråldriga, inhemska, en betydelse, som Hr L. äfven nämner, synes fullt tillfredsställande. Mycken förvåning har det väckt hos oss, att förf. utgifvit *M. Cato Nepos* för att vara för-

fattare till en *liber commentarius de familia Porcia* (se s. 47), fastän det åberopade stället hos *Gellius* tydligen ger vid handen, att den der omtalade *liber M. Catonis Nepotis* innehöll *orationes*, om hvilkas författare *Gellius* kommit till full visshet genom att läsa den nämnda *liber commentarius*, hvars auktor ej uppgifves. Äktheten af *leges regiae* är så bestridd och så osannolik, att förf., enligt vårt omdöme, gjort vida klokare, om han endast i största korthet omnämnt, att sådana af skriftställarne anföras, i stället för att såsom nu skett, med minutiös noggrannhet meddela hvarje lag, som tillskrifves hvarje särskild konung. Då förf. i versform upptagit flera *tituli* och grafskrifter, borde han äfven på samma sätt hafva förfarit med *Calatini* grafskrift, hvilken, såsom bekant är, af *Ritschl* blifvit till versform återställd. Då vi icke våga inlåta oss i en pröfning af den egendomliga åsigt af Sibyllans natur och väsende, hvilken förf., med stöd af *Klausen*, uppställt, vilja vi i afseende på divinationslitteraturen blott anmärka, att förf., som anser den ursprungliga Sibyllinska samlingen egentligen hafva bestått af latinska spådomar, ibland dessa förlägger *carmina Marciana*, som han benämner »Romarestatens völuspa». Allt detta är dock stödt på antagandet, att dessa sånger varit saturnisk vers, ett antagande, som visserligen har för sig *G. Hermanns* auktoritet, men nyligen blifvit, — och, såsom oss synes, med framgång — bestridt af *Ribbeck* (i Jahns Jahrb. 77), som påpekar de tydligt hexametriska beståndsdelar, som i dessa sånger förefinnas. Då saken sålunda är omtvistad, synes oss Hr L:s yttrade mening om dessa sångers höga ålder hafva behöft en fullständigare bevisning, ådagaläggande förnämligast deras saturniska form. Mest lyckad synes oss framställningen af den dramatiska konsten under den äldsta perioden. Förf. har här med reda och talang framställt, huruledes ifrån oregelbundna vexelsånger och danskörer vid skördefesterna under inflytelsen af den Etruskiska pentomimdansen dramatikens tvenne hufvudriktningar utvecklade sig. Särdeles upplysande är förf:s framställning af Atellanerna, ehuruväl härutinnan, likasom i andra fall, skulle kunna anmärkas, att han utsträckt sin behandling af ämnet alldeles för långt öfver perioden. Hvad jemförelsen med det Italienska folklustspelet angår, erkänna vi, att denna kastar ett visst ljus öfver Atellanerna, men att förteckningsvis anföra Goldonis och Gozzis arbeten är för ändamålet obehöfligt.

Härmed afsluta vi vår anmälan af detta arbete, hvilken anmälan, om utrymmet så medgifvit, vi gerna skulle hafva gjort fullständigare och noggrannare. De anmärkningar, vi framställt, bära vittne derom, att vi ansett arbetet synnerligen värdt att noggrannt pröfvas och granskas, på samma gång som de utgöra en protest mot de principer, förf. följt. Detta skall likväl ej hindra oss att hembära förf. vår tacksamhet för den outtröttliga flit, han på sitt arbete tydligen nedlagt, och för det vigtiga bidrag, han lemnat till en rätt kännedom om Romerska litteraturen. Men vi råda honom att i de följande delarne inskränka arbetets omfång och noga särskilja de olika perioder, han behandlar, från hvarandra.

R. T.

Akademiska Underrättelser.

Upsala Universitet.

Lärarepersonal i November 1859: Ordinarie professorer 26, extraordinarie professorer 2, ordinarie adjunkter 11, extraordinarie adjunkt 1, docenter 34, exercitiemästare 4; lediga professorsplatser 4, lediga adjunktsplatser 10; tillsammans 78 lärare samt 56 med lön försedda lärareplatser, hvaraf 14 för tillfället lediga.

Närvarande studenter under vårterminen 1859: 859; under höstterminen: 881.

Examenstagande år 1859. Under vårterminen: hofrättsexamen 16, kameralexamen 41, bergsexamen 2; dimissionsexamen 25; medicine licentiatexamen 11, medicine kandidatexamen 10; filosofie kandidatexamen 9, juridiko-filosofie kandidatexamen 2, mediko-filosofie kandidatexamen 11; studentexamen 132. — Under höstterminen till den 16 Nov.: hofrättsexamen 9, kansliexamen 3, kameralexamen 11; dimissionsexamen 11, medicine licentiatexamen 3; filosofie kandidatexamen 3, mediko-filosofie kandidatexamen 5; studentexamen 71.

Utnämnde år 1859. Till professorer: i Pathologi, pathologisk anatomi och allmän helsovård doc. P. Hedenius; i Esthetik samt Literatur- och Konst-historia e. o. prof. B. E. Malmström; i Theol. prenotioner och Kyrkohistoria e. o. prof. H. G. Hultman; i Nordiska språken doc. C. Säve; i Mineralogi och Geologi doc. E. Walmstedt; till extra ordinarie professor i Moesogötiska och dermed beslägtade språk doc. A. Uppström. — Till Adjunkter: i Astronomi doc. H. Schultz; i Nationalekonomi, Folkrätt samt Svensk stats- och special-rätt doc. grefve G. K. Hamilton; i Historia doc. S. F. Hammarstrand. — Till Docenter: i Nya Testamentets exegetik theol. cand. C. T. Hjerpe; i Romersk rätt och Svensk civilrätt jur. utr. cand. E. V. Nordling; i Fäderneslandets historia mag. C. E. J. Rogberg; i Grekiska literaturen mag. G. F. Gilljam; i Botanik mag. K. J. Lönroth.

Befordrade till tjenster utom universitetet 1859: prof. i math. C. J. Malmsten till Statsråd; doc. J. G. A. Broman till Lektor

i theologi vid Örebro högre elementar-läroverk; doc. E. Widmark till Lektor i filosofi och svenska språket vid Linköpings h. e.; doc. K. J. Lönroth till Lektor i naturalhistoria vid Kalmar h. e.

Afgångne: prof. i Latin C. E. Zedritz samt theol. adj. J. U. Segerstedt genom döden; prof. i botanik E. Fries såsom emeritus.

Offentliga föreläsningar H. T. 1859 och V. T. 1860.

Theologiska Fakulteten: Prof. C. A. Torén: homiletik (4 timmar i veckan). — Prof. H. G. Hultman: kyrkohistoria (2 t.); theol. prenotioner (2 t.). — Adj. C. A. Hultkrantz: kyrkoårets perikoper (2 t.). — Doc. O. F. Myrberg: dogmatik (3 t.); symbolik (1 t.). — Doc. M. G. Rosenius: Genesis (2 t.); Hebreerbrefvet (2 t.).

Juridiska Fakulteten. Prof. J. C. Lindblad: h. t. kriminalrätt; v. t. processrätt (4 t.). — Prof. K. Olivecrona: h. t. rättshistoria; v. t. jurid. prenotioner (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: svensk statsrätt (4 t.). — Adj. G. K. Hamilton: politisk ekonomi (4 t.).

Medicinska Fakulteten: Prof. F. E. Sundevall: osteologi (4 t.). — Prof. O. Glas: hjernans och nervernas sjukdomar (2 t.); klinik (2 t.). — Prof. C. B. Mesterton: allmän kirurgi (2 t.); kirurgisk klinik (2 t.). — Prof. P. Hedenius: sjukdomarnes semiologi (4 t.).

Filosofiska Fakulteten: Prof. C. J. Boström: religionsfilosofi (4 t.). — Prof. G. Svanberg: theoret. astronomi (4 t.). — Prof. O. Wingqvist: Amerikas statistik (4 t.). — Prof. C. W. Böttiger: Dantes Inferno i förening med komparativ romansk linguistik (4 t.). — Prof. J. Spongberg: Aristophanes' Grodorna (2 t.); Thucydides (2 t.). — Prof. S. Ribbing: nyare filosofiens historia från och med Kant (4 t.). — Prof. L. F. Svanberg: qualitativ kemisk analys jemte de vanligaste reaktioner (4 t.). — Prof. W. Lilljeborg: h. t. foglarnes system; v. t. däggdjurens system (4 t.). — Prof. J. F. Hesse: Jesajas (4. t.). — Prof. B. E. Malmström: esthetik (2 t.); svensk literaturhistoria (2 t.). — Prof. A. J. Ångström: allmän fysik (4 t.). — Prof. C. Säve: valda stycken ur äldre Eddan (2 t.); Snorre Sturlesons Konungasagor (2 t.). — Prof. E. Walmstedt: mineralogi och geologi (4 t.). — E. o. prof. J. E. Areschoug: demonstration öfver vextfamiljerna (4 t.). — E. o. prof. A. Uppström: Ulfilas (2 t.). — Adj. H. Falck: algebra och analytisk geometri (2 t.). — Adj. F. G. Afzelius: grekiska filosofiens historia (2 t.). — Adj. P. J. Petersson: h. t. Cicero de oratore; v. t. Tacitus (4 t.). — Adj. C. W. Linder: Euripidis Hippolytus (2 t.). — Adj. C. G. Malmström: Sveriges nyare historia (4 t.). — Adj. H. Schultz: planet- och komet-theori (2 t.). — Adj. S. F. Hammarstrand: europeiska folkstammarnes historia (2 t.). — E. o. adj. prof. E. M. Olde: franska språkets härledning (2 t.). — Doc. H. T. Daug: algebraisk analys och eqvationstheori (4 t.).

Universitetets öfrige ordinarie lärare äro: prof. i nationalekon. samt ekonomi- och finans-rätt P. E. Bergfalk, till följd af offentligt uppdrag frånvarande från universitetet; prof. i exegetik domprosten A. E. Knös samt prof. i historia F. F. Carlson, frånvarande såsom riksdagsmän; prof. i dogmatik och moral A. F. Beckman, fri från föreläsningar såsom universitetets rektor; adj. i österländska språken J. T. Nordling, stadd på utrikes resa.

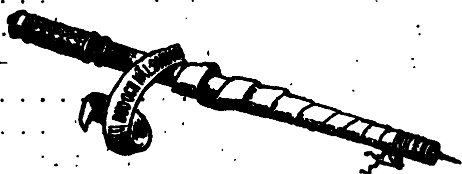
Rättelser:

Sid.	12	rad. 10—11	uppifr.	står:	beräkningar beräkningar	läs: beräkningar
—	26	— 1	nedifr.	—	delar	— daler
—	60	— 8	—	—	varor	— varors
—	64	— 20	—	—	ett	— en
—	71	— 9	—	—	betalade	— obetalade
—	92	— 17	uppifr.	—	petionärerna	— petitionärerna
—	98	— 2	nedifr.	—	4:o	— 8:o
—	106	— 1	—	—	blifva	— blifvit
—	136	— 10	—	—	förr	— före

INNEHÅLL AF FEMTE ÅRGÅNGENS FJERDE HÄFTE.

Må forna öden skilt oss åt
Och än vi skilda bli:
I andans kraft, på sannings stråt
Dock bröder äro vi.

GEIJER.

Nordisk Universitets-Tidskrift.

FEMTE ÅRGÅNGENS INNEHÅLL.

3 2044 105 215 032